

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

revue hellénique de droit européen

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

2/2018

Τόμος 38
Απρίλιος - Ιούνιος

Άρθρα

I. Γεράσιμος

Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων

M. Παπακωνσταντής

Το παρόν και το μέλλον του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ)

E. Αρματά

Πτυχές του δικαίου του ανταγωνισμού με βάση την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ηλεκτρονικό εμπόριο

Επισκόπηση Νομολογίας

- ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2018)
- ΕΔΔΑ (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2018)

Σχολιασμένη Νομολογία

- Μη συμβατές οι ελληνικές κρατικές ενισχύσεις στη ΛΑΡΚΟ
- Συμβατότητα μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής με τον ΧΘΔΕΕ
- Διεθνής διαιτησία και αρχή της αυτονομίας του ενωσιακού δικαίου
- Απαγόρευση διακρίσεων λόγω θρησκείας στις ιδιωτικές σχέσεις
- Σώρευση διοικητικών και ποινικών κυρώσεων επί παραβάσεων ΦΠΑ
- Αρμόδιο δικαστήριο επί ανακοπής εκτέλεσης κατά την ανάκτηση κοινοτικής ενίσχυσης
- Η δραστηριότητα μεταφορών στο πλαίσιο της υπηρεσίας UberPop
- Περιορισμός του ανταγωνισμού στην αγορά των γενόσημων φαρμάκων
- Αποζημίωση επιβατών αεροπορικών μεταφορών λόγω καθυστέρησης πτήσης
- Χρήση κρυφής κάμερας, ελευθερία της έκφρασης και προστασία της ιδιωτικής ζωής
- Απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Καθηγητής Β. ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
EFSTATHIOS KOUTSOHINAS, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Prof. V. SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMERIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Ε. ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Δ.Ν., Σ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΕΥΤΥΧΙΑ ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Διευθύντρια Ερευνών ΚΔΕΟΔ (eny.mouameletzi@cieel.gr) – Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 940

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων, ανατύπων εξόφληση συνδρομών: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΣΤΕΛΛΑ ΔΟΔΟΥΡΑ
sdodoura@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRETARIAT: E. MOUAMELETZI, Docteur en Droit, S. MAVRIDIS

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme E. MOUAMELETZI, Directrice de Recherches du CIEEL, responsable pour la rédaction (evy.mouameletzi@cieel.gr) – Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessalonique, tel: 2310 486 940

Souscriptions, paiements, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme STELLA DODOURA
sdodoura@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε επίσης από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στην Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ

ΕΥ. ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Φ. ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ, εκπρόσωπο του ΥΠΑΑΝ

* Διορθωτικό στα τεύχη της ΕΕΕυρΔ 4/2017 και 1/2018:

Στο τεύχος 4/2017 της ΕΕΕυρΔ αντί του «τόμος 38» διάβαζε «τόμος 37». Στο τεύχος 1/2018 αντί του «τόμος 39» διάβαζε «τόμος 38».

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Αρματά Ευθυμία, LLΜ, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Βασιλειάδου Γεωργία, Μ2 Recherche, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Γαϊτενίδης Νικόλαος, Διδάκτωρ Διεθνών και Ευρωπαϊκών σπουδών, Ερευνητής Κοινωνικών Επιστημών, Διαχειριστής Έργων, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Γαμπά Δήμητρα, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Γεράσιμος Ιωάννης, LLΜ, Δικηγόρος

Γούλας Δημήτριος, Δ.Ν., Δικηγόρος, Ερευνητής ΚΔΕΟΔ

Εμβολιάδου Β. Φωτεινή, LLΜ, Δικηγόρος, Μέλος της Νομικής Υπηρεσίας του Οικουμενικού Προγράμματος Προσφύγων

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LLΜ, Δικηγόρος

Καλλίδου Αναστασία, LLΜ, Μ.Α., Δικηγόρος

Καργατζής Αντώνιος, Master 2, Δικηγόρος

Λέντζης Δημοσθένης, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Νομικής ΑΠΘ

Λόραμ Κ. Έρρικα, LLΜ, Δικηγόρος

Μιχαηλίδου Μαρία-Χριστίνα, Νομικός, Ασκούμενη ΚΔΕΟΔ

Νικολή Κρυσταλλένια-Αικατερίνη, ΜΔΕ, Νομικός, Ασκούμενη ΚΔΕΟΔ

Πανούσης Αλέξανδρος, Δ.Ν.

Παπακωνσταντής Μάρκος, Δ.Ν., Δικηγόρος

Ροδόπουλος Μιχαήλ, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Σγουρίδου Αικατερίνη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Σώμη Σοφία, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Τζάκας Λ. Δημήτριος-Παναγιώτης, Δ.Ν., Δικηγόρος

Τζώρτζη Βιργινία, Δ.Ν., Δικηγόρος, Ειδική Επιστήμων Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Γραμματέας ΚΔΕΟΔ

Τσαλίδης Αντώνιος, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Τσιφοπούλου Ειρήνη, LLΜ, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Φωτιάδου Ελένη, ΜΔΕ, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ

Χαδιού Βαϊα, LLΜ, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δημητρίου Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Περιεχόμενα 2/2018

ΑΡΘΡΑ

I. Γεράσιμος

Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων 163

M. Παπακωνσταντής

Το παρόν και το μέλλον του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ) 177

E. Αρματά

Πτυχές του δικαίου του ανταγωνισμού με βάση την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ηλεκτρονικό εμπόριο 191

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 203

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής 215

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2018) 219

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΓεΔΕΕ T-412/14 και T-423/14, Larko/Επιτροπή, 01.02.2018 (*Μη συμβατές οι ελληνικές κρατικές ενισχύσεις στη ΛΑΡΚΟ*) – Παρατηρήσεις Α. Καργατζής 241

ΔΕΕ C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, 27.02.2018 (*Η συμβατότητα με τον ΧΘΔΕΕ της μείωσης των μισθών των δικαστών λόγω μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας*) – Παρατηρήσεις Μ. Ροδόπουλος 246

ΔΕΕ C-284/16, Achmea, 06.03.2018 (*Διεθνής διαιτησία και αρχή της αυτονομίας του ενωσιακού δικαίου*) – Παρατηρήσεις Ε. Φωτιάδου 254

ΔΕΕ C-414/16, Egenberger, 17.04.2018 (*Απαγόρευση διακρίσεων λόγω θρησκείας κατά την πρόσληψη στον ιδιωτικό τομέα*) – Παρατηρήσεις Α. Πανούσης 259

ΔΕΕ C-524/15, Menci, 20.03.2018 (*Σώρευση διοικητικών και ποινικών κυρώσεων επί παράλειψης απόδοσης ή εκπρόθεσμης απόδοσης ΦΠΑ*) – Παρατηρήσεις Δ.-Π. Τζάκας 263

ΔΕΕ C-217/16, Δήμος Ζαγορίου, 09.11.2017 (*Αρμόδιο δικαστήριο επί ανακοπής εκτέλεσης κατά την ανάκτηση κοινοτικής ενίσχυσης*) – Παρατηρήσεις Δ. Γαμπά 268

ΔΕΕ C-320/16, Uber France, 10.04.2018 (*Η δραστηριότητα μεταφορών στο πλαίσιο της υπηρεσίας UberPop*) – Παρατηρήσεις Μ.-Χ. Μιχαηλίδου 271

ΔΕΕ C-179/16, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ., 23.01.2018 (Απαγορευμένη σύμπραξη στην αγορά των γενόσημων φαρμάκων) – Παρατηρήσεις Α. Τσαλίδης	275
ΔΕΕ C-274/16, C-447/16 και C-448/16, flightright, 07.03.2018 (Αποζημίωση επιβατών αεροπορικών μεταφορών λόγω καθυστέρησης πτήσης) – Παρατηρήσεις Δ. Λέντζης	278
II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	
A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2018)	285
B. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ	
ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 72562/2010, Υπόθεση Άλφα Δορυφορική Τηλεόραση Ανώνυμη Εταιρία κατά Ελλάδα, 22.02.2018 (Χρήση κρυφής κάμερας, ελευθερία της έκφρασης και προστασία ιδιωτικής ζωής) – Παρατηρήσεις Β. Χαδιού	291
III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ	
ΣτΕ (Τμ. Γ') απόφαση αριθμ. 3184/2017, 07.12.2017 (Απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας) – Παρατηρήσεις Φ. Εμβολιάδου	299
ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ	
28 ^ο Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Ευρωπαϊκού Δικαίου "FIDE"	303
Εναρκτήρια εκδήλωση του Προγράμματος Διδυμοποίησης Ελλάδας-Αζερμπαϊτζάν με θέμα «Ενίσχυση του Υπουργείου Φορολογίας της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν σε θέματα ενδο-ομιλικών συναλλαγών και στην ανάπτυξη μέτρων κατά της φοροαποφυγής»	303
Διήμερο Συνέδριο με θέμα «Σύγχρονα θέματα του δικαίου απαγόρευσης των διακρίσεων και η Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα των Α.Με.Α.»	304
Συνέδριο του ΕΜΔΔΟΕ για την απονομή της δικαιοσύνης	304
Η Ευρώπη σε διάλογο: προκλήσεις και ευκαιρίες	305
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ	
I. Βιβλιοπαρουσιάσεις	307
II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά: Α' Τρίμηνο 2018	309

Table of contents 2/2018

ARTICLES

I. Gerasimos

The right to access to documents of the European institutions 163

M. Papakonstantis

The present and the future of the Common European Asylum System (CEAS) 177

E. Armata

Competition law aspects arising from the European Commission's sector enquiry for the e-commerce 191

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 203

II. Information Technology e-news 215

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF EU 219

A. Review of Jurisprudence (March – May 2018)

B. Annotations

EGT T-412/14 and T-423/14, Larko/Commission, 01.02.2018 (*Incompatible Greek aid to LARKO*) – Annotation A. Kargatzis 241

ECJ C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, 27.02.2018 (*The reduction of judges' remuneration due to budgetary austerity measures in the context of the CFREU*) – Annotation M. Rodopoulos 246

ECJ C-284/16, Achmea, 06.03.2018 (*International arbitration and the principle of autonomy of EU law*) – Annotation E. Fotiadou 254

ECJ C-414/16, Egenberger, 17.04.2018 (*The prohibition of discrimination based on religion for recruitment purposes*) – Annotation A. Panousis 259

ECJ C-524/15, Menci, 20.03.2018 (*Accumulation of administrative and criminal sanctions for omitting or belated payment of VAT*) – Annotation D.-P. Tzakas 263

ECJ C-217/16, Dimos Zagoriou, 09.11.2017 (*Competent national court in disputes regarding enforcement of recovery decisions of Community aid*) – Annotation D. Gamba 268

ECJ C-320/16, Uber France, 10.04.2018 (*Transport activities in the context of the UberPop service*) – Annotation M. – Ch. Michailidou 271

ECJ C-179/16, F. Hoffmann-La Roche and Others, 23.01.2018 (*Concerted practise in the market of generic medicines*) – Annotation A. Tsalidis 275

ECJ C-274/16, C-447/16 και C-448/16, flightright, 07.03.2018 (*Compensation for air travellers because of flight's delay*) – Annotation D. Lentzis 278

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	
A. Review of Jurisprudence (February – April 2018)	285
B. Annotations	
ECHR, Application No 72562/2010, Case of Alpha Doryforiki Tileorasi Anonymi Etairia v. Greece, 22.02.2018 (<i>Use of a secret camera, freedom of expression and protection of private life</i>) – Annotation V. Chadiou	291
III. NATIONAL COURTS	
Council of State (Section C) Judgment No 3184/2017, 07.12.2017 (<i>Prohibition of discrimination based on age</i>) – Annotation F. Emvolidou	299

CONFERENCES – RESEARCH

28th Congress of the International Federation for European Law (FIDE)	303
Kick off meeting of the twinning programme between Greece and Azerbaijan about “Support to the Ministry of Taxes of the Republic of Azerbaijan in Transfer Pricing and Developing Anti-Tax Avoidance Measures”	303
Two-day Congress on the topic of: “Contemporary issues on the right to non-discrimination and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)”	304
Conference of the RITCFC for the administration of justice	304
Dialogue on Europe: challenges and opportunities	305

BIBLIOGRAPHY

I. Book reviews	307
II. The EU Law in Hellenic Legal Reviews: 1st Trimester 2018	309

Table des matières 2/2018

DOCTRINE

I. Gerasimos

Le droit d'accès aux documents des institutions européennes 163

M. Papakonstantis

Le présent et l'avenir du régime d'asile européen commun (RAEC) 177

E. Armata

Aspects de concurrence d'après le rapport de la Commission européenne sur le e-commerce 191

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 203

II. @-ctualités d'informatique juridique 215

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence (mars– mai 2018) 219

B. Notes

Tribunal de l'UE T-412/14 et T-423/14, Larko/Commission, 01.02.2018 (*Incompatibles les aides d'Etat grecques à LARKO*) – Notes A. Kargatzis 241

CJUE C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, 27.02.2018 (*La réduction de rémunération des juges en vertu des mesures d'austérité budgétaire dans le contexte de la CDFUE*) – Notes M. Rodopoulos 246

CJUE C-284/16, Achmea, 06.03.2018 (*L'arbitrage international et le principe de l'autonomie du droit communautaire*) – Notes E. Fotiadou 254

CJUE C-414/16, Egenberger, 17.04.2018 (*Interdiction de la discrimination fondée sur la religion lors du recrutement*) – Notes A. Panousis 259

CJUE C-524/15, Menci, 20.03.2018 (*Cumul de sanctions administratives et pénales en cas de non retour ou de retour tardif de la TVA*) – Notes D.-P. Tzakas 263

CJUE C-217/16, Dimos Zagoriou, 09.11.2017 (*Jurisdiction nationale compétente en matière de contentieux de l'exécution d'une décision de la Commission portant restitution d'une aide communautaire*) – Notes D. Gamba 268

CJUE C-320/16, Uber France, 10.04.2018 (*L'activité de transport dans le cadre du service UberPop*) – Notes M.-Ch. Michailidou 271

CJUE C-179/16, F. Hoffmann-La Roche e.a., 23.01.2018 (*Pratique concertée sur le marché des génériques*) – Notes A. Tsalidis 275

CJUE C-274/16, C-447/16 et C-448/16, <i>flightright</i> , 07.03.2018 (<i>La compensation des passagers d'avion en raison du retard d'un vol</i>) – Notes D. Lentzis.	278
II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME	
A. Revue de Jurisprudence (février – avril 2018)	285
B. Notes	
CEDH, Requête No 72562/2010, Requête Alpha Doryforiki Tileorasi Anonymi Etairia c. Grèce, 22.02.2018 (<i>Utilisation de caméra cachée, liberté d'expression et protection de la vie privée</i>) – Notes V. Chadiou	291
III. JURIDICTIONS NATIONALES	
Conseil d'État (Section C), Arrêt No 3184/2017, 07.12.2017 (<i>Interdiction du traitement discriminatoire fondé sur l'âge</i>) – Notes F. Emvolidou	299
ÉDUCATION – RECHERCHE	
28ème Conférence de l'Association Internationale du Droit européen "FIDE"	303
Cérémonie d'ouverture du Programme de jumelage avec l'Azerbaïdjan sur le thème "Le renforcement du Ministère des impôts de la République d'Azerbaïdjan sur les questions de transactions intra-groupe et de développement de mesures contre l'évasion fiscale"	303
Conférence de deux jours "Sujets contemporains sur le droit de l'interdiction des discriminations et la Convention des Nations Unies pour les droits des personnes handicapées"	304
Conférence de RITCFC pour l'administration de la justice	304
Conférence du Consulat allemand et DAAD sur le thème "L'Europe en dialogue: défis et opportunités"	305
DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE	
I. Revue bibliographique	307
II. Le droit de l'UE dans les revues juridiques helléniques: 1 ^{er} Trimestre 2018	309

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΞΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαϊών Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

ΣΛΕΕ	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΕΕ	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
Συλλ.	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣυλλΥπ	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
ΣυνθΕΕ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣυνθΕΚ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣυνθΕΚΑΕ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
ΣυνθΕΚΑΧ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
ΣυνθΕΟΚ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
ΤεΣ	: Τεύχος εκτός σειράς
ΤοΣ	: Σύνταγμα (Το)
Υπερ	: Υπεράσπιση
ΦΠΑ	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΧρηΔικ	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
ΧρΙΔ	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
ΑcP	: Archiv für civilische Praxis
AFDI	: Annuaire Français de Droit International
AJCL	: American Journal of Comparative Law (The)
AJDA	: Actualité Juridique du Droit Administratif
AJIL	: American Journal of International Law
AöR	: Archiv des öffentlichen Rechts
ASL	: Air and Space Law
BB	: Der Betriebs - Berater
CDE	: Cahiers de Droit Européen
Clunet	: Journal du Droit International (J.D.I.)
C.M.L.R.	: Common Market Law Reports
CML Rev.	: Common Market Law Review
CommLP	: Commercial Law Practitioner
CONSUM.L.J.	: Consumer Law Journal
DZWir	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EA	: Europa-Archiv
EBRL	: European Business Law Review
ECHR	: European Convention on Human Rights
ECJ	: European Court of Justice
E.C.L.R.	: European Competition Law Review
EELR	: European Environmental Law Review
EGC	: European General Court
E.H.R.L.R.	: European Human Rights Law Review
E.H.R.R.	: European Human Rights Reports
EIPR	: European Intellectual Property Review
EJIL	: European Journal of International Law
ELJ	: European Law Journal
E.L.Rev.	: European Law Review
Elrev./HR	: European Law Review / Human Rights Survey
EPL	: European Public Law
ERPL	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé</i> - Europäische Zeitschrift für Privatrecht
EStAL	: European State Aid Law Quarterly
ETL	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports</i> - Europäisches Transportrecht
EuGRZ	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
EuR	: Europarecht
EuZW	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EWS	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
GATS	: General Agreement on Trade Services
GRUR Int.	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
HRLJ	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔΤΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHelIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, RHelIDE, 1981, p. 259

Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων

Ιωάννης Γεράσιμος*

Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 15 παρ. 3 ΣΛΕΕ και στο άρθρο 42 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστά μία από τις καταστατικές αρχές που διέπουν τη δράση και τη λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, καθώς και ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών. Παρά την απουσία ρητής κατοχύρωσης του δικαιώματος αυτού στις ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα κατέστη αντικείμενο σταδιακής αναγνώρισης και κατοχύρωσης από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη λόγω της στενής του σύνδεσης με την αρχή της διαφάνειας, τη δημοκρατική αρχή και την αρχή της νομιμότητας. Η εξειδίκευση των όρων και προϋποθέσεων ασκήσεως του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων καθώς και οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί του εν λόγω δικαιώματος συντελούνται μέσω του Κανονισμού 1049/2001, η ερμηνεία των διατάξεων του οποίου έχει καταστεί αντικείμενο ενδεδειγμένης ερμηνείας από πλευράς κυρίως του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

διαφάνεια – δημοκρατική αρχή – δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα – Κανονισμός 1049/2001 – εξαιρέσεις

Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, ως μία από τις κυριότερες εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη και ως μία από τις θεμελιώδεις εγγυήσεις δικαιοκρατικής προσήλωσης στην αρχή της νομιμότητας και της δημοκρατικής λογοδοσίας των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, αποτελεί μία από τις καταστατικές αρχές που διέπουν τη δράση και τη λειτουργία των εν λόγω θεσμικών οργάνων και ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών όπως αυτά κατοχυρώνονται από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹. Πιο συγκεκριμένα, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα παρά την αρχική απουσία κατοχυρώσεως του από τις ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας που έμεναν προσηλωμένες στη ναπολεόντεια θεσμική προέλευση πρακτική των εθνικών δημοσίων διοικήσεων περί μυστικότητας επρόκειτο να καταστεί αντικείμενο σταδιακής αναγνώρισης και προστασίας στο εσωτερικό της ευρωπαϊκής έννομης τάξης ως αναγκαία προϋπόθεση και στοιχείο δημοκρατικής νομιμοποίησης, θεσμικής διαφάνειας και διοικητικού εκσυγχρονισμού. Με τον τρόπο αυτό, μέσω της ανάδειξης της αρχής της διαφάνειας και της ανοικτής διακυβέρνησης ως καταστατικής αρχής του ευρωπαϊκού διοικητικού δικαίου, η δράση των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων τοποθετεί στο επίκεντρό της την προώθηση του ευρωπαϊκού δημοσίου συμφέροντος και τον ευρωπαίο πολίτη ως τελικό αποδέκτη και φορέα νομιμοποίησης των ευρωπαϊκών πολιτικών, ενώ ενισχύει παράλληλα τη θεσμική αξιοπιστία των αποφάσεων των εν λόγω οργάνων². Τέλος, η ρητή αναγνώριση και κατο-

χύρωση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων καθίσταται θεμελιώδης δικαιοκρατική εγγύηση και προϋπόθεση διασφάλισης μηχανισμών ελέγχου και δημοκρατικής λογοδοσίας για τον περιορισμό ενδεχόμενων καταχρήσεων της διοικητικής εξουσίας από πλευράς ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων που απορρέει από τη θεώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κοινότητας δικαίου³.

Επομένως, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα ως έκφραση της αρχής της διαφάνειας έχει πλέον καταστεί μία από τις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν τη δράση των ενωσιακών θεσμικών οργάνων και ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών⁴. Για τον λόγο αυτόν, στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, καθίσταται αναγκαία η συστηματική διερεύνηση της ιστορικής πορείας αναγνώρισης, κατοχύρωσης και προστασίας του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης. Ειδικότερα, αφού πρώτα αναδειχθεί η πορεία μετάβασης από μια περιορισμένη καταρχήν ρύθμιση του δικαιώματος πρόσβασης στα ιστορικά αρχεία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από τα καταστατικά των επιμέρους κοινοτικών οργάνων στη ρητή κατοχύρωση με τις συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ της αρχής της διαφάνειας και του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα ιδιαίτερη έμφαση θα αποδοθεί στην επισκόπηση των ρυθμίσεων του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα από τη Συνθήκη της Λισαβώνας, από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και από τον Κανονισμό 1049/2001. Στο πλαίσιο αυτό, κρίσιμο ρόλο θα δια-

* LL.M, Δικηγόρος

1. G. GERAPETRITIS, Right of access to administrative documents in Europe, ΔτΑ, 2000, σσ. 600-604.

2. K. LENEARTS, In the Union we trust: trust-enhancing principles of

Community law, CML Rev., 2004, σσ. 318-323.

3. D. CURTIN, Citizen's fundamental right of access to EU information: a digital passport?, CML Rev., 2000, σ. 8.

4. B. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, Η αρχή της διαφάνειας και το δικαίωμα πρόσβασης των πολιτών στα έγγραφα της ΕΕ, Δ, 2000, σ. 928.

δραματίσει και η προσπάθεια συστηματικής ανάδειξης της συμβολής του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διεύρυνση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα, στην αποσαφήνιση του περιεχομένου και του πεδίου εφαρμογής του και στη θεσμική αποκρυστάλλωση της άρρηκτης σχέσης του με την αρχή της διαφάνειας και με τη δημοκρατική αρχή.

Ι. Η ιστορική πορεία κατοχύρωσης του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Συνθηκών

Παρά τον κομβικής σημασίας ρόλο που διαδραματίζει σήμερα η αρχή της διαφάνειας στο εσωτερικό της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, με την πρόβλεψη ήδη από το προοίμιο της Συνθήκης της Λισαβώνας της υποχρέωσης να λαμβάνονται «οι αποφάσεις όσο το δυνατόν πιο ανοικτά και όσο το δυνατόν εγγύτερα στους πολίτες», το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων δεν αποτέλεσε εξαρχής αντικείμενο αναγνώρισης και προστασίας στο εσωτερικό της κοινοτικής έννομης τάξης. Και τούτο διότι η Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα και η Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, ακολουθώντας την πάγια έως τότε διοικητική παράδοση και πρακτική των περισσότερων κρατών μελών της Κοινότητας που εξυφαινόταν με μια ναπολεόντεια προέλευσης μυστικότητα στη λήψη των διοικητικών αποφάσεων απέφυγαν να προβούν στη ρητή αναγνώριση και κατοχύρωση ενός δικαιώματος πρόσβασης των ευρωπαϊκών πολιτών στα έγγραφα, μένοντας αποκλειστικά προσανατολισμένες στην κύρια επιδίωξη της οικοδόμησης μιας κοινής εσωτερικής αγοράς και της προώθησης της οικονομικής και μόνο ενοποίησης⁵. Αντιθέτως, μάλιστα, το άρθρο 2 του πρωτοκόλλου «περί των προνομίων και ασυλιών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων» που είχε προσαρτηθεί στη Συνθήκη περί ιδρύσεως Ενιαίου Συμβουλίου και Ενιαίας Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 08.04.1965 προέβλεπε ότι τα αρχεία των Κοινοτήτων ήταν απαραβίαστα. Προς αυτή την κατεύθυνση είναι μάλιστα χαρακτηριστική η απόφαση του ΓεΔΕΕ στην υπόθεση *BEUC κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής* στην οποία και αρνήθηκε να δεχθεί το αίτημα της προσφεύγουσας οργάνωσης καταναλωτών για πρόσβαση στον εμπιστευτικό φάκελο μιας διαδικασίας αντιντάμπινγκ, με το σκεπτικό ότι τόσο η πρωτογενής όσο και η δευτερογενής νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν προέβλεπε ρητά ένα τέτοιο δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των κοινοτικών θεσμικών οργάνων⁶.

Συνεπώς, για τον λόγο αυτό, ζητήματα που άπτονταν του τρόπου λειτουργίας των κοινοτικών θεσμικών οργάνων θεωρήθηκαν ως εσωτερικό ζήτημα οργάνωσης και λειτουργίας των εν λόγω οργάνων και καταλείφθηκε η ρύθμισή τους σε εσωτερικούς κανονισμούς. Στο πλαίσιο αυτό, το ζήτημα της πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα και στα ιστορικά αρχεία των κοινοτικών θεσμικών οργάνων αποτέλεσε αντικείμενο ειδικής ρύθμισης εσωτερικών Κανονισμών των ίδιων των οργάνων και πιο συγκεκριμένα του Κανονισμού 354/83 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την πρόσβαση του κοινού στα ιστορικά αρχεία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας και της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Απόφασης 359/83 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόσβαση του κοινού στα ιστορικά αρχεία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα⁷. Ωστόσο, στην πλειονότητα των περιπτώσεων τα έγγραφα στα οποία παρέχονταν πρόσβαση με τον εν λόγω Κανονισμό αποτελούσαν ιστορικά αρχεία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ηλικίας τουλάχιστον τριάντα ετών, τα οποία διέθεταν κυρίως σημασία στο πλαίσιο της ιστορικής έρευνας, αλλά στερούνταν άμεσου πρακτικού αντικρίσματος και σημασίας για τους ίδιους τους ευρωπαίους πολίτες. Έτσι, για πρώτη φορά το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων κατοχυρώθηκε στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης με την Οδηγία 90/313/ΕΟΚ, η οποία αφορούσε το δικαίωμα πληροφόρησης για ζητήματα που άπτονταν της προστασίας του περιβάλλοντος κατόπιν σχετικής αιτήσεως του ενδιαφερομένου ιδιώτη⁸. Η κατοχύρωση όμως αυτή του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα, αφορώντας αποκλειστικά και μόνο ζητήματα περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος, διέθετε περιορισμένο καταρχήν χαρακτήρα.

Επιπροσθέτως, ιδιαίτερως σημαντική προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης του σχετικού χαρακτήρα του απαραβίαστου των εγγράφων των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και ενός περισσότερο διευρυμένου δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα υπήρξε η απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση *Zwartveld*, η οποία αφορούσε την κοινοποίηση σε εθνικό δικαστήριο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγγράφων από τα οποία προέκυπτε η ενδεχόμενη διάπραξη παραβάσεων της κοινοτικής νομοθεσίας περί ποσοστώσεων αλιείας. Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι: «*Επιφορτισμένο, δυνάμει του άρθρου 164 της ΣυνθΕΟΚ, να εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή της εν λόγω Συνθήκης το Δικαστήριο οφείλει, υπό τις συνθήκες αυτές, να διασφαλίζει τον δικαστικό έλεγχο της τηρήσεως της υποχρέωσης συνεργασίας η οποία βαρύνει εν προκειμένω την Επιτροπή, οσάκις της ζητείται από εθνική δικαστική αρχή, με κάθε νόμιμο μέσο πρόσφορο για την επίτευξη των στόχων που επι-*

5. Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, Η πρόσβαση στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2008, σσ. 84-90.

6. ΠΕΚ Τ-256/97, *BEUC/Επιτροπή*, 27.01.2000, ECLI:EU:T:2000:21.

7. Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, ό.π.

8. Ibid.

δίδει η αρχή αυτή. Από τα προεκτεθέντα έπεται ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει αν τα κοινοτικά όργανα δικαιούνται να επικαλεστούν το πρωτόκολλο προς στήριξη της αρνήσεως τους να συνεργαστούν με τις εθνικές αρχές με βάση την ανάγκη αποφυγής παρακωλύσεως της λειτουργίας και περιορισμού της ανεξαρτησίας των Κοινοτήτων. Υπό τις περιστάσεις αυτές, η Επιτροπή οφείλει να κοινοποιήσει στον *Rechter-commissans* τα ζητούμενα έγγραφα, εκτός αν γνωστοποιήσει στο Δικαστήριο τους λόγους που αφορούν την επιτακτική ανάγκη αποφυγής της παρακωλύσεως της λειτουργίας και του περιορισμού της ανεξαρτησίας των Κοινοτήτων»⁹.

Έτσι, η σταδιακή πορεία αναγνώρισης και κατοχύρωσης του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, καθώς και εν γένει το δικαίωμα πληροφόρησης του πολίτη στο εσωτερικό της ευρωπαϊκής έννομης τάξης υπήρξε άρρηκτα συνυφασμένη με τη σταδιακή πορεία μετάβασης των εθνικών δημοσίων Διοικήσεων από ένα διοικητικό μοντέλο εσωστρέφειας, μυστικότητας και αδιαφάνειας προς μια νέα εκσυγχρονισμένη και περισσότερο δημοκρατική και ανοικτή μορφή διοικητικής διακυβέρνησης. Πιο συγκεκριμένα, παρά τη μυστικότητα που χαρακτήριζε τη λήψη των διοικητικών και πολιτικών αποφάσεων από πλευράς των εθνικών δημοσίων Διοικήσεων, αποτελώντας ιστορικό κατάλοιπο της απολυταρχικής περιόδου, το αίτημα για διαφάνεια ως προς τη λήψη των διοικητικών αποφάσεων προσέλαβε σταδιακά ιδιαίτερη δυναμική, συνιστώντας τη θεσμική αποτύπωση ενός αιτήματος εκδημοκρατισμού, δικαιοκρατικής εγγύησης του περιορισμού της κρατικής αυθαιρεσίας και φιλελεύθερου εκσυγχρονισμού των δημοσίων διοικήσεων μέσω της υιοθέτησης ενός μοντέλου ανοικτής και διαφανούς δημόσιας διοίκησης που θέτει στο επίκεντρο της δράσης της τον ίδιο τον πολίτη¹⁰. Όπως έχει χαρακτηριστικά συναφώς επισημανθεί: «Η μεταβολή στις αντιλήψεις όσον αφορά τις σχέσεις διοίκησης και διοικουμένων δεν οφείλεται μόνο στις σύγχρονες επιλογές διοικητικής δράσης, αλλά και στην ιδεολογική προσπάθεια για περισσότερη δημοκρατία, καθώς αναθεωρείται η κλασική αντίληψη για το δημόσιο συμφέρον, το οποίο παύει να θεωρείται η άοριστη και νεφελώδης έννοια, έκφραση μιας συλλογικής ταυτότητας και αρχίζει περισσότερο να θεωρείται ως το αποτέλεσμα διαδικασιών που στηρίζονται στη συναίνεση και συμμετοχή»¹¹.

Έτσι, το δικαίωμα πρόσβασης των πολιτών στα έγγραφα αποτέλεσε για πρώτη φορά αντικείμενο ρητής αναγνώρισης και κατοχύρωσης από τη Σουηδία το 1766 ως ανα-

γκαία προϋπόθεση της ελευθερίας της έκφρασης μέσω του νόμου για την ελευθερία του τύπου, ο οποίος από πλευράς τυπικής ισχύος βρίσκεται στην ίδια ιεραρχική βαθμίδα με αυτή του Συντάγματος¹². Κατόπιν, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα αναγνωρίστηκε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα από τη νομοθεσία και άλλων ευρωπαϊκών κρατών, όπως της Φιλανδίας (1951), της Νορβηγίας (1970), των Κάτω Χωρών (1979), της Γαλλίας (1978), της Δανίας (1985), καθώς και από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (1966). Με τον τρόπο αυτό, κατά τη διάρκεια και μέχρι το τέλος του 20^{ου} αιώνα το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα κατέστη αναπόσπαστο μέρος των εθνικών εννόμων τάξεων των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών, χάρη κυρίως στην απόδοση μιας αυξημένης σημασίας στη διαφάνεια ως παράγοντα εκσυγχρονισμού, δημοκρατικής νομιμοποίησης και αύξησης της θεσμικής αξιοπιστίας και επομένως της αποτελεσματικότητας εφαρμογής των δημοσίων πολιτικών. Έτσι, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα αποτελεί πλέον σήμερα αντικείμενο ειδικής συνταγματικής ή νομοθετικής κατοχύρωσης από τη συντριπτική πλειοψηφία των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με μοναδικές εξαιρέσεις τις περιπτώσεις της Κύπρου, του Λουξεμβούργου και της Μάλτας¹³.

Παράλληλα, καταλυτικό ρόλο στην υιοθέτηση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα και από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη διαδραμάτισε ο διαρκώς αυξανόμενος ρόλος και σημασία του εν λόγω δικαιώματος στο πλαίσιο της διεθνούς πρακτικής και του διεθνούς δικαίου. Έτσι, σε επίπεδο διεθνούς δικαίου, η ελευθερία της πληροφορίας αναγορεύθηκε ρητά από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών το 1946 σε «θεμελιώδες ανθρωπινό δικαίωμα και σε θεμέλιο λίθο στον οποίο βασίζεται το όλο σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», ενώ επακολούθησε η κατοχύρωση της ελευθερίας της πληροφόρησης ως ουσιώδους έκφανσης της ελευθερίας της έκφρασης στο άρθρο 19 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948 και η υιοθέτηση το 1998 από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ της έκθεσης του Γενικού Γραμματέα αναφορικά με «ερωτήσεις που σχετίζονται με την πληροφορία». Εξάλλου, και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966 συμπεριέλαβε ειδική διάταξη για το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, συνδέοντας μάλιστα

9. ΔΕΚ C-2/88, *IMM - Zwartveld κ.λπ.*, 06.12.1990, ECLI:EU:C:1990:440.

10. Κ. ΧΙΩΛΟΣ, Η σχέση κράτους πολίτη και η πρόσβαση των πολιτών στα δημόσια έγγραφα, ΕΔΔΔ, 1998, σ. 238.

11. Τ. ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ, Η πρόσβαση στα διοικητικά στοιχεία», ΝοΒ, 1986, σ. 21.

12. Π. ΣΚΟΥΡΗΣ, Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, ΝοΒ, 2006, σ. 620.

13. Α. ΣΤΡΑΤΗ-BANTZOY, Η σύγχρονη διοικητική δράση και ο Δημόσιος Τομέας ως προς τη διαδικασία πρόσβασης στα στοιχεία της Διοίκησης, ΕφημΔΔ, 2008, σσ. 863-864, Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, Η πρόσβαση στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2008, σσ. 46-70, Π.Μ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ, Διοικητικό δίκαιο πληροφόρησης και δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕφημΔΔ, 2015, σσ. 219-220.

το δικαίωμα αυτό με την ελευθερία της έκφρασης. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 19 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία της αναζήτησης, της λήψης και της μετάδοσης πληροφοριών και απόψεων κάθε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, προφορικά, γραπτά, σε έντυπα, σε κάθε μορφή τέχνης ή με κάθε άλλο μέσο της επιλογής του».

Εξάλλου, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα κατοχυρώνεται σε επίπεδο Ευρωπαϊκής ηπείρου και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο άρθρο 10 της οποίας ορίζεται ότι: «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία της γνώμης όπως και την ελευθερία της λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επέμβασης δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρο δεν κωλύει τα κράτη από το να υποβάλλουν τις επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεόρασης σε κανονισμούς έκδοσης αδειών λειτουργίας». Ωστόσο, «κατά τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ που αφορά την ελευθερία της πληροφόρησης δεν θεσπίζει δικαίωμα για πρόσβαση στα έγγραφα των δημοσίων αρχών, πλην όμως η άρνηση παροχής μιας πληροφορίας μπορεί να ελεγχθεί υπό το πρίσμα άλλων δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Σύμβαση, όπως το δικαίωμα του άρθρου 8 περί προστασίας του ιδιωτικού βίου ή το δικαίωμα του άρθρου 6 περί αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας»¹⁴. Παρόλα αυτά σε πιο πρόσφατες αποφάσεις του το ΕΔΔΑ έχει φανεί περισσότερο πρόθυμο να αναγνωρίσει την ύπαρξη ενός δικαιώματος αποτελεσματικής πρόσβασης σε πληροφορίες το οποίο να απορρέει από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, ενώ η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθέτησε το 1996 Απόφαση με την οποία αναγνώρισε την ελευθερία της πληροφορίας ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα¹⁵. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει και η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόσβαση στα Επίσημα Έγγραφα, η οποία υπογράφηκε στη Νορβηγία το 2009 και η οποία κατοχυρώνει: «το δικαίωμα καθενός, χωρίς διακριτική μεταχείριση για κανένα λόγο, να έχει πρόσβαση, ύστερα από αίτησή, στα επίσημα έγγραφα που τηρούνται από δημόσιες αρχές». Τέλος, στο δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα που αφορούν περιβαλλοντικά ζητήματα αναφέρεται και η Σύμβαση του Άαρχους του 1998.

Έτσι, η σύγκλιση των συνταγματικών παραδόσεων των κρατών μελών και η υιοθέτηση μιας κοινής διοικητικής

κουλτούρας διαφάνειας και ανοικτής διακυβέρνησης σε συνδυασμό με την πρόσδοση ενός διαρκώς αυξανόμενου ρόλου και σημασίας από πλευράς διεθνούς δικαίου στο δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα ως θεσμικής έκφανσης της αρχής της διαφάνειας και της χρηστής διοίκησης διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο και στην αναγνώριση και κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα και στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής έννομης τάξης. Πιο συγκεκριμένα, παρά το γεγονός ότι το ΔΕΕ αρνήθηκε συστηματικά να προβεί στην αναγνώριση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα ως γενική αρχή του ευρωπαϊκού δικαίου που απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών¹⁶, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, ως θεμελιώδης έκφανση της αρχής της διαφάνειας, της δημοκρατικής λογοδοσίας των ενωσιακών οργάνων και δικαιοκρατικής εγγύησης της αρχής της νομιμότητας, κατέστη, μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ, έστω και πρωτίστως σε συμβολικό και πολιτικά διακηρυκτικό επίπεδο μία από τις θεμελιώδεις αρχές και κατευθύνσεις της δράσης και της λειτουργίας των κοινοτικών οργάνων.

Ειδικότερα, σημείο σταθμό για την κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης αποτέλεσε η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η Δήλωση υπ' αριθμόν 17 που συμπεριελήφθη σε αυτήν. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μπέρμιγχαμ που διενεργήθηκε στις 16 Οκτωβρίου του 1992, οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων προέβησαν σε μια δήλωση με τίτλο: «Δήλωση του Μπέρμιγχαμ - Μια κοινότητα κοντά στους πολίτες» στην οποία και έθεταν ως κεντρική επιδίωξη τη διερεύνηση από τους Υπουργούς Εξωτερικών τρόπων αύξησης της διαφάνειας στη λειτουργία των ευρωπαϊκών κοινοτικών οργάνων και την επεξεργασία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενός κανονιστικού πλαισίου για τη βελτίωση της πρόσβασης στα έγγραφα που διατηρούσε η ίδια και άλλα κοινοτικά όργανα. Η δήλωση αυτή επρόκειτο να επαναληφθεί στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Εδιμβούργου στις 12 Δεκεμβρίου του 1992 και να συμπεριληφθεί στη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Έτσι, σύμφωνα με τη δήλωση υπ' αριθμόν 17 «σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφόρηση»: «Η συνδιάσκεψη θεωρεί ότι η διαφάνεια της διαδικασίας λήψης αποφάσεων ενισχύει τη δημοκρατικότητα των οργάνων καθώς και την εμπιστοσύνη του κοινού προς τον διοικητικό μηχανισμό. Γι' αυτό το λόγο, η συνδιάσκεψη συνιστά να υποβάλλει η Επιτροπή στο Συμβούλιο, το αργότερο το 1993, έκθεση σχετικά με μέτρα που αποσκοπούν να διευρύνουν την πρόσβαση του κοινού στις πληροφορίες που διαθέτουν τα όργανα». Παρά το γεγονός ότι η δήλωση αυτή στερούνταν νομικής ισχύος διέθετε ιδιαίτερα σημαντική συμβολική και διακηρυκτική ισχύ αποτελώντας

14. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Πρόσβαση στα έγγραφα και προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, με αφορμή Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις και νομοθετικές πρωτοβουλίες στο επίπεδο της ΕΕ, ΤοΣ, 2011, σ. 67.

15. HARRIS / O' BOYLE / WARBRICK, Law of the European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 2018, σ. 632.

16. M. BROBERG, Access to documents: a general principle of Community Law, E.L.Rev., 2002, σ. 203.

εργαλείο ερμηνείας των διατάξεων της Συνθήκης και σηματοδοτώντας παράλληλα μία σημαντική στροφή προς την κατεύθυνση μιας ολοένα μεγαλύτερης σημασίας του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα. Προς υλοποίηση του περιεχομένου της εν λόγω Δηλώσεως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε στις 5 Μαΐου 1993 ανακοίνωση με τίτλο: «Πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων», με την οποία έκανε δεκτό επί της αρχής ότι η πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων θα πρέπει να είναι πάντα δυνατή με την επιφύλαξη μόνο ενός περιορισμένου αριθμού εξαιρέσεων.

Ακολούθως, ιδιαίτερη σημασία έχει και η έγκριση στις 6 Δεκεμβρίου του 1993 από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Κώδικα Συμπεριφοράς (Code of Conduct), ο οποίος περιείχε ένα πλαίσιο αρχών και κατευθύνσεων βάσει των οποίων επρόκειτο να θεσπισθούν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τα αναγκαία κανονιστικά μέτρα και εσωτερικοί κανονισμοί για τη διασφάλιση του δικαιώματος των ευρωπαίων πολιτών για την πρόσβαση στα έγγραφα των εν λόγω οργάνων. Με τον Κώδικα Συμπεριφοράς αναγνωριζόταν επί της αρχής η δυνατότητα της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, ενώ προβλεπόταν η δυνατότητα εξαιρέσεως από την υποχρέωση κοινοποίησης των εγγράφων για την προστασία του δημοσίου συμφέροντος (δημόσια ασφάλεια, διεθνείς σχέσεις, νομισματική σταθερότητα, δικαστικές διαδικασίες, επιθεωρήσεις και έρευνες), την προστασία της ατομικής και ιδιωτικής ζωής καθώς και της εχεμύθειας ως προς το πρόσωπο που παρείχε την πληροφορία, την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της κοινότητας και των διαβουλεύσεων κατά τη χάραξη της Ευρωπαϊκής νομοθετικής πολιτικής, καθώς τέλος και της προστασίας εμπορικού και βιομηχανικού απορρήτου. Προς υλοποίηση και εφαρμογή των προβλέψεων του εν λόγω Κανονισμού εκδόθηκε η Απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 93/731 σχετικά με την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα που διατηρούσε στην κατοχή του και τον Φεβρουάριο του 1994 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η Απόφαση 94/90/EKAX, EK και Ευρατόμ, στην οποία και προσαρτήθηκε ως παράρτημα το κείμενο του Κώδικα Συμπεριφοράς, ενώ στις 4 Μαρτίου του 1994 εκδόθηκε Ανακοίνωση για τη βελτίωση της πρόσβασης στα έγγραφα, η οποία διέυρυνε το εύρος του πεδίου εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα της Επιτροπής προβλέποντας τη δυνατότητα πρόσβασης και στα προπαρασκευαστικά έγγραφα και στο επεξηγηματικό υλικό της Επιτροπής. Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική για την αποσαφήνιση του περιεχομένου των διατάξεων του εν λόγω Κώδικα Συμπεριφοράς υπήρξε και η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *Κάτω Χώρες κατά Συμβουλίου* στην οποία και έκρινε ότι: «στο κοινοτικό επίπεδο, η σημασία του δικαιώματος (πρόσβασης στα έγγραφα) έχει επιβεβαιωθεί κατ' επανάληψη, ιδίως δε με

την προσαρτημένη στην τελική πράξη της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση δήλωση (υπ' αριθ. 17) σχετικά με το δικαίωμα της προσβάσεως στην πληροφόρηση, η οποία συνδέει το δικαίωμα αυτό με τον δημοκρατικό χαρακτήρα των θεσμικών οργάνων. Επί όσο χρόνο ο κοινοτικός νομοθέτης δεν έχει θεσπίσει γενική ρύθμιση ως προς το δικαίωμα προσβάσεως του κοινού στα έγγραφα που κατέχουν τα κοινοτικά θεσμικά όργανα, αυτά οφείλουν να θεσπίζουν τα μέτρα που έχουν ως αντικείμενο την αντιμετώπιση τέτοιων αιτήσεων δυνάμει της εξουσίας τους περί εσωτερικής οργανώσεως, η οποία τους παρέχει τη δυνατότητα να θεσπίζουν τα κατάλληλα μέτρα προς διασφάλιση της χρηστής διοικήσεως κατά την εσωτερική τους λειτουργία»¹⁷.

Έπειτα, καθοριστικής σημασίας για την όλη ιστορική πορεία διαμόρφωσης και κατοχύρωσης του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων υπήρξε και η θέσπιση της Ευρωπαϊκής Συνθήκης του Άμστερνταμ. Και τούτο διότι με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ κατοχυρώθηκε ήδη από το προοίμιο η αρχή της διαφάνειας που οφείλει να διέπει την όλη λειτουργία των κοινοτικών θεσμικών οργάνων. Πιο συγκεκριμένα, το προοίμιο της Συνθήκης του Άμστερνταμ όριζε ότι: «*Η Παρούσα Συνθήκη διανοίγει νέα φάση στη διαδικασία μιας διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοικτά και όσο το δυνατόν εγγύτερα στους πολίτες*». Παρά την αμφισβήτηση που υπήρξε από μέρος της θεωρίας αναφορικά με τον κανονιστικό ή μη χαρακτήρα και το ακριβές περιεχόμενο της εν λόγω αρχής, καθώς υποστηρίχθηκε η άποψη ότι με την αρχή αυτή καθιερώνεται η αρχή της διαφάνειας, ενώ κατ' άλλη άποψη η αρχή αυτή έχει περισσότερο στενό εννοιολογικό περιεχόμενο αναφερόμενη απλώς στην αρχή του ανοικτού χαρακτήρα της λήψης αποφάσεων ως επιμέρους θεσμικής έκφανσης της αρχής της διαφάνειας, γεγονός παραμένει ότι η αρχή της διαφάνειας απέκτησε πλέον κεντρικό ρόλο και σημασία στο πλαίσιο της όλης Ευρωπαϊκής θεσμικής αρχιτεκτονικής και λειτουργίας των κοινοτικών θεσμικών οργάνων συνδεδεμένη άρρηκτα με την ανάγκη δημοκρατικής νομιμοποίησης και λογοδοσίας των κοινοτικών θεσμικών οργάνων»¹⁸. Παράλληλα, η διάταξη του άρθρου 255 της Συνθήκης του Άμστερνταμ προέβλεπε ότι: «*Κάθε πολίτης της Ένωσης και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο κατοικεί ή έχει την καταστατική έδρα του σε ένα κράτος μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής με την επιφύλαξη των αρχών και των προϋποθέσεων που θα καθοριστούν με τις παραγράφους 2 και 3. Οι γενικές αρχές και τα όρια, εκ λόγων δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος, που διέπουν αυτό το δικαίωμα πρόσβα-*

17. ΔΕΚ C-58/94, *Κάτω Χώρες/Συμβούλιο*, 30.04.1996, ECLI:EU:C:1996:171, σ. 35.

18. Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, ό.π., σ. 107.

σης σε έγγραφα, καθορίζονται από το Συμβούλιο σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 251 εντός διετίας από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης του Άμστερνταμ. Καθένα από τα ανωτέρω όργανα εισάγει, στον εσωτερικό του κανονισμό, ειδικές διατάξεις για την πρόσβαση στα δικά του έγγραφα». Με βάση το άρθρο 255 της Συνθήκης του Άμστερνταμ εκδόθηκε και ο Κανονισμός 1049/2001 στις 30 Μαΐου του 2001, εξειδικεύοντας περαιτέρω το περιεχόμενο της εν λόγω διάταξης.

Τέλος, τις ρυθμίσεις αυτές της Συνθήκης του Άμστερνταμ επανέλαβε μεταγενέστερα σε σημαντικό βαθμό και η Συνθήκη της Λισαβώνας. Έτσι, στο προοίμιο της Συνθήκης της Λισαβώνας προβλέπεται ότι οι αποφάσεις της Ένωσης λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοικτά, ενώ το άρθρο 11 παρ. 3 ΣΕΕ ορίζει ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διασφαλίζει τη διαφάνεια των δράσεων της Ένωσης μέσω διαβουλεύσεων με τους ενδιαφερόμενους φορείς. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερη σημασία έχει και το άρθρο 15 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με το οποίο: «Προκειμένου να προωθήσουν τη χρηστή διακυβέρνηση και να διασφαλίσουν τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, τα θεσμικά και λοιπά όργανα και οι οργανισμοί της Ένωσης διεξάγουν τις εργασίες τους όσο το δυνατόν πιο ανοικτά. 2. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συνεδριάζει δημόσια, καθώς και το Συμβούλιο όταν συσκέπτεται και ψηφίζει επί σχεδίου νομοθετικής πράξης. 3. Κάθε πολίτης της Ένωσης και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο κατοικεί ή έχει την καταστατική έδρα του σε ένα κράτος μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης, ανεξαρτήτως υποθέματος, με την επιφύλαξη των αρχών και των προϋποθέσεων που θα καθορισθούν, σύμφωνα με την παρούσα παράγραφο. Οι γενικές αρχές και τα όρια, εκ λόγων δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος, που διέπουν αυτό το δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα, καθορίζονται, μέσω κανονισμών, από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία. Καθένα από τα θεσμικά ή λοιπά όργανα ή οργανισμούς εξασφαλίζει τη διαφάνεια των εργασιών του και εισάγει, στον εσωτερικό του κανονισμό, ειδικές διατάξεις για την πρόσβαση στα δικά του έγγραφα, σύμφωνα με τους κανονισμούς που αναφέρονται στο δεύτερο εδάφιο. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων υπόκεινται στην παρούσα παράγραφο μόνον κατά την άσκηση των διοικητικών τους καθηκόντων. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εξασφαλίζουν τη δημοσίευση των εγγράφων που αφορούν τις νομοθετικές διαδικασίες από τους όρους που ορίζονται στους κανονισμούς που αναφέρονται στο δεύτερο εδάφιο».

Τέλος, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων έχει αναχθεί από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών. Έτσι, το άρθρο 42 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπει ότι: «Κάθε πολίτης

της Ένωσης ή κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την καταστατική έδρα του σε ένα κράτος μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής». Η κατοχύρωση αυτή του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα από το άρθρο 42 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι, αφενός μεν, ανάγει το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα σε ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών, το οποίο μάλιστα αποτελεί πλέον αναπόσπαστο μέρος του ίδιου του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου, αφετέρου δε, επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος και στα έγγραφα και των λοιπών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή πέραν του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που καταλαμβάνονται από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1049/2001.

Παράλληλα, εκτός από το άρθρο 42 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα αναφέρεται και το άρθρο 41 του Χάρτη, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει πρόσβαση στον φάκελό του, που συνιστά μία από τις επιμέρους εκφάνσεις και του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα, «ως απόρροια του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας στα πλαίσια διαδικασίας που μπορεί να καταλήξει σε επιβολή κυρώσεων, ιδίως προστίμων ή χρηματικών ποινών». Η σχέση του δικαιώματος πρόσβασης του ευρωπαίου διοικουμένου στον φάκελο της υποθέσεώς του με το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων αποσαφηνίσθηκε στην υπόθεση Επιτροπή κατά Technische Glaswerke Ilmenau, στην οποία και το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι: «το δικαίωμα λήψεως γνώσεως του διοικητικού φακέλου στο πλαίσιο κινηθείσας διαδικασίας εξετάσεως σύμφωνα με το άρθρο 88 παράγραφος 2 ΕΚ και το δικαίωμα προσβάσεως σε έγγραφα, δυνάμει του Κανονισμού 1049/2001 διακρίνονται νομικώς, αλλά γεγονός παραμένει ότι καταλήγουν σε παρόμοια κατάσταση από λειτουργικής απόψεως. Ειδικότερα, ανεξαρτήτως της νομικής βάσεως που της αποδίδεται, η πρόσβαση στο φάκελο επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους να λάβουν γνώση του συνόλου των παρατηρήσεων και των εγγράφων που υποβλήθηκαν στην Επιτροπή, και κατά περίπτωση, να λάβουν θέση επί των στοιχείων αυτών με τις παρατηρήσεις τους, γεγονός που είναι ικανό να μεταβάλει τη φύση μιας τέτοιας διαδικασίας»¹⁹.

II. Η κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα από τον Κανονισμό 1049/2001

Στο πλαίσιο του δευτερογενούς ευρωπαϊκού δικαίου, ιδιαίτερη σημασία για τη ρύθμιση του δικαιώματος πρόσβασης των ευρωπαίων πολιτών στα έγγραφα των ευρωπαϊκών οργάνων έχει ο Κανονισμός 1049/2001, ο οποίος θεσπίστηκε στις 30 Μαΐου του 2001 επί τη νομική βάση του

19. ΔΕΚ C-139/07, Επιτροπή/Technische Glaswerke Ilmenau, 29.06.2010, ECLI:EU:C:2010:376, σ. 59.

άρθρου 255 παρ. 2 της Συνθήκης του Άμστερνταμ (πλέον άρθρου 15 παρ. 3 ΣΛΕΕ) και ο οποίος ρυθμίζει το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η θέσπιση του εν λόγω Κανονισμού κρίθηκε αναγκαία, διότι μέσω αυτού συγκεκριμενοποιείται και προσδιορίζεται το κανονιστικό περιεχόμενο της συναφούς διατάξεως του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου, δεδομένου ότι, κατά τη θεωρία αυτή στερείται αμέσου αποτελέσματος²⁰. Επιπλέον, ο εν λόγω Κανονισμός αποτυπώνει και εξειδικεύει περαιτέρω την αναγκαία στάθμιση μεταξύ του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα ως θεμελιώδους έκφανσης της αρχής της διαφάνειας και της δημοκρατικής αρχής (άρθρο 10 ΣΕΕ) με τη διαφύλαξη και προστασία σκοπών δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος που συντελείται μέσω της πρόβλεψης μιας σειράς εξαιρέσεων από το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα από το άρθρο 4 του εν λόγω Κανονισμού. Η εξειδίκευση αυτή των εξαιρέσεων από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα εμφανίζει ιδιαίτερη σημασία, καθώς το άρθρο 15 παρ. 3 ΣΛΕΕ δεν προβαίνει στον εκτενή προσδιορισμό των λόγων δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος που δύνανται να δικαιολογήσουν την εξαίρεση από το δικαίωμα πρόσβασης των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, τη διατήρηση της μυστικότητας στη λήψη των αποφάσεων, αλλά καταλείπει τον προσδιορισμό αυτών στον κοινό ευρωπαϊό νομοθέτη. Επιπροσθέτως, και το άρθρο 42 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραλείπει να προβεί σε ρητή αναφορά και απαρίθμηση των λόγων εξαίρεσης από το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω θεμελιώδους δικαιώματος. Ωστόσο, η παράλειψη αυτή ρητής αναφοράς σε λόγους δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος που θα μπορούσαν να περιορίσουν το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα δεν σηματοδοτεί ότι η εν λόγω διάταξη του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου κατοχυρώνει ένα μη επιδεκτικό εξαιρέσεων θεμελιώδες δικαίωμα των ευρωπαίων πολιτών, καθώς, σύμφωνα με το άρθρο 52 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από αυτόν και τα οποία αποτελούν επίσης αντικείμενο διατάξεων των συνθηκών, ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται από αυτές²¹. Κατά συνέπεια, το θεμελιώδες δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, όπως αυτό κατοχυρώνεται από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπόκειται στην επιφύλαξη του άρθρου 15 παρ. 3 ΣΛΕΕ, το οποίο καταλείπει τον καθορισμό των σχετικών εξαιρέσεων στον κοινό ευρωπαϊό νομοθέτη και άρα

τελικά στον Κανονισμό 1049/2001 που ρυθμίζει συναφώς το εν λόγω ζήτημα.

Επιπροσθέτως, η θέσπιση του Κανονισμού 1049/2001 υπήρξε καθοριστικής σημασίας για τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και για την απόδοση σε αυτό μίας κομβικής σημασίας στο πλαίσιο της όλης Ευρωπαϊκής θεσμικής αρχιτεκτονικής μέσω της άρρηκτης σύνδεσης του με την αρχή της διαφάνειας και με τη δημοκρατική αρχή. Έτσι, σύμφωνα με το προοίμιο του Κανονισμού «ο παρών κανονισμός αποσκοπεί να προσδώσει όσο το δυνατόν πληρέστερη πρακτική ισχύ στο δικαίωμα της πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα και να θεσπίσει τις γενικές αρχές και τα όρια της πρόσβασης αυτής σύμφωνα με το άρθρο 225 παράγραφος 2 της συνθήκης του Άμστερνταμ», συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στη διασφάλιση και ενίσχυση της διαφάνειας και της ανοικτότητας στη λήψη των αποφάσεων στο εσωτερικό της Ένωσης και στη λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων. Συνεπώς, με τον Κανονισμό αυτόν καθιερώνεται, ως γενική αρχή, η ευρύτερη δυνατή πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων με την επιφύλαξη ορισμένων μόνο εξαιρέσεων που προβλέπονται κατά τρόπο περιοριστικό στο άρθρο 4 του Κανονισμού. Η αναγνώριση αυτή της αρχής της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στα έγγραφα αποτυπώνει την ιδιαίτερα στενή σχέση που υφίσταται ανάμεσα στο δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα και στην αρχή της διαφάνειας και της δημοκρατικής αρχής, καθώς όπως χαρακτηριστικά επισημάνθηκε από το ΓεΔΕΕ στην υπόθεση *Access Info Europe*: «το δικαίωμα προσβάσεως του κοινού στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων είναι συνυφασμένο με τον δημοκρατικό χαρακτήρα των οργάνων αυτών. (Και τούτο διότι) η διαφάνεια συμβάλλει στην ενίσχυση της δημοκρατίας παρέχοντας στον πολίτη τη δυνατότητα να ελέγχει το σύνολο των πληροφοριών που αποτέλεσαν τη βάση νομοθετικής πράξεως. Συγκεκριμένα, η δυνατότητα του πολίτη να γνωρίζει τις βάσεις της νομοθετικής δράσεως συνιστά προϋπόθεση για την αποτελεσματική άσκηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων του»²².

Έτσι, η αναγνώριση της αρχής της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στα έγγραφα καθίσταται δυνατή μέσω της υιοθέτησης ενός διευρυμένου πεδίου εφαρμογής του εν λόγω δικαιώματος. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Κανονισμού: «(Ως φορέας του δικαιώματος θεωρείται) κάθε πολίτης της Ένωσης και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την έδρα του σε ένα κράτος μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα των θεσμικών οργάνων, υπό την επιφύλαξη των αρχών, όρων και περιορισμών που καθορίζονται στον παρόντα κανονισμό». Κατά τον τρόπο αυτόν,

20. M.E. DE LEEUW, The Regulation on public access to European Parliament, Council and Commission documents in the European Union: are citizens better off?, E.L.Rev., 2003, σ. 327.

21. Β. ΤΖΕΜΟΣ, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015, σ. 475.

22. ΔΕΕ C-280/11, Συμβούλιο/*Access Info Europe*, 17.10.2013, ECLI:EU:C:2013:671, σ. 33.

ο Κανονισμός 1049/2001 επαναλαμβάνει ουσιαστικά την πρόβλεψη του Κώδικα Συμπεριφοράς, σύμφωνα με την οποία φορέας του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα ήταν κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την έδρα του σε ένα από τα κράτη μέλη της Ένωσης χωρίς να απαιτείται η επίκληση, θεμελίωση και απόδειξη της ύπαρξης έννομου συμφέροντος για την πρόσβαση στα έγγραφα κάποιου κοινοτικού οργάνου²³. Κατά συνέπεια, από το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού φαίνεται, καταρχήν, να εξαιρούνται οι δημόσιες αρχές των κρατών μελών (συνήθως δικαστήρια) στην περίπτωση που αιτούνται την πρόσβαση στα έγγραφα κάποιου θεσμικού οργάνου της Ένωσης. Ωστόσο, στην πράξη μολοντί οι εν λόγω περιπτώσεις δεν υπάγονται καταρχήν στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω Κανονισμού καταλαμβάνονται από τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ που είχε διατυπώσει στην υπόθεση *Zwartveld* και, κατά συνέπεια, τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα υπέχουν θεσμική υποχρέωση παροχής πρόσβασης στις εθνικές δημόσιες αρχές στα έγγραφα βάσει του καθήκοντος καλόπιστης συνεργασίας την οποία υπέχουν²⁴. Έπειτα, το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω Κανονισμού διευκρινίζεται περαιτέρω από το άρθρο 2 παρ. 3 σύμφωνα με το οποίο: «Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται σε όλα τα έγγραφα εις χείρας θεσμικού οργάνου, δηλαδή σε όσα συντάσσονται ή παραλαμβάνονται από αυτό και βρίσκονται στην κατοχή του, σε όλους τους τομείς δραστηριότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Έτσι, ο εν λόγω Κανονισμός τυγχάνει εφαρμογής μόνο στις περιπτώσεις των εγγράφων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και όχι στις περιπτώσεις άλλων ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων όπως της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, του ΔΕΕ, του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Περιφερειών. Ωστόσο, στην πράξη, μετά την υιοθέτηση του εν λόγω Κανονισμού, τα περισσότερα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέβησαν στην υιοθέτηση διατάξεων στο πλαίσιο των εσωτερικών τους κανονισμών που καθιστούν δυνατή την πρόσβαση στα έγγραφα που έχουν στην κατοχή τους²⁵. Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι, όπως συναφώς έχει κριθεί, τα έγγραφα που διατηρούν στην κατοχή τους οι επιτροπές που επιβουλήθουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο της εκτέλεσης των εκτελεστικών της καθηκόντων θεωρούνται ως έγγραφα της ίδιας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής²⁶.

Έπειτα, καθοριστικό ρόλο στην κατοχύρωση της αρχής της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στα έγγραφα διαδραματίζει και η υιοθέτηση μιας ιδιαίτερα ευρείας έννοιας των διοικητικών εγγράφων. Ειδικότερα, σύμφωνα

με το άρθρο 3 του Κανονισμού 1049/2001, ως έγγραφο ορίζεται: «οποιοδήποτε περιεχόμενο ανεξάρτητα από το χρησιμοποιηθέν υπόθεμα (γραμμένο σε χαρτί ή αποθηκευμένο υπό ηλεκτρονική μορφή, ή με ηχητική, οπτική ή οπτικοακουστική εγγραφή) που αφορά τις πολιτικές, τις δράσεις και τις αποφάσεις αρμοδιότητας του θεσμικού οργάνου». Συνεπώς, όπως συνάγεται από την εν λόγω διάταξη του Κανονισμού η έννοια του εγγράφου είναι ιδιαίτερα ευρεία και περιλαμβάνει, εκτός από κείμενα που είναι γραμμένα σε χαρτί ή σε ηλεκτρονική μορφή, κείμενα αποθηκευμένα σε ηχητική ή οπτικοακουστική μορφή, καθώς και προκαταρκτικά ή προπαρασκευαστικά έγγραφα, διευκρινιστικά έγγραφα, στατιστικές και υπομνήματα²⁷. Ωστόσο, η έννοια του εγγράφου, πάρα τον ιδιαίτερα ευρύ της χαρακτήρα, δεν ταυτίζεται με εκείνη των πληροφοριακών στοιχείων. Η διάκριση αυτή μεταξύ εγγράφων και πληροφοριακών στοιχείων διευκρινίσθηκε από το ΓεΔΕΕ στην υπόθεση *WWF European Policy Programme* στην οποία και αποφάνθηκε ότι: «από τη νομολογία προκύπτει ότι η έννοια του εγγράφου διακρίνεται από την έννοια της πληροφορίας. Το δικαίωμα προσβάσεως του κοινού σε ένα έγγραφο των οργάνων αφορά μόνον έγγραφα και όχι πληροφορίες υπό ευρεία έννοια και δε συνεπάγεται για τα όργανα υποχρέωση να απαντούν σε κάθε αίτημα παροχής πληροφοριών εκ μέρους ιδιώτη. Βεβαίως, η απόφαση 93/731/ΕΚ του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1993, σχετικά με την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Συμβουλίου, που προηγήθηκε του κανονισμού 1049/2001, δεν αφορούσε μόνον τα έγγραφα που έχουν στη διάθεση τους καθαυτά τα όργανα, αλλά και τα πληροφοριακά στοιχεία που περιέχουν τα έγγραφα αυτά. Ωστόσο, η πρόσβαση στα πληροφοριακά στοιχεία, υπό την έννοια της αποφάσεως αυτής, εξασφαλίζεται μόνον αν τα εν λόγω στοιχεία περιλαμβάνονται σε έγγραφα, οπότε προϋπόθεση είναι η ύπαρξη των εν λόγω εγγράφων»²⁸.

Έπειτα, ιδιαίτερα κρίσιμο για τον καθορισμό του εύρους του πεδίου εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα ως έκφανσης της αρχής της διαφάνειας και της δημοκρατικής αρχής αποβαίνει και το ζήτημα του προσδιορισμού των εξαιρέσεων από το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, όπως αυτές προβλέπονται από τον Κανονισμό 1049/2001. Έτσι, προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στα έγγραφα συνηγορεί το γεγονός ότι, σε αντιδιαστολή προς τις εξαιρέσεις που προβλέπονταν από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα από τον προϊσχύσαντα Κώδικα Συμπεριφοράς, οι οποίες διέθεταν ενδεικτικό και μόνο χαρακτήρα, η απαρίθμηση των εξαιρέσεων από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος στα έγγραφα

23. Β. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 932.

24. Μ.Ε. ΔΕΛΕΕΥ, ό.π., σ. 330.

25. ΠΕΚ Τ-188/97, *Rothmans/Επιτροπή*, 19.07.1999, ECLI:EU:T:1999:156.

26. *Ibid.*

27. Α. ΓΕΡΟΝΤΑΣ, Τα δικαιώματα πρόσβασης στα διοικητικά έγγραφα, ΔτΑ, 2000, σ. 588.

28. ΠΕΚ Τ-264/04, *WWF European Policy Programme/Συμβούλιο*, 25.04.2007, ECLI:EU:T:2007:114, σ. 76.

από τον Κανονισμό 1049/2001 γίνεται κατά τρόπο εξαντλητικό²⁹. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τη σχετική νομολογία του ευρωπαϊκού δικαστηρίου η ερμηνεία των εν λόγω εξαιρέσεων θα πρέπει να γίνεται κατά τρόπο ιδιαίτερα στενό και περιοριστικό, κατά τρόπο τέτοιο ώστε να μην ανατρέπεται η αρχή της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων με εξαίρεση τις περιπτώσεις εκείνες των ευαίσθητων εγγράφων του άρθρου 9 και των εγγράφων που σχετίζονται με εκκρεμείς διεθνείς διαπραγματεύσεις στις οποίες συμμετέχει η Ευρωπαϊκή Ένωση³⁰. Τέλος, ιδιαίτερη σημασία προσδίδεται από τον εν λόγω Κανονισμό αναφορικά με το εύρος του πεδίου διακριτικής εκτίμησης των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων στη διάκριση μεταξύ των εξαιρέσεων που διαθέτουν απόλυτο χαρακτήρα και εκείνων που διαθέτουν σχετικό χαρακτήρα. Και τούτο διότι σε αντιδιαστολή προς τις περιπτώσεις συνδρομής λόγων εξαίρεσης που διαθέτουν απόλυτο χαρακτήρα στην περίπτωση των σχετικών λόγων εξαίρεσης τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα καλούνται να προβούν σε περαιτέρω στάθμιση του κατά πόσο συντρέχει κάποιος υπέρτερος λόγος δημοσίου συμφέροντος δυνάμενος να δικαιολογήσει την παρά τη συνδρομή της εν λόγω εξαίρεσης πρόσβαση στα έγγραφα.

Έτσι, αναφορικά καταρχάς με τους πρώτους λόγους εξαίρεσης αυτοί προβλέπονται από το άρθρο 4 παρ. 1 του Κανονισμού, σύμφωνα με το οποίο: «*Τα θεσμικά όργανα αρνούνται την πρόσβαση σε ένα έγγραφο, η γνωστοποίηση του οποίου θα έθιγε την προστασία: α) του δημόσιου συμφέροντος, όσον αφορά: τη δημόσια ασφάλεια, την άμυνα και τις στρατιωτικές υποθέσεις, τις διεθνείς σχέσεις, τη δημοσιονομική, νομισματική ή οικονομική πολιτική της Κοινότητας ή ενός κράτους μέλους, καθώς και β) της ιδιωτικής ζωής και της ακεραιότητας του ατόμου, ιδίως σύμφωνα με την κοινοτική νομοθεσία σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων*». Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τη διαπίστωση συνδρομής των προϋποθέσεων κάποιου λόγου δημοσίου συμφέροντος έχει κριθεί από το ΓεΔΕΕ ότι «*σε περιοχές που καλύπτονται από τις υποχρεωτικές εξαιρέσεις του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα του άρθρου 4 παρ. 1 του Κανονισμού 1049/2001, τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα απολαμβάνουν καταρχήν ένα περιθώριο διακριτικής ευχέρειας και εκτίμησης*»³¹ καθώς «*όταν το Συμβούλιο αποφασίζει επί του αν η δημοσιοποίηση εγγράφου μπορεί να θίξει το δημόσιο συμφέρον, το οποίο προστατεύεται από το άρθρο 4, παράγραφος 1, της αποφάσεως 90/731, σχετικά*

με την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Συμβουλίου, ενεργεί κατά διακριτική ευχέρεια υπαγόμενη στις πολιτικές ευθύνες τις οποίες του αναθέτουν οι διατάξεις των Συνθηκών»³². Η διαπίστωση της συνδρομής κάποιου λόγου εξαίρεσης που αφορά το δημόσιο συμφέρον θα πρέπει όμως να συντελείται επί τη βάση της συγκεκριμένης εκάστοτε περίπτωσης και ενόψει χωριστά του κάθε εγγράφου και να παρέχεται από πλευράς του ευρωπαϊκού θεσμικού οργάνου ειδική αιτιολογία για την απόφασή του. Από αυτή την άποψη, ο έλεγχος από πλευράς του ΓεΔΕΕ της απόφασης του ευρωπαϊκού θεσμικού οργάνου να αρνηθεί την πρόσβαση στα έγγραφα περιορίζεται στον έλεγχο της τήρησης των συναφών διαδικαστικών κανόνων, στον έλεγχο της αιτιολογίας της σχετικής απόφασης και της επαρκούς αναφοράς των πραγματικών περιστατικών επί τη βάση των οποίων αυτή ελήφθη, καθώς στον έλεγχο της ενδεχόμενης ύπαρξης καταφανούς λάθους ως προς την αξιολόγηση της επίδικης αίτησης του ενδιαφερομένου για πρόσβαση στα έγγραφα ή κατάχρησης εξουσίας από πλευράς των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων³³.

Έπειτα, αναφορικά με τον δεύτερο λόγο εξαίρεσης που άπτεται της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και ακεραιότητας του ατόμου, ιδιαίτερα κρίσιμος αποβαίνει ο προσδιορισμός της σχέσης ανάμεσα στο άρθρο 4 παρ. 1β του Κανονισμού 1049/2001 και στις διατάξεις περί προστασίας προσωπικών δεδομένων του Κανονισμού 45/2001, καθώς, σε αντιδιαστολή προς τον Κανονισμό 1049/2001, ο Κανονισμός 45/2001 απαιτεί για τη χορήγηση του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα την παροχή σχετικής συναίνεσης από το πρόσωπο του οποίου τα προσωπικά δεδομένα προστατεύονται και την επίκληση συγκεκριμένων λόγων από το πρόσωπο το οποίο ζητεί την πρόσβαση στα έγγραφα³⁴. Η σχέση μεταξύ αυτών των δύο Κανονισμών αποσαφηνίσθηκε από την απόφαση *Bavarian Lager* σύμφωνα με την οποία: «*Οι Κανονισμοί 45/2001 και 1049/2001 δεν περιλαμβάνουν διατάξεις που να προβλέπουν ρητώς υπέρτερη ισχύ του ενός κανονισμού έναντι του άλλου και πρέπει, καταρχήν, να διασφαλιστεί η πλήρης εφαρμογή τους. Επομένως, όταν αίτηση που βασίζεται στον κανονισμό 1049/2001 αποσκοπεί στην πρόσβαση σε έγγραφα που περιέχουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, οι διατάξεις του Κανονισμού 45/2001 εφαρμόζονται πλήρως, συμπεριλαμβανομένων των άρθρων 8 και 18 αυτού. Συνεπώς, η ιδιαίτερη και περιοριστική ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', του Κανονισμού 1049/2001 στην οποία προέβη το Πρωτοδικείο δεν αντιστοιχεί στην ισορρο-*

29. ΠΕΚ T-62/77, *Carlsen GmbH/Oberfinanzdirektion Köln*, 08.12.1977, ECLI:EU:C:1977:204. D. CURTIN, ό.π., σσ. 33-34. M.E. DELEEUW, ό.π., σ. 328.

30. ΔΕΚ C-174/98, *Κάτω Χώρες και Van der Wal/Επιτροπή*, 11.01.2000, ECLI:EU:C:2000:1. D. CURTIN, ό.π., σσ. 423-458.

31. ΠΕΚ T-110/03, T-150/03, T-405/03, *Sison/Council*, 26.04.2005, ECLI:EU:T:2005:14, σκ. 46, ΔΕΚ C-266/05 P, *Sison/Συμβούλιο*, 01.02.2007, ECLI:EU:C:2007:75, παρ. 34, 64.

32. ΠΕΚ T-211/00, *Kuijjer/Συμβούλιο*, 07.02.2002, ECLI:EU:T:2002:30, παρ. 53.

33. ΠΕΚ T-14/98, *Hautala/Συμβούλιο*, 19.02.1999, ECLI:EU:T:1999:157, παρ. 72.

34. B. DRIESSEN, *The Council of the European Union and access to documents*, E.L.Rev., 2005, σ. 681.

πία που ο νομοθέτης της Ένωσης είχε πρόθεση να θεμελιώσει μεταξύ των δύο επίμαχων κανονισμών»³⁵.

Αντιθέτως, στη δεύτερη κατηγορία εξαιρέσεων από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα εντάσσονται οι λόγοι που αναφέρονται από το άρθρο 4 παρ. 2, ήτοι εκείνοι «των εμπορικών συμφερόντων ενός συγκεκριμένου φυσικού ή νομικού προσώπου, συμπεριλαμβανομένης της πνευματικής ιδιοκτησίας, των δικαστικών διαδικασιών και της παροχής νομικών συμβουλών και του σκοπού επιθεώρησης, έρευνας και οικονομικού ελέγχου, εκτός όμως εάν για τη γνωστοποίηση του εγγράφου υπάρχει υπερισχύον δημόσιο συμφέρον». Ειδικότερα, για την αποσαφήνιση του εννοιολογικού περιεχομένου και της έκτασης του πεδίου εφαρμογής των ανωτέρω λόγων εξαίρεσης παρίσταται αναγκαία η χωριστή επισκόπηση του κάθε λόγου εξαίρεσης. Έτσι, η αποσαφήνιση της έννοιας των εμπορικών συμφερόντων πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά στο πλαίσιο της απόφασης *Τερεζάκης κατά Συμβουλίου* στην οποία και κρίθηκε από το ΓεΔΕΕ ότι για τη διαπίστωση της συνδρομής εμπορικών συμφερόντων δυνάμενων να περιορίσουν το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα δεν επαρκεί η διαπίστωση του ότι το έγγραφο στο οποίο ζητείται η πρόσβαση ανήκει στην κατηγορία των λεγόμενων εμπορικών συμβάσεων, καθώς μια τέτοια παραδοχή θα επέφερε τον αποκλεισμό από το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα του συνόλου των εμπορικών συμβάσεων, αλλά απαιτείται αντιθέτως ειδική αιτιολόγηση από πλευράς των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων αναφορικά με τη διαπίστωση της ύπαρξης στο πλαίσιο της κάθε δεδομένης περίπτωσης εμπορικών συμφερόντων δυνάμενων να θιγούν από την πρόσβαση στα έγγραφα και η στάθμιση των εν λόγω συμφερόντων με το δικαίωμα του ευρωπαίου διοικουμένου περί πρόσβασης στα έγγραφα ως έκφανσης της αρχής της διαφάνειας³⁶. Περαιτέρω, το ΓεΔΕΕ συνέδεσε σε άλλη απόφασή του την έννοια των εμπορικών συμφερόντων με αυτή των επιχειρηματικών μυστικών, ορίζοντας τα επιχειρηματικά μυστικά ως τις πληροφορίες εκείνες η δημοσιοποίηση των οποίων θα έθιγε τα εμπορικά συμφέροντα του ιδιοκτήτη της επιχείρησης³⁷.

Έπειτα, η έννοια της δικαστικής διαδικασίας ως λόγου εξαίρεσης από το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα έχει καταστεί αντικείμενο ενδελεχούς διερεύνησης από τη νομολογία του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, σύμφωνα με την απόφαση του ΓεΔΕΕ στην υπόθεση *API κατά Επιτροπής* δικαιολογητική βάση για την εν λόγω εξαί-

ρεση αποτελεί η διασφάλιση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και της εύρυθμης λειτουργίας της δικαιοσύνης³⁸. Στην υπόθεση αυτή, το δικαστήριο προέβη περαιτέρω σε μία διάκριση της νομικής μεταχείρισης του αιτήματος για πρόσβαση στα έγγραφα ανάλογα με τη χρονική φάση της δικαστικής διαδικασίας με την οποία σχετίζεται το εν λόγω έγγραφο. Έτσι, εφόσον το έγγραφο στο οποίο ζητείται η πρόσβαση άπτεται της δικαστικής διαδικασίας που προηγείται της ακρόασης ενώπιον του δικαστικού ακροατηρίου, τότε το ευρωπαϊκό θεσμικό όργανο δεν απαιτείται να προβεί σε εξατομικευμένη και συγκεκριμένη εξέταση των λόγων που θα μπορούσαν να θίξουν το συμφέρον που προστατεύεται με την εν λόγω εξαίρεση προκειμένου να αρνηθεί την παροχή πρόσβασης στα εν λόγω έγγραφα, ενώ αντιθέτως αν άπτεται της διαδικασίας μετά τη διαδικασία της προφορικής ανάπτυξης των επιχειρημάτων των διαδίκων που πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της επ' ακροατηρίου διαδικασίας απαιτείται ειδική αιτιολόγηση επί τη βάση συγκεκριμένης εξέτασης των λόγων που δύνανται να θίξουν το συμφέρον που προστατεύεται. Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία για την αποσαφήνιση της έννοιας της δικαστικής διαδικασίας έχει και η απόφαση του ΓεΔΕΕ στην υπόθεση *Interporc* σύμφωνα με την οποία: «Με δεδομένη την υποχρέωση συσταλτικής ερμηνείας της εξαίρεσης, ο όρος «δικαστικές διαδικασίες» πρέπει να νοείται υπό την έννοια ότι η προστασία του δημοσίου συμφέροντος απαγορεύει την κοινοποίηση του περιεχομένου των εγγράφων που έχει συντάξει η Επιτροπή μόνον για μια συγκεκριμένη δικαστική διαδικασία. Με τους όρους «έγγραφα που έχουν συνταχθεί αποκλειστικά για μια συγκεκριμένη δικαστική διαδικασία» πρέπει να νοούνται όχι μόνον τα κατατεθέντα υπομνήματα ή δικόγραφα, τα εσωτερικά έγγραφα που αφορούν την έρευνα της εκκρεμίας υποθέσεως, αλλά και η συναφής με την υπόθεση αλληλογραφία μεταξύ της ενδιαφερόμενης γενικής διευθύνσεως και της νομικής υπηρεσίας ή δικηγορικού γραφείου. Αυτή η οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής της εξαίρεσης έχει σκοπό να διασφαλίζει, αφενός, την προστασία της εσωτερικής εργασίας στην Επιτροπή και, αφετέρου, την εχεμύθεια και την προστασία της αρχής του επαγγελματικού απορρήτου των δικηγόρων. Αντιθέτως, η εξαίρεση που αντλείται από την προστασία του δημοσίου συμφέροντος (δικαστικές διαδικασίες) που περιλαμβάνεται στον κώδικα συμπεριφοράς δεν επιτρέπει στην Επιτροπή να μη τηρεί την υποχρέωση ανακοινώσεως των εγγράφων που έχουν συνταχθεί στο πλαίσιο ενός αμιγώς διοικητικού φακέλου. Η αρχή αυτή πρέπει να τηρείται ακόμη και αν η προσκόμιση των εγγράφων αυτών σε διαδικασία ενώπιον του κοινοτικού δικαστή μπορεί να είναι επιζήμια για την Επιτροπή. Το γεγονός ότι έχει ασκηθεί προσφυγή ακυρώσεως κατά αποφάσεως ληφθείσας μετά το πέρας διοικητικής διαδικασίας είναι συναφώς αλυσιτελής»³⁹.

35. ΔΕΚ C-28/08, *Επιτροπή/Bavarian Lager*, 29.06.2010, ECLI:EU:C:2010:378, παρ. 56, 65.

36. ΠΕΚ T-380/04, *Terezakis/Επιτροπή*, 30.01.2008, ECLI:EU:T:2008:19, παρ. 93.

37. ΠΕΚ T-353/94, *Postbank/Επιτροπή*, 01.12.1994, ECLI:EU:T:1994:288, παρ. 87.

38. ΠΕΚ T-36/04, *API/Επιτροπή*, 12.09.2007, ECLI:EU:T:2007:258.

39. ΠΕΚ T-92/98, *Interporc/Επιτροπή*, 07.12.1999, ECLI:EU:T:1999:308,

Επιπροσθέτως, αναφορικά με την έννοια της παροχής νομικών συμβουλών το ΔΕΕ στην υπόθεση *Turco* δέχθηκε ότι: «Όσον αφορά τη σχετική με τις νομικές γνωμοδοτήσεις εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, του κανονισμού 1049/2001, η εξέταση που πραγματοποιεί το Συμβούλιο οσάκις του ζητείται κοινολόγηση ενός εγγράφου πρέπει απαραίτητως να διεξάγεται σε τρία στάδια, τα οποία αντιστοιχούν στα τρία κριτήρια που απαριθμούνται στη διάταξη αυτή. Πρώτον, το Συμβούλιο πρέπει να εξετάσει αν το έγγραφο του οποίου ζητείται η κοινολόγηση αποτελεί όντως νομική γνωμοδότηση και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, να καθορίσει τα τμήματα της γνωμοδότησης αυτής τα οποία αφορά πραγματικά η κοινολόγηση και τα οποία, επομένως, μπορούν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω εξαίρεσης. Συγκεκριμένα, ένα έγγραφο δεν πρέπει αυτομάτως να τυγχάνει της προστασίας της εμπιστευτικότητας των νομικών γνωμοδοτήσεων του άρθρου 4, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, του κανονισμού 1049/2001 για τον λόγο και μόνον ότι τιτλοφορείται «νομική γνωμοδότηση». Πέραν της ονομασίας του, το θεσμικό όργανο οφείλει να εξακριβώνει ότι το έγγραφο όντως αφορά τέτοιας φύσεως γνωμοδότηση. Δεύτερον, το Συμβούλιο πρέπει να εξετάσει αν η κοινολόγηση των τμημάτων του εν λόγω εγγράφου, για τα οποία διαπιστώθηκε ότι αφορούν νομικές γνωμοδοτήσεις, «θίγει την προστασία» των γνωμοδοτήσεων αυτών. Ως εκ τούτου, η σχετική με τις νομικές γνωμοδοτήσεις εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, του κανονισμού 1049/2001 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αφορά την προστασία του συμφέροντος που έχει ένα θεσμικό όργανο να ζητεί νομικές γνωμοδοτήσεις και να λαμβάνει γνωμοδοτήσεις ειλικρινείς, αντικειμενικές και πλήρεις. Ο κίνδυνος διακυβέυσεως του συμφέροντος αυτού πρέπει, προκειμένου να μπορεί να γίνει επίκλησή του, να είναι ευλόγως προβλέψιμος και όχι αμιγώς υποθετικός. Τρίτον και τέλος, αν το Συμβούλιο θεωρήσει ότι η κοινολόγηση ενός εγγράφου θίγει την προστασία των νομικών γνωμοδοτήσεων, όπως αυτή προσδιορίστηκε ανωτέρω, οφείλει να εξετάσει μήπως υφίσταται υπέρτερο δημόσιο συμφέρον που να δικαιολογεί την κοινολόγηση αυτή, μολοντί αυτό συνεπάγεται τη διακύβευση της ικανότητας του θεσμικού αυτού οργάνου να ζητεί νομικές γνωμοδοτήσεις και να λαμβάνει γνωμοδοτήσεις ειλικρινείς, αντικειμενικές και πλήρεις. Στο πλαίσιο αυτό, το Συμβούλιο οφείλει να σταθμίζει το ειδικό συμφέρον που πρέπει να προστατευθεί από τη μη γνωστοποίηση του οικείου εγγράφου και, ειδικότερα, το γενικό συμφέρον να καταστεί το οικείο έγγραφο προσβάσιμο, λαμβανομένων υπόψη των πλεονεκτημάτων που απορρέουν από μια αυξημένη διαφάνεια, δηλαδή την καλύτερη συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων καθώς και μια μεγαλύτερη νομιμότητα, αποτελεσματικότητα και υπευθυνότητα της διοίκησης έναντι του πολίτη σε ένα δημοκρα-

παρ. 40-43.

τικό σύστημα»⁴⁰.

Εξάλλου, αναφορικά με την έννοια της επιθεώρησης, έρευνας και οικονομικού ελέγχου το ΓεΔΕΕ έκρινε στην υπόθεση *Toland* ότι: «όπως προκύπτει από τη νομολογία, εφόσον οι έρευνες και οι επιθεωρήσεις συνεχίζονται, οι διάφορες ενέργειες στο πλαίσιο έρευνας ή επιθεωρήσεως ενδέχεται να εξακολουθήσουν να καλύπτονται από την εξαίρεση για την προστασία των διαδικασιών επιθεωρήσεως, έρευνας και οικονομικού ελέγχου, έστω και αν μια συγκεκριμένη έρευνα ή επιθεώρηση έχει περατωθεί με την κατάρτιση εκθέσεως στην οποία ζητείται πρόσβαση. Ωστόσο, αν γινόταν δεκτό ότι τα έγγραφα που αφορούν επιθεώρηση, έρευνα ή οικονομικό έλεγχο καλύπτονται από την εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 2, τρίτη περίπτωση, του κανονισμού 1049/2001, ενώ δεν έχει αποφασιστεί ακόμη η συνέχεια που θα δοθεί στις διαδικασίες αυτές, η πρόσβαση στα έγγραφα θα εξηρτάτο από αβέβαιο γεγονός, που ενδεχομένως θα συμβεί στο απώτερο μέλλον και του οποίου η επέλευση εξαρτάται από την ταχύτητα και την επιμέλεια με την οποία θα ενεργήσουν διάφορες εθνικές αρχές. Μια τέτοια ερμηνεία θα ήταν αντίθετη στον σκοπό που συνίσταται στο να διασφαλίζεται η πρόσβαση του κοινού σε έγγραφα σχετικά με τυχόν παρατυπίες στην οικονομική διαχείριση, ώστε οι πολίτες να έχουν τη δυνατότητα να ελέγχουν με πιο αποτελεσματικό τρόπο τη νομιμότητα της ασκήσεως της δημόσιας εξουσίας»⁴¹.

Ακολούθως, εξαίρεση από το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα εισάγει και το άρθρο 4 παρ. 3 του Κανονισμού σύμφωνα με το οποίο: «προκειμένου περί εγγράφου που συντάχθηκε από ένα θεσμικό όργανο για εσωτερική χρήση ή που έχει παραληφθεί από ένα θεσμικό όργανο, και το οποίο σχετίζεται με θέμα επί του οποίου δεν έχει αποφασίσει, το εν λόγω θεσμικό όργανο αρνείται την πρόσβαση εάν η γνωστοποίηση του εγγράφου θα έθιγε σοβαρά την οικεία διαδικασία λήψης αποφάσεων, εκτός εάν για τη γνωστοποίηση του εγγράφου υπάρχει υπερισχύον δημόσιο συμφέρον». Ειδικότερα, ο εν λόγω λόγος εξαίρεσης κατέστη αντικείμενο αποσαφήνισης στην υπόθεση *MyTravel Group* κατά Συμβουλίου η οποία αφορούσε την άρνηση χορήγησης πρόσβασης σε έγγραφο εσωτερικής χρήσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που άπτονταν των συζητήσεων μεταξύ της ΓΔ Ανταγωνισμού και της νομικής υπηρεσίας, αναφορικά με τη νομιμότητα της εκτιμήσεως της συμβατότητας της συγκεντρώσεως *Airtours/First Choice* με την κοινή αγορά. Σύμφωνα με το ΓεΔΕΕ, το εν λόγω έγγραφο προοριζόταν αποκλειστικά για εσωτερική χρήση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και ενδεχόμενη δημοσίευση του θα υπονόμει την ειλικρινή και ολοκληρωμένη διατύπωση των από-

40. ΔΕΚ C-39/05, *Σουηδία και Turco/Συμβούλιο*, 01.07.2008, ECLI:EU:C:2008:374, παρ. 37-44.

41. ΠΕΚΤ-471/08, *Toland/Κοινοβούλιο*, 07.06.2011, ECLI:EU:T:2011:252, παρ. 44-46.

ψεων των υπηρεσιών της οδηγώντας σε μια ενδεχόμενη λογοκρισία αυτών και στην υιοθέτηση μιας προφορικής ή ανεπίσημης διαδικασίας διατύπωσης των εν λόγω απόψεων που θα αποδυνάμωνε την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων υπονομεύοντας παράλληλα την ανεξαρτησία των μελών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά την άσκηση των καθηκόντων τους ιδιαίτερα μάλιστα στην περίπτωση των διοικητικών διαδικασιών⁴². Ακολούθως, το ΔΕΕ μολονότι δέχθηκε την ανωτέρω αιτιολογία του ΓεΔΕΕ για τα εσωτερικά έγγραφα που αφορούσαν τη διαβούλευση της ΓΔ Ανταγωνισμού και της νομικής υπηρεσίας αναίρεσε την απόφασή του ΓεΔΕΕ, κρίνοντας ότι θα έπρεπε η Επιτροπή να κάνει δεκτή τη χορήγηση δικαιώματος πρόσβασης σε μέρος των εγγράφων λόγω της απουσίας επαρκώς εξατομικευμένης και συγκεκριμένης προβολής λόγων εξαίρεσης ως προς τα υπομνήματα του επιτρόπου και τα υπομνήματα προς άλλες υπηρεσίες πλην της νομικής υπηρεσίας⁴³.

Επομένως, καθοριστικό ρόλο για τη διασφάλιση της αρχής της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στα έγγραφα στο πλαίσιο των μη υποχρεωτικών λόγων εξαίρεσης διαδραματίζει η αποσαφήνιση της έννοιας του υπερέχοντος λόγου δημοσίου συμφέροντος που επιτάσσει, παρά τη διαπίστωση της συνδρομής των ανωτέρω λόγων εξαίρεσης, τη χορήγηση πρόσβασης στα συναφή έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων. Πιο συγκεκριμένα, το κρίσιμο ερώτημα το οποίο ανακύπτει αφορά το κατά πόσον ο υπέρτερος αυτός λόγος δημοσίου συμφέροντος δύναται να συνίσταται σε μία αφηρημένη επίκληση και στάθμιση της αρχής της διαφάνειας, της δημοσιότητας των δραστηριοτήτων των θεσμικών οργάνων, της δημοκρατίας και της ευρύτερης συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων ή αν αντιθέτως απαιτείται η επίκληση της συνδρομής ειδικότερων λόγων θεμελιωτικών του υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος⁴⁴. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «Το κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, *in fine*, του κανονισμού 1049/2001 υπέρτερο δημόσιο συμφέρον, το οποίο δύναται να δικαιολογήσει την κοινολόγηση εγγράφου θίγοντος την προστασία των ένδικων διαδικασιών, πρέπει κατ' αρχήν να διακρίνεται από τις ανωτέρω αρχές επί των οποίων θεμελιώνεται ο οικείος Κανονισμός. Πάντως, το γεγονός ότι ο αιτούμενος πρόσβαση δεν επικαλείται κανένα δημόσιο συμφέρον διακρινόμενο από τις ως άνω αρχές δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι δεν είναι αναγκαία η στάθμιση των διακυβευόμενων συμφερόντων. Πράγματι, η επίκληση των ιδίων αυτών αρχών μπο-

ρεί να χαρακτηρίζεται, υπό το φως των ειδικών περιστάσεων που ισχύουν συναφώς, από επιτακτικότητα βαινουσα πέραν της ανάγκης προστασίας των επίδικων εγγράφων»⁴⁵. Περαιτέρω, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, υπέρτερο λόγο δημοσίου συμφέροντος έχει κριθεί ότι αποτελεί και η παροχή πληροφοριών που αφορούν τη ρύπανση του περιβάλλοντος κατά τη συναφή πρόβλεψη του άρθρου 6 παρ. 1 της Διεθνούς Σύμβασης του Άρχους προς τον σκοπό της διασφάλισης της προστασίας του περιβάλλοντος.

Τέλος, εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα εισάγουν και οι διατάξεις της παρ. 4 του άρθρου 4 που αφορά τα έγγραφα που προέρχονται από ιδιώτες και της παρ. 5 του άρθρου 4 του Κανονισμού 1049/2001 που αφορά την περίπτωση εγγράφων προερχόμενων από κράτη μέλη. Πιο συγκεκριμένα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακριτή νομική μεταχείριση των εγγράφων που προέρχονται από τα κράτη μέλη για τα οποία και τα κράτη μέλη διατηρούν το δικαίωμα να ζητήσουν τη μη χορήγηση πρόσβασης στα εν λόγω έγγραφα. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην απόφαση του ΓεΔΕΕ *Mara Messina κατά Επιτροπής*: «όπως προκύπτει από το άρθρο 4, παράγραφος 5, του κανονισμού 1049/2001, μεταξύ των τρίτων, τα κράτη μέλη αποτελούν αντικείμενο ειδικής μεταχειρίσεως. Πράγματι, η οικεία διάταξη παρέχει σε κράτος μέλος την ευχέρεια να ζητεί από θεσμικό όργανο να μην κοινολογεί τα προερχόμενα από το πρώτο έγγραφα χωρίς προηγούμενη συμφωνία του. Η διάταξη αυτή εκφράζει τη μεταφορά της προσαρτημένης στην τελική πράξη του Άμστερνταμ δηλώσεως αριθ. 35, σύμφωνα με την οποία η διάσκεψη συμφωνεί ότι οι κατά το άρθρο 255 ΕΚ αρχές και προϋποθέσεις επιτρέπουν στα κράτη μέλη να ζητούν από την Επιτροπή ή από το Συμβούλιο να μην ανακοινώνουν σε τρίτους έγγραφα προερχόμενα από το εκάστοτε αιτούν κράτος χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση του»⁴⁶. Έτσι, η ανωτέρω ευχέρεια των κρατών μελών εξηγείται από το γεγονός ότι ο Κανονισμός δεν έχει ούτε ως αντικείμενο ούτε ως αποτέλεσμα την τροποποίηση των εθνικών νομοθεσιών επί θεμάτων προσβάσεως στα έγγραφα». Ωστόσο, όπως δέχθηκε το ΓεΔΕΕ στην υπόθεση *IFAW* το άρθρο 4 παρ. 5 του Κανονισμού 1049/2001 δεν παρέχει στα κράτη μέλη ένα γενικό δικαίωμα αρνησικυρίας, αλλά αυτά θα πρέπει να στηρίζουν την εναντίωση τους στη δημοσιοποίηση των εγγράφων που προέρχονται από αυτά σε κάποια από τις ουσιαστικής φύσεως εξαιρέσεις που προβλέπονται από τις παρ. 1 έως 3 του άρθρου 4 του εν λόγω Κανονισμού. Στην περίπτωση της υπάρξεως μιας τέτοιας αιτιολόγησης το ευρωπαϊκό θεσμικό όργανο δεν απαιτείται πάντως να εξετάσει εξαντλητικώς τους λόγους εναντιώσεως του εν λόγω κράτους μέλους⁴⁷.

42. ΠΕΚ T-403/05, *RENV – MyTravel/Επιτροπή*, 10.01.2013, ECLI:EU:T:2013:3, παρ. 55.

43. ΔΕΚ C-506/08 P, *Σουηδία/MyTravel και Επιτροπή*, 21.07.2011, ECLI:EU:C:2011:496.

44. D. ADAMSKI, How wide is the widest possible? Judicial interpretation of the exceptions to the right of access to official documents revisited, *CML Rev.*, 2009, σ. 534.

45. ΠΕΚ T-36/04, ό.π.

46. ΠΕΚ T-76/02, *Messina/Επιτροπή*, 17.09.2003, ECLI:EU:T:2003:23, παρ. 40.

47. ΔΕΕ C-135/11, *IFAW Internationaler Tierschutz-Fonds/Επιτροπή*,

III. Συμπεράσματα

Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, παρά την απουσία ρητής κατοχυρώσεώς του από τις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, κατέστη σταδιακά αντικείμενο αναγνώρισης και κατοχύρωσης από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη μέσω των συνθηκών του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ, αποκτώντας μια διαρκώς αυξανόμενη σημασία και δυναμική λόγω της στενής σύνδεσής του με την αρχή της διαφάνειας, τη δημοκρατική αρχή και την αρχή της νομιμότητας. Έτσι, μετά και τη θέσπιση της Συνθήκης της Λισαβώνας το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα έχει πλέον αναχθεί σε θεμελιώδη καταστατική αρχή που διέπει τη λειτουργία και τη δράση των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και σε θεμελιώδες δικαίωμα των ευρωπαίων πολιτών που κατοχυρώνεται ρητά από το άρθρο 42 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένω-

σης. Η περαιτέρω εξειδίκευση των όρων και προϋποθέσεων πρόσβασης στο δικαίωμα στα έγγραφα συντελείται μέσω του δευτερογενούς ευρωπαϊκού δικαίου και συγκεκριμένα του Κανονισμού 1049/2001, ο οποίος προβλέπει το πεδίο εφαρμογής και τους φορείς του δικαιώματος ενώ προβαίνει και στον καθορισμό των επιμέρους εξαιρέσεων από το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω δικαιώματος. Έτσι, με δεδομένο ότι ο Κανονισμός 1049/2001 θέτει την αρχή της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στα έγγραφα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων η στάθμιση του εν λόγω δικαιώματος με τους ενδεχόμενους λόγους δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος που ενδεχομένως συντρέχουν καταλείπεται τελικά στην κρίση του ευρωπαϊκού θεσμικού οργάνου και του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο έχει ερμηνεύσει τις εν λόγω εξαιρέσεις κατά τρόπο στενό, προσδίδοντας στο δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα μια ιδιαίτερα αυξημένη σημασία λόγω της άρρηκτης σύνδεσής του με την αρχή της διαφάνειας και με τη δημοκρατική αρχή.

21.09.2012, ECLI:EU:C:2012:376.

Το παρόν και το μέλλον του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ)*

Μάρκος Παπακωνσταντής**

Η πολιτική ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποκτά μία μεγάλη δυναμική κατά τα τελευταία χρόνια λόγω της μαζικής άφιξης στο ευρωπαϊκό έδαφος χιλιάδων αιτούντων διεθνούς προστασίας. Πρόκειται για μία πολιτική η οποία ξεκινά να αποτελεί μέρος της ατζέντας των κρατών μελών από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ για να καθιερωθεί ως μία συνισταμένη του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης με το Άμστερνταμ. Σήμερα η μεταρρύθμιση της πολιτικής ασύλου αναδεικνύεται ως ένα πεδίο σύγκρουσης μεταξύ των κρατών της ευρωπαϊκής νοτιοανατολικής παραμεθορίου και όσων στην ενωσιακή ενδοχώρα αποποιούνται τις υποχρεώσεις τους για ένα ζήτημα που αφορά στο σύνολο των κρατών της Ένωσης. Το κεντρικό σημείο διαφωνίας της τρέχουσας διαπραγματεύσεως αποτελεί η αναθεώρηση του Κανονισμού του Δουβλίνου.

χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης – μεταρρύθμιση ΚΕΣΑ – Δουβλίνο – Eurodac – οργανισμός της ΕΕ για το άσυλο – υποδοχή αιτούντων άσυλο – μετεγκατάσταση

Η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων αποτελεί ένα πρωτοποριακό νομοθέτημα, καθώς για πρώτη φορά αποτυπώνεται σε ένα διεθνές κείμενο ο ορισμός του πρόσφυγα¹. Η συνθήκη αυτή ρυθμίζει το ζήτημα της προστασίας των προσφύγων παρέχοντας μια ολοκληρωμένη δέσμη δικαιωμάτων σε όσους εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της². Η Σύμβαση περιλαμβάνει τρεις τύπους διατάξεων³. Πρώτον, διατάξεις που δίνουν τον βασικό ορισμό του πρόσφυγα (Κεφάλαιο I). Δεύτερον, διατάξεις που καθορίζουν το νομικό καθεστώς των προσφύγων καθώς επίσης τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους στη χώρα καταφυγής (Κεφάλαια II-V). Τρίτον, άλλες διατάξεις που αφορούν στην εφαρμογή της Σύμβασης (Κεφάλαια VI-VII). Συνεπώς, δεν προβλέπονται σχετικές με την αναγνώριση διαδικασίες, αλλά μόνο οι δικαιούχοι και τα δικαιώματα.

Το 1957, όταν και υπογράφεται η Συνθήκη της Ρώμης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), τα έξι ιδρυτικά μέλη της είχαν ήδη υπογράψει και

κυρώσει τη Συνθήκη της Γενεύης⁴. Συνεπώς, υφίσταται ένα ισχυρό διεθνές νομοθετικό πλαίσιο σχετικό με το καθεστώς των προσφύγων, τη δεσμευτικότητα του οποίου είχε αποδεχθεί το σύνολο των τότε κρατών μελών της ΕΟΚ. Η μη συμπερίληψη διατάξεων για το άσυλο δεν είναι, όμως, απόρροια του γεγονότος μίας πρόσφατης διεθνούς δέσμευσης των Ευρωπαίων εταίρων. Είναι το γεγονός ότι οι συντάκτες της Συνθήκης της Ρώμης έχουν ως πρώτιστο μέλημα την εγκαθίδρυση μίας οικονομικής συνεργασίας, η οποία στην επιτυχή της εξέλιξη θα διευρύνει και θα εμβαθύνει τα υφιστάμενα πεδία «ζύμωσης» και θα δρομολογήσει νέα. Η δε ελεύθερη κυκλοφορία εντός της ΕΟΚ δεν αφορά στους πρόσφυγες παρά μόνο, εκείνη την εποχή, στους εργαζόμενους πολίτες των κρατών μελών⁵. Συνεπώς, την ελευθερία αυτή δεν μπορούν να την επικαλεστούν, πολλώ δε μάλλον να τη χρησιμοποιήσουν, οι υπήκοοι τρίτων χωρών, μετανάστες και πρόσφυγες, προκειμένου να μετακινηθούν σε ένα κράτος μέλος διαφορετικό από αυτό της νόμιμης διαμονής τους για να ασκήσουν οποιοδήποτε είδος οικονομική δραστηριότητα⁶.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ⁷ αποτελεί την πρώτη ενωσιακή συνθήκη η οποία αναφέρεται στην πολιτική ασύλου.

* Το παρόν αποτελεί εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο της Ένωσης Διοικητικών Δικαστών που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη στις 1 και 2 Ιουνίου 2018 με θέμα «Το νέο τοπίο της Διοικητικής Δικαιοσύνης στην εποχή της κρίσης – Προοπτικές».

** Δ.Ν., Δικηγόρος

1. UNHCR, Εισαγωγή στη Διεθνή Προστασία, Προστατεύοντας τους πρόσφυγες εντολής της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Εγχειρίδιο αυτοδιδασκαλίας, 01.01.2005, σ. 29, διαθέσιμο σε: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/openssl.pdf?reldoc=y&docid=4ba87e572.pdf> (προσπελάστηκε 26.05.2018).
2. COUNCIL OF EUROPE, Asylum and the European Convention on Human Rights, Human rights files, No. 9, Council of Europe, 2010, σ. 10, διαθέσιμο σε: <http://www.refworld.org/pdfid/4ee9b0972.pdf> (προσπελάστηκε 26.05.2018).
3. UNHCR, Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967 για το καθεστώς των προσφύγων, 6η έκδ., Αθήνα, 2009, σ. 23.

4. UNHCR, Rapport global 2004 de l'UNHCR, σσ. 496-499, διαθέσιμο σε: <http://www.unhcr.org/fr/4ad2f34fe.pdf> (προσπελάστηκε 26.05.2018).

5. Το άρθρο 48 της Συνθήκης της Ρώμης προσδιορίζει το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων ως την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγένειας μεταξύ των κοινοτικών εργαζομένων όσον αφορά στην απασχόληση, την αμοιβή και τους λοιπούς όρους εργασίας. Η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων αρχικά καλύπτει την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και την ελεύθερη εγκατάσταση, κάλυπταν, συνεπώς, ιδίως, είτε εργαζομένους είτε παρόχους υπηρεσιών.

6. Μ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ, Οι πολιτικές της ΕΕ: Εξωτερική, Γεωργική, Μεταναστευτική, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2016, σ. 235.

7. Υπογράφεται στις 7 Φεβρουαρίου 1992 και τίθεται σε ισχύ την 1η

Την τοποθετεί στον τρίτο πυλώνα «Διατάξεις σχετικά με τη συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων» και την αναγορεύει σε «θέμα κοινού ενδιαφέροντος» (άρθρο Κ.1) το οποίο θα πρέπει να μπει στην ατζέντα των κρατών μελών. Σε μια από τις δηλώσεις που επισυνάπτονται στο κείμενο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και συγκεκριμένα στη «Δήλωση σχετικά με το Άσυλο» τα κράτη μέλη συμφωνούν ότι θα εξετάσουν κατά προτεραιότητα τα ζητήματα που αφορούν στην πολιτική ασύλου με σκοπό να θεσπίσουν στις αρχές του 1993, κοινή δράση για την εναρμόνισή τους, βάσει του προγράμματος εργασίας και του χρονοδιαγράμματος που περιλαμβάνονται στην έκθεση περί ασύλου που συντάχθηκε κατά παραγγελία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου στις 28 και 29 Ιουνίου 1991⁸. Ο λόγος που τα κράτη μέλη επιδεικνύουν αυτή τη σπουδή προκειμένου να εντάξουν στην κοινή τους ατζέντα το θέμα του ασύλου είναι διπλός.

Πρώτον, η δημιουργία μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1992 της εσωτερικής αγοράς και, κατά συνέπεια, το άνοιγμα των συνόρων⁹.

Δεύτερον, η έκρηξη του αριθμού μεταναστών προερχόμενων από το καταρρέον ανατολικό μπλοκ¹⁰ καθώς και αιτούντων άσυλο από την τέως Γιουγκοσλαβία¹¹.

Νοεμβρίου 1993.

8. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ιουνίου 1991 οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων καθορίζοντας τους στόχους της διακυβερνητικής διάσκεψης που εργαζόνταν για να καταλήξει τις εργασίες της τον Δεκέμβριο του 1991 στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, αναφέρονται ότι για τα θέματα ασύλου θα πρέπει να δεσμευτούν «για την τυπική και ουσιαστική εναρμόνιση έως την 31η Δεκεμβρίου 1993 το αργότερο» και ορίζουν ως άμεσης προτεραιότητας τον «καθορισμό και τον προγραμματισμό των αναγκαίων προπαρασκευαστικών εργασιών για τα σχέδια εναρμόνισης» βλ., ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Λουξεμβούργο 28 και 29 Ιουνίου 1991, έγγρ. SN 151/3/91 REV 3, διαθέσιμο σε: http://www.consilium.europa.eu/media/20523/1991_june_-_luxembourg__gr_.pdf (προσπελάστηκε 26.05.2018).

9. Στο άρθρο 8Α παρ. 2 ΣυνθΕΟΚ αναφέρεται η 31η Δεκεμβρίου 1992 ως η καταληκτική ημερομηνία δημιουργίας της εσωτερικής αγοράς. Η δε τελευταία περιγράφεται στο ίδιο άρθρο ως ένας χώρος «χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων». Η εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς κατά το σκέλος που αφορά στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων δεν καθίσταται δυνατό να επιτευχθεί πριν από την ημερομηνία της 31ης Δεκεμβρίου 1992 την οποία θέτει ως ορόσημο το άρθρο 8Α, εδάφιο α' ΣυνθΕΟΚ για την έκδοση των κοινοτικών μέτρων που θα εγκαθιδρύσουν προοδευτικά την εσωτερική αγορά, με αποτέλεσμα ο στόχος αυτός να επαναλαμβάνεται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (άρθρο 2 ΣΕΚ).

10. Κάποιοι κάνουν λόγο και για 20 εκατ. μετανάστες.

11. Το 1995 ο αριθμός των Γιουγκοσλάβων που εξαρτάται από τη διεθνή ανθρωπιστική βοήθεια ανέρχεται στα 3.523.500 άτομα. Οι μεταποτισμένοι και οι πρόσφυγες ανέρχονται σε 3.884.000

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ¹² προσθέτει, μεταξύ των στόχων της ενωσιακής συνεργασίας, τη διατήρηση και ανάπτυξη της Ένωσης ως χώρου «ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων σε συνδυασμό με κατάλληλα μέτρα όσον αφορά στους ελέγχους στα εξωτερικά σύνορα, το άσυλο, τη μετανάστευση και την πρόληψη και καταστολή της εγκληματικότητας» (άρθρο 2 ΣΕΕ). Η δε βούληση των κρατών μελών στην επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου είναι ισχυρή, καθώς στο προοίμιο της Συνθήκης εκφράζουν την αποφασιστικότητά τους να εγκαθιδρύσουν τον χώρο, ώστε να «διευκολύνουν την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, διαφυλάσσοντας ταυτόχρονα την ασφάλεια και την προστασία των λαών τους».

Για την αποτελεσματική λειτουργία του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης ένα σημαντικό τμήμα του τρίτου πυλώνα του Μάαστριχτ μετακινείται στον πρώτο και υπάγεται στην κοινοτική αρμοδιότητα. Με τον τρόπο αυτό αντιμετωπίζεται και το πρόβλημα της συγκέντρωσης ετερόκλητων τομέων δράσης υπό την ίδια θεσμική στέγη που χαρακτηρίζει τον τρίτο πυλώνα του Μάαστριχτ. Με τη νέα Συνθήκη, ο παλιός τίτλος VI της Συνθήκης του Μάαστριχτ «διατάξεις σχετικά με τη συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων» διασπάται, αφενός, στον τίτλο III της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα «Θεωρήσεις, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων»¹³, αφετέρου, στον τίτλο VI της Συνθήκης για την ΕΕ «διατάξεις για την αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις»¹⁴. Δηλαδή, τα ζητήματα θεωρήσεων, ασύλου, μετανάστευσης και άλλων πολιτικών που άπτονται της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, όπως η δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις, μεταφέρονται από τον τρίτο πυλώνα της ΕΕ στον πρώτο πυλώνα, ενώ οι διατάξεις σχετικά με την αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις παραμένουν στον τρίτο πυλώνα της Ένωσης.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ προβλέπει ότι η πρώτη φάση υλοποίησης του χώρου οφείλει να ολοκληρωθεί

και οι πρόσφυγες 692.500 με τον κύριο όγκο αυτών να επιλέγει ως τόπο διαμονής τη Γερμανία (309.449), τη Σουηδία (76.189), την Αυστρία (55.000) και την Ολλανδία (42.253) βλ., J. W. DACYL. La gestion de la crise des réfugiés de l'ex-Yougoslavie. In: Hommes et Migrations, n°1205, 1997, Migrants, réfugiés, Tsiganes, d'Est en Ouest, σσ. 52-61, διαθέσιμο σε: https://www.persee.fr/doc/AsPDF/homig_1142-852x_1997_num_1205_1_2893.pdf (προσπελάστηκε 26.05.2018).

12. Υπογράφεται στις 2 Οκτωβρίου 1997 και τίθεται σε ισχύ την 1η Μαΐου 1999.

13. Άρθρα 61-69 ΣΕΚ.

14. Άρθρα 29-42 ΣΕΕ.

έως την 1η Μαΐου 2004¹⁵. Ενώ, όμως, καθορίζει ένα σαφές νομικό πλαίσιο εντός του οποίου οφείλει να αναπτυχθεί ο Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, εντούτοις, δεν προτείνει τον τρόπο και τα μέσα επίτευξης αυτού του εγχειρήματος. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στο πλαίσιο του ρόλου του να καθορίζει τους στρατηγικούς προσανατολισμούς της ΕΕ, αναλαμβάνει αυτόν τον ρόλο. Έτσι, στο άτυπο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Πόρτσαχ, στις 24 και 25 Οκτωβρίου 1998, τα κράτη μέλη συμφωνούν να συγκαλέσουν μία ειδική σύνοδο, η οποία θα ασχοληθεί αποκλειστικά με την έναρξη λειτουργίας του Χώρου. Πράγματι, η σύνοδος κορυφής λαμβάνει χώρα έναν χρόνο αργότερα στις 15 και 16 Οκτωβρίου 1999 στο Τάμπερε της Φιλανδίας¹⁶. Είχε προηγηθεί πέντε μήνες νωρίτερα η έναρξη ισχύος της Συνθήκης του Άμστερνταμ.

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε αποφασίζεται ότι η εγκαθίδρυση και λειτουργία του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης θα επιτευχθεί μέσα από πενταετή προγράμματα. Πέρα από αυτό που αποφασίζεται στη φιλανδική πόλη για την περίοδο 2000-2004, ακολουθούν το Πρόγραμμα της Χάγης για την περίοδο 2005-2009, της Στοκχόλμης για την περίοδο 2010-2014 και οι Στρατηγικές Κατευθυντήριες Γραμμές για την περίοδο 2015-2020. Κάθε κείμενο χαράσσει ένα πενταετές πλάνο πολιτικής με προτεραιότητες και μετρήσιμους στόχους, οι οποίοι στη συνέχεια γίνονται πρωτοβουλίες από την Επιτροπή και ενέργειες από το Συμβούλιο. Προσπαθεί να παγιώσει τα κεκτημένα, να προάγει τη συνεργασία επί των πολιτικών του Χώρου και να ενσωματώσει άλλες που εξελίσσουν αυτές του συγκεκριμένου Χώρου¹⁷. Πλέον, υφίσταται ένας προγραμματισμός, ο οποίος καλείται να καλύψει συγκεκριμένες ανάγκες, οι οποίες αξιολογούνται ως προτεραιότητες για την Ένωση. Παράλληλα, υφίσταται και ένας έλεγχος πεπραγμένων καθώς δημιουργείται ένας «πίνακας ελέγχου των αποτελεσμάτων» «scoreboard» που παρέχει τη δυνατότητα συνεχούς παρακολούθησης της επιτευχθείσας προόδου κατά την εφαρμογή των απαιτούμενων μέτρων που θα

πρέπει να ληφθούν εντός μιας περιόδου πέντε ετών. Είναι χαρακτηριστικό ότι είκοσι χρόνια σχεδόν μετά το πρώτο πρόγραμμα δράσης, αυτό του Τάμπερε, οι προτεραιότητες για την ορθή λειτουργία του χώρου παραμένουν οι ίδιες: η υλοποίηση ενός πραγματικού Ευρωπαϊκού Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης και η ενίσχυση του αγώνα ενάντια σε όλες τις σοβαρές μορφές εγκληματικότητας που απειλούν την Ένωση. Το γεγονός αυτό μαρτυρά τη διαρκή προσπάθεια που απαιτείται για τη μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών, αλλά και τη διαρκή μετεξέλιξη των απειλών που θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια του Χώρου. Στο πλαίσιο των προγραμμάτων αυτών, υλοποιείται το ΚΕΣΑ σύμφωνα, πάντοτε, με τους κανόνες και τις επιταγές που θέτει το πρωτογενές δίκαιο. Για να έχουμε μια σαφή εικόνα του πλαισίου εξέλιξης του Χώρου θα λέγαμε ότι οι συνθήκες θέτουν το νομικό πλαίσιο. Βάσει αυτού, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, μέσω των πενταετών προγραμμάτων, θέτει τις προτεραιότητες οι οποίες υλοποιούνται μέσω του δευτερογενούς δικαίου. Η πρόοδος κάθε προγράμματος ελέγχεται από την Επιτροπή ώστε να διασφαλίζεται η εκτέλεσή του.

1. Η θεμελίωση του ΚΕΣΑ

Το Πρόγραμμα του Τάμπερε εγκρίνεται στη σύνοδο κορυφής που λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια της φιλανδικής προεδρίας του Συμβουλίου στις 15 και 16 Οκτωβρίου 1999. Οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων εκφράζουν την πρόθεσή τους να μετατρέψουν την Ένωση σε έναν Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης χρησιμοποιώντας πλήρως τις δυνατότητες που προσφέρει η Συνθήκη του Άμστερνταμ στους εν λόγω τομείς και δεσμεύονται να «διατηρήσουν τον στόχο αυτό στην πρώτη θέση του πολιτικού θεματολογίου». Το πενταετές αυτό πλάνο προτεραιοτήτων συνδέει το άσυλο με την ελεύθερη κυκλοφορία εντός της ΕΕ. Παύει, δηλαδή, να θεωρεί το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας ως ένα αποκλειστικό προνόμιο των Ευρωπαίων πολιτών. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι «η ελευθερία αυτή δεν θα πρέπει να θεωρείται αποκλειστικό δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης. Εάν γινόταν αυτό, θα αποτελούσε αντίφαση με τις ευρωπαϊκές παραδόσεις η άρνηση της ελευθερίας αυτής σε εκείνους τους οποίους οι περιστάσεις αναγκάζουν ευλόγως να ζητήσουν είσοδο στο έδαφος των κρατών μελών της ΕΕ. Η εγκαθίδρυση μιας γνήσιας ελεύθερης κυκλοφορίας απαιτεί την ανάπτυξη μιας κοινής πολιτικής ασύλου λαμβάνοντας συγχρόνως υπόψη την ανάγκη συνεχούς ελέγχου των εξωτερικών συνόρων. Η κοινή πολιτική ασύλου θα πρέπει να στηρίζεται σε αρχές που αφενός να είναι σαφείς για τους Ευρωπαίους πολίτες και αφετέρου θα προσφέρει εγγυήσεις σε εκείνους που ζητούν προστασία ή είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση». Τα συμπεράσματα του Τάμπερε προβλέπουν δύο φάσεις εναρμόνισης της πολιτικής ασύλου: μία βραχυπρόθεσμη και μία μακροπρόθεσμη.

15. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ αναφέρεται στην υποχρέωση του Συμβουλίου να θεσπίσει εντός πενταετίας από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης του Άμστερνταμ «προοδευτικά» μέτρα για την εγκαθίδρυση ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (άρθρο 61 ΣΕΚ).

16. ΔΕΛΤΙΟ ΕΕ 10-1999, σημ. 1.1.-1.7.22.

17. Το Πρόγραμμα της Χάγης κάνει αναφορά σε μέτρα «πρώτης γενιάς» που ελήφθησαν κατά το Πρόγραμμα του Τάμπερε, θέλοντας να τονίσει τον προοδευτικό χαρακτήρα των μέτρων, τη δυναμική της συνεργασίας και την εξελικτική πορεία που θα πρέπει να χαραχθεί προκειμένου να επιτευχθεί η ενίσχυση της συνεργασίας στον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης βλ., ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, Το πρόγραμμα της Χάγης: ενίσχυση της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕ 2005 C 53/2.

Κατά τη βραχυπρόθεσμη φάση η πολιτική ασύλου θα πρέπει να περιλαμβάνει:

- Μία σαφή και λειτουργική μέθοδο καθορισμού του κράτους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου.
- Κοινούς κανόνες για δίκαιες και αποτελεσματικές διαδικασίες ασύλου.
- Κοινές ελάχιστες συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο.
- Προσέγγιση των κανόνων που αφορούν στην αναγνώριση και στο περιεχόμενο του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Κατά τη μακροπρόθεσμη φάση, η πολιτική ασύλου θα περιλαμβάνει κανόνες, οι οποίοι θα «οδηγήσουν σε μια κοινή διαδικασία ασύλου και μια ενιαία νομική ρύθμιση ασύλου, ισχύουσα σε όλο το έδαφος της Ένωσης».

Κατά την περίοδο υλοποίησης του Προγράμματος του Τάμπερε θεσπίζονται οι ακόλουθες νομικές πράξεις για το άσυλο:

- Η Οδηγία 2001/55/ΕΚ¹⁸, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων.
- Η Οδηγία 2003/9/ΕΚ¹⁹ σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη.
- Ο Κανονισμός 343/2003²⁰ (Δουβλίνο II) για τη θέσπιση κριτηρίων και μηχανισμών προσδιορισμού του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου.
- Η Οδηγία 2004/83/ΕΚ²¹ για τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπη-

18. Οδηγία 2001/55/ΕΚ του Συμβουλίου, της 20ής Ιουλίου 2001, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων, ΕΕ 2001 L 212/23.

19. Οδηγία 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 2003 σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη, ΕΕ 2003 L 31/18.

20. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 343/2003 του Συμβουλίου της 18ης Φεβρουαρίου 2003 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας, ΕΕ 2003 L 50/1.

21. Οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 για τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το κα-

θώς τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους.

Αποτιμώντας τη συνεισφορά του Προγράμματος του Τάμπερε στην παραγωγή κανόνων στα θέματα ασύλου, μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε ως θετική. Εμφανίζονται μιας «πρώτης γενιάς» κείμενα και ορίζονται ελάχιστα πρότυπα τα οποία, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Νίκαιας, επιτρέπουν τη μετάβαση στη συναπόφαση και την ψηφοφορία με ειδική πλειοψηφία²². Εντούτοις, αν και κατά την πρώτη αυτή φάση δημιουργίας του ΚΕΣΑ πραγματοποιείται σημαντική πρόοδος όσον αφορά στην υιοθέτηση νομοθετικών πράξεων, η επιθυμητή καθιέρωση ισότιμων όρων δεν επιτυγχάνεται, καθώς οι διαφορές στην εφαρμογή των πολιτικών ασύλου στα κράτη μέλη παραμένουν μεγάλες και η παροχή προστασίας και ιδίως η αναγνώριση καθεστώτος πρόσφυγα αποτελεί εθνική αρμοδιότητα²³. Το Πρόγραμμα της Χάγης καλείται να καλύψει τα συγκεκριμένα ελλείμματα και να εξελίξει τη διαδικασία εφαρμογής μιας κοινής πολιτικής ασύλου.

2. Το πάγωμα του ΚΕΣΑ

Το Πρόγραμμα της Χάγης εγκρίνεται στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 4 και 5 Νοεμβρίου 2004 και καλύπτει την περίοδο 2005-2009²⁴. Το Πρόγραμμα υιοθετεί μια

θεστώ των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους, ΕΕ 2004 L 304/12.

22. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης: απολογισμός του προγράμματος Τάμπερε και μελλοντικές κατευθύνσεις, COM(2004) 401 τελικό, 02.06.2004, σ. 5.

23. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών – Σχέδιο πολιτικής για το άσυλο – Μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της προστασίας σε όλη την ΕΕ [SEC(2008) 2029], [SEC(2008) 2030], COM(2008) 360 τελικό, 17.06.2008.

24. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, Το πρόγραμμα της Χάγης: ενίσχυση της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕ 2005 C 53/1. Σχετικά με το Πρόγραμμα της Χάγης βλ., EUROPA, Σύνοψη νομοθεσίας της ΕΕ, Το πρόγραμμα της Χάγης: 10 προτεραιότητες για την προσεχή πενταετία, διαθέσιμο σε: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A116002> (προσπελάστηκε 05.05.2018). ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο της 10ης Μαΐου 2005 – Το πρόγραμμα της Χάγης: δέκα προτεραιότητες για την προσεχή πενταετία. Μια εταιρική σχέση για την ευρωπαϊκή ανανέωση στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης, COM(2005) 184

μακροπρόθεσμη στρατηγική και θέτει ένα λεπτομερές σχέδιο δράσης για την εκτέλεση των στρατηγικών στόχων στους οποίους πρέπει να επικεντρωθούν οι προσπάθειες των κρατών μελών προκειμένου να επιτευχθεί η ενίσχυση του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Πέρα από τις προτεραιότητες που συνδέονται με τη λειτουργία του Χώρου, το Πρόγραμμα αντανάκλα τις φιλοδοξίες που περιέχονται στη Συνθήκη για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης, ενώ εμφανή είναι και η επίδραση του τρομοκρατικού χτυπήματος στη Μαδρίτη της 11ης Μαρτίου 2004, με το θέμα της ενίσχυσης της ασφάλειας να βρίσκεται σε απόλυτη προτεραιότητα μεταξύ των κρατών μελών.

Στόχος του Προγράμματος της Χάγης είναι, μεταξύ άλλων, η βελτίωση της ικανότητας της Ένωσης και των κρατών μελών της να παρέχουν προστασία σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες, χρησιμοποιώντας ως «όχημα» την ανάπτυξη ενός κοινού συστήματος ασύλου. Ως στόχοι του ΚΕΣΑ, στη δεύτερη φάση²⁵ πλέον δημιουργίας του, τίθενται οι εξής:

- Η θέσπιση μιας κοινής διαδικασίας ασύλου.
- Η θέσπιση ενός ενιαίου καθεστώτος για τα άτομα στα οποία χορηγείται άσυλο ή επικουρική προστασία.
- Η ενίσχυση της έμπρακτης συνεργασίας μεταξύ των εθνικών υπηρεσιών ασύλου και των φορέων της εξωτερικής διάστασης του ασύλου.

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα της Χάγης, η θέσπιση των προβλεπόμενων μέτρων θα πρέπει να βασίζεται στην πλήρη και άνευ αποκλεισμών εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες, καθώς και άλλων σχετικών Συνθηκών, και να ερείδεται σε διεξοδική και πλήρη αξιολόγηση των νομικών πράξεων οι οποίες θα έχουν εκδοθεί στην πρώτη φάση. Επιπρόσθετα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καλεί την Επιτροπή να παρουσιάσει το 2005 στο Συμβούλιο ένα σχέδιο δράσης στο οποίο οι στόχοι και οι προτεραιότητες του Προγράμματος της Χάγης θα μετατρέπονται σε συγκεκριμένες ενέργειες. Πράγματι,

στις 10 Μαΐου 2005, η Επιτροπή εκδίδει μια ανακοίνωση, θέτοντας δέκα ειδικές προτεραιότητες στις οποίες θα πρέπει να επικεντρωθούν οι προσπάθειες της Ένωσης στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης για τα επόμενα χρόνια²⁶ και παρουσιάζει έναν αναλυτικό κατάλογο των μέτρων και ένα χρονοδιάγραμμα για την υιοθέτηση και την εφαρμογή τους²⁷. Ως προς τα ζητήματα ασύλου, η ανακοίνωση θέτει τις ακόλουθες προτεραιότητες:

- Την έκδοση της Οδηγίας σχετικά με τις διαδικασίες ασύλου.
- Την αξιολόγηση των νομοθετικών πράξεων της πρώτης φάσης.
- Την καθιέρωση κοινής διαδικασίας ασύλου και ενιαίου καθεστώτος για τα πρόσωπα στα οποία χορηγείται άσυλο ή επικουρική προστασία.
- Τη σύνταξη μελετών για τις επιπτώσεις, την καταλληλότητα και το εφικτό της από κοινού διεκπεραίωσης των αιτήσεων ασύλου.
- Τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά στο ΚΕΣΑ μετά την καθιέρωση κοινής διαδικασίας ασύλου.
- Τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Προσφύγων 2005-2013 για την παροχή συνδρομής στα κράτη μέλη κατά τη διεκπεραίωση των αιτήσεων ασύλου και την υποδοχή ορισμένων κατηγοριών υπηκόων τρίτων χωρών.

Κάνοντας έναν απολογισμό του Προγράμματος της Χάγης, καταλήγουμε ότι τα αποτελέσματα είναι χαμηλότερα των προσδοκιών. Ο ευρωσκεπτικισμός ο οποίος «σκιάζει» τις ευρωπαϊκές εξελίξεις λόγω των αρνητικών δημοψηφισμάτων σε Γαλλία και Ολλανδία την άνοιξη του 2005 δεν θα μπορούσε να αφήσει ανέπαφη και την εμβάθυνση του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Ως μοναδικό «προϊόν» του πενταετούς αυτού προγράμματος μπορεί να αναφερθεί η Οδηγία 2005/85/ΕΚ, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα²⁸. Προκειμένου να δοθεί μια

τελικό, 10.05.2005. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής – Το «πρόγραμμα της Χάγης» και η εφαρμογή του, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – Αξιολόγηση των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης [SEC(2006) 815], COM(2006) 332 τελικό, 28.06.2006. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο της 28ης Ιουνίου 2006 – Εφαρμογή του προγράμματος της Χάγης: η μελλοντική πορεία, COM(2006) 331 τελικό, 28.06.2006.

25. Η δεύτερη φάση δημιουργίας του ΚΕΣΑ αρχίζει την 1η Μαΐου 2004 σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στη Συνθήκη του Άμστερνταμ.

26. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Το πρόγραμμα της Χάγης: Δέκα προτεραιότητες για την επόμενη πενταετία. Η εταιρική σχέση για την ανανέωση της Ευρώπης στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης. COM(2005)184 τελικό, 10.05.2005.

27. Σχέδιο δράσης του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του προγράμματος της Χάγης για την ενίσχυση της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕ 2005 C 198/1.

28. Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστρο-

δυναμική στην ασθμαίνουσα προσπάθεια των κρατών μελών να «προχωρήσουν» τα θέματα μετανάστευσης και ασύλου υπογράφεται στις 15 και 16 Οκτωβρίου 2008 στις Βρυξέλλες το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο²⁹.

Το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο αποτελεί μια πολιτική δήλωση και όχι ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο. Οι εικοσιπέντε αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων διαπιστώνουν ότι εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά στην παροχή της προστασίας στους πρόσφυγες και των μορφών που λαμβάνει η προστασία αυτή. Για την υλοποίηση «υψηλότερων ακόμα προδιαγραφών» για το άσυλο που θα βασίζονται στις πολιτικές δεσμεύσεις και στις στρατηγικές κατευθύνσεις των κυβερνήσεων των κρατών μελών, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο συμφωνεί στα ακόλουθα:

- Στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού γραφείου στήριξης για το άσυλο.
- Στην καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας ασύλου μέχρι το 2012.
- Στη δημιουργία ειδικών διαδικασιών βοήθειας από τα κράτη μέλη που ενεργοποιούνται, όταν κάποιο από αυτά βρίσκεται σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης εξαιτίας της μαζικής εισροής αιτούντων άσυλο. Η βοήθεια αυτή, που βασίζεται στην αρχή της αλληλεγγύης, παραμένει μεταξύ των κρατών σε εθελοντικό επίπεδο.
- Στην ενίσχυση της συνεργασίας με το Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή ΟΗΕ για τους πρόσφυγες.
- Στην εξασφάλιση της κατάρτισης του προσωπικού των εξωτερικών συνόρων.

Το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση δίνει μία νέα ώθηση στη φθίνουσα δυναμική της συνεργασίας των κρατών μελών στα θέματα μετανάστευσης και ασύλου. Πρόκειται για ένα κείμενο το οποίο δεν αντικαθιστά τα

πενταετή προγράμματα στον χώρο ελευθερίας ασφάλειας και δικαιοσύνης και για τον λόγο αυτό οι συντάκτες του στον επίλογο του κειμένου αναφέρονται ρητά στο γεγονός ότι «το πρόγραμμα που θα διαδεχτεί το πρόγραμμα της Χάγης, το 2010, θα επιτρέψει να συνεχιστεί η υλοποίηση του Συμφώνου με συγκεκριμένες δράσεις». Για πρώτη φορά τα κράτη μέλη λαμβάνουν την υποχρέωση να συγκροτήσουν την Ευρώπη «ως χώρο ασύλου» για όσα πρόσωπα χρειάζονται διεθνή προστασία εξασφαλίζοντας εγγυημένη πρόσβαση σε νομικά ασφαλείς και αποτελεσματικές διαδικασίες.

3. Η αναθέρμανση του ΚΕΣΑ

Η Συνθήκη της Λισαβόνας³⁰ συνιστά τον μεγάλο σταθμό στην εξελικτική πορεία του ΚΕΣΑ, καθώς μετατρέπει τις αποσπασματικές ενέργειες για το άσυλο σε μια κοινή πολιτική (άρθρο 67 παρ. 2 ΣΛΕΕ και άρθρο 78 παρ. 1 ΣΛΕΕ). Στόχος δεν είναι πλέον μόνο η θέσπιση ελάχιστων προδιαγραφών, αλλά η δημιουργία ενός κοινού συστήματος που περιλαμβάνει ενιαίο καθεστώς και ενιαίες διαδικασίες. Για την ανάπτυξη της κοινής πολιτικής ασύλου, η οποία κατατάσσεται στις συντρέχουσες αρμοδιότητες της ΕΕ (άρθ. 4 ΣΛΕΕ), το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, λαμβάνουν μέτρα σχετικά με:

- Το ενιαίο καθεστώς ασύλου.
- Το ενιαίο καθεστώς επικουρικής προστασίας.
- Το κοινό σύστημα προσωρινής προστασίας.
- Τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση ενιαίου καθεστώτος ασύλου ή επικουρικής προστασίας.
- Τα κριτήρια και μηχανισμούς για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης.
- Τις προδιαγραφές σχετικά με τις συνθήκες υποδοχής.
- Τη σύμπραξη και συνεργασία με τρίτες χώρες.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η ρητή αναγνώριση της δεσμευτικότητας του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των περιεχομένων σε αυτόν δικαιωμάτων, ελευθεριών και αρχών (άρθρο 6 ΣΕΕ). Ο Χάρτης πλέον απολαμβάνει το ίδιο καθεστώς με τις συνθήκες και παράγει νομικά δεσμευτικά συνέπειες και αποτελέσματα για τα ενωσιακά όργανα και τα κράτη μέλη στο πλαίσιο δραστηριοποίησής τους σε θέματα ενωσιακού χαρακτήρα και περιεχομένου. Το άρθρο 18 του Χάρτη αναφέρεται στο δικαίωμα ασύλου και το αμέσως επόμενο άρθρο απαγορεύει την επιστροφή ενός προσώπου στην περίπτωση όπου υπάρχει δικαιολογημένος φόβος

φή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, ΕΕ 2008 L 348/98.

29. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, έγγρ. 13440/08, Βρυξέλλες, 24.09.2008 διαθέσιμο σε: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EL&f=ST%2013440%202008%20INIT> (προσπελάστηκε 28.05.2018). Είχαν προηγηθεί δύο ανακοινώσεις της Επιτροπής: Η Πράσινη Βίβλος για το μέλλον του ΚΕΣΑ και το Σχέδιο Πολιτικής για το Άσυλο βλ., ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Πράσινη βίβλος σχετικά με το μέλλον του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου, COM(2007) 301 τελικό, 06.06.2007· ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Σχέδιο Πολιτικής για το άσυλο, Μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της προστασίας σε όλη την ΕΕ», COM(2008) 360 τελικό, 17.06.2008.

30. Υπογράφεται στις 13 Δεκεμβρίου 2007 και τίθεται σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009.

διώξεως ή πραγματικός κίνδυνος να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη και εξευτελιστική ποινή ή μεταχείριση (αρχή της μη επαναπροώθησης).

Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης, το τρίτο στη σειρά πρόγραμμα εγκαθίδρυσης του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, υιοθετείται στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου 2009 επί της σουηδικής προεδρίας του Συμβουλίου της ΕΕ³¹. Καθορίζει τις πολιτικές προτεραιότητες της Ένωσης για τον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης κατά τη χρονική περίοδο 2010-2014 και θέτει τους προσανατολισμούς του νομοθετικού και επιχειρησιακού προγραμματισμού για τον συγκεκριμένο χώρο σύμφωνα με το άρθρο 68 ΣΕΕ. Σχετικά με το άσυλο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επαναλαμβάνει ότι «η δημιουργία ενός κοινού συστήματος παροχής ασύλου έως το 2012 παραμένει βασικός πολιτικός στόχος για την Ένωση» και τονίζει την ανάγκη ελέγχου και καταστολής της παράνομης μετανάστευσης προκειμένου να διατηρηθεί αξιόπιστο το σύστημα ασύλου. Παράλληλα, τονίζει ότι το ΚΕΣΑ πρέπει να βασίζεται σε υψηλές προδιαγραφές ασφάλειας, σε δίκαιες και αποτελεσματικές διαδικασίες ικανές να προλαμβάνουν καταχρήσεις και θα πρέπει να προσφέρεται στα πρόσωπα, ανεξάρτητα από το κράτος μέλος στο οποίο υποβάλλουν αίτηση ασύλου, ισότιμο επίπεδο μεταχείρισης όσον αφορά στις συνθήκες υποδοχής και κοινή αντιμετώπιση όσον αφορά στις διαδικαστικές ρυθμίσεις και στον προσδιορισμό του παρεχόμενου καθεστώτος. Στόχος, σύμφωνα με τους συντάκτες του Προγράμματος, πρέπει να είναι οι παρεμφερείς υποθέσεις να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο και να καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα. Τα σημεία όπου θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ανάπτυξη του ΚΕΣΑ και για τα οποία καλείται το Συμβούλιο να ενεργήσει ή η Επιτροπή να αναλάβει πρωτοβουλία είναι τα εξής:

31. Για τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου βλ., ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης – Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη που εξυπηρετεί και προστατεύει τους πολίτες, ΕΕ 2010 C 115/1. Του Προγράμματος της Στοκχόλμης είχε προηγηθεί ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με την οποία διατυπώνονται οι μελλοντικές προτεραιότητες της ΕΕ βλ., ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, Ένας χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, COM(2009) 262 τελικό, 10.06.2009. ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χαράσσει τις προοπτικές για τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης κατά την προσεχή πενταετία, IP/09/894, Βρυξέλλες, 10 Ιουνίου 2009, διαθέσιμο σε: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-894_el.htm (προσπελάστηκε 12.05.2018). COMMISSION EUROPEENNE, Questions et réponses sur le future programme de Stockholm. Quelle est la situation actuelle? Où en est la construction de l'espace de liberté, de sécurité et de justice?, MEMO/06/266, Brussels, le 10 Juin 2009 διαθέσιμο σε: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-266_fr.htm (προσπελάστηκε 12.05.2018).

- Η δημιουργία ενός κοινού χώρου προστασίας.
- Ο καταμερισμός ευθυνών και αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών.
- Η ενίσχυση της εξωτερικής διάστασης του ασύλου.

Σχετικά με τη δημιουργία ενός κοινού χώρου προστασίας αναγνωρίζεται ότι οι κοινοί κανόνες είναι απαραίτητοι, καθώς θα προλαμβάνουν και θα μειώνουν τις δευτερογενείς μετακινήσεις εντός της Ένωσης και θα αυξάνουν την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών. Προς αυτή την κατεύθυνση αναγνωρίζεται ο καθοριστικός ρόλος της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο (ΕΥΥΑ).

Σχετικά με τον καταμερισμό ευθυνών και αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών, αναγνωρίζεται ότι καθοριστική για ένα αξιόπιστο και βιώσιμο ΚΕΣΑ είναι η δημιουργία από τα κράτη μέλη επαρκούς ικανότητας διαχείρισης των αιτημάτων στο πλαίσιο των εθνικών συστημάτων ασύλου. Για τον λόγο αυτόν, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καλεί, αφενός, τα κράτη μέλη να παρέχουν αμοιβαία υποστήριξη, ώστε να υπάρχει επαρκής ικανότητα σε όλα τα εθνικά συστήματα ασύλου, αφετέρου, την ΕΥΥΑ να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στο συντονισμό αυτών των μέτρων δημιουργίας ικανότητας.

Σχετικά με την ανάδειξη της εξωτερικής διάστασης του ασύλου, αναγνωρίζεται ότι η Ένωση πρέπει να ενεργεί στο πλαίσιο εταιρικών σχέσεων και να συνεργάζεται με τρίτες χώρες που φιλοξενούν μεγάλους προσφυγικούς πληθυσμούς. Παράλληλα, θα πρέπει να διατηρεί μια κοινή προσέγγιση ώστε να συμβάλλει αποτελεσματικότερα στην αντιμετώπιση παρατεταμένων προσφυγικών κρίσεων.

Το 2013, θεσπίζονται ορισμένες νομοθετικές πράξεις «δεύτερης γενιάς», οι οποίες εναρμονίζουν πτυχές των εθνικών διαδικασιών ασύλου και διασφαλίζουν ότι αυτές είναι ασφαλείς, δίκαιες και αποτελεσματικές και δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο κατάχρησης. Βασικό στοιχείο των νομοθετικών αυτών πράξεων είναι η εναρμόνιση των προτύπων προστασίας και υποδοχής στην ΕΕ. Με τον τρόπο αυτό, τα άτομα που ζητούν άσυλο έχουν τις ίδιες ευκαιρίες για διεθνή προστασία σε όλη την Ένωση. Παράλληλα, το κοινό σύστημα ενισχύεται από την αποτελεσματική στην πράξη συνεργασία και αλληλεγγύη των κρατών μελών της ΕΕ τόσο μεταξύ τους όσο και με τις χώρες καταγωγής ή διέλευσης των ατόμων που αιτούνται άσυλο. Στις 20 Ιουνίου 2013, την Παγκόσμια Ημέρα των Προσφύγων, εγκρίνεται το ΚΕΣΑ³².

Κατά την πενταετία εφαρμογής του Προγράμματος της Στοκχόλμης, υιοθετούνται οι ακόλουθες νομικές πράξεις:

32. ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Γενική έκθεση για τη δραστηριότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2013, σ. 137.

- Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 439/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Μαΐου 2010, για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο³³.
 - Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας³⁴.
 - Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 603/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τη θέσπιση του «Eurodac» για την αντιπαραβολή δακτυλικών αποτυπωμάτων για την αποτελεσματική εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 604/2013 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα και σχετικά με αιτήσεις της αντιπαραβολής με τα δεδομένα Eurodac που υποβάλλουν οι αρχές επιβολής του νόμου των κρατών μελών και η Ευρωπόλ για σκοπούς επιβολής του νόμου και για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1077/2011 σχετικά με την ίδρυση Ευρωπαϊκού Οργανισμού για τη Λειτουργική Διαχείριση Συστημάτων ΤΠ Μεγάλης Κλίμακας στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης³⁵.
-
- 33. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 439/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Μαΐου 2010, για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο, ΕΕ 2010 L 132/11.
 - 34. Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας, ΕΕ 2011 L 337/9.
 - 35. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 603/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τη θέσπιση του «Eurodac» για την αντιπαραβολή δακτυλικών αποτυπωμάτων για την αποτελεσματική εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 604/2013 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα και σχετικά με αιτήσεις της αντιπαραβολής με τα δεδομένα Eurodac που υποβάλλουν οι αρχές επιβολής του νόμου των κρατών μελών και η Ευρωπόλ για σκοπούς επιβολής του νόμου και για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1077/2011 σχετικά με την ίδρυση Ευρωπαϊκού Οργανισμού για τη Λειτουργική Διαχείριση Συστημάτων ΤΠ Μεγάλης Κλίμακας στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, ΕΕ 2013 L 80/1.
-
- Οδηγία 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013 σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία³⁶.
 - Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας³⁷.
- Τον Ιούνιο του 2014, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ορίζει τις στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης για την περίοδο 2015-2019³⁸. Πρόκειται για το τέταρτο πρόγραμμα ενίσχυσης του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Οι κατευθυντήριες γραμμές είναι σύμφωνες με τις προτεραιότητες της στρατηγικής ατζέντας για την ΕΕ, η οποία εγκρίνεται επίσης τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Οι κατευθυντήριες αυτές γραμμές βασίζονται στην πρόοδο του Προγράμματος της Στοκχόλμης και του πολυετούς προγράμματος για τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις για την περίοδο 2010-2014. Για τα θέματα ασύλου, το Πρόγραμμα δεν εξειδικεύει κάποια μέτρα τα οποία θα πρέπει να ληφθούν κατά την επόμενη πενταετία και αρκείται σε γενικές παρατηρήσεις. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επαναλαμβάνει ότι η δέσμευση της Ένωσης ως προς τη διεθνή προστασία προϋποθέτει μια ισχυρή ευρωπαϊκή πολιτική ασύλου, βασιζόμενη στην αλληλεγγύη και την ευθύνη. Τονίζει ότι η πλήρης μεταφορά στο εθνικό δίκαιο και η αποτελεσματική εφαρμογή του ΚΕΣΑ συνιστά απόλυτη προτεραιότητα, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα προκύψουν υψηλά κοινά πρότυπα και μια ενισχυμένη συνεργασία, που θα δημιουργήσουν ισότιμους όρους ανταγωνισμού, βάσει των οποίων οι αιτούντες άσυλο θα λαμβάνουν τις ίδιες διαδικαστικές εγγυήσεις και την ίδια προστασία σε ολόκληρη την Ένωση. Οι συγκλίνουσες πρακτικές, αναφέρει, θα ενισχύσουν την αμοιβαία εμπιστοσύνη και θα επιτρέψουν τη μετάβαση σε επόμενα στάδια στο μέλλον. Η λιτότητα, η οποία χαρακτηρίζει τον προγραμματισμό για την πενταετία 2015-2019, συνιστά απόρροια του γεγονότος ότι ο Χώρος πλέον «σπάει» σε θεματολόγια, τα οποία εξειδικεύουν τις προτεραιότητες του χώρου ανά θεματική. Η εξέλιξη της πολιτικής ασύλου υπαγορεύεται και παρακολουθείται μέσα από το ευρωπαϊκό θεματολόγιο για τη μετανάστευση³⁹. Στο πλαίσιο
-
- 36. Οδηγία 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013 σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία, ΕΕ 2013 L 180/96.
 - 37. Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ΕΕ 2013 L 180/60.
 - 38. ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, 26/27 Ιουνίου 2014, EUCO 79/14.
 - 39. ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το

του θεματολογίου αυτού, ο προγραμματισμός για τα θέματα ασύλου περιλαμβάνει τις ακόλουθες δράσεις:

- Καθιέρωση ενός νέου συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης για το ΚΕΣΑ και παροχή καθοδήγησης για τη βελτίωση των προτύπων όσον αφορά τις συνθήκες υποδοχής και τις διαδικασίες ασύλου.
- Κατευθυντήριες γραμμές για την καταπολέμηση των καταχρηστικών αιτημάτων ασύλου.
- Ενίσχυση των διατάξεων για την ασφαλή χώρα καταγωγής που περιέχονται στην Οδηγία για τη διαδικασία παροχής ασύλου με στόχο τη στήριξη της ταχείας διεκπεραίωσης των αιτήσεων ασύλου από χώρες που έχουν χαρακτηριστεί ως ασφαλείς.
- Μέτρα για την προώθηση της συστηματικής ταυτοποίησης και λήψης δακτυλικών αποτυπωμάτων.
- Αύξηση των βιομετρικών αναγνωριστικών στοιχείων που ελέγχονται μέσω του Eurodac.
- Αξιολόγηση και πιθανή αναθεώρηση του Κανονισμού του Δουβλίνου το 2016.

4. Η πρόταση μεταρρύθμισης του ΚΕΣΑ

Η προσφυγική κρίση του 2015 αναδεικνύει δύο βασικές αδυναμίες για το ΚΕΣΑ. Πρώτον, διαφορετικές εθνικές προσεγγίσεις που με τη σειρά τους τροφοδοτούν την αναζήτηση του πλέον ευνοϊκού κράτους για τον αιτούντα που είτε επιθυμεί σύντομες είτε χρονοβόρες διαδικασίες. Δεύτερον, απουσία ενός δίκαιου συστήματος ασύλου τόσο για τα κράτη μέλη και τους πολίτες της ΕΕ όσο και για τους πρόσφυγες και τις χώρες προέλευσης και διέλευσης. Συνεπεία αυτών των διαπιστώσεων, τον Απρίλιο του 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζει μια Ανακοίνωση⁴⁰ με την οποία θέτει πέντε τομείς προτεραιότητας στους οποίους θα πρέπει να γίνουν διαρθρωτικές βελτιώσεις στο ΚΕΣΑ:

- Καθιέρωση ενός βιώσιμου και δίκαιου συστήματος καθορισμού του κράτους μέλους που θα είναι υπεύθυνο για τους αιτούντες άσυλο.
- Επίτευξη μεγαλύτερης σύγκλισης και περιορισμός της αναζήτησης του πλέον ευνοϊκού κράτους υποδοχής.
- Πρόληψη των δευτερογενών μετακινήσεων εντός της ΕΕ.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα δράσης για τη μετανάστευση, COM(2015) 240 final, 13.05.2015.

40. EUROPEAN COMMISSION, Towards a reform of the common European asylum system and enhancing legal avenues to Europe, COM(2016) 197 final, 06.04.2016.

• Νέες αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας για το Άσυλο (EASO).

• Ενίσχυση του συστήματος Eurodac.

Στις 4 Μαΐου 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποβάλλει⁴¹ μία πρώτη δέσμη προτάσεων για τη μεταρρύθμιση του ΚΕΣΑ⁴². Δύο μήνες αργότερα, στις 13 Ιουλίου, καταθέτει ένα δεύτερο πακέτο προτάσεων. Στόχος της πρωτοβουλίας της Επιτροπής είναι να επιτευχθεί μια πλήρως αποτελεσματική, δίκαιη και ανθρωπίνη πολιτική ασύλου, η οποία θα μπορεί να λειτουργεί αποτελεσματικά τόσο σε περιόδους κανονικής όσο και σε περιόδους υψηλής μεταναστευτικής πίεσης. Επιπλέον, επιδιώκεται η αντιμετώπιση του φαινομένου των δευτερογενών μετακινήσεων, μία από τις κύριες αδυναμίες του συστήματος ασύλου της ΕΕ.

Οι επτά νομοθετικές προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αφορούν τα ακόλουθα επιμέρους κεφάλαια του ΚΕΣΑ:

- Τον Κανονισμό του Δουβλίνου.
- Το Eurodac.
- Την ίδρυση του Οργανισμού της ΕΕ για το Άσυλο.
- Τη θέσπιση κοινής διαδικασίας διεθνούς προστασίας στην ΕΕ.
- Τις προϋποθέσεις υποδοχής των αιτούντων άσυλο.
- Τις ελάχιστες απαιτήσεις αναγνώρισης υπηκόων τρίτων χωρών ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας.
- Την επανεγκατάσταση των αιτούντων άσυλο.

Να σημειωθεί ότι η Επιτροπή στην πρότασή της εγκαταλείπει το νομικό «εργαλείο» των Οδηγιών και επιλέγει αυτό των Κανονισμών. Ο λόγος είναι προφανής. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκει την πλήρη εναρμόνιση των διαδικασιών ασύλου από ακριβείς και άμεσα εφαρμοστέες διατάξεις που διασφαλίζουν με τον καλύτερο τρόπο τα δικαιώματα των αιτούντων και μία ισορροπία ως προς την κατανομή της εξέτασης των αιτήσεων από τα κράτη μέλη.

4.1. Κανονισμός του Δουβλίνου

Η πρόταση της Επιτροπής αποσκοπεί στο να προσδώσει στο σύστημα του Δουβλίνου μεγαλύτερη διαφάνεια και να βελτιώσει την αποτελεσματικότητά του, ενώ, παράλ-

41. ANTIΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου: μεταρρύθμιση για μία αποτελεσματικότερη πολιτική ασύλου, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/greece/news/2016/20160713_politiki_asyλου_metarrytmisi_el (προσπελάστηκε 30.05.2018).

42. ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Προς ένα βιώσιμο και δίκαιο κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, Δελτίο Τύπου, 4 Μαΐου 2016, διαθέσιμο σε: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1620-el.htm (προσπελάστηκε 30.05.2018).

ληλα, προβλέπει έναν μηχανισμό για την αντιμετώπιση καταστάσεων στις οποίες ασκείται δυσανάλογη πίεση στα συστήματα ασύλου των κρατών μελών. Το νέο σύστημα επιτρέπει να προσδιορίζεται άμεσα η ευθύνη των κρατών μελών για την εξέταση αίτησης ασύλου, την προστασία των ατόμων που έχουν ανάγκη και την αποτροπή δευτερογενών μετακινήσεων (αναζήτηση του ευνοϊκότερου κράτους υποδοχής από τους αιτούντες άσυλο).

Οι κεντρικοί άξονες της πρότασης για αναθεώρηση του Κανονισμού περιλαμβάνουν τα ακόλουθα στοιχεία:

Α) Έναν διορθωτικό μηχανισμό κατανομής (μηχανισμός ισότιμης αντιμετώπισης) που προσδιορίζει αυτόματα πότε μια χώρα αναγκάζεται να διεκπεραιώσει δυσανάλογο αριθμό αιτήσεων ασύλου. Ο προσδιορισμός θα γίνεται σε σχέση με το μέγεθος και τον πλούτο μιας χώρας. Εάν μια χώρα δέχεται δυσανάλογα μεγάλο αριθμό αιτήσεων, πέραν του εν λόγω ορίου αναφοράς (άνω του 150% του αριθμού αναφοράς), όλοι οι νέοι αιτούντες σ' αυτήν την χώρα (ανεξάρτητα από την εθνικότητα) θα μετεγκαθίστανται, αφού διαπιστωθεί η δυνατότητα αποδοχής της αίτησής τους, σε όλη την ΕΕ, έως ότου ο αριθμός των αιτήσεων επανέλθει σε επίπεδα κάτω από τον αριθμό αναφοράς. Κάθε κράτος μέλος θα έχει επίσης την επιλογή να μη συμμετέχει προσωρινά στην ανακατανομή. Στην περίπτωση αυτή, το εν λόγω κράτος μέλος θα πρέπει να καταβάλει, στο κράτος μέλος στο οποίο ανακατανέμεται ο αριθμός των αιτούντων άσυλο, εισφορά αλληλεγγύης ύψους 250.000 ευρώ για κάθε αιτούντα για τον οποίο θα ήταν διαφορετικά υπεύθυνο βάσει του μηχανισμού ισότιμης αντιμετώπισης.

Β) Έναν μηχανισμό ισότιμης αντιμετώπισης, ο οποίος θα λαμβάνει υπόψη την προσπάθεια που καταβάλλει ένα κράτος μέλος για την επανεγκατάσταση ατόμων που χρήζουν διεθνούς προστασίας απευθείας από τρίτη χώρα.

Γ) Συντομότερες προθεσμίες για την αποστολή αιτήσεων μεταφοράς, την παραλαβή απαντήσεων και την εκτέλεση μεταφορών των αιτούντων άσυλο μεταξύ των κρατών μελών, καθώς και την εξάλειψη των μεταθέσεων ευθύνης.

Δ) Αποθάρρυνση των καταχρήσεων και των δευτερογενών μετακινήσεων με περισσότερο σαφείς νομικές υποχρεώσεις για τους αιτούντες άσυλο, καθώς και την υποχρέωση να παραμένουν στο κράτος μέλος που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησής τους. Η παροχή υλικών συνθηκών υποδοχής θα διακόπτεται σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις προβλεπόμενες υποχρεώσεις.

Ε) Προστασία των συμφερόντων των αιτούντων άσυλο με ισχυρότερες εγγυήσεις για τους ασυνόδευτους ανηλίκους και την ισόρροπη επέκταση του ορισμού των μελών της οικογένειας.

4.2. Eurodac

Η Επιτροπή προτείνει να προσαρμοστεί και να ενισχυθεί το σύστημα Eurodac και να διευρυνθούν οι στόχοι του, ώστε να διευκολυνθούν οι επιστροφές και να επιτραπεί η αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης. Η πρόταση επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Eurodac, ώστε να συμπεριληφθεί η δυνατότητα για τα κράτη μέλη να αποθηκεύουν και να αναζητούν δεδομένα που ανήκουν σε υπηκόους τρίτων χωρών ή σε απάτριδες, οι οποίοι δεν αιτούνται διεθνούς προστασίας και για τους οποίους έχει διαπιστωθεί ότι διαμένουν παράτυπα στην ΕΕ, ούτως ώστε να μπορούν να προσδιορίζονται τα άτομα αυτά για σκοπούς επιστροφής και επανεισδοχής. Τα προσωπικά τους δεδομένα και όπου είναι απαραίτητο, η ημερομηνία απομάκρυνσής τους, θα εισαχθεί στη βάση δεδομένων και θα διατηρηθεί για πέντε έτη (μάλλον από τους 18 μήνες βάσει του ισχύοντος Κανονισμού). Αυτές οι πληροφορίες θα μπορούσαν στη συνέχεια να χρησιμοποιηθούν για την έκδοση ενός ταξιδιού έγγραφο για την επιστροφή και την επανεισδοχή τους. Η Επιτροπή εξηγεί ότι ο στόχος είναι η παρακολούθηση δευτερευόντων κινήσεων εντός της ΕΕ και να ενισχύσει την πολιτική επιστροφής της ΕΕ. Τα κράτη μέλη θα μπορούν να αποθηκεύουν περισσότερα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στο Eurodac, όπως ονόματα, τόπο και ημερομηνίες γέννησης, υπηκοότητα, τα στοιχεία ταυτότητας ή τα ταξιδιωτικά έγγραφα, αριθμό αίτησης ασύλου και τις εικόνες προσώπων των εν λόγω ατόμων. Σύμφωνα με τη νέα πρόταση, η ηλικία δακτυλικών αποτυπωμάτων μειώνεται από 14 σε 6 χρόνια. Η Επιτροπή εξηγεί αυτή την τροποποίηση, δηλώνοντας ότι πολλές οικογένειες ταξιδεύουν στην Ευρώπη με πολύ μικρά παιδιά που μπορεί να χωρισθούν από τους γονείς τους στον δρόμο. Η συλλογή των δακτυλικών αποτυπωμάτων των παιδιών και των εικόνων του προσώπου θα βοηθούσε αρχές να ζητήσουν από το σύστημα να διαπιστώσει εάν έχουν καταλήξει σε άλλο κράτος μέλος. Η Επιτροπή θεωρεί, επίσης, ότι η τροποποίηση είναι επωφελής για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, οι οποίοι ενδέχεται να διαφύγουν σε ιδρύματα περίθαλψης ή κοινωνικές υπηρεσίες παιδιών, χωρίς να μπορούν να εντοπισθούν.

4.3. Ίδρυση του Οργανισμού της ΕΕ για το Άσυλο

Η πρόταση της Επιτροπής μετατρέπει τη σημερινή Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο σε αυτόνομο Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Άσυλο με ενισχυμένη εντολή και σημαντικά διευρυμένα καθήκοντα για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών που προκύπτουν κατά την εφαρμογή του συστήματος ασύλου της ΕΕ. Ένα από τα βασικά νέα καθήκοντα του Οργανισμού θα είναι να καταστήσει λειτουργική την κλειδα αναφοράς, προκειμένου να εφαρμοσθεί ο μηχανισμός ισότιμης αντιμετώπισης στο πλαίσιο του νέου συστήματος του Δουβλίνου. Παράλληλα, θα συμμετέχει στο Σύ-

στημα Eurodac, λαμβάνοντας δακτυλικά αποτυπώματα, καθώς και στη συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Ο οργανισμός θα επιφορτισθεί με την παρακολούθηση και την αξιολόγηση όλων των πτυχών του ΚΕΣΑ, συμπεριλαμβανομένων των διαδικασιών ασύλου, του συστήματος του Δουβλίνου, των ποσοστών αναγνώρισης, της αξιολόγησης των αιτήσεων διεθνούς προστασίας σε όλη την Ένωση, της ενίσχυσης της πρακτικής συνεργασίας και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών και της προώθησης της νομοθεσίας της Ένωσης και των λειτουργικών προτύπων όσον αφορά στις διαδικασίες παροχής ασύλου, τους όρους υποδοχής και τις ανάγκες προστασίας. Επιπλέον, Ο οργανισμός θα είναι σε θέση να παρεμβαίνει στη στήριξη κράτους μέλους όταν τίθεται σε κίνδυνο η λειτουργία του ΚΕΣΑ και το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν λαμβάνει διορθωτικά μέτρα.

4.4. Θέσπιση κοινής διαδικασίας διεθνούς προστασίας

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει να θεσπισθεί μια πλήρως εναρμονισμένη κοινή διαδικασία διεθνούς προστασίας στην ΕΕ, ώστε να μειωθούν οι διαφορές στα ποσοστά αναγνώρισης από το ένα κράτος μέλος στο άλλο, να αποτρέπονται οι δευτερογενείς μετακινήσεις και να καθιερωθούν κοινές αποτελεσματικές διαδικαστικές εγγυήσεις για τους αιτούντες άσυλο. Οι κεντρικοί άξονες της πρότασης περιλαμβάνουν τα ακόλουθα στοιχεία:

Α) Απλούστευση, αποσαφήνιση και σύντμηση των διαδικασιών χορήγησης ασύλου. Η συνολική διαδικασία συντομεύεται και απλουστεύεται, καθώς οι αποφάσεις πρέπει κανονικά να λαμβάνονται το αργότερο εντός έξι μηνών. Θεσπίζονται μικρότερες προθεσμίες (από έναν έως δύο μήνες) ιδίως για περιπτώσεις στις οποίες οι αιτήσεις κρίνονται απαράδεκτες ή προδήλως αβάσιμες, ή στις περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται η διαδικασία ταχείας διεκπεραίωσης. Θεσπίζονται επίσης προθεσμίες για την άσκηση προσφυγών (από μία εβδομάδα έως έναν μήνα) και για αποφάσεις επί της πρώτης προσφυγής (από δύο έως έξι μήνες).

Β) Καθιέρωση κοινών εγγυήσεων για τους αιτούντες άσυλο. Τα άτομα που ζητούν άσυλο θα έχουν δικαίωμα σε προσωπική συνέντευξη και δωρεάν νομική συνδρομή και εκπροσώπηση, ήδη από το στάδιο της διοικητικής διαδικασίας. Προβλέπονται ενισχυμένες εγγυήσεις για τους αιτούντες άσυλο με ειδικές ανάγκες καθώς και για τους ασυνόδευτους ανήλικους, για τους οποίους πρέπει να ορίζεται κηδεμόνας το αργότερο πέντε ημέρες μετά την υποβολή της αίτησης.

Γ) Αυστηρότερους κανόνες για την καταπολέμηση των καταχρηστικών αιτημάτων, θεσπίζοντας νέες υποχρεώσεις συνεργασίας με τις αρχές, καθώς και αυστηρές κυρώσεις σε περίπτωση μη τήρησης αυτών των υποχρεώσεων. Κυρώσεις για κατάχρηση της διαδικασίας, έλλειψη

συνεργασίας και δευτερογενείς μετακινήσεις, οι οποίες σήμερα είναι προαιρετικές, γίνονται υποχρεωτικές και περιλαμβάνουν την απόρριψη της αίτησης ως ανακληθείσας σιωπηρά ή προδήλως αβάσιμης, ή την εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας.

Δ) Εναρμόνιση των κανόνων για τις ασφαλείς χώρες, καθιστώντας υποχρεωτική την εφαρμογή της έννοιας της ασφαλούς τρίτης χώρας. Προτείνει επίσης να αντικατασταθούν πλήρως οι εθνικοί χαρακτηρισμοί ασφαλών χωρών καταγωγής και ασφαλών τρίτων χωρών από ευρωπαϊκούς καταλόγους ή χαρακτηρισμούς σε επίπεδο ΕΕ εντός πέντε ετών από την έναρξη ισχύος του Κανονισμού.

4.5. Προϋποθέσεις υποδοχής των αιτούντων άσυλο

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά ότι οι αιτούντες άσυλο πρέπει να έχουν την ίδια προστασία ανεξάρτητα από το κράτος μέλος στο οποίο υποβάλλουν αίτηση και για όσο χρονικό διάστημα τη χρειάζονται. Για να εναρμονισθούν τα πρότυπα προστασίας στην ΕΕ και να δοθεί τέλος στις δευτερογενείς μετακινήσεις και στην αναζήτηση του ευνοϊκότερου κράτους υποδοχής από τους αιτούντες άσυλο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει ο νέος Κανονισμός να περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία:

Α) Μεγαλύτερη σύγκλιση των ποσοστών αναγνώρισης και των μορφών προστασίας. Η μορφή προστασίας και η διάρκεια ισχύος των τίτλων διαμονής που χορηγούνται στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας θα πρέπει να εναρμονισθούν. Τα κράτη μέλη θα είναι υποχρεωμένα να λαμβάνουν υπόψη τις κατευθύνσεις που παρέχει ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για το Άσυλο σχετικά με την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα προέλευσης του αιτούντος άσυλο, καθώς και να αξιολογούν τις πιθανές εναλλακτικές λύσεις εγχώριας προστασίας, σεβόμενα ταυτόχρονα την αρχή της μη επαναπρόωθησης.

Β) Αυστηρότερες κυρώσεις για δευτερογενείς μετακινήσεις. Η πενταετής περίοδος, η οποία απαιτείται ώστε οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας να είναι επιλέξιμοι για το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος, θα ξαναρχίζει κάθε φορά που το άτομο μεταβαίνει σε κράτος μέλος όπου δεν έχει δικαίωμα μόνιμης ή προσωρινής διαμονής.

Γ) Υποχρεωτικό καθεστώς επανεξέτασης της χορήγησης προστασίας, ώστε να λαμβάνονται υπόψη, για παράδειγμα, οι μεταβολές στις χώρες προέλευσης, οι οποίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν την ανάγκη προστασίας.

Δ) Ενίσχυση των κινήτρων ένταξης. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των ατόμων που δικαιούνται διεθνούς προστασίας όσον αφορά την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική πρόνοια θα αποσαφηνισθούν και η πρόσβαση σε ορισμένες μορφές κοινωνικής πρόνοιας θα μπορεί να υπόκειται στην προϋπόθεση συμμετοχής σε μέτρα κοινωνικής ένταξης.

4.6. Ελάχιστες απαιτήσεις αναγνώρισης

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά ότι θα πρέπει να διασφαλισθεί ότι οι αιτούντες άσυλο θα μπορούν να επωφελούνται από εναρμονισμένους κανόνες υποδοχής σε ολόκληρη την ΕΕ, και να περιορισθούν οι δευτερογενείς μετακινήσεις. Η μεταρρύθμιση περιλαμβάνει τα εξής:

Α) Διασφάλιση ότι τα κράτη μέλη εφαρμόζουν τα πρότυπα και τους δείκτες για τις συνθήκες υποδοχής που αναπτύσσει η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο και καταρτίζουν και επικαιροποιούν διαρκώς σχέδια έκτακτης ανάγκης, ώστε να εξασφαλίζουν επαρκή και κατάλληλη ικανότητα υποδοχής, ακόμη και σε περιπτώσεις δυσανάλογης πίεσης.

Β) Διασφάλιση ότι οι αιτούντες άσυλο θα παραμένουν διαθέσιμοι και δεν θα εξαφανίζονται παρέχοντας στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να ορίζουν γι' αυτούς συγκεκριμένο τόπο διαμονής ή να τους υποχρεώνουν να εμφανίζονται στις αρμόδιες εθνικές αρχές. Σε περιπτώσεις όπου ο αιτών άσυλο δεν συμμορφώνεται με την υποχρέωση να διαμένει σε συγκεκριμένο τόπο, καθώς και όταν υφίσταται κίνδυνος διαφυγής, τα κράτη μέλη μπορούν να κάνουν χρήση της κράτησης.

Γ) Αποσαφήνιση ότι οι όροι υποδοχής θα εξασφαλίζονται μόνο στο κράτος μέλος που είναι αρμόδιο για την εξέταση της αίτησης. Θέσπιση σαφέστερων κανόνων σχετικά με τον περιορισμό των προτύπων όσον αφορά στην παροχή υλικών μέσων υποδοχής και με τις οικονομικές αποζημιώσεις που αντικαθιστούν την παροχή υλικών μέσων υποδοχής σε είδος.

Δ) Εξασφάλιση ταχύτερης πρόσβασης στην αγορά εργασίας (το αργότερο έξι μήνες μετά την υποβολή της αίτησης ασύλου) και πρόβλεψη ότι η πρόσβαση αυτή πρέπει να είναι απολύτως συμβατή με τα πρότυπα της αγοράς εργασίας.

Ε) Παροχή ενισχυμένων εγγυήσεων για τους αιτούντες άσυλο με ειδικές ανάγκες και για τους ασυνόδευτους ανηλίκους για τους οποίους πρέπει να ορίζεται κηδεμόνας το αργότερο πέντε ημέρες μετά την υποβολή της αίτησης.

4.6. Επανεγκατάσταση των αιτούντων άσυλο

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει την εφαρμογή ενός οριζόντιου μηχανισμού με κοινούς κανόνες εισδοχής και κατανομής σχετικά με το καθεστώς που θα απονέμεται στα επανεγκαταστημένα άτομα, τη χρηματοδοτική στήριξη, καθώς και τους μηχανισμούς αποθάρρυνσης των δευτερογενών μετακινήσεων. Στόχος της πρότασης είναι η καθιέρωση μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για την επανεγκατάσταση μέσω ενός μονίμου πλαισίου και μίας ενιαίας διαδικασίας σε ολόκληρη την ΕΕ. Η πρόταση προβλέπει κοινούς κανόνες της ΕΕ για την εισδοχή υπηκόων τρίτων χωρών μέσω της επανεγκατάστασης, για τις δια-

δικασίες που διέπουν όλα τα στάδια της επανεγκατάστασης, για τα είδη των καθεστώτων που πρέπει να χορηγούνται από τα κράτη μέλη στα επανεγκατασταθέντα άτομα, για τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την εφαρμογή του πλαισίου και για τη χρηματοδοτική στήριξη του μηχανισμού.

Ο μέγιστος συνολικός αριθμός ατόμων που θα επανεγκαθίστανται στην ΕΕ κάθε χρόνο θα καθορίζεται σε ετήσια βάση από το Συμβούλιο. Τα κράτη μέλη θα παραμένουν αρμόδια να αποφασίζουν τον αριθμό τους. Κατά τη συζήτηση του ετήσιου σχεδίου επανεγκατάστασης ή των στοχοθετημένων προγραμμάτων επανεγκατάστασης της ΕΕ, η Επιτροπή και το Συμβούλιο θα λαμβάνουν υπόψη τις συζητήσεις στο πλαίσιο της επιτροπής υψηλού επιπέδου για την επανεγκατάσταση η οποία θα απαρτίζεται από εκπροσώπους των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και των κρατών μελών.

5. Διαπραγματεύσεις επί των προτάσεων της Επιτροπής

Τον Δεκέμβριο του 2017, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπιστώνει ότι οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κρατών μελών στο πακέτο των προτάσεων της εξελίσσονται με πολύ αργούς ρυθμούς. Για τον λόγο αυτό, με ανακοίνωση⁴³ που δημοσιεύει, καλεί το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο να προβεί στην απεμπλοκή της συζήτησης για αποτελεσματικότερη και δικαιότερη προσέγγιση όσον αφορά την εξισορρόπηση μεταξύ αλληλεγγύης και υπευθυνότητας. Αναφορικά με τον Κανονισμό Δουβλίνο, και λαμβανομένων υπόψη των διαφορετικών θέσεων, ως τρόπο άρσης του αδιεξόδου προτείνει την υιοθέτηση μιας προσέγγισης, όπου το στοιχείο της υποχρεωτικής μετεγκατάστασης θα εφαρμόζεται σε καταστάσεις σοβαρής κρίσης, ενώ σε λιγότερο προβληματικές καταστάσεις, η μετεγκατάσταση θα στηρίζεται σε εκούσιες δεσμεύσεις των κρατών μελών. Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβούλιο να εξετάσει τις προτάσεις της Επιτροπής ως σύνολο και να επιδιώξει να εγκρίνει την αναθεώρηση του Κανονισμού του Δουβλίνου, στο πλαίσιο ευρύτερης συμφωνίας για όλες τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις έως τον Ιούνιο του 2018. Ενώ συνεχίζεται ο διάλογος για τις κεντρικές πτυχές της αλληλεγγύης και της υπευθυνότητας, ορισμένα στοιχεία της δέσμης μέτρων, όπως οι προτάσεις που αφορούν τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό για το Άσυλο και το Eurodac, προτείνει να εκδοθούν έως τον Μάρτιο του 2018, ώστε να τεθούν τα λειτουργικά θεμέλια για το αναμορφωμένο σύστημα ασύλου.

43. EUROPEAN COMMISSION, Commission contribution to the EU Leaders' thematic debate on a way forward on the external and the internal dimension of migration policy, COM(2017) 820 final, 07.12.2017.

Το Συμβούλιο Υπουργών Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΔΕΥ), κατά τη συνεδρίασή του στο Λουξεμβούργο, στις 4 και 5 Ιουνίου 2018, διαπιστώνει ότι οι διαπραγματεύσεις με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Ασύλου. Αντιθέτως, συνεχίζονται αυτές για τους υπόλοιπους Κανονισμούς⁴⁴. Να σημειωθεί ότι ενώ η Επιτροπή είχε προτείνει να δημοσιεύεται κάθε Κανονισμός, μερικά κράτη μέλη αντέδρασαν, ζητώντας να εγκριθεί το σύνολο της μεταρρύθμισης ως πακέτο και όχι αποσπασματικά.

Αναφορικά με τις τρέχουσες διαπραγματεύσεις για την αναθεώρηση του Eurodac, η διαπραγμάτευση επικεντρώνεται για τη διάρκεια της περιόδου αποθήκευσης δεδομένων για τους αιτούντες άσυλο, τη μεταφορά δεδομένων σε τρίτες χώρες με σκοπό την επιστροφή, το ζήτημα του προσώπου που συνοδεύει τους ασυνόδευτους ανηλίκους κατά τον χρόνο λήψης των βιομετρικών δεδομένων τους και τη χρήση του εξαναγκασμού ως συνέπεια της μη συμμόρφωσης με τη λήψη βιομετρικών δεδομένων.

Η πρόταση Κανονισμού για τη Διαδικασία του Ασύλου περιέχει λεπτομερείς διατάξεις σχετικά με τις έννοιες των ασφαλών χωρών, ήτοι την ασφαλή τρίτη χώρα, την πρώτη χώρα ασύλου και την ασφαλή χώρα καταγωγής. Η ασφαλής τρίτη χώρα και η πρώτη χώρα ασύλου αποτελούν λόγους απόρριψης μίας αίτησης ως απαράδεκτης, ενώ η ασφαλής χώρα προέλευσης αποτελεί λόγο για την εξέταση μιας αίτησης με μια ταχεία διαδικασία εξέτασης. Η πρόταση προβλέπει καταλόγους της ΕΕ τόσο για τις ασφαλείς χώρες προέλευσης όσο και για τις ασφαλείς τρίτες χώρες. Ένας κατάλογος ασφαλών χωρών καταγωγής επισυνάπτεται στην πρόταση Κανονισμού. Σύμφωνα με την τελευταία συμβιβαστική πρόταση της βουλγαρικής προεδρίας του Συμβουλίου της ΕΕ, τα κράτη μέλη θα είναι πάντα σε θέση να διατηρούν ή να εισάγουν εθνικούς καταλόγους ασφαλών χωρών καταγωγής ή ασφαλών τρίτων χωρών παράλληλα με τους καταλόγους της ΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι, στην περίπτωση αιτούντος που προέρχεται από ασφαλή χώρα καταγωγής, μια αίτηση μπορεί να κηρυχθεί αβάσιμη, παρόλο που η χώρα αυτή δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο των ασφαλών χωρών καταγωγής της ΕΕ, αλλά στον εθνικό κατάλογο του υπεύθυνου κράτους μέλους. Ομοίως, σε περίπτωση αιτούντος που έχει έλθει στην ΕΕ μέσω ασφαλούς τρίτης χώρας και μπορεί να τύχει επανεισδοχής στην εν λόγω τρίτη χώρα, μια αίτηση μπορεί να κηρυχθεί απαράδεκτη, παρόλο που η χώρα αυτή δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο των

44. CONSEIL DE L'UNION EUROPEENNE, Résultats de la session du Conseil, 3622e session du Conseil Justice et affaires intérieures, doc. 9680/18, Luxembourg, les 4 et 5 juin 2018. Βλ. επίσης, CONSEIL DE L'UNION EUROPEENNE, Justice et affaires intérieures, Note d'information, Bruxelles, le 29 mai 2018, διαθέσιμο σε: http://www.consilium.europa.eu/media/35478/background-jha-4_5-june_fr.pdf (προσπελάστηκε 10.06.2018).

ασφαλών τρίτων χωρών της ΕΕ, αλλά στον εθνικό κατάλογο του αρμόδιου κράτους μέλους. Εντούτοις, όταν μια τρίτη χώρα δεν περιλαμβάνεται ως ασφαλής τρίτη χώρα σε επίπεδο Ένωσης, τα κράτη μέλη δεν δύνανται να την ορίσουν ως ασφαλή τρίτη χώρα σε εθνικό επίπεδο. Εάν η τρίτη χώρα δεν ορίζεται πλέον ως ασφαλής χώρα σε επίπεδο Ένωσης, τα κράτη μέλη μπορούν να ορίσουν την εν λόγω τρίτη χώρα ως ασφαλή τρίτη χώρα μόνο εάν η Επιτροπή δεν αντιταχθεί στον εν λόγω ορισμό.

Ο Κανονισμός του Δουβλίνου αποτελεί ένα μόνιμο σημείο σύγκρουσης μεταξύ των κρατών που αποτελούν τις κύριες πύλες εισόδου στην ΕΕ και τις χώρες του Βίζεγκραντ. Τα κράτη μέλη φαίνεται να συμφωνούν ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζονται διαφορετικά καταστάσεις που μπορεί να προκύψουν τόσο εντός της ΕΕ όσο και εκτός των συνόρων της και ότι θα πρέπει να προσαρμόζεται στα διαφορετικά επίπεδα πίεσης, στις διαφορετικές μεταναστευτικές ροές ή καταστάσεις στις χώρες προέλευσης και διέλευσης. Η βουλγαρική προεδρία πρότεινε την υποχρεωτική κατανομή των αιτούντων, όταν το αίτημα κρίνεται βάσιμο και την εθελοντική στην αντίθετη περίπτωση. Παράλληλα, πρότεινε την υποχρεωτική ενεργοποίηση του μηχανισμού με απόφαση του Συμβουλίου όταν η κλειδα υπερβεί το 140% των δυνατοτήτων ενός κράτους και την εθελοντική και σε διμερή βάση όταν υπερβεί το 120%. Το Συμβούλιο Υπουργών ΔΕΥ στις 4 και 5 Ιουνίου 2018 διέγνωσε το πλήρες αδιέξοδο στη διαπραγμάτευση του Κανονισμού. Η Ιταλία ζήτησε ένα αυτόματο σύστημα μετεγκατάστασης των αιτούντων άσυλο. Η Γερμανία, η Εσθονία, η Λιθουανία και οι χώρες του Βίζεγκραντ (Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία και Τσεχία) αντιτάχθηκαν σε οποιαδήποτε επιβολή ποσόστωσης από τις Βρυξέλλες. Η Γαλλία και η Γερμανία υποστήριξαν ότι η βασική ευθύνη για την εξέταση των αιτημάτων θα πρέπει να παραμένει στα κράτη πρώτης εισόδου, εκτός περιόδων κρίσεων, όπου θα πρέπει να ενεργοποιείται ένας αυτόματος μηχανισμός κατανομής. Η πρόταση που κατέθεσε η προεδρία προκειμένου να ξεπεραστεί το αδιέξοδο ήταν να διατηρείται σταθερή η ευθύνη στα οκτώ χρόνια από τον προσδιορισμό του υπεύθυνου κράτους μέλους, με μοναδική εξαίρεση τις περιπτώσεις επιστροφής των αιτούντων στις χώρες καταγωγής τους ή επανεισδοχής σε τρίτη χώρα μετά από την έκδοση απόφασης απομάκρυνσης⁴⁵.

Επίμετρο

Η δημιουργία κοινών κανόνων που θα διέπουν τις διαδικασίες ασύλου αποτελεί ένα μεγάλο στοίχημα για την ΕΕ.

45. Réforme du droit d'asile: l'UE toujours dans l'impasse, Liberation, 05.06.2018, διαθέσιμο σε: http://www.liberation.fr/planete/2018/06/05/reforme-du-droit-d-asile-l-ue-toujours-dans-l-impasse_1656662 (προσπελάστηκε 10.06.2018).

Μέσω αυτών αποδεικνύεται όχι μόνον η προσήλωση των κρατών μελών στους κανόνες δικαίου, αλλά και η συνοχή της ίδιας της ΕΕ και η αντίληψη σχετικά με τον ρόλο και την εξέλιξή της.

Η ολοκλήρωση του πακέτου των μεταρρυθμίσεων της ΚΕΣΑ φαίνεται πως για αρκετό καιρό θα «σκοντάφτει» στην αναθεώρηση του Κανονισμού του Δουβλίνου. Η ανάληψη της προεδρίας του Συμβουλίου από την Αυστρία δεν μας καθιστά αισιόδοξους για εξεύρεση λύσης. Ήδη οι Αυστριακοί φρόντισαν να δημοσιοποιήσουν τις

προθέσεις τους ότι θα ξεκινήσουν τη διαπραγμάτευση από το μηδέν. Αναμφίβολα, η επιτυχία μιας προεδρίας κρίνεται από την ικανότητά της να κατασκευάζει συμβιβασμούς και όχι να προάγει το εθνικό συμφέρον. Ας ελπίσουμε ότι και η Αυστρία θα ακολουθήσει αυτόν τον άτυπο κανόνα και θα ενισχύσει όχι μόνον την εσωτερική ταυτότητα της ΕΕ, αλλά και την εξωτερική της, ως ενός Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης για όλους όσους πληρούν τις προϋποθέσεις για να τους χορηγηθεί άσυλο και ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στο τέλος Ιουνίου 2018, θα δώσει λύσεις στα σημερινά αδιέξοδα.

Πτυχές ανταγωνισμού από την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ηλεκτρονικό εμπόριο

Ευθυμία Αρματά*

Στο παρόν άρθρο αναλύονται οι πρακτικές ανταγωνισμού που εφαρμόζουν οι προμηθευτές και οι λιανοπωλητές στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, όπως αναδεικνύονται από την τελική έκθεση της Επιτροπής επί της σχετικής τομεακής έρευνας που διεξήγαγε. Πιο συγκεκριμένα, οι πρακτικές αυτές αφορούν συγκεκριμένες ρήτρες που ενυπάρχουν σε συμβάσεις επιλεκτικής διανομής, σε ορισμένες τιμολογιακές πρακτικές που εφαρμόζουν οι εμπλεκόμενοι στο ηλεκτρονικό εμπόριο καθώς και σε πρακτικές που, αφενός, περιορίζουν τη διενέργεια πωλήσεων σε διαδικτυακές αγορές και αφετέρου, επιβάλλουν γεωγραφικούς περιορισμούς στην πραγματοποίηση διασυννοριακών διαδικτυακών πωλήσεων. Ταυτόχρονα, αναλύεται σχετική πρόσφατη ενωσιακή νομολογία, η οποία αποσαφηνίζει τον νόμιμο χαρακτήρα ορισμένων πρακτικών που επιβάλλουν οι προμηθευτές στους πελάτες τους στο πλαίσιο συμβάσεων επιλεκτικής διανομής. Τέλος, παρατίθενται ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις ως προς την προσέγγιση που έχει υιοθετήσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά την εξέταση αυτών των πρακτικών.

δίκαιο ανταγωνισμού – κάθετοι περιορισμοί – ηλεκτρονικό εμπόριο – γεωγραφικός αποκλεισμός – καθορισμός τιμών μεταπώλησης – επιλεκτική διανομή – ΔΕΕ *Coty Germany*

Εισαγωγή

Την 6^η Μαΐου 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Επιτροπή) ανακοίνωσε τη θέσπιση στρατηγικής για τη δημιουργία μιας ψηφιακής ενιαίας αγοράς¹, η οποία περιλαμβάνει την υλοποίηση 16 βασικών δράσεων στο πλαίσιο τριών πυλώνων². Ένας από αυτούς τους πυλώνες σχετίζεται με την καλύτερη πρόσβαση των καταναλωτών και των επιχειρήσεων σε εμπορεύματα και υπηρεσίες μέσω του ηλεκτρονικού εμπορίου σε όλη την ενωσιακή αγορά³. Μεταξύ δε των δράσεων που υπάγονται σε αυτόν τον πυλώνα εντάσσεται και ο εντοπισμός από την Επιτροπή πιθανών προβλημάτων ανταγωνισμού που επηρεάζουν την ευρωπαϊκή αγορά ηλεκτρονικού εμπορίου και ως εκ τούτου δυσχεραίνουν τη δημιουργία μιας ψηφιακής ενιαίας αγοράς.

Πράγματι, η σημασία τήρησης ενός ελεύθερου και ανοήτου ανταγωνισμού ως μέσο επίτευξης μιας ενιαίας ενωσιακής αγοράς αποτυπώνεται τόσο στο προ της Συνθήκης της Λισαβόνας καθεστώς, με το άρθρο 3 παρ. 1 εδάφιο ζ' ΣΕΚ όσο και στο υπ' αριθμόν 27 Πρωτόκολλο της Συνθήκης της Λισαβόνας. Εξάλλου, η σημασία που διαδραμα-

τίζει ο ελεύθερος ανταγωνισμός για την ολοκλήρωση και εμπέδωση της εσωτερικής αγοράς έχει επισημανθεί και από την ενωσιακή νομολογία. Χαρακτηριστικά, στην υπόθεση *Eco Swiss*, το ΔΕΕ έκρινε πως το άρθρο 101 ΣΛΕΕ συνιστά «θεμελιώδη διάταξη απαραίτητη για την εκπλήρωση των αποστολών που ανατέθηκαν στην Κοινότητα και, ειδικότερα, για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς»⁴. Συναφώς, στην υπόθεση *Europemballage Corporation και Continental Can Company κατά Επιτροπής*⁵, το ΔΕΕ ερμηνεύοντας τον σκοπό και το πνεύμα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ επεσήμανε ότι οι ενωσιακοί κανόνες ανταγωνισμού αποσκοπούν στη διατήρηση ενός ανοήτου ανταγωνισμού εντός της κοινής αγοράς. Το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι το κεφάλαιο της Συνθήκης της ΕΟΚ (νυν ΣΛΕΕ) το οποίο ρυθμίζει την πολιτική της ένωσης στον τομέα του ανταγωνισμού απορρέει από το άρθρο 3 στοιχείο στ' της Συνθήκης, σύμφωνα με το οποίο η δράση της Κοινότητας προβλέπει την εγκαθίδρυση καθεστώτος που εξασφαλίζει ανοήτο ανταγωνισμό εντός της κοινής αγοράς.

Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή, την ίδια ημερομηνία με την οποία ανακοίνωσε την υιοθέτηση της στρατηγικής της για τη ψηφιακή ενιαία αγορά, δρομολόγησε, επί τη βάση του άρθρου 17 του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003⁶, έρευνα σχετικά με την τήρηση των κανόνων του ανταγωνισμού στον το-

* *LLM, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Συνεργάτις στη Δικηγορική Εταιρεία Σταυρόπουλος και Συνεργάτες*

1. Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Στρατηγική για την ψηφιακή ενιαία αγορά της Ευρώπης, COM(2015) 192 final, 06.05.2015.
2. Για μία αναλυτική περιγραφή των δράσεων, βλ. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4919_en.htm.
3. Η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών και ισότιμων όρων ανταγωνισμού για την εξάπλωση των ψηφιακών δικτύων και των καινοτόμων υπηρεσιών και η μεγιστοποίηση των δυνατοτήτων ανάπτυξης της ψηφιακής οικονομίας αποτελούν τους άλλους δύο πυλώνες.

4. ΔΕΚ C-126/97, *Eco Swiss*, 01.06.1999, ECLI:EU:C:1999:269, σκ. 36.

5. ΔΕΚ C-6/72, *Europemballage Corporation and Continental Can Company/Επιτροπή*, 21.02.1973, ECLI:EU:C:1973:22, σκ. 23-24.

6. Βλ. Απόφαση της Επιτροπής αναφορικά με την εκκίνηση της έρευνας στο ηλεκτρονικό εμπόριο σύμφωνα με το άρθρο 17 του Κανονισμού 1/2003, διαθέσιμη: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4921_en.htm.

μέα του ηλεκτρονικού εμπορίου⁷. Το άρθρο 17 του Κανονισμού 1/2003 προβλέπει ότι η Επιτροπή δύναται να διεξάγει έρευνα σε συγκεκριμένο κλάδο της οικονομίας όταν η πορεία των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών μελών, η δυσκαμψία των τιμών ή άλλες περιστάσεις δημιουργούν υπόνοιες για πιθανό περιορισμό ή στρέβλωση του ανταγωνισμού στο εσωτερικό της κοινής αγοράς⁸. Η Επιτροπή δύναται περαιτέρω να δημοσιεύσει έκθεση για τα αποτελέσματα της έρευνάς της και να ζητήσει από τους ενδιαφερόμενους να διατυπώσουν παρατηρήσεις. Οι κλαδικές έρευνες δεν στοχεύουν εταιρείες του κλάδου, ωστόσο τα πορίσματα της έρευνας μπορούν να αναδείξουν πρακτικές που περιορίζουν τον ανταγωνισμό και ως εκ τούτου η Επιτροπή μπορεί ακολουθώντας να ξεκινήσει στοχευμένη έρευνα με σκοπό να διερευνήσει τις πρακτικές συγκεκριμένων εταιρειών.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 2016, η Επιτροπή δημοσίευσε προκαταρκτική έκθεση σχετικά με τα αρχικά συμπεράσματα της έρευνας⁹. Εν συνεχεία, ακολούθησε δημόσια διαβούλευση ανοικτή σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, η οποία ολοκληρώθηκε στις 18 Νοεμβρίου 2016¹⁰. Στις 10 Μαΐου 2017, η Επιτροπή δημοσίευσε την τελική έκθεσή της, όπου καταγράφονται τα τελικά συμπεράσματα της έρευνάς της και η οποία αποτελεί το αντικείμενο μελέτης του παρόντος άρθρου¹¹. Αρχικά, παρατίθενται συνοπτικά οι συνθήκες ανταγωνισμού που επικρατούσαν στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου, δυνάμει των οποίων η Επι-

τροπή αποφάσισε να εκκινήσει έρευνα στον υπό εξέταση τομέα, καθώς και η μεθοδολογία που υιοθέτησε η Επιτροπή προκειμένου να διεξάγει την έρευνα αυτή (I). Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα πορίσματα της έρευνας, όπως συνοψίζονται στην τελική έκθεση της Επιτροπής (II) και, ακολούθως, αναλύονται τα κύρια προβλήματα ανταγωνισμού που εντοπίζονται στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου και εμποδίζουν την ολοκλήρωση μιας ψηφιακής ενιαίας αγοράς (III). Οι προβληματισμοί αυτοί εστιάζουν σε συγκεκριμένες περιοριστικές ρήτρες που ενυπάρχουν σε συμβάσεις επιλεκτικής διανομής (Α) και σε ορισμένες τιμολογιακές πρακτικές που εφαρμόζουν αυτοί που δραστηριοποιούνται στο ηλεκτρονικό εμπόριο (Β), καθώς και σε πρακτικές που, αφενός, περιορίζουν τη διενέργεια πωλήσεων σε διαδικτυακές αγορές (Γ) και, αφετέρου, επιβάλλουν γεωγραφικούς περιορισμούς στην πραγματοποίηση διασυννοριακών διαδικτυακών πωλήσεων (Δ). Πέραν των προαναφερθέντων βασικών προβληματισμών, η Επιτροπή εφιστά την προσοχή και σε πιθανά προβλήματα ανταγωνισμού που μπορεί να προκύψουν από την ανταλλαγή ευαίσθητων πληροφοριών, καθώς αυτή η πρακτική είναι ιδιαίτερα σημαντική στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου (Ε). Τέλος, παρατίθεται κριτική επί των κυρίων προβληματισμών ανταγωνισμού που ανέδειξε η τομεακή έρευνα στο ηλεκτρονικό εμπόριο και ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις.

I. Συνθήκες του ανταγωνισμού και μεθοδολογία της έρευνας της Επιτροπής

Σύμφωνα με το ενημερωτικό δελτίο της Επιτροπής για την εκκίνηση της έρευνας των συνθηκών ανταγωνισμού στο ηλεκτρονικό εμπόριο¹², η εύρυθμη λειτουργία του ηλεκτρονικού εμπορίου εντός της ενωσιακής αγοράς αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη. Το ηλεκτρονικό εμπόριο μειώνει τα κόστη των συναλλαγών, τις τιμές πώλησης των αγαθών και διευρύνει τις επιλογές του καταναλωτή. Η ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου αντικατοπτρίζει τις ανωτέρω ωφέλειες, καθώς ποσοστό που ανέρχεται στο 50% του ευρωπαϊκού πληθυσμού πραγματοποίησε διαδικτυακές αγορές το 2014. Εντούτοις, μόλις το 15% πραγματοποίησε διασυννοριακές αγορές μέσω του διαδικτύου¹³.

7. Η έρευνα αυτή περιελάμβανε τόσο τα καταναλωτικά αγαθά όσο και το ψηφιακό περιεχόμενο, δηλαδή τη διάθεση οπτικοακουστικών και μουσικών προϊόντων μέσω διαδικτύου. Το παρόν άρθρο εκτείνεται μόνο στην έρευνα του ηλεκτρονικού εμπορίου καταναλωτικών αγαθών.

8. Ως προς το άρθρο 17 του Κανονισμού βλ. και Η. ΣΟΥΦΛΕΡΟΣ, Ο Κανονισμός 1/2003 για την εφαρμογή των Κανόνων Ανταγωνισμού της ΕΕ (Άρθρα 101&102ΣΛΕΕ) Κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015, σ. 208 επ.

9. Διαθέσιμη: http://ec.europa.eu/competition/antitrust/sector_inquiry_preliminary_report_en.pdf. Βλ. και Τ. ΚΡΑΙΜΛΕΡ, The European's Commission E-Commerce Sector Inquiry, Journal of European Competition Law and Practice, Issue 2, 2017, σσ. 81-82.

10. Στο πλαίσιο της διαβούλευσης, υποβλήθηκαν συνολικά 66 απαντήσεις. Ο κατάλογος των συμμετεχόντων και οι μη εμπιστευτικές εκδόσεις των απαντήσεών τους είναι διαθέσιμες: http://ec.europa.eu/competition/antitrust/sector_inquiries_e-commerce.html#comments_goods.

11. Παρεμφερή έρευνα, διεξήγαγε και η Γερμανική Επιτροπή Ανταγωνισμού (Bundeskartellamt) με θέμα "Vertical Restraints in the Internet Economy", διαθέσιμη: http://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Publikation/EN/Diskussions_Hintergrundpapiere/Vertical%20Restraints%20in%20the%20Internet%20Economy.pdf?__blob=publicationFile&n=2. Αντίστοιχες έρευνες έχουν διεξάγει και αρχές ανταγωνισμού, εκτός της ενωσιακής αγοράς, όπως η Επιτροπή Ανταγωνισμού της Σιγκαπούρης, διαθέσιμη: <https://www.dotecon.com/publications/e-commerce-and-its-impact-on-competition-policy>.

12. Διαθέσιμο: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4922_en.htm.

13. Συναφή εξάλλου είναι και τα πορίσματα της προκαταρκτικής έκθεσης της Επιτροπής. Πιο συγκεκριμένα, το ηλεκτρονικό εμπόριο έχει εξελιχθεί ραγδαία στην ενωσιακή αγορά με αποτέλεσμα η τελευταία να αποτελεί παγκοσμίως μία από τις μεγαλύτερες αγορές ηλεκτρονικού εμπορίου. Παρά την ανωτέρω εξέλιξη, η πραγματοποίηση διαδικτυακών αγορών από άλλα κράτη μέλη παραμένει περιορισμένη. Ειδικότερα, αν και το ποσοστό ανθρώπων ηλικίας από 16 έως και 74 ετών που έχουν παραγγείλει αγαθά ή υπηρεσίες μέσω του διαδικτύου αυξήθηκε σε ετήσια βάση από

Τα γλωσσικά εμπόδια, οι προτιμήσεις των καταναλωτών και οι διαφορές που εντοπίζονται στη νομοθεσία κάθε κράτους μέλους συνιστούν παράγοντες που δικαιολογούν την περιορισμένη ανάπτυξη των διασυνοριακών αγορών. Ωστόσο, υπάρχουν ενδείξεις σύμφωνα με τις οποίες οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο ηλεκτρονικό εμπόριο περιορίζουν το διασυνοριακό ηλεκτρονικό εμπόριο επιβάλλοντας ποικίλους περιορισμούς. Ειδικότερα, ποσοστό 32% των λιανοπωλητών υποδεικνύει ως λόγο άρνησης των διασυνοριακών πωλήσεων την ύπαρξη συμβατικών περιορισμών στις οικείες συμβάσεις διανομής. Επίσης, ποσοστό 19,1% των εταιρειών που δραστηριοποιούνται στο διασυνοριακό ηλεκτρονικό εμπόριο και ποσοστό 29% των εταιρειών που δεν δραστηριοποιούνται δηλώνουν ότι οι περιορισμοί που επιβάλλουν οι προμηθευτές στις πωλήσεις σε ηλεκτρονικές πλατφόρμες αποτελούν πρόβλημα για αυτούς όταν πωλούν μέσω του διαδικτύου.

Ενόψει των συνθηκών αυτών και προκειμένου να διερευνήσει τις ανωτέρω ενδείξεις, η Επιτροπή απέστειλε ερωτηματολόγια σε 1051 λιανοπωλητές¹⁴, 259 προμηθευτές, 89 παρόχους εργαλείων σύγκρισης τιμών¹⁵, 37 διαδικτυακές αγορές¹⁶ και 17 παρόχους συστημάτων πληρωμών¹⁷. Τα ερωτηματολόγια έπρεπε να συμπληρωθούν ανά ιστοσελίδα με αποτέλεσμα αρκετές εκ των εταιρειών-αποδεκτών της έρευνας να υποχρεούνται να συμπληρώσουν τόσα ερωτηματολόγια όσα και οι ιστοσελίδες που τηρούσαν.

30% το 2007 σε 50 % το 2014, εντούτοις το ίδιο έτος μόνο 15% εξ αυτών πραγματοποίησαν διασυνοριακές αγορές. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρατηρούνται σημαντικές διαφορές μεταξύ των κρατών μελών αναφορικά με τους πολίτες που πραγματοποιούν διασυνοριακές διαδικτυακές αγορές. Ενδεικτικά, ποσοστό άνω του 68% των κατοίκων του Λουξεμβούργου έχουν πραγματοποιήσει τέτοιες αγορές, ενώ αντίθετα στη Ρουμανία, ποσοστό που φτάνει μόλις το 2% έχει επιλέξει να αγοράσει αγαθά ή υπηρεσίες από προμηθευτές εγκατεστημένους σε άλλα κράτη μέλη.

14. Η επιλογή των λιανοπωλητών έγινε από διάφορες βάσεις δεδομένων, όπως Amadeus, Euromonitor, Veraart Research κ.λπ.
15. Τα εργαλεία σύγκρισης τιμών είναι ιστοσελίδες/διαδικτυακές εφαρμογές που επιτρέπουν στους καταναλωτές να αναζητήσουν και να συγκρίνουν τις τιμές πώλησης των προϊόντων διαφόρων λιανοπωλητών. Συνήθως, δεν δίδουν τη δυνατότητα στους καταναλωτές να αγοράσουν τα αγαθά μέσω αυτών των ιστοσελίδων αλλά τους κατευθύνουν στην ιστοσελίδα του εκάστοτε λιανοπωλητή. Η χρήση τέτοιων εργαλείων είναι διαδεδομένη, καθώς σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, ποσοστό 36% εκ των λιανοπωλητών αναφέρει ότι παρείχε δεδομένα στους εν λόγω παρόχους.
16. Πρόκειται για πολυμερείς πλατφόρμες που συγκεντρώνουν διαφορετικές κατηγορίες χρηστών, όπως πωλητές και αγοραστές και διαφημιστές. Επιτρέπουν στους πωλητές να εκθέσουν τα προϊόντα τους και παρέχουν στους αγοραστές τη δυνατότητα να τα εντοπίσουν και να τα αγοράσουν.
17. Οι πάροχοι συστημάτων πληρωμών διευκολύνουν τις πληρωμές μεταξύ των λιανοπωλητών και των πελατών τους.

Η έρευνα κάλυψε τις κάτωθι κατηγορίες προϊόντων που σημείωσαν τις περισσότερες διαδικτυακές πωλήσεις: ρουχισμός και υποδήματα, ηλεκτρονικά είδη ευρείας κατανάλωσης, ηλεκτρικές οικιακές συσκευές, παιχνίδια υπολογιστών και λογισμικό, παιχνίδια και προϊόντα παιδικής φροντίδας, βιβλία, CD, DVD και δίσκοι Blu-ray, καλλυντικά και προϊόντα υγιεινής, αθλητικός εξοπλισμός και εξοπλισμός για χρήση σε εξωτερικούς χώρους και προϊόντα για την κατοικία και τον κήπο.

II. Πορίσματα της έρευνας

Πρώτον, εντοπίζεται αύξηση της διαφάνειας των τιμών, καθώς οι καταναλωτές μέσω του διαδικτύου έχουν τη δυνατότητα να ελέγχουν άμεσα τις τιμές πώλησης των καταναλωτικών αγαθών. Μολονότι, η εν λόγω δυνατότητα ωφελεί τον καταναλωτή, καθώς μειώνεται το κόστος έρευνας, μια τέτοια πρακτική ευνοεί τον παρασιτικό ανταγωνισμό (free riding), καθώς οι καταναλωτές είτε χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες που παρέχουν τα παραδοσιακά καταστήματα πριν πραγματοποιήσουν αγορές μέσω του διαδικτύου (π.χ. εξυπηρέτηση πριν την αγορά του προϊόντος, επίδειξη προϊόντος) είτε αναζητούν και συγκρίνουν τα προϊόντα από το διαδίκτυο, πριν αγοράσουν από το παραδοσιακό κατάστημα¹⁸.

Δεύτερον, η αυξημένη διαφάνεια των τιμών επιτρέπει στους προμηθευτές να παρακολουθούν διαδικτυακά μέσω λογισμικών τιμολόγησης τις τιμές πώλησης των λιανοπωλητών τους. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, ποσοστό 30% εξ αυτών παρακολουθεί συστηματικά τις τιμές μεταπώλησης των προϊόντων τους. Συναφώς, περί τα δύο τρίτα των λιανοπωλητών παρακολουθούν τις τιμές ανταγωνιστών τους, έχοντας εγκαταστήσει αυτόματα προγράμματα λογισμικού μέσω των οποίων προσαρμόζουν τις τιμές τους με βάση τις τιμές των τελευταίων.

Τρίτον, η αυξημένη διαφάνεια των τιμών προκαλεί αυξημένο τιμολογιακό ανταγωνισμό, καθώς οι διαδικτυακοί λιανοπωλητές μπορούν να συγκρίνουν τις τιμές πώλησης. Ο αυξημένος τιμολογιακός ανταγωνισμός προάγει καταρχήν τον ανταγωνισμό, ωστόσο μπορεί να επηρεάσει και να υποβαθμίσει άλλες σημαντικές παραμέτρους του ανταγωνισμού, όπως την ποιότητα, την εικόνα του εμπορικού σήματος και την καινοτομία, οι οποίες έχουν πρωταρχική σημασία για τους κατασκευαστές, καθώς συμβάλλουν στη διασφάλιση της βιωσιμότητάς τους μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα¹⁹.

18. Για την έννοια του παρασιτικού ανταγωνισμού βλ. A. JONES / B. SUFRIN, *EU Competition Law*, Oxford University Press, 2010, σ. 632.

19. Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ η τιμή αποτελεί την πιο σημαντική ή τη δεύτερη πιο σημαντική παράμετρο για τους λιανοπωλητές, κατατάσσεται από τους κατασκευαστές ανάμεσα στην τέταρτη

Τέταρτον, η χρήση εναλλακτικών μοντέλων διανομής μέσω του διαδικτύου, όπως οι επιγραμμικές/διαδικτυακές αγορές/διαδικτυακές πλατφόρμες²⁰ έχει δευτερεύουσα σημασία, ωστόσο παρατηρείται μία αύξηση ως προς τη χρήση τους. Οι διαδικτυακές αγορές έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους μικρομεσαίους λιανοπωλητές με τζίρο που δεν υπερβαίνει τα 2 εκατ. ευρώ, καθώς, ενώ διαθέτουν περιορισμένες επενδύσεις, δύνανται να διαθέσουν διαδικτυακά τα προϊόντα τους στους καταναλωτές. Ωστόσο, αυτά τα εναλλακτικά μοντέλα διανομής μπορεί να συγκρούονται με τις στρατηγικές διανομής των κατασκευαστών.

Η αυξημένη διαφάνεια των τιμών, ο αυξημένος τιμολογιακός ανταγωνισμός αλλά και οι διαδικτυακές αγορές επηρεάζουν τις στρατηγικές διανομής και τιμολόγησης των προμηθευτών, οι οποίοι προσπαθούν να ελέγξουν τα δίκτυα διανομής τους με σκοπό τον αποτελεσματικότερο έλεγχο των τιμών και της ποιότητας²¹. Τούτο επιτυγχάνεται είτε δια της καθετοποίησής τους και της απευθείας διανομής και πώλησης των προϊόντων τους στο καταναλωτικό κοινό²² είτε δια της προσφυγής σε συστήματα επιλεκτικής διανομής²³ είτε τέλος δια της επιβολής καθέτων

και έκτη πιο σημαντική παράμετρο.

20. Πχ. αγορές ebay και Amazon.

21. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, οι προμηθευτές έχουν λάβει τα ακόλουθα μέτρα: δημιουργία διαδικτυακού καταστήματος, αποδοχή διανομένων που δραστηριοποιούνται μόνο διαδικτυακά, αυξημένη συνδρομή στα διαδικτυακά καταστήματα που τηρούν οι λιανοπωλητές τους, αυξημένη συνδρομή στα καταστήματα/υλικώς υπαρκτούς χώρους που τηρούν οι λιανοπωλητές τους, εισαγωγή νέων κριτηρίων στις συμβάσεις διανομής, επιλογή μοντέλου αποκλειστικής διανομής, απευθείας πώληση σε τελικούς χρήστες μέσω διαδικτυακών αγορών, καθετοποίηση, επιλογή εμπορικών αντιπροσώπων, επέκταση του μοντέλου επιλεκτικής διανομής.

22. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, η καθετοποίηση έχει πρωτίστως παρατηρηθεί στους κατασκευαστές που δραστηριοποιούνται στις αγορές των καλλυντικών και της ατομικής υγιεινής.

23. Σύμφωνα με το άρθρο 1 στοιχείο ε του Κανονισμού 330/2010 της Επιτροπής «Κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία» ως σύστημα επιλεκτικής διανομής νοείται το σύστημα διανομής στο οποίο ο προμηθευτής αναλαμβάνει να πωλεί τα αναφερόμενα στη σύμβαση αγαθά ή υπηρεσίες, άμεσα ή έμμεσα, μόνο σε επιλεγμένους διανομείς με βάση ορισμένα κριτήρια και εφόσον οι διανομείς αυτοί αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην πωλούν τα εν λόγω αγαθά ή υπηρεσίες σε μη εξουσιοδοτημένους διανομείς στη συγκεκριμένη περιοχή εντός της οποίας ο προμηθευτής εφαρμόζει το σύστημα αυτό. Σύμφωνα με την θεμελιώδη απόφαση του ΔΕΚ C-26/76, *Metro/Επιτροπή*, η οργάνωση συστήματος επιλεκτικής διανομής δεν εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 101 παρ.1 ΣΛΕΕ, εφόσον η επιλογή των μεταπωλητών γίνεται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων ποιοτικού χαρακτήρα, τα οποία καθορίζονται με ομοιόμορφο τρόπο έναντι όλων των πιθανών μεταπωλητών και

περιορισμών στο δίκτυο διανομής τους.

III. Προβληματισμοί από πλευράς ελεύθερου ανταγωνισμού

Σύμφωνα με την Επιτροπή, τα βασικά προβλήματα ανταγωνισμού που δημιουργούνται από τις ανωτέρω τάσεις της αγοράς συνοψίζονται ως εξής:

A. Επιλεκτική διανομή

Όπως περιγράφεται ανωτέρω, η αυξημένη διαφάνεια των τιμών και ο αυξημένος τιμολογιακός ανταγωνισμός κατατείνει στο έλεγχο των δικτύων διανομής εκ μέρους των κατασκευαστών. Τούτο καθίσταται εμφανές στις περιπτώσεις των δικτύων επιλεκτικής διανομής. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο αυτών των συστημάτων διανομής, αρκετοί εκ των κατασκευαστών απαιτούν από τους διανομείς τους τη λειτουργία ενός παραδοσιακού καταστήματος.

Μία τέτοια πρακτική φαίνεται καταρχήν ανεκτή, καθώς η ποιότητα, η καινοτομία και η εικόνα του σήματος διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο για τους κατασκευαστές. Η δε απαίτηση για τήρηση ενός παραδοσιακού καταστήματος αναδεικνύει τις ανωτέρω παραμέτρους²⁴. Εντούτοις, σε ορισμένες περιπτώσεις, μία τέτοια απαίτηση φαίνεται να εγείρεται αποκλειστικά και μόνο για να αποκλείσει αμιγώς διαδικτυακούς παράγοντες από το δίκτυο επιλεκτικής διανομής, χωρίς να ενισχύεται ο ανταγωνισμός σε άλλες παραμέτρους.

Ο Κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία²⁵ καλύπτει, κα-

εφαρμόζονται χωρίς δυσμενείς διακρίσεις, εφόσον οι ιδιότητες του επίμαχου προϊόντος καθιστούν αναγκαίο ένα τέτοιο δίκτυο διανομής για τη διατήρηση της ποιότητας και τη διασφάλιση της ορθής χρήσης των εν λόγω προϊόντων και τέλος εφόσον τα καθορισθέντα κριτήρια δεν βαίνουν πέρα του αναγκαίου μέτρου.

24. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, η απαίτηση για τήρηση παραδοσιακών καταστημάτων εμφανίζεται ιδίως από κατασκευαστές πολυτελών αγαθών (ένδυση, κοσμήματα), καθώς θεωρούν ότι η εμπειρία πραγματοποίησης αγορών σε πολυτελή καταστήματα συνιστά ουσιώδες στοιχείο της στρατηγικής τους.

25. Σύμφωνα με τη σκ. 54 των Κατευθυντήριων Γραμμών της Επιτροπής για τους κάθετους περιορισμούς (κατευθυντήριες γραμμές), δυνάμει του Κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορίες, ο προμηθευτής μπορεί ωστόσο να απαιτήσει ποιοτικές προδιαγραφές όσον αφορά τη χρήση δικτυακού τόπου με σκοπό τη μεταπώληση των προϊόντων του, όπως ακριβώς μπορεί να απαιτήσει ποιοτικές προδιαγραφές για ένα κατάστημα ή για πώληση μέσω καταλόγου ή για τη διαφήμιση και την προώθηση γενικότερα. Αυτό μπορεί να έχει ιδιαίτερη σημασία για την επιλεκτική διανομή. Βάσει της απαλλαγής κατά κατηγορία, ο προμηθευτής μπορεί για παράδειγμα να απαιτεί από τους διανομείς του να διαθέτουν ένα ή περισσότερα παραδοσιακά καταστήματα ως

ταρχήν, μία τέτοια απαίτηση. Ωστόσο, το ευεργέτημα απαλλαγής δεν αποκλείεται να αρθεί στις περιπτώσεις όπου μία τέτοια απαίτηση δεν έχει καμία προφανή σύνδεση με την ποιότητα διανομής ή άλλες δυνατότητες βελτίωσης της αποτελεσματικότητας. Η ανωτέρω θέση έχει επικυρωθεί και από την ενωσιακή νομολογία. Πιο συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique*²⁶, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) αποφάνθηκε ότι συμβατική ρήτρα, στο πλαίσιο συστήματος επιλεκτικής διανομής, η οποία επιβάλλει την πραγματοποίηση των πωλήσεων καλλυντικών και προϊόντων ατομικής περιποίησης σε υλικώς υπαρκτό χώρο με την υποχρεωτική παρουσία πτυχιούχου φαρμακοποιού, με αποτέλεσμα την απαγόρευση της χρήσεως του διαδικτύου για τις εν λόγω πωλήσεις, συνιστά περιορισμό του ανταγωνισμού εξ αντικειμένου εάν, κατόπιν αυτοτελούς και συγκεκριμένης εξετάσεως του περιεχομένου και του σκοπού της εν λόγω συμβατικής ρήτρας καθώς και του νομικού και οικονομικού πλαισίου εντός του οποίου αυτή εντάσσεται, προκύπτει ότι, λαμβανομένων υπόψη των ιδιοτήτων των επίμαχων προϊόντων, η εν λόγω ρήτρα δεν δικαιολογείται αντικειμενικώς²⁷.

όρο για να γίνουν μέλη του συστήματος διανομής του. Είναι επίσης δυνατό, βάσει της απαλλαγής κατά κατηγορία, να γίνουν μεταγενέστερες αλλαγές σε αυτόν τον όρο, εκτός εάν οι εν λόγω αλλαγές έχουν ως αντικείμενο τον άμεσο ή έμμεσο περιορισμό των πωλήσεων των διανομέων μέσω διαδικτύου.

26. ΔΕΕ C-439/09, *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique*, 13.10.2011, ECLI:EU:C:2011:649. Για μία ανάλυση της υπόθεσης, βλ. και C. DE FAVERI, *The assessment of selective distribution systems post-Pierre Fabre*, *Global Antitrust Review*, 2014, σσ. 163-197. Όπως αναφέρει με τις προτάσεις του ο Γεν. Εισαγγελέας Wahl στην υπόθεση του ΔΕΕ C-230/16, *Coty Germany*, η απόφαση αυτή αποτέλεσε αντικείμενο αποκλινουσών ερμηνειών. Σύμφωνα με μία άποψη, από τη σκ. 46 του ΔΕΕ συνάγεται ότι οι συμβάσεις που οργανώνουν ένα σύστημα επιλεκτικής διανομής για την πώληση πολυτελών προϊόντων και προϊόντων γοήτρου το οποίο αποσκοπεί πρωτίστως στη διαφύλαξη της εικόνας πολυτελείας των εν λόγω προϊόντων υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής της παρ. 1 του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Η άλλη άποψη, την οποία ενστερνίζεται και ο Γεν. Εισαγγελέας Wahl, υποστηρίζει ότι οι υπό εξέταση συμβάσεις μπορούν σύμφωνα με την ενωσιακή νομολογία να εξαιρεθούν από το πεδίο εφαρμογής του ανωτέρω άρθρου ενώ η υπό εξέταση απόφαση δεν αφορά καθ'εαυτό το σύστημα επιλεκτικής διανομής αλλά αποκλειστικά την επίμαχη συμβατική ρήτρα.

27. Συναφώς, η Γερμανική Επιτροπή Ανταγωνισμού, η οποία έχει υποθέσει μία αυστηρή γραμμή ως προς τις εν λόγω απαγορεύσεις, επέβαλε πρόστιμο στην εταιρεία αθλητικών ειδών Asics, αφού διαπίστωσε ότι η εν λόγω εταιρεία απαγόρευε στους διανομείς της, στο πλαίσιο του συστήματος επιλεκτικής διανομής, να διαφημίζουν διαδικτυακά το σήμα της Asics, να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες των παρόχων εργαλείων σύγκρισης τιμών και να πραγματοποιούν διαδικτυακές πωλήσεις μέσω πλατφορμών τρίτων (Amazon, eBay κ.λπ.).

Β. Τιμολογιακοί περιορισμοί

Ο καθορισμός από τους κατασκευαστές πάγιων ή ελάχιστων τιμών μεταπώλησης των λιανοπωλητών συνιστά περιορισμό ιδιαίτερης σοβαρότητας και ως εκ τούτου περιορίζει τον ανταγωνισμό εξ αντικειμένου²⁸. Οι προτεινόμενες ή οι μέγιστες τιμές μεταπώλησης δεν απαγορεύονται, εφόσον τα μερίδια αγοράς του προμηθευτή και του αγοραστή δεν υπερβαίνουν το 30% έκαστο και οι προτεινόμενες ή οι μέγιστες τιμές δεν ισοδυναμούν στην πράξη με κατώτατη ή πάγια τιμή, λόγω απειλών, πίεσης ή παροχής κινήτρων.

Από την έκθεση της Επιτροπής συνάγεται ότι διάφοροι λιανοπωλητές μαρτυρούν τάση για καθορισμό των τιμών μεταπώλησης. Όπως αναλύεται ανωτέρω, οι κατασκευαστές δύνανται μέσω προγραμμάτων λογισμικού τιμολόγησης που διαθέτουν να παρακολουθούν τις τιμές των λιανοπωλητών και των ανταγωνιστών τους αντίστοιχα. Στο πλαίσιο αυτό, οι κατασκευαστές μπορούν να εντοπίσουν άμεσα τυχόν αποκλίσεις των λιανοπωλητών τους από τις τιμολογιακές συστάσεις τους. Η δυνατότητα αυτή ελλοχεύει κινδύνους υπό την έννοια ότι οι κατασκευαστές μπορούν να επιβάλλουν αντίποινα στους παρεκκλίνοντες λιανοπωλητές με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να έχουν περιορισμένα κίνητρα απόκλισης.

Εκτός των ανωτέρω, η εφαρμογή προγραμμάτων λογισμικού τιμολόγησης δίδει τη δυνατότητα και στους λιανοπωλητές να παρακολουθούν τις τιμές των ανταγωνιστών τους, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται ή/ και να ενισχύεται η αθέμιτη σύμπραξη μεταξύ τους και, ακολούθως, να καθίσταται ευχερέστερη η διαπίστωση παρεκκλίσεων. Συναφώς, μία τέτοια δυνατότητα παρέχει στους συμμετέχοντες στην αθέμιτη σύμπραξη λιανοπωλητές μειωμένα κίνητρα απόκλισης από τη σύμπραξη.

Περαιτέρω, αρκετοί εκ των συμμετεχόντων στην έρευνα διατύπωσαν τις αντιρρήσεις τους αναφορικά με τους ισχύοντες ενωσιακούς κανόνες που αφορούν τη διπλή τιμολόγηση. Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές²⁹, οι κατασκευαστές δεν πρέπει να χρεώνουν διαφορετικές τιμές χονδρικής για τα ίδια προϊόντα στον ίδιο λιανοπωλητή, αναλόγως του εάν τα εν λόγω προϊόντα διατίθενται εντός ή εκτός διαδικτύου. Εντούτοις, η διπλή τιμολόγηση μπορεί να αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο αντιμετώπισης του παρασιτισμού. Η Επιτροπή φαίνεται να αντιλαμβάνεται την ανωτέρω θέση, καθώς στην έκθεσή της προκρίνει την εφαρμογή μιας πιο ευέλικτης προσέγγισης που θα επέτρεπε τη διαφοροποίηση των καναλιών πωλήσεων ανάλογα με τις προσπάθειες για πραγματικές επεν-

28. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, οι τιμολογιακοί περιορισμοί συνιστούν την πιο διαδεδομένη μορφή κάθετων περιορισμών και ακολουθεί η απαγόρευση χρήσης διαδικτυακών αγορών.

29. Βλ. παρ. 52 στοιχείο δ).

δύσεις³⁰. Συνεπώς, μολοντί η διπλή τιμολόγηση για τον ίδιο λιανοπωλητή εξακολουθεί να παραμένει περιορισμός ιδιαίτερης σοβαρότητας, ωστόσο προβλέπεται η δυνατότητα απαλλαγής των συμφωνιών διπλής τιμολόγησης κατ' άρθρο 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ σε μεμονωμένη βάση, προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι πρακτικές παρασιτισμού³¹.

Γ. Περιορισμοί στις πωλήσεις σε διαδικτυακές αγορές

Ποσοστό 18% εκ των λιανοπωλητών αναφέρει ότι έχει συνάψει συμφωνίες με τους προμηθευτές του, οι οποίοι περιέχουν περιορισμούς ως προς τις πωλήσεις σε διαδικτυακές αγορές. Πιο συγκεκριμένα, οι εν λόγω περιορισμοί, οι οποίοι εμφανίζονται κυρίως στις συμφωνίες επιλεκτικής διανομής, κυμαίνονται από απόλυτες απαγορεύσεις έως περιορισμούς πωλήσεων σε αγορές που δεν πληρούν ορισμένα κριτήρια ποιότητας³². Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, οι προμηθευτές θεωρούν ότι η επιβολή τέτοιων περιορισμών προστατεύει σημαντικές παραμέτρους του ανταγωνισμού όπως η ποιότητα και η καινοτομία, περιορίζει την πώληση προϊόντων απομίμησης, η οποία λαμβάνει χώρα μέσω των διαδικτυακών αγορών, διασφαλίζει την καλή παροχή υπηρεσιών από τους λιανοπωλητές τόσο πριν όσο και μετά από την πώληση και προστατεύει το δίκτυο διανομής τους από το πρόβλημα του παρασιτισμού.

Στην έκθεσή της, η Επιτροπή υπογραμμίζει ότι μία τέτοια πρακτική πρέπει να εξετάζεται ανά περίπτωση, καθώς δεν αποτελεί ιδιαίτερης σοβαρότητας περιορισμό κατά την έννοια του άρθρου 4 στοιχείο β) και γ) του Κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία. Ειδικότερα, δεν αντιστοιχεί σε εκ των πραγμάτων απαγόρευση πώλησης μέσω διαδικτύου ή περιορισμό της αποτελεσματικής χρήσης του διαδικτύου ως καναλιού πώλησης ανεξάρτητα από τις αντίστοιχες αγορές. Η υπό εξέταση πρακτική συνδέεται με τον τρόπο

με τον οποίο ο λιανοπωλητής θα πραγματοποιήσει πωλήσεις μέσω του διαδικτύου και όχι με τον τόπο ή την πελατεία στην οποία θα πωλήσει ο τελευταίος.

Το ζήτημα κατά πόσο οι περιορισμοί στις πωλήσεις σε διαδικτυακές αγορές συνάδουν με τους ενωσιακούς κανόνες του ανταγωνισμού κρίθηκε ενώπιον του ΔΕΕ στο πλαίσιο αίτησης για έκδοση προδικαστικής απόφασης. Πιο συγκεκριμένα, η ανωτέρω αίτηση υποβλήθηκε από το ανώτατο περιφερειακό δικαστήριο της Φρανκφούρτης ενόψει της διαφοράς μεταξύ της Coty Germany GmbH, κορυφαίου προμηθευτή πολυτελών καλλυντικών στη Γερμανία και της Parfumerie Akzente GmbH, εξουσιοδοτημένου διανομέα των εν λόγω προϊόντων, με αντικείμενο την απαγόρευση που επιβλήθηκε από την πρώτη στη δεύτερη να χρησιμοποιεί κατά τρόπο που να φαίνεται προς τα έξω, τρίτες μη εξουσιοδοτημένες επιχειρήσεις (εν προκειμένω τη διαδικτυακή πλατφόρμα amazon.de) για την πώληση μέσω διαδικτύου των προϊόντων που καλύπτει η σύμβαση³³.

Με την προσφάτως εκδοθείσα απόφασή του επί της υπόθεσης αυτής, το ΔΕΕ επικύρωσε την προαναφερθείσα θέση της Επιτροπής και τις προτάσεις που διατύπωσε ο Γεν. Εισαγγελέας Wahl στο πλαίσιο της υπόθεσης αυτής³⁴. Καταρχήν, το ΔΕΕ επιβεβαίωσε ότι η οργάνωση ενός συστήματος επιλεκτικής διανομής με σκοπό την παρουσίαση προϊόντων γοήτρου στο σημείο πώλησεως κατά τρόπο που να αναδεικνύει την αξία τους είναι ικανό να συμβάλει στη φήμη των εν λόγω προϊόντων και συνεπώς στη διαφύλαξη της εικόνας πολυτελείας των προϊόντων αυτών και είναι σύμφωνο με το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ εφόσον τηρούνται οι προϋποθέσεις που έχουν διαμορφωθεί από την ενωσιακή νομολογία για την οργάνωση των δικτύων επιλεκτικής διανομής³⁵. Περαιτέρω, το ΔΕΕ εξέτασε κατά πόσο μία συμβατική ρήτρα απαγόρευσης, η οποία απαγορεύει στους εξουσιοδοτημένους διανομείς ενός συστήματος διανομής προϊόντων πολυτελείας που αποσκοπεί πρωτίστως στη διαφύλαξη της εικόνας πολυτελείας των προϊόντων αυτών να χρησιμοποιούν κατά τρόπο που να φαίνεται προς τα έξω τρίτες πλατφόρμες για τη διαδικτυακή πώληση των προϊόντων τα οποία αφορά η σύμβαση, είναι σύμφωνη σύμφωνα με το άρθρο 101 παρ.1 ΣΛΕΕ. Προκειμένου να εξετάσει το ερώτημα αυτό, το ΔΕΕ καταρχήν διαπίστωσε ότι η ανωτέρω συμβατική ρήτρα αποσκοπεί να διαφυλάξει την εικόνα πολυτελείας και γοήτρου των επίμαχων προϊόντων, είναι αντικειμενική και ενιαία και εφαρμόζεται αδιακρίτως στο σύνολο των εξουσιοδοτημένων διανομμένων. Στο πλαίσιο αυτό, υπογράμμισε ότι πρέπει να εξετασθούν οι περιστάσεις της υπόθεσης προκειμένου να αξιολογηθεί κατά ποσό η επίμαχη συμβατική ρήτρα τε-

30. Σημειώνεται ότι η πρακτική της διπλής τιμολόγησης πρέπει να διακριθεί από την πρακτική χρέωσης διαφορετικών τιμών για το ίδιο προϊόν σε διαφορετικούς λιανοπωλητές, η οποία είναι ανεκτή από επιχειρήσεις που δεν κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην αγορά.

31. Χαρακτηριστική περίπτωση διπλής τιμολόγησης συνιστά η υπόθεση *Dornbracht*, η οποία εξετάστηκε από τη Γερμανική Επιτροπή Ανταγωνισμού. Στην υπόθεση αυτή, η εποπτική αρχή έκρινε ότι σύστημα εκπτώσεων που προωθεί τις πωλήσεις εκτός διαδικτύου απαγορεύεται, εκτός εάν μπορεί να αποδειχθεί οι διαδικτυακές πωλήσεις συνεπάγονται για τον κατασκευαστή υψηλότερα κόστη σε σχέση με τις πωλήσεις εκτός διαδικτύου.

32. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, ποσοστό 12% εκ των λιανοπωλητών δεσμεύεται συμβατικά να μην πραγματοποιήσει πωλήσεις μέσω διαδικτυακών αγορών, ποσοστό 7% δεσμεύεται να μην χρησιμοποιήσει αγορές οι οποίες προφέρουν πωλήσεις μέσω διαδικασίας δημοπρασίας, ποσοστό 2% δεσμεύεται να μην χρησιμοποιήσει αγορές που δεν πληρούν ορισμένα κριτήρια και ποσοστό 1% δεσμεύεται να μη χρησιμοποιήσει αγορές που πωλούν μεταχειρισμένα προϊόντα.

33. ΔΕΕ C-230/16, *Coty Germany*, ό.π.

34. *Ibid*, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Wahl, 26.07.2017, ECLI:EU:C:2017:603.

35. Βλ. ανωτέρω υποσημ. 23.

λεί σε αναλογία προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, ήτοι είναι πρόσφορη για τη διαφύλαξη της εικόνας πολυτελείας των προϊόντων και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού αυτού.

Ενόψει του ανωτέρω ερωτήματος, το ΔΕΕ συνήγαγε τα εξής αναφορικά με την προσφορότητα της επίμαχης ρήτρας: Πρώτον, η εν λόγω απαγόρευση παρέχει στον προμηθευτή την εγγύηση ότι, στο πλαίσιο της διαθέσεως των προϊόντων στο ηλεκτρονικό εμπόριο, τα προϊόντα αυτά συνδέονται αποκλειστικά με τους εξουσιοδοτημένους διανομείς. Εφόσον, μία τέτοια σύνδεση αποτελεί έναν εκ των σκοπών που επιδιώκεται όποτε γίνεται χρήση ενός τέτοιου συστήματος, με την απαγόρευση αυτή επιβάλλεται ένας συνεπής λογικά περιορισμός λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του συστήματος επιλεκτικής διανομής. Δεύτερον, η απαγόρευση αυτή παρέχει στον προμηθευτή προϊόντων πολυτελείας τη δυνατότητα να διασφαλίζει ότι τα προϊόντα του θα πωληθούν διαδικτυακώς εντός περιβάλλοντος ανταποκρινόμενου στις ποιοτικές προϋποθέσεις που συνομολόγησε με τους εξουσιοδοτημένους διανομείς του. Αντίθετα, η απουσία μίας τέτοιας συμβατικής απαγόρευσης αφαιρεί από τον προμηθευτή τη δυνατότητα ελέγχου των συνθηκών υπό τις οποίες πωλούνται τα προϊόντα του και κατά συνέπεια υπάρχει κίνδυνος να υποβαθμισθεί η διαδικτυακή παρουσίαση των εν λόγω προϊόντων, πράγμα ικανό να θίξει τη συνδεδεμένη με αυτά εικόνα πολυτελείας και συνακόλουθα την ίδια τη φύση τους. Τρίτον, δεδομένου ότι οι πλατφόρμες αποτελούν δίαυλο για την πώληση κάθε είδους προϊόντων, το γεγονός ότι τα προϊόντα πολυτελείας δεν πωλούνται μέσω τέτοιων πλατφορμών και ότι η διαδικτυακή πώλησή τους λαμβάνει χώρα αποκλειστικώς στα ηλεκτρονικά καταστήματα των εξουσιοδοτημένων διανομέων συνεισφέρει στην εικόνα αυτή πολυτελείας που αποπνέουν για τους καταναλωτές και, ως εκ τούτου, στη διατήρηση ενός από τα κυριότερα επιθυμητά για τους καταναλωτές χαρακτηριστικά των προϊόντων αυτών. Ενόψει των ανωτέρω συμπερασμάτων, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η ρήτρα απαγόρευσης είναι πρόσφορη για να διαφυλάξει την εικόνα πολυτελείας των εν λόγω προϊόντων.

Ως προς το αν η επίμαχη ρήτρα είναι αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι σε αντίθεση με τη ρήτρα που εξετάστηκε στην υπόθεση *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique*, η υπό εξέταση ρήτρα δεν απαγορεύει πλήρως στους εξουσιοδοτημένους διανομείς τη διαδικτυακή πώληση των συμβατικών προϊόντων παρά μόνο τη διαδικτυακή πώληση των συμβατικών προϊόντων μέσω τρίτων πλατφορμών που ενεργούν κατά τρόπο φανερό για τους καταναλωτές. Συνεπώς, το ΔΕΕ συνήγαγε ότι η απαγόρευση χρησιμοποίησε, κατά τρόπο που να φαίνεται προς τα έξω, τρίτων πλατφορμών για τη διαδικτυακή πώληση προϊόντων πολυτελείας δεν υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για τη διαφύλαξη της εικόνας πολυτε-

λείας των εν λόγω προϊόντων. Ακολούθως, έχοντας διαπιστώσει ότι η ρήτρα ήταν πρόσφορη και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο, το ΔΕΕ έκρινε ότι είναι σύνομη βάσει του άρθρου 101 παρ.1 ΣΛΕΕ.

Περαιτέρω, σύμφωνα με το ΔΕΕ, ο υπό εξέταση περιορισμός δεν αντίκειται στο άρθρο 4 στοιχείο β' και γ' του Κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία. Οι διατάξεις αυτές αποκλείουν από το ευεργέτημα απαλλαγής κατά κατηγορία ορισμένες συμβατικές ρήτρες που αποσκοπούν στη στεγανοποίηση της αγοράς είτε περιορίζοντας την περιοχή είτε τους πελάτες που μπορεί να πωλεί ο διανομέας. Στο πλαίσιο αυτό, η ύπαρξη μίας ρήτρας με την οποία απλώς απαγορεύεται στους εξουσιοδοτημένους διανομείς να χρησιμοποιούν κατά τρόπο που φαίνεται προς τα έξω, πλατφόρμες τρίτων δεν κατατείνει στη στεγανοποίηση των αγορών. Μία τέτοια ρήτρα επιβάλλει όπως η δραστηριότητα πώλησης μέσω διαδικτύου ασκείται υπό τη μορφή ηλεκτρονικής βιτρίνας του καταστήματος του διανομέα ή μέσω ιστοτόπου τρίτου, αρκεί αυτό να μη φαίνεται προς τα έξω. Επομένως, η υπό εξέταση ρήτρα δεν αποκλείει κάθε επιγραμμική πώληση, αλλά μόνον έναν από τους τρόπους προσεγγίσεως της πελατείας μέσω του διαδικτύου. Ως εκ τούτου, η επίμαχη ρήτρα επιτρέπει τη χρήση του διαδικτύου ως διαύλου διανομής, αρκεί ο διανομέας να ασκεί τη δραστηριότητα επιγραμμικής πώλησης υπό τη μορφή ηλεκτρονικής βιτρίνας του εξουσιοδοτημένου καταστήματος ή κατά τρόπο που να μη φαίνεται προς τα έξω, μέσω ιστοτόπου τρίτου και να τηρεί ένα σύνολο διατάξεων για τη διαφύλαξη του πολυτελούς χαρακτήρα των προϊόντων. Συναφώς, η υπό εξέταση ρήτρα δεν συνιστά περιορισμό των παθητικών πωλήσεων στους τελικούς χρήστες, καθώς δεν αποκλείεται, σύμφωνα με τα ανωτέρω, κάθε επιγραμμική πώληση³⁶.

Δ. Γεωγραφικοί περιορισμοί στην πώληση και στη διαφήμιση μέσω διαδικτύου

Το διασυνοριακό εμπόριο συμβάλλει στην ενοποίηση της ενωσιακής αγοράς, καθώς οι καταναλωτές μπορούν ευκολότερα να πραγματοποιούν διασυνοριακές αγορές μέσω του διαδικτύου³⁷. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι οι περισσότεροι κατασκευαστές διανέμουν τα προϊόντα τους σε τουλάχιστον 21 κράτη μέλη, ενώ μόνο ποσοστό 4% τα προωθεί σε ένα κράτος μέλος. Εντούτοις, οι καταναλωτές αποκλείονται συχνά από την πραγματοποίηση διασυνοριακών συναλλαγών μέσω διαφόρων

36. Βλ. και Α. EZRACHI, Online marketplace Bans and Consumer Welfare, A tale of quality and long term investment, or a story of limited choice and higher prices?, διαθέσιμο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2983670.

37. Η Επιτροπή εξέδωσε την 18^η Μαΐου 2016 έγγραφο εργασίας αναφορικά με τις πρακτικές γεωγραφικού αποκλεισμού. Το έγγραφο αυτό είναι διαθέσιμο: http://ec.europa.eu/competition/antitrust/e-commerce_swd_en.pdf.

μέτρων, που είναι γνωστά και ως γεωγραφικός αποκλεισμός³⁸.

Ο γεωγραφικός αποκλεισμός προϋποθέτει τον προσδιορισμό της θέσης του καταναλωτή/χρήστη, η οποία μπορεί να ανιχνευθεί μέσω διαφόρων στοιχείων τα οποία συλλέγονται, όπως η διεύθυνση IP του χρήστη, η ταχυδρομική διεύθυνση ή η διεύθυνση παράδοσης/αποστολής των προϊόντων, τα στοιχεία των χρεωστικών/πιστωτικών καρτών³⁹. Τα μέτρα γεωγραφικού αποκλεισμού παίρνουν συνήθως τη μορφή άρνησης παράδοσης αγαθών σε πελάτες που είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη, άρνησης αποδοχής διασυννοριακών πληρωμών, αποκλεισμού πρόσβασης στην ιστοσελίδα που τηρεί λιανοπωλητής ο οποίος είναι εγκατεστημένος σε διαφορετικό κράτος από τον καταναλωτή ή στην ανακατεύθυνση σε ιστοσελίδα που τηρείται στο κράτος μέλος που έχει εγκατάσταση ο καταναλωτής.

Σύμφωνα με την Επιτροπή, τα μέτρα γεωγραφικού αποκλεισμού που βασίζονται σε μονομερείς αποφάσεις εταιρειών που δεν κατέχουν δεσπόζουσα θέση δεν εμπίπτουν στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ⁴⁰. Αντίθετα, το άρθρο 101 ΣΛΕΕ τυγ-

χάνει εφαρμογής εφόσον αυτά τα μέτρα είναι αποτέλεσμα συμφωνιών ή εναρμονισμένων πρακτικών μεταξύ διαφόρων επιχειρήσεων και αποσκοπούν στον κατακερματισμό της ενωσιακής αγοράς ή καθιστούν πιο δυσχερή την αλληλοδιείσδυση των εθνικών αγορών, ιδίως εφόσον παρεμποδίζουν το παράλληλο εμπόριο. Αξίζει να σημειωθεί ότι ποσοστό που υπερβαίνει το 11% των λιανοπωλητών υφίσταται συμβατικούς περιορισμούς στις διασυννοριακές πωλήσεις για τουλάχιστον μία κατηγορία προϊόντων στην οποία ασκεί δραστηριότητα.

Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 4 στοιχείο β' του Κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία προβλέπει ότι οι συμβατικοί περιορισμοί όσον αφορά την εδαφική περιοχή εντός της οποίας ένας διανομέας μπορεί να πωλήσει τα αγαθά θεωρούνται ιδιαίτερης σοβαρότητας περιορισμοί του Κανονισμού με εξαίρεση τον περιορισμό των ενεργητικών πωλήσεων⁴¹. Ο περιορισμός αυτών των πωλήσεων είναι επιτρεπτός, εφόσον αφορά ενεργητικές πωλήσεις σε αποκλειστική εδαφική περιοχή που προορίζεται για τον προμηθευτή ή έχει παραχωρηθεί από τον προμηθευτή σε άλλον διανομέα. Αντίθετα, τυχόν περιορισμός των παθητικών πωλήσεων δεν είναι ανεκτός⁴². Εκτός των ανωτέρω, οι

38. Ο γεωγραφικός αποκλεισμός συνιστά διαφορετική πρακτική από την πρακτική του γεωγραφικού φιλτραρίσματος. Στην έννοια του γεωγραφικού φιλτραρίσματος εμπίπτουν εκείνες οι εμπορικές πρακτικές στις οποίες οι λιανοπωλητές επιτρέπουν τη διασυννοριακή πρόσβαση και αγορά αγαθών ή υπηρεσιών σε καταναλωτές αλλά προσφέρουν διαφορετικούς όρους και/ή προϋποθέσεις αν ο πελάτης βρίσκεται σε διαφορετικό κράτος μέλος. Η Επιτροπή εκκίνησε διαδικασία έρευνας σε συμφωνίες που συνήψαν ξενοδοχεία και ταξιδιωτικές πράκτορες, οι οποίες εμπειρείχαν ρήτρες που διέκριναν τους πελάτες, ανάλογα με την εθνικότητα ή τον τόπο διαμονής τους με αποτέλεσμα οι πελάτες να μην έχουν τη δυνατότητα να ελέγξουν την πλήρη διαθεσιμότητα των ξενοδοχείων ή να μισθώσουν δωμάτια στις πιο προνομιακές τιμές. Το Δελτίο τύπου της Επιτροπής είναι διαθέσιμο: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-201_en.htm.

39. Σύμφωνα με το έγγραφο εργασίας της Επιτροπής, ποσοστό 38% εκ των λιανοπωλητών συλλέγει στοιχεία με σκοπό τον γεωγραφικό αποκλεισμό.

40. Ωστόσο, τέτοιες μονομερείς αποφάσεις πρέπει να συμμορφώνονται με την Οδηγία 2006/123 σχετικά με τις υπηρεσίες της εσωτερικής αγοράς, η οποία υιοθετεί την αρχή της αποφυγής των διακρίσεων στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς. Σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ 2 της Οδηγίας, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι οι γενικές προϋποθέσεις πρόσβασης σε μια υπηρεσία, που διατίθενται στο κοινό από τον πάροχο της υπηρεσίας, δεν εισάγουν διακρίσεις λόγω ιθαγένειας ή τόπου κατοικίας του αποδέκτη, χωρίς αυτό να θίγει τη δυνατότητα να προβλέπονται διαφορετικές προϋποθέσεις πρόσβασης οι οποίες δικαιολογούνται άμεσα με αντικειμενικά κριτήρια. Πρέπει να σημειωθεί ότι παρά την υιοθέτηση της ανωτέρω Οδηγίας, η ενιαία αγορά υπηρεσιών παραμένει κατακερματισμένη, καθώς η εφαρμογή της Οδηγίας, εξ αιτίας του ασαφούς χαρακτήρα των διατάξεων της, καθίσταται δυσχερής. Ως εκ τούτου, όπως αναλύεται κατωτέρω, η Επιτροπή προτείνει τη λήψη συμπληρωματικών μέτρων

για την πρόληψη των πρακτικών αδικαιολόγητου γεωγραφικού αποκλεισμού.

41. Σύμφωνα με την παρ. 51 των κατευθυντήριων γραμμών, ως ενεργητικές πωλήσεις νοούνται: η ενεργητική προσέγγιση μεμονωμένων πελατών, για παράδειγμα με απευθείας ταχυδρομικές αποστολές, ιδίως με αποστολή ανεπίκλητων ηλεκτρονικών μηνυμάτων, ή επισκέψεις, ή η ενεργητική προσέγγιση μιας συγκεκριμένης ομάδας πελατών ή πελατών σε μια συγκεκριμένη περιοχή μέσω διαφημίσεων στα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή στο διαδίκτυο ή άλλων ενεργειών προώθησης που στοχεύουν ειδικά σ' αυτή την ομάδα πελατών ή σε πελάτες που βρίσκονται στη συγκεκριμένη περιοχή. Η διαφήμιση ή προώθηση που είναι ελκυστική μόνο για τον αγοραστή, εάν (επίσης) προσεγγίζει μια συγκεκριμένη ομάδα πελατών ή πελάτες σε μια συγκεκριμένη περιοχή, θεωρείται ενεργητική πώληση σε αυτήν την ομάδα πελατών ή σε πελάτες που βρίσκονται στη συγκεκριμένη περιοχή.

42. Σύμφωνα με την παρ. 51 των κατευθυντήριων γραμμών, ως παθητικές πωλήσεις νοούνται: η ανταπόκριση στη ζήτηση που εκφράζεται αυτοβούλως από μεμονωμένους πελάτες, περιλαμβανομένης της παράδοσης αγαθών ή υπηρεσιών σ' αυτούς. Η γενική διαφήμιση ή προώθηση η οποία προσεγγίζει πελάτες που βρίσκονται στις (αποκλειστικές) περιοχές άλλων διανομέων ή ομάδες πελατών τους, αλλά αποτελεί εύλογο τρόπο για την προσέγγιση πελατών εκτός των συγκεκριμένων περιοχών ή των ομάδων πελατών, για παράδειγμα για την προσέγγιση πελατών στην αποκλειστική περιοχή του ίδιου του διαφημιζόμενου, θεωρούνται παθητικές πωλήσεις. Η γενική διαφήμιση ή προώθηση θεωρούνται εύλογοι τρόποι για την προσέγγιση των εν λόγω πελατών, αν θα ενδιέφερε τον αγοραστή η πραγματοποίηση των σχετικών επενδύσεων ακόμα και αν δεν προσεγγίζε πελάτες στις (αποκλειστικές) περιοχές άλλων διανομέων ή την πελατεία άλλων διανομέων.

γεωγραφικοί περιορισμοί που περιορίζουν τις ενεργητικές και παθητικές πωλήσεις των λιανοπωλητών σε περιοχές που δεν έχουν ανατεθεί σε άλλους διανομείς μπορούν να δημιουργήσουν προβληματισμούς. Ειδικά δε ως προς τα συστήματα επιλεκτικής διανομής, απαγορεύεται ο περιορισμός τόσο των ενεργητικών όσο και των παθητικών πωλήσεων σε τελικούς χρήστες. Συναφώς, απαγορεύεται ο περιορισμός της ικανότητας των εξουσιοδοτημένων λιανοπωλητών να πωλούν προς όλους τους πελάτες εντός της εδαφικής περιοχής, όπου εφαρμόζεται το σύστημα επιλεκτικής διανομής.

Όπως αναλύεται ανωτέρω, τα μέτρα γεωγραφικού αποκλεισμού εξετάζονται υπό το πρίσμα των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού, εφόσον είναι αποτέλεσμα συμφωνιών ή εναρμονισμένων πρακτικών μεταξύ διαφόρων επιχειρήσεων και αποσκοπούν στον κατακερματισμό της ενωσιακής αγοράς. Εντούτοις, κατά την Επιτροπή, η άρση των φραγμών που παρατηρούνται στη διασυνοριακή ηλεκτρονική δραστηριότητα εξαιτίας των μέτρων γεωγραφικού αποκλεισμού προϋποθέτει την εφαρμογή και ενός συνόλου μέτρων που θα αποσκοπεί στην αποτελεσματική αποτροπή των αδικαιολόγητων πρακτικών γεωγραφικού αποκλεισμού, οι οποίες επιβάλλονται μονομερώς από τις επιχειρήσεις.

Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή επισημαίνει ότι εναπόκειται σε κάθε επιχείρηση, ενόψει της επιχειρηματικής ελευθερίας που διαθέτει, να αποφασίζει εάν θα δραστηριοποιηθεί στον τομέα του διασυνοριακού ηλεκτρονικού εμπορίου. Η ανωτέρω ελευθερία θα πρέπει να περιορίζεται στις περιπτώσεις εκείνες που οι μονομερείς αποφάσεις των επιχειρήσεων κατατείνουν στην αδικαιολόγητη διαφορετική μεταχείριση των καταναλωτών και των επιχειρήσεων όταν προσπαθούν να αγοράσουν αγαθά και υπηρεσίες μέσω του διαδικτύου από άλλα κράτη μέλη και η εν λόγω μεταχείριση γίνεται για λόγους που σχετίζονται με την εθνικότητα, τον τόπο κατοικίας ή τον τόπο εγκατάστασης και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από αντικειμενικούς λόγους.

Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή υπέβαλε νομοθετική πρόταση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την υιοθέτηση Κανονισμού, ο οποίος θα αντιμετωπίζει τον αδικαιολόγητο γεωγραφικό αποκλεισμό και άλλες μορφές διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, διαμονής ή εγκατάστασης⁴³.

43. Πρόταση για την υιοθέτηση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, ο οποίος θα αντιμετωπίζει τον αδικαιολόγητο γεωγραφικό αποκλεισμό και άλλες μορφές διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, κατοικίας ή εγκατάστασης εντός της ενιαίας αγοράς και θα τροποποιεί το Κανονισμό 2006/2004 και την Οδηγία 2009/22, [COM (2016) 289 τελικό της 22.05.2016], βλ. και Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Περιφερειών με θέμα «Ολοκληρωμένη προσέγγιση για την τόνωση του διασυνοριακού ηλεκτρονικού εμπορίου για τους πολίτες και τις επιχειρήσεις

Συνεπεία της ανωτέρω πρότασης, θεσπίστηκε ο Κανονισμός 2018/302 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την αντιμετώπιση του αδικαιολόγητου γεωγραφικού αποκλεισμού και άλλων μορφών διακριτικής μεταχείρισης με βάση την ιθαγένεια, τον τόπο διαμονής ή τον τόπο εγκατάστασης των πελατών εντός της εσωτερικής αγοράς, ο οποίος θα τεθεί σε ισχύ στις 3 Δεκεμβρίου 2018. Με τον Κανονισμό αυτόν αποσαφηνίζονται ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες η διαφοροποιημένη μεταχείριση των καταναλωτών και επιχειρήσεων της ενωσιακής αγοράς για λόγους που σχετίζονται με την εθνικότητα, τον τόπο διαμονής ή τον τόπο εγκατάστασης δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από αντικειμενικούς λόγους. Στις περιπτώσεις αυτές εντάσσονται: (i) η πώληση αγαθών από τον έμπορο που παραδίδονται σε κράτος μέλος στο οποίο ο έμπορος προσφέρει παράδοση ή συλλέγονται σε τόπο που έχει συμφωνηθεί με τον πελάτη, (ii) η παροχή υπηρεσιών που παρέχονται με ηλεκτρονικά μέσα (π.χ. υπηρεσίες υπολογιστικού νέφους, υπηρεσίες αποθήκευσης δεδομένων, φιλοξενία ιστοσελίδων και παροχή τειχών προστασίας), (iii) η παροχή υπηρεσιών που λαμβάνονται από τον πελάτη στη χώρα όπου ο έμπορος ασκεί τη δραστηριότητά του, όπως διαμονή σε ξενοδοχεία, αθλητικές εκδηλώσεις, ενοικίαση αυτοκινήτων και εισιτήρια εισόδου σε μουσικά φεστιβάλ ή πάρκα αναψυχής. Επιπλέον, ο Κανονισμός απαγορεύει για λόγους ιθαγένειας, τόπου διαμονής ή τόπου εγκατάστασης τον αποκλεισμό/περιορισμό των καταναλωτών από τους διαδικτυακούς ιστότοπους, καθώς και την αυτόματη ανακατεύθυνση τους σε διαδικτυακούς ιστότοπους που βρίσκονται στον τόπο εγκατάστασής τους, χωρίς την προηγούμενη συναίνεσή τους. Τέλος, απαγορεύει στους εμπόρους να εφαρμόζουν διαφορετικούς όρους πληρωμής στους πελάτες τους για λόγους που σχετίζονται με την ιθαγένεια, τον τόπο διαμονής ή τον τόπο εγκατάστασης, εφόσον η πράξη πληρωμής γίνεται με ηλεκτρονική συναλλαγή μέσω μεταφοράς πίστωσης, άμεσης χρέωσης ή μέσου πληρωμής του ίδιου εμπορικού σήματος πληρωμής και

της Ευρώπης» [COM (2016) 320 τελικό της 22.05.2016]. Στην Ανακοίνωση αυτή, η Επιτροπή προτείνει, πέραν της πρότασης Κανονισμού για την πρόληψη αδικαιολόγητου γεωγραφικού αποκλεισμού, την ακόλουθη δέσμη μέτρων: (i) νομοθετική πρόταση για την αναθεώρηση του Κανονισμού για τη συνεργασία όσον αφορά την προστασία των καταναλωτών, (ii) νομοθετική πρόταση (Κανονισμός) που θα προτείνει μέτρα στον τομέα της παράδοσης δεμάτων, (iii) κατευθυντήριες γραμμές για την εκτέλεση/εφαρμογή της οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές. Η Επιτροπή επισημαίνει ότι οι προτάσεις αυτές, όταν ολοκληρωθούν, σε συνδυασμό με τους υφιστάμενους κανόνες, όπως την Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο, το δίκαιο καταναλωτών και εμπορίας, συμπεριλαμβανομένης της Οδηγίας σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, το πρόσφατα αναθεωρημένο πλαίσιο προστασίας των δεδομένων και το δίκαιο του ανταγωνισμού, θα δημιουργήσουν ολοκληρωμένο πλαίσιο για την απελευθέρωση του δυναμικού του ηλεκτρονικού εμπορίου στην Ευρώπη, προς όφελος καταναλωτών και επιχειρήσεων.

της ίδιας κατηγορίας, οι απαιτήσεις εξακρίβωσης ταυτότητας εκπληρώνονται σύμφωνα με την Οδηγία 2015/2366 σχετικά με τις υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά και η πράξη πληρωμής γίνεται σε νόμισμα που δέχεται ο εμπορευόμενος.

Ε. Συλλογή δεδομένων

Οι διάφοροι παράγοντες του ηλεκτρονικού εμπορίου συλλέγουν πλήθος δεδομένων. Σύμφωνα με την προκαταρκτική έκθεση της Επιτροπής, όλοι οι πάροχοι διαδικτυακών αγορών συλλέγουν δεδομένα, ενώ αντίστοιχα τέτοια δεδομένα συλλέγονται από ποσοστό 77% των παρόχων εργαλείων σύγκρισης τιμών. Συναφώς, δεδομένα συλλέγουν και οι λιανοπωλητές. Το ιστορικό του πελάτη ως προς τα προϊόντα αγοράς και το αντίτιμο που κατέβαλε, οι τρόποι πληρωμής, η συχνότητα των επισκέψεων στην εκάστοτε ιστοσελίδα, οι συσκευές που χρησιμοποιεί για τις εν λόγω επισκέψεις, το ιστορικό περιήγησης στην εκάστοτε ιστοσελίδα, τα δεδομένα θέσης, τα προσωπικά δεδομένα (ονοματεπώνυμο, στοιχεία επικοινωνίας κλπ.) αποτελούν ενδεικτικά τέτοια δεδομένα που συλλέγονται από τους ανωτέρω παίκτες. Οι σκοποί συλλογής τέτοιων δεδομένων, γνωστά και ως μαζικά δεδομένα, ποικίλλουν και αφορούν, μεταξύ άλλων, την ολοκλήρωση των συναλλαγών, την παροχή καλύτερων υπηρεσιών στους καταναλωτές, τη βελτίωση των επιδόσεών τους, την εφαρμογή μέτρων γεωγραφικού αποκλεισμού, την παροχή υπηρεσιών προώθησης, τη συμμόρφωση με το νομικό περιβάλλον του εκάστοτε κράτους μέλους.

Ως εκ τούτου, η συλλογή και επεξεργασία τέτοιων δεδομένων επιφέρει σημαντικά οφέλη, καθώς δίδεται η δυνατότητα στις επιχειρήσεις να γίνουν πιο αποδοτικές. Ωστόσο, σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπής, η ανταλλαγή ευαίσθητων πληροφοριών, όπως τιμών και ποσοτήτων μπορεί να εγείρει προβληματισμούς από πλευράς ελεύθερου ανταγωνισμού⁴⁴. Τέτοιοι προβληματισμοί εμφανίζονται, ιδίως, στις περιπτώσεις εκείνες που η ανταλλαγή γίνεται μεταξύ ανταγωνιστών που δραστηριοποιούνται στο ίδιο επίπεδο της αγοράς.

Κριτική – Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Στο παρόν άρθρο παρουσιάστηκε συνοπτικά η έκθεση της Επιτροπής, η οποία αποκρυσταλλώνει τις τάσεις της αγοράς και τα προβλήματα ανταγωνισμού που εντόπισε κατά την έρευνα που διεξήγαγε στον τομέα του ηλεκτρο-

νικού εμπορίου. Όπως αναλύθηκε, η αυξημένη διαφάνεια και ο αυξημένος τιμολογιακός ανταγωνισμός προκαλούν την αντίδραση των κατασκευαστών, οι οποίοι προσπαθούν να ελέγξουν στενά το δίκτυο διανομής τους για τον αποτελεσματικότερο έλεγχο των τιμών και της ποιότητας των προϊόντων τους.

Συνεπεία των ανωτέρω, οι προμηθευτές απαιτούν, στις συμφωνίες επιλεκτικής διανομής που συνάπτουν, τη λειτουργία από τους διανομείς τους παραδοσιακών καταστημάτων. Η απόφαση του ΔΕΕ *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique* και ο Κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία καταδεικνύουν με σαφήνεια ότι μία τέτοια συμβατική ρήτρα δεν περιορίζει τον ανταγωνισμό εξ αντικειμένου, αλλά απαιτείται, αφενός, μία ανάλυση του συμβατικού περιεχομένου και του σκοπού της ρήτρας όσο και του οικονομικού και του νομικού πλαισίου εντός του οποίου αυτή εντάσσεται προκειμένου να αξιολογηθεί εάν επιφέρει περιοριστικά αποτελέσματα για τον ανταγωνισμό. Η ποιότητα, η εικόνα του σήματος, η προστασία των διανομένων από το φαινόμενο του παρασιτισμού συνιστούν λόγους οι οποίοι δικαιολογούν την ύπαρξη μιας τέτοιας ρήτρας.

Αναφορικά με την πρακτική των κατασκευαστών να καθορίζουν/προτείνουν τις τιμές μεταπώλησης των λιανοπωλητών τους και να τις παρακολουθούν μέσω λογισμικών τιμολόγησης προκειμένου να ανιχνεύσουν τυχόν αποκλίσεις των μεταπωλητών τους από τις συστάσεις/οδηγίες τους, η Επιτροπή στην έκθεσή της φαίνεται καταρχήν να υιοθετεί την πάγια θέση ότι ο καθορισμός πάγιων ή ελάχιστων τιμών μεταπώλησης συνιστά περιορισμό ιδιαίτερης σοβαρότητας, με αποτέλεσμα τέτοιες συμφωνίες να μην τυγχάνουν του ενεργήματος απαλλαγής που προβλέπεται στον Κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία. Εντούτοις, λαμβάνοντας υπόψη ότι έχει παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα κατά το οποίο η Επιτροπή δεν έχει εξετάσει μία τέτοια τιμολογιακή πρακτική⁴⁵, σε συνδυασμό με τις κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής, οι οποίες προκρίνουν μια rule of reason ανάλυση της υπό εξέταση πρακτικής, τη συγκλίνουσα προς τις κατευθυντήριες γραμμές θέση της κρατούσας θεωρίας⁴⁶ αλλά και τη ριζική μεταστροφή της αμερικανικής νομολογίας προς την ίδια κατεύθυνση⁴⁷, δεν μπορεί να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο η υπό εξέταση πρακτική να εξετασθεί στο μέλλον στο πλαίσιο μιας rule of reason ανάλυσης. Ενόψει των ανωτέρω, δεν μπορεί να συναχθεί με βεβαιότητα εάν η Επιτροπή θα αποκλίνει στις υποθέσεις που θα εξετάσει στο μέλλον από την πάγια

44. Για την ανταλλαγή των πληροφοριών βλ. και Η. ΣΟΥΦΛΕΡΟΣ, Η Ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ ανταγωνιστών. Η ανακίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας, η πρακτικής της Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού και οι εξελίξεις στο αμερικανικό δίκαιο, σε, Η ανταγωνιστική δραστηριότητα και η προστασία της, 21^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, σ. 192 επ.

45. A. JONES / B. SUFRIN, EU Competition Law, ό.π., σ. 657.

46. Βλ. L. PEEPERCORN, Resale price maintenance and its alleged efficiencies, European Competition Journal, 2008, σ. 201, A. JONES, Resale Price Maintenance: A Debate About Competition Policy in Europe, European Competition Journal, 2009, σ. 425.

47. *Leegin Creative Leather Products, Inc. v. PSKS, Inc.*, 551 U.S. 877 (2007).

θέση της ότι η επιβολή πάγιων/ελάχιστων τιμών μεταπώλησης συνιστά περιορισμό ιδιαίτερης σοβαρότητας και ως εκ τούτου δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής το άρθρο 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Εξάλλου, μία αντίστοιχη απόκλιση έχει ήδη λάβει χώρα σε ό,τι αφορά την ερμηνεία των πρακτικών που εμπίπτουν στο άρθρο 102 ΣΛΕΕ, μετά τις προσφάτως εκδοθείσες αποφάσεις *Intel κατά Επιτροπής*⁴⁸ και *Meo-Serviços de Comunicações e Multimédia*⁴⁹, καθώς, σύμφωνα με την ενωσιακή νομολογία, τέτοιες πρακτικές δεν είναι από τη φύση τους *per se* καταχρηστικές αλλά πρέπει πλέον να εξετάζονται στο πλαίσιο μιας *effects-based* προσέγγισης.

Συναφώς, η επιβολή περιορισμών ως προς τις πωλήσεις σε διαδικτυακές αγορές αξιολογείται ως ανεκτή πρακτική στις περιπτώσεις εκείνες που επιβάλλεται από προμηθευτές που έχουν οργανώσει ένα δίκτυο επιλεκτικής διανομής των προϊόντων τους και μία τέτοια συμβατική ρήτρα αποσκοπεί να διαφυλάξει την εικόνα πολυτελείας και γοήτρου των προϊόντων που εμπορεύεται. Εντούτοις, η απόφαση του ΔΕΕ *Coty Germany* δεν αποσαφηνίζει εάν μια τέτοια προσέγγιση περιορίζεται μόνο σε εκείνες τις συμφωνίες επιλεκτικής διανομής που αφορούν τα προϊόντα πολυτελείας και γοήτρου, με αποτέλεσμα να επικρατεί διχογνωμία στη θεωρία⁵⁰, αλλά και στην πρακτική των εθνικών αρχών ανταγωνισμού. Χαρακτηριστικά, στην υπόθεση *Asics*, το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο στο πλαίσιο εξέτασης των διαδικτυακών περιορισμών που επέβαλε η *Asics*, επεσήμανε ότι τα επίδικα προϊόντα δεν ήταν πολυτελή⁵¹ και συνήγαγε ότι ο περιορισμός που επέβαλε η *Asics* στους διανομείς της να μην προβάλλουν τα προϊόντα της σε παρόχους εργαλείων σύγκρισης τιμών αποτελεί περιορισμό ιδιαίτερης σοβαρότητας. Σε αντίθετο συμπέρασμα κατέληξε το επαρχιακό δικαστήριο του Άμστερνταμ στην υπόθεση *Nike*, το οποίο επικαλούμενο τις προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα *Wahl* αποφάνθηκε υπέρ της *Nike* σε σχετική διαφορά μεταξύ της εν λόγω εταιρείας αθλητικών ειδών και διανομέα της ως προς τον περιορισμό που επέβαλε η εταιρεία αυτή στο διανομέα της να μην πωλεί τα προϊόντα της (αθλητικά υποδήματα) σε μη εξουσιοδοτημένες διαδικτυακές πλατφόρμες τρίτων⁵².

Τέλος, σε αρκετές περιπτώσεις οι καταναλωτές αποκλείονται από την πραγματοποίηση διασυνοριακών διαδικτυακών αγορών, εξ αιτίας των μέτρων γεωγραφικού περιορισμού ή/και αποκλεισμού που εφαρμόζουν οι λιανοπωλητές. Η εξ αντικειμένου περιοριστική για τον ανταγωνι-

σμό πρακτική της στεγανοποίησης των αγορών, η οποία εμποδίζει την επίτευξη μιας ενιαίας ενωσιακής αγοράς, έχει ήδη επισημανθεί από τη θεμελιώδη απόφαση *Consten and Crundig/Επιτροπή*⁵³. Ο πρόσφατος Κανονισμός 2018/302 καλύπτει το κενό που παρατηρείται ανάμεσα στην Οδηγία 2996/123/EK σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά και τους ενωσιακούς κανόνες ανταγωνισμού οι οποίοι διέπουν τις περιοριστικές για τον ανταγωνισμό συμφωνίες των επιχειρήσεων και τις καταχρηστικές πρακτικές που εφαρμόζουν οι δεσπόζουσες επιχειρήσεις. Πιο συγκεκριμένα, ρυθμίζει τις μονομερείς πρακτικές που εφαρμόζονται από μη δεσπόζουσες επιχειρήσεις, όταν εφαρμόζουν μέτρα αδικαιολόγητου γεωγραφικού περιορισμού.

Σε κάθε περίπτωση, οι υφιστάμενοι ενωσιακοί κανόνες ανταγωνισμού, ιδίως ο Κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία και οι κατευθυντήριες γραμμές σε συνδυασμό με την ενωσιακή νομολογία φαίνεται να αποτελούν, κατά την Επιτροπή, επαρκή εργαλεία για την αξιολόγηση των προαναφερθέντων κάθετων περιορισμών. Συναφώς, η τομεακή έρευνα της Επιτροπής σε συνδυασμό με το ανωτέρω νομοθετικό πλαίσιο και την ενωσιακή νομολογία δύνανται να κατευθύνουν τις επιχειρήσεις να επανεξετάσουν τις υφιστάμενες πρακτικές τους, προκειμένου να ελέγξουν τον βαθμό συμμόρφωσής τους με τις επιταγές του ενωσιακού και κατ'επέκταση εθνικού δικαίου του ανταγωνισμού και να αναθεωρήσουν τις εν λόγω πρακτικές, εφόσον κρίνεται αναγκαίο.

Ωστόσο, η τομεακή έρευνα της Επιτροπής πρέπει να αποτελέσει το έναυσμα για την έναρξη ενός διαλόγου μεταξύ των επιχειρήσεων και των εποπτικών αρχών αναφορικά με την επάρκεια και την αποτελεσματικότητα του ανωτέρω πλαισίου ανάλυσης στο ηλεκτρονικό εμπόριο. Στο πλαίσιο αυτό, η δυναμική του ηλεκτρονικού εμπορίου, η οποία δύναται να αναδείξει πρακτικές που δεν εφαρμόζονται στο παραδοσιακό εμπόριο (π.χ. γεωγραφικοί αποκλεισμοί μέσω διαδικτύου, περιορισμοί πωλήσεων σε διαδικτυακές πλατφόρμες, προβολής προϊόντων σε παρόχους εργαλείων σύγκρισης τιμών) απαιτεί ταυτόχρονα και την προτεραιοποίηση εξέτασης από την Επιτροπή των υποθέσεων που εμπεριέχουν κάθετους περιορισμούς, προκειμένου να αποσαφηνισθεί περαιτέρω η εφαρμογή του πλαισίου αυτού στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου⁵⁴. Τούτο, καθίσταται αναγκαίο, αφενός, για να διαμορφωθεί ασφάλεια δικαίου για τις επιχειρήσεις που επιθυμούν να δραστηρι-

48. ΔΕΕ C-413/14 P, *Intel/Επιτροπή*, 06.09.2017, ECLI:EU:C:2017:632.

49. ΔΕΕ C-525/16, *Meo – Serviços de Comunicações e Multimédia*, 19.04.2018, ECLI:EU:C:2018:270.

50. Βλ. G. COLANGELO / V. TORTI, *Selective Distribution and Online Marketplace Restrictions under EU Competition Rules after Coty Prestige*, CPI, no 2, 2018.

51. Υπόθεση KVZ 41/17.

52. Υπόθεση C/13/615474/ HA ZA 16-959.

53. ΔΕΚ C-56/64, *Consten και Crundig/Επιτροπή και EOK*, 13.07.1966, ECLI:EU:C:1966:41.

54. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Επιτροπή έχει εκκινήσει διαδικασία έρευνας σε αρκετές επιχειρήσεις ως προς τις υπό εξέταση πρακτικές. Βλ. σχετικά τα εξής δελτία τύπου: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-201_en.htm; http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1646_en.htm; http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1549_en.htm.

οποιοθούν στην ενωσιακή αγορά και, αφετέρου, για να διασφαλισθεί η ομοιόμορφη εφαρμογή και ερμηνεία των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού στον τομέα αυτό από τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού που ανήκουν στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ανταγωνισμού. Επισημαίνεται, άλλωστε, ότι μία τέτοια προτεραιοποίηση κρίνεται ως επιτακτική, καθώς οι κάθετοι περιορισμοί, οι οποίοι έχουν εξετασθεί πρωτίστως από τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού, δεν έχουν ερμηνευθεί ομοιόμορφα, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται σημαντικές αποκλίσεις και να επικρατεί ανασφάλεια

δικαίου στις επιχειρήσεις. Ωστόσο, η επίτευξη ασφάλειας δικαίου δεν θα πρέπει να κατατείνει στην εφαρμογή φορμαλιστικών πλαισίων ανάλυσης, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι κάθετοι περιορισμοί δύνανται να επιφέρουν βελτιώσεις αποτελεσματικότητας και να προάγουν την ευημερία του καταναλωτή. Συνεπώς, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εξετάζεται το σύνολο των περιστάσεων προκειμένου να αξιολογηθεί εάν ο εκάστοτε κάθετος περιορισμός δύναται να επιφέρει περιοριστικά αποτελέσματα για τον ανταγωνισμό.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Αναστασία Καλλίδου, Ελένη Φωτιάδου

I. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

► **Brexit – Ολοκληρώθηκε ένας ακόμη διαπραγματευτικός κύκλος μεταξύ ΕΕ και Ηνωμένου Βασιλείου, με αντικείμενο τη συμφωνία αποχώρησης και τις μελλοντικές σχέσεις, χωρίς θεαματικά αποτελέσματα (08.06.2018)**

Συμβούλιο γενικών υποθέσεων – τελωνειακά ζητήματα – Β. Ιρλανδία – κατευθυντήριες γραμμές – μελλοντική σχέση – Σύνοδος Κορυφής

Στις 14 Μαΐου 2018, το Συμβούλιο, σε σύνθεση ΕΕ-27, ενημερώθηκε από τον επικεφαλής διαπραγματευτή της ΕΕ, κ. Michel Barnier, σχετικά με τις εν εξελίξει διαπραγματεύσεις για το Brexit. Οι υπουργοί συζήτησαν για την πορεία των συνομιλιών με το Ηνωμένο Βασίλειο όσον αφορά τόσο στην ολοκλήρωση των εργασιών για ορισμένα ζητήματα που σχετίζονται με την αποχώρηση, προκειμένου να οριστικοποιηθεί το σχέδιο της συμφωνίας αποχώρησης, όσο και στις μελλοντικές σχέσεις ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου. Δεδομένου ότι εξακολουθούν να βρίσκονται σε εκκρεμότητα ορισμένα βασικά ζητήματα, απαιτείται επειγόντως πρόοδος στο ζήτημα της Ιρλανδίας, της διακυβέρνησης και όλων των λοιπών θεμάτων που σχετίζονται με την αποχώρηση. Καταφάνηκε επίσης η ανάγκη διαμόρφωσης ενός πλαισίου για τις μελλοντικές σχέσεις, ώστε οι πολίτες και οι επιχειρήσεις και στις δύο πλευρές της Μάγχης να διαβεβαιωθούν ότι το Brexit θα γίνει με ομαλό τρόπο, λαμβάνοντας σαφή εικόνα της μελλοντικής σχέσης.

Στις 8 Ιουνίου 2018, ολοκληρώθηκε ένας ακόμη διαπραγματευτικός κύκλος μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και ΕΕ χωρίς θεαματική πρόοδο λίγες βδομάδες πριν από την Σύνοδο Κορυφής της ΕΕ (28-29 Ιουνίου) που θα εξετάσει εκ νέου την πρόοδο στις διαπραγματεύσεις. Ο Μ. Barnier καλωσόρισε τη δημοσίευση από πλευράς Ηνωμένου Βασιλείου του εγγράφου για τη διευθέτηση του συνοριακού ζητήματος στη νήσο της Ιρλανδίας, το οποίο ωστόσο κρίνεται ανεπαρκές ως προς τη ρυθμιστική ευθυγράμμιση Βορρά-Νότου και ασαφές ως προς τα τελωνειακά ζητήματα. Ειδικότερα, η ΕΕ εξετάζει το έγγραφο σε σχέση με το αν μέσω της συγκεκριμένης πρότασης αποφεύγεται ένα σκληρό σύνορο, αν διασφαλίζει την ενότητα της κοινής αγοράς και τέλος αν περιέχει μία εναλλακτική διασφάλιση «παντός καιρού» (backstop). Ελλείψει αυτών των προβλέψεων, πιθανότερο είναι να εφαρμοστεί η λύση που περιγράφει η ΕΕ και όπου οι τελωνειακοί και συνοριακοί έλεγχοι θα πραγματοποιούνται στη θαλάσσια περιοχή ανάμεσα στη νήσο της Βρετανίας και τη νήσο της Ιρλανδίας, αντί για τα χερσαία σύνορα βορείου και νοτίου Ιρλανδίας, καθώς ολόκληρη η νήσος της Ιρλανδίας θα αποτελεί

τμήμα της τελωνειακής ένωσης της ΕΕ και θα είναι ευθυγραμμισμένη με το ενωσιακό κεκτημένο.

Συγκεκριμένα, το Ηνωμένο Βασίλειο πρότεινε μία συμβιβαστική λύση για το θέμα των ιρλανδικών συνόρων, η οποία προβλέπει ότι η Βρετανία θα παραμείνει συνδεδεμένη με την τελωνειακή ένωση της ΕΕ για έως και έναν χρόνο ακόμα, ύστερα από μία σχεδόν διετή μεταβατική περίοδο, που θα αρχίσει στις 29 Μαρτίου 2019 και θα λήξει στις 31 Δεκεμβρίου 2020. Ωστόσο, όπως δήλωσε ο επικεφαλής διαπραγματευτής της ΕΕ για το Brexit, μία οικονομική ρύθμιση προκειμένου να αποφευχθεί ένα σκληρό σύνορο μεταξύ της Ιρλανδίας και της Βόρειας Ιρλανδίας δεν μπορεί να εφαρμοσθεί στο σύνολο του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς αυτό που είναι εφικτό για ένα έδαφος στο μέγεθος της Βόρειας Ιρλανδίας δεν είναι απαραίτητα και εφικτό για το σύνολο του Ηνωμένου Βασιλείου.

Σε κάθε περίπτωση, αποκλείστηκε η πρόταση περί δημιουργίας μίας ειδικής οικονομικής ζώνης εύρους 16 χιλ. κατά μήκος των ενδοίρλανδικών συνόρων που θα λειτουργούσε μόνο για τις τοπικές εμπορικές συναλλαγές μετά την έξοδο του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση, η οποία διατυπώθηκε από τον Βρετανό Υπουργό αρμόδιο για το Brexit. Η ειδική οικονομική ζώνη θα σήμαινε ότι οι συναλλασσόμενοι θα μπορούσαν να λειτουργούν υπό το ίδιο ρυθμιστικό πλαίσιο όπως και οι συναλλασσόμενοι νότια των συνόρων, οι οποίοι θα υπάγονταν στο ευρωπαϊκό ρυθμιστικό πλαίσιο. Άλλωστε, αντίθεση στην εν λόγω πρόταση εξέφρασε και το μικρό ενωτικό προτεσταντικό κόμμα της Βόρειας Ιρλανδίας DUP, που είχε ήδη δηλώσει ότι θα αντιταχθεί σε οποιαδήποτε συμφωνία εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση που θα προβλέπει για τη Βόρεια Ιρλανδία διαφορετικό ρυθμιστικό καθεστώς σε σχέση με τη Βρετανία.

Ο Μ. Barnier προειδοποίησε ότι η συμφωνία αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ πρέπει να έχει κλείσει ως το φθινόπωρο, ώστε να υπάρχει επαρκής χρόνος στη συνέχεια για την επικύρωσή της από τις δύο πλευρές. Ανοικτά παραμένουν καθοριστικής σημασίας θέματα, όπως η προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών της ΕΕ (σε βάθος χρόνου και σε ό, τι αφορά στα δεδομένα που θα έχουν ήδη ανταλλάξει την ημερομηνία της αποχώρησης), το καθεστώς των προϊόντων προστατευόμενης ονομασίας προέλευσης (ΠΟΠ) όπου δεν έχει καν καταγραφεί η βρετανική θέση, οι διαδικασίες επί παραβάσει, όπως για παράδειγμα στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, που θα παραμείνουν ανοιχτές μετά το Brexit. Φυσικά ανοικτό παραμένει το ζήτημα της Ιρλανδίας.

http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-18-4105_en.htm

► **Δημοσίευση εκθέσεων με δέσμη μέτρων για τους εταίρους των Δυτικών Βαλκανίων και την Τουρκία (17.04.2018)**

Δυτικά Βαλκάνια – Τουρκία – κράτος δικαίου – δικαιοσύνη – θεμελιώδη δικαιώματα – ελευθερία – ασφάλεια – διεύρυνση της ΕΕ – προσχώρηση – μεταρρυθμίσεις – δημοκρατικοί θεσμοί – δημόσια διοίκηση – μακροπρόθεσμη ανάπτυξη – ανταγωνιστικότητα – δημοσιονομική σταθερότητα – μακροοικονομικοί κίνδυνοι

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε την ετήσια δέσμη μέτρων της για τη διεύρυνση, η οποία περιλαμβάνει επτά επιμέρους εκθέσεις και αξιολογεί την εφαρμογή της πολιτικής διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που βασίζεται σε καθορισμένα κριτήρια και δίκαιες και αυστηρές προϋποθέσεις. Η πρόοδος στην ευρωπαϊκή πορεία μίας χώρας είναι μία αντικειμενική και αξιολογική διαδικασία που εξαρτάται από τα συγκεκριμένα αποτελέσματα που επιτυγχάνει κάθε χώρα, κατά προτεραιότητα στους τομείς του κράτους δικαίου, της δικαιοσύνης και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Οι συνεχείς προσπάθειες και οι μη αναστρέψιμες μεταρρυθμίσεις είναι απαραίτητες για μία αξιόπιστη προοπτική διεύρυνσης. Η διεύρυνση της ΕΕ αποτελεί επένδυση στην ειρήνη, την ασφάλεια και τη σταθερότητα στην Ευρώπη: η προοπτική προσχώρησης στην ΕΕ αποτελεί ισχυρό κίνητρο για αλλαγή, καθώς οι ενδιαφερόμενες χώρες υιοθετούν θετικές μεταρρυθμίσεις δημοκρατικού, πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα. Μέσω της αξιολόγησης της προόδου που έχει σημειωθεί και του προσδιορισμού των ελλείψεων, παρέχονται κίνητρα και καθοδήγηση σε αυτές τις χώρες για να προβούν στις αναγκαίες φιλόδοξες μεταρρυθμίσεις. Για να γίνει η προσχώρηση πραγματικότητα, οι ενδιαφερόμενες χώρες πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στις μεταρρυθμίσεις στους θεμελιώδεις τομείς του κράτους δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των δημοκρατικών θεσμών και της μεταρρύθμισης της δημόσιας διοίκησης, καθώς και στην οικονομική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα. Σε όλους αυτούς τους τομείς εξακολουθούν να υφίστανται διαρθρωτικά προβλήματα. Οι χώρες πρέπει να μεριμνήσουν για την κατάλληλη εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων και να αποδείξουν την επίτευξη συγκεκριμένων αποτελεσμάτων. Η Επιτροπή θα συνεχίσει να υποστηρίζει αυτές τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες μέσω της υποστήριξης των συναφών πολιτικών και εστιασμένης χρηματοδοτικής συνδρομής.

Η Επιτροπή συνέστησε στο Συμβούλιο να αποφασίσει την έναρξη διαπραγματεύσεων προσχώρησης με την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και την Αλβανία, δεδομένης της προόδου που έχει σημειωθεί, για τη διατήρηση και εμβάθυνση της τρέχουσας δυναμικής μεταρρυθμίσεων. Πιο συγκεκριμένα, για την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, η υλοποίηση των επείγουσών μεταρρυθμιστικών προτεραιοτήτων θα είναι

αποφασιστικής σημασίας για την περαιτέρω πρόοδο της χώρας. Για την Αλβανία, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επιτευχθεί πρόοδος στον κείμενο τομέα του κράτους δικαίου, ιδίως όσον αφορά τις πέντε βασικές προτεραιότητες για μεταρρυθμίσεις, καθώς και να συνεχισθεί η επίτευξη συγκεκριμένων και απλών αποτελεσμάτων στον τομέα της επαναξιολόγησης (ελέγχου) των δικαστών και των εισαγγελέων. Για να υποστηρίξει αυτή την πρόοδο, η Επιτροπή θα εφαρμόσει την ενισχυμένη προσέγγιση για τα διαπραγματευτικά κεφάλαια που αφορούν το δικαστικό σύστημα και τα θεμελιώδη δικαιώματα, και τη δικαιοσύνη, την ελευθερία και την ασφάλεια.

Για πρώτη φορά, μαζί με τη δέσμη μέτρων για τη διεύρυνση, η Επιτροπή δημοσίευσε επίσης τις ετήσιες αξιολογήσεις των προγραμμάτων οικονομικών μεταρρυθμίσεων για τα Δυτικά Βαλκάνια και την Τουρκία. Οι ετήσιες αξιολογήσεις των προγραμμάτων οικονομικών μεταρρυθμίσεων για τα Δυτικά Βαλκάνια και την Τουρκία καταδεικνύουν τη συνέχιση της οικονομικής ανάπτυξης, καθώς και τις προσπάθειες για την ενίσχυση της μακροοικονομικής και δημοσιονομικής σταθερότητας δεδομένων των υφιστάμενων αδυναμιών. Θα πρέπει να διατηρηθούν και να ενισχυθούν οι ορθές πολιτικές και να επιταχυνθούν οι μεταρρυθμίσεις, με στόχο τη μείωση των συνεχιζόμενων μακροοικονομικών κινδύνων, την αποδέσμευση πόρων για τη βιώσιμη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη, καθώς και την επιτάχυνση της σύγκλισης με την ΕΕ. Τα προγράμματα οικονομικών μεταρρυθμίσεων διαδραματίζουν κείμενο ρόλο στη βελτίωση του σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής και στην προώθηση μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και στη βελτίωση των συνθηκών για την επίτευξη χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Βοηθούν τις χώρες εταίρους να συμμορφωθούν με τα οικονομικά κριτήρια προσχώρησης και να προετοιμαστούν για τη συμμετοχή τους στο Ευρωπαϊκό Εξάμηνο για τον συντονισμό της οικονομικής πολιτικής στην ΕΕ μετά την προσχώρησή τους.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3342_el.htm

II. ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

► **Ένας πανευρωπαϊκός κώδικας πρακτικής για την αντιμετώπιση της διαδικτυακής παραπληροφόρησης (26.04.18)**

παραπληροφόρηση – ψευδείς ειδήσεις – ποιοτική δημοσιογραφία – μέσα ενημέρωσης – μέσα κοινωνικής δικτύωσης – προσωπικά δεδομένα – εκλογές

Το Κοινό Κέντρο Ερευνών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δημοσίευσε μελέτη σχετικά με τις ψευδείς ειδήσεις και την παραπληροφόρηση, στην οποία επισημαίνεται ότι τα δύο

τρίτα των καταναλωτών διαδικτυακών ειδήσεων προτιμούν να έχουν πρόσβαση σε αυτές από πλατφόρμες που λειτουργούν με αλγόριθμους, όπως είναι οι μηχανές αναζήτησης και οι φορείς συγκέντρωσης ειδήσεων, καθώς και μέσω των ιστοτόπων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Αναφέρει επίσης ότι η ισχύς στην αγορά και οι ροές εσόδων έχουν μετατοπισθεί από τους εκδότες ειδήσεων στους διαχειριστές πλατφόρμας που διαθέτουν τα δεδομένα για την αντιστοίχιση αναγνωστών, άρθρων και διαφημίσεων. Στην τελευταία έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, το 83% όσων απάντησαν δήλωσαν ότι οι ψευδείς ειδήσεις συνιστούν κίνδυνο για τη δημοκρατία, ενώ, όπως αναδείχθηκε, τους προβληματίζει ιδιαίτερα η σκόπιμη παραπληροφόρηση που έχει ως στόχο να επηρεάσει τις εκλογές και τις πολιτικές για τη μετανάστευση. Από τις πρόσφατες αποκαλύψεις σχετικά με το Facebook και την Cambridge Analytica φάνηκε ακριβώς με ποιον τρόπο τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εκμετάλλευσης στο πλαίσιο εκλογών. Η έρευνα ανέδειξε επίσης τη σημασία που έχουν τα ποιοτικά μέσα ενημέρωσης: σύμφωνα με τα άτομα που απάντησαν, τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης είναι η πλέον αξιόπιστη πηγή ενημέρωσης (ραδιόφωνο 70%, τηλεόραση 66%, Τύπος 63%). Οι διαδικτυακές πηγές ειδήσεων και οι ιστότοποι όπου δημοσιεύονται βίντεο είναι η λιγότερο αξιόπιστη πηγή ενημέρωσης, με ποσοστά εμπιστοσύνης 26% και 27% αντίστοιχα.

Με βάση την ανεξάρτητη έκθεση που δημοσιεύθηκε τον Μάρτιο του 2018 από την ομάδα εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου για τις ψευδείς ειδήσεις και την παραπληροφόρηση στο διαδίκτυο, καθώς και τις ευρύτερες διαβουλεύσεις που διεξήχθησαν τους τελευταίους έξι μήνες, ως παραπληροφόρηση ορίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τις «*αποδεδειγμένα ψευδείς ή παραπλανητικές πληροφορίες που δημιουργούνται, παρουσιάζονται και διαδίδονται για οικονομικό όφελος ή για τη σκόπιμη παραπλάνηση του κοινού, και που ενδέχεται να βλάψουν το κοινό συμφέρον*». Η Επιτροπή κάνει βήματα προόδου στην καταπολέμηση της παραπληροφόρησης και την κατοχύρωση της προστασίας των ευρωπαϊκών αξιών και της ασφάλειας, προτείνοντας μέτρα για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης στο διαδίκτυο, μεταξύ άλλων έναν κώδικα ορθής πρακτικής σε επίπεδο ΕΕ για την παραπληροφόρηση, μία ασφαλή ευρωπαϊκή ηλεκτρονική πλατφόρμα για την παραπληροφόρηση, την προαγωγή της ποιοτικής δημοσιογραφίας, τη στήριξη των κρατών μελών στη διασφάλιση της ανθεκτικότητας των εκλογών, την προώθηση των συστημάτων οικειοθελούς διαδικτυακής ταυτοποίησης, την υποστήριξη των ποιοτικών και διαφοροποιημένων πληροφοριών και μία συντονισμένη πολιτική στρατηγικής επικοινωνίας. Στο πλαίσιο αντιμετώπισης των προκλήσεων που δημιουργούν οι διαδικτυακές πλατφόρμες για τη δημοκρατία όσον αφορά την παραπληροφόρηση, η Επιτροπή θα συγκαλέσει σύντομα πολυμερές φόρουμ,

με στόχο να προσφέρει ένα πλαίσιο αποτελεσματικής συνεργασίας μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων, συμπεριλαμβανομένων των διαδικτυακών πλατφορμών, της βιομηχανίας διαφήμισης και των μεγάλων διαφημιστών, και να εξασφαλισθεί η δέσμευση για συντονισμό και ένταση των προσπαθειών για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης. Έως τον Δεκέμβριο του 2018, η Επιτροπή θα υποβάλει έκθεση σχετικά με την πρόοδο που έχει σημειωθεί. Η έκθεση θα εξετάσει επίσης την ανάγκη περαιτέρω δράσης για να διασφαλισθεί η συνεχής παρακολούθηση και αξιολόγηση των δράσεων που περιγράφονται.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3370_el.htm

III. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΑΣΦΑΛΕΙΑ – ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

► Διευκόλυνση της πρόσβαση σε ηλεκτρονικά αποδεικτικά στοιχεία (17.04.2018)

αστυνομικές αρχές – δικαστικές αρχές – ηλεκτρονικά αποδεικτικά στοιχεία – εγκληματίες – τρομοκράτες – δικαιώματα και ελευθερίες – μηνύματα κειμένου – μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου – εφαρμογές κινητής τηλεφωνίας – πάροχοι υπηρεσιών – ποινική διαδικασία – ασφάλεια δικαίου

Η Επιτροπή προτείνει νέους κανόνες προκειμένου να δώσει τη δυνατότητα στις αστυνομικές και τις δικαστικές αρχές να λαμβάνουν ευκολότερα και ταχύτερα τα ηλεκτρονικά αποδεικτικά στοιχεία που χρειάζονται, π.χ. ηλεκτρονικά μηνύματα ή έγγραφα που βρίσκονται στο υπολογιστικό νέφος, για τη διερεύνηση, τη δίωξη και την καταδίκη εγκληματιών και τρομοκρατών. Οι νέοι κανόνες αναμένεται να επιτρέψουν στις αρχές επιβολής του νόμου στα κράτη μέλη της ΕΕ να διερευνούν αποτελεσματικότερα ενδείξεις εγκληματικών πράξεων ηλεκτρονικά και διασυνοριακά, παρέχοντας συγχρόνως επαρκείς εγγυήσεις για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες όλων των εμπλεκόμενων.

Σήμερα πάνω από τις μισές ποινικές έρευνες περιλαμβάνουν διασυνοριακά αιτήματα για λήψη ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων που τηρούνται από παρόχους υπηρεσιών οι οποίοι εδρεύουν σε άλλο κράτος μέλος ή εκτός της ΕΕ. Για τη λήψη αυτών των στοιχείων χρειάζεται δικαστική συνεργασία και αμοιβαία δικαστική συνδρομή, αλλά η σχετική διαδικασία είναι σήμερα πολύ αργή και δυσκίνητη. Σχεδόν τα δύο τρίτα των εγκλημάτων για τα οποία υπάρχουν ηλεκτρονικά αποδεικτικά στοιχεία σε άλλη χώρα δεν μπορούν να διερευνηθούν ή να διωχθούν σωστά, κυρίως λόγω του χρόνου που απαιτείται για τη συγκέντρωση αυτών των στοιχείων ή του κατακερματισμού του νομικού πλαισίου. Επιταχύνοντας και κάνοντας πιο αποτελεσματική τη διαδικασία απόκτησης ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων, οι παρούσες προτάσεις

θα βοηθήσουν να κλείσει αυτό το κενό. Οι προτάσεις θα θεσπίσουν ευρωπαϊκή εντολή υποβολής στοιχείων, μέτρο το οποίο θα δίνει τη δυνατότητα σε δικαστική αρχή κράτους μέλους να ζητά ηλεκτρονικά αποδεικτικά στοιχεία (όπως μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, κείμενα ή μηνύματα σε εφαρμογές) απευθείας από τον πάροχο υπηρεσιών που παρέχει υπηρεσίες στην Ένωση και είναι εγκατεστημένος ή εκπροσωπείται σε άλλο κράτος μέλος, ανεξάρτητα από τον τόπο στον οποίο βρίσκονται τα στοιχεία· θα αποτρέπουν τη διαγραφή στοιχείων μέσω της πρόβλεψης μιας ευρωπαϊκής εντολής διατήρησης στοιχείων· θα περιλαμβάνουν ισχυρές εγγυήσεις και μέσα έννομης προστασίας, αφού και οι δύο εντολές θα μπορούν να εκδοθούν μόνο στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και θα ισχύουν όλες οι δικονομικές εγγυήσεις του ποινικού δικαίου με αποτέλεσμα την ισχυρή προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων· τέλος, θα παρέχουν ασφάλεια δικαίου στις επιχειρήσεις και τους παρόχους υπηρεσιών, αφού ενώ σήμερα οι αρχές επιβολής του νόμου εξαρτώνται συχνά από την καλή θέληση των παρόχων υπηρεσιών να τους παράσχουν τα αποδεικτικά στοιχεία που χρειάζονται, στο μέλλον, η εφαρμογή των ίδιων κανόνων για την εντολή παροχής ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων θα βελτιώσει την ασφάλεια δικαίου για τις αρχές και για τους παρόχους υπηρεσιών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3343_el.htm

► **Νέοι, πανευρωπαϊκοί κανόνες για την προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος (23.04.18)**

μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος – προστασία μαρτύρων – παράνομες δραστηριότητες – παραβάσεις ενωσιακού δικαίου – υποβολή αναφορών – πρόληψη αντίποινων – θεμελιώδη δικαιώματα

Οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος μπορούν να βοηθούν στον εντοπισμό, τη διερεύνηση και την επιβολή κυρώσεων για παραβάσεις του ενωσιακού δικαίου. Τα πρόσφατα σκάνδαλα όπως το «Dieselgate», τα «LuxLeaks», τα «Panama Papers» ή οι εν εξελίξει αποκαλύψεις για την «Cambridge Analytica» καταδεικνύουν ότι οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην αποκάλυψη παράνομων δραστηριοτήτων που βλάπτουν το δημόσιο συμφέρον και την ευημερία των πολιτών και της κοινωνίας μας. Διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στο να διευκολύνουν τους δημοσιογράφους και τον Τύπο να εκπληρώσουν τον θεμελιώδη ρόλο τους στις δημοκρατίες μας. Γι' αυτόν τον λόγο, οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος χρειάζονται κατάλληλη προστασία έναντι του εκφοβισμού και/ή των αντιποιώνων. Οι πολίτες που αποκαλύπτουν παράνομες δραστηριότητες δεν θα πρέπει να τιμωρούνται ως συνέπεια των ενεργειών τους. Στην πραγματικότητα, όμως, πολλοί εξ αυτών πληρώνουν το τίμημα με την εργασία τους, τη φήμη τους

ή ακόμη και τη σωματική τους ακεραιότητα. Η προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος θα βοηθήσει και στη διασφάλιση της ελευθερίας της έκφρασης και της ελευθερίας των μέσων ενημέρωσης και είναι ουσιώδης για την προστασία του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας στην Ευρώπη.

Η πρόταση της Επιτροπής για την ενίσχυση της προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος σε ολόκληρη την ΕΕ θα εξασφαλίσει ένα υψηλό επίπεδο προστασίας για τους μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος που καταγγέλλουν παραβάσεις του ενωσιακού δικαίου ορίζοντας νέα, πανευρωπαϊκά πρότυπα. Η πρόταση προφέρει προστασία για ένα ευρύ φάσμα παραβιάσεων της ενωσιακής νομοθεσίας και συγκεκριμένα στους τομείς των δημοσίων συμβάσεων· των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, της ασφάλειας των προϊόντων· της ασφάλειας των μεταφορών, της προστασίας του περιβάλλοντος, της πυρηνικής ασφάλειας, της ασφάλειας των τροφίμων και των ζωοτροφών, της υγείας και της καλής μεταχείρισης των ζώων, της δημόσιας υγείας· της προστασίας των καταναλωτών, της προστασίας της ιδιωτικής ζωής, της προστασίας των δεδομένων και της ασφάλειας των συστημάτων δικτύου και πληροφοριών. Η πρόταση εφαρμόζεται επίσης στις παραβάσεις των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού, τις παραβιάσεις και την κατάχρηση των κανόνων για τη φορολόγηση των εταιρειών και τη ζημία στα οικονομικά συμφέροντα της ΕΕ.

Ο νέος νόμος θα καθορίσει σαφείς μηχανισμούς και υποχρεώσεις για τους εργοδότες, αφού όλες οι εταιρείες με περισσότερους από 50 εργαζόμενους ή με ετήσιο κύκλο εργασιών άνω των 10 εκατ. ευρώ θα πρέπει να θεσπίσουν εσωτερική διαδικασία για τον χειρισμό των αναφορών των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος. Ο νέος νόμος θα καλύπτει επίσης όλες οι κρατικές και περιφερειακές διοικήσεις και τους δήμους άνω των 10.000 κατοίκων. Οι μηχανισμοί προστασίας που θα δημιουργηθούν θα περιλαμβάνουν ασφαλείς δίαυλους υποβολής αναφορών τόσο εντός ενός οργανισμού όσο και στις δημόσιες αρχές και ένα τριαδικό σύστημα υποβολής αναφορών, υποχρεώσεις ενημέρωσης για τις αρχές και τις επιχειρήσεις σχετικά με τον τρόπο χειρισμού των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος. Θα προστατεύουν επίσης τους υπεύθυνους μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος οι οποίοι πράγματι αποσκοπούν στη διαφύλαξη του δημοσίου συμφέροντος έναντι απόλυσης. Ο νέος νόμος θα περιλαμβάνει, επομένως, διασφαλίσεις προκειμένου να αποθαρρύνονται οι δόλιες ή καταχρηστικές αναφορές και να αποτρέπουν αδικαιολόγητες ζημιές στη φήμη των ατόμων. Όσοι επηρεάζονται από αναφορά μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος θα απολαύουν πλήρως του τεκμηρίου της αθωότητας, του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, δίκαιης δίκης και του δικαιώματος υπεράσπισης.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3441_el.htm

IV. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

► Νέοι κανόνες της ΕΕ για τη μείωση των θαλάσσιων πλαστικών απορριμμάτων (28.05.2018)

πλαστικά – απορρίματα – θάλασσες – προϊόντα μιας χρήσης – παραλίες – αλιευτικά – υγεία – περιβάλλον – ανταγωνισμός – βιωσιμότητα – επαναχρησιμοποίηση

Καθώς η ποσότητα των βλαβερών πλαστικών απορριμμάτων στους ωκεανούς και τις θάλασσες αυξάνεται όλο και περισσότερο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει νέους κανόνες για ολόκληρη την ΕΕ, οι οποίοι βάζουν στο στόχαστρο τα 10 πλαστικά προϊόντα μιας χρήσης που συναντάμε περισσότερο στις παραλίες και τις θάλασσες της Ευρώπης, καθώς και τα απολεσθέντα και εγκαταλελειμμένα αλιευτικά εργαλεία. Όλα μαζί αυτά τα προϊόντα αποτελούν το 70% του συνόλου των θαλάσσιων απορριμμάτων. Χάρη στους νέους κανόνες, η Ευρώπη θα πρωτοστατεί σε ένα ζήτημα παγκοσμίως διαστάσεων. Σε ολόκληρο τον κόσμο, τα πλαστικά υλικά αποτελούν το 85% των θαλάσσιων απορριμμάτων και συχνά καταλήγουν στο πιάτο μας, αλλά και στους πνεύμονές μας, ενώ είναι ακόμη άγνωστες οι επιπτώσεις στην υγεία μας από τα μικροπλαστικά που περιέχονται στον αέρα, στο νερό και στα τρόφιμα. Οι νέοι κανόνες είναι αναλογικοί και σχεδιασμένοι για κάθε περίπτωση χωριστά, ώστε να επιτυγχάνονται τα βέλτιστα αποτελέσματα. Αυτό σημαίνει ότι διαφορετικά μέτρα θα εφαρμόζονται για διαφορετικά προϊόντα. Όταν υπάρχουν εναλλακτικά προϊόντα, άμεσα διαθέσιμα και οικονομικά προσιτά, τα πλαστικά προϊόντα μιας χρήσης θα απαγορεύονται από την αγορά. Όσον αφορά τα προϊόντα για τα οποία δεν υπάρχουν σαφείς εναλλακτικές επιλογές, δίνεται έμφαση στον περιορισμό της χρήσης τους μέσω μείωσης της καταπόνησης σε εθνικό επίπεδο, απαιτήσεων σχεδιασμού και επισήμανσης, καθώς και υποχρεώσεων των κατασκευαστών τους για διαχείριση των αποβλήτων/καθαρισμό.

Η αντιμετώπιση του προβλήματος των πλαστικών είναι επιτακτική ανάγκη, μπορεί μάλιστα να προσφέρει νέες ευκαιρίες για καινοτομία, ανταγωνιστικότητα και δημιουργία θέσεων εργασίας. Οι επιχειρήσεις θα αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, αφού η εφαρμογή ενιαίου συνόλου κανόνων σε ολόκληρη την αγορά της ΕΕ θα λειτουργήσει ως εφαλτήριο για τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις που θα μπορέσουν να αναπτύξουν οικονομίες κλίμακας και να είναι πιο ανταγωνιστικές στην παγκόσμια αγορά όπου η ζήτηση για βιώσιμα προϊόντα έχει εκτιναχθεί στα ύψη. Μέσω της καθιέρωσης συστημάτων επαναχρησιμοποίησης (π.χ. συστημάτων εγγύησης και επιστροφής), οι επιχειρήσεις θα εξασφαλίσουν σταθερό εφοδιασμό σε υψηλής ποιότητας υλικά. Σε άλλες περιπτώσεις, το κίνητρο για την αναζήτηση εναλλακτικών, πιο βιώσιμων λύσεων, μπορεί να δώσει στις επιχειρήσεις το τεχνολογικό προβάδισμα έναντι των παγκόσμιων ανταγωνιστών τους.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3927_el.htm

► Ο χρηματοπιστωτικός τομέας καθίσταται ισχυρός παράγοντας στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής (24.05.2018)

βιωσιμότητα – χρηματοοικονομικά – κλιματική αλλαγή – περιβάλλον – θερμοκρασία πλανήτη – φυσικές καταστροφές – αειφόρος ανάπτυξη – βιωσιμότητα – θέσεις εργασίας

Η Επιτροπή παρουσιάζει τις πρώτες συγκεκριμένες δράσεις για να δώσει τη δυνατότητα στον χρηματοπιστωτικό τομέα της ΕΕ να πρωτοστατήσει στις προσπάθειες για μία πιο πράσινη και πιο καθαρή οικονομία. Οι προτάσεις επιβεβαιώνουν την αποφασιστικότητα της Ευρώπης να αναλάβει ηγετικό ρόλο παγκοσμίως στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και την εφαρμογή της συμφωνίας του Παρισιού. Η συμμετοχή του χρηματοπιστωτικού τομέα θα δώσει σημαντική ώθηση στις προσπάθειες για μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, ενισχύοντας παράλληλα τη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της ΕΕ. Οι προτάσεις, οι οποίες υποβάλλονται σε συνέχεια του πρώτου σχεδίου δράσης που κατάρτισε η ΕΕ για τα βιώσιμα χρηματοοικονομικά, θα επιτρέψουν στον χρηματοπιστωτικό τομέα να στηρίξει την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας της ΕΕ έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα στα βιώσιμα χρηματοοικονομικά και να πρωτοστατήσει στην προσπάθεια αυτή παγκοσμίως. Το γεγονός αυτό αναμένεται να έχει επίσης θετικό αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Θα στηρίξει τους στόχους της Ένωσης Κεφαλαιαγορών (CMU) να συνδεθεί ο χρηματοπιστωτικός τομέας με τις ανάγκες της ευρωπαϊκής οικονομίας και με την ατζέντα της ΕΕ για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Υπάρχουν σημαντικοί λόγοι για να τεθεί ο χρηματοπιστωτικός τομέας στην υπηρεσία του πλανήτη: πρώτον, ο αντίκτυπος της κλιματικής αλλαγής απειλεί ήδη τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και προκαλεί σημαντικές οικονομικές ζημιές λόγω πλημμυρών, διάβρωσης των εδαφών ή ξηρασίας. Πέρυσι, το ύψος των ζημιών λόγω φυσικών καταστροφών που καλύφθηκαν από ασφαλίσεις ανήλθε στο πρωτοφανές υψηλό επίπεδο των 110 δισ. ευρώ. Δεύτερον, εάν αργήσουμε να συνειδητοποιήσουμε την πραγματικότητα της αύξησης της θερμοκρασίας του πλανήτη, πολλές από τις σημερινές επενδύσεις θα μπορούσαν να αποδειχθούν περιττές. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να αξιοποιηθούν στο έπακρο οι νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες ανάπτυξης αειφόρων οικονομικών δραστηριοτήτων. Περισσότερες επενδύσεις θα διοχετευθούν προς αειφόρες δραστηριότητες, χάρη στους νέους κανόνες που ορίζουν τα κριτήρια βάσει των οποίων θα καθορίζεται αν μία οικονομική δραστηριότητα είναι περιβαλλοντικά βιώσιμη. Το εν λόγω εναρμονισμένο σύστημα ταξινόμησης της ΕΕ («ταξινόμια») θα βοηθήσει ιδίως τους επενδυτές, οι οποίοι συχνά δεν διαθέτουν επαρκείς πληροφορίες σχετικά με

το τι είναι περιβαλλοντικά βιώσιμο και τι όχι. Όλες οι χρηματοπιστωτικές οντότητες που διαχειρίζονται επενδύσεις για λογαριασμό των πελατών τους ή δικαιούχων θα πρέπει τώρα να τους ενημερώνουν σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι δραστηριότητές τους επηρεάζουν τον πλανήτη ή το τοπικό περιβάλλον τους. Οι κανόνες αυτοί θα προσφέρουν έτσι περισσότερες επιλογές στους επενδυτές που επιθυμούν να επενδύσουν στο μέλλον του πλανήτη, αποκομίζοντας συγχρόνως κέρδος.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3729_el.htm

V. ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Τελικά τεχνικά μέτρα για τη δημιουργία ενός μελλοντικού, θωρακισμένου έναντι της απάτης, συστήματος ΦΠΑ στην ΕΕ (25.05.2018)

ΦΠΑ – απάτη – ενιαία αγορά – γραφειοκρατία – ευθύνη πωλητή – εμπορευματικές συναλλαγές – μεταφορά αγαθών – τιμολόγηση – φορολογική διοίκηση – επιχειρήσεις

Η Επιτροπή πρότεινε τις λεπτομερείς τεχνικές τροποποιήσεις των κανόνων της ΕΕ σχετικά με τον φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), με τις οποίες συμπληρώνεται η πρόσφατη πρότασή για αναμόρφωση του συστήματος, ώστε να καταστεί περισσότερο ανθεκτικό έναντι της απάτης. Η συγκεκριμένη δέση μέτρων τροποποιεί σημαντικά τους κανόνες σχετικά με τον ΦΠΑ και αναμένεται να διευκολύνει τις εταιρείες σε όλη την ΕΕ, θέτοντας τέλος στα 25 έτη του «μεταβατικού» καθεστώτος ΦΠΑ στην ενιαία αγορά. Τον περασμένο Οκτώβριο, η Επιτροπή πρότεινε τις βασικές αρχές για τη δημιουργία ενιαίου χώρου ΦΠΑ στην ΕΕ, γεγονός που θα βοηθήσει να αντιμετωπιστεί η απάτη που πλήττει, επί του παρόντος, τους εθνικούς προϋπολογισμούς των κρατών μελών της ΕΕ και εκτιμάται ότι ανέρχεται σε 50 δις ευρώ ετησίως. Με αυτά τα τεχνικά μέτρα, η Επιτροπή ευελπιστεί ότι τα κράτη μέλη θα αρχίσουν συζητήσεις σχετικά με τις ευρύτερες αρχές ή «ακρογωνιαίους λίθους» ενός απλούστερου και περισσότερο ανθεκτικού οριστικού συστήματος ΦΠΑ στην ΕΕ για τις εμπορευματικές συναλλαγές εντός της ΕΕ. Βασικά στοιχεία της πρότασης αποτελούν η απλούστευση του τρόπου φορολόγησης των αγαθών, η δημιουργία μίας ενιαίας διαδικτυακής πύλης για τους συναλλασσομένους, η μείωση της γραφειοκρατίας και η ευθύνη του πωλητή για την είσπραξη του ΦΠΑ.

Όσον αφορά την απλούστευση του τρόπου φορολόγησης των αγαθών, στο ισχύον σύστημα ΦΠΑ, οι εμπορευματικές συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων χωρίζονται σε δύο πράξεις: πώληση με απαλλαγή από τον ΦΠΑ στο κράτος μέλος καταγωγής και φορολογούμενη απόκτηση στο κράτος μέλος προορισμού. Με την πρόταση αυτή τίθεται τέλος σε αυτόν τον τεχνητό διαχωρισμό μίας ενιαίας

εμπορικής συναλλαγής. Με τις τροποποιήσεις που περιέχονται στους κανόνες ΦΠΑ, εφόσον συμφωνηθούν, οι διασυνοριακές εμπορευματικές συναλλαγές θα ορίζονται ως «ενιαία φορολογητέα παροχή» και έτσι θα διασφαλίζεται ότι τα αγαθά φορολογούνται στο κράτος μέλος στο οποίο τερματίζεται η μεταφορά των αγαθών, όπως θα έπρεπε να συμβαίνει. Το δεύτερο μέτρο που αφορά τη δημιουργία μίας ενιαίας διαδικτυακής πύλης («μονοαυθεντικής θυρίδας») για τους συναλλασσομένους στην ΕΕ που πραγματοποιούν συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων (B2B) προκειμένου να τακτοποιούν τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τον ΦΠΑ. Η πύλη αυτή στόχο έχει να εξυπηρετήσει την τροποποίηση των κανόνων ΦΠΑ όσο το δυνατόν πιο απρόσκοπτα για τις επιχειρήσεις, ενώ θα διατίθεται επίσης σε εταιρείες εκτός της ΕΕ που επιθυμούν να πωλούν σε άλλες επιχειρήσεις εντός της Ένωσης και που, διαφορετικά, θα έπρεπε να εγγράφονται στα μητρώα ΦΠΑ σε κάθε κράτος μέλος. Εφόσον τεθούν σε ισχύ οι διατάξεις, οι επιχειρήσεις αυτές θα πρέπει απλώς να ορίζουν έναν μεσάζοντα στην ΕΕ, ο οποίος θα αναλαμβάνει τα θέματα ΦΠΑ εκ μέρους τους. Προς τον σκοπό της μείωσης της γραφειοκρατίας, με τις εν λόγω αλλαγές αναθεωρείται εκ βάθρων ο αυτοελεγχόμενος χαρακτήρας του ΦΠΑ και θα μειωθούν οι διοικητικές διατυπώσεις τις οποίες καλούνται να διεκπεραιώνουν οι επιχειρήσεις, όταν πωλούν σε άλλες εταιρείες σε άλλα κράτη μέλη. Για τις εμπορευματικές συναλλαγές δεν θα είναι πλέον αναγκαίες ειδικές υποχρεώσεις υποβολής εκθέσεων που συνδέονται με το μεταβατικό καθεστώς ΦΠΑ. Η περαιτέρω τιμολόγηση σχετικά με τις συναλλαγές στην ΕΕ θα διέπεται από τους κανόνες του κράτους μέλους του πωλητή, γεγονός που αναμένεται να την καταστήσει λιγότερο επαχθή για τον πωλητή. Τέλος, με την ανακοίνωση της Επιτροπής διευκρινίζεται ότι ο πωλητής είναι αυτός που θα πρέπει να χρεώνει τον οφειλόμενο ΦΠΑ για πώληση αγαθών στον πελάτη του σε άλλη χώρα της ΕΕ, με τον συντελεστή του κράτους μέλους προορισμού. Ο αποκτών τα αγαθά θα υπόκειται σε ΦΠΑ μόνο στην περίπτωση που ο πελάτης είναι πιστοποιημένος υποκείμενος στον φόρο (δηλ. αξιόπιστος φορολογούμενος, με την ιδιότητά του αυτή αναγνωρισμένη από τη φορολογική διοίκηση).

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3834_el.htm

VI. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Νέοι κανόνες, ώστε η OLAF να αποτελέσει στενό εταίρο της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (23.05.2018)

ποινικό δίκαιο – προϋπολογισμός ΕΕ – ΦΠΑ – απάτη – διαφθορά – Ευρωπαϊκή Εισαγγελία – Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης – οικονομικά συμφέροντα Ένωσης

Η συγκεκριμένη πρόταση αποτελεί ένα ακόμη βήμα στις προσπάθειες της Επιτροπής να ενισχύσει την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, μετά την έκδοση δύο σημαντικών νομοθετικών πράξεων το 2017, του Κανονισμού για την εφαρμογή ενισχυμένης συνεργασίας για τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (EPPO) και της Οδηγίας σχετικά με την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Η σύσταση Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας φάσης στην καταπολέμηση της απάτης εις βάρος του προϋπολογισμού της ΕΕ, αφού η Εισαγγελία θα είναι αρμόδια για τη διερεύνηση και τη δίωξη ποινικών υποθέσεων που αφορούν τον προϋπολογισμό της ΕΕ, όπως η διαφθορά ή η απάτη με πόρους της ΕΕ ή η διασυνοριακή απάτη στον τομέα του ΦΠΑ.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει να τροποποιηθεί ο Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) αριθ. 883/2013 σχετικά με τις έρευνες που πραγματοποιούνται από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF), με στόχο να διασφαλισθεί ότι η OLAF διαθέτει τα κατάλληλα εφόδια ώστε να συνεργάζεται στενά με την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία για τον εντοπισμό και τη διερεύνηση της απάτης σε ολόκληρη την ΕΕ. Οι προτεινόμενες αλλαγές θα αποσαφηνίσουν επίσης τα εργαλεία της OLAF για τη διεξαγωγή διοικητικών ερευνών με σκοπό να διασφαλισθεί η αποτελεσματικότητά τους. Αυτό αφορά ιδίως τους ελέγχους και τις επιθεωρήσεις, την πρόσβαση σε στοιχεία τραπεζικών λογαριασμών, καθώς και τα κατάλληλα μέσα για την καταπολέμηση της απάτης στον τομέα του ΦΠΑ. Η OLAF θα συνεχίσει συνεπώς να διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία και η OLAF θα συνεργασθούν στενά για να διασφαλίσουν, μέσω των διακριτών αλλά συμπληρωματικών εντολών τους, ότι χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα για την καταπολέμηση της απάτης και την προστασία των χρημάτων των φορολογουμένων.

Στα κράτη μέλη που συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία, οι έρευνες της OLAF θα εστιαστούν στη διευκόλυνση των διοικητικών διαδικασιών ανάκτησης και στην αποτροπή περαιτέρω ζημίας στα οικονομικά της ΕΕ μέσω διοικητικών μέτρων. Όταν η OLAF διαπιστώνει πιθανά ποινικά αδικήματα, θα τα αναφέρει αμελλητί στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία, και θα στηρίζει τις έρευνες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, κατόπιν αιτήματός της. Η OLAF θα συνεχίσει επίσης να διενεργεί έρευνες για μη δόλιες παρατυπίες (για τις οποίες η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία δεν θα είναι αρμόδια) σε όλα τα κράτη μέλη. Το 2016, οι τελευταίες αντιπροσώπευαν το 93% του συνόλου των παρατυπιών που κοινοποιήθηκαν, και ο δημοσιονομικός τους αντίκτυπος ανερχόταν περίπου σε 2,58 δισ. ευρώ. Επιπλέον, η OLAF θα συνεχίσει τις έρευνές της σε υποθέσεις απά-

της και διαφθοράς στα κράτη μέλη που δεν συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3862_el.htm

VII. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► **Αναγνωρίζονται οι προσπάθειες των κρατών μελών να εξασφαλίσουν επαρκείς συντάξεις, ωστόσο τονίζεται ότι πρέπει να γίνουν περισσότερα (30.04.2018)**

συντάξεις – συνθήκες διαβίωσης – τρίτη ηλικία – φτώχεια – κοινωνικός αποκλεισμός – άτυπη απασχόληση – αυτοαπασχόληση – προσωπική ζωή – εργασιακό περιβάλλον – επαγγελματική σταδιοδρομία – δια βίου μάθηση

Η έκθεση του 2018 για την επάρκεια των συντάξεων και το σύνολο των πολιτικών της συμπερασμάτων εγκρίθηκαν από την επιτροπή κοινωνικής προστασίας στις 25 Απριλίου 2018. Η έκθεση, η οποία καταρτίζεται ανά τριετία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την επιτροπή κοινωνικής προστασίας, είναι αφιερωμένη στη συγκριτική ανάλυση της επάρκειας των συντάξεων στην ΕΕ των 28, εξετάζει τις τρέχουσες συνθήκες διαβίωσης των ηλικιωμένων και το πώς διαμορφώνονται από τα συνταξιοδοτικά συστήματα, συνεχίζει με μία παρουσίαση των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων του συνταξιοδοτικού συστήματος και στο τέλος αναλύει τις κυριότερες προκλήσεις για την επάρκεια των μελλοντικών συντάξεων και παραθέτει τρόπους αντιμετώπισής τους. Στην παρούσα έκδοση, η έκθεση της Επιτροπής του 2018 αναλύει τον τρόπο με τον οποίο οι τρέχουσες και οι μελλοντικές συντάξεις βοηθούν στην πρόληψη της φτώχειας των ηλικιωμένων και στη διατήρηση του εισοδήματος ανδρών και γυναικών καθ' όλη τη διάρκεια της συνταξιοδότησής τους. Σήμερα υπάρχουν 1,9 εκατ. λιγότεροι ηλικιωμένοι Ευρωπαίοι σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με πριν από μία δεκαετία, ενώ ο αριθμός των μεγαλύτερης ηλικίας εργαζομένων στην απασχόληση αυξήθηκε κατά 4,1 εκατ. τα τρία τελευταία έτη και μόνο. Σύμφωνα με την έκθεση, σήμερα περίπου 17,3 εκατ. ή το 18,2% των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας (ηλικίας 65 ετών και άνω) στην ΕΕ εξακολουθεί να διατρέχει τον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού. Το ποσοστό αυτό έχει παραμείνει σχεδόν αμετάβλητο από το 2013. Επιπλέον, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ χωρών και πληθυσμιακών ομάδων. Για παράδειγμα, οι συντάξεις των γυναικών είναι κατά 37% χαμηλότερες απ' ό,τι των ανδρών, λόγω των χαμηλότερων μισθών και του μικρότερου εργασιακού βίου που συνδέεται με ευθύνες φροντίδας. Ομοίως, τα άτομα με άτυπη απασχόληση ή αυτοαπασχόληση συχνά αντιμετωπίζουν λιγότερο ευνοϊκούς όρους για την πρόσβαση και τη θεμελίωση συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων σε σχέση με τα άτομα με τυπική απασχόληση. Ο κίνδυνος της φτώχειας

και του κοινωνικού αποκλεισμού στην τρίτη ηλικία αυξάνεται, επίσης, με την ηλικία. Πάνω από τα μισά άτομα που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στην ΕΕ είναι ηλικίας 75 ετών και άνω. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, παρόλο που οι ανάγκες αυξάνονται με την ηλικία, το ύψος των συντάξεων μειώνεται κατά τη διάρκεια της συνταξιοδότησης.

Τα κράτη μέλη θέσπισαν μέτρα για τη διασφάλιση της επάρκειας των συντάξεων, επικεντρώνοντας καλύτερα τις πολιτικές τους προσπάθειες στο ζήτημα αυτό, ιδίως για τις συντάξεις χαμηλού εισοδήματος, αλλά θα πρέπει να καταβληθούν ακόμη περισσότερες προσπάθειες. Παρά τις βελτιώσεις αυτές στην κατάσταση των συνταξιούχων της Ευρώπης, δεν υπάρχει περιθώριο για εφησυχασμό. Για να διασφαλιστεί η επάρκεια και η βιωσιμότητα των τρεχουσών και των μελλοντικών συντάξεων, τα συνταξιοδοτικά συστήματα θα πρέπει να προωθήσουν την παράταση του εργασιακού βίου, σύμφωνα με τη συνεχή αύξηση του προσδόκιμου ζωής. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ενθάρρυνσης της δια βίου μάθησης, με την παροχή ασφαλούς και υγιούς περιβάλλοντος εργασίας, την αναπροσαρμογή των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, την επιβράβευση της συνταξιοδότησης σε μεγαλύτερη ηλικία και την αποθάρρυνση της πρόωρης εξόδου. Οι ευέλικτες εργασιακές επιλογές, όπως η δυνατότητα να συνδυάζεται η σύνταξη με εισόδημα από εργασία, και τα φορολογικά κίνητρα για την προώθηση της συνταξιοδότησης σε μεταγενέστερο στάδιο, εξαπλώνονται όλο και περισσότερο. Τα κράτη μέλη θα πρέπει επίσης να προβούν σε περαιτέρω βήματα για να καλυφθεί το χάσμα μεταξύ των φύλων στις συντάξεις με την εφαρμογή πολιτικών ίσων ευκαιριών, που να απευθύνονται σε γυναίκες και άνδρες σε ηλικία εργασίας, για παράδειγμα, με την προώθηση της ισορροπίας μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής και της ίσης κατανομής των ευθυνών φροντίδας, η αντιμετώπιση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας, η ένταξη εργασίας και τα διαλείμματα επαγγελματικής σταδιοδρομίας. Συγκεκριμένα, οι πολιτικές συνταξιοδότησης θα πρέπει να προστατεύουν επαρκώς τα διαλείμματα που σχετίζονται με την παροχή φροντίδας. Τέλος, είναι επίσης σημαντικό να συνεχισθεί η επέκταση της συνταξιοδοτικής κάλυψης για τα άτομα με άτυπη απασχόληση ή με αυτοαπασχόληση και να προωθηθεί η επικουρική συνταξιοδοτική αποταμίευση.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3507_el.htm

VIII. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

► Νέοι κανόνες για να υποστηριχθεί η διασυνοριακή μετακίνηση των εταιρειών και η εξεύρεση επιγραμμικών λύσεων (25.04.18)

Εταιρικό δίκαιο – συγχώνευση εταιρειών – διάσπαση εταιρειών – μετακίνηση εταιρειών – ενιαία αγορά – προ-

στασία δικαιωμάτων – φοροαποφυγή – γραφειοκρατία – επιγραμμική σύσταση εταιρειών – υποκαταστήματα – πιστωτές – μέτοχοι

Οι νέοι εναρμονισμένοι κανόνες που προτείνει η Επιτροπή για το εταιρικό δίκαιο, έχουν σκοπό να καταστεί ευκολότερη η συγχώνευση, η διάσπαση σε δύο ή περισσότερες νέες οντότητες διασυνοριακά ή η μετακίνηση εταιρειών εντός της ενιαίας αγοράς. Οι νέοι κανόνες θα εξασφαλίσουν επίσης την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων, ενώ αναμένεται παράλληλα να τονώσουν τη δυναμική ανάπτυξης των ευρωπαϊκών εταιρειών, ψηφιοποιώντας τη διαδικασία σύστασης και λειτουργίας μιας επιχείρησης. Σύμφωνα με την απόφαση ορόσημο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι εταιρείες θα μπορούν να μεταφέρουν την έδρα τους από ένα κράτος μέλος σε άλλο, ακολουθώντας μία απλουστευμένη διαδικασία. Οι νέοι κανόνες για τους διασυνοριακούς μετασχηματισμούς και διασπάσεις διαθέτουν ισχυρές διασφαλίσεις έναντι των καταχρήσεων και θα περιλαμβάνουν και συγκεκριμένα μέτρα που θα υποστηρίζουν τις εθνικές αρχές στην καταπολέμηση καταχρήσεων. Επίσης, θα συμπεριλαμβάνονται αποτελεσματικές διασφαλίσεις έναντι καταχρηστικών ρυθμίσεων που αποσκοπούν στην παράκαμψη φορολογικών κανόνων, υποσκάπτουν τα δικαιώματα των εργαζομένων ή θέτουν σε κίνδυνο τα συμφέροντα πιστωτών ή μειοψηφούντων μετόχων. Στις περιπτώσεις αυτές, το κράτος μέλος προέλευσης θα σταματά τη λειτουργία, ακόμη και πριν πραγματοποιηθεί η μετακίνηση. Για την πρόληψη περιπτώσεων απάτης και κατάχρησης, οι εθνικές αρχές θα μπορούν να βασίζονται σε αμοιβαίες πληροφορίες σχετικά με έκπτωτα διευθυντικά στελέχη. Σε περίπτωση υποψίας απάτης, οι αρχές διατηρούν τη δυνατότητα απαίτησης της φυσικής παρουσίας των ιδιοκτητών της εταιρείας. Θα μπορούν επίσης να απαιτούν τη συμμετοχή οργάνων, π.χ. συμβολαιογράφων, στη διαδικασία.

Προς το παρόν, οι εθνικοί κανόνες διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των κρατών μελών ή επιβάλλουν υπερβολικά διοικητικά εμπόδια. Αυτό αποθαρρύνει τις επιχειρήσεις από το να επιδιώκουν νέες ευκαιρίες, φοβούμενες τη μεγάλη γραφειοκρατία. Επίσης, όταν μετακινούνται οι εταιρείες, έχει ως συνέπεια να μην προστατεύονται επαρκώς τα συμφέροντα των εργαζομένων, των πιστωτών και των μειοψηφούντων μετόχων. Οι νέοι κανόνες αναμένεται να επιτρέψουν στις επιχειρήσεις να μετακινούνται ή να αναδιοργανώνονται χωρίς άσκοπες νομικές επιπλοκές και με χαμηλότερο κόστος στην ενιαία αγορά. Οι νέοι κανόνες αποτελούν μέρος των προσπαθειών της Επιτροπής για μία πιο δίκαιη ενιαία αγορά. Συμπληρώνουν πρόσφατες πρωτοβουλίες για την ενίσχυση των κανόνων για τους αποσπασμένους εργαζομένους και την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και της φορολογικής απάτης, καθώς και την πρόταση της Επιτροπής για την Ευρωπαϊκή Αρχή Εργασίας. Επί του παρόντος, υπάρχουν μόνο 17 κράτη μέλη που

διαθέτουν πλήρως επιγραμμική διαδικασία καταχώρισης εταιρειών. Με τους νέους κανόνες, σε όλα τα κράτη μέλη, οι εταιρείες θα μπορούν να εγγράφονται, να δημιουργούν νέα υποκαταστήματα ή να υποβάλουν έγγραφα στο μητρώο επιχειρήσεων επιγραμμικά. Η ψηφιοποίηση καθιστά τη διαδικασία σύστασης επιχείρησης πιο αποτελεσματική και οικονομικά πιο αποδοτική. Η Επιτροπή εκτιμά ότι η εξοικονόμηση κόστους για τις εταιρείες θα είναι της τάξης των 12.000-19.000 ευρώ ανά πράξη και, συνολικά, θα κυμανθεί σε 176-280 εκατ. ευρώ σε διάστημα 5 ετών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3508_el.htm

ΙΧ. ΕΡΕΥΝΑ – ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

► Μέτρα για την τόνωση των επενδύσεων και τον καθορισμό δεοντολογικών κατευθυντήριων γραμμών στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης (25.04.18)

τεχνητή νοημοσύνη – ανταγωνιστικότητα – δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις – έρευνα – καινοτομία – κοινωνικοοικονομικές αλλαγές – κοινωνικά δικαιώματα – εκπαίδευση – κατάρτιση – αγορά εργασίας – θετικές επιστήμες – ψηφιακές δεξιότητες – τεχνολογία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε σειρά μέτρων προκειμένου να τεθεί η τεχνητή νοημοσύνη (TN) στην υπηρεσία των Ευρωπαίων πολιτών και να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης στον εν λόγω τομέα. Ο κύριος στόχος είναι η μεγιστοποίηση του αντίκτυπου της επένδυσης σε επίπεδο ΕΕ και σε εθνικό επίπεδο, η ενθάρρυνση της συνεργασίας σε ολόκληρη την ΕΕ, η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών και ο από κοινού καθορισμός της μελλοντικής πορείας ώστε να διασφαλιστεί η παγκόσμια ανταγωνιστικότητα της ΕΕ στον εν λόγω τομέα. Η τεχνητή νοημοσύνη έχει καταστεί μία από τις πιο στρατηγικές τεχνολογίες του 21ου αιώνα και η Ευρώπη επιθυμεί να βρίσκεται στην πρώτη γραμμή των εξελίξεων – πολλά πρόσφατα επιτεύγματα στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης προέρχονται από ευρωπαϊκά εργαστήρια, ενώ περίπου το ένα τέταρτο του συνόλου των βιομηχανικών και επαγγελματικών υπηρεσιών ρομποτικής παράγονται από ευρωπαϊκές εταιρείες. Η παρούσα πρωτοβουλία αναλαμβάνεται σε συνέχεια του αιτήματος των Ευρωπαίων ηγετών για μία ευρωπαϊκή προσέγγιση για την τεχνητή νοημοσύνη. Η Επιτροπή προτείνει μία προσέγγιση με τρία σκέλη με στόχο την αύξηση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης, την προετοιμασία για κοινωνικοοικονομικές αλλαγές και τη διασφάλιση κατάλληλου δεοντολογικού και νομικού πλαισίου.

Όσον αφορά την ενίσχυση της χρηματοδοτικής στήριξης και ενθάρρυνση της αποδοχής από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, η ΕΕ θα πρέπει να αυξήσει τις επενδύσεις για έρευνα και καινοτομία στον τομέα της τεχνητής νοη-

μοσύνης κατά τουλάχιστον 20 δις ευρώ μέχρι το τέλος του 2020. Η Επιτροπή θα στηρίξει την ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης σε βασικούς τομείς, από τις μεταφορές έως την υγεία· θα συνδέσει και θα ενισχύσει ερευνητικά κέντρα τεχνητής νοημοσύνης σε όλη την Ευρώπη και θα ενθαρρύνει τις δοκιμές και τον πειραματισμό. Η Επιτροπή θα στηρίξει επίσης την ανάπτυξη μιας «πλατφόρμας τεχνητής νοημοσύνης κατά παραγγελία» που θα παρέχει σε όλους τους χρήστες πρόσβαση στους σχετικούς πόρους τεχνητής νοημοσύνης σε επίπεδο ΕΕ. Επιπλέον, θα κινητοποιηθεί το Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων προκειμένου να παρασχεθεί πρόσθετη στήριξη σε επιχειρήσεις και νεοφυείς εταιρείες ώστε να επενδύσουν στην τεχνητή νοημοσύνη. Παράλληλα, αναμένεται με την ανάδειξη της τεχνητής νοημοσύνης να δημιουργηθούν πολλές θέσεις εργασίας, αλλά άλλες θα εξαφανισθούν και οι περισσότερες θα μετασχηματισθούν. Για τον λόγο αυτό, η Επιτροπή ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να εκσυγχρονίσουν τα οικεία συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης και θα στηρίξει τις μετακινήσεις στην αγορά εργασίας, βασιζόμενη στον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων. Η Επιτροπή θα στηρίξει εταιρικές σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων και εκπαίδευσης προκειμένου να προσελκύσει και να συγκρατήσει περισσότερα ταλέντα στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης στην Ευρώπη, θα δημιουργήσει ειδικά προγράμματα κατάρτισης με χρηματοδοτική στήριξη από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, και θα στηρίξει τις ψηφιακές δεξιότητες, τις ικανότητες στις θετικές επιστήμες, την τεχνολογία, τη μηχανική και τα μαθηματικά (ETMM), το επιχειρηματικό πνεύμα και τη δημιουργικότητα. Τέλος, όπως κάθε μετασχηματιστική τεχνολογία, η τεχνητή νοημοσύνη ενδέχεται να εγείρει νέα δεοντολογικά και νομικά ζητήματα όσον αφορά την ευθύνη ή τη δυνητικά μεροληπτική λήψη αποφάσεων. Οι νέες τεχνολογίες δεν θα πρέπει να σημαίνουν νέες αξίες. Η Επιτροπή θα παρουσιάσει, μέχρι τα τέλη του 2018, δεοντολογικές κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης, βασισμένες στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη αρχές όπως η προστασία των δεδομένων και η διαφάνεια, και με βάση το έργο της Ευρωπαϊκής Ομάδας για τη Δεοντολογία της Επιστήμης και των Νέων Τεχνολογιών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3362_el.htm

► Ξεκινούν οι εγγραφές για την ενωσιακή χρηματοδότηση των σημείων δωρεάν ασύρματης πρόσβασης στο διαδίκτυο σε δημόσιους χώρους στα πλαίσια του προγράμματος WiFi4EU (20.03.18)

δωρεάν ασύρματη πρόσβαση – διαδίκτυο – δημόσιοι χώροι – ψηφιακή αγορά – τηλεπικοινωνίες – δημόσια ζωή – συνδεσιμότητα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγκαινίασε τη διαδικτυακή πύλη

του προγράμματος WiFi4EU καλώντας δήμους από όλη την Ευρώπη να καταχωρίσουν τα στοιχεία τους ενόψει της πρώτης πρόσκλησης υποβολής σχεδίων στα μέσα Μαΐου, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να επωφεληθούν από τη χρηματοδότηση της ΕΕ, με σκοπό τη δημιουργία δημόσιων σημείων δωρεάν ασύρματης πρόσβασης στο διαδίκτυο. Το πρόγραμμα WiFi4EU προσφέρει στους δήμους κουπόνια αξίας 15.000 ευρώ για να εγκαταστήσουν σημεία Wi-Fi σε κέντρα της τοπικής δημόσιας ζωής της επιλογής τους, όπως βιβλιοθήκες, μουσεία, δημόσια πάρκα και πλατείες, ενώ το κόστος συντήρησης του δικτύου θα βαρύνει τον εκάστοτε δήμο.

Αναμένεται να διατεθούν 120 εκατ. ευρώ από τον προϋπολογισμό της ΕΕ μέχρι το 2020 για τη χρηματοδότηση εξοπλισμού για δημόσιες υπηρεσίες δωρεάν Wi-Fi σε έως και 8.000 δήμους σε όλα τα κράτη μέλη, καθώς και στη Νορβηγία και την Ισλανδία. Η πρωτοβουλία WiFi4EU, η οποία εξαγγέλθηκε τον Σεπτέμβριο του 2016 από τον Πρόεδρο κ. Γιούνκερ στην ομιλία του για την κατάσταση της Ένωσης, εντάσσεται στη φιλόδοξη μεταρρύθμιση των κανόνων της ΕΕ για τις τηλεπικοινωνίες, η οποία συμπεριλαμβάνει νέα μέτρα για την κάλυψη των αυξανόμενων αναγκών συνδεσιμότητας των Ευρωπαίων πολιτών και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης. Σε εξέλιξη βρίσκονται διαπραγματεύσεις για πάνω από 14 νομοθετικές προτάσεις της στρατηγικής για την ψηφιακή ενιαία αγορά, ενώ η Επιτροπή ενθαρρύνει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να προχωρήσουν χωρίς καθυστέρηση στην έγκριση όλων των προτάσεων που έχουν ήδη υποβληθεί. Αξίζει να σημειωθεί πως η ΕΕ κατόρθωσε να επιτύχει ταχύτατα σημαντικές συμφωνίες για την κατάργηση των τελών περιαγωγής στις 15 Ιουνίου 2017 για όλους τους ταξιδιώτες στην ΕΕ, για τη δυνατότητα μεταφοράς περιεχομένου που στις αρχές του 2018 θα επιτρέπει στους Ευρωπαίους να ταξιδεύουν μαζί με τις ταινίες, τη μουσική, τα βιντεοπαιχνίδια ή τα ηλεκτρονικά βιβλία στα οποία είναι συνδρομητές στη χώρα τους, και για την αποδέσμευση της ζώνης των 700 MHz, με σκοπό την ανάπτυξη της τεχνολογίας 5G και των νέων επιγραμμικών υπηρεσιών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-2065_el.htm

Χ. ΑΛΙΕΙΑ

► **Νέο ταμείο για επενδύσεις στη θαλάσσια οικονομία και για την υποστήριξη των αλιευτικών κοινοτήτων (12.06.2018)**

αλιευτικός κλάδος – βιωσιμότητα – ωκεανοί – γαλάζια οικονομία – παράκτιος τουρισμός – θάλασσες και ωκεανοί – περιβάλλον – θαλάσσια οικοσυστήματα – κλιματική αλλαγή – πολιτισμική κληρονομιά – υδατοκαλλιέργεια

Για τον επόμενο μακροπρόθεσμο προϋπολογισμό για την περίοδο 2021-2027, η Επιτροπή προτείνει τη διάθεση 6,14 δισ. ευρώ στο πλαίσιο ενός απλούστερου, πιο ευέλικτου ταμείου για την ευρωπαϊκή αλιεία και τη θαλάσσια οικονομία. Το νέο Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας θα συνεχίσει να υποστηρίζει τον ευρωπαϊκό αλιευτικό κλάδο στην κατεύθυνση βιώσιμων αλιευτικών πρακτικών, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη στήριξη των αλιέων μικρής κλίμακας. Επίσης, θα συμβάλει στην αξιοποίηση του αναπτυξιακού δυναμικού μιας βιώσιμης γαλάζιας οικονομίας, με στόχο να εξασφαλίσει ένα καλύτερο μέλλον στις παράκτιες κοινότητες. Για πρώτη φορά, θα συνεισφέρει στην ενίσχυση της διεθνούς διακυβέρνησης των ωκεανών, αποσκοπώντας σε ασφαλέστερες, καθαρότερες και πιο προστατευμένες θάλασσες και ωκεανούς υπό βιώσιμη διαχείριση. Τέλος, η Επιτροπή ενισχύει τον περιβαλλοντικό χαρακτήρα του Ταμείου με εστίαση στην προστασία των θαλάσσιων οικοσυστημάτων και με αναμενόμενη συμβολή του 30% του προϋπολογισμού του στον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής και στην προσαρμογή σε αυτή, σύμφωνα με τις δεσμεύσεις που αναλήφθηκαν δυνάμει της συμφωνίας του Παρισιού.

Η αλιεία είναι ζωτικής σημασίας για τον βιοπορισμό και την πολιτισμική κληρονομιά πολλών παράκτιων κοινοτήτων της ΕΕ. Μαζί με την υδατοκαλλιέργεια, συμβάλλει επίσης στην επισιτιστική ασφάλεια και στη διατροφή. Το Ταμείο θα δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη στήριξη των παράκτιων αλιέων μικρής κλίμακας που διαθέτουν σκάφη μήκους κάτω των 12 μέτρων και οι οποίοι αντιπροσωπεύουν το ήμισυ των απασχολούμενων στον ευρωπαϊκό αλιευτικό κλάδο. Από τη μεταρρύθμιση της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής του 2014 μέχρι σήμερα έχει σημειωθεί πρόοδος στην προσπάθεια για επαναφορά των αλιευτικών αποθεμάτων σε υγιή επίπεδα, για αύξηση της αποδοτικότητας του αλιευτικού κλάδου της ΕΕ και για τη διατήρηση των θαλάσσιων οικοσυστημάτων. Το νέο Ταμείο θα συνεχίσει να υποστηρίζει αυτούς τους κοινωνικοοικονομικούς και περιβαλλοντικούς στόχους.

Σε ό,τι αφορά τη θαλάσσια οικονομία, η Επιτροπή προτείνει ενίσχυση της στήριξης σε σύγκριση με την περίοδο 2014-2020. Πρόκειται για έναν τομέα της οικονομίας που παρουσιάζει τεράστιες προοπτικές. Η αξία του, που υπολογίζεται σε 1,3 τρις ευρώ παγκοσμίως, μπορεί να υπερδιπλασιασθεί έως το 2030. Το θαλάσσιο Ταμείο θα επιτρέψει την πραγματοποίηση επενδύσεων σε νέες θαλάσσιες αγορές, σε τεχνολογίες και υπηρεσίες, όπως η ωκεάνια ενέργεια και η θαλάσσια βιοτεχνολογία. Οι παράκτιες κοινότητες θα λάβουν μεγαλύτερη και ευρύτερη υποστήριξη για τη δημιουργία τοπικών συμπράξεων και τη μεταφορά τεχνολογίας σε όλους τους κλάδους της γαλάζιας οικονομίας, όπως η υδατοκαλλιέργεια και ο παράκτιος τουρισμός. Στο πλαίσιο του θεματολογίου των Ηνωμένων Εθνών για τη βιώσιμη ανάπτυξη με ορίζοντα

το 2030, η Ένωση δεσμεύθηκε, επίσης, σε διεθνές επίπεδο, ότι θα καταστήσει τις θάλασσες και τους ωκεανούς ασφαλέστερους και καθαρότερους και τη διαχείρισή τους πιο βιώσιμη. Το νέο Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας θα στηρίξει αυτές τις δεσμεύσεις για τη βελτίωση της διεθνούς διακυβέρνησης των ωκεανών. Μεταξύ άλλων, θα παράσχει την απαραίτητη χρηματοδότηση για τη βελτίωση της θαλάσσιας επιτήρησης, της ασφάλειας και της συνεργασίας των ακτοφυλακών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4104_el.htm

ΧΙ. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΓΕΩΡΓΙΑ

► **Ενέργειες για την απαγόρευση αθέμιτων εμπορικών πρακτικών στην αλυσίδα εφοδιασμού τροφίμων (12.04.2018)**

αθέμιτες εμπορικές πρακτικές – γεωργοί – προμηθευτές – μικρομεσαίες επιχειρήσεις – διαχείριση κινδύνων – καταναλωτές – αλυσίδα εφοδιασμού – εκπρόθεσμες πληρωμές – ακυρώσεις παραγγελιών – μονομερείς αλλαγές συμβάσεων

Είναι γεγονός πως οι μικρότερες επιχειρήσεις στην αλυσίδα εφοδιασμού τροφίμων, συμπεριλαμβανομένων των γεωργικών, είναι ευάλωτες σε αθέμιτες εμπορικές πρακτικές που ασκούνται από εταιρείους τους στην αλυσίδα. Αυτές οι επιχειρήσεις συχνά δεν διαθέτουν διαπραγματευτική ισχύ και εναλλακτικές λύσεις ώστε να διοχετεύσουν τα προϊόντα τους στους καταναλωτές. Η Επιτροπή στοχεύει στις πλέον επιβλαβείς αθέμιτες εμπορικές πρακτικές όσον αφορά την αλυσίδα εφοδιασμού τροφίμων, ώστε να προσφέρει στους γεωργούς και στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις μεγαλύτερη ασφάλεια και μικρότερη ανάγκη να διαχειρίζονται κινδύνους επί των οποίων έχουν ελάχιστο ή μηδενικό έλεγχο. Η Επιτροπή αποβλέπει παράλληλα σε

αποτελεσματικές διατάξεις επιβολής των κανόνων, υπό την έννοια της δυνατότητας των εθνικών αρχών να επιβάλουν κυρώσεις στην περίπτωση διαπίστωσης παραβάσεων. Τα προτεινόμενα μέτρα είναι συμπληρωματικά προς τα μέτρα που υφίστανται στα κράτη μέλη και τον κώδικα δεοντολογίας της εθελοντικής πρωτοβουλίας για την αλυσίδα εφοδιασμού. Τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν περαιτέρω μέτρα κατά την κρίση τους.

Οι αθέμιτες εμπορικές πρακτικές που πρόκειται να απαγορευθούν είναι οι εκπρόθεσμες πληρωμές όσον αφορά ευπαθή προϊόντα, οι ακυρώσεις παραγγελιών την τελευταία στιγμή, οι μονομερείς ή αναδρομικές αλλαγές σε συμβάσεις και ο εξαναγκασμός του προμηθευτή να πληρώνει για χαλασμένα προϊόντα. Άλλες πρακτικές θα επιτρέπονται μόνο εάν υπόκεινται σε σαφή και ακριβή εκ των προτέρων συμφωνία μεταξύ των μερών: ο αγοραστής επιστρέφει απούλητα τρόφιμα στον προμηθευτή· ο αγοραστής χρεώνει κάποιο ποσό στον προμηθευτή προκειμένου να εξασφαλίσει ή να διατηρήσει μία συμφωνία προμήθειας τροφίμων· ο προμηθευτής πληρώνει για την προώθηση ή το μάρκετινγκ των τροφίμων που πωλούνται από τον αγοραστή. Η πρόταση της Επιτροπής απαιτεί τα κράτη μέλη να ορίσουν μία δημόσια αρχή ως αρμόδια για την επιβολή των νέων κανόνων. Σε περίπτωση αποδεδειγμένης παράβασης, ο αρμόδιος φορέας θα είναι αρμόδιος να επιβάλει μία αναλογική και αποτρεπτική κύρωση. Αυτή η αρχή επιβολής θα είναι σε θέση κινήσει διαδικασία έρευνας με δική της πρωτοβουλία ή με βάση μία καταγγελία. Στην περίπτωση αυτή, τα μέρη που υποβάλλουν καταγγελία θα έχουν τη δυνατότητα να ζητήσουν εμπιστευτικότητα και ανωνυμία προκειμένου να προστατεύσουν τη θέση τους έναντι των εμπορικών τους εταίρων. Η Επιτροπή θα δημιουργήσει έναν μηχανισμό συντονισμού μεταξύ των αρχών επιβολής, προκειμένου να καταστεί δυνατή η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-2702_el.htm

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► GDPR: το δένδρο και το δάσος

Η άνοιξη του 2018 χαρακτηρίστηκε από την «επέλαση» του GDPR (General Data Protection Regulation, δηλαδή Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Δεδομένων ή ΓΚΠΔ), ο οποίος – τουλάχιστον ως ακρωνύμιο – φάνηκε να εισβάλλει ξαφνικά στη ζωή, όχι μόνον των ειδικών, αλλά όλων των δικτυωμένων πολιτών. Ενόψει της έναρξης ισχύος του GDPR, ή ακριβέστερα του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ, υπήρξε καταιγισμός ηλεκτρονικών μηνυμάτων με ευφάνταστο περιεχόμενο και διαφημιστικές επινοήσεις από εμπορικές επιχειρήσεις και πάσης φύσεως οργανισμούς που διεκδικούσαν τη συγκατάθεση του παραλήπτη για τη συνέχιση της επικοινωνίας τους. Παράλληλα, αρκετοί ειδικοί επιδόθηκαν σε αναλύσεις, άρχισαν να προσφέρονται υψηλού κόστους επιμορφωτικά σεμινάρια, πρακτικοί οδηγοί, καθώς και σχετικές πιστοποιήσεις (μολονότι αυτές δεν απαιτούνται από τον ίδιο τον Κανονισμό). Κατόπιν τόσης υπερπληροφόρησης παρέλκει μάλλον η ανάλυση του Κανονισμού και στην παρούσα στήλη. Αντ' αυτού, θα περιορισθούμε στην επισήμανση ορισμένων πρακτικών διαπιστώσεων σε σχέση με την εφαρμογή του GDPR και θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε τη σημασία του στο πλαίσιο της συνολικής ψηφιακής στρατηγικής της Ένωσης.

Κατ' αρχάς, ενώ από τον ίδιο τον τίτλο του Κανονισμού προκύπτει ως πρωταρχικός του σκοπός η προστασία των φυσικών προσώπων, τα πρόσωπα αυτά φαίνεται να είναι τα λιγότερο ενημερωμένα όσον αφορά τα δικαιώματά τους, όπως η πρόσβαση, η διόρθωση, η διαγραφή των δεδομένων τους. Ο μεγάλος όγκος πληροφόρησης απευθύνεται κυρίως στις επιχειρήσεις και στους οργανισμούς που διαχειρίζονται δεδομένα και έχουν πλέον αυξημένες υποχρεώσεις, ενώ αντιμετωπίζουν και αυστηρές ποινές σε περίπτωση μη συμμόρφωσης. Η πρώτη επαφή των περισσότερων πολιτών με τον GDPR πραγματοποιήθηκε πιθανότατα μέσω μαζικής εμπορικής ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, όπου ο νέος Κανονισμός παρουσιαζόταν συχνά ως εμπόδιο το οποίο έπρεπε να ξεπεραστεί με ένα κλικ συγκατάθεσης. Στην πράξη, λοιπόν, η ενημέρωση του κοινού σχετικά με τον GDPR αφέθηκε σε μεγάλο βαθμό στην πρωτοβουλία των ιδιωτικών επιχειρήσεων με αμφίβολα αποτελέσματα. Συναφώς, μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι στην πραγματικότητα η μαζική αυτή επικοινωνία είτε δεν ήταν αναγκαία, διότι ο GDPR δεν

απαιτεί εκ νέου λήψη συγκατάθεσης είτε δεν ήταν σύνομη, εάν δεν υπήρχε ήδη προηγούμενη συγκατάθεση για επικοινωνία (βλ. και ανάλυση περί spam στη στήλη Νομική Πληροφορική σε ΕΕΕυρΔ 1/2005).

Τούτο το παράδειγμα εσφαλμένης αντίληψης του κανονιστικού περιεχομένου του GDPR από πολυάριθμες επιχειρήσεις καταδεικνύει και τη βασική αδυναμία κατά την εφαρμογή του νέου Κανονισμού. Πιο συγκεκριμένα, ακόμη και οι ιδιωτικοί φορείς που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και υποχρέωση να ευθυγραμμισθούν με τους νέους κανόνες, αντιμετώπισαν το σύστημα αυξημένης προστασίας των προσωπικών δεδομένων ως τυπικό εμπόδιο ή απλώς ως επιπρόσθετη δαπάνη για την κάλυψη τυπικών υποχρεώσεων, την καλύτερη οργάνωση αρχείων ή τον ορισμό υπευθύνου προστασίας δεδομένων (DPO, Data Protection Officer). Εντούτοις, παρά τη γενική εντύπωση που ίσως έχει δημιουργηθεί, ο GDPR δεν συνιστά ένα μεμονωμένο νομοθέτημα που επιδιώκει απλώς μια τυπική συμμόρφωση. Πρόκειται για ένα αναγκαίο μέσο προστασίας, το οποίο σχετίζεται με το σύνολο των νομικών κειμένων στα οποία στηρίζεται η σταδιακή ολοκλήρωση της Ψηφιακής Ενιαίας Αγοράς και αποτελεί βασική προϋπόθεση για τα επόμενα βήματα που επιτάσσει η διαρκώς αναπτυσσόμενη ψηφιακή οικονομία.

Η στρέβλωση της σημασίας ενός τέτοιου προστατευτικού Κανονισμού θα ήταν ολέθρια για μια κοινωνία η οποία δικτυώνεται ολοένα και περισσότερο. Επιβάλλεται να γίνει αντιληπτό ότι ο GDPR επιδιώκει να δημιουργήσει μια γενική κουλτούρα διαφάνειας με σκοπό να θωρακίσει την προσωπικότητα, όπως αυτή αναλύεται σε ποικίλα δεδομένα, μέσα σε ένα πολυσύνθετο ψηφιακό περιβάλλον. Η διαφάνεια αυτή δεν είναι στιγμιαία απαίτηση, ούτε εξαντλείται στην τήρηση ενός αρχείου δεδομένων, στην κατάρτιση ορισμένης πολιτικής ασφαλείας ή στη λήψη μιας ακούσιας ή εκούσιας συγκατάθεσης, αλλά πρέπει να διατρέχει εις το εξής τον συνολικό τρόπο εσωτερικής και εξωτερικής λειτουργίας όλων των επιχειρήσεων και των οργανισμών που επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα.

Η ανωτέρω προσέγγιση μπορεί να γίνει πιο κατανοητή υπό το πρίσμα μιας ευρύτερης θεώρησης που συνεκτιμά όλες τις παράλληλες πρωτοβουλίες στους κόλπους της Ένωσης οι οποίες επισκιάστηκαν, ενδεχομένως, από την εμβληματική παρουσία του GDPR. Πράγματι, τον Απρίλιο του 2018, η Επιτροπή κοινοποίησε πολυάριθμες λοιπές δράσεις για την Ψηφιακή Ενιαία Αγορά και, κυρίως, παρουσίασε μια ευρωπαϊκή προσέγγιση για το μέλλον της τεχνητής νοημοσύνης, μέτρα για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης στο διαδίκτυο, συμπεριλαμβανομένου ενός πανευρωπαϊκού κώδικα ορθής πρακτικής

σχετικά με την παραπληροφόρηση, καθώς και προϋποθέσεις για δικαιοσύνη και διαφάνεια στις διαδικτυακές πλατφόρμες οικονομίας που αποσκοπούν να οδηγήσουν σε ένα φιλικό προς την καινοτομία περιβάλλον για τις επιχειρήσεις της ΕΕ.

Ειδικότερα, η Ένωση επενδύει στην ανάπτυξη και την ενίσχυση των υπερυπολογιστών και της τεχνητής νοημοσύνης στην Ευρώπη, που είναι απαραίτητα σε πολλούς τομείς, από την υγεία και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας ως την ασφάλεια των αυτοκινήτων και την κυβερνοασφάλεια. Σκοπός είναι η υλοποίηση μια παγκόσμιας κλάσης υποδομής υπερυπολογιστών και η διάδοση της τεχνητής νοημοσύνης σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή οικονομία και την κοινωνία, αλλά και η δημιουργία ελεύθερα προσβάσιμων κόμβων ψηφιακής καινοτομίας που θα παρέχουν γνώση και καινοτόμες λύσεις σε δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Συγχρόνως, προωθούνται νέοι κανόνες για τη διασφάλιση της ελεύθερης ροής δεδομένων μη προσωπικού χαρακτήρα σε διασυνοριακό επίπεδο. Οι νέοι κανόνες διαμορφώνουν ένα πλαίσιο για την αποθήκευση και την επεξεργασία των δεδομένων αυτών σε ολόκληρη την ΕΕ, απαγορεύοντας τη θέσπιση γεωγραφικών περιορισμών. Ο Κανονισμός για την ελεύθερη ροή των δεδομένων μη προσωπικού χαρακτήρα δεν έχει καμία επίπτωση στην εφαρμογή του GDPR, καθώς δεν αφορά τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

Επίσης, η Ένωση θωρακίζει την ψηφιακή οικονομία ενισχύοντας την κυβερνοάμυνα με επενδύσεις σε εξοπλισμό και υποδομές κυβερνοασφάλειας προηγμένης τεχνολογίας. Ασφαλώς, από τις 9 Μαΐου 2018 τα κράτη μέλη οφείλουν να εφαρμόζουν και την πρώτη νομοθετική πράξη σε επίπεδο ΕΕ για την κυβερνοασφάλεια, την Οδηγία για την ασφάλεια των συστημάτων δικτύου και πληροφοριών (Οδηγία 2016/1148/ΕΕ), ενώ αναμένεται και η αναβάθμιση του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ασφάλεια Δικτύων και Πληροφοριών (ENISA) και η θέσπιση ενός νέου ευρωπαϊκού συστήματος πιστοποίησης που θα διασφαλίζει ότι τα προϊόντα και οι υπηρεσίες στον ψηφιακό κόσμο είναι ασφαλή για να χρησιμοποιηθούν. Η παραπληροφόρηση και οι ψευδείς ειδήσεις βρίσκονται επίσης στο στόχαστρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία, κατά την ίδια χρονική περίοδο, πρότεινε έναν πανευρωπαϊκό κώδικα ορθής πρακτικής για όλες τις διαδικτυακές πλατφόρμες, ώστε να εξασφαλισθεί η διαφάνεια σχετικά με το χρηματοδοτούμενο με χορηγία περιεχόμενο, ιδίως την πολιτική διαφήμιση. Μεταξύ άλλων, δρομολογείται η δημιουργία ανεξάρτητου ευρωπαϊκού δικτύου φορέων εξακρίβωσης γεγονότων, το οποίο θα ανταλλάσσει βέλτιστες πρακτικές και θα εργάζεται με στόχο την ευρύτερη δυνατή κάλυψη διορθώσεων ειδήσεων σε ολόκληρη την ΕΕ.

Στην παρούσα συνολική θεώρηση πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα οξυμένα αντανάκλαστικά της Ένωσης

όσον αφορά την τεχνολογία blockchain (βλ. σχετική παρουσίαση στο αμέσως προηγούμενο τεύχος), αλλά και η επεξεργασία νέου Κανονισμού για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες από τον Ιανουάριο του 2017, ο οποίος τελεί επί του παρόντος υπό διαπραγμάτευση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο και είναι ουσιώδης για να μην παραβιάζεται ο εμπιστευτικός χαρακτήρας της διαδικτυακής επικοινωνίας των Ευρωπαίων.

Όλα τα ανωτέρω μαρτυρούν έναν ευρύτερο σχεδιασμό προς την ολοκλήρωση της Ψηφιακής Ενιαίας Αγοράς. Στο πλαίσιο τούτο, λοιπόν, εμπίπτει και η αποτελεσματική εφαρμογή του GDPR ως σημαντικής δικλείδας ασφαλείας που εγγυάται τη διαχείριση του ψηφιακού μετασχηματισμού με βάση την ευρωπαϊκή προσέγγιση, η οποία συνδυάζει τις επενδύσεις στην ψηφιακή καινοτομία με αυστηρούς κανόνες προστασίας των δεδομένων. Η προσέγγιση αυτή θα επιτρέψει στην ΕΕ να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις προκλήσεις μιας ολοένα και περισσότερο παγκοσμιοποιημένης οικονομίας βασισμένης σε δεδομένα.

Σχετικά links:

Το κείμενο του GDPR:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX-%3A32016R0679>

Ανακοινώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής:

GDPR και ολοκλήρωση Ψηφιακής Ενιαίας Αγοράς:

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3740_el.htm

Τεχνητή νοημοσύνη:

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3362_el.htm

Ψευδείς ειδήσεις:

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3370_el.htm

Κυβερνοασφάλεια:

http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-18-3650_el.htm

Ελεύθερη ροή δεδομένων μη προσωπικού χαρακτήρα:

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4227_el.htm

► ΕΕΤΤ: νέες ρυθμίσεις για τη φορητότητα αριθμών

Στις 4 Ιουνίου 2018 τέθηκαν σε ισχύ οι νέες ρυθμίσεις της Εθνικής Επιτροπής Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ) για τη φορητότητα αριθμών σταθερής και κινητής τηλεφωνίας. Στόχος είναι να επιλυθούν προβλήματα που είχαν εντοπισθεί στην προηγούμενη διαδικασία, όπως η αποστολή προσφορών στον συνδρομητή ακόμη και μετά την υλοποίηση της φορητότητας, με αποτέλεσμα ο συνδρομητής, σε περίπτωση που αποφάσιζε τελικά να παραμείνει στην υφιστάμενη εταιρία, να λαμβάνει λογαριασμό από δύο εταιρίες και να επιβαρύνεται με τέλη πρόωρης λήξης σύμβασης.

Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις, ο συνδρομητής, σε περίπτωση που έχει συνάψει σύμβαση είτε από απόσταση

(τηλεφωνικά, μέσω διαδικτύου ή φαξ) είτε εκτός καταστήματος (π.χ. μέσω αντιπροσώπου της εταιρίας στον χώρο του συνδρομητή), έχει δικαίωμα να υπαναχωρήσει αζημίως και χωρίς εξηγήσεις. Συνεπώς, έχει τη δυνατότητα να ακυρώσει την αίτηση φορητότητας αριθμού που έχει υποβάλει. Οι παραπάνω δυνατότητες ισχύουν για διάστημα 14 ημερολογιακών ημερών από τη σύναψη της σύμβασης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η αίτηση φορητότητας προωθείται στον υφιστάμενο πάροχο μετά την πάροδο των 14 ημερών, οπότε και ξεκινά η διαδικασία υλοποίησής της. Σε περίπτωση που ο συνδρομητής επιθυμεί το αίτημα να υλοποιηθεί νωρίτερα από τις 14 ημέρες, πρέπει να υποβάλει σχετική δήλωση στη νέα εταιρία. Σημειώνεται ότι η εταιρία έχει δικαίωμα είτε να μην κάνει αποδεκτό το αίτημα είτε να ζητήσει από τον συνδρομητή γραπτή δήλωση ότι αποδέχεται να απολέσει το δικαίωμα υπαναχώρησης. Στην περίπτωση αυτή, ο συνδρομητής έχει τη δυνατότητα, μέχρι την ενεργοποίηση της υπηρεσίας σε νέα εταιρία και εφόσον δεν έχει παρέλθει η προθεσμία των 14 ημερών, να υποβάλει αίτηση ακύρωσης της φορητότητας. Ο συνδρομητής για να ακυρώσει τη φορητότητα, πρέπει να αποστείλει σχετική αίτηση αποκλειστικά στην εταιρία στην οποία είχε υποβάλει το αίτημα και με έναν από τους τρόπους επικοινωνίας που διαθέτει η εταιρία για τον σκοπό αυτό. Επισημαίνεται ότι εάν η σύμβαση έχει συναφθεί σε κατάσταση της εταιρίας, ο συνδρομητής δεν έχει δικαίωμα να υπαναχωρήσει και, συνεπώς, δεν μπορεί να ακυρώσει αίτηση φορητότητας αριθμού. Η νέα διαδικασία διασφαλίζει την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς και αναμένεται να ενισχύσει τον ανταγωνισμό, προς όφελος των καταναλωτών.

Σχετικά links:

<https://www.eett.gr/opencms/opencms/EETT/Newsrelease/Announcements/>

► Εγκύκλιος για τη χρήση κινητών τηλεφώνων και ηλεκτρονικών συσκευών στα σχολεία

Κατά τη λήξη του σχολικού έτους, στις 22 Ιουνίου 2018, το Υπουργείο Οικονομικών εξέδωσε εγκύκλιο με την οποία απαγορεύει τη χρήση κινητών τηλεφώνων και άλλων ηλεκτρονικών συσκευών στις σχολικές μονάδες. Η εγκύκλιος αυτή προβλέπει, μεταξύ άλλων, τα εξής:

- Οι μαθητές δεν επιτρέπεται να έχουν στην κατοχή τους κινητά τηλέφωνα ή οποιαδήποτε άλλη ηλεκτρονική συσκευή ή παιχνίδι που διαθέτει σύστημα επεξεργασίας ει-

κόνας και ήχου εντός του σχολικού χώρου. Ο εξοπλισμός που τους διαθέτει το σχολείο στο οποίο φοιτούν, χρησιμοποιείται κατά τη διάρκεια της διδακτικής πράξης και της εκπαιδευτικής διαδικασίας γενικότερα και μόνον υπό την εποπτεία/επίβλεψη του εκπαιδευτικού.

- Οι εκπαιδευτικοί, εκτός από τις διαθέσιμες από το σχολείο ηλεκτρονικές συσκευές (Η/Υ, laptops, tablets, διαδραστικούς πίνακες κ.λπ.), δύνανται να χρησιμοποιήσουν και το δικό τους προσωπικό ηλεκτρονικό εξοπλισμό κατά τη διάρκεια της διδακτικής πράξης και για τις ανάγκες αυτής, αλλά και στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας γενικότερα, τηρώντας τους κανόνες ασφαλείας και τις σχετικές διατάξεις περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων των μαθητών και των εκπαιδευτικών.

- Πρέπει να αποφεύγεται η ανάρτηση φωτογραφιών και βίντεο με μαθητές στους δικτυακούς τόπους των σχολικών μονάδων. Οι φωτογραφίες αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, σύμφωνα με τα οριζόμενα στη διάταξη του άρθρου 2 στοιχείο α', του ν. 2472/1997, στο μέτρο που από αυτές δύνανται να προσδιοριστούν, άμεσα ή έμμεσα, τα υποκείμενα των δεδομένων. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του ίδιου νόμου, η επεξεργασία και κατά συνέπεια η ανάρτηση, η αποθήκευση σε ψηφιακά μέσα (π.χ. αναμνηστικού τύπου φωτογραφίες, βίντεο και δραστηριότητες της σχολικής ζωής) δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπεται μόνον όταν το υποκείμενο των δεδομένων (οι κηδεμόνες των μαθητριών-μαθητών) έχει δώσει τη συγκατάθεσή του. Πρότυπο έντυπο γονικής συναίνεσης όσον αφορά τη γονική συγκατάθεση πριν από την αποθήκευση σε ψηφιακά μέσα και την ανάρτηση εικόνων και βίντεο με μαθητές στις ιστοσελίδες και ιστολόγια του σχολείου παρέχεται στον ενημερωτικό κόμβο του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο».

- Δεν επιτρέπεται η χρήση-λειτουργία καμερών ασφαλείας στους σχολικούς χώρους κατά τη διάρκεια λειτουργίας του σχολείου.

Σχετικά links:

<http://www.minedu.gov.gr/news/35542-25-06-18-xrisi-kiniton-tilefonon-kai-ilektronikon-syskevov-stis-sxolikes-monades>
<http://internet-safety.sch.gr/>

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση <http://e-pikaira.blogspot.com>.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2018)

Ι. ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Επιμ.: Δήμητρα Γαμπά

► Ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων

Ένα κράτος μέλος δεν οφείλει να εφαρμόζει υπέρ κάθε πολίτη της Ένωσης που έχει κυκλοφορήσει εντός αυτού την ισχύουσα για τους δικούς του υπηκόους απαγόρευση εκδόσεως προς τις Ηνωμένες Πολιτείες

προδικαστική παραπομπή – ιθαγένεια της Ένωσης – άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ – συμφωνία ΕΕ-ΗΠΑ για την έκδοση – συνταγματική διάταξη κράτους μέλους απαγορεύουσα την έκδοση των υπηκόων του προς τρίτα κράτη – διαφορετική μεταχείριση των υπηκόων άλλων κρατών μελών – αγωγή με αίτημα να διαπιστωθεί ότι έκδοση στις Ηνωμένες Πολιτείες υπηκόου άλλου κράτους μέλους συνιστά πρόδηλη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης στοιχειοθετούσα ευθύνη του συγκεκριμένου κράτους μέλους

ΔΕΕ C-191/16, Pisciotti, 10.04.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: C.G. Fernlund, Γεν. Εισαγγελέας: Y. Bot, ECLI:EU:C:2018:222 – Προδικαστική παραπομπή

Ο Romano Pisciotti, Ιταλός υπήκοος, κατηγορήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής για συμμετοχή σε αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπράξεις στον τομέα της πωλήσεως θαλάσσιων σωλήνων. Συνελήφθη στη Γερμανία, κατά την ενδιάμεση στάση της πτήσής του από τη Νιγηρία προς την Ιταλία. Βάσει της Συμφωνίας ΕΕ-ΗΠΑ σχετικά με την έκδοση, εκδόθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου, ακολούθως, καταδικάστηκε σε χρηματική ποινή και σε στερητική της ελευθερίας ποινή δύο ετών. Ο R. Pisciotti άσκησε αγωγή ενώπιον του Landgericht Berlin (πρωτοβάθμιου περιφερειακού δικαστηρίου του Βερολίνου, Γερμανία) με αίτημα να υποχρεωθεί η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας να του καταβάλει αποζημίωση. Κατά την άποψή του, η Γερμανία παραβίασε το δικαίο της Ένωσης και, ειδικότερα, τη γενική αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων, αρνούμενη να εφαρμόσει προς όφελός του την προβλεπόμενη από τον Θεμελιώδη Γερμανικό Νόμο απαγόρευση εκδόσεως που ισχύει για κάθε Γερμανό υπήκοο. Το Landgericht Berlin υπέβαλε συναφώς προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο διαπιστώνει καταρχάς ότι η περίπτωση ενός πολίτη της Ένωσης όπως ο R. Pisciotti [ο οποίος αποτέλεσε αντικείμενο αιτήσεως εκδόσεως προς τις Ηνωμένες Πολιτείες και συνελήφθη, με σκοπό την ενδεχόμενη εκτέλεση της αιτήσεως αυτής, σε κράτος μέλος (Γερμανία) άλλο από αυτό της ιθαγένειάς του (Ιταλία)] εμπίπτει στο πεδίο εφαρ-

μογής του δικαίου της Ένωσης, εφόσον ο πολίτης αυτός, πραγματοποιώντας ενδιάμεση στάση στη Γερμανία, κατά το ταξίδι επιστροφής του από τη Νιγηρία, άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας εντός της Ένωσης και η αίτηση εκδόσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο της Συμφωνίας ΕΕ-ΗΠΑ. Το γεγονός ότι, κατά τη σύλληψή του, ο R. Pisciotti ήταν απλώς διερχόμενος από τη Γερμανία είναι εν προκειμένω άνευ σημασίας. Το Δικαστήριο αποφαινεται επίσης ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, το δικαίο της Ένωσης δεν εμποδίζει το προς ο η αίτηση εκδόσεως κράτος μέλος (Γερμανία) να διακρίνει, βάσει κανόνα του συνταγματικού δικαίου, μεταξύ των υπηκόων του και των υπηκόων άλλων κρατών μελών και να επιτρέπει την έκδοση αυτή ενώ απαγορεύει την έκδοση των δικών του υπηκόων, εφόσον έχει παράσχει προηγουμένως στις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους του οποίου την ιθαγένεια έχει αυτός ο πολίτης (Ιταλία) τη δυνατότητα να ζητήσουν την έκδοσή του στο πλαίσιο ευρωπαϊκού εντάλματος συλλήψεως και το τελευταίο αυτό κράτος μέλος δεν έχει λάβει κανένα σχετικό μέτρο. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η Συμφωνία ΕΕ-ΗΠΑ παρέχει, καταρχήν, στα κράτη μέλη την ευχέρεια να επιφυλάσσουν, βάσει διατάξεων διμερούς συνθήκης (όπως η Συνθήκη εκδόσεως Γερμανίας-Ηνωμένων Πολιτειών) ή κανόνων του συνταγματικού τους δικαίου (όπως ο Θεμελιώδης Γερμανικός Νόμος), ειδικό καθεστώς στους υπηκόους τους απαγορεύοντας την έκδοσή τους. Είναι αληθές ότι, σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η άνιση μεταχείριση που συνίσταται στη δυνατότητα εκδόσεως ενός πολίτη της Ένωσης ο οποίος είναι υπήκοος άλλου κράτους μέλους (όπως ο R. Pisciotti) συνεπάγεται περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας. Εντούτοις, ο σκοπός της αποτροπής του κινδύνου ατιμωρησίας των προσώπων τα οποία έχουν τελέσει ποινικό αδίκημα αποτελεί θεμιτό σκοπό που μπορεί, καταρχήν, να δικαιολογήσει έναν τέτοιο περιορισμό. Απαιτείται, όμως, να είναι το επίμαχο μέτρο αναγκαίο για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός, ο οποίος πρέπει να μην μπορεί να επιτευχθεί με λιγότερο περιοριστικό μέτρο, όπως η παράδοση του πολίτη της Ένωσης στο κράτος μέλος καταγωγής του, εφόσον αυτό έχει δικαιοδοσία να ασκήσει δίωξη κατά του προσώπου αυτού, στο πλαίσιο ευρωπαϊκού εντάλματος συλλήψεως, για τις ίδιες πράξεις για τις οποίες κατηγορείται στην αίτηση εκδόσεως. Εν προκειμένω, οι προξενικές αρχές της Ιταλίας ενημερώθηκαν για την κατάσταση του R. Pisciotti πριν από την εκτέλεση της επίμαχης στην κύρια δίκη αιτήσεως εκδόσεως, χωρίς να εκδοθεί από τις ιταλικές δικαστικές αρχές ευρωπαϊκό ένταλμα συλλήψεως έναντι του προσώπου αυτού. Συνεπώς, το δικαίο της Ένωσης δεν εμποδίζει την έκδοση του R. Pisciotti στις Ηνωμένες Πολιτείες.

► **Περιορισμός της ελευθερίας κυκλοφορίας και διαμονής για λόγους δημόσιας τάξεως ή δημόσιας ασφάλειας**

Η ανάγκη επιβολής περιορισμού στην ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή ενός πολίτη της Ένωσης ή μέλους της οικογένειάς του, ως προς τον οποίο υπάρχει υπόνοια ότι συμμετέσχε στο παρελθόν σε εγκλήματα πολέμου πρέπει να εκτιμάται κατά περίπτωση

προδικαστική παραπομπή – ιθαγένεια της Ένωσης – Οδηγία 2004/38/ΕΚ – άρθρο 27 παρ. 2 – περιορισμός της ελευθερίας κυκλοφορίας και διαμονής για λόγους δημόσιας τάξεως ή δημόσιας ασφάλειας – πραγματική, ενεστώσα και αρκούτσως σοβαρή απειλή, στρεφόμενη κατά θεμελιώδους συμφέροντος της κοινωνίας – πρόσωπο αποκλεισθέν από το καθεστώς πρόσφυγα για τους λόγους που προβλέπονται στο άρθρο 1 (ΣΤ), στοιχείο α' της Συμβάσεως της Γενεύης και στο άρθρο 12 παρ. 2, στοιχείο α' της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ

ΔΕΕ C-331/16 και C-366/16, Κ., 02.05.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγητής: Μ. Βηλαράς, Γεν. Εισαγγελέας: Η. Saugmandsgaard Øe, ECLI:EU:C:2018:296 – Προδικαστική παραπομπή

Ο Κ. έχει την κροατική και τη βοσνιακή ιθαγένεια και έφθασε στις Κάτω Χώρες το 2001, συνοδευόμενος από τη σύζυγό του και από έναν ανήλικο υιό. Τρεις διαδοχικές αιτήσεις για χορήγηση ασύλου απορρίφθηκαν, η δε τελευταία απορριπτική απόφαση το 2013 περιελάμβανε απαγόρευση εισόδου στην επικράτεια. Το ίδιο έτος, κατόπιν της προσχώρησης της Κροατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Κ. ζήτησε την άρση της απαγόρευσης αυτής. Το 2015, οι ολλανδικές αρχές έκαναν δεκτό το αίτημα αυτό, κηρύσσοντας όμως τον Κ. ανεπιθύμητο στην ολλανδική επικράτεια, με την αιτιολογία ότι ήταν ένοχος εγκλημάτων πολέμου και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας που είχαν διαπράξει οι ειδικές μονάδες του βοσνιακού στρατού. Επιληφθέν της υπόθεσης αυτής, το rechtbank Den Haag, zittingsplaats Middelburg (πρωτοδικείο της Χάγης με έδρα το Middelbourg, Κάτω Χώρες) αποφάσισε να ζητήσει από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει την Οδηγία της Ένωσης σχετικά με το δικαίωμα κυκλοφορίας και διαμονής των Ευρωπαίων πολιτών.

Ο Η. Φ., Αφγανός υπήκοος, έφθασε στις Κάτω Χώρες το 2000 και υπέβαλε εκεί, ανεπιτυχώς, αίτηση για χορήγηση ασύλου. Το 2011, ο Η. Φ. και η κόρη του εγκαταστάθηκαν στο Βέλγιο. Αφού υπέβαλε, ανεπιτυχώς, πολλές αιτήσεις για χορήγηση τίτλου διαμονής στη χώρα αυτή, ο Η. Φ. υπέβαλε το 2013 νέα αίτηση ως μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, με την αιτιολογία ότι η κόρη του είχε την ολλανδική υπηκοότητα. Η τελευταία απορριπτική απόφαση των βελγικών αρχών βασίζεται στις πληροφορίες που περιέχονται στον φάκελο της διαδικασίας ασύλου για τον

Η. Φ. στις Κάτω Χώρες. Από τον φάκελο αυτόν προκύπτει ότι ο Η. Φ. είχε συμμετάσχει σε εγκλήματα πολέμου ή σε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ή είχε δώσει εντολή, στο πλαίσιο των καθηκόντων που ασκούσε, να διαπραχθούν τέτοια εγκλήματα. Επιληφθέν της υπόθεσης, το Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (συμβούλιο ενδίκων διαφορών αλλοδαπών, Βέλγιο) αποφάσισε να υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο. Διερωτάται, μεταξύ άλλων, κατά πόσον η απόφαση για μη χορήγηση άδειας διαμονής είναι συμβατή προς την Οδηγία της Ένωσης σχετικά με το δικαίωμα κυκλοφορίας και διαμονής των Ευρωπαίων πολιτών.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει καταρχάς ότι τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν μέτρα που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή ενός πολίτη της Ένωσης ή μέλους της οικογένειάς του, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, για λόγους, μεταξύ άλλων, δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας. Ο περιορισμός που επιβάλλει κράτος μέλος στην ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή ενός πολίτη της Ένωσης (ή ενός υπηκόου τρίτης χώρας, μέλους της οικογένειας τέτοιου πολίτη), εις βάρος του οποίου έχει στο παρελθόν εκδοθεί απόφαση περί αποκλεισμού του από το καθεστώς του πρόσφυγα, με την αιτιολογία ότι συντρέχουν σοβαροί λόγοι να πιστευτεί ότι έχει διαπράξει έγκλημα πολέμου, έγκλημα κατά της ανθρωπότητας ή πράξεις αντίθετες προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών, μπορεί να εμπίπτει στα μέτρα «δημόσιας τάξης» ή «δημόσιας ασφάλειας», κατά την έννοια της Οδηγίας. Κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι, κατά το παρελθόν, εκδόθηκε απόφαση περί αποκλεισμού ενός συγκεκριμένου προσώπου από το καθεστώς του πρόσφυγα δεν μπορεί να οδηγεί αυτομάτως στη διαπίστωση ότι η παρουσία του και μόνο στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής συνιστά πραγματική, ενεστώσα και επαρκώς σοβαρή απειλή, στρεφόμενη κατά θεμελιώδους συμφέροντος της κοινωνίας. Πράγματι, πριν από τη λήψη μέτρου στηριζόμενου σε λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας απαιτείται εκτίμηση της συγκεκριμένης περίπτωσης. Η διαπίστωση της ύπαρξης τέτοιας απειλής πρέπει να βασίζεται σε εκτίμηση της προσωπικής συμπεριφοράς του συγκεκριμένου ατόμου, λαμβανομένων υπόψη των διαπιστώσεων που περιέχονται στην απόφαση περί αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα και των στοιχείων επί των οποίων αυτή βασίζεται, ιδίως, της φύσης και της σοβαρότητας των εγκλημάτων ή των πράξεων που του προσάπτονται, του επιπέδου της ατομικής του συμμετοχής σε αυτά, της συνδρομής, ενδεχομένως, λόγων άρσης του αξιόποινου, καθώς και της ύπαρξης ή μη ποινικής καταδίκης. Τέλος, το Δικαστήριο φρονεί ότι, για να εκδοθεί απόφαση απέλασης τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, μεταξύ άλλων, η φύση και η σοβαρότητα της προσαπτόμενης στο συγκεκριμένο άτομο συμπεριφοράς, η διάρκεια και, κατά περίπτωση, ο νόμιμος χαρα-

κτήρας της διαμονής του στο κράτος μέλος υποδοχής, το χρονικό διάστημα που έχει παρέλθει από την εν λόγω συμπεριφορά, η στάση του κατά το χρονικό αυτό διάστημα, ο βαθμός του κινδύνου τον οποίο συνιστά στον παρόντα χρόνο για την κοινωνία, καθώς και η σταθερότητα των κοινωνικών, πολιτιστικών και οικογενειακών δεσμών με το κράτος μέλος αυτό.

► **Απέλαση ευρωπαίων πολιτών**

Η αναγνώριση της ενισχυμένης προστασίας κατά της απέλασης προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, ότι ο ενδιαφερόμενος έχει δικαίωμα μόνιμης διαμονής

προδικαστική παραπομπή – ιθαγένεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης να κυκλοφορούν και να διαμένουν στο έδαφος της Ένωσης – προστασία έναντι της απελάσεως – διαμονή στο κράτος μέλος υποδοχής κατά τα δέκα έτη πριν την απόφαση απελάσεως – πολίτης της Ένωσης χωρίς κανέναν δεσμό με το κράτος μέλος καταγωγής του – διακοπή του αδιαλείπτου της διαμονής λόγω περιόδου φυλακίσεως – αδίκημα που διαπράχθηκε μετά από εικοσαετή περίοδο διαμονής – έννοια του ακριβούς χρονικού σημείου κατά το οποίο τίθεται το ζήτημα της απελάσεως

ΔΕΕ C-316/16 και C-424/16, Β, 17.04.2018, Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγήτρια: Α. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: Μ. Szpunar, ECLI:EU:C:2018:256, Προδικαστική Παραπομπή

Το 1985, ο Franco Vomero, Ιταλός υπήκοος, εγκαταστάθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο με τη βρετανικής ιθαγένειας σύζυγό του. Το ζευγάρι χώρισε το 1998. Κατόπιν τούτου, ο F. Vomero εγκατέλειψε την οικογενειακή στέγη και μετακόμισε σε άλλη κατοικία με τον Ε.Μ. Την 1η Μαρτίου 2001 ο F. Vomero φόνευσε τον Ε.Μ. Το 2002, καταδικάστηκε για ανθρωποκτονία σε κάθειρξη οκτώ ετών. Αποφυλακίστηκε το 2006. Με απόφαση της 23ης Μαρτίου 2007, που διατηρήθηκε σε ισχύ με νέα απόφαση της 17ης Μαΐου 2007, ο Βρετανός Υπουργός Εσωτερικών (Secretary of State for the Home Department) διέταξε την απέλαση του F. Vomero βάσει της κανονιστικής πράξης του 2006 που εξέδωσε το Ηνωμένο Βασίλειο για τη μετανάστευση. Ενόψει της απέλασής του, ο F. Vomero παρέμεινε υπό κράτηση μέχρι τον Δεκέμβριο του 2007.

Επιληφθέντος της διαφοράς αυτής, το Supreme Court of the United Kingdom (Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου) εκτιμά ότι ο F. Vomero δεν είχε αποκτήσει δικαίωμα μόνιμης διαμονής πριν εκδοθεί η απόφαση απέλασης εις βάρος του. Εντούτοις, το δικαστήριο επισημαίνει ότι ο F. Vomero διαμένει στο έδαφος του Ηνωμένου Βασιλείου από τις 3 Μαρτίου 1985 και διερωτάται, ως εκ τούτου, αν πρέπει να θεωρηθεί ότι το πρόσωπο αυτό έχει διαμείνει στο εν λόγω κράτος μέλος «κατά τα προη-

γούμενα δέκα έτη» υπό την έννοια της Οδηγίας, με αποτέλεσμα να δύναται, ενδεχομένως, να τύχει της ενισχυμένης προστασίας κατά της απέλασης. Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης του Δικαστηρίου στο ερώτημα αυτό, το Supreme Court ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί της ερμηνείας της έκφρασης «κατά τα προηγούμενα δέκα έτη» και, ειδικότερα, να καθορίσει αν τα διαστήματα απουσίας και φυλάκισης μπορούν να θεωρηθούν ως περίοδοι διαμονής για τον υπολογισμό των εν λόγω δέκα ετών.

Ο Β είναι Έλληνας υπήκοος γεννηθείς το 1989. Το 1993, μετά τον χωρισμό των γονέων του, μετέβη στη Γερμανία με τη μητέρα του. Έκτοτε, η τελευταία εργάζεται στο κράτος μέλος αυτό, ενώ διαθέτει, πλην της ελληνικής, και τη γερμανική ιθαγένεια. Εκτός από μερικές σύντομες περιόδους διακοπών καθώς κι ένα σύντομο διάστημα δύο μηνών κατά τη διάρκεια του οποίου ο πατέρας του τον μετέφερε στην Ελλάδα, ο Β διαμένει αδιαλείπτως στη Γερμανία από το 1993. Το 2013, ο Β διέπραξε ληστεία σε αίθουσα ηλεκτρονικών παιχνιδιών με περιστροφικό με λαστιχένιες σφαίρες, προκειμένου να εξασφαλίσει χρήματα. Καταδικάστηκε σε ποινή κάθειρξης πέντε ετών και οκτώ μηνών. Με απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2014, η νομαρχία Καρλσρούης διαπίστωσε την απώλεια του δικαιώματος εισόδου και διαμονής του Β στη Γερμανία. Ο Β άσκησε προσφυγή κατά της ανωτέρω απόφασης. Υποστηρίζει ότι, λαμβανομένου υπόψη ότι διαμένει στη Γερμανία από την ηλικία των τριών ετών, χωρίς να διατηρεί δεσμούς με την Ελλάδα, δικαιούται να τύχει της προβλεπόμενης από την Οδηγία ενισχυμένης προστασίας από την απέλαση. Επιπλέον, θεωρεί ότι το αδίκημα που διέπραξε δεν συνιστά «επιτακτικό λόγο δημόσιας ασφάλειας» κατά την έννοια της Οδηγίας. Επιληφθέν της διαφοράς, το Verwaltungsgerichtshof Baden-Württemberg (δικοικητικό εφετείο Βάδης-Βυρτεμβέργης, Γερμανία) εκτιμά ότι το αδίκημα που διέπραξε ο Β δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά επιτακτικό λόγο δημόσιας ασφάλειας κατά την έννοια της Οδηγίας. Επομένως, από την άποψη αυτή, ο Β μπορεί να τύχει της ενισχυμένης προστασίας κατά της απέλασης. Εντούτοις, το Verwaltungsgerichtshof Baden-Württemberg διερωτάται ως προς τη δυνατότητα χορήγησης της προστασίας αυτής στον Β δεδομένου ότι ο τελευταίος βρίσκεται στη φυλακή από τις 12 Απριλίου 2013.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει καταρχάς ότι η προστασία που προβλέπει η Οδηγία κατά της απέλασης εμφανίζει σταδιακή ενίσχυση, συνδεδεμένη με τον βαθμό ενσωμάτωσης που έχει επιτύχει ο ενδιαφερόμενος πολίτης της Ένωσης στο κράτος μέλος υποδοχής. Επομένως, ενώ ο πολίτης που έχει δικαίωμα μόνιμης διαμονής μπορεί να απελαθεί για «σοβαρούς λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας», ο πολίτης ο οποίος είναι σε θέση να δικαιολογήσει διαμονή κατά τα προηγούμενα δέκα έτη

μπορεί να απελαθεί μόνο για «επιτακτικούς λόγους δημόσιας ασφάλειας». Το Δικαστήριο εκτιμά ότι η ερμηνεία αυτή επιβεβαιώνεται επίσης από το γεγονός ότι η Οδηγία προέβλεψε σύστημα περισσότερων βαθμίδων όσον αφορά το δικαίωμα διαμονής εντός του κράτους μέλους υποδοχής. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, για διάρκεια διαμονής άνω των τριών μηνών σε κράτος μέλος υποδοχής, η αναγνώριση του δικαιώματος διαμονής εξαρτάται από διάφορες προϋποθέσεις, ειδικότερα δε από την προϋπόθεση ο οικείος πολίτης να είναι οικονομικά ενεργός ώστε να μην καθίσταται υπέρμετρο βάρος για το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του εν λόγω κράτους μέλους. Εφόσον ο πολίτης της Ένωσης έχει διαμείνει νομίμως για συνεχές χρονικό διάστημα πέντε ετών στην επικράτεια του κράτους μέλους υποδοχής, αποκτά δικαίωμα μόνιμης διαμονής και, ως εκ τούτου, παύει να υπόκειται στις ανωτέρω προϋποθέσεις. Εξ αυτού συνάγεται ότι ο πολίτης που δεν έχει αποκτήσει δικαίωμα μόνιμης διαμονής μπορεί να απελαθεί από το κράτος μέλος υποδοχής όταν καθίσταται υπέρμετρο βάρος για το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας. Επομένως, το Δικαστήριο κρίνει ότι ένας πολίτης της Ένωσης ο οποίος, μη έχοντας δικαίωμα μόνιμης διαμονής, είναι δυνατόν να απελαθεί εφόσον καταστεί υπέρμετρο βάρος, δεν νοείται, ταυτοχρόνως, να απολαύει της σημαντικά ενισχυμένης προστασίας που προβλέπει η Οδηγία, δυνάμει της οποίας η απέλασή του επιτρέπεται μόνον για «επιτακτικούς λόγους» δημόσιας ασφάλειας. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο εξετάζει τη μέθοδο υπολογισμού της περιόδου που αντιστοιχεί στα «προηγούμενα δέκα έτη» για τους σκοπούς της Οδηγίας. Επισημαίνει ότι η περίοδος δεκαετούς διαμονής πρέπει να υπολογίζεται με αναδρομή στο παρελθόν και ότι πρέπει, καταρχήν, να είναι συνεχής. Υπογραμμίζει ωστόσο ότι η Οδηγία σιωπά ως προς τις περιπτώσεις που θα μπορούσαν να συνεπάγονται διακοπή της περιόδου δεκαετούς διαμονής που οδηγεί στην κτήση του δικαιώματος ενισχυμένης προστασίας. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κρίνει, υπενθυμίζοντας τη νομολογία του, ότι πρέπει σε κάθε δεδομένη περίπτωση να πραγματοποιείται συνολική εκτίμηση της κατάστασης του ενδιαφερομένου κατά το συγκεκριμένο χρονικό σημείο κατά το οποίο τίθεται το ζήτημα της απέλασης. Στο πλαίσιο της συνολικής αυτής εκτίμησης, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη όλες τις κρίσιμες πτυχές της εξεταζόμενης περίπτωσης και να εξακριβώνουν αν οι περίοδοι απουσίας από το κράτος μέλος υποδοχής συνεπάγονται τη μετάθεση του κέντρου των προσωπικών, οικογενειακών και επαγγελματικών συμφερόντων του ενδιαφερομένου προς άλλο κράτος. Όσον αφορά τις περιόδους φυλάκισης, το Δικαστήριο κρίνει ότι, προκειμένου να καθοριστεί αν οι εν λόγω περίοδοι συνεπάγονται διάρρηξη των δεσμών ενσωμάτωσης που είχαν δημιουργηθεί προηγουμένως με το κράτος μέλος υποδοχής, πρέπει να πραγματοποιείται συνολική εκτίμηση της κατάστασης του ενδιαφερομένου προσώπου κατά το συγκεκριμένο χρονικό σημείο κατά το

οποίο τίθεται το ζήτημα της απέλασης. Έτσι, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η θέση του ενδιαφερομένου υπό κράτηση στο κράτος μέλος υποδοχής δεν διαρρηγγύνει αυτομάτως τους δεσμούς ενσωμάτωσης που είχε δημιουργήσει προηγουμένως το εν λόγω πρόσωπο με το κράτος αυτό και, κατά συνέπεια, δεν του στερεί αυτομάτως ούτε και την ενισχυμένη προστασία. Επιπλέον, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι, στο πλαίσιο της συνολικής εκτίμησης της κατάστασης του ενδιαφερομένου, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ισχύς των δεσμών ενσωμάτωσης που είχαν δημιουργηθεί με το κράτος μέλος υποδοχής πριν από τη θέση του εν λόγω προσώπου υπό κράτηση καθώς και η φύση της παράβασης, οι περιστάσεις υπό τις οποίες αυτή διαπράχθηκε και η συμπεριφορά του ενδιαφερομένου κατά τη διάρκεια της περιόδου φυλάκισης. Συναφώς, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η κοινωνική επανένταξη του πολίτη της Ένωσης στο κράτος στο οποίο είναι ουσιαστικά ενταγμένος είναι προς το συμφέρον όχι μόνον του πολίτη αυτού, αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Δήμητρα Γαμπά

► Ανάκτηση κρατικών ενισχύσεων

Η Γαλλία οφείλει να ανακτήσει ποσό άνω των 642 εκατομμυρίων ευρώ (εκτός τόκων) στο πλαίσιο κρατικής ενισχύσεως που χορηγήθηκε στην εταιρία Sernam

αίτηση αναιρέσεως – ενισχύσεις που έθεσε σε εφαρμογή η Γαλλική Δημοκρατία υπέρ της Sernam – ενίσχυση για την αναδιάρθρωσή της και ανακεφαλαιοποίηση, εγγυήσεις και παραίτηση της SNCF από αξιώσεις της έναντι της Sernam – πώληση όλων μαζί των στοιχείων του ενεργητικού – κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή – δυνατότητα εφαρμογής – αντισταθμιστικά μέτρα

ΔΕΕ C-127/16 P, SNCF Mobilités/Επιτροπή, 07.03.2018, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: E. Regan, ECLI:EU:C:2018:165 – Αίτηση αναιρέσεως

Το 2001, η Επιτροπή είχε εγκρίνει αρχικά υπό όρους μια ενίσχυση αναδιάρθρωσης, ύψους 503 εκατομμυρίων ευρώ, προς τη Sernam, εταιρία ταχυδρομικών ταχυμεταφορών και αποστολών express δεμάτων και παλετών. Διαπιστώνοντας ότι οι όροι της απόφασης αυτής δεν είχαν τηρηθεί και ότι είχε χορηγηθεί νέα ενίσχυση, ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά, ύψους 41 εκατ. ευρώ, η Επιτροπή εξέδωσε το 2004 δεύτερη απόφαση. Με την απόφαση *Sernam 2*, η Επιτροπή επέβαλε την ανάκτηση της ενίσχυσης, ύψους 41 εκατ. ευρώ, που κηρύχθηκε ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και επιβεβαίωσε, θέτοντας νέους όρους συμβατού, ότι η ενίσχυση ύψους 503 εκατ. ευρώ που είχε εγκριθεί με την απόφαση *Sernam 1* ήταν συμβατή με την εσωτερική αγορά. Η απόφαση

Sernam 2 προέβλεπε, μεταξύ άλλων, τη δυνατότητα επιλογής, ουσιαστικά, μεταξύ των εξής δύο όρων: η *Sernam* ήταν υποχρεωμένη, εντός ορισμένης προθεσμίας, να αποσυρθεί από την αγορά των οδικών μεταφορών· εναλλακτικώς, «σε περίπτωση που μέχρι τις 30 Ιουνίου 2005 η *Sernam* πωλούσε όλα μαζί τα στοιχεία του ενεργητικού της, με την τιμή της αγοράς, σε εταιρία χωρίς νομικό δεσμό με την SNCF, με διαφανή και ανοικτή διαδικασία, δεν θα εφαρμόζονταν οι όροι απόσυρσης από την αγορά των οδικών μεταφορών». Η Γαλλία δήλωσε στην Επιτροπή ότι επέλεξε την εναλλακτική λύση της πώλησης όλων μαζί των στοιχείων του ενεργητικού της *Sernam* και ότι αγοράστρια ήταν η *Financière Sernam*, εταιρία συσταθείσα από την παλαιά διευθυντική ομάδα της *Sernam*. Κατόπιν πλειόνων καταγγελιών, η Επιτροπή διαπίστωσε στη συνέχεια ότι ο όρος της πώλησης όλων μαζί των στοιχείων ενεργητικού της *Sernam* δεν είχε τηρηθεί και ότι η ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά ενίσχυση των 41 εκατ. ευρώ δεν είχε ανακτηθεί. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ενίσχυση αναδιάρθρωσης, ύψους 503 εκατ. ευρώ, που είχε εγκριθεί υπό όρους το 2004, είχε εφαρμοσθεί κατά τρόπο καταχρηστικό και ότι ήταν ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά. Η Επιτροπή έκρινε επίσης ότι τα μέτρα που είχαν ληφθεί από την SNCF, προκειμένου να πωληθούν «όλα μαζί τα στοιχεία του ενεργητικού», ήτοι η ανακεφαλοποίηση της *Sernam* από την SNCF καθαρού ποσού 57 εκατ. ευρώ, η παραίτηση της SNCF από απαιτήσεις ύψους 38,5 εκατ. ευρώ έναντι της *Sernam*, καθώς και ορισμένες εγγυήσεις που παρέσχε η SNCF κατά τη μεταβίβαση των δραστηριοτήτων της *Sernam* προς τη *Financière Sernam*, συνιστούσαν νέες κρατικές ενισχύσεις ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά.

Η SNCF άσκησε προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως της 9ης Μαρτίου 2012. Με την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της SNCF. Η SNCF ζήτησε από το Δικαστήριο την αναίρεση της απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο απέρριψε την αίτηση αναίρεσεως της SNCF και επικύρωσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι η απόφαση *Sernam 2* σκοπούσε στο να εξαλειφθεί η παρουσία της *Sernam* στην αγορά με διαρθρωτική υπερεπάρκεια δυναμικού, προκειμένου να αποτραπεί κάθε στρέβλωση του ανταγωνισμού συνδεδεμένη με τη χορήγηση της ενισχύσεως αναδιάρθρωσεως, ύψους 503 εκατ. ευρώ, απαιτώντας την ανάληψη των δραστηριοτήτων οδικών μεταφορών της *Sernam* από άλλες επιχειρήσεις και τη στροφή των δραστηριοτήτων της *Sernam* προς τις σιδηροδρομικές μεταφορές. Επομένως, ορθώς το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε ότι ο σκοπός της πώλησεως όλων μαζί των στοιχείων του ενεργητικού της *Sernam*, που προβλέ-

πεται από την απόφαση *Sernam 2*, συνίστατο στη διακοπή της οικονομικής δραστηριότητας της *Sernam* και στην εξαφάνιση αυτής. Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει επίσης ότι ο όρος σχετικά με τη μεταβίβαση όλων μαζί των στοιχείων του ενεργητικού της *Sernam*, που προβλέπεται στην απόφαση *Sernam 2*, πρέπει να νοείται υπό την έννοια ότι αποκλείει τα στοιχεία του παθητικού, πράγμα που σημαίνει ότι το Γενικό Δικαστήριο ορθώς έκρινε ότι ο όρος αυτός δεν τηρήθηκε, καθόσον η μεταβίβαση που πραγματοποιήθηκε αφορούσε το σύνολο σχεδόν των στοιχείων του παθητικού της *Sernam*. Ομοίως, το Γενικό Δικαστήριο και η Επιτροπή ορθώς έκριναν ότι υφίστατο οικονομική συνέχεια μεταξύ της *Sernam* και της *Financière Sernam*, μέσω της *Sernam Xpress*. Τέλος, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή δεν ισχύει στην εφαρμογή αντισταθμιστικού μέτρου. Συγκεκριμένα, η αντισταθμιστική λογική της πώλησεως όλων μαζί των στοιχείων του ενεργητικού της *Sernam*, που προβλέπεται στην απόφαση *Sernam 2*, είναι διαφορετική από τη λογική ενός ιδιώτη επιχειρηματία ο οποίος επιδιώκει τη μεγιστοποίηση των κερδών του ή, στην προκειμένη περίπτωση, την ελαχιστοποίηση των ζημιών του.

► Τιμολογιακές δεσμεύσεις

Η Επιτροπή πρέπει να επανεξετάσει το αίτημα της Lufthansa και της Swiss σχετικά με την άρση των τιμολογιακών δεσμεύσεών τους για τη γραμμή Ζυρίχη-Στοκχόλμη

ανταγωνισμός – συγκεντρώσεις – αγορά των αεροπορικών μεταφορών – απόφαση με την οποία κηρύσσεται η συγκέντρωση συμβατή με την εσωτερική αγορά υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως ορισμένων δεσμεύσεων – αίτηση απαλλαγής από μέρος των αναληφθεισών δεσμεύσεων – αναλογικότητα – δικαιολογημένη εμπιστοσύνη – αρχή της χρηστής διοικήσεως – κατάχρηση εξουσίας

ΓεΔΕΕ T-712/16, Deutsche Lufthansa/Επιτροπή, 16.05.2018, Τμήμα έκτο, Πρόεδρος: G. Berardis, Εισηγητής: Σ. Παπασάββας, ECLI:EU:T:2018:269 – Προσφυγή ακυρώσεως

Το 2005 η Επιτροπή ενέκρινε, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως ορισμένων προϋποθέσεων, το σχέδιο εξαγοράς της Swiss από τη Lufthansa, συνιδρύτρια της Star Alliance (της σημαντικότερης συμμαχίας αεροπορικών εταιριών παγκοσμίως). Μεταξύ των προϋποθέσεων αυτών περιλαμβάνεται η τήρηση δασμολογικών δεσμεύσεων τις οποίες ανέλαβαν οι δύο αυτές αεροπορικές εταιρίες σχετικά με τις γραμμές Ζυρίχη-Στοκχόλμη και Ζυρίχη-Βαρσοβία. Οι δεσμεύσεις αυτές προέβλεπαν ότι η προκύπτουσα από τη συγχώνευση οντότητα έπρεπε να εφαρμόζει, κάθε φορά που θα μείωνε ένα δημοσιευμένο ναύλο σε παρόμοια γραμμή αναφοράς, ισοδύναμη μείωση (σε ποσοστό)

επί των αντίστοιχων ναύλων στις δύο αυτές γραμμές. Διευκρινιζόταν ότι η υποχρέωση αυτή θα έπαυε να υφίσταται όταν θα άρχιζε να δραστηριοποιείται στις οικείες γραμμές νέος πάροχος αεροπορικών υπηρεσιών. Με τις δεσμεύσεις αυτές, η Lufthansa και η Swiss ανταποκρίθηκαν στις ανησυχίες της Επιτροπής όσον αφορά τον ανταγωνισμό στις δύο αυτές γραμμές. Στις 4 Νοεμβρίου 2013, η Lufthansa και η Swiss υπέβαλαν στην Επιτροπή αίτηση απαλλαγής από τις εν λόγω τιμολογιακές δεσμεύσεις. Υποστήριξαν i) ότι μια συμφωνία κοινοπραξίας συναφθείσα μεταξύ της Lufthansa και της SAS το 1995 είχε καταγγελθεί, ii) ότι η Επιτροπή είχε εν τω μεταξύ τροποποιήσει την πολιτική της όσον αφορά τη μεταχείριση των μελών της συμμαχίας κατά την εξέταση των πράξεων συγκεντρώσεως και iii) ότι υπήρχε ανταγωνισμός μεταξύ της Swiss, αφενός, και των SAS και LOT, αφετέρου. Με απόφαση της 25ης Ιουλίου 2016, η Επιτροπή απέρριψε την αίτηση αυτή, διότι έκρινε ότι δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις για την άρση των δεσμεύσεων που προβλέπονταν στις ρήτρες αναθεωρήσεως οι οποίες περιείχονταν στην εγκριτική απόφαση του 2005. Η Lufthansa άσκησε προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αίτημα την ακύρωση της εν λόγω απορριπτικής αποφάσεως. Με την απόφασή του, το Γενικό Δικαστήριο ακυρώνει την απόφαση της Επιτροπής, καθόσον αφορά τη γραμμή τη γραμμή Ζυρίχη-Στοκχόλμη, και απορρίπτει την προσφυγή κατά τα λοιπά. Το Γενικό Δικαστήριο παρατηρεί κατ' αρχάς ότι η απόφαση που αφορά αίτηση απαλλαγής από δεσμεύσεις δεν προϋποθέτει την ανάκληση της εγκρίνουσας τη συγκέντρωση αποφάσεως, η οποία κατέστησε τις εν λόγω δεσμεύσεις υποχρεωτικές, και δεν αποτελεί τέτοια ανάκληση. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρινίζει συναφώς ότι, μολονότι η Επιτροπή διαθέτει ορισμένη διακριτική ευχέρεια για την εκτίμηση αυτή, εντούτοις είναι υποχρεωμένη να προβεί σε προσεκτική εξέταση της αιτήσεως, να διεξαγάγει, εφόσον είναι απαραίτητο, έρευνα, να λάβει τα κατάλληλα μέτρα διερευνήσεως της υποθέσεως και να βασίσει τα συμπεράσματά της στο σύνολο των κρίσιμων στοιχείων. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η Επιτροπή δεν τήρησε την υποχρέωση αυτήν. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή δεν εξέτασε τις επιπτώσεις της καταγγελίας της συναφθείσας το 1995 μεταξύ της Lufthansa και της SAS συμφωνίας κοινοπραξίας, μεμονωμένως ή από κοινού με την πρόταση της Lufthansa να καταγγείλει επίσης την υφιστάμενη διμερή συμφωνία συμμαχίας με την SAS. Επιπλέον, όσον αφορά τη συμφωνία πτήσεων με κοινό κωδικό η οποία συνήφθη μεταξύ της Swiss και της SAS το 2006 (συνεπώς, μετά την έκδοση της εγκριτικής αποφάσεως του 2005), το Γενικό Δικαστήριο κρίνει ότι η Επιτροπή μπορούσε να λάβει υπόψη τη συμφωνία αυτή για να εκτιμήσει αν και σε ποιο βαθμό η εν λόγω συμφωνία ήταν ικανή να περιορίσει ή να εξαλείψει τον ανταγωνισμό μεταξύ της Swiss και της SAS. Εντούτοις, η Επιτροπή δεν προέβη σε συγκεκριμένη ανάλυση της συμφωνίας αυτής και δεν ανέφερε καν στοιχεία

ικανά να αποδείξουν ότι η εν λόγω συμφωνία περιορίζει τον ανταγωνισμό μεταξύ της Swiss και της SAS. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η Επιτροπή δεν εκπλήρωσε την υποχρέωσή της για επιμελή εξέταση όλων των κρίσιμων στοιχείων, για λήψη μέτρων για τη διερεύνηση της υποθέσεως ή για διενέργεια των απαραίτητων ερευνών προκειμένου να εξακριβώσει την ύπαρξη σχέσεως ανταγωνισμού μεταξύ, αφενός, της Swiss και, αφετέρου, της SAS μεταξύ άλλων. Όσον αφορά τη γραμμή Ζυρίχη-Στοκχόλμη, το Γενικό Δικαστήριο συνάγει εντεύθεν ότι η Επιτροπή υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως και ότι τα στοιχεία τα οποία έγιναν δεκτά στην προσβαλλόμενη απόφαση δεν είναι ικανά να δικαιολογήσουν την απόρριψη της αιτήσεως απαλλαγής ως προς τη γραμμή αυτή.

III. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Επιμ.: Μάρκος Παπακωνσταντής

► Υποχρέωση δηλώσεως κεφαλαίων κατά τον ενδιάμεσο σταθμό εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Αρχή της αναλογικότητας

έλεγχοι ρευστών διαθεσίμων που εισέρχονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή εξέρχονται από αυτή – Κανονισμός (ΕΚ) 1889/2005 – πεδίο εφαρμογής – άρθρο 63 ΣΛΕΕ – υπήκοος τρίτης χώρας ο οποίος μεταφέρει στις αποσκευές του σημαντικό ποσό ρευστών διαθεσίμων το οποίο δεν έχει δηλώσει – κυρώσεις

ΔΕΕ C-489/13, Verest και Gerards, 31.05.2018, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος τμήματος: C.G. Fernlund, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: N. Jääskinen, ECLI:EU:C:2014:2210 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά στην ερμηνεία του άρθρου 9 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΚ) 1889/2005 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Οκτωβρίου 2005, σχετικά με τους ελέγχους ρευστών διαθεσίμων που εισέρχονται ή εξέρχονται από την Κοινότητα. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Lu Zheng και του Ministerio de Economía y Competitividad (Υπουργείου Οικονομίας και Ανταγωνιστικότητας, Ισπανία) σχετικά με το πρόστιμο που επιβλήθηκε στον πρώτο λόγω παραβάσεως της υποχρέωσης να δηλώσει, κατά την έξοδο από το ισπανικό έδαφος, ορισμένα ποσά ρευστών διαθεσίμων τα οποία μετέφερε.

Ως προς τα πραγματικά γεγονότα, ο L. Zheng, Κινέζος υπήκοος, παρέδωσε τις αποσκευές του στο αεροδρόμιο της Γκραν Κανάρια (Ισπανία) για μια πτήση η οποία είχε ως προορισμό το Χονγκ Κονγκ (Κίνα), με ενδιάμεσους σταθμούς στη Μαδρίτη (Ισπανία) και στο Άμστερνταμ (Κάτω

Χώρες). Σε έλεγχο που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της παραμονής στον ενδιάμεσο σταθμό της Μαδρίτης, διαπιστώθηκε ότι οι αποσκευές του L. Zheng περιείχαν ποσό ρευστών διαθεσίμων ύψους 92.900 ευρώ, το οποίο αυτός δεν είχε δηλώσει κατά παράβαση της ισπανικής νομοθεσίας για την πρόληψη εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδοτήσεως της τρομοκρατίας (νόμος 10/2010). Το ως άνω ποσό ρευστών διαθεσίμων κατασχέθηκε, πλην του ποσού των 1.000 ευρώ που αντιστοιχούσε στο, κατά το άρθρο 35 παρ. 2 του νόμου αυτού, ελάχιστο απαραίτητο για τη διαβίωση ποσό. Ο γενικός γραμματέας Δημοσίου Ταμείου και Δημοσιονομικής Πολιτικής της Ισπανίας επέβαλε στον L. Zheng διοικητικό πρόστιμο ύψους 91.900 ευρώ, λαμβάνοντας υπόψη ως επιβαρυντικές περιστάσεις το ιδιαίτερος μεγάλο ύψος του μη δηλωθέντος ποσού, τη μη τεκμηρίωση της νόμιμης προελεύσεως των ρευστών διαθεσίμων, τον ανακόλουθο χαρακτήρα των δηλώσεων του ενδιαφερομένου σχετικά με την επαγγελματική του δραστηριότητα και το γεγονός ότι τα ρευστά διαθέσιμα ευρίσκονταν σε σημείο τέτοιο που καταδείκνυε πρόθεση αποκρύψεως τους. Ο L. Zheng άσκησε ενώπιον του εφετείου Μαδρίτης προσφυγή κατά της αποφάσεως που του επέβαλλε το πρόστιμο. Το εφετείο της Μαδρίτης αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα: 1) Πρέπει το άρθρο 9 παρ. 1 του Κανονισμού 1889/2005 να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία επιτρέπει, για τον κολασμό της παραβάσεως της, κατά το άρθρο 3 του Κανονισμού αυτού, υποχρέωσης δηλώσεως, την επιβολή προστίμου το οποίο μπορεί να ανέλθει έως το διπλάσιο της αξίας των χρησιμοποιηθέντων μέσων πληρωμής; 2) Πρέπει το άρθρο 9 παρ. 1 του Κανονισμού 1889/2005 να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία προβλέπει ως επιβαρυντικές περιστάσεις για την παράβαση της υποχρέωσης δηλώσεως τη μη τεκμηρίωση της νόμιμης προελεύσεως των μέσων πληρωμής και την αναντιστοιχία της ασκούμενης από τον ενδιαφερόμενο δραστηριότητας με το μετακινηθέν ποσό; 3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στα δύο προηγούμενα ερωτήματα, πρέπει το άρθρο 9 παρ. 1 του Κανονισμού 1889/2005 να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η επιβολή χρηματικής κυρώσεως η οποία, ανεξαρτήτως του ύψους του μετακινηθέντος ποσού, μπορεί να ανέλθει στο 25% των μη δηλωθέντων ρευστών διαθεσίμων πληροί την απαίτηση περί αναλογικότητας;

Το Δικαστήριο, συνεκδικάζοντας τα δύο πρώτα ερωτήματα, επισημαίνει αρχικά ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη κίνηση ρευστών διαθεσίμων πρέπει να θεωρηθεί ως έξοδος από την Ένωση, δεδομένου ότι ο L. Zheng δεν μπορούσε, πριν από την άφιξή του στην Κίνα, να έχει πρόσβαση στα χρήματα που ευρίσκονταν στη βαλίτσα του την οποία είχε παραδώσει στο αεροδρόμιο της Γκραν

Κανάρια. Τη διαλαμβανόμενη στο άρθρο 3 παρ. 1 του Κανονισμού 1889/2005 υποχρέωση δηλώσεως υπέχουν μόνο τα φυσικά πρόσωπα που εισέρχονται στην Ένωση ή εξέρχονται από αυτή με ρευστά διαθέσιμα ύψους τουλάχιστον 10.000 ευρώ. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι η προβλεπόμενη από τον Κανονισμό δήλωση πρέπει να πραγματοποιείται από το ενδιαφερόμενο φυσικό πρόσωπο προς τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών μέσω των οποίων εισέρχεται στην Ένωση ή εξέρχεται από αυτήν.

Συνεπώς, το άρθρο 3 παρ. 1 του Κανονισμού 1889/2005 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, όπως ο L. Zheng, εξέρχεται φυσικώς από την Ένωση με ρευστά διαθέσιμα ύψους τουλάχιστον 10.000 ευρώ υποχρεούται να δηλώσει το ποσό που μεταφέρει στις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους μέσω του οποίου το πρόσωπο αυτό εξέρχεται φυσικώς από την Ένωση. Εν προκειμένω, δεδομένου ότι από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι ο L. Zheng επρόκειτο να εξέλθει από το έδαφος της Ένωσης μέσω του αεροδρομίου του Άμστερνταμ, υποχρεούτο, δυνάμει του εν λόγω Κανονισμού, να δηλώσει τα επίμαχα στην κύρια δίκη ρευστά διαθέσιμα όχι στις ισπανικές αρχές, αλλά στις αρμόδιες ολλανδικές αρχές.

Σύμφωνα με το άρθρο 65 παρ. 1, στοιχείο β' ΣΛΕΕ, το άρθρο 63 ΣΛΕΕ δεν θίγει το δικαίωμα των κρατών μελών, μεταξύ άλλων, να προβλέπουν διαδικασίες δηλώσεως των κινήσεων κεφαλαίων για λόγους διοικητικής ή στατιστικής ενημερώσεως ή να λαμβάνουν τα μέτρα που υπαγορεύονται από λόγους δημόσιας τάξεως ή δημόσιας ασφάλειας. Στο πλαίσιο αυτό, εθνικά μέτρα τα οποία περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων μπορούν να δικαιολογούνται από τους διαλαμβανόμενους στο άρθρο 65 ΣΛΕΕ λόγους εφόσον τηρούν την αρχή της αναλογικότητας, πράγμα που προϋποθέτει ότι τα μέτρα αυτά είναι κατάλληλα για να εγγυηθούν την επίτευξη του θεμιτώς επιδιωκόμενου σκοπού και ότι δεν βαίνουν πέραν του μέτρου που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Όσον αφορά ειδικότερα στην επίμαχη στην κύρια δίκη υποχρέωση δηλώσεως, από πάγια νομολογία προκύπτει ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων, όπως καθιερώνεται από τις Συνθήκες, δεν απαγορεύει, ως προϋπόθεση της εξαγωγής τραπεζογραμμάτων, προηγούμενη δήλωση. Πλην όμως, η αρχή της αναλογικότητας διέπει όχι μόνον τον καθορισμό των συστατικών στοιχείων της παραβάσεως, αλλά και τον ορισμό των κανόνων σχετικά με την αυστηρότητα των προστίμων και την εκτίμηση των στοιχείων που είναι δυνατό να λαμβάνονται υπόψη για την επιμέτρηση των προστίμων. Ειδικότερα, τα διοικητικά ή κατασταλτικά μέτρα τα οποία επιτρέπει εθνική νομοθεσία δεν πρέπει να υπερβαίνουν το μέτρο του αναγκαίου για την επίτευξη των σκοπών που θεμιτώς επιδιώκονται από τη νομοθεσία αυτή και η αυστηρότητα των κυρώσεων πρέπει να εί-

να αντιστοιχίσει προς τη σοβαρότητα των παραβάσεων τις οποίες κολάζουν. Ακόμη και αν ένα τέτοιο πρόστιμο επιβάλλεται κατά συνεκτίμηση ορισμένων επιβαρυντικών περιστάσεων, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές τηρούν την αρχή της αναλογικότητας, το γεγονός ότι το μέγιστο ποσό του προστίμου αυτού μπορεί να ανέλθει στο διπλάσιο του μη δηλωθέντος ποσού ρευστών διαθεσίμων και ότι εν πάση περιπτώσει, όπως συμβαίνει εν προκειμένω, το πρόστιμο μπορεί να καθορισθεί σε ύψος που αντιστοιχεί σχεδόν στο 100 % του ως άνω μη δηλωθέντος ποσού υπερβαίνει το μέτρο του αναγκαίου για τη διασφάλιση της συμμορφώσεως προς υποχρέωση δηλώσεως. Συνεπώς, στο πρώτο και στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 63 και 65 ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε νομοθεσία κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία προβλέπει ότι η παράβαση της υποχρέωσης προς δήλωση σημαντικών ποσών ρευστών διαθεσίμων που εισέρχονται στο έδαφος ή εξέρχονται από το έδαφος του κράτους αυτού τιμωρείται με πρόστιμο το οποίο μπορεί να ανέλθει έως το διπλάσιο του μη δηλωθέντος ποσού.

Σχετικά με το τρίτο ερώτημα, το Δικαστήριο το κρίνει απαράδεκτο, δεδομένου ότι έργο του Δικαστηρίου στο πλαίσιο του άρθρου 267 ΣΛΕΕ είναι να συμβάλλει στην απονομή της δικαιοσύνης εντός των κρατών μελών και όχι να διατυπώνει συμβουλευτικές γνώμες επί γενικών ή υποθετικών ερωτημάτων.

IV. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Δημήτριος Γούλας

► Καταχρηστική σύναψη διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου

Μέτρα προς επιβολή κυρώσεων

Εργασία ορισμένου χρόνου – συμβάσεις που συνάπτονται με εργοδότη που υπάγεται στον δημόσιο τομέα – μέτρα προς επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση καταχρηστικής σύναψης συμβάσεων ορισμένου χρόνου – αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας

ΔΕΕ C-494/16, Santoro, 07.03.2018, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2018:166 – Προδικαστική παραπομπή

Η εν λόγω υπόθεση αφορά ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει επανειλημμένως το ΔΕΕ: την καταχρηστική σύναψη διαδοχικών συμβάσεων εξαρτημένης εργασίας στον δημόσιο τομέα. Το γεγονός ότι τα σχετικά προδικαστικά ερωτήματα προέρχονται πολύ συχνά από ιταλικά και ελληνικά δικαστήρια αντανακλά την ένταση του προβλήματος στις δύο αυτές χώρες. Εν προκειμένω, τα προδικαστικά

ερωτήματα που ετέθησαν από ιταλικό δικαστήριο αφορούσαν δύο, κατ' ουσίαν, ζητήματα: Πρώτον, κατά πόσον είναι συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο η διαφοροποίηση των μέτρων επιβολής κυρώσεων σε περίπτωση καταχρηστικής σύναψης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αναλόγως του αν πρόκειται για εργοδότη του ιδιωτικού ή του δημόσιου τομέα. Δεύτερον, κατά πόσον οι κυρώσεις που προβλέπει η ιταλική νομοθεσία ειδικά για τον δημόσιο τομέα είναι συμβατές με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

Ειδικότερα, ενώ σε περίπτωση καταχρηστική σύναψης συμβάσεων εργασίας στον ιδιωτικό τομέα η ιταλική νομοθεσία προβλέπει ως κύρωση τη μετατροπή των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου σε σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου, αυτό αποκλείεται για τον δημόσιο τομέα. Αντιθέτως, στην περίπτωση του δημόσιου τομέα προβλέπεται η καταβολή κατ' αποκοπήν αποζημίωσης, το ύψος της οποίας κυμαίνεται μεταξύ του ποσού των τελευταίων πλήρων πραγματικών αποδοχών 2,5 και 12 μηνών του εργαζομένου. Επιπλέον, παρέχεται η δυνατότητα επιδίκασης και επιπρόσθετης αποζημίωσης, με την οποία αποκαθίσταται η ζημία που ενδεχομένως υπέστη ο εργαζόμενος εκ του ότι η απασχόληση ορισμένου χρόνου ενδεχομένως είχε ως αποτέλεσμα να απολέσει αυτός άλλες ευκαιρίες για σταθερή εργασία. Σε κάθε περίπτωση πάντως, δεν προβλέπεται αποζημίωση προκειμένου να αντισταθμισθεί η μη μετατροπή της σχέσεως εργασίας ορισμένου χρόνου σε σχέση εργασίας αορίστου χρόνου.

Το ΔΕΕ, αφού έκρινε το προδικαστικό ερώτημα παραδεκτό, υπενθύμισε ότι σκοπός της ρήτρας 5 της συμφωνίας-πλαίσου για την εργασία ορισμένου χρόνου που προσαρτήθηκε στην Οδηγία 1999/70/ΕΚ είναι η αποτροπή της καταχρηστικής σύναψης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου. Σε αυτό το πλαίσιο, η ρήτρα 5 σημείο 1 της συμφωνίας-πλαίσου επιβάλλει στα κράτη μέλη, προκειμένου να αποτραπεί η καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, τη λήψη τουλάχιστον ενός μέτρου από αυτά που απαριθμούνται στη ρήτρα αυτή, εφόσον το εθνικό τους δίκαιο δεν περιλαμβάνει άλλα ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα. Τα απαριθμούμενα στη ρήτρα 5 μέτρα περιλαμβάνουν, συγκεκριμένα, την ύπαρξη αντικειμενικών λόγων που δικαιολογούν την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας, τη μέγιστη συνολική διάρκεια αυτών των διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας και τον αριθμό των ανανεώσεών τους. Υπ' αυτό το πρίσμα, η ρήτρα 5 σημείο 1 της συμφωνίας-πλαίσου επιβάλλει στα κράτη μέλη την επίτευξη ενός γενικού σκοπού, δηλαδή της αποτροπής τέτοιων καταχρηστικών πρακτικών, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να επιλέξουν τα μέσα για την επίτευξή του, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά δεν θα αντιβαίνουν στον σκοπό και δεν θα περιορίζουν την πρακτική αποτελεσματικότητα της συμφωνίας

νίας-πλαισίου.

Αντιστοίχως, σύμφωνα με το σημείο 2 της ρήτρας 5 της συμφωνίας-πλαισίου, το δίκαιο της Ένωσης δεν προβλέπει ειδικές κυρώσεις για την περίπτωση κατά την οποία, παρά τα μέτρα αποτροπής, διαπιστώνονται καταχρηστικές πρακτικές. Η επιλογή των κυρώσεων αυτών εναπόκειται, κατ' αρχήν, στις εθνικές αρχές, υπό την προϋπόθεση όμως ότι οι κυρώσεις που θα επιλεγούν πρέπει να είναι όχι μόνον αναλογικές, αλλά και αρκούντως αποτελεσματικές και αποτρεπτικές για να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων που έχουν θεσπισθεί κατ' εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθύμισε την πάγια νομολογία του, σύμφωνα με την οποία η ρήτρα 5 σημείο 2 της συμφωνίας-πλαισίου δεν επιβάλλει γενικώς στα κράτη μέλη να προβλέπουν τη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου, στον βαθμό που αξιοποιείται ένα άλλο αρκούτως αποτελεσματικό μέτρο.

Συνεπώς, εφόσον προβλέπεται άλλο αποτελεσματικό μέτρο προς αποφυγή της καταχρηστικής χρησιμοποιήσεως διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου και, ενδεχομένως, την επιβολή κυρώσεων, η ρήτρα 5 της συμφωνίας-πλαισίου δεν εμποδίζει να αντιμετωπίζει ένα κράτος μέλος διαφορετικά την καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου αναλόγως του αν οι εν λόγω συμβάσεις ή σχέσεις συνήφθησαν με εργοδότη ο οποίος ανήκει στον ιδιωτικό τομέα ή με εργοδότη ο οποίος υπάγεται στον δημόσιο τομέα.

Κατόπιν του συμπεράσματος αυτού, το Δικαστήριο εξέτασε αν οι επίδικες στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικές διατάξεις είναι σύμφωνες προς τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις αρχές αυτές, τα μέτρα που θεσπίζονται στο εσωτερικό δίκαιο προς επίτευξη των στόχων που θέτει το δίκαιο της Ένωσης, κατ' ενάσκηση του ανωτέρω περιθωρίου εκτίμησης που διαθέτουν τα κράτη μέλη, δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκά από αυτά που ισχύουν σε παρεμφερείς καταστάσεις εσωτερικής φύσης (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να καθιστούν στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο απεφάνθη κατ' αρχάς ότι δεν διαπιστώνεται παραβίαση της αρχής της ισοδυναμίας. Την κρίση του αυτή βάσισε πρωτίστως στο ότι τα επίμαχα περισσότερο προστατευτικά μέτρα που ισχύουν στον ιδιωτικό τομέα συνιστούν επίσης εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και όχι μέτρα αμιγώς εσωτερικού δικαίου. Όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο επισήμανε ότι θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το σύνολο των διατάξεων που προβλέπει ο εθνικός νομοθέ-

της. Μόνο το γεγονός ότι ο εθνικός νομοθέτης επιλέγει το πλέον προστατευτικό μέτρο για τις σχέσεις εργασίας του ιδιωτικού τομέα δεν σημαίνει ότι τα μέτρα που ισχύουν στον δημόσιο τομέα είναι αυτομάτως μη αποτελεσματικά. Εν προκειμένω, στις περιπτώσεις παραβιάσεων από εργοδότες του δημόσιου τομέα, η ιταλική νομοθεσία συμπληρώνει τις αξιώσεις αποζημίωσης με πρόσθετες κυρώσεις, όπως η ατομική ευθύνη των οργάνων που είναι υπεύθυνα για την καταχρηστική σύναψη των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Εξάλλου, σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι όποιες αποδεικτικές δυσκολίες διαπιστώνονται ως προς την πραγματική άσκηση των αξιώσεων αποζημίωσης των εργαζομένων μπορούν να αναπληρώνονται επαρκώς από έναν μηχανισμό αποδεικτικών τεκμηρίων υπέρ των εναγόντων. Εν όψει όλων αυτών, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να κρίνει αν τα μέτρα που προβλέπονται στο ιταλικό δίκαιο, συνδυαστικώς εκτιμώμενα, διαθέτουν όντως αποτελεσματικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα, ώστε να διασφαλισθεί η πλήρης αποτελεσματικότητα των κανόνων που θεσπίζονται κατ' εφαρμογήν της συμφωνίας-πλαισίου.

► Διακρίσεις λόγω ηλικίας

Προσμέτρηση περιόδων απασχόλησης που πραγματοποιήθηκαν πριν από τη συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας

αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρο 21 παρ. 1 – Οδηγία 2000/78/ΕΚ – άρθρα 2, 6 και 16 – ημερομηνία αναφοράς για τη μισθολογική προαγωγή – εισάγουσα δυσμενή διάκριση νομοθεσία κράτους μέλους που αποκλείει την προσμέτρηση, για τον καθορισμό των αποδοχών, περιόδων απασχόλησης που πραγματοποιήθηκαν πριν από τη συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας – κατάργηση των διατάξεων που αντιβαίνουν στην αρχή της ίσης μεταχείρισης

ΔΕΕ C-482/16, Stollwitzer, 14.03.2018, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: P. Mengozzi, ECLI:EU:C:2018:180 – Προδικαστική παραπομπή

Στην παρούσα υπόθεση, το ΔΕΕ εκλήθη για τρίτη φορά να αποφανθεί επί της συμβατότητας του συστήματος αναγνώρισης προϋπηρεσίας της κρατικής εταιρίας σιδηροδρομών της Αυστρίας με την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας. Αρχικά, με την απόφαση επί της υπόθεσης *Hütter*¹ το ΔΕΕ έκρινε ότι ο αποκλεισμός της επαγγελματικής πείρας που αποκτήθηκε πριν από την ηλικία των 18 ετών συνιστούσε άμεση διάκριση λόγω ηλικίας και συνεπώς αντέκειτο την Οδηγία 2000/78/ΕΚ.

1. ΔΕΕ C-88/08, *Hütter*, 18.06.2009, ECLI:EU:C:2009:381.

Κατόπιν των μέτρων που ελήφθησαν προς συμμόρφωση με την ανωτέρω απόφαση του ΔΕΕ, το Δικαστήριο με τη νεότερη απόφαση επί της υπόθεσης *ÖBB Personenverkehr AG*² έκρινε ότι και το νέο καθεστώς παραβίαζε την Οδηγία 2000/78/ΕΚ, διότι και πάλι εξακολουθούσαν να θίγονται όσοι διέθεταν επαγγελματική εμπειρία αποκτηθείσα σε ηλικία μικρότερη των 18 ετών.

Κατόπιν και της δεύτερης αυτής απόφασης, ο αυστριακός νομοθέτης μεταρρύθμισε εκ νέου το καθεστώς μισθολογικών προαγωγών στην εταιρία σιδηροδρόμων, εισάγοντας αναδρομικά τις εξής τροποποιήσεις: Πρώτον, προσμέτρησε μεν τις προγενέστερες του 18ου έτους της ηλικίας περιόδους προϋπηρεσίας των εργαζομένων της εταιρίας, αλλά μόνον εφόσον αφορούσαν εργασία παρασχεθείσα σε επιχειρήσεις σιδηροδρομικών μεταφορών και όχι σε άλλες συναφείς επιχειρήσεις ή κλάδους. Δεύτερον, προέβλεψε τη διατήρηση μιας «προσωπικής διαφοράς», δηλαδή την προσωρινή διατήρηση των τυχόν υπέρτερων αποδοχών που ελάμβαναν εκείνοι που ωφελούνταν από το παλαιό σύστημα και για τους οποίους ο επανυπολογισμός του χρόνου εμπειρίας θα συνεπαγόταν μείωση αποδοχών. Τρίτον, προς αντιστάθμιση των δυσμενών οικονομικών συνεπειών που θα είχε διαφορετικά η μεταβολή της ημερομηνίας αναφοράς για τη μισθολογική προαγωγή των εργαζομένων, προβλέφθηκε η εισαγωγή, για όλους τους εργαζομένους της εταιρίας, ενός συμπληρωματικού μισθολογικού κλιμακίου πριν από το τελευταίο κλιμάκιο.

Κατά τον κ. Stollwitzer, εργαζόμενο της επιχείρησης που διέθετε χρόνο υπηρεσίας σε ηλικία μικρότερη των 18 ετών, το νέο σύστημα κατέληγε επί της ουσίας να εκμηδενίζει το όποιο μισθολογικό όφελος προέκυπτε από τη μερική αναγνώριση του χρόνου υπηρεσίας που είχε διανυθεί σε ηλικία μικρότερη των 18 ετών, ενώ αντιθέτως διατηρείτο, μέσω των διατηρητικών ρητρών που προβλέφθηκαν, το ευνοϊκό μισθολογικό καθεστώς που είχε διαμορφωθεί προηγουμένως για όσους δεν είχαν τέτοια υπηρεσία.

Το Δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς αυτούς, δεχόμενο ότι πλέον ο αυστριακός νομοθέτης δεν παραβιάζει την Οδηγία 2000/78/ΕΚ. Πρώτον, σύμφωνα με το ΔΕΕ, η συμμόρφωση με την προηγούμενη απόφαση του Δικαστηρίου δεν απαιτούσε οπωσδήποτε την απονομή μισθολογικής αύξησης στους εργαζομένους που υφίσταντο διάκριση κατά το προϊσχύσαν καθεστώς. Σε μια τέτοια περίπτωση, η Οδηγία 2000/78/ΕΚ αφήνει στα κράτη μέλη την ευχέρεια να επιλέξουν, μεταξύ των διαφόρων λύσεων που προσφέρονται για την επίτευξη του σκοπού της, τη λύση που κρίνεται καταλληλότερη προς τούτο, αναλόγως των διαφόρων καταστάσεων που μπορούν να ανακύψουν. Κατ' αρχήν θεμιτό μέτρο, υπ' αυτό το πρίσμα,

είναι και ο αναδρομικός επανυπολογισμός του χρόνου υπηρεσίας για όλο το προσωπικό.

Δεύτερον, θεμιτό κρίθηκε και το ότι η διανυθείσα σε ηλικία μικρότερη των 18 ετών εμπειρία που επιτρέπεται να αναγνωρισθεί περιορίσθηκε μόνο σε εκείνη που αφορούσε εργασία σε παρόμοιες επιχειρήσεις σιδηροδρομικών μεταφορών. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, ένα τέτοιο κριτήριο συνιστά θεμιτό σκοπό μισθολογικής πολιτικής. Εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, ναι μεν μια διάταξη του εθνικού δικαίου η οποία προσμετρά ορισμένες μόνο περιόδους προηγούμενης απασχολήσεως και αγνοεί άλλες τέτοιες περιόδους μπορεί να συνεπάγεται διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των εργαζομένων αναλόγως της ημερομηνίας πρόσληψής τους από την οικεία επιχείρηση, πλην όμως η διαφορετική αυτή μεταχείριση δεν βασίζεται, κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο, στην ηλικία ούτε σε γεγονός συνδεδεμένο με την ηλικία. Εν προκειμένω, η επαγγελματική εμπειρία που αποκτήθηκε σε άλλες (μη σιδηροδρομικές) επιχειρήσεις δεν λαμβάνεται μεν υπ' όψιν, ανεξαρτήτως όμως της ηλικίας στην οποία αυτή αποκτήθηκε ή της ηλικίας στην οποία προσλήφθηκε ο οικείος εργαζόμενος.

Τέλος, η διατήρηση των κεκτημένων δικαιωμάτων όσον ωφελούνταν υπό το προϊσχύσαν καθεστώς συνιστά, σύμφωνα με το ΔΕΕ, θεμιτό σκοπό της πολιτικής απασχόλησης. Άλλωστε, εν προκειμένω, μια υποτιθέμενη δυσμενής διάκριση εξαιτίας των συνεπειών της εφαρμογής της ρήτρας διασφάλισης των κεκτημένων δικαιωμάτων δεν θα θεμελιωνόταν στο κριτήριο της ηλικίας, αλλά στον τρόπο προσμέτρησης της προηγούμενης επαγγελματικής εμπειρίας. Το ίδιο ισχύει, κατά το ΔΕΕ, και όσον αφορά την εισαγωγή ενός προτελευταίου μισθολογικού κλιμακίου.

Εξετάζοντας ειδικά τις δυνατότητες δικαιολόγησης της διαφορετικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας που προβλέπει η Οδηγία 2000/78/ΕΚ, το Δικαστήριο υπενθύμισε το ευρύ περιθώριο εκτίμησης που αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη όχι μόνον όσον αφορά την επιλογή του συγκεκριμένου σκοπού που θα επιδιώξουν στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής και της πολιτικής απασχόλησης, αλλά και όσον αφορά τον καθορισμό των κατάλληλων για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρων. Εν όψει αυτού, έγινε δεκτό ότι ο αυστριακός νομοθέτης, στο πλαίσιο της θέσπισης των νέων διατάξεων του εσωτερικού νομικού πλαισίου περί σιδηροδρόμων, εξισορρόπησε, κατά τρόπο συμβατό με την Οδηγία 2000/78/ΕΚ, την εξάλειψη της διάκρισης λόγω ηλικίας με τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων που είχαν κτηθεί υπό το προϊσχύσαν νομικό καθεστώς.

2. ΔΕΕ C-417/13, *ÖBB Personenverkehr*, 28.01.2015, ECLI:EU:C:2015:38.

► Διάκριση λόγω θρησκείας

Το θρήσκευμα ως ουσιώδης, θεμιτή και δικαιολογημένη επαγγελματική απαίτηση

Άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78/EK – Ίση μεταχείριση – Διαφορετική μεταχείριση λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων – Επαγγελματικές δραστηριότητες εκκλησιών ή άλλων οργανώσεων η δεοντολογία των οποίων εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις – Θρησκεία ή πεποιθήσεις που αποτελούν επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της οργάνωσης – Εκκλησιαστικό προνόμιο του αυτοκαθορισμού - Φύση των δραστηριοτήτων και πλαίσιο εντός του οποίου ασκούνται – Άρθρο 17 ΣΛΕΕ – Άρθρα 10, 21 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΕ C-414/16, Egenberger, 17.04.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: F. Biltgen, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2018:257 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. Στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Α. Πανούση, σ. 259

VI. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ & ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Βιργινία Τζώρτζη

► Συνοριακοί έλεγχοι, άσυλο και μετανάστευση

Η απαγόρευση εισόδου στην επικράτεια της Ένωσης δεν αποκλείει την εξέταση της αίτησης για οικογενειακή επανένωση υπηκόου τρίτης χώρας που είναι μέλος της οικογένειας ευρωπαίου πολίτη

Ιθαγένεια της Ένωσης – άρθρο 20 ΣΛΕΕ – αίτηση υπηκόου τρίτης χώρας για τη χορήγηση άδειας διαμονής εντός του κράτους μέλους πολίτη της Ένωσης, ο οποίος ουδέποτε άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας – εθνική διοικητική πρακτική που συνίσταται στη μη εξέταση αιτήσεων για τη χορήγηση άδειας διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης όταν εις βάρος του ενδιαφερόμενου υπηκόου τρίτης χώρας έχει εκδοθεί, βάσει του εθνικού δικαίου, έγκυρη απόφαση απαγόρευσης εισόδου η οποία έχει καταστεί απρόσβλητη – άρθρα 7 και 24 του Χάρτη – Οδηγία 2008/115/EK

ΔΕΕ C-82/16, Κ.Α. κ.λπ., 08.05.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: K. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2018:308 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 20 ΣΛΕΕ σχετικά με την ιθαγένεια της Ένωσης, των άρθρων 7 και 24 του Χάρτη και της Οδη-

γίας 2008/115/EK σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρانونώς διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών (εφεξής: Οδηγία σχετικά με την παράνομη διαμονή).

Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ενδίκων διαφορών μεταξύ επτά υπηκόων τρίτων χωρών και της αρμόδιας βελγικής αρχής για το άσυλο και τη μετανάστευση. Αντικείμενο των κύριων δικών ήταν οι αποφάσεις της παραπάνω αρχής να μην εξετάσει τις αντίστοιχες αιτήσεις τους χορήγησης άδειας διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης και, ανάλογα με την περίπτωση, να τους διατάξει να εγκαταλείψουν την επικράτεια ή να συμμορφωθούν με διαταγή να εγκαταλείψουν την επικράτεια.

Κατά το άρθρο 20 ΣΛΕΕ, θεσπίζεται ιθαγένεια της Ένωσης και ορίζεται ότι οι πολίτες της Ένωσης έχουν δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών. Το άρθρο 7 του Χάρτη ορίζει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στον σεβασμό της οικογενειακής ζωής του, ενώ το άρθρο 24, που αφορά τα δικαιώματα του παιδιού, αποδίδει πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού. Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Οδηγίας σχετικά με την παράνομη διαμονή, κατά την εφαρμογή της τα κράτη μέλη υποχρεούνται να λαμβάνουν δεόντως υπόψη, μεταξύ άλλων, τα βέλτιστα συμφέροντα του παιδιού καθώς και την οικογενειακή ζωή.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν επτά υπηκόους τρίτων χωρών που διαμένουν στο Βέλγιο. Για όλους είχε εκδοθεί απόφαση να επιστρέψουν στη χώρα τους, με επιπρόσθετη απαγόρευση εισόδου στο Βέλγιο που, για ορισμένους εξ αυτών, επιβαλλόταν για λόγους προστασίας της δημοσίας τάξης. Στη συνέχεια, υπέβαλαν αιτήσεις για άδεια διαμονής στο Βέλγιο, με βάση τους οικογενειακούς τους δεσμούς με Βέλγο πολίτη (κατιόντες Βέλγου υπηκόου εξαρτώμενοι από αυτόν, γονείς ανήλικου τέκνου που έχει την βελγική ιθαγένεια ή κατά νόμον συνοικνών σύντροφος ευρισκόμενος σε σταθερή σχέση με Βέλγο υπήκοο) και ισχυριζόμενοι ότι εν λόγω οι ιδιότητες δημιουργούν μια σχέση εξάρτησης που μπορεί να επιτρέψει την οικογενειακή επανένωση. Οι αρμόδιες βελγικές αρχές αρνήθηκαν να εξετάσουν τις αιτήσεις τους για οικογενειακή επανένωση βάσει των υφιστάμενων απαγορεύσεων εισόδου. Σύμφωνα με το βελγικό δίκαιο, η ισχύουσα απαγόρευση εισόδου δεν μπορεί να καταργηθεί ή να ανασταλεί, εκτός εάν υποβληθεί αίτηση άρσης ή αναστολής της σε χώρα εκτός του Βελγίου. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι Βέλγοι πολίτες, με τους οποίους οι υπήκοοι τρίτων χωρών ισχυρίστηκαν ότι έχουν οικογενειακούς δεσμούς, δεν άσκησαν ποτέ το δικαίωμά τους στην ελεύθερη κυκλοφορία και εγκατάσταση.

Το Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Συμβούλιο επιλύσεως ενδίκων διαφορών σε θέματα ασύλου και μετανάστευσης) του Βελγίου αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει προδικαστικά

ερωτήματα στο Δικαστήριο σχετικά με τη συμβατότητα των βελγικών διατάξεων με το άρθρο 20 ΣΛΕΕ και την Οδηγία σχετικά με την παράνομη διαμονή. Με τα προδικαστικά ερωτήματα ζητείται να διευκρινισθεί αν το ενωσιακό δίκαιο απαγορεύει στις εθνικές αρχές να αρνούνται την εξέταση επί της ουσίας μιας αίτησης για οικογενειακή επανένωση που υποβάλλεται από μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, όταν το εν λόγω μέλος της οικογένειας υπόκειται σε απαγόρευση εισόδου που εξακολουθεί να ισχύει.

Το Δικαστήριο διαπιστώνει την παραβίαση του άρθρου 20 ΣΛΕΕ. Συγκεκριμένα, κρίνει ότι η διάταξη αυτή αποκλείει την πρακτική των εθνικών αρχών να μην εξετάζουν εάν υφίσταται σχέση εξάρτησης μεταξύ του πολίτη της Ένωσης και του υπηκόου τρίτης χώρας, όταν η σχέση αυτή είναι τέτοιας φύσης ώστε σε περίπτωση άρνησης χορήγησης δικαιώματος διαμονής στον υπήκοο τρίτης χώρας, ο πολίτης της Ένωσης θα υποχρεωνόταν, στην πράξη, να εγκαταλείψει την επικράτεια της Ένωσης και, συνεπώς, να στερηθεί της ουσιαστικής απόλαυσης της ουσίας των δικαιωμάτων που παρέχει το εν λόγω καθεστώς.

Όσον αφορά τη σχέση εξάρτησης, το Δικαστήριο διευκρινίζει τις συνθήκες υπό τις οποίες μια σχέση εξάρτησης μπορεί να δικαιολογήσει δευτερογενές δικαίωμα διαμονής για ένα μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης που ουδέποτε άσκησε το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας. Εάν το μέλος της οικογένειας είναι ενήλικας, μπορεί, κατά γενικό κανόνα, να θεωρηθεί ότι είναι σε θέση να ζει ανεξάρτητη ζωή από τα μέλη της οικογένειάς του. Ως εκ τούτου, ένα δευτερογενές δικαίωμα διαμονής μπορεί να αναγνωρίζεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπου δεν μπορεί να υπάρξει καμιά μορφή αποχωρισμός του ενδιαφερομένου από το μέλος της οικογένειας από το οποίο εξαρτάται.

Όταν ο πολίτης της Ένωσης είναι ανήλικος, ο βαθμός εξάρτησης πρέπει να βασίζεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού και λαμβάνοντας υπόψη όλες τις περιστάσεις, όπως η ηλικία του παιδιού, η ψυχική και συναισθηματική ανάπτυξή του, οι συναισθηματικοί δεσμοί με τους γονείς και οι κίνδυνοι αποχωρισμού. Η ύπαρξη οικογενειακού δεσμού, βιολογικού ή νομικού, δεν επαρκεί για την καθιέρωση μιας τέτοιας σχέσης εξάρτησης. Ομοίως, η συνοίκηση αποτελεί σχετικό, αλλά όχι απαραίτητο, στοιχείο στην αξιολόγηση αυτή. Το Δικαστήριο περαιτέρω κρίνει ότι τρία γεγονότα είναι άνευ σημασίας: πρώτον, το ότι η σχέση εξάρτησης γεννιέται μετά την επιβολή της απαγόρευσης εισόδου του υπηκόου τρίτης χώρας, δεύτερον, το ότι η απαγόρευση εισόδου έχει καταστεί απρόσβλητη κατά το χρονικό σημείο στο οποίο ο υπήκοος τρίτης χώρας υποβάλλει αίτηση άδειας διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης και, τέλος, το ότι η απαγόρευση εισόδου δικαιολογείται από τη μη συμμόρφωση

με υποχρέωση επιστροφής. Η άρνηση αναγνώρισης δευτερογενούς δικαιώματος διαμονής μπορεί να γίνει δεκτή για λόγους δημοσίας τάξεως μόνον αν από συγκεκριμένη εκτίμηση όλων των συνθηκών και, λαμβάνοντας υπόψη την αρχή της αναλογικότητας, του υπέρτερου συμφέροντος των ενδιαφερομένων παιδιών και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, προκύπτει ότι ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας συνιστά πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή για τη δημόσια τάξη.

Τέλος, όσον αφορά την παραβίαση της Οδηγίας Επιστροφής, το Δικαστήριο καταλήγει ότι το άρθρο 5 αυτής αντιτίθεται σε εθνική πρακτική κατά την οποία μπορεί να εκδοθεί απόφαση επιστροφής σε σχέση με υπήκοο τρίτης χώρας, κατά του οποίου έχει ήδη εκδοθεί απόφαση περί επιστροφής, συνοδευόμενη από απαγόρευση εισόδου στην επικράτεια που εξακολουθεί να ισχύει, χωρίς να ληφθούν υπόψη οι περιστάσεις της οικογενειακής του ζωής, των οποίων γίνεται αναφορά στην αίτηση χορήγησης άδειας διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης που επιβάλλεται μετά την επιβολή τέτοιας απαγόρευσης εισόδου. Το Δικαστήριο, εντούτοις, καταλήγει στο αντίθετο αποτέλεσμα σε περίπτωση που ο ενδιαφερόμενος μπορούσε να είχε επικαλεσθεί αυτού του είδους τις περιστάσεις σε προγενέστερο χρονικό σημείο.

► Πολιτική ασύλου

Προϋποθέσεις αναγνώρισης του καθεστώτος επικουρικής προστασίας θύματος βασανιστηρίων σε περίπτωση κινδύνου εκ προθέσεως μη παροχής κατάλληλης περίθαλψης στη χώρα καταγωγής

αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα – ελάχιστες απαιτήσεις – προϋποθέσεις για την αναγνώριση του καθεστώτος επικουρικής προστασίας – συνέπειες βασανιστηρίων που υπέστη ο αιτών στη χώρα καταγωγής του – κίνδυνος σοβαρής βλάβης της ψυχικής υγείας του αιτούντος σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής του – έλλειψη κατάλληλης θεραπείας των παθήσεων στη χώρα καταγωγής

ΔΕΕ C-353/16, MP (Protection subsidiaire d'une victime de tortures passées), 24.04.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: K. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: Y. Bot, ECLI:EU:C:2018:276 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία της έννοιας της επικουρικής προστασίας όπως αυτή προσδιορίζεται στην Οδηγία 2004/83/EK για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (εφεξής: Οδηγία περί αναγνώρισης).

Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ΜΡ και του Secretary of State for the Home Department (Υπουργού Εσωτερικών, Ηνωμένο Βασίλειο) με αντικείμενο την απόρριψη της αιτήσεώς του ασύλου.

Το άρθρο 2 στοιχείο 3 της Οδηγίας περί Αναγνώρισης καθορίζει ως πρόσωπο που δικαιούται επικουρική προστασία τον υπήκοο τρίτης χώρας που δεν πληροί τις προϋποθέσεις για να αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, αλλά σε σχέση με τον οποίο υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι που καταδεικνύουν ότι εάν επιστρέψει στη χώρα της καταγωγής του, θα αντιμετωπίσει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί σοβαρή βλάβη. Περαιτέρω, κατά το άρθρο 15 παρ. β', η σοβαρή βλάβη συνίσταται, μεταξύ άλλων, σε βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία του αιτούντος στη χώρα καταγωγής του.

Ο ΜΡ, υπήκοος Σρι Λάνκα, αφίχθη στο Ηνωμένο Βασίλειο τον Ιανουάριο του 2005, όπου του χορηγήθηκε άδεια διαμονής για σπουδές έως τις 30 Σεπτεμβρίου 2008. Τον Ιανουάριο του 2009, κατέθεσε αίτηση ασύλου επικαλούμενος τα βασανιστήρια που είχε υποστεί από τις δυνάμεις ασφαλείας της Σρι Λάνκα εξαιτίας της συμμετοχής του στην οργάνωση των «Απελευθερωτικών Τίγρεων του Ταμίλ Ιλάμ». Ισχυρίστηκε, ειδικότερα, ότι αν επέστρεφε στη Σρι Λάνκα θα υφίστατο την ίδια μεταχείριση. Η αρμόδια αρχή περί μετανάστευσης του Ηνωμένου Βασιλείου απέρριψε την αίτησή του, καθώς δεν επείσθη ότι ο ΜΡ εξακολουθούσε να παρουσιάζει ενδιαφέρον για τις αρχές της Σρι Λάνκα. Επομένως, δεν θεώρησε ότι κινδύνευε να υποστεί περαιτέρω κακομεταχείριση σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα του.

Με την άποψη αυτή συμφώνησε και το UK Upper Tribunal (Εφετείο διοικητικών διαφορών (τμήμα μεταναστεύσεως και ασύλου), Ηνωμένο Βασίλειο). Ωστόσο, το παραπάνω δικαστήριο έκρινε ότι η επιστροφή του αιτούντος στη Σρι Λάνκα θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ, καθώς δεν θα είχε πρόσβαση σε κατάλληλη ιατρική περίθαλψη με την επιστροφή του στη χώρα. Το κατ' αναίρεση επιληφθέν Supreme Court of the United Kingdom (Ανώτατο Το Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, ζητώντας διευκρινίσεις ως προς το πεδίο εφαρμογής της επικουρικής προστασίας, σύμφωνα με την Οδηγία περί Αναγνώρισης.

Το βασικό νομικό ζήτημα έγκειται στον βαθμό κατά τον οποίο η Οδηγία για την αναγνώριση καλύπτει τις ψυχικές ασθένειες και τα παρελθόντα βασανιστήρια.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι υπήκοος τρίτης χώρας δεν δικαιούται επικουρικής προστασίας παρά μόνον εάν υπάρχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να εκτιμάται ότι, σε περίπτωση επιστροφής του στη χώρα

καταγωγής του, διατρέχει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί κάποια από τις τρεις μορφές σοβαρής βλάβης που καθορίζει η Οδηγία, δηλαδή α) θανατική ποινή ή εκτέλεση, β) βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία του αιτούντος στη χώρα καταγωγής του ή γ) σοβαρή και προσωπική απειλή κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας αμάχου λόγω αδιάκριτης άσκησης βίας σε καταστάσεις διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης. Το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος υπέστη, κατά το παρελθόν, βασανιστήρια από τις αρχές της χώρας καταγωγής του δεν μπορεί να δικαιολογήσει την αναγνώριση σε αυτόν του καθεστώτος της επικουρικής προστασίας, όταν δεν υφίσταται πλέον πραγματικός κίνδυνος επαναλήψεως τέτοιων πράξεων βασανιστηρίων σε περίπτωση επιστροφής του στη χώρα αυτή.

Το Δικαστήριο, στη συνέχεια, υπενθυμίζει ότι το άρθρο 4 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η απομάκρυνση υπηκόου τρίτης χώρας συνιστά απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση εάν συνεπάγεται τον πραγματικό και αποδεδειγμένο κίνδυνο σημαντικής και ανεπανόρθωτης επιδείνωσης της κατάστασης της υγείας του. Ωστόσο, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η σοβαρή επιδείνωση των ψυχολογικών προβλημάτων του αιτούντος δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια της Οδηγίας.

Το Δικαστήριο καταλήγει, τέλος, ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν ο αιτών είναι πιθανό να εκτεθεί, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής του, σε κίνδυνο να μην του παρασχεθεί εκ προθέσεως η κατάλληλη περίθαλψη για την αντιμετώπιση των σωματικών ή ψυχολογικών συνεπειών από τα βασανιστήρια που υπέστη στο παρελθόν από τις αρχές της χώρας αυτής.

► Μεταναστευτική πολιτική

Καθοριστικός για το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης ο χρόνος κατάθεσης της αίτησης διεθνούς προστασίας από ασυνόδευτο ανήλικο

έλεγχος στα σύνορα, άσυλο και μετανάστευση – δικαίωμα στην οικογενειακή επανένωση – έννοια του όρου «ασυνόδευτος ανήλικος» – δικαίωμα πρόσφυγα στην οικογενειακή επανένωση με τους γονείς του – προσωρινή άδεια διαμονής – πρόσφυγας ηλικίας κάτω των 18 ετών κατά την είσοδο και την κατάθεση της αιτήσεως ασύλου και άνω των 18 ετών κατά τον χρόνο υποβολής της αίτησης οικογενειακής επανένωσης – καθοριστικής σημασίας ημερομηνία για την εκτίμηση της ιδιότητας του ασυνόδευτου ανήλικου

ΔΕΕ C-550/16, Α και S, 12.04.2018, Τμήμα δεύτερο,

Πρόεδρος-Εισηγητής: M. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: Y. Bot, ECLI:EU:C:2018:248 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης και, συγκεκριμένα, το δικαίωμα επανένωσης ασυνόδευτων ανηλίκων με τους γονείς τους. Η παραπάνω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Α και S, υπηκόων Ερυθραίας, και, αφετέρου, του staatssecretaris van Veiligheid en Justitie (Υφυπουργού Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, Κάτω Χώρες). Αντικείμενο της κύριας δίκης ήταν η εκ μέρους του τελευταίου απόρριψη της αιτήσεως των πρώτων για τη χορήγηση σε αυτούς και στους τρεις ανήλικους υιούς τους άδειας προσωρινής διαμονής λόγω οικογενειακής επανένωσης με τη μεγαλύτερη κόρη τους.

Κατά την Οδηγία σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, στους οποίους έχει αναγνωρισθεί το καθεστώς του πρόσφυγα, έχουν δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης με τους γονείς τους.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν μια νεαρή υπήκοο Ερυθραίας, την κόρη των Α και S, που έφθασε στην Ολλανδία ως ασυνόδευτη ανήλικη. Ζήτησε άσυλο και, ενώ περίμενε την αρμόδια εθνική αρχή να εξετάσει την αίτησή της, ενηλικιώθηκε. Μόλις της χορηγήθηκε άσυλο, υπέβαλε αίτηση χορήγησης άδειας προσωρινής διαμονής για τους γονείς της και τα τρία ανήλικα αδέρφια της για λόγους οικογενειακής επανένωσης. Ωστόσο, η αίτησή της απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι είχε συμπληρώσει τα δεκαοκτώ έτη κατά τον χρόνο υποβολής της αίτησης οικογενειακής επανένωσης. Οι γονείς της Α και S αμφισβήτησαν την απορριπτική απόφαση ενώπιον του rechtbank Den Haag (Πρωτοδικείο Χάγης, Κάτω Χώρες), επικαλούμενοι ότι για να χαρακτηριστεί πρόσωπο ως «ασυνόδευτος ανήλικος», κατά την έννοια της Οδηγίας για το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, καθοριστικής σημασίας είναι η ημερομηνία εισόδου του ενδιαφερομένου στο οικείο κράτος μέλος. Το ολλανδικό δικαστήριο ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και ζήτησε από το Δικαστήριο διευκρινίσεις όσον αφορά την Οδηγία σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης.

Το βασικό νομικό ζήτημα έγκειται στο ποιο είναι, εν τέλει, το χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να εκτιμάται η ηλικία ενός πρόσφυγα, προκειμένου να μπορεί αυτός να χαρακτηριστεί ως ανήλικος και να μπορεί, επομένως, να απολαύει του ειδικού δικαιώματος στην οικογενειακή επανένωση.

Το Δικαστήριο αποφαινεται ότι καθοριστικής σημασίας είναι η ημερομηνία κατάθεσης της αίτησης παροχής διεθνούς προστασίας από τον ασυνόδευτο ανήλικο, θεμελιώνοντας το συμπέρασμά του αυτό σε μια σειρά λόγων. Το Δικαστήριο ξεκινά την ανάλυσή του, κάνοντας αναφορά

στον αναγνωριστικό χαρακτήρα της πράξης αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα. Αυτό σημαίνει ότι τα πρόσωπα που χρήζουν διεθνούς προστασίας έχουν δικαίωμα αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα, ακόμη και πριν από τη λήψη της σχετικής απόφασης. Επιπλέον, το Δικαστήριο θεώρησε ότι εάν το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης εξαρτιόταν από το χρονικό σημείο κατά το οποίο η αρμόδια εθνική αρχή εκδίδει επισήμως την απόφαση, με την οποία αναγνωρίζεται ότι το ενδιαφερόμενο πρόσωπο έχει την ιδιότητα του πρόσφυγα και, ως εκ τούτου, από την κατά το μάλλον ή ήττον μεγάλη ταχύτητα με την οποία η αρχή αυτή εξετάζει την αίτηση παροχής διεθνούς προστασίας, αυτό θα έθετε εν αμφιβόλω την πρακτική αποτελεσματικότητα του δικαιώματος επανένωσης. Θα ήταν επίσης αντίθετο με τους σκοπούς της Οδηγίας για το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης που συνίστανται στην προώθηση της οικογενειακής επανένωσης και στη χορήγηση συναφώς ειδικής προστασίας στους ασυνόδευτους πρόσφυγες. Θα παραβίαζε εξάλλου την αρχή της ίσης μεταχείρισης, αφού δύο ασυνόδευτοι ανήλικοι της ίδιας ηλικίας, που ο καθένας είχε υποβάλει κατά την ίδια χρονική στιγμή αίτηση διεθνούς προστασίας θα μπορούσαν, όσον αφορά το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, να τύχουν διαφορετικής μεταχείρισης ως αποτέλεσμα της διαφορετικής διάρκειας εξέτασης της αίτησής τους.

Το Δικαστήριο σημειώνει ότι γενικά οι αιτούντες άσυλο δεν επηρεάζουν τη διάρκεια της διαδικασίας εξέτασης της αίτησης αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα. Αυτή μπορεί να εξαρτάται από την πολυπλοκότητα της υπόθεσης, τον φόρτο εργασίας των εθνικών αρχών και τις πολιτικές επιλογές των κρατών μελών όσον αφορά το προσωπικό που τίθεται στη διάθεση των αρχών αυτών και τις περιπτώσεις που πρέπει να εξετάζονται προτεραιότητα. Το ενδεχόμενο να εξαρτάται το δικαίωμα στην οικογενειακή επανένωση από τον χρόνο κατάθεσης της σχετικής αίτησης δεν θα ενθάρρυνε επιπλέον τα κράτη μέλη να εξετάσουν κατά προτεραιότητα υποθέσεις ασυνόδευτων ανηλίκων. Επιπλέον, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι δεν θα μπορούσαν να προβλέψουν εάν θα έχουν το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης με τους γονείς τους, πράγμα που θα μπορούσε να υπονομεύσει την ασφάλεια δικαίου.

Αντιθέτως, κατά το Δικαστήριο το να γίνει δεκτό ότι η ημερομηνία κατάθεσης της αίτησης παροχής διεθνούς προστασίας είναι καθοριστικής σημασίας καθιστά δυνατή τη διασφάλιση πανομοιότυπης και προβλέψιμης μεταχείρισης όλων των ασυνόδευτων αιτούντων. Εντούτοις, το Δικαστήριο καταλήγει ότι η αίτηση οικογενειακής επανένωσης πρέπει να κατατίθεται εντός τριμήνου από την ημερομηνία κατά την οποία αναγνωρίσθηκε η ιδιότητα του πρόσφυγα στον ενδιαφερόμενο ανήλικο.

► **Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις**
Παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ ελληνικού δικαστηρίου σε υπόθεση για τη χορήγηση δικαστικής άδειας αποποιήσεως κληρονομίας για λογαριασμό ανηλίκου

Κανονισμός 2201/2003/ΕΚ – Κανονισμός Βρυξέλλες ΙΙα – «αποδοχή» διεθνούς δικαιοδοσίας βάσει του άρθρου 12 παρ. 3 – διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές γονικής μέριμνας – διεθνής δικαιοδοσία δικαστηρίου κράτους μέλους ενώπιον του οποίου έχει υποβληθεί αίτηση για τη χορήγηση δικαστικής άδειας αποποιήσεως κληρονομίας για λογαριασμό ανηλίκου – παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας – άρθρο 1 παρ. 2, στοιχείο β΄ του Κανονισμού 650/2012

ΔΕΕ C-565/16, Alessandro Saronaro, Καλλιόπη-Χλόη Ξυλινά, 19.04.2018, Τμήμα έκτο, Πρόεδρος-Εισηγητής: C.G. Fernlund, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2018:265 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία διατάξεων του Κανονισμού 2201/2003 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας (εφεξής: Κανονισμός Βρυξέλλες ΙΙα). Είναι η πρώτη φορά που υποβάλλεται προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο από ελληνικό δικαστήριο, σχετικά με την ερμηνεία του Κανονισμού Βρυξέλλες ΙΙα.

Η παραπάνω αίτηση υποβλήθηκε από το Ειρηνοδικείο Λέρου, στο πλαίσιο ένδικης διαδικασίας κινηθείσας κατόπιν αιτήσεως που υπέβαλαν ο Α. Saronaro και η Κ.-Χ. Ξυλινά για λογαριασμό της ανήλικης κόρης τους, για τη χορήγηση δικαστικής άδειας αποποιήσεως της επαχθείσας σε αυτήν κληρονομίας.

Το νομικό πλαίσιο της υπόθεσης αφορά το άρθρο 12 παρ. 3, στοιχείο β΄ του Κανονισμού Βρυξέλλες ΙΙα που προβλέπει την παρέκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας σε περίπτωση που η διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου έχει γίνει ρητώς ή κατ' άλλον ανεπιφύλακτο τρόπο αποδεκτή από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη της διαδικασίας κατά την ημερομηνία που επελήφθη το δικαστήριο και η διεθνής δικαιοδοσία είναι προς το συμφέρον του παιδιού.

Επιπλέον, από τον συνδυασμό των άρθρων 748 παρ. 2 και 750 του ελληνικού Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, όσον αφορά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας, ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών της περιφέρειας του δικαστηρίου καθίσταται αυτοδικαίως διάδικος και ενεργεί ως εκπρόσωπος του κράτους, προασπιζόμενος το δημόσιο συμφέρον.

Ειδικότερα, οι Α. Saronaro Ιταλός υπήκοος και η Κ.-Χ. Ξυλινά, Ελληνίδα υπήκοος, ασκούν τη γονική μέριμνα της ανήλικης κόρης τους Κ.-Μ. Saronaro, η οποία έχει την ελληνική ιθαγένεια. Τα ως άνω τρία πρόσωπα έχουν

τη συνήθη διαμονή τους στη Ρώμη (Ιταλία). Ο παππούς του παιδιού από τη μητρική γραμμή Μιχαήλ Ξυλινάς, ο οποίος ζούσε στην Ελλάδα, τον Απρίλιο του 2015 καταδικάστηκε με απόφαση ποινικού δικαστηρίου για απόπειρα απάτης ιδιαίτερα μεγάλης αξίας. Τον επόμενο μήνα απεβίωσε χωρίς να αφήσει διαθήκη. Η σύζυγος και τα τέκνα του αποποιήθηκαν την κληρονομία, με επακόλουθο αυτή να επάγεται στην εγγονή του. Οι γονείς του παιδιού κίνησαν τη διαδικασία για τη χορήγηση άδειας αποποιήσεως κληρονομίας για λογαριασμό της ανήλικης κόρης τους, καταθέτοντας αίτηση ενώπιον του Ειρηνοδικείου Λέρου. Το δικαστήριο αυτό αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και ζήτησε από το Δικαστήριο διευκρινίσεις σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία του.

Ως προς την ύπαρξη ανεπιφύλακτη συμφωνίας παρέκτασης εκ μέρους των γονέων με μόνη την κατάθεση της αίτησης ενώπιον του ελληνικού δικαστηρίου, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι η εκ μέρους των γονέων του παιδιού, ως ασκούντων τη γονική μέριμνα, από κοινού κατάθεση αιτήσεως ενώπιον του δικαστηρίου της επιλογής τους συνιστά ανεπιφύλακτη εκ μέρους τους αποδοχή της διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου αυτού.

Περαιτέρω, ως προς το αν είναι ο Εισαγγελέας πρωτοδικών ένα από τα ενδιαφερόμενα μέρη που θα πρέπει να συμφωνούν με την παρέκταση κατά τον χρόνο κατάθεσης της αίτησης, δεδομένου ότι κατά το ελληνικό δίκαιο είναι εκ του νόμου διάδικος στη σχετική δίκη, το Δικαστήριο κρίνει ότι το ενδεχόμενο να αντιταχθεί ο διάδικος αυτός στην εκ μέρους των γονέων του παιδιού επιλογή δικαστηρίου σε χρόνο μεταγενέστερο από εκείνον κατά τον οποίο το δικαστήριο επελήφθη της υπόθεσης δεν επιτρέπει να γίνει δεκτό ότι υφίσταται αποδοχή της παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη της διαδικασίας κατά το ως άνω χρονικό σημείο. Ελλείψει τέτοιας αντίρρησης, μπορεί να γίνει δεκτό ότι υφίσταται σιωπηρή αποδοχή του διαδίκου αυτού και ότι πληρούται η προϋπόθεση περί του ότι η παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να έχει γίνει ανεπιφύλακτα αποδεκτή από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη της διαδικασίας κατά τον χρόνο κατά τον οποίο το εν λόγω δικαστήριο επιλαμβάνεται της υπόθεσης.

Τέλος, το Δικαστήριο προχωρά το ίδιο στην έρευνα αν πληρούται εν προκειμένω ο όρος του «υπέρτερου συμφέροντος» του παιδιού, σε αντίθεση με τον Γεν. Εισαγγελέα που πρότεινε η εκτίμηση αυτή να επαφίεται στο αιτούν δικαστήριο. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι βάσει των στοιχείων που επισήμανε το αιτούν δικαστήριο – ήτοι η ιθαγένεια του παιδιού η οποία είναι αυτή του κράτους μέλους στο οποίο υπάγεται το επιλεγέν δικαστήριο, ο τόπος συνήθους διαμονής του κληρονομούμενου κατά τον χρόνο θανάτου του και ο τόπος της κληρονομιάς περιουσίας, οι οποίοι αμφότεροι ευρίσκοντο στο κράτος μέλος στο οποίο υπάγεται το συ-

γκεκριμένο δικαστήριο – και τα οποία τονίζουν τη σχέση μεταξύ του παιδιού και του εν λόγω κράτους μέλους, καθώς περιάγουν το δικαστήριο αυτό σε προσήκουσα θέση για να εκτιμήσει το πλαίσιο της αποποίησης της κληρονομίας για λογαριασμό του παιδιού, μπορεί να γίνει δεκτό ότι πληρούται η προϋπόθεση που επιτάσσει να λαμβάνεται υπόψη το υπέρτερο συμφέρον του παιδιού. Άλλωστε, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι ο ίδιος ο Εισαγγελέας, ο οποίος οφείλει να προασπίσει το συμφέρον του παιδιού, δεν αντιτάχθηκε στην επιλογή αυτή. Επομένως, γίνεται δεκτό ότι η ως άνω παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας συνάδει με το υπέρτερο συμφέρον του παιδιού.

VI. ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Επιμ.: Δημήτριος-Παναγιώτης Λ. Τζάκας

► Υποχρέωση παροχής πρόσβασης σε σύστημα πληρωμών

Η προβλεπόμενη εξαίρεση υπέρ των παρόχων υπηρεσιών πληρωμών που ανήκουν σε όμιλο από τη γενικώς ισχύουσα υποχρέωση πρόσβασης δεν ισχύει στην περίπτωση όπου παρεμβάλλεται είτε αντιπρόσωπος είτε εταίρος του ίδιου εμπορικού σήματος που είναι πάροχος υπηρεσιών πληρωμών και παρέχει υπηρεσίες πληρωμών εντός του συστήματος

Οδηγία 2015/2366/ΕΕ – παροχή πρόσβασης σε σύστημα πληρωμών – τριμερή και τετραμερή συστήματα καρτών πληρωμής – εκδότης μέσω πληρωμής – πάροχοι υπηρεσιών πληρωμών – αντιπρόσωποι – από κοινού προώθηση εμπορικού σήματος – αιτιολογία νομοθετημάτων του παράγωγου ενωσιακού δικαίου – αρχή αναλογικότητας

ΔΕΕ C-643/16, American Express, 07.02.2018, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona, ECLI:EU:C:2018:67 – Προδικαστική παραπομπή

Η προκείμενη διαφορά συνδέεται με συμφωνίες προώθησης εμπορικού σήματος και παροχής υπηρεσιών που είχε συνάψει η American Express στο πλαίσιο του τριμερούς συστήματος καρτών πληρωμής που η ίδια διαθέτει. Στο πλαίσιο αυτό, άσκησε προσφυγή ελέγχου νομιμότητας ενώπιον του High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Administrative Court), προκειμένου να διαπιστωθεί εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις είναι δυνατή η πρόσβαση σε συστήματα πληρωμών. Πιο συγκεκριμένα, τίθεται το ζήτημα της έκτασης της υποχρέωσης παροχής πρόσβασης σε ένα τριμερές σύστημα καρτών πληρωμής που έχει συνάψει συμφωνίες από κοινού προώθησης εμπορικού σήματος ή πρακτορείας σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 35 παρ. 1 της Οδη-

γίας 2015/2366/ΕΕ. Προς τούτο, τέθηκε το ζήτημα εφαρμογής της απαλλακτικής πρόβλεψης του άρθρου 35 παρ. 2 στοιχ. β' της Οδηγίας 2015/2366/ΕΕ, που αποκλείει την υποχρέωση χορήγησης πρόσβασης στις περιπτώσεις συστημάτων πληρωμών που συνίστανται αποκλειστικά από παρόχους υπηρεσιών πληρωμών που ανήκουν σε όμιλο. Επί αρνητικής απάντησης, τίθενται ερωτήματα σχετικά με τη νομιμότητα της επίμαχης διάταξης του άρθρου 35 παρ. 1 της Οδηγίας 2015/2366/ΕΕ, προσάπτοντας έλλειψη αιτιολογίας σύμφωνα με το άρθρο 296 ΣΛΕΕ, πρόδηλη πλάνη εκτίμησης ή ακόμη και παράβαση της αρχής της αναλογικότητας.

Το ΔΕΕ εξαρχής εντοπίζει την κρίσιμη δικαιοπολιτική στόχευση των εν θέματι διατάξεων, η οποία συνίσταται στην απαγόρευση επιβολής ορισμένων υποχρεώσεων από τα συστήματα πληρωμών προς τους παρόχους υπηρεσιών πληρωμών, στους χρήστες υπηρεσιών πληρωμών ή σε άλλα συστήματα πληρωμών. Ενόψει τούτου, αναγνωρίζεται ότι ένα τριμερές σύστημα καρτών πληρωμής, όπως είναι το επίδικο, αποτελείται αποκλειστικά από παρόχους υπηρεσιών πληρωμών που ανήκουν σε όμιλο, με αποτέλεσμα να εξαιρείται της υποχρέωσης χορήγησης πρόσβασης κατά το άρθρο 35 παρ. 1 της Οδηγίας 2015/2366/ΕΕ, εκτός και εάν παρεμβάλλει κάποιον τρίτο στη λειτουργία του, οπότε παύει πλέον να θεωρείται ότι έχει τη συγκεκριμένη ιδιότητα.

Στο πλαίσιο αυτό, εκτίθενται οι δυο προταθείσες ερμηνευτικές εκδοχές. Σύμφωνα με την πρώτη, που υποστηρίζει η American Express, η παρεμβολή των εν λόγω προσώπων είναι νομικά αδιάφορη, αφού στην περίπτωση συμφωνιών από κοινού προώθησης εμπορικού σήματος, στο πλαίσιο των οποίων ο εταίρος του ίδιου εμπορικού σήματος δεν παρέχει καμία υπηρεσία πληρωμών, το σύστημα εξακολουθεί να είναι ο μόνος εκδότης καρτών και ο μόνος αποδέκτης πράξεων οι οποίες πραγματοποιούνται μέσω της χρήσεως των καρτών αυτών. Ομοίως, η χρήση αντιπροσώπου για την παροχή υπηρεσιών πληρωμών δεν μεταβάλλει την ταυτότητα του παρόχου υπηρεσιών πληρωμών σε ένα σύστημα. Η αντίθετη ερμηνεία, που υποστηρίζει η Master Card Europe, πρεσβεύει την απώλεια της εν λόγω ιδιότητας συνεπεία της παρεμβολής προσώπων που δεν ανήκουν σε όμιλο ανεξαρτήτως του ρόλου και του αντικειμένου της δραστηριότητας των εμπλεκόμενων προσώπων.

Το ΔΕΕ παρατηρεί ότι από τη γραμματική ερμηνεία της Οδηγίας 2015/2366 και του Κανονισμού 2015/751 δεν μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ένας εταίρος του ίδιου εμπορικού σήματος ή ένας αντιπρόσωπος είναι κατ' ανάγκην πάροχος υπηρεσιών πληρωμών. Επιπλέον, τίθεται ο βασικός προβληματισμός αναφορικά με τον ρόλο που πρέπει να διαδραματίζει ο εταίρος του ίδιου εμπορικού σήματος ή ο πράκτορας στο πλαίσιο της συμφωνίας μεταξύ αυτού και ενός τριμερούς συστήματος καρτών

πληρωμής. Στο πλαίσιο αυτό, υιοθετείται η άποψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σύμφωνα με την οποία πρέπει υποχρεωτικά ο εταίρος του ίδιου εμπορικού σήματος ή ο αντιπρόσωπος να είναι πάροχος υπηρεσιών πληρωμών ή άλλως να μπορεί να εξομοιωθεί ο ρόλος που επιτελεί στο πλαίσιο του εκάστοτε κρινόμενου τριμερούς συστήματος με τη δραστηριότητα ενός τέτοιου παρόχου, ώστε το εν λόγω σύστημα να μην θεωρείται πλέον ότι απαρτίζεται αποκλειστικά από παρόχους υπηρεσιών πληρωμών που ανήκουν σε όμιλο. Υπό το φως μάλιστα των αιτ. σκ. 43, 49, 50, 52 και 57-59 της Οδηγίας 2015/2366/ΕΕ, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η δικαιοπολιτική στόχευση της εξαίρεσης των κλειστών τριμερών συστημάτων πληρωμών από τις απαιτήσεις περί προσβάσεως, παύουν να ισχύουν, οσάκις ένα σύστημα καρτών πληρωμής αποφασίζει να ανοίξει, παρεμβάλλοντας έναν εξωτερικό – σε σχέση με τον όμιλο – πάροχο υπηρεσιών πληρωμών. Τότε, η λειτουργία του ομοιάζει προς αυτήν ενός κλασικού τετραμερούς συστήματος πληρωμών, με αποτέλεσμα η ανάγκη τονώσεως του ανταγωνισμού στην αγορά να μην δικαιολογεί πλέον την προκείμενη εξαίρεσή του. Το αντίθετο γίνεται δεκτό μόνο για την περίπτωση που ο εταίρος αυτός του ίδιου εμπορικού σήματος δεν είναι πάροχος υπηρεσιών πληρωμών και δεν παρέχει υπηρεσίες πληρωμών εντός του συστήματος αυτού όσον αφορά τα φέροντα πλείονα σήματα προϊόντα.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ απορρίπτει τα επιχειρήματα περι ανίσχυρου του άρθρου 35 της Οδηγίας 2015/2366/ΕΕ, θεωρώντας καταρχήν ότι εάν η γενικής ισχύος νομοθετική πράξη αποκαλύπτει το ουσιώδες του επιδιωκόμενου από το θεσμικό όργανο σκοπού, θα ήταν υπερβολικό να απαιτηθεί ειδική αιτιολογία για καθεμία από τις τεχνικές επιλογές στις οποίες προέβη (βλ. ΔΕΕ C-26/15 P, *Ισπανία/ Επιτροπή*, 03.03.2016, ECLI:EU:C:2016:132, σκ. 31). Επομένως, ο νομοθέτης της Ένωσης, εκθέτοντας τη συνολική κατάσταση που οδήγησε στην υποχρέωση πρόσβασης σε συστήματα πληρωμών, καθώς και τους γενικούς σκοπούς που επιδιώκει, δεν ήταν υποχρεωμένος να αιτιολογήσει καθεμία από τις τεχνικές φύσεως επιλογές του, ήτοι τους λόγους για τους οποίους σε εκάστη των εν λόγω περιπτώσεων, ένα τριμερές σύστημα καρτών πληρωμής πρέπει να υπόκειται στις περί προσβάσεως απαιτήσεις. Ομοίως, δεν προκύπτει ότι ο νομοθέτης της Ένωσης υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως όταν προέκρινε τον επιβαλλόμενο βαθμό εξομοιώσεως των τριμερών συστημάτων καρτών πληρωμής με τα τετραμερή.

Εν αναφορά προς την αρχή της αναλογικότητας, παρατηρείται ότι κατά πάγια νομολογία (ΔΕΕ C-62/14, *Gauweiler*, 16.06.2015, ECLI:EU:C:2015:400, σκ. 67), οι πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης πρέπει να είναι πρόσφορες για την επίτευξη των νομίμως επιδιωκόμενων από την οικεία ρύθμιση σκοπών και να μην υπερβαίνουν το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των εν λόγω σκοπών.

Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται η περιορισμένη έκταση του εν προκειμένω ασκούμενου δικαστικού ελέγχου, αφού το κρίσιμο ζήτημα δεν είναι εάν το μέτρο που θεσπίσθηκε στην εκάστοτε κρινόμενη περίπτωση είναι το μόνο ή το καλύτερο δυνατό, καθόσον η νομιμότητα ενός τέτοιου μέτρου μπορεί να επηρεασθεί μόνον όταν αυτό είναι προδήλως ακατάλληλο σε σχέση προς τον επιδιωκόμενο από τα αρμόδια θεσμικά όργανα σκοπό (βλ. ΔΕΕ C-58/08, *Vodafone*, 08.06.2010, ECLI:EU:C:2010:321, σκ. 52). Τέτοια περίπτωση δεν προέκυψε στην ένδικη διαφορά, με αποτέλεσμα να μην προκύψει κανένα στοιχείο που θα μπορούσε να θίξει το κύρος του άρθρου 35 της Οδηγίας 2015/2366/ΕΕ.

► Προληπτική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Είναι ασυμβίβαστη η άσκηση των καθηκόντων του προέδρου του διοικητικού οργάνου πιστωτικού ιδρύματος στο πλαίσιο της εποπτικής του λειτουργίας και της άσκησης καθηκόντων διευθύνοντος συμβούλου στο ίδιο ίδρυμα

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα – προληπτική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων – εταιρική διακυβέρνηση – Οδηγία 2013/36/ΕΕ – Κανονισμός 1024/2013 – έγκριση μελών διοικητικού οργάνου πιστωτικού ιδρύματος – πρόεδρος – άσκηση εκτελεστικών καθηκόντων – εκτελεστικά και μη εκτελεστικά μέλη του διοικητικού οργάνου

ΓεΔΕΕ T-133/16 έως T-136/16, Caisse régionale de crédit agricole mutuel Alpes Provence/EKT, 24.04.2018, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: M. Prek, Εισηγητής: M. Prek, ECLI:EU:T:2018:219 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η προκείμενη προσφυγή ασκήθηκε από τέσσερα ταμεία αμοιβαίας γεωργικής πίστης, που αποτελούν τμήμα της διάρθρωσης της γαλλικής τράπεζας *Crédit agricole SA*, η οποία λόγω μεγέθους και σημασίας έχει χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα σημαντικός όμιλος και υπόκειται στην αποκλειστική προληπτική εποπτεία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) σύμφωνα με τα άρθρα 4 παρ. 1 και 6 του Κανονισμού 1024/2013. Σύμφωνα με τις εν λόγω διατάξεις, ζητήθηκε να εγκριθεί από την ΕΚΤ ο διορισμός τεσσάρων φυσικών προσώπων ως προέδρων των διοικητικών συμβουλίων των εν λόγω ταμείων και ταυτόχρονα ως προσώπων που πράγματι τα διευθύνουν. Η ΕΚΤ ενημέρωσε ότι θα ενέκρινε τον διορισμό των εν λόγω προσώπων ως προέδρων των διοικητικών τους συμβουλίων, αλλά δεν θα δεχόταν την παράλληλη άσκηση καθηκόντων πραγματικής διεύθυνσης. Προς τούτο, επικαλέσθηκε τη ρητή διάταξη του άρθρου 88 παρ. 1 στοιχ. ε' της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ, υπογραμμίζοντας ότι, σύμφωνα με τα αναφερόμενα στην αιτ. σκ. 57, η εν λόγω απαγόρευση αποσκοπεί στη διασφάλιση της επικοινωνίας

μητικής αμφισβήτησης της στρατηγικής του πιστωτικού ιδρύματος από τα μη εκτελεστικά μέλη του διοικητικού οργάνου. Η εν λόγω θεώρηση διατηρήθηκε αναλλοίωτη και μετά το πέρας της διαδικασίας επανεξέτασης, όπου απορρίφθηκαν τα περί του αντιθέτου επιχειρήματα των προσφευγόντων, με αποτέλεσμα να εκδοθούν οι ένθα προσβληθείσες τέσσερις αποφάσεις της ΕΚΤ.

Τα προσφεύγοντα ταμεία προσάπτουν νομικά σφάλματα κατά την ερμηνεία της έννοιας του προσώπου που ασκεί «πραγματική διεύθυνση», θεωρώντας ότι τέτοια πρόσωπα μπορούν να είναι μόνον τα ανώτερα διοικητικά στελέχη που ασκούν εκτελεστικά καθήκοντα. Το ΓεΔΕΕ διαπιστώνει προκαταρκτικά ότι οι προσβαλλόμενες αποφάσεις εκδόθηκαν βάσει του άρθρου 4 παρ. 1 στοιχ. ε' και παρ. 3 του Κανονισμού 1024/2013, το οποίο υποχρεώνει την ΕΚΤ να εφαρμόζει την οικεία ενωσιακή νομοθεσία, περιλαμβάνοντας και την εθνική νομοθεσία μεταφοράς Οδηγιών στην έννομη τάξη των κρατών μελών. Τούτο ισχύει και για τις εδώ επίμαχες διατάξεις του άρθρου 13 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ που μεταφέρθηκε στο άρθρο L. 511-13 εδ. β' code monétaire et financier français (γαλλικού νομισματικού και χρηματοπιστωτικού κώδικα, εφεξής: CMF). Επιπλέον, το Δικαστήριο εντοπίζει και εστιάζει στις μόνες δύο διατάξεις της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ που ομιλούν για πρόσωπα που πράγματι διευθύνουν τη δραστηριότητα πιστωτικού ιδρύματος και δη στο άρθρο 3 παρ. 1 σημ. 7 και το άρθρο 13 παρ. 1. Λαμβάνοντας υπόψη την απουσία συναφούς νομοθετικού ορισμού, αναζητείται η γραμματική και ιστορική ερμηνεία της εδώ επίμαχης διάταξης του άρθρου 13 παρ. 1, όπως μεταφέρθηκε στη γαλλική έννομη τάξη. Στο πλαίσιο αυτό, έμφαση δίνεται στα τρία επιμέρους στοιχεία που απαρτίζουν την εδώ κρίσιμη πρόβλεψη, ήτοι (i) την αναφορά σε «δύο τουλάχιστον πρόσωπα [που πράγματι] διευθύνουν», (ii) το προσδιοριστικό της φράσης αυτής επίρρημα «πράγματι» και (iii) την αναφορά στο αντικείμενο της διεύθυνσης, «τη δραστηριότητα του [...] πιστωτικού ιδρύματος».

Η αναφορά στη διεύθυνση εκλαμβάνεται ως εννοούσα ότι τα οικεία πρόσωπα πρέπει να «ασκούν διοίκηση», δηλαδή να είναι μέλη του διοικητικού οργάνου. Αντιθέτως, η χρησιμοποίηση του επιρρήματος «πράγματι» φαίνεται, κατά το ΓεΔΕΕ, να δίνει έρεισμα σε δύο διαμετρικά αντίθετες ερμηνείες. Αφενός, μπορεί να ερμηνευθεί ως δηλωτικό του διαρκούς και πραγματικού χαρακτήρα της δραστηριότητας των διοικούντων το πιστωτικό ίδρυμα, πράγμα που σημαίνει ότι καλύπτεται η δραστηριότητα των μη εκτελεστικών μελών της διοίκησης, τα οποία έχουν εποπτικά καθήκοντα. Αφετέρου, μπορεί να νοηθεί υπό την έννοια ότι αφορά την άσκηση εκτελεστικών καθηκόντων στο πιστωτικό ίδρυμα, πράγμα που συνεπάγεται ότι αφορά μόνον τα μέλη του διοικητικού οργάνου που ασκούν εκτελεστικά καθήκοντα ανώτατου διοικητικού στελέχους. Ωστόσο, η προσφυγή στο τρίτο στοιχείο, δηλαδή στο αντικείμενο της διεύθυνσης, επιτρέπει στο Δικαστήριο να

ταχθεί υπέρ της δεύτερης ερμηνευτικής εκδοχής. Πιο συγκεκριμένα, η σύνδεση των διευθυντικών καθηκόντων με τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του εκάστοτε πιστωτικού ιδρύματος ερμηνεύεται ότι σημασιολογικά σχετίζονται περισσότερο με τις έννοιες των «εκτελεστικών καθηκόντων» και της ευθύνης για την «καθημερινή διοίκηση» του ιδρύματος, όπως προβλέπονται από το άρθρο 3 παρ. 1 σημ. 9 της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ σε συνδυασμό με τα καθήκοντα των ανώτατων διοικητικών στελεχών, παρά με την έννοια της «επίβλεψης και [της] παρακολούθησης της λήψης αποφάσεων από τη διοίκηση», που κατά το άρθρο 3 παρ. 1 σημ. 8 αποτελούν καθήκοντα του διοικητικού οργάνου στο πλαίσιο της εποπτικής του λειτουργίας.

Το εν λόγω συμπέρασμα επιρρωνύεται εκ της ιστορικής ερμηνείας της διάταξης, όπως αποδελτιωνόταν στις Οδηγίες 77/780/ΕΟΚ, 2000/12/ΕΚ και 2006/48/ΕΚ, αφού διαπιστώνεται η εξέλιξη μιας διατύπωσης η οποία αρχικά φαινόταν να καλύπτει το σύνολο των μελών του διοικητικού οργάνου, αλλά στη συνέχεια προκύπτει να αφορά μόνον εκείνα τα μέλη που ασκούν καθήκοντα ανώτατου διοικητικού στελέχους. Πέραν τούτου, η τελολογική και συστηματική ερμηνεία του άρθρου 13 παρ. 1, όπως συνάγεται από τις αιτ. σκ. 53, 54, 55 και 57 και το άρθρο 88 παρ. 1 στοιχ. δ' και ε' της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ, καταδεικνύει τη δικαιοπολιτική στόχευση του ενωσιακού νομοθέτη κατά τη διατύπωση κανόνων χρηστής διακυβέρνησης των πιστωτικών ιδρυμάτων. Τούτη συνίσταται στην αποτελεσματική εποπτεία των ανώτατων διοικητικών στελεχών από τα μη εκτελεστικά μέλη του διοικητικού οργάνου, η οποία προϋποθέτει ισορροπία εξουσιών εντός αυτού. Η αποτελεσματικότητα της εν λόγω εποπτείας δεν θα ήταν εξασφαλισμένη σε περίπτωση που ο πρόεδρος του διοικητικού οργάνου, στο πλαίσιο της εποπτικής του λειτουργίας, μολονότι δεν ασκεί επισήμως καθήκοντα διευθύνοντος συμβούλου, είναι υπεύθυνος και για την πραγματική διεύθυνση των δραστηριοτήτων του πιστωτικού ιδρύματος.

Ομοίως, απορρίπτονται τα επιχειρήματα περί εσφαλμένης εφαρμογής της γαλλικής νομοθεσίας περί μεταφοράς της επίμαχης διάταξης της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ στη γαλλική έννομη τάξη, ήτοι το άρθρο L. 511-13 εδ. β' CMF. Στο πλαίσιο αυτό, το ΓεΔΕΕ επικαλείται την απόφαση της 30ής Ιουνίου 2016 του γαλλικού Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας), όπου κρίθηκε ότι μόνο σε περίπτωση κατά την οποία έχει ρητώς επιτραπεί στον πρόεδρο του διοικητικού συμβουλίου πιστωτικού ιδρύματος να αναλάβει καθήκοντα ανώτατου διοικητικού στελέχους μπορεί αυτός να ορισθεί ως πρόσωπο που «πράγματι διευθύνει» το ίδρυμα αυτό. Τούτο προφανώς και δεν συμβαίνει στην επίδικη περίπτωση, με αποτέλεσμα να μην εντοπίζονται πλημμέλειες στην κρίση της ΕΚΤ ότι η έννοια του προσώπου που «πράγματι διευθύνει» ένα πιστωτικό ίδρυμα καλύπτει τα διοικητικά στελέχη που ασκούν εκτελεστικά καθήκοντα, όπως είναι ο διευθύνων σύμβουλος, ο εντεταλμένος διευθύνων σύμβουλος, τα μέλη του διοικητικού

συμβουλίου ή ο μοναδικός διευθύνων σύμβουλος.

Πέραν τούτου, το Δικαστήριο απορρίπτει τα επιχειρήματα των προσφευγόντων ταμείων περί παράβασης του άρθρου L. 511-58 CMF, το οποίο μεταφέρει στη γαλλική έννομη τάξη την πρόβλεψη του άρθρου 88 παρ. 1 στοιχ. ε' της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ. Εν προκειμένω, είχε προβληθεί το επιχείρημα ότι η εν λόγω διάταξη δεν απαγορεύει γενικώς την άσκηση εκτελεστικών καθηκόντων από τον πρόεδρο του διοικητικού συμβουλίου, αλλά μόνον την άσκηση των καθηκόντων του διευθύνοντος συμβούλου. Σύμφωνα με την υποστηρικθείσα ερμηνευτική εκδοχή, ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου ασκεί πραγματικά εκτελεστικά καθήκοντα, διαφορετικά από εκείνα του διευθύνοντος συμβούλου, δεδομένου ότι η οργανωτική διάρθρωση των προσφευγόντων ταμείων διέπεται από τον νόμο της 10ης Σεπτεμβρίου 1947 περί συνεταιρισμών, ο οποίος χαρακτηρίζεται από μεγάλη ευελιξία όσον αφορά την οργανωτική διάρθρωση. Τούτο σημαίνει ότι εν προκειμένω είχαν τη δυνατότητα να καθορίσουν κατά τρόπο ιδιαίτερα ευρύ τις εξουσίες που ανατίθενται στο διοικητικό συμβούλιο και στον πρόεδρό του.

Το ΓεΔΕΕ παρατηρεί ότι το άρθρο L. 511-58 CMF έχει ευρύτερο περιεχόμενο από το άρθρο 88 παρ. 1 στοιχ. ε' της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ, καθόσον απαγορεύει όχι μόνον στον «διευθύνοντα σύμβουλο», αλλά και σε κάθε «άλλο πρόσωπο που ασκεί αντίστοιχα καθήκοντα» να κατέχει τη θέση του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου. Εντούτοις, το γεγονός αυτό δεν καθιστά τη διάταξη του CMF ασύμβατη με την εν λόγω πρόβλεψη της Οδηγίας, αφού η επέκταση της καταρχήν απαγόρευσης της άσκησης των καθηκόντων του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου και σε κάθε «άλλο πρόσωπο που ασκεί αντίστοιχα καθήκοντα» με εκείνα του διευθύνοντος συμβούλου είναι σύμφωνη προς τους σκοπούς της Οδηγίας 2013/36/ΕΕ, ήτοι την επιδίωξη της αποτελεσματικής εποπτείας των ανώτατων διοικητικών στελεχών από τα μη εκτελεστικά μέλη του διοικητικού οργάνου, η οποία προϋποθέτει ισορροπία εξουσιών εντός του διοικητικού οργάνου. Την αυτή ερμηνευτική εκδοχή υιοθετεί και το γαλλικό Conseil d'État στην προρρηθείσα απόφαση, με αποτέλεσμα να καθίσταται η υπό κρίση προσφυγή και ως προς τον συγκεκριμένο λόγο απορριπτέα.

VII. ΕΝΕΡΓΕΙΑ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Επιμ.: Ειρήνη Τσιφοπούλου

► Φορολογία των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας

Υποχρέωση απαλλαγής από τη φορολογία στο φυσικό αέριο που χρησιμοποιείται από μονάδα συμπαρα-

γωγής για τη συνδυασμένη παραγωγή θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας

Οδηγία 2003/96/ΕΚ – άρθρο 14 παρ. 1 στοιχείο α' – ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας – υποχρέωση απαλλαγής – άρθρο 15 παρ. 1 στοιχείο γ' – ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για συνδυασμένη παραγωγή θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας – δυνατότητα απαλλαγής ή μειώσεως του επιπέδου της φορολογίας – φυσικό αέριο που προορίζεται για τη συμπαραγωγή θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας

ΔΕΕ C-31/17, Cristal Union, 07.03.2018, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2018:168 – Προδικαστική παραπομπή

Η εν λόγω υπόθεση αφορά τη φορολόγηση φυσικού αερίου που χρησιμοποιείται από μονάδα συμπαραγωγής για τη συνδυασμένη παραγωγή θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας, κατά τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ.

Η Οδηγία 2003/96/ΕΚ έχει στόχο τον καθορισμό ελαχίστων επιπέδων φορολογίας σε κοινοτική κλίμακα των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας. Επιπλέον, προβλέπει και εξαιρέσεις ή μειώσεις του επιπέδου φορολογίας αυτών. Συγκεκριμένα, το άρθρο 14 παρ. 1 της Οδηγίας υποχρεώνει τα κράτη μέλη να απαλλάσσουν από την προβλεπόμενη φορολογία «τα ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας». Περαιτέρω, τα κράτη μέλη μπορούν να παρέχουν προαιρετικά απαλλαγές ή μειώσεις του επιπέδου φορολογίας «στα ενεργειακά προϊόντα και στην ηλεκτρική ενέργεια που χρησιμοποιούνται για συνδυασμένη παραγωγή θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας» κατά το άρθρο 15 παρ. 1 της ίδιας Οδηγίας.

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Cristal Union, διαδόχου της Sucrerie de Toury SA, και του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών της Γαλλίας. Η Cristal Union εκμεταλλεύεται μονάδα συμπαραγωγής θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας για την οποία χρησιμοποιεί φυσικό αέριο ως καύσιμο, το οποίο και δεν έτυχε απαλλαγής από τον φόρο.

Το βασικό νομικό ζήτημα στην υπόθεση είναι αν ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για τη συνδυασμένη παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και θερμότητας εμπίπτουν στην υποχρεωτική ή στη δυνητική φοροαπαλλαγή κατά τις διατάξεις της παραπάνω Οδηγίας. Κατά τη Γαλλική Κυβέρνηση, η εν λόγω μονάδα συμπαραγωγής στερείται φοροαπαλλαγής κατά το άρθρο 14, για τον λόγο και μόνον ότι δεν παράγει αποκλειστικώς ηλεκτρική ενέργεια, αλλά συνδυασμό θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας. Επομένως, εμπίπτει όχι στην υποχρεωτική,

αλλά στη δυναμική απαλλαγή από τη φορολόγηση, κατά το άρθρο 15 της Οδηγίας.

Το Δικαστήριο, επιλαμβανόμενο της υπόθεσης, έκρινε ότι η υποχρεωτική φοροαπαλλαγή έχει εφαρμογή και στα ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας όταν τα προϊόντα αυτά χρησιμοποιούνται για τη συνδυασμένη παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και θερμότητας.

Στην κρίση του αυτή, το Δικαστήριο κατέληξε λαμβάνοντας υπόψη τη γραμματική ερμηνεία των ως άνω διατάξεων, καθώς και βάσει της οικονομίας της εν λόγω Οδηγίας και των επιδιωκόμενων με αυτήν σκοπών. Συγκεκριμένα, κατά τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου 14, ουδόλως αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της υποχρεωτικής απαλλαγής τα ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από μονάδα συμπαραγωγής. Επιπλέον, σύμφωνα και με προηγούμενη νομολογία του Δικαστηρίου, το ίδιο άρθρο προβλέπει σαφή και απαλλαγμένη αιρέσεων υποχρεωτική απαλλαγή από τη φορολογία, οπότε η διάταξη αυτή παρέχει στους ιδιώτες το δικαίωμα να την επικαλούνται απευθείας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Περαιτέρω, η Οδηγία 2003/96/ΕΚ έχει ως σκοπό την αποφυγή της διπλής φορολόγησης της ηλεκτρικής ενέργειας, με εξαίρεση τα μέτρα που λαμβάνονται από τα κράτη μέλη για λόγους περιβαλλοντικής πολιτικής. Η προώθηση της συμπαραγωγής στην εσωτερική αγορά ενέργειας εξοικονομεί πρωτογενή ενέργεια και επιπλέον δημιουργεί λιγότερες εκπομπές CO₂ ανά μονάδα παραγωγής από τη χωριστή παραγωγή θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας. Άρα, είναι σύμφωνη με την περιβαλλοντικής πολιτικής της Ένωσης και συνεπώς και με τους επιδιωκόμενους σκοπούς της Οδηγίας.

Εξάλλου, οι προαιρετικές μειώσεις, κατά το άρθρο 15, του επιπέδου φορολογίας στα ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για τη συνδυασμένη παραγωγή θερμότητας και ηλεκτρικής ενέργειας δεν μπορεί να αποτελούν στοιχείο αποφασιστικής σημασίας για τον καθορισμό του περιεχομένου των υποχρεωτικών φοροαπαλλαγών κατά το άρθρο 14. Η δυνατότητα δηλαδή συμπληρωματικής απαλλαγής από τη φορολογία των ενεργειακών προϊόντων δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι αποκλείει την εφαρμογή καθεστώτος υποχρεωτικής απαλλαγής του άρθρου 14 της εν λόγω Οδηγίας.

Τέλος, πρακτικές δυσκολίες για τον προσδιορισμό του τμήματος των ενεργειακών προϊόντων που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας σε σχέση με την παραγωγή θερμότητας, δεν αίρουν την υποχρέωση των κρατών να απαλλάσσουν άνευ αιρέσεων τα ενεργειακά προϊόντα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, κατά το άρθρο 14 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ.

► Εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων στο περιβάλλον

Έννοια του «μη απαγορευτικού κόστους» ενδίκων διαδικασιών κατά την Οδηγία για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων στο περιβάλλον και κατά τη Σύμβαση του Άαρχους

εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων στο περιβάλλον – Οδηγία 2011/92/ΕΕ – δικαίωμα των μελών του ενδιαφερόμενου κοινού να ασκήσουν προσφυγή – προσφυγή που ασκήθηκε πρόωρα – έννοιες του «μη απαγορευτικού κόστους» και των αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων που εμπίπτουν στις διατάξεις της Οδηγίας περί συμμετοχής του κοινού – δυνατότητα εφαρμογής της Συμβάσεως του Άαρχους

ΔΕΕ C-470/16, North East Pylon Pressure Campaign και Sheehy, 15.03.2018, Τμήμα πρώτο, Προέδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2018:185 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία, αφενός, της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον και, αφετέρου, της Συμβάσεως του Άαρχους για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα.

Στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, η EirGrid, η οποία είναι ιρλανδική κρατική επιχείρηση μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, ζήτησε άδεια για την τοποθέτηση 300 περίπου πυλώνων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, μήκους 138 περίπου χιλιομέτρων. Το έργο αυτό αποσκοπούσε στη σύνδεση των ηλεκτρικών δικτύων της Ιρλανδίας και της Βόρειας Ιρλανδίας και στη διασφάλιση της αξιοπιστίας του συστήματος ηλεκτροδοτήσεως της νήσου. Για τον λόγο αυτό και προσδιορίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως «έργο κοινού ενδιαφέροντος» βάσει του Κανονισμού 347/2013.

Κατά του έργου στράφηκε η ομάδα πίεσης North East Pylon Pressure Campaign, στην οποία συμμετείχαν ιδιοκτήτες ακινήτων και κάτοικοι περιοχών που δυναμικά αφορά το εν λόγω έργο, και επιχείρησαν να προσβάλουν τη διαδικασία χορηγήσεως άδειας χωροθετήσεως. Συγκεκριμένα, θεώρησαν ότι η διαδικασία αδειοδότησεως του έργου είναι πλημμελής και υπέβαλαν αίτηση χορηγήσεως άδειας για την άσκηση προσφυγής με αίτημα τον έλεγχο της νομιμότητας. Το αρμόδιο δικαστήριο αρνήθηκε να χορηγήσει άδεια για την άσκηση προσφυγής, με το αιτιολογικό ότι, κατά το ιρλανδικό δίκαιο, προϋπόθεση για την άσκηση προσφυγής είναι η έκδοση οριστικής απόφασεως για την άδεια χωροθετήσεως. Επομένως, η προσφυγή για την άσκηση της οποίας ζητείται η άδεια ήταν πρόωρη.

Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής καταλογίσθηκαν δικαστικά έξοδα ποσού άνω των 500.000 ευρώ. Οι νικήσαντες διάδικοι ζήτησαν να καταδικασθούν οι προσφεύγοντες στα δικαστικά έξοδα, ενώ οι προσφεύγοντες ζήτησαν να καταδικασθούν οι αντίδικοι στα έξοδά τους, υποστηρίζοντας ότι οι δαπάνες πρέπει «να μην έχουν απαγορευτικό κόστος».

Το αιτούν δικαστήριο εξέφρασε αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα του ιρλανδικού δικαίου με τις διατάξεις της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ και τη Σύμβαση του Άαρχους, οι οποίες θεσπίζουν πράγματι την απαίτηση να μην έχουν απαγορευτικό κόστος ορισμένες δικαστικές διαδικασίες. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε διευκρινίσεις για την ερμηνεία του άρθρου 11 της Οδηγίας, καθώς και τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άαρχους.

Το Δικαστήριο, επιλαμβανόμενο της υπόθεσης, διευκρίνισε αρχικά ότι η Οδηγία 2011/92/ΕΕ πράγματι απαιτεί να μην έχουν απαγορευτικό κόστος ορισμένες ένδικες διαδικασίες. Η απαίτηση αυτή έχει εφαρμογή και σε διαδικασία, στο πλαίσιο της οποίας κρίνεται εάν μπορεί να επιτραπεί η άσκηση προσφυγής κατά τη διάρκεια διαδικασίας χορηγήσεως άδειας χωροθετήσεως, ανεξαρτήτως του ότι η Ιρλανδία δεν έχει πράγματι καθορίσει σε ποιο στάδιο μπορεί να ασκηθεί προσφυγή.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο εξέτασε κατά πόσον η απαίτηση περί μη απαγορευτικού κόστους κατά την Οδηγία έχει εφαρμογή στους ισχυρισμούς που αφορούν, αφενός μεν, παράβαση των κανόνων περί συμμετοχής του κοινού σε διαδικασία λήψεως αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα και, αφετέρου, παράβαση άλλων κανόνων.

Υιοθετώντας μια περιοριστική ερμηνεία της εν λόγω διάταξης, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαίτηση να μην έχουν απαγορευτικό κόστος οι ένδικες διαδικασίες κατά την Οδηγία 2011/92/ΕΕ έχει εφαρμογή μόνο στα δικαστικά έξοδα που αφορούν το μέρος της προσφυγής για παράβαση των κανόνων περί συμμετοχής του κοινού. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να διαχωρίσει τα έξοδα που συνδέονται με καθένα από τα δύο επιχειρήματα, προκειμένου η απαίτηση περί μη απαγορευτικού κόστους να εφαρμόζεται μόνον στους κανόνες περί συμμετοχής του κοινού. Επιπλέον, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι οι υπόλοιποι ισχυρισμοί περί παράβασης άλλων κανόνων εθνικού δικαίου καλύπτονται από τις διατάξεις του άρθρου 9 παρ. 3 και 4 της Σύμβασης του Άαρχους. Ωστόσο, οι διατάξεις αυτές δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα. Επομένως εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να ερμηνεύσει το εθνικό δικονομικό δίκαιο έτσι, ώστε να συμφωνεί κατά το δυνατόν με τις εν λόγω διατάξεις.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να παρεκκλίνει από την απαίτηση να μην έχουν απαγορευτικό κόστος ορισμένες ένδικες διαδικασίες,

στην περίπτωση που η άσκηση της προσφυγής κριθεί άσκοπη ή κακόβουλη ή στην περίπτωση που δεν υπάρχει σύνδεσμος μεταξύ της φερόμενης παραβάσεως του εθνικού δικαίου περιβάλλοντος και της βλάβης που υπέστη το περιβάλλον. Διευκρίνησε όμως και ότι η απαίτηση αυτή δεν απαγορεύει στα εθνικά δικαστήρια να επιδικάζουν δικαστικά έξοδα σε βάρος του προσφεύγοντος. Αυτό προκύπτει ρητώς από το άρθρο 3 παρ. 8 της Σύμβασης του Άαρχους, το οποίο διευκρινίζει ότι ουδόλως θίγεται η εξουσία των εθνικών δικαστηρίων να επιδικάζουν εύλογες δαπάνες σε ένδικες διαδικασίες, προς το οποίο το δίκαιο της Ένωσης πρέπει να ευθυγραμμισθεί καταλλήλως.

Στην πράξη, το υψηλό κόστος των διαδικασιών μπορεί να συνιστά ένα από τα ισχυρότερα αντικίνητρα ή ακόμα και να αποτελεί εμπόδιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, όπως επισήμανε και ο Γεν. Εισαγγελέας. Έτσι όμως, το υψηλό κόστος των ενδίκων διαδικασιών αντιβαίνει στον σκοπό της ευρείας προσβάσεως του κοινού στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα.

► Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων

Προέλεγχος με σκοπό να διαπιστωθεί εάν είναι αναγκαία η εκτίμηση των επιπτώσεων ενός σχεδίου συνδέσεως αιολικού πάρκου με το ηλεκτρικό δίκτυο σε ειδική ζώνη διατηρήσεως

Οδηγία 92/43/ΕΟΚ – διατήρηση των φυσικών οικοτόπων – ειδικές ζώνες διατηρήσεως – άρθρο 6 παρ. 3 – προέλεγχος με σκοπό να διαπιστωθεί εάν είναι αναγκαία η εκτίμηση των επιπτώσεων ενός σχεδίου σε ειδική ζώνη διατηρήσεως – μέτρα τα οποία μπορούν να ληφθούν υπόψη για τον σκοπό αυτό

ΔΕΕ C-323/17, People Over Wind και Sweetman, 12.04.2018, Τμήμα έβδομο, Πρόεδρος: A. Rosas, Εισηγητής: C. Toader, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2018:244 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 3 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας.

Η εν λόγω διάταξη ορίζει ότι κάθε σχέδιο, μη άμεσα συνδεδεμένο ή αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάσει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, καθεαυτό ή από κοινού με άλλα σχέδια, εκτιμάται δεόντως ως προς τις επιπτώσεις του στον τόπο, λαμβανομένων υπόψη των στόχων διατήρησής του. Βάσει των συμπερασμάτων της εκτίμησης των επιπτώσεων στον τόπο, με την επιφύλαξη της παραγράφου 4 του ίδιου άρθρου, οι αρμόδιες εθνικές αρχές συμφωνούν για το οικείο σχέδιο μόνον αφού βεβαιωθούν ότι δεν θα πα-

ραβλάψει την ακεραιότητα του τόπου.

Η αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός της People Over Wind, μη κυβερνητικής οργανώσεως για την προστασία του περιβάλλοντος, και, αφετέρου της Coillte Teoranta, εταιρίας του Ιρλανδικού Δημοσίου η οποία δραστηριοποιείται στον δασικό τομέα. Αντικείμενο της διαφοράς ήταν οι αναγκαίες εργασίες καλωδιώσεως για τη σύνδεση ενός αιολικού πάρκου με το ηλεκτρικό δίκτυο, καθώς και η εκτίμηση ενδεχόμενων επιπτώσεων της καλωδιώσεως σε δύο ειδικές ζώνες διατηρήσεως δυνάμει του δικτύου Natura 2000, μεταξύ των οποίων αυτή του ποταμού Barrow και του ποταμού Nore στην Ιρλανδία. Η ζώνη αυτή αποτελεί οικοτόπο του ιρλανδικού μαργαριτοφόρου μυδιού γλυκών υδάτων, είδους που περιλαμβάνεται στο παράρτημα II της Οδηγίας περί οικοτόπων.

Η απαιτούμενη αδειοδότηση για την κατασκευή του αιολικού πάρκου, πλην της συνδέσεώς του με το δίκτυο, χορηγήθηκε το 2013 από την εθνική επιτροπή χωροταξικών προσφυγών. Μετά τη χορήγηση της άδειας, ο κύριος του έργου έθεσε το ζήτημα της συνδέσεως του συγκεκριμένου αιολικού πάρκου με το ηλεκτρικό δίκτυο διά καλωδίων. Οι προσφεύγοντες εκτίμησαν ότι οι ποτάμιοι ρύποι που θα παραχθούν από την εν λόγω καλωδιακή σύνδεση θα έχουν βλαπτική επίδραση στο μαργαριτοφόρο μύδι του Nore. Αντιθέτως, η Coillte υποστήριξε ότι η εγκατάσταση αποτελεί απαλλασσόμενο έργο, κατά την ισχύουσα για τα αναπτυξιακά έργα εθνική νομοθεσία.

Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε ουσιαστικά να διευκρινισθεί εάν το άρθρο 6 παρ. 3 της Οδηγίας έχει την έννοια ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν είναι αναγκαία η μεταγενέστερη δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων ενός σχεδίου σε ορισμένο τόπο, μπορούν να λαμβάνονται υπόψη, κατά το στάδιο προελέγχου, τα μέτρα που αποσκοπούν στην αποτροπή ή στη μείωση των επιβλαβών συνεπειών του εν λόγω σχεδίου στον τόπο αυτό.

Το Δικαστήριο, επιλαμβανόμενο της υπόθεσης, αρχικά επικαλέσθηκε προηγούμενη νομολογία του, κατά την οποία το άρθρο 6 παρ. 3 της Οδηγίας περί οικοτόπων προβλέπει δύο στάδια. Κατά το πρώτο, επιβάλλεται στα κράτη μέλη η υποχρέωση να προβαίνουν σε δέουσα εκτί-

μηση των επιπτώσεων ενός σχεδίου σε προστατευόμενο τόπο, εφόσον είναι πιθανό το σχέδιο αυτό να επηρεάσει σημαντικά τον εν λόγω τόπο. Κατά το δεύτερο στάδιο, που ακολουθεί της παραπάνω δέουσας εκτίμησης, το σχέδιο μπορεί να εγκριθεί μόνον υπό την προϋπόθεση ότι δεν παραβιάζει την ακεραιότητα του οικείου τόπου, με την επιφύλαξη της παρ. 4 του ίδιου άρθρου. Η ίδια διάταξη εμπεριέχει και την αρχή της προφυλάξεως και παρέχει τη δυνατότητα αποτελεσματικής αποτροπής των προσβολών που μπορεί να προκαλέσουν στην ακεραιότητα των προστατευόμενων τόπων τα υπό εξέταση σχέδια.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου αφορούσαν μόνον το στάδιο του προελέγχου. Εν συνεχεία, έκρινε ότι η πλήρης ανάλυση των μέτρων που δύνανται να αποτρέψουν ή να μειώσουν ενδεχόμενες σημαντικές επιπτώσεις στον συγκεκριμένο τόπο δεν πρέπει να διενεργείται κατά το στάδιο προελέγχου, αλλά κατά το στάδιο της δέουσας εκτιμήσεως. Κι αυτό, γιατί η συνεκτίμηση των μέτρων ήδη από το στάδιο προελέγχου θα μπορούσε να θίξει την πρακτική αποτελεσματικότητα της Οδηγίας περί οικοτόπων γενικά, και ειδικότερα το στάδιο εκτιμήσεως, καθόσον θα καθιστούσε το στάδιο αυτό άνευ αντικειμένου, θα υπήρχε δε κίνδυνος καταστρατηγήσεως του εν λόγω σταδίου εκτιμήσεως, το οποίο όμως αποτελεί ουσιώδη εγγύηση προβλεπόμενη από την Οδηγία.

Εξάλλου, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η εκτίμηση που πραγματοποιείται βάσει του άρθρου 6 παρ. 3 δεν μπορεί να παρουσιάζει κενά, αλλά πρέπει να περιέχει πλήρη, ακριβή και οριστικά συμπεράσματα και διαπιστώσεις, ώστε να αίρεται κάθε εύλογη αμφιβολία για τις επιπτώσεις των σχεδιαζόμενων εργασιών στον συγκεκριμένο προστατευόμενο τόπο.

Με βάση τα παραπάνω, το Δικαστήριο κατέληξε ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η αναγκαιότητα μεταγενέστερης δέουσας εκτιμήσεως των επιπτώσεων ενός σχεδίου σε συγκεκριμένο τόπο κατά την Οδηγία περί οικοτόπων, δεν απαιτείται κατά το στάδιο προελέγχου να λαμβάνονται υπόψη τα μέτρα που αποσκοπούν στην αποτροπή ή στη μείωση των επιβλαβών συνεπειών του σχεδίου αυτού στον εν λόγω τόπο.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Κρατικές ενισχύσεις

Μη συμβατές οι ελληνικές κρατικές ενισχύσεις προς τη ΛΑΡΚΟ

κρατική ενίσχυση – ιδιωτικοποίηση – άσκηση προσφυγής από δικαιούχο ενίσχυσης – έλλειψη εννόμου συμφέροντος – έννοια της κρατικής ενίσχυσης – πλεονέκτημα – κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή – κρατικές ενισχύσεις υπό μορφή εγγυήσεων

ΓεΔΕΕ T-412/14, Larko/Επιτροπή, 01.02.2018, Τμήμα έκτο, Πρόεδρος: G. Berardis, Εισηγητής: Z. Csehi, ECLI:EU:T:2018:55 – Προσφυγή ακυρώσεως

ΓεΔΕΕ T-423/14, Larko/Επιτροπή, 01.02.2018, Τμήμα έκτο, Πρόεδρος: G. Berardis, Εισηγητής: Z. Csehi, ECLI:EU:T:2018:151 – Προσφυγή ακυρώσεως

Το Γενικό Δικαστήριο εξέδωσε την 1η Φεβρουαρίου 2018 δύο αποφάσεις επί των υποθέσεων T-412/14 και T-423/14 που αφορούν αμφότερες κρατικές ενισχύσεις υπέρ της ΛΑΡΚΟ. Η ΛΑΡΚΟ είναι κρατική επιχείρηση που εξειδικεύεται στους τομείς εξόρυξης και επεξεργασίας κοιτασμάτων λατερίτη, εξόρυξης λιγνίτη και παραγωγής σιδηρονικελίου και υποπροϊόντων του. Στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής και των συνακόλουθων σχεδίων ιδιωτικοποιήσεων, οι ελληνικές αρχές βρίσκονταν, από τις αρχές του 2012, σε συζητήσεις με την Επιτροπή σχετικά με ενδεχόμενες κρατικές ενισχύσεις που θα ανέκυπταν από τη σκοπούμενη ιδιωτικοποίηση της επιχείρησης. Το σχέδιο προέβλεπε πώληση ορισμένων στοιχείων του ενεργητικού της και υπαγωγή σε καθεστώς πτώχευσης της υπόλοιπης επιχείρησης.

Στο πλαίσιο της επίσημης έρευνάς της, η Επιτροπή έλεγξε τόσο το ενδεχόμενο ύπαρξης κρατικής ενίσχυσης κατά τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης όσο και τον χαρακτήρα ως κρατικών ενισχύσεων διαφόρων μέτρων που στο παρελθόν το ελληνικό δημόσιο είχε λάβει υπέρ της ΛΑΡΚΟ. Στις 27 Μαρτίου του 2014, η Επιτροπή εξέδωσε δύο ξεχωριστές αποφάσεις. Με την πρώτη από αυτές διαπίστωσε ότι σειρά κρατικών μέτρων υπέρ της ΛΑΡΚΟ, κατά την περίοδο 2008-2011, και συγκεκριμένα τρεις κρατικές εγγυήσεις και μια αύξηση μετοχικού κεφαλαίου, συνιστούσαν κρατικές ενισχύσεις ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά. Με τη δεύτερη απόφασή της, η οποία αφορούσε αποκλειστικά τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης, διαπίστωσε, αφενός, ότι δεν υπήρχε ζήτημα κρατικής ενίσχυσης, δεδομένου ότι η επιλογή διοικητικής διαδικασίας προέβλεπε μεταβίβαση μέσω ανοικτών, διαφανών, χωρίς διακρίσεις και πρόσθετους όρους, διαγωνισμών. Αφετέρου, έκρινε ότι υπόχρεος στην επιστροφή των κρατικών ενισχύσεων, όπως αυτές διαπιστώθηκαν με την πρώτη απόφασή της, θα ήταν η ίδια η ΛΑΡΚΟ και όχι οι καινούργιοι αγοραστές που θα προέκυπταν μετά την εκποίηση των στοιχείων του

ενεργητικού της μέσω των παραπάνω διαγωνισμών.

Μορφή ενίσχυσης υπέρ της ΛΑΡΚΟ	Ποσό ενίσχυσης (σε €)
Κρατική εγγύηση 2008	30.000.000,00
Αύξηση μετοχικού κεφαλαίου 2009	44.999.999,40
Κρατική εγγύηση 2010	10.820.824,95
Κρατική εγγύηση 2011	50.000.000,00
Σύνολο προς ανάκτηση	135.820.824,35

Οι παραπάνω αποφάσεις προσβλήθηκαν από τη ΛΑΡΚΟ ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, το οποίο και απέρριψε τις προσφυγές. Στην υπόθεση T-412/14, που στρεφόταν κατά της δεύτερης από τις παραπάνω αποφάσεις, το ΓΕΔΕΕ έκρινε ότι η προσφεύγουσα δεν θεμελιώνει έννομο συμφέρον και, ως εκ τούτου, απέρριψε την προσφυγή. Εν προκειμένω, η ΛΑΡΚΟ ισχυρίστηκε ότι το έννομο συμφέρον της πηγάζει, αφενός, από το γεγονός ότι η ίδια παρουσιάζεται ως δεσμευθείσα σε ιδιωτικοποίηση και, αφετέρου, εκ του γεγονότος ότι η ίδια βαρύνεται με την υποχρέωση επιστροφής των ενισχύσεων, ενώ κανονικά έπρεπε να κατανομηθεί το βάρος μεταξύ αυτής και του νέου αγοραστή. Το ΓΕΔΕΕ αρνήθηκε τον πρώτο ισχυρισμό της ΛΑΡΚΟ, δεχόμενο ότι η απόφαση της Επιτροπής απλώς αναγνώριζε τη μη ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης, δίχως να δεσμεύει την προσφεύγουσα σε σχέδιο ιδιωτικοποίησης. Σε σχέση με το δεύτερο επιχείρημα, το ΓΕΔΕΕ διαπίστωσε ότι η υποχρέωση επιστροφής δεν προέκυπτε από την προσβαλλόμενη απόφαση που απλώς και μόνον, όριζε ποιος θα ήταν υπόχρεος σε επιστροφή, αλλά από την πρώτη από τις παραπάνω αποφάσεις με την οποία διαπιστώθηκε ύπαρξη κρατικών ενισχύσεων. Η προσβαλλόμενη απόφαση αποτελούσε *sui generis* απόφαση, την έκδοση της οποίας αιτήθηκαν οι ελληνικές αρχές για λόγους ασφάλειας δικαίου. Το Γενικό Δικαστήριο προχώρησε, ωστόσο, σε εξέταση του επιχειρήματος, συμπεραίνοντας ότι, ακόμη και αν υποθεθεί ότι η ανάκτηση της ενίσχυσης επεκτεινόταν και στον νέο αγοραστή, λόγω ύπαρξης οικονομικής συνέχειας μεταξύ της προ – και μετά – ιδιωτικοποίησης εταιρίας, υπόχρεη θα παρέμενε η ίδια η ΛΑΡΚΟ. Έπειτα, διαπίστωσε ότι η υποχρέωση αυτή στην πράξη θα αιρόταν, μόνον εφόσον η ίδια δεν ήταν σε θέση να επιστρέψει το σύνολο των ενισχύσεων.

Το ΓΕΔΕΕ απέρριψε την προσφυγή και στην υπόθεση T-423/14 που στρεφόταν κατά της πρώτης από τις παραπάνω αποφάσεις. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, οι τρεις κρατικές εγγυήσεις που δόθηκαν κατά την περίοδο 2008-2011, καθώς και η αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου το 2009 αποτελούσαν παράνομες κρατικές ενισχύσεις, καθώς όχι μόνο δεν υπήρξε σχέδιο αναδιάρθρωσης της ΛΑΡΚΟ, παρόλο που ίδια ήταν προβληματική επιχείρηση,

αλλά και επειδή η κρατική παρέμβαση στερείτο οικονομικής λογικής. Επιπλέον, τα μέτρα δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν συμβατές ενισχύσεις δυνάμει του άρθρου 107 παρ. 2 και 3, καθώς δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις του. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε και το επιχείρημα της προσφεύγουσας ότι η Επιτροπή κακώς έκρινε ότι το προς ανάκτηση ποσό ισούται με το ποσό των δανείων που της χορηγήθηκαν, αφού ούτε οι εγγυήσεις κατέπεσαν, αλλά και επιπλέον το δάνειο είχε εξοφληθεί. Σύμφωνα με το Γενικό Δικαστήριο, για τον υπολογισμό του ύψους της ενίσχυσης, λαμβάνεται υπόψη μόνον ο χρόνος χορήγησής της και όχι περιστάσεις ύστερες αυτής.

Παρατηρήσεις

Αντώνης Καργατζής*

Η πολιτική των κρατικών ενισχύσεων, όπως διαμορφώθηκε μετά το 2005¹ και εφαρμόζεται μέχρι και σήμερα, συνοψίζεται στο αίτημα για λιγότερες, αλλά καλύτερα στοχευμένες ενισχύσεις. Ωστόσο, μια κρατική παρέμβαση δεν μπορεί να θεωρηθεί στοχευμένη κατά την παραπάνω έννοια, εάν δεν θεραπεύει μία συγκεκριμένη ανεπάρκεια της αγοράς και στερείται οποιασδήποτε οικονομικής λογικής.

Η ύπαρξη οικονομικής λογικής των δημοσίων παρεμβάσεων στην οικονομία αποτελεί ένα από τα κατεξοχήν κριτήρια ελέγχου ενός μέτρου στα πλαίσια των κανόνων των κρατικών ενισχύσεων. Η ενωσιακή έννομη τάξη είναι ουδέτερη απέναντι στη δυνατότητα των κρατών μελών να επεμβαίνουν στην οικονομία υπό την ιδιότητά τους ως οικονομικοί φορείς, κάτι που απορρέει από το άρθρο 345 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής, ΣΛΕΕ). Πράγματι, το τελευταίο ορίζει ότι «οι Συνθήκες δεν προδικάζουν με κανένα τρόπο το καθεστώς της ιδιοκτησίας στα κράτη μέλη». Απόρροια της εν λόγω διάταξης είναι ότι τα κράτη είναι ελεύθερα να επενδύουν σε επιχειρήσεις, εισφέροντας κεφάλαιο, χορηγώντας δάνειο, παρέχοντας εγγυήσεις ή ακόμη εξαγοράζοντας επιχειρήσεις. Ωστόσο, όταν τα κράτη επιλέγουν να επέμβουν στην οικονομία, στο μέτρο που απεκδύονται της φύσης τους ως δημόσια αρχή, και μετατρέπονται σε οικονομικό φορέα, υπόκεινται στους κανόνες του ανταγωνισμού, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και ο κανόνας της καταρχήν απαγόρευσης κρατικών ενισχύσεων κατ' άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Απορρέει από τη διάταξη αυτή ότι, προκειμένου να θεωρηθεί μια κρατική παρέμβαση ως κρατική ενίσχυση,

πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά τέσσερα κριτήρια: α) χορήγηση οικονομικού πλεονεκτήματος, β) επιλεκτική μεταχείριση ορισμένων επιχειρήσεων ή οικονομικών κλάδων, γ) χρηματοδότηση του πλεονεκτήματος με κρατικούς πόρους, δ) πιθανή νόθευση του ανταγωνισμού και του ενδοενωσιακού εμπορίου.

Από τη νομολογιακή πρακτική προκύπτει ότι τα δύο τελευταία κριτήρια συνάγονται καταρχήν εύκολα. Για παράδειγμα, στην υπό σχολιασμό υπόθεση T-423/14, *Larko / Επιτροπή*, το Γενικό Δικαστήριο (στο εξής, ΓΕΔΕΕ) σημείωσε ότι «η εκτίμηση περί της προϋποθέσεως που αφορά τη χρήση κρατικών πόρων είναι δευτερεύουσας σημασίας» (σκ. 149), για να καταλήξει να απορρίψει μέσα σε τρεις μόλις σκέψεις το επιχείρημα της Λάρκο Γενική Μεταλλευτική και Μεταλλουργική ΑΕ (στο εξής, ΛΑΡΚΟ ή προσφεύγουσα) ότι δεν εμπλέκονται κρατικοί πόροι. Κατά το ΓΕΔΕΕ, δεν θεμελιώνεται η μη ύπαρξη κρατικών πόρων, ούτε από το γεγονός ότι οι εγγυήσεις δεν κατέπεσαν ούτε και από το ότι το πλεονέκτημα που απολαμβάνει η ΛΑΡΚΟ αντισταθμίζεται από τις οφειλές του κράτους έναντι της ίδιας, συγκεκριμένα από την επιστροφή φόρων.

Αυτό που κυρίως μονοπωλεί το ενδιαφέρον των ενωσιακών θεσμικών οργάνων είναι η ύπαρξη επιλεκτικότητας και πλεονεκτήματος, όπως μαρτυρά και η παρούσα υπόθεση. Όσον αφορά το τελευταίο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (στο εξής, Επιτροπή) έχει αναπτύξει το «κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή σε οικονομία της αγοράς» με σκοπό να συνάγει την ύπαρξη ή μη πλεονεκτήματος κατά τις δημόσιες παρεμβάσεις². Κατά την εφαρμογή του κριτηρίου αυτού, τα ενωσιακά όργανα προβαίνουν σε σύγκριση μεταξύ των όρων παρέμβασης του κράτους και των όρων με τους οποίους ένας υποθετικός ιδιώτης επενδυτής θα παρενέβαινε. Εάν οι όροι της κρατικής παρέμβασης είναι πιο ευνοϊκοί οικονομικά από τους αντίστοιχους του υποθετικού ιδιώτη επενδυτή, τότε η παρέμβαση αυτή συνιστά πλεονέκτημα, και, επομένως, (εφόσον πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις) κρατική ενίσχυση³.

Όπως ένας ιδιώτης επενδυτής, έτσι και το κράτος οφείλει να κατευθύνεται από καθαρά οικονομικά κριτήρια – κατά βάση μεγιστοποίησης κέρδους – κατά την επένδυσή του, ενώ δεν μπορούν να γίνονται δεκτές εκτιμήσεις κοινωνικής ή άλλης πολιτικής. Δεν θα ήταν, για παράδειγμα, οικονομικά συμφέρον για έναν ιδιώτη επενδυτή, ο οποίος δρα βάσει των κανόνων της οικονομίας της αγοράς, να επενδύσει σε μια προβληματική επιχείρηση, συμβάλλοντας έτσι στην τεχνητή επιβίωση ολόκληρης ή μέρους της δραστηριότητας μιας επιχείρησης, εάν δεν υπάρχει οποιαδήποτε προοπτική κερδοφορίας.

* *Master 2, Δικηγόρος*

1. Βλέπε Σχέδιο δράσης για τις κρατικές ενισχύσεις – Λιγότερες και καλύτερα στοχευμένες κρατικές ενισχύσεις: οδικός χάρτης για τη μεταρρύθμιση των κρατικών ενισχύσεων 2005-2009 (Έγγραφο διαβούλευσης) [SEC(2005) 795].

2. Βλέπε Ανακοίνωση του 1984 για τις εισφορές κεφαλαίου που πραγματοποιεί το δημόσιο, ΕΚ 9-1984.

3. Βλέπε μεταξύ άλλων P. NICOLAÏDES / I.-E. RUSU, *Private Investor Principle: What Benchmark and Whose Money*, EStAL, 2011, σ. 237.

Στην έλλειψη ακριβώς οικονομικής λογικής στηρίχθηκαν, όπως φαίνεται, το Δικαστήριο και η Επιτροπή, για να κρίνουν ότι οι κρατικές παρεμβάσεις υπέρ της ΛΑΡΚΟ αποτελούσαν κρατικές ενισχύσεις. Αρχικά, το Δικαστήριο, έκρινε ότι η προσφεύγουσα αποτελούσε ήδη από το 2008 προβληματική επιχείρηση⁴, αφού υπήρχαν αρνητικά ίδια κεφάλαια, ο κύκλος εργασιών της είχε μειωθεί και είχε σημειώσει λειτουργικές ζημιές. Το εύρημα αυτό έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην κρίση του Δικαστηρίου περί ύπαρξης πλεονεκτήματος υπέρ της ΛΑΡΚΟ, καθώς καθόρισε την εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή (Ι.). Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέτασε το επιχείρημα της προσφεύγουσας ότι οι εν λόγω ενισχύσεις είναι συμβατές με την εσωτερική αγορά, διότι έκτακτες περιστάσεις καθώς και η χρηματοπιστωτική κρίση στην Ελλάδα δικαιολογούσαν τις ενισχύσεις (ΙΙ.)

Ι. Ύπαρξη πλεονεκτήματος

Αν και στην προκείμενη απόφαση δεν τέθηκε ζήτημα εφαρμογής των Κατευθυντηρίων Γραμμών της Επιτροπής για τη διάσωση και αναδιάρθρωση προβληματικών επιχειρήσεων⁵, αξίζει να σημειωθεί ότι η Επιτροπή τηρεί αυστηρή στάση σε σχέση με ενισχύσεις που αφορούν προβληματικές επιχειρήσεις. Όπως σημειώνει η ίδια η Επιτροπή, «ενισχύσεις για τη διάσωση και αναδιάρθρωση επιχειρήσεων είναι από τις κρατικές ενισχύσεις με τις πλέον στρεβλωτικές επιπτώσεις», γεγονός που απορρέει από την διαπίστωση ότι «η ανάπτυξη της παραγωγικότητας [...] οφείλεται [...] μάλλον στη μεγέθυνση των περισσότερων αποδοτικών και τεχνολογικά προηγμένων επιχειρήσεων εις βάρος των λιγότερο αποδοτικών ή αυτών που διαθέτουν παρωχημένα προϊόντα»⁶. Κατανοεί κανείς ότι ο έλεγχος εκ μέρους των ενωσιακών οργάνων είναι εντονότερος όταν πρόκειται για ενισχύσεις υπέρ προβληματικών επιχειρήσεων. Τέτοιες παρεμβάσεις κρίνονται, κατά κανόνα, ως κρατικές ενισχύσεις, εκτός εάν η ενίσχυση αυτή συμπίπτει χρονικά και ποσοτικά με τη συμμετοχή ιδιωτικών κεφαλαίων ή, ελλείψει αυτών των τελευταίων, εάν κριθεί από τα ενωσιακά όργανα ότι υπάρχουν πιθανότητες μέσω της δημόσιας επένδυσης η κατάσταση να αντιστραφεί και μακροπρόθεσμα τουλάχιστον να υπάρξει τέτοιο κέρδος, ώστε να δικαιολογείται η ανάληψη ενός τέτοιου κινδύνου⁷.

Αυτό ακριβώς το σκεπτικό εφάρμοσε το Δικαστήριο στην υπό σχολιασμό απόφαση, αφού, ωστόσο, πρώτα έλεγξε

εάν πληρούνταν οι όροι της Ανακοίνωσης της Επιτροπής για τις κρατικές ενισχύσεις με τη μορφή εγγυήσεων (στο εξής, η Ανακοίνωση), δεδομένου ότι τρία από τα τέσσερα μέτρα υπέρ της ΛΑΡΚΟ έλαβαν τη μορφή εγγυήσεων (1.).

1. Ανακοίνωση της Επιτροπής σε σχέση με τις κρατικές εγγυήσεις

Σύμφωνα με πάγια νομολογία των ενωσιακών δικαστηρίων, σε περίπτωση που δάνειο χορηγούμενο από πιστωτικό ίδρυμα τελεί υπό την εγγύηση του κράτους, τότε, κατά κανόνα, υφίσταται πλεονέκτημα, εφόσον οι όροι της εγγύησης είναι ευνοϊκότεροι από τους όρους που οι συνήθεις εμπορικές πρακτικές επιβάλλουν⁸. Η νομολογία αυτή δεν αποτελεί παρά τη μεταφορά του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή στο πεδίο των κρατικών εγγυήσεων. Ωστόσο, η Επιτροπή, όπως άλλωστε έχει πράξει και σε άλλες περιπτώσεις, από πολύ νωρίς ήδη είχε εκδώσει Ανακοίνωση σε σχέση με τις κρατικές εγγυήσεις, σκοπεύοντας στη διαφάνεια και την προβλεψιμότητα των αποφάσεών της⁹. Κατά την Ανακοίνωση, δεν υπάρχει κρατική ενίσχυση, αν η εγγύηση καλύπτει δανειολήπτη που δεν είναι αντιμετώπιος με οικονομικές δυσκολίες, συνδέεται με συγκεκριμένη συναλλαγή, καλύπτει έως το 80% του ποσού του δανείου και, τέλος, το ποσό της προμήθειας ανταποκρίνεται στους κανόνες της αγοράς, αντανακλά δηλαδή την ανάληψη του πραγματικού κινδύνου¹⁰.

Εν προκειμένω, το ΓεΔΕΕ συμφώνησε με τη διαπίστωση της Επιτροπής ότι οι εγγυήσεις του 2008, 2010 και 2011 συνιστούσαν κρατικές ενισχύσεις, δεδομένου ότι οι όροι της Ανακοίνωσης δεν πληρούνταν. Η ΛΑΡΚΟ αντιμετώπιζε οικονομικές δυσχέρειες ήδη από το 2008, κάτι που το κράτος όφειλε να γνωρίζει, δεδομένου ότι αποτελούσε πλειοψηφικό μέτοχο και υπό την ιδιότητα αυτή θα έπρεπε, πριν την οποιαδήποτε ανάληψη κινδύνου, να ενημερωθεί για την οικονομική κατάσταση της επιχείρησης (σκ. 77-90). Επιπλέον, ούτε η προμήθεια του 1% για τις εγγυήσεις του 2008 και 2011 ούτε και του 2% για την εγγύηση του 2010 αντικατόπτριζαν τον κίνδυνο αθέτησης των υποχρεώσεων αποπληρωμής των δανείων που κάλυπτε η εγγύηση (σκ. 98, 129-130 και 139). Για το Δικαστήριο τέτοιες τιμές προμήθειας εφαρμόζονται σε συναλλαγές που δεν ενέχουν υψηλό κίνδυνο (σκ. 96), κάτι ωστόσο που δεν ίσχυε εν προκειμένω, δεδομένου του υψηλού δείκτη χρέους της ΛΑΡΚΟ. Το Δικαστήριο απέρριψε επίσης τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας ότι το κράτος είχε, κατά το παρελθόν, εγγυηθεί με παρόμοιου ύψους προμήθει-

4. Βλέπε Ανακοίνωση της Επιτροπής – Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις για τη διάσωση και αναδιάρθρωση μη χρηματοπιστωτικών προβληματικών επιχειρήσεων, ΕΕ C 249.

5. Ibid.

6. Ibid, παρ. 6.

7. P. NICOLAÏDES / M. KEKELEKIS, When do Firms in Trouble Escape from State Aid Rules ?, EstAL, 2005, σ. 17.

8. ΔΕΕ C-275/10, *Residex Capital IV*, 08.12.2011, ECLI:EU:C:2011:814, σκ. 39 και ΔΕΕ C-559/12 P, *Γαλλία/Επιτροπή*, 03.04.2014, ECLI:EU:C:2014:217, σκ. 96.

9. Ανακοίνωση της Επιτροπής για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της συνθήκης ΕΚ στις κρατικές ενισχύσεις με τη μορφή εγγυήσεων (2008/C 155/02), ΕΕ C 155, σημείο 1.1.

10. Ibid, σημείο 3.2.

ες υπέρ άλλων επιχειρήσεων σε παρεμφερή κατάσταση, αφού μια τέτοια συμπεριφορά δε μπορεί να εξομοιωθεί με συμπεριφορά ιδιώτη επενδυτή (σκ. 101). Ο Ισχυρισμός αυτός μετέφερε το βάρος στο ότι το κράτος ακολουθούσε μια πολιτική ίσης μεταχείρισης έναντι επιχειρήσεων σε παρεμφερή κατάσταση. Ωστόσο, ένα τέτοιο επιχείρημα θα μπορούσε να εξετασθεί, μόνο σε περίπτωση που αμφισβητούνταν η επιλεκτικότητα¹¹ των μέτρων και όχι η ύπαρξη πλεονεκτήματος, κάτι που εν προκειμένω δεν θα γινόταν δεκτό, αφού επρόκειτο για ad hoc μέτρα υπέρ μιας συγκεκριμένης επιχείρησης.

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι, εφόσον τα κριτήρια της Ανακοίνωσης δεν πληρούνταν, υπήρχε καταρχήν κρατική ενίσχυση. Βέβαια, σύμφωνα με την Ανακοίνωση, η μη τήρηση κάποιου από τα κριτήρια δεν συνεπάγεται αυτομάτως κρατική ενίσχυση¹². Έτσι, όπως παρατηρεί και το ΓΕΔΕΕ, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι εγγυήσεις συνιστούν ενίσχυση, βασιζόμενη και στο κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή (σκ. 105). Αυτό το κριτήριο μάλιστα εφάρμοσε αποκλειστικά και για την αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου του 2009.

2. Το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή υπό συνθήκες της αγοράς

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, απαγορεύεται, δυνάμει της ενωσιακής νομοθεσίας, η διαφοροποιημένη μεταχείριση ιδιωτικών και δημόσιων επιχειρήσεων. Λογική απόρροια της αρχής αυτής είναι το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή¹³.

Στο πλαίσιο του εν λόγω κριτηρίου ελέγχεται από την Επιτροπή το κατά πόσον η δικαιούχος επιχείρηση απολαμβάνει οικονομικό πλεονέκτημα, το οποίο δεν θα απολάμβανε υπό τις κανονικές συνθήκες της αγοράς, από έναν ιδιώτη δηλαδή επενδυτή ο οποίος θα λειτουργούσε βασι-

ζόμενος σε καθαρά εμπορικά κριτήρια. Πράγματι, «οι προϋποθέσεις για τον χαρακτηρισμό ενός μέτρου ως «ενισχύσεως» κατά την έννοια του άρθρου [107 ΣΛΕΕ] δεν πληρούνται όταν η επωφελούμενη δημόσια επιχείρηση θα μπορούσε, υπό συνθήκες που αντιστοιχούν στους συνήθεις όρους της αγοράς, να τύχει του ίδιου πλεονεκτήματος με εκείνο που τέθηκε στη διάθεσή της με χρήση κρατικών πόρων, της εκτιμήσεως αυτής πραγματοποιούμενης, όσον αφορά τις δημόσιες επιχειρήσεις με εφαρμογή, κατ' αρχήν, του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή»¹⁴. Προκύπτει από τη νομολογική πρακτική ότι ο «λογικός»¹⁵, «πληροφορημένος»¹⁶ ή «συνετός»¹⁷ επενδυτής κατευθύνεται από τις προοπτικές απόδοσης της επένδυσής του, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα. Είναι δηλαδή, καταρχήν, ο «επενδυτής που επιθυμεί να μεγιστοποιήσει τα κέρδη του»¹⁸. Έτσι, έχει νομολογηθεί, για παράδειγμα, ότι «ένας ιδιώτης εταίρος μπορεί ευλόγως να εισφέρει το αναγκαίο κεφάλαιο για την επιβίωση μιας επιχείρησης που αντιμετωπίζει παροδικές δυσχέρειες, η οποία όμως μετά από αναδιάρθρωση θα μπορούσε να επανεύρει την αποδοτικότητα της. [...] Όταν πάντως οι εισφορές κεφαλαίου πραγματοποιούνται από τον δημόσιο επενδυτή χωρίς να υπάρχει προοπτική αποδοτικότητας ούτε μακροχρονίως, τότε πρέπει να θεωρηθούν ως ενισχύσεις»¹⁹.

Το ζήτημα για το Δικαστήριο στη σχολιαζόμενη απόφαση είναι ότι το κράτος δεν προέβη σε εκτίμηση της μακροπρόθεσμης κερδοφορίας της ΛΑΡΚΟ. Αυτό δεν θα συνέβαινε, εάν, για παράδειγμα, το κράτος είχε ταυτόχρονα με την αύξηση κεφαλαίου του 2009 υιοθετήσει ένα σχέδιο αναδιάρθρωσης, το οποίο, κατά το ΓΕΔΕΕ, οφείλει πάντως να είναι λεπτομερές και να στοχεύει άμεσα στη θεραπεία των προβλημάτων. Εφόσον δεν υπήρχε τέτοιο σχέδιο, η παρέμβαση κρίθηκε ότι στερείται οικονομικής λογικής (σκ. 112-116).

Ένα από τα επιχειρήματα της ΛΑΡΚΟ ήταν ότι στην αύξηση κεφαλαίου συμμετείχαν ταυτόχρονα και το Κράτος και η ΕΤΕ. Γενικά, σε τέτοιες περιπτώσεις ο προσφεύγων πρέπει να αποδείξει ότι η επένδυση γίνεται «συγχρόνως με σημαντική εισφορά κεφαλαίου εκ μέρους του ιδιώτη επενδυτή που πραγματοποιείται υπό παρόμοιους όρους»²⁰.

11. Αναφέρεται ότι προκειμένου η Επιτροπή να συνάγει των επιλεκτικό χαρακτήρα μέτρων, ακολουθεί καταρχήν τον εξής συλλογισμό: Πρώτον, προσδιορίζεται το σύστημα αναφοράς (π.χ. η εθνική νομοθεσία περί φορολόγησης εταιριών). Δεύτερον, προσδιορίζεται κατά πόσον το συγκεκριμένο μέτρο αποτελεί παρέκκλιση από το εν λόγω σύστημα στο μέτρο που διαφοροποιεί οικονομικούς φορείς οι οποίοι βρίσκονται σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση. Τρίτον, εάν αποτελεί παρέκκλιση εξετάζεται εάν η παρέκκλιση δικαιολογείται από τη φύση ή από την εν γένει οικονομία του συστήματος αναφοράς. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει όταν πρόκειται για ad hoc μέτρα όπως εν προκειμένω, αλλά για ευρύτερα μέτρα τα οποία εφαρμόζονται σε όλες τις επιχειρήσεις που πληρούν ορισμένα κριτήρια. Βλέπε Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης όπως αναφέρεται στο άρθρο 107 παρ. 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕ C 262, σημεία 126-128.

12. Ibid, σημείο 3.6.

13. Βλ. Β. SLOCOCK, The Market Economy Investor Principle, Competition Policy Newsletter, June 2002, σ. 23 επ..

14. ΔΕΕ C-124/10 Ρ, Επιτροπή/EDF, 05.06.2012, ECLI:EU:C:2012:318, σκ. 78, ΔΕΚ C-303/88, Ιταλία/Επιτροπή, 21.03.1991, ECLI:EU:C:1991:136, σκ. 20, ΔΕΚ C-482/99, Γαλλία/Επιτροπή, 16.05.2002, ECLI:EU:C:2002:294, σκ. 68-70.

15. ΠΕΚ T-98/00, Linde/Επιτροπή, 17.10.2002, ECLI:EU:T:2002:248, σκ. 49.

16. ΠΕΚΤ-228/99 και T-233/99, Westdeutsche Landesbank Girozentrale/Επιτροπή, 06.03.2003, ECLI:EU:T:2003:57, σκ. 255.

17. ΔΕΕ C-486/15 Ρ, Επιτροπή/Γαλλία, 30.11.2016, ECLI:EU:C:2016:912.

18. ΠΕΚ T-228/99 και T-233/99, ό.π., σκ. 255.

19. ΔΕΚ C-303/88, ό.π., σκ. 21-22.

20. ΠΕΚ T-296/97, Alitalia/Επιτροπή, 12.12.2000, ECLI:EU:T:2000:289,

Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Air France*, το ΓΕΔΕΕ (τότε Πρωτοδικείο) αρνήθηκε τη σχετικότητα του εν λόγω επιχειρήματος, δεδομένου ότι η αξία των τίτλων που είχαν αναλάβει οι ιδιώτες επενδυτές όσο και οι τίτλοι τους οποίους ήθελαν να αναλάβουν ήταν σημαντικά μικρότερης αξίας από τη συνολική αξία των τίτλων τους οποίους έχει αναλάβει το κράτος²¹. Η Επιτροπή, στην ανακοίνωσή της σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης, σημειώνει ότι η χρονική σύμπτωση, αλλά και η ταυτότητα των όρων των επενδύσεων αποτελούν δύο προϋποθέσεις που συντρέχουν σωρευτικά²². Ωστόσο, σημειώνεται ότι, ακόμη και αν συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις, δεν σημαίνει ότι η συναλλαγή έγινε βάσει των όρων της αγοράς. Προκύπτει, πράγματι, από την υπόθεση *Alitalia*, ότι στην καλύτερη περίπτωση αποτελεί ένδειξη ανάμεσα σε πολλές. Κατά τη νομολογία, «[π]ρέπει να θεωρηθεί ότι εισφορά κεφαλαίων από δημόσιους πόρους πληροί το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή και δεν συνεπάγεται τη χορήγηση κρατικής ενίσχυσης, μεταξύ άλλων, αν η εισφορά αυτή γίνεται συγχρόνως [...]»²³.

Σε κάθε περίπτωση, στη σχολιαζόμενη απόφαση τα πράγματα ήταν απλούστερα, δεδομένου ότι το ποσό συμμετοχής της ΕΤΕ ήταν πολύ μικρότερο σε σχέση με αυτό του κράτους, γεγονός που οδήγησε το Δικαστήριο να αρνηθεί τη βασιμότητα του επιχειρήματος (σκ. 119-120).

Το Δικαστήριο έκρινε λοιπόν ότι τα τέσσερα μέτρα υπέρ της ΛΑΡΚΟ συνιστούσαν κρατικές ενισχύσεις, διότι, όσον αφορά τις εγγυήσεις, δεδομένης της κακής οικονομικής κατάστασης της προσφεύγουσας, οι τιμές προμήθειας δεν αντικατόπτριζαν τον πραγματικό κίνδυνο, ενώ όσον αφορά την αύξηση κεφαλαίου, το κράτος δεν είχε προβεί σε εκτίμηση της μακροπρόθεσμης κερδοφορίας της ΛΑΡΚΟ μέσω κάποιου σχεδίου.

II. Συμβατότητα του μέτρου με την εσωτερική αγορά

Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι τόσο η αύξηση κεφαλαίου όσο και οι δύο εγγυήσεις του 2010 και 2011 ήταν μέτρα συμβατά με την εσωτερική αγορά, κάτι που η Επιτροπή όφειλε να ελέγξει, αλλά δεν το έπραξε. Σημειώνεται ότι οι ελληνικές αρχές κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ελέγχου από την Επιτροπή επέλεξαν να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της απουσίας κρατικής ενίσχυσης, παρά υπέρ της συμβατότητας της ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά, βάσει των 107 παρ. 2 και 3 ΣΛΕΕ.

Σύμφωνα με το άρθρο 107 παρ. 2, στ. β' ΣΛΕΕ, «[σ]υμβαί-

άζονται με την εσωτερική αγορά [...] β) οι ενισχύσεις για την επανόρθωση ζημιών που προκαλούνται από θεομηνίες ή άλλα έκτακτα γεγονότα». Προκύπτει από πάγια νομολογία των δικαστηρίων της Ένωσης ότι «μπορούν να αντισταθμιστούν κατά την έννοια της διάταξης αυτής μόνον τα οικονομικά μειονεκτήματα που προκαλούνται άμεσα από θεομηνίες ή από άλλα έκτακτα γεγονότα. Πρέπει συνεπώς να υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ των ζημιών που προκαλεί το έκτακτο γεγονός και της κρατικής ενίσχυσης και απαιτείται η ακριβέστερη δυνατή αποτίμηση των ζημιών που προκλήθηκαν»²⁴. Οι εθνικές αρχές επικαλούνται αυτή τη διάταξη σε περιπτώσεις ακραίων καιρικών φαινομένων (π.χ. πλημμύρες²⁵) ή άλλων φυσικών καταστροφών ή γενικότερων έκτακτων καταστάσεων (π.χ. τρομοκρατικό χτύπημα²⁶ ή σεισμοί²⁷). Σε κάθε περίπτωση, δεν δικαιολογείται η εφαρμογή του άρθρου, όταν η ζημία προκαλείται από γεγονότα τα οποία εντάσσονται στους συνήθεις επιχειρηματικούς κινδύνους (λ.χ. κρίση στην οικεία αγορά ή υψηλά επιτόκια δανεισμού)²⁸.

Στη σχολιαζόμενη απόφαση, η ΛΑΡΚΟ ισχυρίστηκε ότι τα μέτρα συνιστούσαν επί της ουσίας αποζημίωση για ζημιές που προκλήθηκαν από δύο θανατηφόρα εργατικά ατυχήματα και λόγω της χρηματοπιστωτικής κρίσης που έπληξε την Ελλάδα. Το ΓεΔΕΕ, αφού υπενθύμισε την πάγια θέση του, όπως αυτή αναφέρθηκε παραπάνω, απέρριψε την αξίωση της προσφεύγουσας με το αιτιολογικό ότι τα μέτρα δεν συνδέονταν με τις ζημιές που υπέστη λόγω των παραπάνω περιστάσεων (παρ. 158).

Όσον αφορά το άρθρο 107 παρ. 3, στ. β' ΣΛΕΕ, αυτό προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι η ενίσχυση μπορεί να κριθεί συμβατή με την εσωτερική αγορά, εάν σκοπεί στην άρση σοβαρής διαταραχής στην οικονομία ενός κράτους μέλους. Η Επιτροπή υιοθέτησε, δυνάμει της διάταξης αυτής, διάφορα μέτρα με σκοπό να αντιμετωπισθούν οι συνέπειες της κρίσης τόσο στον τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό τομέα όσο και στη λεγόμενη πραγματική οικονομία. Ένα από τα μέτρα αυτά ήταν το Προσωρινό πλαίσιο που υι-

24. ΠΕΚ T-268/06, *Ολυμπιακή Αεροπορία Υπηρεσίες/Επιτροπή*, 25.06.2008, ECLI:EU:T:2008:222, σκ. 52.

25. Ευρωπαϊκή Επιτροπή N. 581/2002, *On-the-spot-payments to holdings affected by the flood 2002*, 19.11.2002, EE C 314/7.

26. ΠΕΚ T-268/06, ό.π.

27. Ευρωπαϊκή Επιτροπή N. 459a/2009, *Aid scheme for compensation for damage caused by the earthquake in Abruzzo of 6 April 2009 outside the field of Annex I of the treaty*, 16.10.2009, EE C/278/2009, Ευρωπαϊκή Επιτροπή SA.35482, *Actions urgentes en faveur des populations touchées par les séismes des 20 et 29 mai 2012, qui ont frappé le territoire des provinces de Bologne, Ferrare, Modène, Reggio Emilia, Mantoue, Crémone et Rovigo*, 19.12.2012, EE C/31/2013.

28. ΔΕΚ C-346/03 και C-529/03, *Atzeni κ.λπ.*, 23.02.2006, ECLI:EU:C:2006:130, σκ. 80.

σκ. 81.

21. ΠΕΚ T-358/94, *Air France/Επιτροπή*, 12.12.1996, ECLI:EU:T:1996:194, σκ. 148-149.

22. Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης όπως αναφέρεται στο άρθρο 107 παρ. 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, EE C 262, υποσ. 139.

23. ΠΕΚ T-296/97, ό.π., σκ. 81.

οβηθήθηκε το 2009, τροποποιήθηκε για τελευταία φορά στις αρχές του 2011 και έπαψε να ισχύει μετά το πέρας του ίδιου έτους²⁹. Το εν λόγω κείμενο αναγνώριζε ότι οι «επιδοτούμενες» εγγυήσεις, εφόσον είναι περιορισμένες χρονικά, αποτελούν πράγματι μια ενδεδειγμένη λύση για τις εταιρίες που αναζητούν πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Έθετε, ωστόσο, κάποιους όρους, μεταξύ των οποίων να ακολουθούνται οι ενδεικτικές προμήθειες ανάλογα με την πιστοληπτική διαβάθμιση του υπέρ ου η εγγύηση³⁰, η εγγύηση να μην καλύπτει περισσότερο από το 80% του δανείου και, τέλος, να μην πρόκειται για προβληματική επιχείρηση³¹.

Έτσι, σε σχέση με το επιχείρημα της ΛΑΡΚΟ ότι η εγγύηση του 2011 ήταν συμβατή ιδίως με το Προσωρινό πλαίσιο της Επιτροπής του 2011, το ΓεΔΕΕ συμπέρανε ότι, δεδομένου ότι η ΛΑΡΚΟ αποτελούσε προβληματική επιχείρηση, αλλά και επειδή η προμήθεια ήταν πολύ χαμηλότερη από το ελάχιστο 3,8% που το Προσωρινό πλαίσιο απαιτούσε, το εν λόγω κείμενο δεν ήταν εφαρμοστέο (σκ. 174).

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Το ΓεΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα επίμαχα μέτρα συνιστούσαν κρατικές ενισχύσεις, εφαρμόζοντας το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή, κριτήριο που έχει τύχει εκτεταμένης νομολογιακής επεξεργασίας ήδη από την επίσημη εισαγωγή του, το 1984, με την Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τις δημόσιες εισφορές κεφαλαίου σε επιχειρήσεις³². Αν και σε κάποιες περιστάσεις η εφαρμογή του έχει κατακριθεί³³, αυτό παραμένει μια σταθερή αρχή, στην οποία τα ενωσιακά όργανα στηρίζονται για να συνάγουν την ύπαρξη ή μη πλεονεκτήματος.

Δύο πράγματα έπρεπε οι ελληνικές αρχές να είχαν κάνει προκειμένου η παρέμβασή τους να είχε κριθεί σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο:

Πρώτον, όσον αφορά τις εγγυήσεις, η προμήθεια έπρεπε

να ήταν σύμφωνη με τους ισχύοντες όρους των συναλλαγών. Είναι αλήθεια ότι η Επιτροπή όφειλε, για λόγους επαρκούς αιτιολογίας, να ορίσει ένα μίνιμουμ προμήθειας, όπως αυτό ισχύει στις αγορές. Σημειώνεται εδώ ότι σε αρκετές περιστάσεις το Δικαστήριο δεν δίστασε να επικρίνει την Επιτροπή για το γεγονός ότι είτε κάποιες από τις διαπιστώσεις της δεν ήταν επαρκώς λεπτομερείς είτε ότι δεν ήταν άψογα διατυπωμένες (βλ. για παράδειγμα, σκ. 93-95 και 194). Αν και οι ελλείψεις επισημάνθηκαν από το Δικαστήριο, αυτές δεν ήταν ουσιώδεις, αφού η προμήθεια ήταν καταφανώς χαμηλή.

Δεύτερον, σε σχέση με την αύξηση κεφαλαίου, έπρεπε να είχαν επιμεληθεί ένα σχέδιο αναδιάρθρωσης. Όπως προκύπτει από την απόφαση, η εφαρμογή μέτρων γενικού χαρακτήρα, όπως μείωση δαπανών, δεν αρκεί για να πληρωθεί το κριτήριο. Αυτό που χρειάζεται είναι ένα πραγματικό σχέδιο που περιέχει μέτρα ικανά να τονώσουν τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της επιχείρησης.

► Δικαστική ανεξαρτησία και μισθολογικές απολαβές των δικαστών

Ο εθνικός δικαστής ως γενικός δικαστής του δικαίου της Ένωσης. Εχέγγυα προσωπικής και λειτουργικής του ανεξαρτησίας. Όροι και προϋποθέσεις θεμιτών νομοθετικών επεμβάσεων στο ύψος των αποδοχών του στο πλαίσιο δημοσιονομικών προγραμμάτων λιτότητας

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ – ένδικα βοηθήματα ή μέσα – αποτελεσματική δικαστική προστασία – ανεξαρτησία των δικαστών – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρο 47 – μείωση των αποδοχών στην εθνική δημόσια διοίκηση – μέτρα δημοσιονομικής λιτότητας

ΔΕΕ C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, 27.02.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: E. Levits, Γεν. Εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe, ECLI:EU:C:2018:117 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου της Πορτογαλίας υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της συνδικαλιστικής ένωσης Πορτογάλων δικαστών (ASJP) και του Tribunal de Contas (Ελεγκτικό Συνέδριο), με αντικείμενο τη μείωση των αποδοχών των μελών του, κατ' εφαρμογή νόμου, ο οποίος μείωσε προσωρινά το ύψος των αποδοχών στον δημόσιο τομέα για την αντιμετώπιση των συνεπειών της οικονομικής κρίσεως στην Πορτογαλία.

Η ASJP, ενεργώντας για λογαριασμό ορισμένων εκ των μελών της που είναι δικαστές του Tribunal de Contas, άσκησε ειδική προσφυγή, με αίτημα την ακύρωση των

29. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Προσωρινό πλαίσιο της Ένωσης για τη λήψη μέτρων κρατικής ενίσχυσης με σκοπό να στηριχθεί η πρόσβαση στη χρηματοδότηση κατά τη διάρκεια της τρέχουσας χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης, ΕΕ C 6. Πρέπει να σημειωθεί ότι το εν λόγω προσωρινό πλαίσιο δεν αναιρούσε την εφαρμογή της ανακοίνωσης της Επιτροπής σε σχέση με τις κρατικές εγγυήσεις, η οποία αφορά τη νομιμότητα και όχι τη συμβατότητα της ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά.

30. Για παράδειγμα, εάν η επιχείρηση ενέπιπτε στην κατηγορία πιστοληπτικής διαβάθμισης AAA, η χαμηλότερη τιμή προμήθειας διαμορφωνόταν στο 0,4%, ενώ εάν η διαβάθμιση ήταν CCC ή χαμηλότερη, η χαμηλότερη προμήθεια διαμορφωνόταν στο 3,8%.

31. Προσωρινό πλαίσιο, ό.π., σημείο 2.3 και παράρτημα.

32. Δελτίο ΕΚ 9-1984

33. Βλέπε Μ. KÖHLER, *New Trends Concerning the Application of the Private Investor Test*, EStAL, 2011, σ. 21 επ., Ρ. NICOLAÏDES / I.-E. RUSU, ό.π., και για μία γενικότερη παρουσίαση Μ.-Α. CYNDECKA, *The Applicability and Application of the Market Economy Investor Principle*, EStAL, 2016, σ. 381 επ..

διοικητικών πράξεων που εκδόθηκαν κατ' εφαρμογήν του άρθρου 2 του ν. 75/2014, με τον οποίο προβλέφθηκε προσωρινή μείωση των αποδοχών μιας σειράς δημοσίων λειτουργιών, περιλαμβανομένων και των δικαστικών λειτουργιών. Παράλληλα, ζήτησαν να υποχρεωθεί το Δημόσιο να επιστρέψει τα ποσά που παρακρατήθηκαν από τις αποδοχές των δικαστικών, πλέον τόκων υπερημερίας, καθώς και να αναγνωρισθεί το δικαίωμα των ενδιαφερομένων να λαμβάνουν το σύνολο των αποδοχών τους.

Η ένωση δικαστών υποστήριξε ότι τα μέτρα μειώσεων των αποδοχών συνεπάγονται παραβίαση της «αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών», στη μισθολογική της έκφανση. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι η αποδιδόμενη παραβίαση δεν στηρίχθηκε μόνο στο πορτογαλικό Σύνταγμα, αλλά και στο δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα στο άρθρο 19 παρ. 1, δεύτερο εδάφιο ΣΕΕ¹, αλλά και στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης².

Για τη σύνδεση του επίδικου ερωτήματος με το ενωσιακό δίκαιο το αιτούν δικαστήριο υποστήριξε ότι τα μέτρα προσωρινής μείωσης των αποδοχών στον δημόσιο τομέα υπαγορεύονται από επιταγές περί μείωσης του υπερβολικού ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού της Πορτογαλίας κατά τη διάρκεια του έτους 2011. Τα μέτρα αυτά, όπως υποστήριξε, έχουν ληφθεί στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης ή, τουλάχιστον, έλκουν την προέλευσή τους από το δίκαιο αυτό, δεδομένου ότι οι σχετικές υποχρεώσεις επιβλήθηκαν, προκειμένου να χορηγηθεί χρηματοοικονομική συνδρομή στην Πορτογαλία. Συνεχίζοντας το σκεπτικό του, το αιτούν δικαστήριο σημειώνει ότι, ναι μεν το κράτος απολαμβάνει ευρεία δι-

ακριτική ευχέρεια κατά την άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι απαλλάσσεται από την υποχρέωση να συμμορφώνεται προς τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών. Σύμφωνα δε με τη γνώμη του, η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας, όπως κατοχυρώνεται στις ενωσιακές διατάξεις, ισχύει τόσο για τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης όσο και για τα εθνικά δικαστήρια.

Το Δικαστήριο της Ένωσης εκλήθη να απαντήσει αν συντρέχει πράγματι παραβίαση της δικαστικής ανεξαρτησίας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο ενωσιακό δίκαιο, αν δηλαδή οι επεμβάσεις στις μισθολογικές απολαβές των δικαστών θα μπορούσαν να θίγουν την προσωπική τους ανεξαρτησία. Οι εγγυήσεις ανεξαρτησίας, στο άρθρο 19 ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του Χάρτη, αντιτίθενται στις περικοπές των αποδοχών που εφαρμόζονται στους δικαστές στην Πορτογαλία, μέσω μονομερούς και διαρκούς επιβολής από άλλες συντεταγμένες εξουσίες και όργανα, βάσει του σχετικού νόμου;

Πριν εισέλθει στην ουσία του ερωτήματος, το Δικαστήριο, δικάζοντας σε σχηματισμό μείζονος συνθέσεως, αντιμετώπισε ζητήματα παραδεκτού που έθεσαν μετ' επιτάσεως τόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όσο και η Πορτογαλική Κυβέρνηση. Ειδικότερα, η Επιτροπή υποστήριξε ότι η απόφαση περί παραπομπής είναι ελλιπής, ιδίως διότι δεν διευκρινίζει τη νομολογία του Δικαστηρίου που είναι κρίσιμη για την ερμηνεία των παρατιθέμενων στο προδικαστικό ερώτημα διατάξεων της Ένωσης ούτε τους λόγους επιλογής των εν λόγω διατάξεων και ότι, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο πρέπει να κρίνει εαυτό αναρμόδιο να απαντήσει στο υποβληθέν ερώτημα. Το Δικαστήριο, αντιθέτως, υπενθύμισε το πνεύμα συνεργασίας που πρυτανεύει στη λειτουργία του συστήματος προδικαστικής παραπομπής και σημείωσε ότι διαθέτει επαρκείς ενδείξεις για να είναι σε θέση να κατανοήσει τους λόγους για τους οποίους ζητείται η ερμηνεία των ενωσιακών διατάξεων³.

Η δεύτερη ένσταση παραδεκτού συνεχεται με την κατάργηση της επίμαχης νομοθεσίας πριν κατατεθεί η αίτηση προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο. Πιο συγκεκριμένα, με νόμο του 2015 ετέθη, σταδιακά από την 1η Ιανουαρίου 2016, τέλος στα μέτρα μείωσης των αποδοχών που είχαν επιβληθεί με τον ν. 75/2014 στον δημόσιο τομέα και από 01.08.2016 υπήρξε πλήρης αποκατάσταση στα προγενέστερα επίπεδα. Σύμφωνα με πάγια νομολο-

1. Το άρθρο 19 παρ. 1 και 2 ΣΕΕ ορίζει τα εξής: «1. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει το Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο και ειδικευμένα δικαστήρια. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών. Τα κράτη μέλη προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. 2. Οι δικαστές και οι γενικοί εισαγγελείς του Δικαστηρίου και οι δικαστές του Γενικού Δικαστηρίου επιλέγονται μεταξύ προσωπικοτήτων που παρέχουν πλήρη εχέγγυα ανεξαρτησίας»

2. Το άρθρο 47 του Χάρτη, το οποίο επιγράφεται «Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου», ορίζει τα εξής στο πρώτο και στο δεύτερο εδάφιο αυτού: «Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί ή υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευτείται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του».

3. Ο Γεν. Εισαγγελέας Η. Saugmandsgaard Øe, στις Προτάσεις του στις 18.05.2017, παρατήρησε ότι πράγματι το σκεπτικό του ερωτώντος δικαστηρίου είναι «*ιδιαίτερο σύντομο*» και ενώ κάνει λόγο για «*νομολογία του δικαστηρίου*» και για ύπαρξη «*πολλών αποφάσεων*» εντούτοις δεν αναφέρει καμία σχετική απόφαση. Ωστόσο παρά τις διαπιστωθείσες ελλείψεις πρότεινε ότι πρέπει να δοθεί χρήσιμη απάντηση ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου.

γία, το Δικαστήριο δύναται να αρνηθεί να αποφανθεί επί αιτήσεως που έχει υποβάλει εθνικό δικαστήριο μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το ζήτημα είναι υποθετικής φύσεως ή, επίσης, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί⁴. Όπως όμως επισήμανε ο Γενικός Εισαγγελέας στο σημείο 32 των προτάσεών του, από τη δικογραφία ενώπιον του Δικαστηρίου, όμως, προκύπτει ότι τα ποσά που παρακρατήθηκαν από τις αποδοχές των ενδιαφερομένων κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Οκτωβρίου 2014 και Οκτωβρίου 2016 δεν τους έχουν επιστραφεί. Με άλλα λόγια, επειδή δεν υπήρξε αναδρομική αποκατάσταση των μισθολογικών απολαβών των προσφευγόντων δικαστών, τυχόν ακύρωση των προσβαλλόμενων πράξεων θα μπορούσε να στηρίξει αίτημα επιστροφής των παρακρατηθέντων ποσών και, άρα, το ερώτημα δεν αφορά υποθετική διαφορά.

Το Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί της ουσίας της υπόθεσης, ερμήνευσε δυναμικά το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ και έκρινε ότι η ρυθμιστική του εμβέλεια καταλαμβάνει όχι μόνο τα ενωσιακά δικαστήρια, αλλά και τα εθνικά δικαστήρια στο μέτρο που εφαρμόζουν ενωσιακό δίκαιο. Υπογραμμίζει συνεπώς ότι εφόσον το Tribunal de Contas (Ελεγκτικό Συνέδριο) δύναται να αποφαινεται, ως «δικαστήριο» επί ζητημάτων που αφορούν την εφαρμογή ή την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος πρέπει να εξασφαλίζει ότι το εν λόγω όργανο ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που είναι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου, επιβεβαιώνεται με το άρθρο 47 δεύτερο εδάφιο του Χάρτη, το οποίο ανάγει την πρόσβαση σε «ανεξάρτητο» δικαστήριο σε μία από τις απαιτήσεις που συνδέονται με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής. Ανάμεσα στις εγγυήσεις ανεξαρτησίας, το Δικαστήριο διέγνωσε και τη μισθολογική πτυχή που αυτή εμφανίζει, επισημαίνοντας ότι «η καταβολή αποδοχών των οποίων το επίπεδο τελεί σε αναλογία με τη σπουδαιότητα των καθηκόντων που ασκούν αποτελεί εγγύηση σύμφυτη με την ανεξαρτησία των δικαστών»⁵.

Με αυτά τα δεδομένα, και αφού έλαβε υπόψη του ιδίως τον γενικό χαρακτήρα των περικοπών, το επιτακτικό δημοσιονομικό συμφέρον και τον μη μόνιμο χαρακτήρα των μειώσεων, το Δικαστήριο απεφάνθη ερμηνευτικώς ότι τα

επίμαχα δημοσιονομικά μέτρα λιτότητας δεν πλήττουν τη δικαστική ανεξαρτησία όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ.

Παρατηρήσεις

Μιχαήλ Ροδόπουλος*

Η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* είναι αξιοσημείωτη για δύο λόγους. Πρώτον, αποτελεί απόφαση σταθμό στην ιστορική εξέλιξη της αρχιτεκτονικής του ενωσιακού δικαιοδοτικού συστήματος, αφού οικοδομεί μια πολυεπίπεδη δικαστική δομή με σαφές και συγκεκριμένο νομοθετικό έρεισμα στην ίδια τη Συνθήκη. Δεύτερον, διαπλάθει ένα αυστηρό πλαίσιο προστασίας της δικαστικής ανεξαρτησίας και αποσαφηνίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η νομοθετική παρέμβαση στις μισθολογικές απολαβές των δικαστών καθίσταται σύνομη και δικαιολογημένη.

1. Τα εθνικά δικαστήρια στο δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης

Το Δικαστήριο στη σχολιαζόμενη απόφαση προσέδωσε θεσμικό βάθος στο σύστημα δικαστικής προστασίας που παρέχει το πρωτογενές και παράγωγο ενωσιακό δίκαιο. Σε πλήρη συστοιχία με τους σκοπούς της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης αναγνωρίζει την ύπαρξη μιας κάθετης, πλην όμως ενιαίας και αδιαίρετης δομής, όπου τα ενωσιακά και τα εθνικά δικαστήρια επιμερίζονται την άσκηση δικαστικής εξουσίας, κατά τρόπο αποκλειστικό ή εναλλακτικό, σε ένα κλίμα αμοιβαίας συνδρομής και συνεργασίας που υπαγορεύουν οι ίδιοι οι κανόνες δικαίου.

Με μία αλληλουχία σκέψεων που ανατρέχουν στην ουσία της φύσεως και της λειτουργίας της ενωσιακής έννομης τάξης θέτει με ερμηνευτική οξύνοια τα θεμέλια ενός πρωτοποριακού δικαιογενούς συστήματος⁶. Το εθνικό δικαστήριο δεν είναι ένας απλός συνομιλητής του Δικαστηρίου στη βάση επαφής απολύτως διακριτών εννόμων τάξεων, αλλά τα πολυειδή δικαιοδοτικά όργανα συναρμολογούνται σε ένα καθεστώς δικαιοδοτικής σύνταξης που περιλαμβάνει όλα τα εθνικά δικαστήρια ως «γενικά δικαστήρια» που εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο⁷. Ο εθνικός και ο ενωσιακός δικαστής «συγκατοικούν» στο ευρέως ερμηνευθέν άρθρο 19 ΣΕΕ. Μέσω αυτής της συμβίωσης

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

6. Αντί πολλών βλ. Ν. ΣΚΑΝΔΑΜΗ, Το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2006, σ. 95 επ.

7. Μ. ΒΗΛΑΡΑΣ, Η τεχνική της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των κοινοτικών δικαιωμάτων από τον εθνικό δικαστή, 2000· Α. BIONDI, How to Go Ahead as an EU Law National Judge, EPL, 2004, σ. 225 επ.

4. Βλ., ιδίως, διάταξη C-175/13, *Liivimaa Lihaveis*, 10.02.2015, ECLI:EU:C:2015:80, σκ. 17 έως 21, για περιπτώσεις κατά τις οποίες η υπόθεση της κύριας δίκης είχε ήδη καταστεί άνευ αντικείμενου.

5. Σκ. 45 της απόφασης.

που εξασφαλίζει ανεξαρτησία κρίσεως σε ύπατο επίπεδο επωφελείται εν κατακλείδι ο πολίτης της Ένωσης αποκτώντας πρόσβαση σε πραγματικά αμερόληπτο και ανεξάρτητο δικαστήριο⁸.

A. Το στοιχείο της διασυνοριακότητας

Το Δικαστήριο χρειάστηκε να εξετάσει κατά πόσον η επίδικη υπόθεση εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ, καθώς, σύμφωνα με πάγια νομολογία, δεν υφίσταται δυνατότητα επίκλησης των ενωσιακών κανόνων για δραστηριότητες που δεν έχουν κανένα συνδετικό στοιχείο με οποιαδήποτε από τις καταστάσεις που προβλέπει το ενωσιακό δίκαιο και των οποίων όλα τα στοιχεία περιορίζονται στο εσωτερικό μόνο ενός κράτους μέλους⁹. Πράγματι, το άρθρο 19 κατά ρητή διατύπωσή του αφορά «τους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης»¹⁰. Ως αναμενόταν, λοιπόν, η Πορτογαλική Κυβέρνηση επιχειρηματολόγησε, υποστηρίζοντας ότι η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης εθνική νομοθεσία δεν συνιστά μέτρο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτη. Παρόμοια συλλογιστική πρότεινε σε σχέση με το άρθρο 19 ΣΕΕ.

Το Δικαστήριο δεν υπεισήλθε στη συλλογιστική θεμελίωσης της αρμοδιότητας να επιληφθεί της διαφοράς, εξετάζοντας, αν ο εθνικός νόμος συνιστά εφαρμογή ενωσιακής υποχρέωσης που απορρέει από το μνημόνιο συνεννόησης ανάμεσα στην ΕΕ και την Πορτογαλία, ή αν ο επίμαχος νόμος ήταν προϊόν εθνικής κυβερνητικής πολιτικής, εντός περιθωρίων ευρύτατης δημοσιονομική ευχέρειας¹¹.

8. Βλ. Β. ΣΚΟΥΡΗΣ, Το Δικαστήριο της ΕΕ: εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας της Ένωσης και των δικαιωμάτων των πολιτών, σ. 331 επ., σε: Το Δικαστήριο της ΕΕ. Εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας της Ένωσης και των δικαιωμάτων των πολιτών, εκδ. Σάκκουλα, 2016.

9. Βλ. V. COSTA, The quest for a consistent set of rules governing the status of non community nationals, σε: Ph. Alston (Ed.), The EU and Human Rights, 1999, σ. 412 επ.

10. Για το στοιχείο της διασυνοριακότητας ως προϋπόθεση εφαρμογής του Χάρτη βλ. Μ. ΠΕΡΑΚΗ, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΝΒ, 2015, σ. 117 επ.

11. Συλλογιστική που υιοθέτησε ο Γεν. Εισαγγελέας στις προτάσεις του σημ. 37 έως 53, ιδίως για να κρίνει καταφατικά το ζήτημα επί της δυνατότητας εφαρμογής του Χάρτη. Κατά την γνώμη του «προκύπτει ότι η Πορτογαλία έπρεπε να θεσπίσει το 2014, σύμφωνα με τους όρους του μνημονίου συνεννόησης, μέτρα ειδικού χαρακτήρα και όχι μόνο γενικής φύσεως, ώστε, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο της «στρατηγικής εξυγίανσης όσον αφορά το 2015», «η κυβέρνηση [να καταρτίσει] κοινό μισθολόγιο κατά τη διάρκεια του 2014 προκειμένου να εφαρμοστεί το 2015, με στόχο τον εξορθολογισμό και τη συνέπεια της πολιτικής αποδοχών σε όλες τις σταδιοδρομίες στον δημόσιο τομέα». «Το περιθώριο εκτιμήσεως που αναμφίβολα διέθετε το κράτος μέλος αυτό, κατά την άσκηση των δημοσιονομικών αρμοδιοτήτων του, προκειμένου να καθο-

Προτίμησε να στηρίξει την αρμοδιότητά του μέσα από ένα εμπνευσμένο σκεπτικό που συναρμολογεί τα βασικά χαρακτηριστικά της σχέσης εθνικού και ενωσιακού δικαστή. Από τη συνδυασμένη εφαρμογή των άρθρων 2 ΣΕΕ (αξίες στις οποίες βασίζεται η Ένωση), άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ (αρχή της καλόπιστης συνεργασίας) και υπό το πρίσμα της αρχής του Κράτους Δικαίου έδωσε μια χρήσιμη ερμηνεία στο άρθρο 19 παρ. 1 ώστε αυτό να περιλαμβάνει και τα εθνικά δικαστήρια στο μέτρο που ερμηνεύουν και εφαρμόζουν ενωσιακό δίκαιο εντός της εθνικής έννομης τάξης.

Αφού υπενθύμισε ότι η Ένωση συνιστά Ένωση δικαίου, στο πλαίσιο της οποίας οι ιδιώτες έχουν το δικαίωμα να αμφισβητήσουν δικαστικώς τη νομιμότητα κάθε αποφάσεως ή άλλης εθνικής ρυθμίσεως σχετικής με την έναντί τους εφαρμογή μιας πράξεως της Ένωσης, ανέδειξε τον ρόλο του εθνικού δικαστή στην υλοποίηση αυτού του στόχου. Υπογράμμισε, στη συνέχεια, τη στενή σύνδεση της δικαιοκρατικής αρχής με το άρθρο 19 ΣΕΕ, στο οποίο βρίσκει ειδικότερη συγκεκριμενοποίηση. Ειδικότερα, τα εθνικά δικαστήρια επιτελούν, σε συνεργασία με το Δικαστήριο, λειτουργία που τους έχει ανατεθεί από κοινού προκειμένου να διασφαλίζεται η τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών. Επομένως, βάσει ιδίως της αρχής της ειλικρινούς συνεργασίας υποχρεούνται τα εθνικά δικαστήρια να διασφαλίζουν, εντός της επικράτειάς τους, την εφαρμογή και την τήρηση του δικαίου της Ένωσης. Το ΔΕΕ προέταξε δηλαδή τη θεμελιώδη αποστολή του εθνικού δικαστή για την ορθή εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων. Ο εθνικός δικαστής υπόκειται σε έναν θεσμικής φύσεως λειτουργικό αναδιπλασιασμό (Dédoublement Fonctionnel) και όταν εφαρμόζει ενωσιακό δίκαιο αναβαπτίζεται σε όργανο της μεταεθνικής έννομης τάξης.

Η αποστολή, συνεπώς, του εθνικού δικαστή είναι να εγγυάται ένα λειτουργικό σύστημα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας για τον πολίτη της Ένωσης¹². Η αποτελε-

ρίσει τα συγκεκριμένα μέτρα οικονομικής διορθώσεως τα οποία έκρινε ως πλέον κατάλληλα για την επίτευξη των σαφών σκοπών που του είχαν οριστεί, δεν μπορεί να ανατρέψει τη συγκεκριμένη διαπίστωση»

12. Η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, την οποία μνημονεύει το άρθρο 19 παρ. 1, δεύτερο εδάφιο ΣΕΕ, συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, η οποία απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και έχει κατοχυρωθεί με τα άρθρα 6 και 13 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 και η οποία είναι σήμερα κατοχυρωμένη με το άρθρο 47 του Χάρτη. (βλ., υπ' αυτή την έννοια, ΔΕΚ C-432/05, *Unibet*, 13.03.2007, ECLI:EU:C:2007:163, σκ. 37 και ΔΕΕ C-279/09, *DEB*, 22.12.2010, ECLI:EU:C:2010:811, σκ. 29 έως 33).

σματος δικαστική προστασία μπορεί να αποκτήσει πλήρη υπόσταση μόνο σε έννομη τάξη που ασπάζεται απαρεγκλίτως τις θεμέλιες παραδοχές του Κράτους Δικαίου. Εύλογα επομένως καταλήγει το Δικαστήριο στις σκέψεις 37 και 42 πως κάθε κράτος μέλος οφείλει να διασφαλίζει ότι τα όργανα που εντάσσονται, ως «δικαστήρια», κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης, στο εθνικό σύστημα ενδίκων βοηθημάτων και μέσω των τομέων που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Η εγγύηση της ανεξαρτησίας για ένα τέτοιο όργανο είναι συμφυής με το δικαιοδοτικό έργο¹³.

Το Δικαστήριο δεν περιορίστηκε δηλαδή να απαιτήσει εφαρμογή του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ μόνο κατά τη χρονική στιγμή εφαρμογής κάποιου συγκεκριμένου ενωσιακού κανόνα δικαίου. Διαπιστώνοντας ότι ο εθνικός δικαστής είναι ο γενικός εφαρμοστής του δικαίου της Ένωσης, συνέδεσε την εγγύηση ανεξαρτησίας με την λειτουργία ενός τέτοιου δικαστηρίου. Ο εθνικός δικαστής δεν αλλάζει απλά καπέλα, τότε το εθνικό και τότε το ενωσιακό, ανάλογα με την επίδικη υπόθεση, αλλά το status λειτουργίας του πρέπει μόνιμα και σταθερά να ανταποκρίνεται στα ίδια ποιοτικά χαρακτηριστικά ανεξαρτησίας γνώμης που το άρθρο 19 παρ. 1 εγγυάται και εξασφαλίζει στους ενωσιακούς δικαστές και γενικούς εισαγγελείς¹⁴.

Β. Η ιδιότητα του «δικαστηρίου»

Το άρθρο 267 ΣΛΕΕ αποτελεί την κύρια διάταξη της Συνθήκης που αφορά τη διαδικασία προδικαστικής παραπομπής. Πρόκειται για ένα, μηχανισμό που εμπλέκει κεντρικά και αποκεντρωμένα δικαιοδοτικά όργανα¹⁵. Το ενωσιακό δίκαιο επιφυλάσσει ιδιαίτερη θέση στα εθνικά δικαστήρια στο σύστημα ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Συνθήκη δεν δίδει τον ορισμό της εννοίας του εθνικού δικαιοδοτικού οργάνου. Δεν το έπραξε ούτε το Δικαστήριο στο πλαίσιο της νομολογίας τους περί προδικαστικής παραπομπής. Κατά πάγια νομολογία, εξετάζει ορισμένα κατευθυντήρια κριτήρια όπως είναι η ίδρυση του οργάνου με νόμο, η μονιμότητα και

ανεξαρτησία του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλία χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, η δικαιοδοτική φύση της αποφάσεως και η εφαρμογή κανόνων δικαίου μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή των κανόνων δικαίου, καθώς και η ανεξαρτησία του¹⁶.

Το Δικαστήριο, για να θεμελιώσει την κρίση του στην επίδικη υπόθεση, έπρεπε στη συνέχεια να εξετάσει αν το όργανο, δηλαδή το Πορτογαλικό Ελεγκτικό Συνέδριο, που αξίωνε να ενταχθεί στο σύνθετο δικαιοδοτικό οικοδόμημα της ενωσιακής έννομης τάξης ανταποκρινόταν στα ποιοτικά χαρακτηριστικά που θέτει η νομολογία για να χαρακτηριστεί αυτό ως δικαστήριο που εφαρμόζει ενωσιακό δίκαιο.

Ο εν λόγω συλλογισμός θα μπορούσε να δεχθεί τη μομφή της κυκλικότητας. Για να μπορεί να επικαλεσθεί ένα εθνικό δικαιοδοτικό όργανο τις ενωσιακές εγγυήσεις περί ανεξαρτησίας θα πρέπει να χαρακτηρίζεται ως «δικαστήριο» κατά την έννοια του ενωσιακού δικαίου. Αν όμως δεν είναι ανεξάρτητο, δεν προάγεται σε προνομιακό συνομιλητή του Δικαστηρίου και δεν αναγνωρίζεται ως «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Με άλλα λόγια, το στοιχείο της ανεξαρτησίας ενώ ζητείται ως προϋπόθεση στον δικανικό συλλογισμό, φαίνεται τελικά να προϋποτίθεται. Θεωρείται, ωστόσο, μια τέτοια κριτική άκρως φορμαλιστική και μάλλον ξένη προς την πραγματικότητα των εθνικών εννόμων τάξεων. Τα εθνικά δικαστήρια και δη τα ανώτατα, όπως είναι εν προκειμένω το Ελεγκτικό Συνέδριο, δεν αμφισβητείται ότι αποτελούν «δικαστήρια» που εντάσσονται στο σύστημα ενδίκων μέσων της Ένωσης. Η προϋπόθεση της ανεξαρτησίας στη σχετική νομολογία κύριο στόχο είχε να θέσει κατώφλι εισόδου στο σύστημα σε διοικητικές αρχές, διαιτητικά όργανα και διαμεσολαβητές και όχι σε υπό τυπική έννοια δικαστήρια του κράτους μέλους¹⁷. Άλλωστε, τα σχετικά κριτήρια δεν είναι, όπως ειπώθηκε, άκαμπτα, αλλά εύπλαστα και διαγιγνώσκουν την

13. Βλ., υπ' αυτή την έννοια, ΔΕΚ C-506/04, *Wilson*, 19.09.2006, ECLI:EU:C:2006:587, σκ. 49, ΔΕΕ C-685/15, *Online Games κ.λπ.*, 14.06.2017, ECLI:EU:C:2017:452, σκ. 60, καθώς και ΔΕΕ C-403/16, *El Hassani*, 13.12.2017, ECLI:EU:C:2017:960, σκ. 40.

14. I. MAHER, *National Courts as European Community Courts*, *Legal Studies*, 1994, σ. 226 επ.

15. Βλ. Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟ, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ*, ΝΒ, 2012, σ. 1097 όπου χαρακτηριστικά παρατηρεί «εφόσον η διοικητική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σε πολλές συγκεκριμένες περιπτώσεις είναι αποκεντρωμένη, τα δικαιοδοτικά όργανα των κρατών μελών είναι επίσης παράλληλα με τα κεντρικά δικαιοδοτικά όργανα (Γενικό Δικαστήριο – Δικαστήριο) και δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης με περιφερειακό, αποκεντρωμένο χαρακτήρα, εφόσον καλούνται να ερμηνεύσουν κανόνες ενωσιακού δικαίου»

16. Βλ. μεταξύ άλλων, ΔΕΚ C-61/65, *Vaassen-Göbbels*, 30.06.1966, ECLI:EU:C:1966:39, ΔΕΚ C-14/86, *Pretore di Salò*, 11.06.1987, ECLI:EU:C:1987:275, σκ. 7, ΔΕΚ C-109/88, *Danfoss*, 17.10.1989, ECLI:EU:C:1989:383, σκ. 7 και 8, ΔΕΚ C-393/92, *Almelo κ.λπ.*, 27.04.1994, ECLI:EU:C:1994:171, και ΔΕΚ C-111/94, *Job Centre*, 19.10.1995, ECLI:EU:C:1995:340, σκ. 9.

17. Στις προτάσεις του στην υπόθεση ΔΕΚ C-17/00, *De Coster*, ECLI:EU:C:2001:366, ο Γεν. Εισαγγελέας Ruiz-Jarabo Colomer άσκησε έντονη κριτική στην σχετική νομολογία παρατηρώντας ότι η προϋπόθεση της ανεξαρτησίας εξετάζεται με αρκετή ελαστικότητα από μεριάς του Δικαστηρίου «Πρόκειται, συνεπώς, για υπερβολικά εύκαμπτη και στερούμενη της αναγκαίας συνοχής νομολογία, με συνέπεια την έλλειψη ασφαλείας δικαίου. Οι σοβαρές αντιφάσεις που παρατηρούνται μεταξύ των προτεινομένων από τους γενικούς εισαγγελείς λύσεων και εκείνων που υιοθέτησε το Δικαστήριο με τις αποφάσεις του εκφράζουν γλαφυρά την έλλειψη σημανσεως της ακολουθητέας πορείας, εξ ου και ο κίνδυνος διολισθήσεως» σημεία 14 επ.

ιδιαιτερότητα εκάστης περίπτωσης¹⁸.

Το Tribunal de Contas (Ελεγκτικό Συνέδριο) δύναται πράγματι να επιλαμβάνεται, κατ' εφαρμογήν του ιδρυτικού του νόμου, ζητημάτων σχετικών με τους ίδιους πόρους της Ένωσης και με τη χρήση χρηματοοικονομικών πόρων προερχόμενων από την Ένωση. Τέτοια ζητήματα είναι δυνατόν να αφορούν την εφαρμογή ή την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης. Το ίδιο ισχύει και για τα ζητήματα που αφορούν τον προκαταρκτικό έλεγχο (visto) της νομιμότητας πράξεων, συμβάσεων ή άλλων αποφάσεων που συνεπάγονται δαπάνες ή οφειλές για το Δημόσιο, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο διαδικασιών για τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων, των οποίων δύναται επίσης να επιλαμβάνεται το εν λόγω όργανο. Ως εκ τούτου, στο μέτρο κατά το οποίο το Tribunal de Contas (Ελεγκτικό Συνέδριο) δύναται να αποφαινεται, ως «δικαστήριο», επί ζητημάτων που αφορούν την εφαρμογή ή την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, η Πορτογαλία πρέπει να εξασφαλίζει ότι το εν λόγω όργανο ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που είναι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία, όπως κατοχυρώνονται στο άρθρο 19 ΣΕΕ.

II. Οι εγγυήσεις ανεξαρτησίας

Η έννοια της ανεξαρτησίας προϋποθέτει, ότι το σχετικό όργανο ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη αυτονομία, χωρίς να υπόκειται σε οποιαδήποτε ιεραρχική σχέση ή σχέση υπαγωγής έναντι οποιοσδήποτε φορέα και χωρίς να λαμβάνει εντολές ή οδηγίες οποιασδήποτε προελεύσεως και ότι, ως εκ τούτου, προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις οι οποίες θα μπορούσαν να θίξουν την ανεξάρτητη κρίση των μελών του και να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους. Πρόκειται για την εξωτερική πτυχή της ανεξαρτησίας που διασφαλίζει ότι το εν λόγω όργανο ασκεί τα καθήκοντά του εντελώς αυτόνομα. Η δεύτερη πτυχή, εσωτερικής φύσεως, είναι παρεμφερής προς την έννοια της αμεροληψίας και συναρτάται προς την τήρηση ίσων αποστάσεων ως προς τους διαδίκους και τα αντιμαχόμενα συμφέροντά τους σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς. Η πτυχή αυτή επιτάσσει την τήρηση αντικειμενικότητας και την απουσία κάθε συμφέροντος από τη λύση της διαφοράς πέραν της αυστηρής εφαρμογής του κανόνα δικαίου¹⁹.

Η λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών εκδηλώνεται κυρίως στην αρχή ότι κατά την άσκηση των υπηρεσια-

κών τους καθηκόντων υπόκεινται μόνο στον νόμο. Η δικαστική αμεροληψία ανάγεται στο ενδιάθετο φρόνημα του δικαστή να διαγιγνώσκει και εφαρμόζει του κανόνες δικαίου χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις στην κρίση του. Οι εγγυήσεις της προσωπικής ανεξαρτησίας ανατρέχουν στην ισοβιότητα των δικαστών ήδη στο ancien regime (inamovibilit e)²⁰. Αρχή που παραμένει σταθερή σε όλα τα ευρωπαϊκά συντάγματα αφού προσφέρει ένα minimum υλικών εξασφαλίσεων και υπηρεσιακής σταδιοδρομίας, ώστε ο δικαστής να αφοσιώνεται απερίσπαστος στα καθήκοντά του²¹.

A. Οι αποδοχές των δικαστών ως εγγύηση της δικαστικής ανεξαρτησίας

Για τη διασφάλιση της δικαστικής ανεξαρτησίας δεν αρκεί η κατοχύρωση της θέσης και η πρόβλεψη εγγυήσεων για έναν δικαστή που θα παρέμενε οικονομικά εξαρτημένος. Ένα τέτοιο πλαίσιο θα στερείτο πληρότητας και συνεκτικότητας.

Το ερώτημα που γεννάται είναι αν θεμελιώνεται και δικαστικά επιδιώξιμη αξίωση των δικαστικών λειτουργών έναντι του κράτους για την καταβολή συγκεκριμένου ύψους αποδοχών, καθώς οι σχετικές με την ανεξαρτησία εθνικές και ενωσιακές διατάξεις περιέχουν αόριστες διατυπώσεις και χρίζουν εκ του λόγου αυτού νομοθετικής εξειδίκευσης²².

Το Δικαστήριο στη σκέψη 45 απαντά καταφατικά ως προς το ότι υφίσταται αξίωση αποκατάστασης των μισθολογικών απολαβών των δικαστών, αλλά δεν προσδιορίζει τις απολαβές αυτές σε ορισμένα αριθμητικά ύψη που δεν είναι δυνατόν να θιγούν υπό οποιοσδήποτε προϋποθέσεις²³. Σε συμφωνία με τα συνταγματικώς κρατούντα στις περισσότερες έννομες τάξεις των κρατών μελών, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι «όπως και η ισοβιότητα των μελών εντός τέτοιου οργάνου, η καταβολή στα μέλη αυτά αποδοχών των οποίων το επίπεδο τελεί σε αναλογία με τη σπουδαιότητα των καθηκόντων που ασκούν αποτελεί εγγύηση σύμφυτη με την ανεξαρτησία των δικαστών».

Ο προσδιορισμός αυτής της αναλογίας δεν είναι μια μα-

18. Για το ότι στόχος της λειτουργικά θεωρουμένης έννοιας του «δικαστηρίου» στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ είναι να αποφεύγεται η εμπλοκή οργάνων εξαρτημένων της πολιτικής εξουσίας στον διάλογο εθνικού-ενωσιακού δικαστή βλ. Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟ, ό.π. σ. 1098, καθώς και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Η θέση της εμπορικής διαιτησίας στο δικαιοδοτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, σε: Γενέθλιον Αποστόλου Γεωργιάδη, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2006, σ. 2070 επ.

19. Βλ. επίσης συναφώς ΕΔΔΑ, *Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση της 28ης Ιουνίου 1984, σειρά Α αριθ. 80, παρ. 78.

20. Β. ΣΚΟΥΡΗΣ, Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης: 30 χρόνια μετά, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2017-skouris-dikaiosuni/>.

21. Βλ. άρθρα 26, 87 και 88 του ελληνικού Συντάγματος και αναλυτικότερα Δ. ΡΑΙΚΟ σε: Σπυρόπουλο ... [κ.ά.], Σύνταγμα, κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, 2017, σ. 1341 επ.

22. Κ. ΚΕΡΑΜΕΑΣ, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, 1983, σ. 91.

23. Βλ. αντίθετα στο άρθρο III του Συντάγματος των ΗΠΑ όπου απαγορεύεται η μείωση των αποδοχών των ομοσπονδιακών δικαστών. Για μια συγκριτική παρουσίαση των δεδομένων που ισχύουν στις εθνικές έννομες τάξεις βλ. Κ. ΚΟΥΣΟΥΛΗ, Οι αποδοχές των δικαστών ως εγγύηση της δικαστικής ανεξαρτησίας και της ποιότητας του δικαιοδοτικού έργου, Διδκ, 2003, σ. 1369 επ.

θηματική εξίσωση που αθροίζει αριθμητικά δεδομένα, αλλά στηρίζεται σε μια λειτουργική σχέση που συνεκτιμά σειρά κριτηρίων, νομικών, πραγματικών και οικονομικών. Πρέπει δηλαδή να εκτιμάται αν οι επεμβάσεις στις μισθολογικές απολαβές των δικαστών είναι αυθαίρετες, επιλεκτικές και διαρκείς. Με άλλα λόγια, αν οι ενδεχόμενες περικοπές στοχεύουν επακριβώς στο να πλήξουν την ακεραιότητα του φρονήματος του δικαστή, ειδικά και συγκεκριμένα. Ως εκ τούτου, το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στη θέσπιση εθνικών δημοσιονομικών μέτρων, εφόσον αυτά δεν θίγουν την αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών που περιλαμβάνεται στο εν λόγω άρθρο. Τυχόν αντίθετη ερμηνεία θα είχε στην πράξη το – ανεπιθύμητο – αποτέλεσμα να αφαιρεθεί από τα κράτη μέλη η δυνατότητα να προβαίνουν, σε περίπτωση σοβαρής οικονομικής κρίσεως, στην αναγκαία προσαρμογή του ύψους των αποδοχών των εν ευρεία έννοια απασχολούμενων στη δημόσια διοίκηση. Οι δικαστές δηλαδή, αντί να προστατεύονται από στοχευμένες παρεμβάσεις στην υπηρεσιακή και οικονομική τους κατάσταση, να εξασφαλίζουν ένα ιδιαίτερος προνομιακό καθεστώς, αλεξικέραυνο πάσης οικονομικής μεταβολής στο κράτος που ασκούν τα καθήκοντά τους. Θα ήταν, άλλωστε, αντίθετο στο κύρος της Δικαιοσύνης, οι δικαστές να είναι τα μοναδικά πρόσωπα που εξαιρούνται ενός μεγάλου καταλόγου δημοσίων λειτουργιών που υποβαστάζουν το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής.

Εξετάζοντας την συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο παρατήρησε ότι α) οι περικοπές ήταν περιορισμένου ύψους, β) ήταν συνάρτηση των υψηλών αποδοχών τους, γ) τα μέτρα ήταν γενικά και κάλυπταν όλο τον δημόσιο τομέα δ) στόχευαν σε επίτευξη θεμιτού σκοπού, δηλαδή στην συμβολή ενός συνόλου μελών της εθνικής δημόσιας διοίκησης στην προσπάθεια περιορισμού του υπερβολικού ελλείμματος της Πορτογαλίας, ε) είχαν προσωρινό χαρακτήρα αφού ήδη οι απολαβές των προσφευγόντων αποκαταστάθηκαν στα προ της κρίσεως μισθολογικά επίπεδα. Κατά συνέπεια, υπό τις συνθήκες αυτές, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι τα επίμαχα στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρα μειώσεως των αποδοχών θίγουν την ανεξαρτησία των μελών του Tribunal de Contas. Με τα κριτήρια που έθεσε το Δικαστήριο χάραξε μια ισορροπία ανάμεσα στην αυθαίρετη επέμβαση της εκτελεστικής εξουσίας και στην αυθαίρετη ασυλία της δικαστικής εξουσίας από οικονομικά βάρη.

Β. Οι ενωσιακές διαστάσεις της μισθολογικής ανεξαρτησίας – Μόνο μισθολογική ανεξαρτησία;

Από τις σκέψεις του Δικαστηρίου αναφάινεται η πρώτη ισχυρή λειτουργία των προσωπικών εγγυήσεων ανεξαρτησίας των Δικαστών: Οι θεσμικές αυτές εγγυήσεις δεν πλάθονται τόσο ως ατομικό δικαίωμα του Δικαστή, αλλά τίθενται ως αναγκαία συνθήκη για την εξασφάλιση αμερόληπτης και αδιάβλητης δικανικής κρίσης. Ο δικαστής να μην αποκτά

ειδικό δικαίωμα επιδίωξης αποκατάστασης της ανεξαρτησίας του όταν αυτή απειλείται ή περιορίζεται, αλλά μέσα από αυτό το μηχανισμό ελέγχου της αυθαιρεσίας επωφελείται ο πολίτης που αποκτά πρόσβαση σε αμερόληπτο Δικαστήριο²⁴. Ρακένδυτος δικαιοσύνη δεν δύναται να είναι ανεξάρτητη δικαιοσύνη²⁵.

Με αυτόν τον τρόπο διανοίγεται μια οδός δραστικού ελέγχου των κυβερνητικών και νομοθετικών παρεμβάσεων στην δικαιοσύνη, ενώπιον του ΔΕΕ. Ο εθνικός δικαστής μπορεί να επικαλεσθεί παραβίαση της ενωσιακά πλέον κατοχυρωμένης ανεξαρτησίας του για κάθε νομοθετική πράξη ή ενέργεια που πλήττει την λειτουργική και προσωπική του ανεξαρτησία. Μέσω αυτής της πρόσθετης νομικής βάσης, η ποιοτική διάσταση του Δημοκρατικού Πολιτεύματος στα κράτη μέλη, αναβιβάζεται σε ενωσιακή υπόθεση.

Όπως παρατηρούν οι Laurent Pech και Sebastian Platon, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί η σχετική νομολογία για να ελεγχθούν αποτελεσματικά οι επεμβάσεις στη Δικαιοσύνη από την Πολωνική Κυβέρνηση για την οποία πρόσφατα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή «αποφάσισε ότι υπάρχει σαφής κίνδυνος κατάφωρης παραβίασης του κράτους δικαίου στην Πολωνία» και κατά συνέπεια ενεργοποιείται το άρθρο 7 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης. Είτε μέσω προσφυγών ακύρωσης ενώπιον εθνικών δικαστηρίων, είτε εμπλέκοντας τα ενωσιακά όργανα, δηλαδή την Επιτροπή μέσω της προσφυγής επί παραβάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ είτε το ΔΕΕ μέσω προδικαστικών ερωτημάτων, το Κράτος Δικαίου φαίνεται να αποκτά ενωσιακή διάσταση και αποτελεσματική ασπίδα κατά της αυθαιρεσίας²⁶.

24. Η ανεξαρτησία του Δικαστή σαν λειτουργού της Δικαιοσύνης, της ευπαθέστερης των εξουσιών, δεν υπηρετεί τελικά τίποτα άλλο παρά αντίσταση της Δημοκρατίας κατά της αυθαιρεσίας. Σ. ΛΕΚΕΑ, Η «υλική» ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, ΝοΒ, 1980, σ. 1832.

25. Βλ. και απόφαση ΕΔΔΑ *Zubko και λοιποί κατά Ουκρανίας*, απόφαση της 26^{ης} Απριλίου 2006. Για την έννοια του αμερόληπτου δικαστηρίου στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ βλ. Α-Α ΣΙΣΙΑΛΙΑΝΟ, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, σ. 225 επ.

26. L. PECH / S. PLATON, Rule of Law backsliding in the EU: The Court of Justice to the rescue? Some thoughts on the ECJ ruling in Associação Sindical dos Juizes Portugueses, διαθέσιμο σε: <http://eulawanalysis.blogspot.com/2018/03/rule-of-law-backsliding-in-eu-court-of.html>. Υπογραμμίζουν emphaticά: "The ECJ, by making Article 19(1) a stand-alone provision, has drastically increased the number of situations where litigants (for instance, a trade union representing judges) may challenge national measures which undermine judicial independence"... EU institutions and key actors must wake up to the existential dangers raised by increasing rule of law backsliding within the EU. Following this welcome development in Luxembourg, it is to be hoped that the Commission will stop hesitating about whether to rely on Article 19(1) TEU in its infringement actions".

Γ. Οι εθνικές διαστάσεις της μισθολογικής ανεξαρτησίας: Σταθερότητα αποδοχών;

Το ζήτημα των μισθολογικών απολαβών των δικαστών επανέρχεται επιμόνως στην πολιτική και νομική επικαιρότητα με αυστηρούς πολέμιους της νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων, αλλά και με πιστούς υπερασπιστές της²⁷. Στην Ελλάδα που βρίσκεται σε πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής και κατάρτησης των υπερβολικών ελλειμμάτων, οι περικοπές στους μισθούς των δικαστών αποτέλεσαν αντικείμενο δικαστικής κρίσεως του Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρου 88 παρ. 2 του Συντάγματος.

Στην απόφασή του της 1/2018 έκρινε ότι το άρθρο 26 του Συντάγματος καθιερώνει ευθέως την αρχή της διακρίσεως των τριών λειτουργιών (νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής), τις οποίες θεωρεί ισοδύναμες και ισότιμες, αφού μόνον δια της ισοδυναμίας και της ισοτιμίας αυτών επιτυγχάνεται η πραγματική και αποτελεσματική διάκριση αυτών, η οποία αποτελεί το βάθρο της οργανώσεως και λειτουργίας της ενιαίας κρατικής εξουσίας και του κράτους δικαίου. Ειδικώς, για τη δικαστική λειτουργία καθιερώνεται, κατά την έννοια της ανωτέρω συνταγματικής διατάξεως, ως ουσιώδες χαρακτηριστικό της, η ανεξαρτησία της, η οποία αποτελεί ταυτοχρόνως και το κύριο στοιχείο που την καθιστά ισότιμη και ισοδύναμη προς τις άλλες δύο λειτουργίες. Προς εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της δικαστικής λειτουργίας, το Σύνταγμα αναγνωρίζει, ευθέως και ρητώς με το άρθρο 87 παρ. 1 αυτού, λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία στους δικαστές που συγκροτούν τα δικαστήρια και ταυτίζει την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης (και δι' αυτής την ισοτιμία της με τις άλλες δύο λειτουργίες, μέσω της οποίας μπορεί να πραγματοποιηθεί αποτελεσματική διάκριση των λειτουργιών) προς την ανεξαρτησία των δικαστών.

Εγγύηση προς εξασφάλιση της τελευταίας αυτής θεωρείται, κατά την έννοια του άρθρου 26 του Συντάγματος, και η ιδιαίτερη μισθολογική μεταχείριση των δικαστικών λειτουργών, την οποία το Σύνταγμα στη συνέχεια καθιερώνει ευθέως και ρητώς στο άρθρο 88 παρ. 2 αυτού, επιτάσσοντας τη χορήγηση σε αυτούς αποδοχών, οι οποίες πρέπει πάντοτε να είναι ανάλογες προς το λειτουργήμα τους, δηλαδή προς την άσκηση της δικαστικής λειτουργίας (βλ. και την παρόμοια διάταξη του άρθρου 87 παρ. 2 του Συντάγματος του 1952).

Συνεπώς, οι αποδοχές αυτές πρέπει όχι μόνον να είναι τουλάχιστον ίσες προς τις αποδοχές των αντιστοίχων προς τους δικαστικούς λειτουργούς οργάνων των άλλων δύο λειτουργιών, λόγω της ισοτιμίας της λειτουργίας αυτής προς τις λοιπές δύο, αλλά και επαρκείς να εξασφαλίσουν, αφενός, μεν την αξιοπρεπή διαβίωση των δικαστικών λει-

τουργών, δηλαδή την διαβίωσή τους κατά τρόπο συνάδοντα προς το κύρος του λειτουργήματος που ασκούν και την αποστολή τους ως οργάνων της τρίτης πολιτειακής εξουσίας (πρβλ. ΣτΕ 2080/1950), λαμβανομένου υπ' όψη ότι από το άρθρο 89 παρ. 1 του Συντάγματος επιβάλλεται η αποκλειστική απασχόλησή τους με την απονομή του δικαίου (με ορισμένες εξαιρέσεις που προβλέπονται στις παρ. 2 και 3 του ως άνω άρθρου 89 και αφορούν απασχολήσεις συναφείς με το δικαστικό λειτουργήμα), και, αφετέρου, την απερίσπαστη εκ μέρους των δικαστικών λειτουργών άσκηση των καθηκόντων τους.

Και να μεν δεν κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα συγκεκριμένο ύψος αποδοχών των δικαστικών λειτουργών, τούτο δε προφανώς καθορίζεται εν όψει των εκάστοτε κρατουσών κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών και των θεσπιζομένων για τα αντίστοιχα με τους δικαστικούς λειτουργούς όργανα των άλλων δύο λειτουργιών αποδοχών, απαραίτητη, πάντως, προϋπόθεση προς εξασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργών είναι και η εξασφάλιση της κατ' αρχήν σταθερότητας των αποδοχών τους και η αποφυγή, κατά το δυνατόν, της ανατροπής του μισθολογικού τους καθεστώτος με αιφνίδιες, αλλεπάλληλες ή σοβαρές μειώσεις των αποδοχών τους ή, πολύ περισσότερο, της δημιουργίας κλίματος διαρκούς ανασφάλειας με την εξαγγελία της δυνατότητας και άλλων μειώσεων στο μέλλον ή της, αγνώστου περιεχομένου, αναμορφώσεως του μισθολογίου τους, διότι μόνον υπό την προϋπόθεση αυτή μπορεί να εξασφαλισθεί ότι θα είναι σε θέση να ασκήσουν τα καθήκοντά τους απερίσπαστοι και να επιτελέσουν τον κατά το Σύνταγμα προορισμό τους.

Από τη συγκριτική επισκόπηση της αιτιολογίας του Ειδικού Δικαστηρίου και του ΔΕΕ παρατηρείται ότι χωρίς να βρίσκονται σε ευθεία σύγκρουση δεν μετέρχονται επακριβώς τα ίδια κριτήρια για την κανονιστική πλήρωση της αόριστης νομικής έννοιας «ανάλογες αποδοχές». Ναι μεν κάτι τέτοιο δεν είναι επιβεβλημένο, ούτε καν αναγκαίο αφού πρόκειται για διατάξεις διαφορετικών νομικών κειμένων και διαφορετικών εννόμων τάξεων, ωστόσο μόνον από την δικανική εξέλιξη να φανεί η ερμηνευτική επίδραση, ως στοιχείο πειθούς, που θα ασκήσει η ενωσιακή πλέον νομολογία στην ερμηνεία των αντιστοίχων εθνικών διατάξεων.

III. Η δημιουργική ερμηνεία του Δικαστηρίου ως συγκροτητική της ενωσιακής έννομης τάξης

Με μια απλή ανάγνωση του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ οποιοσδήποτε μπορεί να διαπιστώσει ότι δεν βρίσκεται εκεί ρητή αναφορά σε εθνικά δικαστήρια. Η αυστηρή γραμματική ερμηνεία όμως θα απέπνιγε το νόημα της διάταξης από το ζωοποιό πνεύμα της. Ο σκοπός του κανόνα είναι αυτός που χαράσσει τους ερμηνευτικούς ορίζοντες του ενωσιακού δικαστή.

Όπως σημειώνει εύστοχα και με απαράμιλλη γλαφυρότητα ο Λόρδος Diplock στην *R vs Henn* [1981] AC 850

27. Α. ΤΣΙΡΩΝΑΣ, Έλεγχος συνταγματικότητας, αρχή της ισότητας και πρόσφατες εξελίξεις στις διαφορές ως προς τις αποδοχές των δικαστικών λειτουργών, ΕφημΔΔ, 2007, σ. 529 επ.

“The European Court, in contrast to English courts, applies teleological rather than historical methods to the interpretation of the Treaties and other Community legislation. It seeks to give effect to what it conceives to be the spirit rather than the letter of the Treaties; sometimes, indeed, to an English judge, it may seem to the exclusion of the letter. In views the Communities as living and expanding organisms and the interpretation of the provisions of the Treaties as changing to match their growth”.

Η δημιουργική ερμηνεία του Δικαστηρίου απηχεί τη νομοτέλεια της ενωσιακής έννομης τάξης και τις περίπλοκες σχέσεις εξουσίας, που συνυφαίνουν το εθνικό με το ενωσιακό στοιχείο. Από την άλλη μεριά, δεν εκφεύγει της αυστηρής κανοναρχίας: Το δίκαιο «αποκαλύπτεται» και δεν δημιουργείται. Ο δικαστής ανατρέχει στη φύση και λειτουργία της πολυεπίπεδης, πολύπλοκης ενωσιακής δομής, και ερμηνεύει τους κανόνες υπό το πρίσμα τόσο του σκοπού του κανόνα *per se* όσο και του σκοπού του συστήματος στο οποίο είναι ενταγμένος²⁸. Καταλήγει συνεπώς στη συγκρότηση ενός συνεκτικού συστήματος ενδίκων μέσων διασφάλισης της εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων από ανεξάρτητα δικαστήρια που προστατεύονται από κινδύνους έξωθεν παρεμβάσεων.

► Διεθνής διαιτησία

Η πρόβλεψη της δυνατότητας προσφυγής σε διαιτητικό δικαστήριο βάσει διμερούς επενδυτικής συμφωνίας μεταξύ των κρατών μελών και η συμβατότητά της προς το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης

προδικαστική παραπομπή – διμερής επενδυτική συμφωνία μεταξύ κρατών μελών – προσφυγή σε διαιτητικό δικαστήριο – πρωτογενές δίκαιο – άρθρο 344 ΣΛΕΕ – άρθρο 267 ΣΛΕΕ – άρθρο 18 ΣΛΕΕ – αυτονομία του δικαίου της Ένωσης – αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών – καλόπιστη συνεργασία – ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης – διαφορές μεταξύ κρατών μελών – έννοια του δικαστηρίου – δικαστικός έλεγχος διαιτητικής απόφασης

ΔΕΕ C-284/16, Achmea, 06.03.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγητής: Α. Tizzano, Γεν. Εισαγγελέας: Μ. Wathelet, ECLI:EU:C:2018:158 – Προδικαστική παραπομπή

28. Βλ. Η. RASMUSSEN, *Between self-restraint and activism: A judicial policy for the European Court*, E.R.Lev., 13, σ. 28 επ.· Τ. TRIDIMAS, *The Court of Justice and Judicial Activism*, E.L.Rev., 21, σ. 199 επ.· J. BENGOTHEA / N. MacCORMICK / L. SORIANO, *Integration and integrity in the legal reasoning of the European Court of Justice* σε: de Búrca / Weiler, *The European Court of Justice*, 2002, σ. 44 επ.· Μ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ, *Τα δικαιοδοτικά όρια του ΔΕΚ υπό ευρωπαϊκή διακυβέρνηση*, ΝΒ, 2009, σ. 133 επ.

Μεταξύ Κάτω Χωρών και Τσεχοσλοβακίας συνήφθη το 1991 διμερής επενδυτική συμφωνία (ΔΕΣ). Η Σλοβακική Δημοκρατία, ως διάδοχος της Τσεχικής και Σλοβακικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας, υπεισήλθε στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της τελευταίας την 01.01.1993, προτού καταστεί μέλος της ΕΕ την 01.05.2004. Ανάμεσα στις προβλέψεις της εν λόγω ΔΕΣ συγκαταλέγεται η επίλυση των διαφορών ενώπιον διαιτητικού δικαστηρίου που συγκροτείται βάσει συγκεκριμένων όρων και ακολουθεί ειδικά προβλεπόμενους κανόνες διαδικασίας. Προκειμένου το διαιτητικό δικαστήριο να αποφανθεί, λαμβάνει υπόψη ιδίως, αλλά όχι αποκλειστικά, το ισχύον δίκαιο του οικείου συμβαλλομένου μέρους, τις διατάξεις της συμφωνίας και κάθε άλλης σχετικής συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, τις διατάξεις ειδικών συμφωνιών σχετικά με την επένδυση και τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Η απόφασή του δεν υπόκειται σε ένδικα μέσα και είναι δεσμευτική για τα διαφωνούντα μέρη.

Η Σλοβακική Δημοκρατία προχώρησε στο άνοιγμα της αγοράς της στους ημεδαπούς και αλλοδαπούς παρόχους υπηρεσιών ιδιωτικής ασφάλισης υγείας. Η Achmea, επιχείρηση που ανήκει σε ολλανδικό όμιλο ασφαλίσεων, αφού έλαβε άδεια λειτουργίας ως ασφαλιστική επιχείρηση στον κλάδο της υγείας, ίδρυσε στη Σλοβακία θυγατρική, στην οποία εισέφερε κεφάλαια και μέσω της οποίας παρείχε υπηρεσίες ιδιωτικής ασφάλισης υγείας στη σλοβακική αγορά. Η Σλοβακική Δημοκρατία το 2006 απαγόρευσε τη διανομή κερδών προερχόμενων από τις δραστηριότητες της ιδιωτικής ασφάλισης υγείας, πράγμα που κρίθηκε αντισυνταγματικό με αποτέλεσμα να επιτραπεί εκ νέου το 2011 η διανομή των εν λόγω κερδών. Εκτιμώντας ότι τα νομοθετικά μέτρα της Σλοβακικής Δημοκρατίας της είχαν προκαλέσει ζημία, η Achmea κίνησε κατά του εν λόγω κράτους, από τον Οκτώβριο του 2008, διαδικασία υπαγωγής της διαφοράς σε διαιτησία, κατ'εφαρμογή της ως άνω ΔΕΣ.

Επί της διαιτητικής διαδικασίας, η Σλοβακική Δημοκρατία προέβαλε ένσταση ελλείψεως δικαιοδοσίας του διαιτητικού δικαστηρίου με το επιχείρημα ότι, συνεπεία της προσχώρησής της στην Ένωση, η υπαγωγή της διαφοράς σε διαιτητικό δικαστήριο ήταν ασύμβατη προς το δίκαιο της Ένωσης. Με μη οριστική διαιτητική απόφαση η ένσταση απορρίφθηκε, καθώς και τα ένδικα μέσα κατά της διαιτητικής απόφασης. Με την οριστική του απόφαση, το διαιτητικό δικαστήριο υποχρέωσε την Σλοβακική Δημοκρατία να καταβάλει στην Achmea αποζημίωση για κεφάλαιο ύψους 22,1 εκατ. ευρώ. Η Σλοβακική Δημοκρατία άσκησε αγωγή ακύρωσης αυτής της διαιτητικής αποφάσεως ενώπιον του Oberlandesgericht Frankfurt am Main (Εφετείου της Φρανκφούρτης επί του Μάιν, Γερμανία), η οποία απορρίφθηκε. Έτσι η Σλοβακική Δημοκρατία άσκησε κατά της απορριπτικής απόφασης αίτηση αναί-

ρσης ενώπιον του Bundesgerichtshof (γερμανικό Ακυρωτικό), το οποίο υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ σχετικά με τη συμβατότητα προς τα άρθρα 267, 344 και 18 παρ. 1 ΣΛΕΕ διάταξης διεθνούς συμφωνίας μεταξύ κρατών μελών που προβλέπει τη δυνατότητα του επενδυτή να κινήσει διαδικασία κατά του κράτους μέλους ενώπιον διαιτητικού δικαστηρίου.

Παρατηρήσεις

Ελένη Φωτιάδου*

I. Εισαγωγή – Η σχέση διεθνούς διαιτησίας και δικαίου της Ένωσης

Το διεθνές δίκαιο επενδύσεων, αναπόσπαστο μέρος του οποίου συνιστά η προσφυγή σε εναλλακτικούς τρόπους επίλυσης των διαφορών μέσω διαιτητικών μηχανισμών, ανέκαθεν διαδραμάτιζε καίριο ρόλο στη χάραξη επενδυτικής πολιτικής τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Πριν τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας και την αναγνώριση αποκλειστικής αρμοδιότητας της Ένωσης στον τομέα των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων ως τμήματος της Κοινής Εμπορικής Πολιτικής¹, τα κράτη μέλη προσέφευγαν κατά κόρον στη σύναψη Διμερών Επενδυτικών Συμφωνιών (στο εξής: ΔΕΣ), προκειμένου να προωθήσουν τις επενδυτικές δραστηριότητες και να προσελκύσουν το ενδιαφέρον επενδυτών. Άλλωστε η σύναψη ΔΕΣ ήταν αναγκαία για την προετοιμασία της προσχώρησης στην Ένωση των υποψήφιων χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Ενώ αρχικά η προβλεπόμενη σε διμερείς ή πολυμερείς συμβάσεις διεθνής διαιτησία δεν ήγειρε ζητήματα σύγκρουσης με το δίκαιο της ΕΕ, την τελευταία δεκαετία έχουν πληθύνει οι ανακλύπτουσες υποθέσεις είτε ενώπιον διαιτητικών δικαστηρίων είτε ενώπιον του ΔΕΕ, σε συνδυασμό με τη διαρκή διατύπωση αντιρρήσεων εκ μέρους της Επιτροπής², που θέτουν στο επίκεντρο τη σχέση των μεταξύ κρατών μελών συναφθέντων διμερών επενδυτικών συμφωνιών (intra-EU BITs) και του ενωσιακού δικαίου, ενώ κρίσιμα ερωτήματα αναδεικνύονται και στον τομέα των πολυμερών επενδυτικών συμφωνιών, καθώς και των συμφωνιών με τρίτες χώρες. Το πρώτον ο προβληματισμός τέθηκε στη διαιτητική απόφαση *Eastern Sugar/Τσεχική Δημοκρατία*³, οπότε το εναγόμενο κράτος

μέλος υποστήριξε ότι οι διμερείς επενδυτικές συμφωνίες μεταξύ κρατών μελών έχουν πλέον αντικατασταθεί από το δίκαιο της Ένωσης. Το ζήτημα αποκτά πρωταρχική σημασία λαμβανομένων υπόψη των 196 ενδοενωσιακών ΔΕΣ που εξακολουθούν να ισχύουν και των πολυάριθμων διαιτητικών διαδικασιών μεταξύ επενδυτών και κρατών μελών, στο πλαίσιο των οποίων η Επιτροπή παρεμβαίνει ως *amicus curiae*, προκειμένου να υποστηρίξει την άποψη ότι οι ενδοενωσιακές ΔΕΣ δεν συνάδουν προς τη ΣΛΕΕ, άποψη την οποία τα διαιτητικά δικαστήρια απορρίπτουν συστηματικά ως αβάσιμη.

Στην υπόθεση *Achmea* για πρώτη φορά το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ακανθώδους ζητήματος της συμβατότητας των ΔΕΣ που συνάπτονται μεταξύ κρατών μελών, και ιδίως των θεσπιζόμενων βάσει αυτών μηχανισμών επίλυσης των διαφορών μεταξύ επενδυτών και κρατών προς το ενωσιακό δίκαιο και συγκεκριμένα προς τα άρθρα 18, 267 και 344 ΣΛΕΕ. Είχε προηγηθεί η υπόθεση *Micula*⁴, ενώ αναμένεται η Γνωμοδότηση του Δικαστηρίου επί της συμβατότητας των προβλεπόμενων στη Σφαιρική Οικονομική και Εμπορική Συμφωνία (CETA) μεταξύ ΕΕ και Καναδά μηχανισμών επίλυσης διαφορών προς τις Συνθήκες κατόπιν αιτήματος του Βελγίου⁵, στο αποτέλεσμα της οποίας φαίνεται να επιδρά η σχολιαζόμενη απόφαση. Το Δικαστήριο, ερωτώμενο για τη ΔΕΣ *Κάτω Χωρών/Τσεχοσλοβακίας* και ήδη Σλοβακίας, απάντησε με σαφή και εναργή τρόπο στο εριζόμενο ζήτημα της ως άνω σχέσης, ερείδοντας το συμπέρασμα του στην αρχή της αυτονομίας του ενωσιακού δικαίου ως ακρογωνιαίου λίθου του θεσμικού οικοδομήματος της Ένωσης. Πρόκειται για εφαρμογή των αντλούμενων από τη Γνωμοδότηση 2/13 περί προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ⁶ πορισμάτων και περαιτέρω ανάδειξής τους.

II. Η αρχή της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης

Στην απόφαση *Achmea*, το Δικαστήριο, εξετάζοντας τη συμβατότητα των μηχανισμών επίλυσης διαφορών μεταξύ επενδυτών και κρατών προς τα άρθρα 267 και 344 ΣΛΕΕ από κοινού, καταστρώνει το συλλογισμό του επί τη βάση της αρχής της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης, η οποία αποτελεί την πεμπτούσια της ενωσιακής έννομης τάξης ως Ένωσης δικαίου⁷. Η αυτονομία του δικαίου της

Chamber of Commerce [SCC].

4. Απόφαση (ΕΕ) 2015/1470 της Επιτροπής της 30.03.2015 σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.38517 (2014/C) την οποία έθεσε σε εφαρμογή η Ρουμανία – Διαιτητική απόφαση *Micula* κατά Ρουμανίας της 11.12.2013. Η προσφυγή των *Micula* κατά της ως άνω απόφασης εκκρεμεί ενώπιον του ΓεΔΕΕ T-704/15.

5. Γνωμοδότηση 1/17.

6. ΔΕΕ Γνωμοδότηση 2/13, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2454.

7. Βλ. Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟ, Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σ. 75.

* ΜΔΕ, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ

1. Άρθρο 207 παρ. 1 ΣΛΕΕ.

2. βλ. C. FOUCHARD / M. KRESTIN, The judgment of the CJEU in *Slovak Republic v. Achmea*-A loud clap of thunder on the intra-EU BIT sky, *Kluwer Arbitration Blog*, 07.03.2018.

3. *Eastern Sugar BV v Czech Republic*, SCC Case No 088/2004, IIC 310 (2007), 27th March 2007, Arbitration Institute of the Stockholm

Ένωσης, έναντι τόσο του δικαίου των κρατών μελών όσο και του διεθνούς δικαίου, απορρέει από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και την ιδιάζουσα φύση του. Συγκεκριμένα τέτοια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι η προέλευσή του από αυτόνομη πηγή δικαίου, ήτοι τις Συνθήκες, η υπεροχή του έναντι του δικαίου των κρατών μελών, καθώς και το άμεσο αποτέλεσμα πλήθους διατάξεων που εφαρμόζονται στους πολίτες των κρατών μελών και στα ίδια τα κράτη μέλη. Βάσει του ανωτέρω πλαισίου έχει διαμορφωθεί ένα συγκροτημένο πλέγμα αρχών, κανόνων και εννόμων σχέσεων που τελούν σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους και δεσμεύουν αμοιβαία την Ένωση και τα κράτη μέλη της, καθώς και τα κράτη μέλη μεταξύ τους. Η ίδια προσέγγιση άλλωστε ανευρίσκεται και στη Γνωμοδότηση του Δικαστηρίου 2/13 για την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ.

Αυτή η εκατέρωθεν δέσμευση, ερειδόμενη στην αποδοχή κοινών αξιών μεταξύ κρατών μελών και Ένωσης δικαιολογεί την ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Έτσι τα κράτη μέλη, υπό το φως της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας του άρθρου 4 παρ. 3 ΣΕΕ, οφείλουν να διασφαλίζουν την εφαρμογή και την τήρηση του δικαίου της Ένωσης και να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο που δύναται να εγγυηθεί την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το πρωτογενές και παράγωγο δίκαιο⁸.

Προς εξασφάλιση της αυτονομίας της έννομης τάξης της Ένωσης, όπως διαρθρώνεται επί τη βάσει εκατέρωθεν δεσμεύσεων και αμοιβαίας εμπιστοσύνης, καταλυτική σημασία διαδραματίζει το διαμορφωθέν δικαιοδοτικό σύστημα το οποίο επιφορτίζεται με την επίτευξη συνοχής και ενότητας κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Κεντρική θέση στο ως άνω σύστημα κατέχει η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής η οποία καθιερώνει τον διάλογο μεταξύ του Δικαστηρίου και των δικαστηρίων των κρατών μελών, με στόχο τη διασφάλιση της ενότητας της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης⁹. Μέρη του κατά τούτο διαμορφωθέντος δικαιοδοτικού συστήματος αποτελούν τόσο το ΔΕΕ όσο και τα εθνικά δικαστήρια, αναλαμβάνοντας το ρόλο εγγυητή της πλήρους εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στο σύνολο των κρατών μελών και της ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο αυτό¹⁰.

Η ενιαία και ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου ως πυλώνας της αυτονομίας του, διασφαλίζεται από την πρόβλεψη του άρθρου 344 ΣΛΕΕ που καθιερώνει την αποκλειστική δικαιοδοσία του ΔΕΕ για την επίλυση

ση διαφορών μεταξύ των κρατών μελών σχετικά με την ερμηνεία ή την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου¹¹. Συγκεκριμένα τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην ρυθμίζουν τις ως άνω διαφορές κατά τρόπο διαφορετικό από εκείνον που προβλέπουν οι Συνθήκες. Νομολογιακά έχει κριθεί ότι το άρθρο 344 ΣΛΕΕ εφαρμόζεται σε υπερεθνικές διαφορές, ενώ δεν καταλαμβάνει εμπορικές συμφωνίες όπου και τα δύο μέρη είναι ιδιώτες¹². Εν προκειμένω, το Δικαστήριο, σε αντίθεση με την άποψη του ΓΕ που απέκλεισε τη διαφορά από το πεδίο εφαρμογής του 344 ΣΛΕΕ, χαρακτηρίζοντάς τη ως διαφορά μεταξύ ιδιωτών λόγω της άμεσης αναγνώρισης σε αυτούς δικαιωμάτων από τη ΔΕΣ¹³, έκρινε ότι το άρθρο 344 ΣΛΕΕ τυγχάνει εφαρμογής σε διαφορές μεταξύ επενδυτή και κράτους μέλους. Και τούτο διότι κατ' ουσίαν πρόκειται για διαφορά μεταξύ κρατών μελών στο μέτρο που ο ιδιώτης, με την προσφυγή στην προβλεπόμενη διαιτητική διαδικασία δεν ασκεί ίδιον δικαίωμα, αλλά δικαίωμα που παρέχεται στο κράτος προέλευσής του από τη ΔΕΣ.

III. Υπονόμευση της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης από το μηχανισμό διαιτησίας

Βάσει των αντλούμενων από την αρχή της αυτονομίας παραδοχών, το ΔΕΕ εξετάζει σε τρία στάδια κατά πόσο ο προβλεπόμενος σε ΔΕΣ μηχανισμός επίλυσης διαφορών μεταξύ επενδυτή και κράτους μέλους είναι σε θέση να υποσκάψει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης. Κρίσιμο κατ' αρχάς είναι το προκαταρκτικό ζήτημα του αν οι διαφορές που άγονται προς κρίση ενώπιον του διαιτητικού δικαστηρίου μπορούν να άπτονται του δικαίου της Ένωσης, ιδίως των διατάξεων που αφορούν στις θεμελιώδεις ελευθερίες. Η απάντηση του ΔΕΕ είναι καταφατική, δεδομένου ότι στην απόφασή του το διαιτητικό δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψη το ισχύον δίκαιο του οικείου συμβαλλομένου μέρους, καθώς και κάθε σχετική συμφωνία μεταξύ των συμβαλλομένων. Το ενωσιακό δίκαιο βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του και λόγω της δυαδικής του φύσης¹⁴ αποτελεί τμήμα του ισχύοντος δικαίου σε κάθε κράτος μέλος, ενώ ταυτόχρονα πηγάζει από διεθνή συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών. Επομένως, παρά το επιχείρημα του ΓΕ ότι η θεσπιζόμενη από επενδυτική συμφωνία διαιτησία δεν είναι σε θέση να επηρεάσει την ερμηνεία και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου λόγω του διαφορετικού πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών και των ΔΕΣ, το Δικαστήριο καταλήγει ότι διανοίγεται περιθώριο τέτοιας ερμηνείας για το διαιτητικό δικαστήριο.

8. Σκ. 34 σχολιαζόμενης απόφασης.

9. βλ. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2014, σ. 617.

10. ΔΕΕ Γνωμοδότηση 1/09, 08.03.2011, ECLI:EU:C:2011:123, σκ. 68.

11. ΔΕΚ C-459/03, *Επιτροπή/Ιρλανδία*, 30.05.2006, ECLI:EU:C:2006:345.

12. ΔΕΕ Γνωμοδότηση 1/09, ό.π., σκ. 63.

13. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέως M. Wathelet επί της σχολιαζόμενης απόφασης, 19.09.2017, ECLI:EU:C:2017:699, σκ. 146-152.

14. Βλ. S. HINDELANG, *The Limited Immediate Effects of CJEU's Achmea Judgement*, *VerfBlog*, 09.03.2018.

Εφόσον το διαιτητικό δικαστήριο ενδέχεται να κληθεί να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει δίκαιο της Ένωσης, θα πρέπει να εξακριβωθεί η ένταξή του στο δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης χάρη στην οποία διασφαλίζεται ο ενιαίος και ομοιόμορφος χαρακτήρας της ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου και κατ' επέκταση η ίδια η αυτονομία του. Έτσι, διερευνάται κατά πόσο το διαιτητικό δικαστήριο μπορεί να θεωρηθεί δικαστήριο κράτους μέλος κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ και ως εκ τούτου να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ. Σε συμφωνία με την πάγια νομολογία του κατόπιν της απόφασης *Nordsee*¹⁵, το Δικαστήριο αρνείται την αναγνώριση της ιδιότητας δικαστηρίου κράτους μέλους στο διαιτητικό μηχανισμό επίλυσης διαφορών επενδυτή-κράτους μέλους, καθόσον το διαιτητικό δικαστήριο δεν αποτελεί μέρος του δικαιοδοτικού συστήματος που ισχύει στα εμπλεκόμενα κράτη μέλη (Κάτω Χώρες-Σλοβακία). Τουναντίον, ο σκοπός ύπαρξής του είναι ακριβώς η αποδέσμευσή του από το εθνικό δικαιοδοτικό σύστημα και η αφαίρεση διαφορών από τη δικαιοδοσία των εθνικών δικαστηρίων, προσελκύνοντας τους επενδυτές οι οποίοι διατηρούν αμφιβολίες για την αμεροληψία και αποτελεσματικότητα των εθνικών δικαστηρίων.

Περαιτέρω, σε αντίθεση με τις προτάσεις του ΓΕ, ο οποίος θεωρεί ότι το διαιτητικό δικαστήριο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, φέροντας τα ταχθέντα από τη νομολογία ιδιαίτερα χαρακτηριστικά¹⁶, το ΔΕΕ διατηρεί ευλόγως επιφυλάξεις και απορρίπτει μια τέτοια προσέγγιση. Κατ' αρχάς τα διαιτητικά δικαστήρια ιδρύονται δυνάμει διεθνούς συμφωνίας, *ad hoc* και διαλύονται μετά την επίλυση της διαφοράς, ενώ τα πρόσωπα που τα συγκροτούν δεν παρέχουν πάντα τα απαιτούμενα εχέγυα αμεροληψίας και ανεξαρτησίας¹⁷. Τέλος, το υπό κρίση διαιτητικό δικαστήριο δεν εμφανίζει ομοιότητα προς το Δικαστήριο Μπενελούξ που είναι κοινό σε περισσότερα κράτη μέλη. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο αυτό είναι επιφορτισμένο με τη διασφάλιση της ενιαίας εφαρμογής των κοινών νομικών κανόνων των τριών κρατών της Μπενελούξ και η ενώπιόν του διαδικασία είναι παρεμπόδιση σε σχέση με τις εκκρεμείς ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων διαδικασίες, στο δε πλαίσιο της διαμορφώνεται η οριστική ερμηνεία των κοινών νομικών κανόνων της Μπενελούξ. Αντίθετα, το διαιτητικό δικαστήριο δεν εμφανίζει τέτοιους δεσμούς με τα δικαιοδοτικά συστήματα των κρατών μελών.

Κατόπιν των παραδοχών ότι το διαιτητικό δικαστήριο

ενδέχεται να κληθεί να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει το δίκαιο της Ένωσης, χωρίς όμως να εντάσσεται στο δικαιοδοτικό της σύστημα ως δικαστήριο κράτους μέλους, ικανό να συμμετάσχει στον θεσμοθετημένο διάλογο που καθιερώνει η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής, το ΔΕΕ εξετάζει στο τρίτο στάδιο το κατά πόσο ο τρόπος ελέγχου των διαιτητικών αποφάσεων είναι σε θέση να εγγυηθεί την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης. Με άλλα λόγια, κρίσιμο αναδεικνύεται το αν η διαιτητική απόφαση μπορεί να ελεγχθεί από δικαστήριο κράτους μέλους με κριτήριο το σεβασμό του δικαίου της Ένωσης. Δεδομένου ότι το αν θα επιληφθεί εθνικό δικαστήριο διαφοράς σχετικής με τη διαιτητική απόφαση και άρα θα διανοιχθεί η δυνατότητα προδικαστικής παραπομπής είναι αβέβαιο και εξαρτάται από το εθνικό δίκαιο που θα κριθεί εφαρμοστέο, ανάλογα με την έδρα του διαιτητικού δικαστηρίου, το ΔΕΕ κρίνει ότι ο θεσπιζόμενος από τη ΔΕΣ μηχανισμός επίλυσης διαφορών που κείται εκτός του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος δύναται να υπονομεύσει την αυτονομία και την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης.

Βέβαια θα μπορούσε να γίνει δεκτός και να κριθεί συμβατός ο έστω περιορισμένος έλεγχος των διαιτητικών αποφάσεων από τα εθνικά δικαστήρια προς διασφάλιση της αποτελεσματικότητας της διαιτητικής διαδικασίας¹⁸, εφόσον επρόκειτο για εμπορική διαιτησία. Αυτό δεν συντρέχει εν προκειμένω, στο μέτρο που η υπό κρίση διαιτησία δεν θεμελιώνεται στη βούληση των εμπλεκόμενων μερών, αλλά απορρέει από συνθήκη μεταξύ κρατών μελών¹⁹. Έτσι, το Δικαστήριο με αναγωγή στα θεμέλια της ενωσιακής έννομης τάξης και σε ερμηνευτική συστοιχία με τη Γνωμοδότηση 2/13, προασπίζει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και συνακόλουθα την πρωτοκαθεδρία του ως τελικού κριτή στην ερμηνεία και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, κρίνοντας ασύμβατες προς τα άρθρα 344 ΣΛΕΕ και 267 ΣΛΕΕ τις περιεχόμενες σε ΔΕΣ μεταξύ των κρατών μελών ρήτρες διαιτησίας. Ενόψει των ανωτέρω, κρίνει ότι παρέλκει η εξέταση της συμφωνίας των ΔΕΣ προς το άρθρο 18 ΣΛΕΕ.

IV. Επίδραση της απόφασης *Achmea* στο μέλλον των ΔΕΣ

Η σχολιαζόμενη απόφαση μάλλον δεν δημιουργεί έκπληξη και μπορεί να θεωρηθεί αναμενόμενη, αν συνηγορηθεί η ερμηνευτική προσέγγιση του Δικαστηρίου στη Γνωμοδότηση 2/13 περί προσχώρησης της Ένωσης στην ΕΣΔΑ. Πρόκειται κατ' ουσία για επιβεβαίωση των θεμελιωδών συνταγματικών αρχών επί των οποίων ερείδεται η έννομη τάξη της Ένωσης, με προεξάρχουσα την αρχή της αυτονομίας του δικαίου της που τοποθετείται στο επίκεντρο του δικανικού συλλογισμού. Τελεί άλλωστε σε

15. ΔΕΚ C-102/81, *Nordsee*, 23.03.1982, ECLI:EU:C:1982:107.

16. N. WAHL / L. PRETE, *The gatekeepers of Article 267 TFEU: On jurisdiction and admissibility of references for preliminary rulings*, CML Rev., 2018, σ. 523.

17. Βλ. A. WESSELS, *An ISDS lobbyist in the EU Court of Justice?*, blog.ffii.org, 21.09.2017.

18. ΔΕΚ C-126/97, *Eco Swiss*, 01.06.1999, ECLI:EU:C:1999:269. ΔΕΚ C-186/05, *Mostaza Claro*, 26.10.2006, ECLI:EU:C:2006:675.

19. Σκ. 55 σχολιαζόμενης απόφασης.

δογματική συνέπεια προς το άρθρο 218 ΣΛΕΕ που θέτει σε ιεραρχικά ανώτερη θέση το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης έναντι των διεθνών συμφωνιών²⁰. Έτσι, το Δικαστήριο, σε συνέχεια της Γνωμοδότησης 2/15²¹, κρίνει ότι η προσφυγή σε διαιτητικό μηχανισμό για διαφορές απόμμενες του δικαίου της Ένωσης θίγει την αυτονομία του και θέτει εκποδών τον ρόλο του ως αποκλειστικά υπεύθυνου για τη διασφάλιση της ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου²².

Παρά τη διατύπωση κριτικής επικεντρωμένης στην πολιτική υφή της απόφασης²³, ιδίως αν συνυπολογισθεί το γεγονός ότι ο χώρος των διεθνών επενδυτικών συμφωνιών και της διεθνούς διαιτησίας αποτελεί κατ' εξοχήν πεδίο αντικρουόμενων συμφερόντων, η διαφύλαξη της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης συνιστά μονόδρομο²⁴ και υπαρξιακή προϋπόθεση μιας υπερεθνικής κοινότητας ερειδόμενης στο κράτος δικαίου. Εξάλλου αν γινόταν δεκτή η θέση του ΓΕ, κατά τον οποίο η πρόβλεψη στη ΔΕΣ διαιτητικού μηχανισμού δεν αντίκειται στη Συνθήκη, στο μέτρο που το διαιτητικό δικαστήριο μπορεί να θεωρηθεί δικαστήριο κράτους μέλους ικανό να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα και υπό τον όρο ότι η απόφασή του δύναται να ελεγχθεί με κριτήριο το σεβασμό του ενωσιακού δικαίου, τα διαιτητικά δικαστήρια θα στερούνταν εν πολλοίς τον λόγο ύπαρξής τους και την προστιθέμενη αξία τους²⁵. Θα έπαυαν να συνιστούν ελκυστικό και ταχύ τρόπο επίλυσης των επενδυτικών διαφορών και θα περιέπιπταν στη θέση των εθνικών δικαιοδοτικών μηχανισμών, τους οποίους οι εμπνευστές τους επιθυμούσαν να αποφύγουν.

Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν απαντά σε όλα τα ζητήματα που γεννά η ύπαρξη και λειτουργία των ΔΕΣ²⁶, αν και ενδεχομένως παρέχει σαφή καθοδήγηση. Κατ' αρχάς, δεν διευκρινίζεται ποια θα είναι η τύχη των εν ισχύ ΔΕΣ μεταξύ κρατών μελών, καθώς και των εκκρεμών διαιτητικών διαδικασιών που έχουν ανοιγεί δυνάμει αυτών. Περαιτέ-

ρω δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί η επίδραση της απόφασης *Achmea* στην κατηγορία των πολυμερών επενδυτικών συμφωνιών²⁷ όπου μετέχει ως συμβαλλόμενο μέρος και η ίδια η Ένωση, όπως η Συνθήκη για το Χάρτη Ενέργειας, στις προβλέψεις του οποίου εδράζονται πολλές εκκρεμείς επενδυτικές διαιτησίες. Τέλος, ανακύπτει το ζήτημα των ενδεχόμενων συνεπειών της σχολιαζόμενης απόφασης επί των επενδυτικών συμφωνιών με τρίτες χώρες και των προβλεπόμενων διαιτητικών μηχανισμών²⁸, καθώς ενδέχεται οι παραδοχές του Δικαστηρίου να επεκταθούν και σε αυτές τις συμφωνίες. Άλλωστε, η απόφαση του ΔΕΕ δεν συνεπάγεται αποσόβηση όλων των προβλημάτων, καθόσον τα διαιτητικά δικαστήρια δεν δεσμεύονται από αυτήν²⁹ και ενδέχεται να παρεκκλίνουν από τη διατυπωθείσα θέση του Δικαστηρίου. Ούτε η απόπειρα παρεμπόδισης της εκτέλεσης μιας τέτοιας διαιτητικής απόφασης με βάση την αντίθεση στη δημόσια τάξη παρέχει ασφαλή λύση, στο μέτρο που τίποτα δεν αποκλείει την εκτέλεσή της σε τρίτη χώρα ή την επιλογή διαιτητικού δικαστηρίου με έδρα εκτός της ΕΕ.

Υπό αυτές τις συνθήκες, κρίσιμος αναδεικνύεται ο ρόλος της Επιτροπής³⁰, προκειμένου να επανελεγχθούν και ενδεχομένως να τερματιστούν οι υφιστάμενες ΔΕΣ μεταξύ κρατών μελών, καθώς και να υποκατασταθούν από άλλα εξίσου αποτελεσματικά εργαλεία άσκησης επενδυτικής πολιτικής. Τέλος η επιχειρηματολογία του ΔΕΕ αναμένεται να διαδραματίσει καίριο ρόλο ενόψει της εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ε.Ε. και της διαμόρφωσης του περιεχομένου της συμφωνίας αποχώρησης ιδίως σε ό, τι αφορά στο μηχανισμό επίλυσης μελλοντικών διαφορών³¹.

20. Βλ. D. THYM, Todesstoß für autonome Investitionsschutzgerichte, VerfBlog, 08.03.2018.

21. ΔΕΕ Γνωμοδότηση 2/15, Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Δημοκρατίας της Σιγκαπούρης, 16.05.2017. Βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, Η φύση των αρμοδιοτήτων της ΕΕ για σύναψη διεθνών σφαιρικών οικονομικών συμφωνιών υπό το φως της Γνωμοδότησης 2/15 του ΔΕΕ σχετικά με τη ΣΕΣ με τη Σιγκαπούρη, ΕΕΕυρΔ, 2018, σ. 1.

22. Βλ. S. HINDELANG, ό.π.

23. Βλ. P. PINSOLLE / I. MICHO, Arbitrage: l'arrêt Achmea, la fin des traités d'investissements intra-UE?, Dalloz Actualité, 07.03.2018.

24. Βλ. P. NIKITIN, The CJEU's Achmea judgment: Getting through the five stages of grief, Kluwer Arbitration Blog, 10.04.2018.

25. Βλ. D. THYM, ό.π.

26. Βλ. N. LAVRANOS, Insight: The end of intra-EU BITs – what next?, Bordeelx News, 09.03.2018.

27. Βλ. N. NEWING / L. ALEXANDER / L. MEREDITH, What next for Intra-EU investment arbitration? Thoughts on the Achmea decision, Kluwer Arbitration Blog, 21.04.2018.

28. Καναδάς, Σιγκαπούρη. Βλ. P. NIEMELÄ, Achmea – A perspective from International (Investment) Law, European Law Blog, 15.03.2018.

29. Βλ. C. FOUCHARD / M. KRESTIN, ό.π.

30. Σύσταση της Επιτροπής για Απόφαση του Συμβουλίου με την οποία εγκρίνεται η έναρξη διαπραγματεύσεων με σκοπό τη σύναψη σύμβασης για τη δημιουργία πολυμερούς δικαστηρίου για την επίλυση επενδυτικών διαφορών, COM (2017), 493 Final.

31. Βλ. B. HESS, A European law reading of Achmea, Conflicts of Laws.net, 08.03.2018. R. KLAGES, Autonomie sticht Schieds-lauseil, EuZW, 2018, σ. 217. Για το ζήτημα της δέσμευσης του ΗΒ από την απόφαση *Achmea* μετά την αποχώρησή του βλ. N. LAVRANOS, UK post-Brexit cannot escape the impact of EU law and of the Court of Justice of EU, EFILA Blog, 26.09.2017.

► **Επαγγελματικές δραστηριότητες εκκλησιών**
Αγωγή αποζημίωσης για δυσμενή διάκριση λόγω
θρησκείας, στο πλαίσιο διαδικασίας προσλήψεως

προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – Οδηγία 2000/78/ΕΚ – ίση μεταχείριση – διαφορετική μεταχείριση λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων – επαγγελματικές δραστηριότητες εκκλησιών ή άλλων οργανώσεων, η δεοντολογία των οποίων εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις – θρησκεία ή πεποιθήσεις που αποτελούν επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της οργανώσεως – έννοια – φύση των δραστηριοτήτων και πλαίσιο, εντός του οποίου ασκούνται – άρθρο 17 ΣΛΕΕ – άρθρα 10, 21 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΕ C-414/16, Egenberger, 17.04.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: F. Biltgen, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2018:257 – Προδικαστική παραπομπή

Τον Νοέμβριο του 2012, το Evangelisches Werk δημοσίευσε προσφορά θέσεως εργασίας ορισμένου χρόνου. Η εν λόγω προσφορά διευκρίνιζε τις προϋποθέσεις που έπρεπε να πληρούν οι υποψήφιοι. Μία από αυτές ανέφερε τα εξής: «Προϋπόθεση αποτελεί η ιδιότητα μέλους προτεσταντικής Εκκλησίας ή Εκκλησίας που μετέχει στην Κοινότητα Εργασίας των Χριστιανικών Εκκλησιών στη Γερμανία, καθώς και η ταύτιση με τη διακονική αποστολή. Παρακαλούμε όπως δηλώσετε το θρήσκευμά σας στο βιογραφικό σας σημείωμα».

Η V. Egenberger, άθρησκη, υπέβαλε αίτηση για την προσφερόμενη θέση εργασίας. Ενώ η υποψηφιότητά της προκρίθηκε κατά την πρώτη επιλογή, στην οποία πρόβη το Evangelisches Werk, η ενδιαφερομένη δεν κλήθηκε σε συνέντευξη. Εκτιμώντας ότι η υποψηφιότητά της είχε απορριφθεί λόγω του ότι ήταν άθρησκη, η V. Egenberger άσκησε αγωγή ενώπιον του Arbeitsgericht Berlin (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου εργατικών διαφορών Βερολίνου, Γερμανία), με αίτημα να υποχρεωθεί το Evangelisches Werk να της καταβάλει, βάσει του άρθρου 15 παρ. 2, του AGG, ποσό ύψους 9.788,65 ευρώ. Το Evangelisches Werk υποστήριξε ότι, εν προκειμένω, η διαφορετική μεταχείριση λόγω θρησκεύματος δικαιολογούνταν βάσει του άρθρου 9 παρ. 1, του AGG και ότι το δικαίωμα να θέτει ως προϋπόθεση την ιδιότητα του μέλους Χριστιανικής Εκκλησίας απορρέει, κατά το Evangelisches Werk, από το δικαίωμα αυτοκαθορισμού των εκκλησιών, το οποίο προστατεύεται με το άρθρο 140 του GG, σε συνδυασμό με το άρθρο 137 παρ. 3, του WRV.

Το Arbeitsgericht Berlin (πρωτοβάθμιο δικαστήριο εργατικών διαφορών Βερολίνου) δέχθηκε εν μέρει την αγωγή της V. Egenberger. Έκρινε ότι αυτή είχε υποστεί δυσμενή διάκριση, αλλά περιόρισε την αποζημίωση στο

ποσό των 1.957,73 ευρώ. Μετά την απόρριψη από το Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (δευτεροβάθμιο δικαστήριο εργατικών διαφορών Βερολίνου-Βρανδεμβούργου, Γερμανία) της εφέσεως που άσκησε η V. Egenberger κατά της ανωτέρω αποφάσεως, η ενδιαφερόμενη άσκησε αναίρεση ενώπιον του Bundesarbeitsgericht (ομοσπονδιακό δικαστήριο εργατικών διαφορών, Γερμανία), το οποίο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιον αυτού διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα.

Απαντώντας σε αυτά, το ΔΕΕ αναφέρει ότι το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, σε συνδυασμό με τα άρθρα 9 και 10 της ίδιας Οδηγίας, καθώς και με το άρθρο 47 του Χάρτη, έχει την έννοια ότι, οσάκις μία εκκλησία ή άλλη οργάνωση, η δεοντολογία της οποίας εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, ισχυρίζεται, προς στήριξη πράξεως ή αποφάσεως όπως η απόρριψη υποψηφιότητας για την κάλυψη θέσεως εντός αυτής, ότι, λόγω της φύσεως των σχετικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου, εντός του οποίου προβλέπεται η άσκησή τους, το θρήσκευμα συνιστά επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη, λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της εν λόγω εκκλησίας ή οργανώσεως, ο ισχυρισμός αυτός πρέπει, εφόσον παρίσταται ανάγκη, να υπόκειται σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο για να διασφαλίζεται ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση, πληρούνται τα κριτήρια που ορίζει το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας αυτής.

Ακόμη, ότι το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη σε αυτό ουσιώδης, θεμιτή και δικαιολογημένη επαγγελματική απαίτηση αναφέρεται σε μια αναγκαία απαίτηση, η οποία υπαγορεύεται αντικειμενικά, λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της συγκεκριμένης εκκλησίας ή οργανώσεως, από τη φύση ή τις συνθήκες ασκήσεως της σχετικής επαγγελματικής δραστηριότητας και η οποία δεν είναι δυνατό να καλύπτει στοιχεία ξένα προς τη δεοντολογία αυτή ή προς το δικαίωμα αυτονομίας της εν λόγω εκκλησίας ή οργανώσεως. Η απαίτηση αυτή πρέπει να είναι σύμφωνη προς την αρχή της αναλογικότητας.

Τέλος, ότι εθνικό δικαστήριο, το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς μεταξύ δύο ιδιωτών, υποχρεούται, όταν αδυνατεί να ερμηνεύσει το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο κατά τρόπο συνάδοντα προς το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, να παράσχει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, την έννομη προστασία που απορρέει για τους πολίτες από τα άρθρα 21 και 47 του Χάρτη και να διασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα των άρθρων αυτών, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη.

Παρατηρήσεις

Αλέξανδρος Πανούσης*

* Δ.Ν. Το κείμενο ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2018.

Ι. Θρησκευτικός αυτοκαθορισμός

Έχοντας υπόψη τα ερωτήματα και τις επ' αυτών απαντήσεις που παρατέθηκαν νωρίτερα, συνάγεται πως βασικό ζήτημα για την επίλυση της παρούσας διαφοράς είναι ο σαφής προσδιορισμός της έκτασης του θρησκευτικού αυτοκαθορισμού¹. Τούτο, με δεδομένο ότι αυτός είναι η νόμιμη πηγή από όπου οι θρησκευτικοί φορείς αντλούν το νόμιμο δικαίωμα να θέτουν και να εφαρμόζουν σε δραστηριότητές τους κανόνες σύμφωνους με τις οικείες πεποιθήσεις.

Ταυτόχρονα, όμως, δοθέντος ότι οι πεποιθήσεις αυτές προστατεύονται από το απαραβίαστο της θρησκευτικής συνείδησης², σχηματίζεται η εντύπωση πως εξίσου απαραβίαστα είναι και όλα τα παράγωγά τους, όπως οι κανόνες που αναφέρθηκαν. Είναι όμως πράγματι έτσι; Η δική μας αντίληψη δεν συντάσσεται με αυτή την προσέγγιση, όπως διευκρινίζουμε κατωτέρω.

Ειδικότερα, πρωτίστως πρέπει να τονισθεί πως το «απαρβίαστο» δεν σημαίνει «απεριόριστο» και πολύ περισσότερο, «απόλυτο». Π.χ. στην περίπτωση που μας ενδιαφέρει, απαραβίαστη είναι η θρησκευτική αυτονομία κατά την κανονική της παραγωγή, υπό την έννοια ότι όταν διμορφώνονται τέτοιοι θρησκευτικοί κανόνες, το κράτος δεν δικαιούται να παρεμβαίνει, για να ελέγξει, εάν αυτοί είναι και νόμιμοι, καθώς κάτι τέτοιο θα συνιστούσε περιορισμό που δεν δικαιολογείται ούτε με όρους κρατικής εποπτείας³.

Περαιτέρω, εξίσου χρήσιμη για τον παραπάνω προσδιορισμό, είναι η περιπτωσιολογία, ή, καλύτερα, η ειδοποιία των εν λόγω κανόνων, υπό την έννοια ότι υφίστανται τέτοιοι που αφορούν αμιγώς πνευματικά ζητήματα, άλλοι που διέπουν οργανωτικά ζητήματα κ.λπ⁴. Η αξία αυτής της ποικιλίας έχει αναφορά στην έκταση του κρατικού κ.λπ. ελέγχου, καθώς, ενώ είναι σαφές ότι ο τελευταίος δεν νομιμοποιείται να επηρεάσει το περιεχόμενο της δημόσιας λατρείας, εντούτοις, κατά το μέρος που η εκάστοτε θρησκευτική κοινότητα εξέρχεται των αμιγώς πνευματικών της πλαισίων και καταγίνεται με ζητήματα εντοπιζόμενα στη σφαίρα του κοσμικού, ο κρατικός έλεγχος είναι παρών και συνάμα απαραίτητος, ώστε να άρει αυθεντικά συγκρούσεις συναφών δικαιωμάτων⁵.

Υπό τις σκέψεις αυτές, λοιπόν, όσο απαραβίαστη είναι η θρησκευτική συνείδηση και η άρρηκτα δεμένη με αυτήν, κανονιστική παραγωγή προς εξυπηρέτηση της θρησκευτικής αυτονομίας, άλλο τόσο αναφαίρετος είναι ο κρατικός έλεγχος κατά το μέρος που η όποια θρησκευτική δραστηριότητα επεκτείνεται με οποιοδήποτε τρόπο στον δημόσιο βίο, όπου το κράτος και κάθε έννομη τάξη λειτουργεί εγγυητικά για την τήρηση της θρησκευτικής (και όχι μόνο) ειρήνης κ.λπ.

Όσαύτως, κατά το μέρος που, στη συγκεκριμένη υπόθεση, προέκυψε αμφισβήτηση αναγόμενη στη θρησκευτική, επαγγελματική κ.λπ. ελευθερία τρίτων, συνεπεία θρησκευτικών περιορισμών που εισήγαγε η οικεία κοινότητα, πρέπει να γίνει σαφές ότι ναι μεν ο όποιος κρατικός έλεγχος δεν νομιμοποιείται να επιφέρει ακυρωτικό αποτέλεσμα, ούτε για τη θρησκευτική επιταγή που εισήγαγε τον περιορισμό, ούτε και για τον ίδιο τον περιορισμό, καθώς μέχρις εκεί βρισκόμαστε μέσα στον πυρήνα της προστατευόμενης, κατά τα άνω, θρησκευτικής αυτονομίας, ωστόσο δεν μπορεί να ειπωθεί το ίδιο για θρησκευτικές δραστηριότητες επεκτεινόμενες στο δημόσιο βίο.

Ειδικότερα, από τη στιγμή που, όπως παρατέθηκε, ο θρησκευτικός περιορισμός που εισήχθη, δεν αφορούσε π.χ. τα προσόντα πρόσληψης ενός θρησκευτικού λειτουργού (που, εξάλλου, ως μέλος της ίδιας κοινότητας, εμποδίζεται να επικαλεσθεί τυχόν ανεφάρμοστο των κανόνων της στον ίδιο⁶), δηλαδή από τη στιγμή που κινούμαστε πέραν του απαραβίαστου πνευματικού πεδίου και εισερχόμαστε σε αντικείμενο δραστηριότητας εκτός αυτού, έστω και υπό την αιγίδα μιας θρησκευτικής κοινότητας, ορθά, εκτιμούμε, το Δικαστήριο τράβηξε μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο δικαίωμα του θρησκευτικού προσδιορισμού και στα δικαιώματα πάνω στα οποία αυτός αντανάκλα, δεχόμενο ότι η προάσπιση των δε δικαιολογεί δικαστικό έλεγχο των μεν⁷.

II. Αναλογικά μέτρα

Από την άλλη πλευρά, όμως, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί πως ο όποιος σχετικός κρατικός και, δη, δικαστικός έλεγχος είναι γενικός και αφηρημένος, ούτε πως ο σκοπός του, να διαφυλάσσει δημόσια (ή/και ιδιωτικά) συμφέροντα, καθαγιάζει όλα τα χρησιμοποιούμενα μέσα⁸. Ως αποτέλεσμα αυτού, λοιπόν, όπως εξηγήθηκε και για τους εκείθεν λόγους, ο δικαστικός έλεγχος εν προκει-

1. Συνοπτικά, Α. ΜΑΡΙΝΟΣ, Τα βασικά της θρησκευτικής ελευθερίας, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004.

2. Ρ. ΤΑΥΛΟΡ, Freedom of Religion. UN and European Human Rights Law and Practice, Cambridge University Press, New York, 2005, σ. 24 επ.

3. Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕ, Σχέσεις Εκκλησίας και Κράτους στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΝοΒ, 1996, σ. 908 επ.

4. Για την περίπτωση της Γερμανίας που μας ενδιαφέρει εδώ: Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Εκκλησιαστικό Δίκαιο, εκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 102 επ. και σημ. 120 επ.

5. Σχετικώς, χρήσιμες και οι προτάσεις του γενικού εισαγγελέα στην

υπόθεση ΔΕΕ C-426/16, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen*, κ.λπ., 29.05.2018, ECLI:EU:C:2018:335.

6. Από την εθνική μας νομολογία, χρήσιμες σχετικώς οι σκ. της ΑΠ 831/2013 κ.λπ.

7. Ωστε, μεταξύ άλλων, η όποια αμφισβήτηση να αρθεί από ανεξάρτητη αρχή (σχετικώς, σκ. 46 επ.)

8. Σε συνάρτηση βέβαια πάντοτε και με τις όποιες έννομες σχέσεις ενός κράτους με τα θρησκευόμενα (ό.π., σημ. 3).

μένω εστιάζει σε πολύ συγκεκριμένα ζητήματα, κατά τα κατωτέρω.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα και με τις οικείες σκ. 45 και 46 της μελετώμενης απόφασης, «μια εκκλησία ή άλλη οργάνωση, η δεοντολογία της οποίας εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, δύναται να προβλέπει απαίτηση που συνδέεται με τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, εάν, λόγω της φύσεως της σχετικής δραστηριότητας ή του πλαισίου εντός του οποίου αυτή ασκείται, η θρησκεία ή οι πεποιθήσεις αποτελούν επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της οργάνωσης» (45), ωστόσο «επιβάλλεται η διαπίστωση ότι ο έλεγχος της τηρήσεως των εν λόγω κριτηρίων θα καθίστατο κενός περιεχομένου εάν αυτός απέκειτο, σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς την τήρηση αυτή, όχι σε ανεξάρτητη αρχή, όπως ένα εθνικό δικαστήριο, αλλά στην εκκλησία ή την οργάνωση που πρόκειται να προβεί σε διαφορετική μεταχείριση με γνώμονα το θρησκευτικό ή τις πεποιθήσεις» (46), ώστε «να εξασφαλισθεί η δέουσα ισορροπία μεταξύ, αφενός, του δικαιώματος αυτονομίας των εκκλησιών και άλλων οργανισμών, η δεοντολογία των οποίων εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις και, αφετέρου, του δικαιώματος των εργαζομένων να μην υφίστανται, ιδίως κατά την πρόσληψή τους, διάκριση λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, σε περιπτώσεις στις οποίες τα δικαιώματα αυτά ενδέχεται να αλληλοσυγκρούονται» (σκ. 51).

Σύμφωνα με τις κρίσεις αυτές, λοιπόν, μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα η τριπλή λειτουργία της αρχής της αναλογικότητας⁹ και δη: (α) Σε ό,τι έχει να κάνει με θρησκευτικού περιεχομένου επαγγελματικές απαιτήσεις θρησκευτικών οργάνωσης, όπου, κατ' εφαρμογή του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, το Δικαστήριο κρίνει ότι οι απαιτήσεις αυτές ευσταθούν, όταν είναι ουσιώδεις, θεμιτές και δικαιολογημένες, λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της οργάνωσης¹⁰. (β) Σε ό,τι έχει να κάνει με την άρση της σύγκρουσης του δικαιώματος αυτού με δικαιώματα του εργαζόμενου, κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται η άσκηση των δικαιωμάτων όλων των εμπλεκόμενων μερών, χωρίς να θίγεται ο πυρήνας τους. (γ) Σε ό,τι έχει να κάνει με τον βαθμό διεύθυνσης του δικαστικού ελέγχου στη θρησκευτική αυτονομία (και δη, στην έκφραση αυτής που νομιμοποιεί περιορισμούς σαν και τους παραπάνω), ώστε να μην σχηματίζεται η εντύπωση υποχώρησης, ούτε να συντελείται πράγματι αυτή, αλλά στάθμιση μεταξύ επιμέρους δικαιωμάτων.

Ωσαύτως, το Δικαστήριο έκρινε (σκ. 61) πως «η νομιμότητα, υπό το πρίσμα της τελευταίας αυτής διατάξεως, μιας διαφορετικής μεταχείρισης λόγω θρησκευτικού ή πεποιθήσεων, εξαρτάται από το κατά πόσον υφίσταται αντικειμενικός επαληθεύσιμος άμεσος σύνδεσμος μεταξύ της επαγγελματικής απαιτήσεως που επιβάλλει ο εργοδότης και της σχετικής δραστηριότητας. Τέτοιος σύνδεσμος μπορεί να απορρέει είτε από τη φύση της δραστηριότητας αυτής, παραδείγματος χάριν όταν αυτή συνεπάγεται συμμετοχή στον καθορισμό της δεοντολογίας της συγκεκριμένης εκκλησίας ή οργανώσεως ή συνδρομή στην αποστολή κηρύγματος, είτε από τις συνθήκες υπό τις οποίες πρέπει να ασκείται η εν λόγω δραστηριότητα, όπως η ανάγκη να εξασφαλίζεται αξιόπιστη εξωτερική εκπροσώπηση της εκκλησίας ή της οργάνωσης».

Υπό τα δεδομένα αυτά, από τη στιγμή που στη συγκεκριμένη περίπτωση κρίθηκε πως η εν λόγω θέση εργασίας δεν είχε τέτοια ζωτικά για τη θρησκευτική οργάνωση χαρακτηριστικά, η απαίτηση ορισμένου θρησκευτικού αντιμετωπίσθηκε ως μη νόμιμη, μια άποψη, όμως, με την οποία θα διαφωνήσουμε και αυτό, γιατί, η φύση των όποιων καθηκόντων της εν λόγω θέσης εργασίας δεν είναι δόκιμο να διαχωρίζεται από το εργασιακό περιβάλλον που προσφέρεται και από το δικαίωμα της θρησκευτικής οργάνωσης να το διαμορφώνει με ομόδοξα μέλη της¹¹. Από την άλλη πλευρά, όμως, θα συμφωνήσουμε με το Δικαστήριο, ως προς το ότι η προσφεύγουσα υπέστη δυσμενή διάκριση, όχι συνεπεία της παραπάνω επαγγελματικής απαίτησης, αλλά εξαιτίας του γεγονότος ότι η προσφεύγουσα, σύμφωνα με το ιστορικό της υπόθεσης, δεν κλήθηκε για συνέντευξη, αφού από τη στιγμή που η προαναφερθείσα θρησκευτική/επαγγελματική απαίτηση δεν επηρέασε την εγκυρότητα της αίτησης πρόσληψης, επιτρέποντάς της να προχωρήσει στο στάδιο των συνεντεύξεων, εν τοις πράγμασι η εν λόγω απαίτηση αντιμετωπίσθηκε αρχικά ως μη ουσιώδης από την ίδια τη θρησκευτική οργάνωση που την έθεσε και, εν συνεχεία, κατέστη αδικαιολόγητα ουσιώδης. Το Δικαστήριο όμως δεν έλαβε μόνο τα άνω δεδομένα υπόψη του, προκειμένου να σχηματίσει πεποίθηση.

III. Δικαστική ανεξαρτησία

Πιο συγκεκριμένα, σε άμεση σύνδεση με τα προηγούμενα, το Δικαστήριο απασχόλησε επίσης το ζήτημα, κατά πόσο η εφαρμογή ενωσιακής νομοθεσίας που υπαγορεύει τις παραπάνω κρίσεις, είναι συμβατή με την εθνική και κατ' επέκταση, πώς τυχόν, ενώ η γερμανική νομοθεσία (που παραθέτει η μελετώμενη απόφαση) υπεραμύνεται, ουσιαστικά, του απαραβίαστου της κανονικής παραγωγής.

III. Δικαστική ανεξαρτησία

Πιο συγκεκριμένα, σε άμεση σύνδεση με τα προηγούμενα, το Δικαστήριο απασχόλησε επίσης το ζήτημα, κατά πόσο η εφαρμογή ενωσιακής νομοθεσίας που υπαγορεύει τις παραπάνω κρίσεις, είναι συμβατή με την εθνική και κατ' επέκταση, πώς τυχόν, ενώ η γερμανική νομοθεσία (που παραθέτει η μελετώμενη απόφαση) υπεραμύνεται, ουσιαστικά, του απαραβίαστου της κανονικής παραγωγής.

9. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στη νομολογία του ΔΕΚ, ΔτΑ, 2005, σ. 167 επ.

10. Βλ. όμως και Ε. ΚΑΛΑΜΠΑΚΟΥ, Η ισότητα αντιμετώπισης με το θρησκευτικό πλουραλισμό: Οι εξαιρέσεις λόγω θρησκείας από γενικούς και ουδέτερους νόμους, Διατριβή επί διδακτορίας, Θεσσαλονίκη, 2015, ιδίως σ. 175 επ.

11. Λίαν διαφωτιστικό σχετικώς και το ελληνικό παράδειγμα της υπεισέλευσης του ΑΣΕΠ στην επιλογή εκκλησιαστικού διοικητικού προσωπικού: Β. ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ, Η περιφερειακή οργάνωση της Εκκλησίας της Ελλάδος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, 2001, σ. 158 επ.

γής των θρησκευτικών οργανώσεων, είναι δυνατή η άρση της όποιας αντινομίας, με επικράτηση ενωσιακών διατάξεων αντί συναφών κανονικών παραγωγών.

Ειδικότερα, όπως εξηγείται στην 71^η σκ. της μελετώμενης απόφασης, στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται, λαμβάνοντας υπόψη όλους τους κανόνες του εθνικού δικαίου και κατ'εφαρμογή των μεθόδων ερμηνείας που το δίκαιο αυτό αναγνωρίζει, να κρίνουν αν και σε ποιον βαθμό μια εθνική διάταξη (όπως εν προκειμένω το άρθρο 9 παρ. 1 του AGG)¹², μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με το προαναφερθέν άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, χωρίς να προβούν σε *contra legem* ερμηνεία της εθνικής αυτής διατάξεως, κάτι που μας καθιστά σαφές πως η όποια ενωσιακή ερμηνεία μιας εθνικής διάταξης δεν συνεπάγεται αυτόματη κατάλυσή της¹³.

Επιπλέον, με βάση την 72^η σκ., το Δικαστήριο τονίζει ότι η απαίτηση περί σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας, περιλαμβάνει και την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να τροποποιούν, αν παρίσταται ανάγκη, την πάγια νομολογία τους, σε περίπτωση που αυτή στηρίζεται σε ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου, η οποία δεν συμβιβάζεται με τους σκοπούς της εκάστοτε οδηγίας της Ένωσης.

Με τη σκέψη αυτή, όμως, εκτιμούμε ότι το Δικαστήριο αντιφάσκει, σε σχέση με τα όσα εκτίθενται στην 71^η σκ. και αυτό, γιατί, ενώ το όριο της *contra legem* ερμηνείας προστατεύει, ουσιαστικά την εθνική διάταξη (που εν προκειμένω κατοχυρώνει το απαραβίαστο της θρησκευτικής αυτοσυνηδυσίας), η 72^η το καταλύει, υπαγορεύοντας, μάλιστα, μεταστροφή τυχόν αντίθετης νομολογίας, κάτι που δεν μπορούμε να δεχθούμε ως ορθό, σε άμεση συσχέτιση και με την προστασία της (εθνικής) δικαστικής ανεξαρτησίας¹⁴.

Από την άλλη, με την 79^η σκ., η μελετώμενη απόφαση δικαιολογεί την προαναφερθείσα σύσταση προς το αιτούν εθνικό δικαστήριο, με την επίκληση της αποτελεσματικής

έννομης προστασίας της προσφεύγουσας (άρθρα 21 και 47 του Χάρτη)¹⁵, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη – που στην περίπτωση μας, αφορά το απαραβίαστο της θρησκευτικής αυτοσυνηδυσίας κι έτσι, τις προειρημένες επαγγελματικές απαιτήσεις.

Στο σημείο αυτό, όμως, θα παρατηρήσουμε ότι η έννομη και κατ'επέκταση η δικαστική αυτή προστασία, δεν γνωρίζει δικαιούχο μόνο την προσφεύγουσα, αλλά και την καθ'ης θρησκευτική οργάνωση, επομένως, με το να μην εφαρμοσθεί, κατά τα άνω, η εθνική διάταξη που νομιμοποιεί τις θρησκευτικές επαγγελματικές απαιτήσεις που προαναφέρθηκαν, αποδυναμώνει, κατ'εμάς, την έννομη προστασία της διαδίκου θρησκευτικής οργάνωσης, καθώς της στερεί, κατά τα άνω, ως αδόκιμο, ένα καθόλα νόμιμο επιχείρημα προς υπεράσπισή της.

Ως εκ τούτου, η στάθμιση, στην οποία καλείται να προβεί το εθνικό δικαστήριο δυνάμει και της συναφούς 81^{ης} σκ. της μελετώμενης απόφασης, δεν πρέπει να καταλήξει σε υποχώρηση της ως άνω θρησκευτικής αυτοσυνηδυσίας ενώπιον άλλων δικαιωμάτων της προσφεύγουσας, πλην εκείνων που απορρέουν από την αρχή της ισότητας, για την οποία μιλήσαμε πιο πριν και είναι το μόνο σημείο, κατ'εμάς και για τους λόγους που εξηγήσαμε, ως προς το οποίο πάσχει η συμπεριφορά της άνω θρησκευτικής οργάνωσης σε βάρος της προσφεύγουσας.

IV. Συμπεράσματα

Όπως είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε μελετώντας την παρούσα απόφαση, τα θέματα, τα οποία κλήθηκε αυτή να επιλύσει, ήταν πολλά και ποικίλα, καθώς, ενώ σε πρώτη ανάγνωση κυρίαρχο ζήτημα εμφανιζόταν η ισότιμη ή μη επαγγελματική μεταχείριση της ως άνω προσφεύγουσας, εντούτοις, οι επιμέρους λεπτομέρειες της υπόθεσης έφεραν στο προσκήνιο τόσο την οριοθέτηση της θρησκευτικής αυτονομίας όσο και τη συσχέτιση ευρωπαϊκής και εθνικής νομολογίας, με συνέπεια, οι συναφείς κρίσεις να μπορούν να χαρακτηρισθούν και «οδηγοί».

Τούτο, διότι, όπως εξηγήθηκε νωρίτερα, οι απαντήσεις που το Δικαστήριο έδωσε στα προδικαστικά ερωτήματα που του τέθηκαν, οδηγούν σε μια συστολή της θρησκευτικής αυτονομίας και υποχώρησή της ενώπιον άλλων δικαιωμάτων¹⁶ (για λόγους που, εν πολλοίς, δεν μας βρίσκουν σύμφωνους, κατά τα άνω), γεγονός που κατ'εμάς ανοίγει μια ευρύτερη συζήτηση, τόσο για την ισόρροπη στάθμιση επιμέρους συγκρουόμενων δικαιωμάτων αντί της απορρόφησης ενός από άλλο, όσο και για τον βαθμό διεΐδυσης του κοινοτισμού στις εθνικές έννομες τάξεις,

12. «1. Με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 8 [του παρόντος νόμου], διαφορετική μεταχείριση λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων θεωρείται δικαιολογημένη επίσης στην περίπτωση απασχολήσεως σε θρησκευτικές κοινότητες, σε υπαγόμενες σε αυτές οργανώσεις, ανεξάρτητα από τη νομική τους μορφή, ή σε ενώσεις που έχουν ως σκοπό την από κοινού προώθηση ορισμένης θρησκείας ή πεποιθήσεως, όταν, λαμβανομένης υπόψη της αυτοσυνηδυσίας της θρησκευτικής κοινότητας ή της ενώσεως, συγκεκριμένη θρησκεία ή πεποίθηση συνιστά επαγγελματική απαίτηση δικαιολογημένη με γνώμονα το δικαίωμα αυτοκαθορισμού [της θρησκευτικής κοινότητας ή της ενώσεως] ή τη φύση των δραστηριοτήτων της».

13. Βλ. και: Κ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013.

14. Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο, Ι, 2^η έκδ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1985, σ. 185 επ.

15. Απαγόρευση διακρίσεων/δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου (eur-lex.europa.eu).

16. Χρήσιμες αναγωγές, L. ZUCCA / C. UNGUREANU, Law, State and Religion in the New Europe. Debates and Dilemmas, Cambridge University Press, New York, 2012.

κατά τρόπο που, εν προκειμένω, λίγο απέχει από το να χαρακτηριστεί προκρούστειος.

Η επισήμανση αυτή γίνεται, διότι, όσο και αν υπήρξαν σημεία της μελετώμενης απόφασης που κρίναμε και εμείς ορθά, εντούτοις, περισσότερα ήταν εκείνα που κρίναμε τουλάχιστον αμφισβητήσιμα κι αυτό, όχι μόνο για την κρινόμενη υπόθεση, αλλά έχοντας επιπλέον υπόψη τον τρόπο που τέτοιου είδους νομολογίες ουσιαστικά ξαναγράφουν, όχι απλά διαπλάθουν, το περιεχόμενο δικαιωμάτων που ενδεχομένως κρίνονται κορεσμένα και έτσι υποχωρούν ενώπιον «νεότερων».

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ωστόσο, ούτε η εθνική (ό.π. περί νομολογιακής εναρμόνισης) ούτε η θρησκευτική (ό.π. περί επαγγελματικών απαιτήσεων) αυτονομία θεωρούμε πως είναι αναλίσσιμα θεσμικά σύνολα, αφού όσο προτείνεται να υποχωρούν στο όνομα της ευρωπαϊκής σύγκλισης τόσο απέχουν από το να την προάγουν, εφόσον βέβαια αυτή αποβλέπεται να λειτουργεί ως διαλεκτική συνάντηση επιμέρους εννόμων τάξεων και όχι ως δαμόκλειος σπάθη.

Για τους λόγους αυτούς και όσους προηγήθηκαν στο κύριο μέρος της παρούσας μελέτης, εκτιμούμε ότι η ορθή κρίση του Δικαστηρίου περί στοιχειοθέτησης άνισης μεταχείρισης, συνεπεία της παράλειψης συνέντευξης της προσφεύγουσας, κατά τα ανωτέρω, εξελίχθηκε σε διόγκωση επιμέρους δικανικών συλλογισμών, κατά τρόπο που κατέληξε να καταστήσει την όποια εξισορρόπηση δικαιωμάτων, μια νέα και σαφώς πολύ πιο σοβαρή άνιση μεταχείριση.

► Σώρευση διοικητικών και ποινικών κυρώσεων επί παράλειψης απόδοσης ή εκπρόθεσμης απόδοσης ΦΠΑ

Είναι συμβατή με τον Χάρτη η εθνική διάταξη που επιτρέπει την επιβολή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων επί παραβάσεων της νομοθεσίας σχετικά με την απόδοση ΦΠΑ υπό τον όρο ότι οι επαπειλούμενες κυρώσεις επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς, καθώς επίσης, εφόσον διασφαλίζεται τόσο ο συντονισμός των παράλληλων διαδικασιών όσο και ο αναλογικός χαρακτήρας των επιβαλλόμενων κυρώσεων σε συνάρτηση προς τη σοβαρότητα της εκάστοτε διαπιστούμενης φορολογικής παράβασης

προδικαστική παραπομπή – Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ – ΕΣΔΑ – αρχή *ne bis in idem* – φόρος προστιθέμενης αξίας – έννοια ποινικής κύρωσης – αρχή αναλογικότητας – δικαιολόγηση περιορισμών – διασφάλιση της είσπραξης των φορολογικών εσόδων – προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης

ΔΕΕ C-524/15, Mencì, 20.03.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: T. von

Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona, ECLI:EU:C:2018:197 – Προδικαστική παραπομπή

Το φορολογικό δίκαιο έχει αποτελέσει αντικείμενο πλουσιότατης νομολογίας των δικαιοδοτικών οργάνων της ΕΕ, δεδομένου ότι, αποτελεί σημείο τομής των ατομικών ελευθεριών με την επιδίωξη των δημοσιονομικών στόχων των εθνικών εννόμων τάξεων. Η σχολιαζόμενη απόφαση εντάσσεται στο συγκεκριμένο πλαίσιο, αφού αξιολογεί τη συμβατότητα των προβλεπόμενων κυρώσεων επί φορολογικών παραβάσεων με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Η απόφαση αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι η αρχή *ne bis in idem* αποτελεί μεν γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου και αποδελτιώνεται σε συνταγματικό επίπεδο από τα περισσότερα κράτη μέλη, ωστόσο η ερμηνεία και η *in concreto* εφαρμογή της ποικίλει τόσο στα επιμέρους κράτη μέλη όσο και ανάλογα με το αντικείμενο των παραβάσεων, όπου καλείται σε εφαρμογή.

Παρατηρήσεις

Δημήτριος-Παναγιώτης Λ. Τζάκας*

I. Το πλαίσιο των επίδικων διαφορών και τα εκατέρωθεν επιχειρήματα

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούσαν στην κίνηση διοικητικής διαδικασίας σε βάρος φυσικού προσώπου – υπό την ιδιότητα αυτού ως ασκούντος ατομική επιχείρηση – λόγω μη απόδοσης του οφειλόμενου ΦΠΑ εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας. Στο πλαίσιο αυτό, η ιταλική φορολογική διοίκηση εξέδωσε σε βάρος του εν λόγω φορολογούμενου σχετική απόφαση που τον υποχρέωνε στην καταβολή του οφειλόμενου φόρου με προσαύξηση ύψους 30%. Η προκειμένη διάταξη κατέστη αμετάκλητη, ενώ παράλληλα έγινε δεκτό το υποβληθέν αίτημα για τμηματική καταβολή της οφειλής.

Κατόπιν τούτου, κινήθηκε σε βάρος του ίδιου προσώπου ποινική δίωξη με απευθείας κλήση στο ακροατήριο εξαιτίας της εκπρόθεσμης καταβολής ΦΠΑ, η οποία, δυνάμει ειδικής ποινικής διάταξης, συνιστούσε ποινικό αδίκημα τιμωρούμενο με ποινή φυλάκισης έξι μηνών έως δύο ετών. Στο σημείο αυτό χρήζει μνείας, η πρόβλεψη της εν λόγω ποινικής διάταξης, σύμφωνα με την οποία η ποινική διαδικασία και η διοικητική διαδικασία διεξάγονται ανεξάρτητα και η δικαιοδοσία επ' αυτών ανήκει, αντιστοίχως, στις δικαστικές και τις διοικητικές αρχές. Επιπλέον, σύμφωνα με το ιταλικό δίκαιο, δεν είναι δυνατή η αναστολή κάποιας από αυτές τις δύο διαδικασίες εν αναμονή της περάτωσης της άλλης. Επιπλέον, οι διοικητικές κυρώσεις για φορολογικές παραβάσεις που επιβάλλονται από την αρμόδια αρχή δεν είναι εκτελεστές ενόσω δεν έχει περατωθεί ορι-

* Δ.Ν., Δικηγόρος

στικά η ποινική διαδικασία με απόφαση περί θέσεως της υπόθεσης στο αρχείο ή με αμετάκλητη αθωωτική απόφαση ή με απόφαση που παύει τη δίωξη λόγω αποκλεισμού του αξιόποινου χαρακτήρα της πράξης. Ως εκ τούτου, δεν εμποδίζεται εν προκειμένω η άσκηση ποινικών διώξεων κατά προσώπου, όπως ο κ. Μενσί, μετά την επιβολή αμετάκλητης διοικητικής κύρωσης.

Υπό το φως των συγκεκριμένων παρατηρήσεων, το επιληφθέν ιταλικό ποινικό δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, σχετικά με το εάν η άσκηση ποινικής δίωξης λόγω παράλειψης ή εκπρόθεσμης καταβολής ΦΠΑ, για την οποία έχει ήδη επιβληθεί απρόσβλητη διοικητική κύρωση, αντίκειται στο άρθρο 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τούτου ερμηνευομένου υπό το πρίσμα του άρθρου 4 παρ. 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 7 ΕΣΔΑ και της σχετικής νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

II. Η απόφαση του ΔΕΕ

Το Δικαστήριο εκκινεί από το ενωσιακό υπόβαθρο της νομοθεσίας περί ΦΠΑ και ιδίως από τα άρθρα 2 και 273 της Οδηγίας 2006/112/ΕΚ, τα οποία εντάσσει δογματικά στο πλαίσιο της γενικότερης υποχρέωσης των κρατών μελών να προστατεύουν και να προασπίζουν τα οικονομικά συμφέροντα της ΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 325 ΣΛΕΕ. Προς τούτο, υπογραμμίζεται η ελευθερία επιλογής των σχετικών κυρώσεων, οι οποίες είναι δυνατόν να προσλαμβάνουν τη μορφή διοικητικών κυρώσεων, ποινικών κυρώσεων ή ενός συνδυασμού των δύο, αφού αποσκοπούν στην είσπραξη εσόδων και, κατ' επέκταση, την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Συνεπώς, είναι δυνατή η εφαρμογή του Χάρτη στην προκείμενη υπόθεση, περιλαμβανομένης της αρχής *ne bis in idem*, η οποία απαγορεύει τη σώρευση τόσο διώξεων όσο και κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα για τα ίδια πραγματικά περιστατικά και κατά του ίδιου προσώπου. Το εν λόγω δικαίωμα πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η ίδια έννοια και η ίδια εμβέλεια με εκείνες που τους αποδίδει η ΕΣΔΑ, δίχως όμως να παροράται ότι η εν λόγω Σύμβαση δεν συνιστά – ελλείψει προσχωρήσεως – νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της ΕΕ. Τούτο συνεπάγεται ότι δεν πρέπει κατά την ερμηνευτική διαδικασία να θίγεται η αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και του ΔΕΕ.

Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο θεωρεί σκόπιμο να παράσχει διευκρινίσεις στο αιτούν εθνικό δικαστήριο εάν και με βάση ποια κριτήρια οι επίμαχες διώξεις και ποινικές και διοικητικές κυρώσεις έχουν ποινικό χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 50 του Χάρτη. Επί του ποινικού χαρακτήρα των διώξεων και των κυρώσεων, όπως οι επίμαχες, το ΔΕΕ επικαλείται την πάγια νομολογία του, η οποία θέτει τρία κριτήρια και δη (α) τον νομικό χαρακτηρισμό της παράβασης κατά το εθνικό δίκαιο, (β) τη φύση της παρά-

βασης και (γ) τον βαθμό αυστηρότητας της κύρωσης η οποία ενδέχεται να επιβληθεί στον εμπλεκόμενο¹. Προς τούτο, παρατηρείται ότι στην προκείμενη περίπτωση δεν αμφισβητείται ο ποινικός χαρακτηρισμός των ποινικών διώξεων και της επαπειλούμενης ποινής φυλάκισης σε βάρος του εμπλεκόμενου φυσικού προσώπου, αλλά ο ποινικός χαρακτήρας του επιβληθέντος και ήδη απρόσβλητου διοικητικού προστίμου. Προς τούτο, υπογραμμίζεται ότι η εδώ επαπειλούμενη κύρωση επιδιώκει κατασταλτικό σκοπό και άρα έχει ποινικό χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 50 του Χάρτη, δεδομένου μάλιστα ότι η ταυτόχρονη επιδίωξη προληπτικού σκοπού δεν δύναται να αναιρέσει τον χαρακτηρισμό της ως ποινικής κύρωσης. Ομοίως, παρατηρείται ότι η επιβληθείσα προσαύθηση που ανέρχεται σε ποσοστό 30% του οφειλόμενου ΦΠΑ και αθροίζεται στον καταβαλλόμενο φόρο, ενέχει αυξημένο βαθμό αυστηρότητας ο οποίος δύναται να συνηγορεί υπέρ της εκτιμήσεως ότι η κύρωση αυτή είναι ποινικού χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, το συγκεκριμένο ζήτημα εναπόκειται να εξακριβωθεί από το αιτούν δικαστήριο.

Δίχως ιδιαίτερη δυσχέρεια το ΔΕΕ καταφάσκει την ύπαρξη μίας και της αυτής παράβασης υπό την έννοια της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, η οποία νοείται ως διαπίστωση ενός συνόλου συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και είχαν ως αποτέλεσμα την απαλλαγή ή την αμετάκλητη καταδίκη συγκεκριμένου προσώπου². Χρηρίζει ειδικής μνείας το γεγονός ότι το Δικαστήριο απορρίπτει τα επιχειρήματα της Ιταλικής Κυβέρνησης περί διακριτών παραβάσεων εκ του γεγονότος ότι η επιβολή ποινικής κύρωσης – σε αντιδιαστολή προς τις διοικητικές κυρώσεις – προσαπαιτεί τη συνδρομή ενός υποκειμενικού στοιχείου. Σύμφωνα με τη σχολιαζόμενη απόφαση, το γεγονός αυτό δεν δύναται, αφ' εαυτού, να θέσει εν αμφιβόλω την ταυτότητα των υπό εξέταση πραγματικών περιστατικών.

Υπό το φως τούτων, εξετάζεται η δικαιολόγηση του εδώ διαπιστωθέντος περιορισμού της αρχής *ne bis in idem* σύμφωνα με τις αξιολογήσεις του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη. Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται η νομοθετική κατοχύρωση του επίμαχου περιορισμού και η επιδίωξη σκοπού γενικού συμφέροντος υπό την έννοια της διασφάλισης της είσπραξης του ΦΠΑ, γεγονός που καθιστά δυνατή την τυχόν σώρευση διώξεων και κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα υπό τον όρο ότι επιδιώκουν πρόσθετους σκοπούς με αντικείμενο διαφορετικές πλευρές της αυτής

1. Βλ. ΔΕΕ C-489/10, *Bonda*, 05.06.2012, ECLI:EU:C:2012:319, σκ. 37, ΔΕΕ C-617/10, *Åkerberg Fransson*, 26.02.2013, ECLI:EU:C:2013:105, σκ. 35.

2. Βλ. ΔΕΕ C-261/09, *Gaetano Mantello*, 16.11.2010, ECLI:EU:C:2010:683, σκ. 39 και 40, ΔΕΚ C-367/05, *Norma Kraaijenbrink*, 18.07.2007, ECLI:EU:C:2007:444, σκ. 26.

επίμαχης παραβατικής συμπεριφοράς³. Πιο συγκεκριμένα, εν αναφορά προς τις παραβάσεις της νομοθεσίας περί ΦΠΑ, είναι θεμιτό ένα κράτος μέλος να επιδιώκει, αφενός, να αποτρέψει και να καταστείλει κάθε παράβαση – είτε εκ προθέσεως είτε όχι – των κανόνων περί δηλώσεως και εισπράξεως ΦΠΑ, επιβάλλοντας διοικητικές κυρώσεις οριζόμενες κατ' αποκοπήν και, αφετέρου, να αποτρέψει και να καταστείλει σοβαρές παραβάσεις των κανόνων αυτών που είναι ιδιαίτερος αρνητικός για την κοινωνία και δικαιολογούν την επιβολή αυστηρότερων κυρώσεων.

Ως προς την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, το ΔΕΕ προστρέχει στην πάγια πλέον νομολογία του, σύμφωνα με την οποία η τυχόν σώρευση διώξεων και κυρώσεων οφείλει να μην υπερβαίνει τα όρια του καταλλήλου και αναγκαίου για την επίτευξη των σκοπών που νομίμως επιδιώκονται με την εκάστοτε κρινόμενη ρύθμιση. Οσάκις υφίσταται επιλογή μεταξύ περισσότερων κατάλληλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο καταναγκαστικό και τα προξενούμενα μειονεκτήματα δεν πρέπει να είναι δυσανάλογα προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς⁴. Τούτο γίνεται εν προκειμένω δεκτό, όπως επίσης ο καθορισμός με σαφή και ακριβή τρόπο, υπό ποιες περιστάσεις η μη καταβολή του οφειλόμενου ΦΠΑ μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο σωρεύσεως διώξεων και κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα. Προς τούτο, μάλιστα, τονίζεται ότι η ποινική και η διοικητική διαδικασία διεξάγονται κατά τρόπο ανεξάρτητο, έτσι ώστε να διασφαλίζεται κάποιος συντονισμός προκειμένου να μειωθεί στο απολύτως αναγκαίο η πρόσθετη επιβάρυνση που συνεπάγεται αυτή η σώρευση για τα οικεία πρόσωπα.

Πέραν τούτου, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, αφενός, στη ρυθμιστική εμβέλεια των προβλεπόμενων παρεπόμενων ποινικών κυρώσεων, ώστε να αφορούν σχετικά σοβαρές παραβάσεις, ήτοι τις παραβάσεις για ποσό μη καταβληθέντος ΦΠΑ άνω των πενήντα χιλιάδων ευρώ, όπου η ιδιάζουσα σοβαρότητα δικαιολογεί την ανάγκη κίνησης ποινικής διαδικασίας ανεξάρτητης από τη διοικητική διαδικασία ποινικού χαρακτήρα. Αφετέρου, τονίζεται η ανάγκη θεσμοθέτησης κανόνων που μεριμνούν ώστε η αυστηρότητα του συνόλου των επιβαλλομένων κυρώσεων να μην υπερβαίνει τη σοβαρότητα της διαπιστωθείσας παράβασης. Κατόπιν τούτων, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει την αναλογικότητα της *in concreto* εφαρμογής των υπό εξέταση διατάξεων του ιταλικού δικαίου, σταθμίζοντας τόσο τη σοβαρότητα της επίμαχης φορολογικής παράβασης, όσο και την επιβάρυνση που απορρέει *in concreto* για το εμπλεκόμενο πρόσωπο από

3. Πρβλ. και ΔΕΕ C-42/17, *M.A.S. και M.B.*, 05.12.2017, ECLI:EU:C:2017:936, σκ. 34.

4. Βλ. ΔΕΕ C-501/14, *EL-EM-2001*, 19.10.20167, ECLI:EU:C:2016:777, σκ. 37 και 39, ΔΕΕ C-562/08, *Müller Fleisch*, 25.02.2010, ECLI:EU:C:2010:93, σκ. 43.

την επίμαχη σώρευση διώξεων και κυρώσεων. Προς επίρρωση των ανωτέρω, παρατηρείται ότι το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η σώρευση διώξεων και κυρώσεων φορολογικού και ποινικού χαρακτήρα για την πάταξη της ίδιας παράβασης της φορολογικής νομοθεσίας δεν παραβιάζει την αρχή *ne bis in idem* κατά το άρθρο 4 του πρωτοκόλλου 7 της ΕΣΔΑ, οσάκις μεταξύ των επίμαχων φορολογικών και ποινικών διαδικασιών υφίσταται αρκούντως στενός ουσιαστικός και χρονικός σύνδεσμος.

Ενόψει τούτων, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι εν λόγω διατάξεις του ιταλικού δικαίου δεν αντίκεινται στο άρθρο 50 του Χάρτη και τυγχάνουν δικαιολόγησης, υπό τον όρο ότι πληρούν τις ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις:

(α) οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις εκδιώκουν σκοπό δυνάμενο να δικαιολογήσει την εν θέματι σώρευση διώξεων και κυρώσεων – τούτο ισχύει εν προκειμένω με την καταπολέμηση των παραβάσεων της νομοθεσίας περί ΦΠΑ – δεδομένου ότι πρέπει να επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς,

(β) διασφαλίζεται ο αναγκαίος συντονισμός που περιορίζει στο απολύτως αναγκαίο την πρόσθετη επιβάρυνση που απορρέει για τα εμπλεκόμενα πρόσωπα από τη σώρευση διαδικασιών, και

(γ) διασφαλίζεται ότι η αυστηρότητα του συνόλου των επιβαλλόμενων κυρώσεων περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο σε σχέση προς τη σοβαρότητα της παράβασης.

III. Η διεθνής κατοχύρωση της αρχής *ne bis in idem*

Προκαταρκτικά, επισημαίνεται ότι σε διεθνές επίπεδο, η αρχή *ne bis in idem* κατοχυρώνεται από το άρθρο 4 παρ. 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 7 ΕΣΔΑ (κυρωθέν με το Ν. 1705/1987) το οποίο προβλέπει ότι κανένας δεν μπορεί να διωχθεί ή να καταδικασθεί ποινικά από τα δικαστήρια του ίδιου Κράτους για μία παράβαση, για την οποία ήδη αθώωθηκε ή καταδικάσθηκε με αμετάκλητη απόφαση σύμφωνα με τη νομοθεσία του κράτους αυτού. Παρεμφερή πρόβλεψη εμπεριέχει το άρθρο 14 παρ. 7 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, η οποία επαναλαμβάνεται από την ταυτάριθμη διάταξη του κυρωτικού Ν. 2462/1997.

Σε ενωσιακό επίπεδο⁵, η αρχή *ne bis in idem* αναγνωρίζεται από την πάγια νομολογία των ευρωπαϊκών δικαιοδοτικών οργάνων ως γενική αρχή⁶ του ενωσιακού δικαίου, την

5. Για το ενδεχόμενο προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, βλ. J.P. JACQUÉ, *The accession of the European Union to the European Convention of Human Rights and Fundamental Freedoms*, CML Rev., 2011, T. LOCK, *Walking on a Tightrope: The Draft ECHR Accession Agreement and the autonomy of the EU Legal Order*, CML Rev., 2011.

6. Για την έννοια και το περιεχόμενο των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου βλ. Α. ΚΟΤΣΙΡΗ, *Λειτουργία των γενικών αρχών του δικαίου στην Κοινωνική έννομη τάξη*, ΕλλΔνη, 1990, σ. 1.

τήρηση της οποίας οφείλει να εξασφαλίζει ο ενωσιακός δικαστής⁷. Ομοίως, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁸ κάνει λόγο στο άρθρο 50 περί του δικαιώματος του προσώπου να μην δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη, αναφέροντας ότι «*κανείς δεν διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικαστεί εντός της Ένωσης με οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με το νόμο*». Σύμφωνα μάλιστα με το οικείο επεξηγηματικό σημείωμα⁹, η εν λόγω πρόβλεψη οφείλει να έχει την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το άρθρο 4 του 7^{ου} Πρ. ΕΣΔΑ, αναπτύσσοντας ισχύ μεταξύ των δικαιοδοσιών των κρατών μελών.

Παρεμφερή πρόβλεψη εμπεριέχει το άρθρο 54 της Σύμβασης Εφαρμογής της Συμφωνίας του Σένγκεν (της 14.06.1985, ΕΕ L 239 (22.09.2000) 19, κυρωθείσα με το Ν. 2514/1997), σύμφωνα με την οποία όποιος δικάστηκε τελεσίδικα από ένα Συμβαλλόμενο Μέρος δεν μπορεί να διωχθεί από άλλο Συμβαλλόμενο Μέρος για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, υπό τον όρο όμως ότι, σε περίπτωση καταδίκης, η ποινή έχει εκτιθεί ή εκτίεται ή δεν μπορεί πλέον να εκτιθεί σύμφωνα με τους νόμους του Συμβαλλόμενου Μέρους που επέβαλε την καταδίκη¹⁰. Για το συγκεκριμένο ζήτημα η Ελληνική Δημοκρατία έκανε εκτεταμένη χρήση της δυνατότητας διατύπωσης επιφύλαξης κατά το άρθρο 55 της Σύμβασης (βλ. άρθρο τρίτο Ν. 2514/1997).

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω παραδοχών θα μπορούσε να γίνει διαφοροποίηση μεταξύ δύο διακριτών πτυχών της αρχής *ne bis in idem*. Η *stricto sensu* εκδοχή αυτής συνίσταται στην απαγόρευση έναρξης νέας ποινικής ή γενικότερα κυρωτικής διαδικασίας υπό την έννοια εξάντλησης της αξίωσης επιβολής κυρώσεων (*Erledigungsprinzip*), εφόσον έχει προηγηθεί διαδικασία που κατέληξε

στην επιβολή κύρωσης ή στην οριστική απαλλαγή (*Doppelverfolgungs- und Doppelbestrafungsverbot*). Η *lato sensu* εκδοχή περιορίζεται στον συνυπολογισμό των ήδη επιβληθεισών κυρώσεων κατά την επιμέτρηση της μεταγενέστερης ποινής (*Anrechnungsprinzip*). Η υπέρπουσα στην τελευταία περίπτωση θετική δέσμευση (*autorité positive de la chose jugée*) από την αλλοδαπή διοικητική ή δικαιοδοτική κρίση αντιπαραβάλλεται στην αρνητική ενέργεια του δεδικασμένου (*autorité négative de la chose jugée*) που χαρακτηρίζει την απαγόρευση έναρξης νέας κυρωτικής διαδικασίας¹¹.

Στη θεωρία¹² γίνεται διάκριση ως προς το δογματικό υπόβαθρο έκαστης εκδοχής. Ενώ η απαγόρευση έναρξης νέας διαδικασίας ανάγεται πρωτίστως στην απαίτηση ασφάλειας δικαίου, η υποχρέωση συνυπολογισμού θεμελιώνεται στην αρχή της αναλογικότητας υπό τη μορφή της απαίτησης δικαιοσύνης και επιείκειας. Αξιοσημείωτο είναι εν προκειμένω ότι το ΠΕΚ κάνει λόγο για συνυπολογισμό των κυρώσεων που έχουν ήδη επιβληθεί, επικαλούμενο όχι την αρχή *ne bis in idem* – έστω και υπό τη *lato sensu* εκδοχή της – αλλά μόνο τη «γενική απαίτηση επιείκειας» (*“a general requirement of natural justice”, “une exigence générale d’équité”, “ein allgemeiner Billigkeitsgedanke”*)¹³. Στο πλαίσιο αυτής της θεωρητικής θεμελίωσης, το ΔΕΚ αξιολογεί την υποχρέωση συνυπολογισμού ως μη συνιστώσα «*την καθεαυτό αρχή ne bis in idem*»¹⁴ και μάλιστα σε αντίθεση με τη θεωρία, η οποία χαρακτηρίζει τούτη ως «*ελαχιστοποιημένη εκδοχή*» (*Minimalvariante*)¹⁵ της βασικής αρχής.

Ειδικά στον τομέα του ενωσιακού δικαίου ελευθέρου ανταγωνισμού, το ΠΕΚ έχει νομολογήσει – κάνοντας έτσι δεκτή την εφαρμογή του *ne bis in idem* και στον τομέα του

7. ΔΕΚ C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P έως C-252/99 P και C-254/99 P, *Limburgse Vinyl Maatschappij κ.λπ./Επιτροπή*, 15.10.2002, ECLI:EU:C:2002:582, σκ. 59, ΔΕΚ C-308/04 P, *SGL Carbon/Επιτροπή*, 29.06.2006, ECLI:EU:C:2006:433, Ε. ΚΙΝΙΝΗ, παρατ., ΕΕμπΔ, 2007, σ. 194 σκ. 26.

8. Βλ. σχετικά Τ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΡΑΓΓΑ, Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ: από τη Νίκαια στη Λισσαβόνα, ΕυρΠολ, 2008, σ. 91, Ν. ΦΡΑΓΚΑΚΗ, Ανθρώπινα δικαιώματα και Ευρωπαϊκή Ένωση, ΝοΒ, 2002, σ. 1412.

9. Σημείωμα του Προεδρείου της 11.10.2000 επί του σχεδίου Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, CHARTE 4473/00 CONVENT 49, σ. 46.

10. Βλ. σχετικά Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟ, *Ne bis in idem* στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας, ΠοινΧρ, 2010, σ. 796, Ι. ΚΥΡΙΤΣΑΚΗ, Η έκταση ισχύος της αρχής «*ne bis in idem*» στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αρμ, 2009, σ. 337 με περαιτέρω αναφορές και προβληματισμούς για τις ποινικού δικαίου διαστάσεις του ζητήματος. Για τη γερμανική νομολογία επί του θέματος βλ. W. SCHOMBURG, *Die Europäisierung des Verbots doppelter Strafverfolgung*, NJW, 2000, σ. 1833.

11. C. VAN DEN WYNGAERT / G. STESENS, *The international Non Bis in Idem Principle: Resolving some of the unanswered questions*, ICLQ, 1999, σσ. 779, 783.

12. T. EILMANBERGER, “*Ne bis in idem*” und kartellrechtliche Drittstaatsaktionen, EWS, 2004, σσ. 49, 50, Μ.Ρ. WELLER, *Die Anrechnung pönaler Schadensersatzleistungen gemäß §33 GWB auf Kartellbußen*, ZWeR, 2008, σσ. 170, 181-2, C. VAN DEN WYNGAERT / G. STESENS, ό.π., σσ. 780-6.

13. ΠΕΚ T-224/00, *Archer Daniels Midland και Archer Daniels Midland Ingredients/Επιτροπή*, 09.07.2003, ECLI:EU:T:2003:195, σκ. 87, ΠΕΚ T-141/89, *Tréfileurope/Επιτροπή*, ECLI:EU:T:1995:62, σκ. 191, ΠΕΚ T-149/89, *Sotralentz/Επιτροπή*, 06.05.1995, ECLI:EU:T:1995:69, σκ. 29. Βλ. επίσης ΔΕΚ C-14/68, *Walt Wilhelm κ.λπ./Bundeskartellamt*, 13.02.1969, ECLI:EU:C:1969:4, σκ. 11. Πρβλ. επίσης ΔΕΚ C-397/03 P, *Archer Daniels Midland και Archer Daniels Midland Ingredients/Επιτροπή*, 18.05.2006, ECLI:EU:C:2006:328, σκ. 50 επ., το οποίο δεν λαμβάνει κατηγορηματική θέση ως προς το νομικό υπόβαθρο της υπό κρίση υποχρέωσης συνυπολογισμού.

14. ΔΕΚ C-397/03 P, ό.π., σκ. 46.

15. Βλ. T. EILMANBERGER, ό.π., σσ. 51, 54.

ενωσιακού διοικητικού δικαίου¹⁶ – ότι «η αρχή αυτή απαγορεύει μια επιχείρηση να καταδικαστεί ή να διωχθεί εκ νέου για συμπεριφορά αντίθετη προς τον ανταγωνισμό για την οποία είχε ήδη επιβληθεί κύρωση ή για την οποία είχε κριθεί ως μη έχουσα ευθύνη με προγενέστερη απόφαση της Επιτροπής η οποία δεν είναι πλέον δεκτική προσφυγής»¹⁷. Αξιολογείται είναι μάλιστα το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες παραδοχές τυγχάνουν εφαρμογής και κατά την επιβολή ποινικής ή παραδειγματικής αποζημίωσης (“*exemplary or punitive damages*” κατά την ορολογία του αγγλικού δικαίου) από τα πολιτικά δικαστήρια των αγγλοσαξονικών χωρών, δεδομένου του ποινικού χαρακτήρα των εν λόγω κυρώσεων¹⁸.

IV. Αποτίμηση της απόφασης

Η σχολιαζόμενη απόφαση αποτελεί απαρχή της δογματικής επεξεργασίας της αρχής *ne bis in idem* υπό το πρίσμα των αξιολογήσεων του Χάρτη και μάλιστα σε πλαίσιο εξαιρετικά ευρύτερο από εκείνο που είχε κρίνει μέχρι τώρα το ΔΕΕ. Η εν λόγω θεματική φαίνεται να βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη, δίχως να έχει πλήρως αποκρυσταλλωθεί. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, το ΔΕΚ¹⁹ είχε επιστρατεύσει τη θεωρία του δικαίου προστατευτικού σκοπού²⁰, προκειμένου να απο-

κλείσει την εφαρμογή του *ne bis in idem* ως απαγόρευσης έναρξης περισσότερων διαδικασιών με αντικείμενο την αυτή παράβαση. Η εν λόγω θεώρηση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως συμβαδίζουσα με τη νομολογία του ΕΔΑΔ στην υπόθεση *A.R. Göktan κατά Γαλλίας* και θα μπορούσε να καλύψει την μέχρι σήμερα ισχύουσα πρακτική, εφόσον κριθεί ότι υφίσταται ιδεατή συρροή νομικών χαρακτηρισμών (*concours idéal de qualifications*)²¹.

Με την εδώ σχολιαζόμενη απόφαση το ΔΕΕ φαίνεται να αποστασιοποιείται από την εν λόγω θεώρηση, στον βαθμό όπου αρκείται στην ταυτότητα των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών, τούτων νοουμένων ως συνόλου συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Με τον τρόπο αυτό, προσεγγίζει τη μάλλον παγιωμένη νομολογία του ΕΔΑΔ μετά την υπόθεση *Franz Fischer κατά Αυστρίας*, κατά την οποία κωλύεται η έναρξη νέας διαδικασίας στον βαθμό όπου τα θεμελιώδη στοιχεία του πραγματικού των εξεταζόμενων παραβάσεων κατ’ ουσίαν ταυτίζονται²².

Πέραν τούτου, η εν λόγω απόφαση αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, στο μέτρο που το ΔΕΕ φαίνεται να υιοθετεί πλήρως τα επανομαζόμενα κριτήρια *Engel*²³ τα οποία έχουν αναπτυχθεί στη νομολογία του ΕΔΑΔ αναφορικά με την

16. W. WILS, *The Principle of ‘Ne Bis in Idem’ in EC Antitrust Enforcement: A Legal and Economic Analysis*, διαθέσιμο σε: <http://ssrn.com/abstract=1319252>, σσ. 5-6. Πρβλ. επίσης I. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ, *Ειδικές ποινικές δικονομικές ρυθμίσεις στα αδικήματα κατά του ελεύθερου ανταγωνισμού*, ΔΕΕτ., 2010, σσ. 294, 296-7.

17. ΠΕΚ Τ-224/00, ό.π., σκ. 86. Ομοίως ΠΕΚ Τ-223/00, *Kyowa Hakko Kogyo/Επιτροπή*, 09.07.2003, ECLI:EU:T:2003:194, σκ. 97.

18. Έτσι *Devenish etc. v. Sanofi-Aventis etc.*, [2007] EWHC 2394 (CH), 19 Oct. 2007, W. WILS, *The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages*, WComp., 2009, σσ.21-2. Πρβλ. επίσης M.P. WELLER, ό.π., σσ. 185 επ., ο οποίος εισηγείται την αυτή μεταχείριση και επί αξιώσεων αποζημίωσης βάσει της γεμμανικής αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, δηλ. της παρ. 33 GWB.

19. Βλ. ΔΕΚ C-397/03 P, ό.π., σκ. 50, ΔΕΚ C-253/78 και C-1/79 έως C-3/79, *Procureur de la République/Giry και Guerlain*, 10.07.1980, ECLI:EU:C:1980:188, σκ. 15, ΔΕΚ C-14/68, *Walt Wilhelm κ.λπ./Bundeskartellamt*, 13.02.1969, ECLI:EU:C:1969:4, σκ. 11, ΠΕΚ Τ-224/00, ό.π., σκ. 87, 99, ΠΕΚ Τ-223/00, ό.π., σκ. 98, 100, 110, ΠΕΚ Τ-224/00, ό.π., σκ. 191. Αναλυτικά επί της εν λόγω θεματικής, βλ. Δ.Π. ΤΖΑΚΑ, *Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem κατά τη δίωξη και επιβολή κυρώσεων λόγω διασυνοριακών ανταγωνιστικών πρακτικών*, σε 21° Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Η ανταγωνιστική δραστηριότητα και η προστασία της, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012, σ. 477.

20. Αξιοσημείωτο είναι ότι και το ΣτΕ 3545/2002, ΤοΣ, 2002, σσ. 911, 928 φαίνεται να υιοθετεί τη θεωρία του προστατευτικού σκοπού στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου. Ειδικότερα, στη συγκεκριμένη απόφαση, όπου για το ίδιο γεγονός επιβλήθηκαν κυρώσεις τόσο από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, όσο και από την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων,

έγινε δεκτό «[...] οι δύο εν λόγω κυρώσεις δεν της επιβλήθησαν για την αυτή αιτία, αδιαφόρως του αν για την επιβολή τους ελήφθησαν υπόψη πραγματικά περιστατικά που ήσαν τα ίδια και τις δύο περιπτώσεις και τούτο, διότι στην μεν κρινόμενη περίπτωση η αιτούσα τιμωρήθηκε ως «υπεύθυνη επεξεργασίας» για παράβαση του ν. 2472/1997 σχετικά με απαγορευμένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που συντελέστηκε με την μετάδοση των εν λόγω εκπομπών από την τηλεοπτικό της σταθμό, ενώ στην δεύτερη περίπτωση (του προστίμου του επιβληθέντος από το ΕΣΡ) τιμωρήθηκε για παράβαση των κανόνων δημοσιογραφικής δεοντολογίας, που θεσπίζονται στο άρθρο 3 του ν. 2328/1995. Πρόκειται τούτέστιν για δύο ανεξάρτητα νομοθετήματα, τα οποία συνιστούν, αποσκοπούν δε στον κολασμό διαφορετικού τύπου παραπτώματων και εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς» (σκ. 15). Πρβλ. επίσης ΣτΕ 1013/1999, ΝοΒ, 2001, σ. 715, ΣτΕ 456/2007 (ΝΟΜΟΣ). Αντίθετα, το ΔΕφΑθ 1925/2010, ΕΕμπΔ, 2011, σσ. 415, 420 φαίνεται να υιοθετεί μια εξόχως ευρύτερη προσέγγιση. Επί επιβολής δύο διακριτών κυρώσεων από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς λόγω παράλειψης δημοσίευσης προνομιακών πληροφοριών, το ΔΕφΑθ αναφέρει «... ακόμη και αν η πληροφορία, δηλαδή το προς δημοσίευση συμβάν ταυτίζεται, για την εταιρία προκύπτουν δύο διακριτές υποχρεώσεις, οι οποίες αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικές προβλέψεις της χρηματιστηριακής νομοθεσίας που αφορούν διαφορετικούς λόγους σκοπιμότητας και διαφορετικές χρονικές στιγμές».

21. *A.R. Göktan κατά Γαλλίας*, 02.07.2002, No 33402/96, σκ. 44 επ.

22. *F. Fischer κατά Αυστρίας*, 29.05.2001, No 37950/97, σκ. 24-32, *G. Sailer κατά Αυστρίας*, 06.06.2002, No 38237/97, σκ. 23-8, *W.F. κατά Αυστρίας*, 30.05.2002, No 38275/97, σκ. 23-8. Πρβλ. επίσης *M. Oliveira κατά Ελβετίας*, 30.07.1998, No 84/1997/868/1080, σκ. 25-9.

23. *Engel και λοιποί κατά Ολλανδίας*, 08.06.1976, No 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 και 5370/72.

κατάφαση του ποινικού χαρακτήρα της σωρευόμενης διοικητικής κύρωσης. Το ζήτημα αυτό είχε ανακύψει με ιδιαίτερη ένταση στην ελληνική δικαστηριακή πρακτική μετά την απόφαση της ΟΛΣΤΕ 1741/2015²⁴, αλλά και τις καταδικαστικές αποφάσεις σε βάρος της χώρας μας από το ΕΔΔΑ στις υποθέσεις *Καπετάνιος κατά Ελλάδα*²⁵ και *Σιμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδα*²⁶.

► Καθορισμός αρμόδιου δικαστηρίου επί ανακοπής εκτέλεσης κατά την ανάκτηση κοινοτικής ενίσχυσης

Στην αρμοδιότητα του κράτους ανήκει η επιλογή της δικαιοδοσίας για την εκτέλεση ανάκτησης κοινοτικής ενίσχυσης, αρκεί να τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας

ανάκτηση κοινοτικής ενίσχυσης – δικονομική αυτονομία – διαχωρισμός δικαιοδοσιών – δικαιοδοσία – πολιτικά δικαστήρια – διοικητικά δικαστήρια – ανακοπή-αναγκαστική εκτέλεση – κατάσχεση εις χείρας τρίτου – ΕΕ – Δήμος Ζαγορίου – φύση διαφοράς

ΔΕΕ C-217/16, Δήμος Ζαγορίου, 09.11.2017, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος-Εισηγητής: L. Bay Larsen, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2017:841 – Προδικαστική παραπομπή

Η Επιτροπή, με απόφασή της, το 2006, καθόρισε σε 284.739,20 ευρώ το ποσό που της όφειλε η Δημοτική Επιχείρηση Τουριστικής Ανάπτυξης της Κοινότητας Αρίστης Ζαγορίου, ως ανάκτηση κοινοτικής ενίσχυσης, χορηγηθείσας το 1993 απευθείας από την Επιτροπή. Η επιχείρηση αυτή τέθηκε υπό καθεστώς εκκαθάρισης. Ωστόσο, η Κοινότητα Αρίστης Ζαγορίου δεν υπάρχει πια, καθώς τη διαδέχθηκε ο Δήμος Κεντρικού Ζαγορίου, ο οποίος επίσης δεν υπάρχει πια, καθώς τον έχει διαδεχθεί ο Δήμος Ζαγορίου που είναι και διάδικος στην κύρια δίκη. Πριν την τελευταία, όμως, διαδοχή, ενόσω υπήρχε ακόμη ο Δήμος Κεντρικού Ζαγορίου, η Επιτροπή του κοινοποίησε επιταγή προς πληρωμή και, ακολούθως, με κατασχετήριο, προέβη σε κατάσχεση εις χείρας τρίτου ποσού από τους τραπεζικούς του λογαριασμούς.

Ο Δήμος Κεντρικού Ζαγορίου άσκησε ανακοπή ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών κατά της επιταγής προς πληρωμή και επιπλέον ζήτησε, στο πλαίσιο της ίδιας διαδικασίας, την ακύρωση του κατασχετηρίου. Το

24. Κ. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ-ΜΑΡΚΟΥ, παρατ. ΔΕΕτ., 2015, σ. 663, ΘΠΔΔ 2015, σ. 563.

25. Απόφ. 30.05.2015, Νο 3453/12, 42941/12 και 9028/13.

26. Απόφ. 09.06.2016, Νο 66602/09 και 71879/12. Ενδελεχώς επί της εν λόγω θεματικής, βλ. Α. ΔΕΔΟΥΛΗ-ΛΑΖΑΡΑΚΗ / Κ. ΜΟΥΡΤΙΔΗ, Η αρχή ne bis in idem στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ και το πολλαπλό τέλος επί λαθρεμπορίας κατά τον Εθνικό Τελεωνειακό Κώδικα, ΔΕΕτ., 2018 σ. 313.

βασικό του επιχειρήμα ήταν ότι στερούταν παθητικής νομιμοποίησης. Τα αιτήματά του έγιναν δεκτά, αφού προηγουμένως το ΜονΠρΑθ, χαρακτηρίζοντας τη διαφορά ιδιωτική, απεφάνθη ότι είχε δικαιοδοσία. Εναντίον της απόφασης αυτής η Ευρωπαϊκή Επιτροπή άσκησε Έφεση και το Εφετείο Αθηνών ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία για να υποβάλλει προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ.

Τα υποβληθέντα ερωτήματα είναι τέσσερα, στην ουσία όμως είναι δύο και έτσι ομαδοποιούνται και από το Δικαστήριο. Τα δύο πρώτα, τα οποία είναι και κρίσιμα, αφορούν την επιλογή των εθνικών δικαστηρίων που έχουν δικαιοδοσία να επιληφθούν διαφοράς που άπτεται της αναγκαστικής εκτέλεσης πράξεων της Επιτροπής οι οποίες αποτελούν εκτελεστό τίτλο και των εφαρμοστέων δικονομικών κανόνων. Τα δύο επόμενα αφορούν τον καθορισμό των προσώπων σε βάρος των οποίων μπορεί να επισπευθεί η αναγκαστική εκτέλεση βάσει των ανωτέρω πράξεων της Επιτροπής.

Ως προς τα πρώτα ερωτήματα, το Δικαστήριο σε μία απόφαση – επιβεβαίωση της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, υπενθυμίζει πως η επιλογή της κατάλληλης δικαιοδοσίας ανήκει, παρά τη ρητή αναφορά του άρθρου 299 ΣΛΕΕ στους κανόνες της πολιτικής δικονομίας, στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, αρκεί αυτά να σέβονται τις θεμελιώδεις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου. Ως προς τα δεύτερα, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το άρθρο 299 ΣΛΕΕ διέπει τους όρους της αναγκαστικής εκτέλεσης και δεν καθορίζει με οποιονδήποτε τρόπο το πρόσωπο το οποίο αφορά η εκτέλεση. Επομένως, το αν υπάρχει δυνατότητα να επισπευδεται η αναγκαστική εκτέλεση σε βάρος προσώπου άλλου από τον αποδέκτη της απόφασης της Επιτροπής, θα κριθεί σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση να γίνονται και πάλι σεβαστές οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

Παρατηρήσεις

Δήμητρα Γαμπά*

I. Το άρθρο 299 ΣΛΕΕ στο πλαίσιο των χωριστών δικαιοδοσιών της ελληνικής έννομης τάξης

Το άρθρο 299 ΣΛΕΕ ορίζει ότι πράξεις του Συμβουλίου, της Επιτροπής ή της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) που επιβάλλουν χρηματική υποχρέωση εις βάρος προσώπων, εκτός των κρατών, είναι τίτλο εκτελεστοί. Η αναγκαστική εκτέλεση διέπεται από τις διατάξεις της πολιτικής δικονομίας που ισχύει στο κράτος στην επικράτεια του οποίου λαμβάνει χώρα. Ο έλεγχος της κανονικότητας των εκτελεστικών μέτρων ανήκει στην αρμοδιότητα των

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δημητρίου Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

εθνικών δικαστηρίων, η εκτέλεση όμως δεν μπορεί να ανασταλεί παρά μόνο με απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Από τη διάταξη αυτή προκύπτουν δύο ερωτήματα: Το πρώτο ερώτημα που προκύπτει είναι εάν η αναφορά στο ίδιο το κείμενο της Συνθήκης στην εφαρμογή των διατάξεων της πολιτικής δικονομίας καθιστά για τα εθνικά δικαστήρια υποχρεωτική την εφαρμογή των κανόνων αυτών και επομένως και την κατανομή της δικαιοδοσίας υπέρ των πολιτικών δικαστηρίων ή εάν υπάρχει ευχέρεια ένταξης των εν λόγω διαφορών στη διοικητική δικαιοδοσία. Το δεύτερο ερώτημα είναι εάν το ενωσιακό δίκαιο επιβάλλει στα κράτη μέλη την ενοποίηση της δικαιοδοσίας για τις διαφορές που προκύπτουν από την ανάκτηση κρατικών και ενωσιακών ενισχύσεων, όπως υποστηρίζει η Επιτροπή ενώπιον τόσο των εθνικών δικαστηρίων όσο και του ΔΕΕ.

Το εθνικό δικαστήριο που υπέβαλλε τα προδικαστικά ερωτήματα προχώρησε ένα βήμα παραπάνω, ζητώντας από το ΔΕΕ να αποφανθεί αυτό για τη φύση της διαφοράς που προκύπτει από την εκτέλεση πράξης της Επιτροπής εις χείρας τρίτου, με τον οποίο ο οφειλέτης συνδέεται με σχέση ιδιωτικού δικαίου. Συγκεκριμένα, σύμφωνα και με τις αιτιάσεις της Επιτροπής, ο εθνικός δικαστής αναρωτήθηκε αν η απόφαση της Επιτροπής περί ανάκτησης είναι πράξη δημόσιου δικαίου και άρα υπάγεται στη δικαιοδοσία των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, ιδίως στην περίπτωση που η κατάσχεση συντελείται εις χείρας τρίτου, δηλαδή τραπεζικού ιδρύματος.

Ο διαχωρισμός των δικαιοδοσιών στην ελληνική έννομη τάξη, ο οποίος βασίζεται στο ίδιο το συνταγματικό κείμενο (άρθρο 93 παρ. 1 Σ.) έχει δημιουργήσει πληθώρα ζητημάτων, καθιστώντας το ζήτημα του εντοπισμού της κατάλληλης δικαιοδοσίας ένα από τα δυσκολότερα νομικά ζητήματα που πρέπει να επιλυθούν για την παραδεκτή πρόσβαση στη δικαστική προστασία. Ο ίδιος ο νομοθέτης, αναγνωρίζοντας τη δυσκολία αυτή, προχώρησε στη θέσπιση δυνατότητας επανάσχισης του απορριφθέντος, λόγω έλλειψης δικαιοδοσίας, ενδίκου βοηθήματος στο πράγματι αρμόδιο Δικαστήριο, με το παραδεκτό να κρίνεται, ως προς τις λοιπές προϋποθέσεις, βάσει των απαιτήσεων της δικαιοδοσίας στην οποία παραδέκτως ασκήθηκε το πρώτον το ένδικο βοήθημα¹, ενώ ακόμη και

ο συντακτικός νομοθέτης στο άρθρο 94 παρ. 3 Σ. πρόβλεψε δυνατότητα εξαίρεσης από τη διάκριση των δικαιοδοσιών για την επίτευξη ενότητας της δικαιοδοσίας, με τα πολιτικά δικαστήρια να δικάζουν διαφορές διοικητικού δικαίου και τα διοικητικά διαφορές ιδιωτικού δικαίου. Στην εθνική νομολογία αναπτύχθηκαν κυρίως από το ΣΤΕ και το ΑΕΔ, το οποίο συχνά καλούταν να επιλύσει (ακόμη και αποφαιτικές) συγκρούσεις δικαιοδοσίας, ορισμένα κριτήρια για τον εντοπισμό της δικαιοδοσίας².

Κατά τον κανόνα των άρθρων 93 παρ. 1 και 94 παρ. 1 και 2 Σ., τα διοικητικά δικαστήρια είναι αρμόδια για την επίλυση διοικητικών διαφορών, ενώ τα πολιτικά δικαστήρια είναι αρμόδια για την επίλυση των ιδιωτικών διαφορών. Πότε όμως μία διαφορά είναι διοικητική και πότε είναι ιδιωτική; Βασικό κριτήριο είναι φυσικά το οργανικό, δηλαδή ποιο όργανο είναι αυτό που εκδίδει την προσβαλλόμενη πράξη ή εμπλέκεται στη διαφορά. Εάν το όργανο είναι όργανο του κράτους ή ΝΠΔΔ ελέγχεται περαιτέρω αν εκδίδει την πράξη ασκώντας δημόσια εξουσία για την εξυπηρέτηση δημόσιου σκοπού ή αν η πράξη εντάσσεται στον κύκλο της συναλλακτικής διοίκησης για την εξυπηρέτηση ταμειακού σκοπού, ανεξάρτητα από την περαιτέρω διάθεση των ποσών που μπορεί να γίνεται και προς εξυπηρέτηση σκοπών δημοσίου συμφέροντος. Στην πρώτη περίπτωση, η πράξη δημιουργεί διαφορά διοικητικού δικαίου με δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων, ενώ στη δεύτερη η διαφορά είναι ιδιωτικού δικαίου με αρμοδιότητα των πολιτικών δικαστηρίων. Εάν αντιθέτως η πράξη εκδίδεται από ΝΠΙΔ του ευρύτερου δημόσιου τομέα, ελέγχεται εάν με αυτήν ασκείται δημόσια εξουσία και επομένως το ΝΠΙΔ καθίσταται αυτομάτως Νομικό Πρόσωπο διψούσης χαρακτήρα, καθώς ως προς τις πράξεις αυτές θεωρείται διοικητικό όργανο που εκδίδει εκτελεστές διοικητικές πράξεις προσβαλλόμενες ενώπιον της διοικητικής δικαιοδοσίας. Πέραν αυτής της βασικής διάκρισης, η νομολογία ήρθε αντιμέτωπη με μία σειρά πολύπλοκων ζητημάτων, αφορούντων την αναγκαστική εκτέλεση με επισπεύδον το Δημόσιο ή ΝΠΔΔ. Το βασικό κριτήριο που έχει υιοθετήσει η νομολογία του ΑΕΔ σχετικά με τη φύση των διαφορών που προκύπτουν από την αναγκαστική εκτέλεση που επισπεύδει το Δημόσιο είναι αυτό της υποκείμενης σχέσης, δηλαδή της σχέσης με βάση την οποία το Δημόσιο επισπεύδει την εκτέλεση. Αν αυτή είναι ιδιωτική, για παράδειγμα η απαίτηση του δημοσίου βασίζεται σε απαιτήσεις από μισθώματα ακινήτων, τότε η διαφορά από την εκτέλεση είναι ιδιωτική και ανήκει στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων, με εφαρμογή

1. Βλ. άρθρο 9 παρ. 4 ν. 1649/1986 «Αν ένδικο βοήθημα απορριφθεί τελεσιδικώς για έλλειψη δικαιοδοσίας του δικαστηρίου, ενόψει των ρυθμίσεων του ν. 1406/83, το αντίστοιχο ένδικο βοήθημα που προβλέπει ο νόμος, εφόσον ασκηθεί ενώπιον του κατά την δικαιοδοσία αρμόδιου δικαστηρίου μέσα σε ανατρεπτική προθεσμία δυο μηνών από την επίδοση της τελεσιδικής απορριπτικής αποφάσεως στον ενδιαφερόμενο, λογίζεται, ως προς όλες τις έννομες συνέπειες, ότι ασκήθηκε κατά τον χρόνο της άσκησης εκείνου που απορρίφθηκε. Αν η απορριπτική απόφαση είχε επιδοθεί πριν από την δημοσίευση του νόμου αυτού η παραπάνω προθεσμία αρχίζει από την δημοσίευση του νόμου» και για τα ζητήματα συνταγματικότητας που

προέκυψαν εξ αυτού, βλ. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ, Η θεραπεία του απαραδέκτου λόγω λαθεμένης επιλογής δικαιοδοσίας – Η συνταγματικότητα και η ερμηνεία του άρθρου 9 § 4 ν. 1649/1986, Δίκη, 1997.

2. Μ. ΠΙΚΡΑΜΕΝΟΣ, Τα κριτήρια της νομολογίας του ΑΕΔ και του ΣΤΕ για τη διάκριση ιδιωτικών-διοικητικών διαφορών, ΕφημΔΔ, Νο 6, 2016.

των δικονομικών διατάξεων του ΚΕΔΕ. Αν, αντιθέτως, η υποκείμενη σχέση είναι δημοσίου δικαίου, για παράδειγμα η απαίτηση βασίζεται σε απαιτήσεις για την καταβολή ασφαλιστικών εισφορών, τότε η διαφορά που προκύπτει από την εκτέλεση είναι διοικητικού δικαίου και ανήκει στη δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων με εφαρμογή των κανόνων της διοικητικής δικονομίας. Ειδικά όταν η εκτέλεση αφορά κατάσχεση εις χείρας τρίτου, κριτήριο για τον εντοπισμό του χαρακτήρα της διαφοράς είναι η υποκείμενη σχέση μεταξύ τρίτου και οφειλέτη του Δημοσίου και όχι αυτή μεταξύ οφειλέτη και Δημοσίου³. Αν για παράδειγμα, η χρηματική απαίτηση του οφειλέτη του Δημοσίου έναντι της ανακόπτουσας Τράπεζας, που κατασχέθηκε, προέρχεται από τραπεζική κατάθεση, η οποία συνιστά σύμβαση διεπόμενη από το ιδιωτικό δίκαιο, τότε έχει το χαρακτήρα αξίωσης ιδιωτικού δικαίου και ανήκει στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων, ανεξαρτήτως της φύσης της σχέσης βάσει της οποίας εκδόθηκε ο νόμιμος τίτλος, με τον οποίο επισπεύσθηκε η αναγκαστική εκτέλεση. Ενώ τέλος, εάν η εκτέλεση επισπεύδεται για περισσότερες απαιτήσεις κριτήριο είναι η φύση της προέχουσας απαίτησης, δηλαδή της μεγαλύτερης από άποψη ποσού απαίτησης⁴.

Σε αυτό το πλαίσιο, έχει κριθεί πως διαφορές που προκύπτουν από την ανάκτηση κρατικής ενίσχυσης είναι διαφορές δημοσίου δικαίου και ανήκουν στη δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων, ενώ διαφορές που προκύπτουν από την ανάκτηση κοινοτικών ενισχύσεων, όπως και στην υπό σχολιασμό απόφαση, είναι ιδιωτικές διαφορές και ανήκουν στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων.

II. Άρθρο 299 ΣΛΕΕ και δικονομική αυτονομία των κρατών μελών

Στο πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου, ωστόσο, η φύση της διαφοράς και ο κατ' επέκταση διαχωρισμός της δικαιοδοσίας είναι μάλλον αδιάφορος. Η εμπλοκή του ενωσιακού δικαίου στη δικονομική αρχιτεκτονική των κρατών μελών είναι κατ' αρχήν περιορισμένη. Εξαιτίας της έλλειψης ίδιων δικονομικών βοηθημάτων, το ενωσιακό δίκαιο δανείζεται εθνικά δικαιοδοτικά όργανα και δικονομικές διατάξεις, για να εξασφαλίσει την ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και την αποτελεσματικότητα των ενωσιακών δικαιωμάτων και ελευθεριών, μέσω της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας⁵. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται δεκτό πως τα κράτη μέλη διατηρούν την αρμοδιότητα οργάνω-

σης του εθνικού δικονομικού τους συστήματος, αρμοδιότητα, η οποία, ωστόσο, συναντά τα όρια της, όταν θέτει σε κίνδυνο την αποτελεσματικότητα του ελέγχου της συμβατότητας των εθνικών κανόνων με το ενωσιακό δίκαιο ή την αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που πηγάζουν από αυτό, καθώς και τις αρχές της ισοδυναμίας και ομοιόμορφης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου⁶. Είναι προφανές λοιπόν πως παρά τη διακηρυσσόμενη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, το ενωσιακό δίκαιο ασκεί σοβαρές επιδράσεις στη δικονομική τους οργάνωση και αυτό προκύπτει από τον θεμελιώδη για την υπερεθνική έννομη τάξη της Ένωσης διάλογος των δικαστών, μέσω της προδικαστικής παραπομπής⁷.

Αυτή είναι άλλωστε και η κρίση του Δικαστηρίου στα σχετικά ερωτήματα. Πρώτον, το δικαστήριο ερμηνεύει το άρθρο 299, με τρόπο σύμφωνο προς τη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, καθώς η αναφορά της εφαρμογής κανόνων πολιτικής δικονομίας δεν θεωρείται δεσμευτική προς τα κράτη μέλη. Αντιθέτως αυτά μπορούν να εφαρμόσουν οποιαδήποτε δικαιοδοσία θέλουν αρκεί αυτή να πληροί τις προϋποθέσεις της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου. Το ΔΕΕ προβαίνει σε μία ουσιαστική επί του ζητήματος κρίση παρέχοντας μία γενική κατεύθυνση στον εθνικό δικαστή: Το γεγονός ότι το εθνικό δίκαιο διαφοροποιεί τη δικαιοδοσία ανάλογα με το εάν εφαρμοστέο είναι το εθνικό ή το ενωσιακό δίκαιο δεν αποτελεί από μόνο του δυσμενή ρύθμιση που πλήττει την αρχή της ισοδυναμίας, αρκεί η δικονομία που εφαρμόζεται να είναι ικανή να προσφέρει αποτελεσματική δικαστική προστασία με ίσους όρους με αυτή που παρέχεται για δικαιώματα που απορρέουν από το εθνικό δίκαιο, αλλά όχι απαραίτητα με τα ίδια ακριβώς δικονομικά εργαλεία. Επομένως, ο εθνικός νομοθέτης είναι ελεύθερος να επιλέξει είτε την πολιτική είτε τη διοικητική δικαιοδοσία, σύμφωνα πάντα με τους εθνικούς κανόνες κατανομής της δικαιοδοσίας. Στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστή ανήκει ο έλεγχος των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας του δικαστικού ελέγχου, όπως παρέχεται σε εθνικό επίπεδο. Η κρίση περί της φύσης της διαφοράς πάντως, η οποία αποτελεί και το κρίσιμο κριτήριο για τον προσδιορισμό της δικαιοδοσίας πάντως βρίσκεται εκτός των δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων του ΔΕΕ, καθώς ο εθνικός δικαστής είναι αποκλειστικά αρμόδιος να αποφανθεί επ αυτού, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο.

3. Βλ. μεταξύ πολλών, ΣτΕ 48/2014 επταμ., 3778/2015, πρβ. ΣτΕ 743/1993 επταμ., 1490/1993 επταμ., βλ. ΑΠ 1182/2009 κ.ά., πρβ. ΑΠ 325/2008 κ.ά., πρβ. ΑΕΔ 1/1991.

4. Βλ. Δ. ΤΟΜΑΡΑΣ, Η αναγκαστική είσπραξη των δημοσίων εσόδων κατά τον ΚΕΔΕ, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, σ. 5 επ.

5. Βλ. Κ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 57 επ.

6. Αυτός, άλλωστε, είναι και ο διπλός στόχος της προδικαστικής παραπομπής. Βλ. V. SKOURIS, Stellung und Bedeutung des Vorabentscheidungsverfahrens im europäischen Rechtssystem, EuGRZ, 2008, σ. 343 επ.

7. Κ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και η εφαρμογή των κανόνων της διοικητικής δικονομίας, ΕφημΔΔ, 2008, σ. 102 επ.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η υπό σχολιασμό απόφαση θίγει δύο σημαντικά ζητήματα: το πρώτο είναι η επίδραση του ενωσιακού δικαίου στην εθνική δικονομία και το δεύτερο είναι η πολυπλοκότητα του δικονομικού συστήματος της ελληνικής έννομης τάξης, λόγω, μεταξύ άλλων του διαχωρισμού των δικαιοδοσιών. Με αφορμή την ανάκτηση κοινοτικών ενισχύσεων που έγινε το 1993, καταδεικνύονται σε ένα δεύτερο επίπεδο και οι εξαιρετικά αργοί ρυθμοί με τους οποίους κινείται η ελληνική δικαιοσύνη, καταλήγοντας να αλλάξει τρεις παθητικούς διαδίκους, λόγω μεταρρυθμίσεων στην τοπική αυτοδιοίκηση. Το Δικαστήριο, πάντως, έμεινε σταθερό στη βασική αρχή της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, αποφαινόμενο πως είτε η πολιτική είτε η διοικητική δικαιοδοσία κριθεί αρμόδια για την επίλυση της εν λόγω διαφοράς, αυτό που ενδιαφέρει το ενωσιακό δίκαιο είναι ο σεβασμός των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, χωρίς να επιβάλλεται ούτε η προσφυγή στους κανόνες της πολιτικής δικονομίας λόγω του γράμματος του άρθρου 299 ΣΛΕΕ, αλλά ούτε και η προσφυγή στους κανόνες της διοικητικής δικονομίας λόγω της εφαρμογής αυτών των κανόνων αναφορικά με την ανάκτηση κρατικών ενισχύσεων. Σε αντίθεση με προγενέστερες αποφάσεις του Δικαστηρίου, οι οποίες είχαν κάνει έντονα παρεμβάσεις στη δικονομική εσωτερική έννομη τάξη των κρατών, η υπό σχολιασμό απόφαση αποτελεί μία επιβεβαίωση της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, καθώς, πράγματι, τόσο η διοικητική όσο και η πολιτική δικαιοδοσία αποτελούν εξίσου αποτελεσματικούς μηχανισμούς δικαστικής προστασίας, χωρίς να παρακωλύεται σε καμία εξ αυτών ο διάλογος μεταξύ των δικαστών και η πλήρης εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου.

► Υπηρεσίες στον τομέα των μεταφορών

Η δραστηριότητα των μεταφορών στο πλαίσιο της υπηρεσίας UberPop

υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά – Οδηγία 2006/123/ΕΚ – υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας – Οδηγία 98/34/ΕΚ – τεχνικός κανόνας – υποχρέωση κοινοποίησης – κύρωση – μη αντιτάξιμο στους ιδιώτες – εφαρμογή UberPop

ΔΕΕ C-320/16, Uber France, 10.04.2018, Τμήμα μείζονος σύνθεσης, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: D. Šváby, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar ECLI:EU:C:2018:221 – Προδικαστική παραπομπή

Η Uber France, εταιρία γαλλικού δικαίου, είναι θυγατρική της εταιρίας ολλανδικού δικαίου Uber BV, η οποία, με τη σειρά της είναι θυγατρική της εταιρίας Uber Technologies Inc., εδρεύουσας στο Σαν Φρανσίσκο (Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής). Η Uber BV είναι ο διαχειριστής ηλεκτρονικής πλατφόρμας, η οποία, με τη βοήθεια ενός smartphone

εφοδιασμένου με την εφαρμογή Uber, παρέχει τη δυνατότητα να παραγγέλλεται υπηρεσία αστικής μεταφοράς στις εξυπηρετούμενες πόλεις. Οι υπηρεσίες μεταφοράς που προσφέρει η πλατφόρμα Uber καταναλώνονται σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με την ποιότητα των οδηγών και το είδος του οχήματος. Στο πλαίσιο της υπηρεσίας που αποκαλείται UberPop, ιδιώτες, μη επαγγελματίες οδηγοί, προβαίνουν με δικά τους οχήματα στη μεταφορά των επιβατών. Η εταιρία Uber France διώχθηκε ενώπιον του Πλημμελειοδικείου Λίλλης, με απευθείας κλήτευση και δήλωση παράστασης του Nabil Bensalem ως πολιτικώς ενάγοντος, για τις εξής πράξεις: πρώτον, για παραπλανητικές εμπορικές πρακτικές, δεύτερον, για συνέργεια σε παράνομη άσκηση του επαγγέλματος της παροχής υπηρεσιών ταξί, και τρίτον, για παράνομη οργάνωση συστήματος προς διευκόλυνση της επαφής πελατών και ατόμων τα οποία παρέχουν υπηρεσίες οδικής μεταφοράς έναντι αμοιβής με οχήματα που έχουν λιγότερες από δέκα θέσεις, η οποία τιμωρείται βάσει του άρθρου L. 3124-13 Κώδικα Μεταφορών. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, η Uber France υποστήριξε ότι το εν λόγω άρθρο δεν δύναται να της αντιταχθεί, επειδή συνιστά τεχνικό κανόνα – κανόνα σχετικά με τις υπηρεσίες – ο οποίος, κατά παράβαση του άρθρου 8 παρ. 1, πρώτο εδάφιο της Οδηγίας 98/34/ΕΚ¹, δεν κοινοποιήθηκε. Το ζήτημα, συνεπώς, το οποίο ανέκυψε κατά την εξέταση της υπό κρίση υπόθεσης συνίστατο στον χαρακτηρισμό της εν λόγω διάταξης ως τεχνικού κανόνα. Με απόφαση της 17^{ης} Μαρτίου 2016, το Πλημμελειοδικείο Λίλλης έκρινε την Uber France ένοχη για παραπλανητική εμπορική πρακτική και την απαλλαγή από την κατηγορία της συνέργειας σε παράνομη άσκηση του επαγγέλματος της παροχής υπηρεσιών ταξί. Όσον αφορά, όμως, την κατηγορία της παράνομης οργάνωσης συστήματος προς διευκόλυνση της επαφής πελατών και μη επαγγελματιών οδηγών, η οποία τιμωρείται βάσει του L. 3124-13 του Κώδικα Μεταφορών, το αιτούν δικαστήριο είχε αμφιβολίες περί του αν η διάταξη αυτή έπρεπε να θεωρηθεί ότι θεσπίζει κανόνα σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας, κατά την έννοια του άρθρου 1 σημείο 5 της Οδηγίας 98/34/ΕΚ, ο οποίος δεν μπορεί να αντιταχθεί στους ιδιώτες σε περίπτωση που δεν έχει προηγουμένως κοινοποιηθεί σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 1 της ως άνω Οδηγίας, ή αν έπρεπε να θεωρηθεί μάλλον ως κανόνας σχετικά με υπηρεσίες στον τομέα των μεταφορών, κατά την έννοια του άρθρου 2 παρ. 2, στοιχείο δ' της Οδηγίας 2006/123/ΕΚ. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Πλημμελειοδικείο Λίλλης αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του

1. Η Οδηγία 98/34/ΕΚ καταργήθηκε στις 7 Οκτώβρη 2015 δυνάμει των άρθρων 10 και 11 της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/1535/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 2015, για την καθιέρωση μίας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προδιαγραφών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών (ΕΕ 2015 L 241/1).

διαδικασία και να υποβάλλει στο Δικαστήριο της Ένωσης (στα εξής: Δικαστήριο) προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την υπαγωγή της ως άνω, εθνικού δικαίου, διάταξης, είτε στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 98/34/EK, είτε της Οδηγίας 2006/123/EK, και δευτερευόντως – και σε περίπτωση υπαγωγής της διάταξης στην πρώτη από τις ανωτέρω αναφερόμενες Οδηγίες – σχετικά με την συνέπεια της μη τήρησης της προβλεπόμενης στο άρθρο 8 της Οδηγίας 98/34/EK υποχρέωσης κοινοποίησης, ήτοι το μη αντιτάξιμο της εν λόγω διάταξης εθνικού δικαίου σε ιδιώτες.

Στην απόφασή του, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι υπηρεσία μεσολάβησης η οποία καθιστά δυνατή τη μετάδοση, μέσω εφαρμογής για έξυπνα τηλέφωνα, πληροφοριών σχετικών με την κράτηση υπηρεσίας μεταφοράς, μεταξύ του επιβάτη και του μη επαγγελματία οδηγού που χρησιμοποιεί δικό του όχημα και θα πραγματοποιήσει τη μεταφορά, πληροί, κατ' αρχήν, τα κριτήρια για να χαρακτηριστεί ως «υπηρεσία της κοινωνίας των πληροφοριών» κατά την έννοια του άρθρου 1 σημείο 2 της Οδηγίας 98/34/EK. Εντούτοις, το Δικαστήριο διαπίστωσε, ότι η επίμαχη, παρεχόμενη από την Uber France, υπηρεσία δεν περιοριζόταν μόνο σε αυτή της διαμεσολάβησης, αλλά ότι η τελευταία συνδεόταν άρρηκτα με την παροχή υπηρεσιών μη συλλογικής αστικής μεταφοράς. Η επίμαχη, συνεπώς, υπηρεσία χαρακτηρίστηκε από το Δικαστήριο ως σύνθετη ενιαία, αποτελούμενη από μία υπηρεσία μεσολάβησης για την επαφή των επιβατών με τους οδηγούς χάρη σε ένα λογισμικό για smartphones – η οποία μάλιστα κατέχει δευτερεύουσα θέση – και από μία υπηρεσία μεταφοράς – η οποία και αποτελεί τον πραγματικό λόγο ύπαρξης της υπηρεσίας UberPop στο σύνολό της. Το ΔΕΕ έκρινε, τελικά, ότι η δραστηριότητα της Uber δεν δύναται να θεωρηθεί ως υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας λόγω του σύνθετου χαρακτήρα της, και επομένως, εμπίπτει αναμφίβολα στον τομέα των μεταφορών, πράγμα το οποίο συνεπάγεται τον αποκλεισμό της από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2006/123/EK.

Παρατηρήσεις

Μαρία-Χριστίνα Μιχαηλίδου*

Η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, η οποία καθιερώνεται με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ, αναφέρεται στην άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας και επιβάλλει τον περιορισμό των περιορισμών κατά την παροχή υπηρεσιών στο εσωτερικό της Ένωσης, αρκεί να παρέχονται σε πολίτες κράτους μέλους, στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, ανεξάρτητα από τον τόπο εγκατάστασης του παρέχοντος ή τον αποδέκτη των οικείων υπηρεσιών². Η εν λόγω

ελευθερία εφαρμόζεται όχι μόνον όταν ο παρέχων και ο αποδέκτης είναι εγκατεστημένοι σε διαφορετικά κράτη μέλη, αλλά και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο παρέχων υπηρεσίες τις προσφέρει επί του εδάφους άλλου κράτους μέλους εκτός αυτού στο οποίο είναι εγκατεστημένος. Η βασική αυτή, μάλιστα, διάταξη όπως και εκείνη του άρθρου 54 ΣΛΕΕ, η οποία καθιερώνει την ελευθερία εγκατάστασης, έχουν αναγνωρισθεί – καθ' ότι αλληλοσυμπληρωματικές – ως διατάξεις άμεσου αποτελέσματος³. Ωστόσο, προκειμένου να διευκολύνεται η πρόσβαση στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών, η εναρμόνιση με Οδηγίες προβλέπεται ιδίως από την ίδια τη Συνθήκη (άρθρο 59 ΣΛΕΕ). Το σχέδιο δράσης για την εσωτερική αγορά είχε ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, την Οδηγία 2006/123/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12.12.2006 σε σχέση με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά, η οποία θεσπίζει γενικές διατάξεις με στόχο τη διευκόλυνση της άσκησης της ελευθερίας εγκατάστασης των παρόχων υπηρεσιών και τη διευκόλυνση της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών. Σημασία για τον ενδιφερόμενο να παράσχει υπηρεσίες έχει ο σεβασμός στο εθνικό δίκαιο, το οποίο πρέπει όμως να είναι συμβατό με το πρωτογενές ή το δευτερογενές ενωσιακό δίκαιο.

Πιο συγκεκριμένα, από την Οδηγία 2006/123/EK⁴ για τις υπηρεσίες προκύπτει ότι ορισμένοι εθνικοί κανόνες που περιορίζουν την ελευθερία εγκατάστασης και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών δεν πρέπει να εισάγουν διακρίσεις όσον αφορά την ιθαγένεια ή τον τόπο κατοικίας, ενώ παράλληλα πρέπει να είναι αναλογικοί και να δικαιολογούνται από επιτακτικούς λόγους δημόσιου συμφέροντος. Το άρθρο 2 παρ. 2, στοιχείο δ', όμως, της εν λόγω Οδηγίας, ορίζει ρητά ότι αυτή δεν έχει εφαρμογή στις υπηρεσίες του τομέα των μεταφορών⁵.

Διαφορετικές συνέπειες επιφέρει ο χαρακτηρισμός της επίμαχης εθνικής διάταξης ως τεχνικού κανόνα, ήτοι η υπαγωγή αυτής στο ρυθμιστικό πεδίο της τροποποιηθείσας⁶ Οδηγίας 98/34/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22^ας Ιουνίου 1998, για την καθιέρωση μίας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνι-

* Νομικός, Ασκούμενη ΚΔΕΟΔ

2. Βλ. Λ. ΚΟΤΣΙΡΗΣ, Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σσ. 247-272.

3. Ως προς το άρθρο 56 ΣΛΕΕ, βλ. ΔΕΚ C-33/74, *Van Binsbergen*, 03.12.1974, ECLI:EU:C:1974:131.

4. Αναλυτικότερα για την εν λόγω Οδηγία βλ. P. GRAIG / G. DE BÚRCA, *EU Law Text, Cases and Materials*, OUP, Oxford, 2011, σσ. 511-515.

5. Κατά την αιτ. σκ. 21 της Οδηγίας 2006/123/EK, οι υπηρεσίες μεταφορών, συμπεριλαμβανομένων των αστικών συγκοινωνιών, των αγοραίων οχημάτων (ταξί) και των ασθενοφόρων καθώς και λιμενικές υπηρεσίες θα πρέπει να αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω Οδηγίας. ταχτα την αιτιολογική σκέψη οχημάτων

6. Η Οδηγία 98/34/EK τροποποιήθηκε με την Οδηγία 98/48/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20^{ης} Ιουλίου 1998.

κών προτύπων και κανονισμών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών (στο εξής: τροποποιηθείσα Οδηγία 98/34/ΕΚ). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 1, πρώτο εδάφιο της εν λόγω Οδηγίας, τα κράτη μέλη οφείλουν να γνωστοποιούν στην Επιτροπή κάθε σχέδιο τεχνικού κανόνα. Οφείλουν, επίσης, να απευθύνουν στην Επιτροπή κοινοποίηση σχετικά με τους λόγους για τους οποίους είναι αναγκαία η θέσπιση ενός τέτοιου κανόνα.

I. Χαρακτηρισμός της υπηρεσίας της Uber

Uber, κατ' αρχάς, είναι το όνομα μίας ηλεκτρονικής πλατφόρμας την οποία έχει αναπτύξει η Uber Technologies Inc., εταιρία με έδρα το Σαν Φρανσίσκο. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, υπεύθυνη για τη διαχείριση της πλατφόρμας Uber είναι η Uber BV, ολλανδική εταιρία, θυγατρική της Uber Technologies. Ο χρήστης μπορεί, μέσω της πλατφόρμας, εφόσον έχει φορτώσει την εφαρμογή Uber στο smartphone του, παραγγείλει υπηρεσία αστικής μεταφοράς στις πόλεις που εξυπηρετούνται. Η εφαρμογή αναγνωρίζει το γεωγραφικό στίγμα του χρήστη και αναζητεί τους πλησιέστερους διαθέσιμους οδηγούς. Μόλις ένας οδηγός δεχθεί να εκτελέσει τη μεταφορά, η εφαρμογή ενημερώνει τον χρήστη, εμφανίζει το προφίλ του οδηγού και αναγράφει μία εκτιμώμενη τιμή για τη διαδρομή με τον προορισμό τον οποίο έχει δηλώσει ο χρήστης. Οι τιμές καθορίζονται από τον διαχειριστή της πλατφόρμας βάσει της απόστασης και της διάρκειας της διαδρομής. Το κόμιστρο υπολογίζεται από την εφαρμογή και χρεώνεται αυτομάτως από τον διαχειριστή της πλατφόρμας, ο οποίος παρακρατεί ένα ποσοστό ως προμήθεια και αποδίδει το υπόλοιπο στον οδηγό. Με το πέρας της μεταφοράς, το ποσό του κομιστρου χρεώνεται αυτομάτως στην πιστωτική κάρτα του χρήστη. Οι υπηρεσίες μεταφοράς τις οποίες προτείνει η πλατφόρμα Uber κατατάσσονται σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με την ποιότητα του οδηγού και το είδος του οχήματος. Κρίσιμη για την εν λόγω υπόθεση, η οποία απασχόλησε το Δικαστήριο, είναι η λεγόμενη υπηρεσία UberPop, στο πλαίσιο της οποίας ιδιώτες, και όχι επαγγελματίες οδηγοί, αναλαμβάνουν με δικά τους οχήματα τη μεταφορά των επιβατών.

Η Uber μεσολαβεί ουσιαστικά, μέσω μίας εφαρμογής για smartphone, για την εύρεση οδηγού και την επαφή του με τον υποψήφιο επιβάτη, προς τον σκοπό της πραγματοποίησης μίας κατά παραγγελία αστικής μεταφοράς. Πρόκειται, επομένως, για σύνθετη ενιαία υπηρεσία⁷, αποτελούμενη από μία υπηρεσία μεσολάβησης για την επαφή των επιβατών με τους οδηγούς χάρη σε ένα λογισμικό για smartphones και από μία υπηρεσία μεταφοράς. Στην περίπτωση, όπως εν προκειμένω, κατά την οποία

ο πάροχος της ηλεκτρονικής υπηρεσίας είναι ταυτόχρονα πάροχος και της μη ηλεκτρονικής υπηρεσίας ή ασκεί αποφασιστική επιρροή επί των όρων παροχής της τελευταίας αυτής υπηρεσίας, με αποτέλεσμα τα δύο σκέλη να συνθέτουν ένα αδιαχώριστο σύνολο, αναγκαίος καθίσταται ο προσδιορισμός του κύριου στοιχείου της όλης υπηρεσίας⁸ το στοιχείο, δηλαδή, το οποίο προσδίδει στην επίμαχη κάθε φορά υπηρεσία οικονομική σημασία. Η Uber, η οποία είναι ο πάροχος που μεσολαβεί για την επαφή των πελατών με τους οδηγούς, και δεδομένου ότι ασκεί πράγματι αποφασιστικό έλεγχο, επίσης, όσον αφορά την κατά κυριολεξία υπηρεσία μεταφοράς, αποτελεί μία τέτοια περίπτωση. Πιο αναλυτικά, η Uber ελέγχει όλες τις κρίσιμες πτυχές μίας υπηρεσίας αστικής μεταφοράς: πρώτον, την τιμή, δεύτερον, τις ελάχιστες προδιαγραφές ασφάλειας, μέσω απαιτήσεων που πρέπει να πληρούν τόσο οι οδηγοί όσο και τα οχήματα, τρίτον, την πρόσβαση στην προσφορά για μεταφορές μέσω παρότρυνσης προς τους οδηγούς να εστιάζουν στα χρονικά σημεία και στις περιοχές μεγάλης ζήτησης, τέταρτον, τη συμπεριφορά των οδηγών μέσω του συστήματος βαθμολόγησης, και πέμπτον, τη δυνατότητα αποκλεισμού από την πλατφόρμα. Όπως σημειώνει ο Γεν. Εισαγγελέας M. Szpunar στις προτάσεις του στην υπόθεση *Asociación Profesional Elite Taxi* – κατά την οποία ανέκυψε, επίσης το ζήτημα του χαρακτηρισμού των παρεχόμενων από την εν λόγω εταιρία υπηρεσιών, στην περίπτωση μίας τέτοιας μικτής υπηρεσίας, το σκέλος αυτής το οποίο παρέχεται ηλεκτρονικά μπορεί να θεωρηθεί υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας, και επομένως εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 98/34/ΕΚ, μόνον υπό την προϋπόθεση ότι είναι το σκέλος αυτό οικονομικώς ανεξάρτητο από εκείνο το οποίο δεν παρέχεται με ηλεκτρονικό τρόπο ή ότι συνιστά την κύρια παροχή της μικτής υπηρεσίας. Στο πλαίσιο, όμως, της υπηρεσίας της εφαρμογής UberPop, η πραγματοποιούμενη με ηλεκτρονικό τρόπο μεσολάβηση για την επαφή των πελατών με οδηγούς δεν είναι ανεξάρτητη της υπηρεσίας μεταφοράς, επειδή συνδέεται αρρήκτως με αυτήν και επειδή και οι δύο υπηρεσίες παρέχονται από την εταιρία Uber. Κατά τον Γεν. Εισαγγελέα, μάλιστα, η εν λόγω μεσολάβηση είναι δευτερεύουσα σε σχέση με την υπηρεσία μεταφοράς, η οποία αποτελεί τον πραγματικό οικονομικό λόγο ύπαρξης της υπηρεσίας UberPop στο σύνολό της⁸. Βάσει των ανωτέρω, συνεπώς, η εν λόγω υπηρεσία δεν θεωρείται υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας, κατά τον ορισμό των υπηρεσιών αυτών, ο οποίος περιέχεται στο άρθρο 1 σημείο 2 της τροποποιηθείσας Οδηγίας 98/34/ΕΚ.

II. Χαρακτηρισμός της επίμαχης εθνικής διάταξης ως τεχνικού κανόνα και οι απορρέουσες από αυτόν συνέπειες

Στο σημείο αυτό είναι λεκτέο ότι ο χαρακτηρισμός της

7. Βλ. ΔΕΕ C-434/15, *Asociación Profesional Elite Taxi*, 11.05.2017, ECLI:EU:C:2017:364, σημείο 18 επ. των προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα.

8. Ibid, σημεία 39-64 των προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα.

υπηρεσίας UberPop ως υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, δεν προδικάζει σε καμία περίπτωση των χαρακτηρισμό της επίμαχης διάταξης γαλλικού δικαίου ως τεχνικού κανόνα. Κάθε διάταξη που αφορά με οποιονδήποτε τρόπο τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας δεν εισέρχεται αυτομάτως στην κατηγορία των τεχνικών κανόνων. Η τροποποιηθείσα Οδηγία 98/34/EK διακρίνει μεταξύ των λοιπών κατηγοριών τεχνικών κανόνων, τους κανόνες σχετικά με τις υπηρεσίες, διευκρινίζοντας ότι πρόκειται αποκλειστικά για υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας. Κατά τον ορισμό του άρθρου 1 σημείο 5 της εν λόγω Οδηγίας, κανόνας σχετικά με τις υπηρεσίες είναι απαίτηση γενικής φύσης σχετικά με την πρόσβαση στις δραστηριότητες των υπηρεσιών και στην άσκηση αυτών. Για να μπορεί να χαρακτηριστεί ως τεχνικός κανόνας, μία τέτοια απαίτηση πρέπει, ακόμη, να έχει ως ειδικό σκοπό και ως ειδικό αντικείμενο να ρυθμίσει με σαφή και εύστοχο τρόπο τις υπηρεσίες αυτές. Αντιθέτως, αποκλείονται ρητά από το ρυθμιστικό πεδίο της Οδηγίας αυτής, οι κανόνες που αφορούν τις οριζόμενες στο άρθρο 1 σημείο 5 υπηρεσίες, ήτοι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας, μόνον κατά συνεκδοχή ή κατά σύμπτωση.

Το άρθρο L. 3124-13 του Κώδικα Μεταφορών απαγορεύει την οργάνωση συστημάτων μεσολάβησης για την επαφή των πελατών με πρόσωπα που ασκούν τη δραστηριότητα μεταφοράς κατά παράβαση των κανόνων που έχουν εφαρμογή σε αυτές τις δραστηριότητες μεταφοράς. Η απαγόρευση αυτή συνοδεύεται με ποινικές κυρώσεις. Η διάταξη αυτή, μάλιστα, δεν έχει σκοπό την απαγόρευση ή τη ρύθμιση με άλλον τρόπο της δραστηριότητας μεσολάβησης για την επαφή των πελατών με παρόχους υπηρεσιών μεταφοράς εν γένει. Σκοπός της είναι να απαγορεύσει και να καταστείλει τη δραστηριότητα διαμεσολαβητή στην παράνομη άσκηση της δραστηριότητας μεταφορών⁹. Η νομοθετική της συμβολή έγκειται στη θέσπιση ποινικών κυρώσεων για τη συμμετοχή σε δραστηριότητα της οποίας η παρανομία ήδη απορρέει από την εθνική νομοθεσία. Εν προκειμένω, καθίσταται εφαρμοστέα καθώς το μοντέλο της Uber στηρίζεται σε υπηρεσίες μη επαγγελματιών οδηγών οι οποίοι, εξ ορισμού, δεν κατέχουν τις αναγκαίες κατά το γαλλικό δίκαιο, άδειες για να ασκούν τη δραστηριότητα μεταφορών. Αυτό, όμως, δεν καθιστά την εν λόγω διάταξη, κανόνα που διέπει τις δραστηριότητες διαμεσολαβητή στον τομέα των μεταφορών.

Κρίσιμη αποβαίνει, στο σημείο αυτό, η άποψη της Πολωνικής Κυβέρνησης που διατυπώθηκε με τις γραπτές της παρατηρήσεις, και την οποία συμμερίζεται και ο Γεν. Εισαγγελέας στις προτάσεις του. Κατά την εν λόγω άποψη,

9. Βλ. σημεία 28-30 των προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα επί της σχολιαζόμενης απόφασης.

η επίμαχη διάταξη αφορά μόνο κατά σύμπτωση τις υπηρεσίες μεσολάβησης – υπηρεσίες, δηλαδή, της κοινωνίας της πληροφορίας – στο μέτρο που η μεσολάβηση αυτή των πελατών με τα πρόσωπα που πραγματοποιούν μεταφορές, αφορά την παράνομη, βάσει εθνικού δικαίου, άσκηση υπηρεσιών μεταφοράς. Ο σκοπός της έγκειται στη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας της ρύθμισης που αφορά τις υπηρεσίες μεταφοράς, υπηρεσίες που δεν καλύπτονται από την τροποποιηθείσα Οδηγία 98/34/EK. Επομένως, η επίμαχη διάταξη αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 98/34/EK, καθώς δεν απαγορεύει αλλά και ούτε καταστέλλει, εν γένει, μία δραστηριότητα που έχει τον χαρακτήρα υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, αλλά μόνο καθ' ό μέρος η δραστηριότητα αυτή συνιστά πράξη συνέργειας στην άσκηση μίας άλλης δραστηριότητας, η οποία είναι παράνομη και επιπρόσθετα βρίσκεται εκτός του πεδίου εφαρμογής της τροποποιηθείσας Οδηγίας 98/34/EK.

III. Συνέπειες της μη κοινοποίησης της επίμαχης εθνικής διάταξης στην περίπτωση κατά την οποία χαρακτηρίζονται ως τεχνικός κανόνας

Η κύρια συνέπεια, την οποία θα επέφερε ενδεχόμενος χαρακτηρισμός της επίμαχης διάταξης ως τεχνικού κανόνα – και συνεπακόλουθα η υπαγωγή αυτής στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 98/34/EK – προβλέπεται στο άρθρο 8 της εν λόγω Οδηγίας. Με το άρθρο αυτό, καθιερώνεται υποχρέωση των κρατών μελών περί γνωστοποίησης στην Επιτροπή κάθε σχεδίου τεχνικού κανόνα. Δεδομένης, όμως, της απουσίας, εν προκειμένω, σχετικής γνωστοποίησης στην Επιτροπή της επίμαχης εθνικής διάταξης – στην περίπτωση πάντα κατά την οποία χαρακτηρίζεται η διάταξη αυτή ως τεχνικός κανόνας – ανακύπτει ζήτημα ως προς τις απορρέουσες συνέπειες. Η νομολογία, βέβαια, του Δικαστηρίου σχετικά με τις συνέπειες της μη κοινοποίησης είναι πάγια: η μη κοινοποίηση συνιστά διαδικαστική πλημμέλεια κατά τη θέσπιση των οικείων τεχνικών κανόνων και συνεπάγεται τη μη δυνατότητα εφαρμογής των τεχνικών αυτών κανόνων, οπότε αυτοί δεν μπορούν να αντιτάσσονται στους ιδιώτες¹⁰. Το Δικαστήριο, ενώ χαρακτηρίζει τη μη κοινοποίηση ως διαδικαστική πλημμέλεια, εφαρμόζει σε αυτή την ίδια κύρωση με την προβλεπόμενη σε περίπτωση ουσιαστικής ασυμβατότητας εσωτερικού κανόνα με κανόνα του δικαίου της Ένωσης.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Είναι δεδομένο ότι η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών προκαλούσε ανέκαθεν νομικά ζητήματα προς επίλυση και διχογνωμίες. Η Uber, μάλιστα, αποτελεί εντελώς

10. Βλ. μεταξύ άλλων, ΔΕΚ C-194/94, *CIA Security International*, 30.04.1996, ECLI:EU:C:1996:172, σκ. 54, και ΔΕΕ C-336/14, *Ince*, 04.02.2016, ECLI:EU:C:2016:72, σκ. 67.

ιδιάζουσα περίπτωση, καθώς ο τρόπος λειτουργίας της θέτει ζητήματα σχετικά, μεταξύ άλλων, με το δίκαιο του ανταγωνισμού, με την προστασία των καταναλωτών και με το εργατικό δίκαιο. Στην περίπτωση, συνεπώς, της Uber πρέπει να διευκρινισθεί αν ενδεχόμενη ρύθμιση των όρων λειτουργίας της υπόκειται στις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης, όσον αφορά την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών ή αν εμπίπτει στη συντρέχουσα αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών στον τομέα των τοπικών μεταφορών, η οποία δεν έχει ακόμη ασκηθεί. Ακριβώς αυτό το ζήτημα απασχόλησε το Δικαστήριο στην υπόθεση *Asociación Profesional Elite Taxi*. Στην υπό συζήτηση απόφαση, το συγκεκριμένο ζήτημα επανεμφανίστηκε συνδεδεμένο με διαφορετικό πρόβλημα αυτήν τη φορά, με το αν δηλαδή ορισμένες διατάξεις εθνικού δικαίου που έχουν εφαρμογή στις υπηρεσίες, όπως η προσφερόμενη από την Uber, απαιτείται να έχουν κοινοποιηθεί ως κανόνες σχετικοί με τις υπηρεσίες κατά την έννοια των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης που αφορούν την τεχνική γνωστοποίηση. Το πρόβλημα που ανέκυψε στην εν λόγω υπόθεση έγκειται ακριβώς στον χαρακτηρισμό διάταξης εθνικού δικαίου, η οποία θεσπίζει ποινικές κυρώσεις για την οργάνωση συστήματος προς διευκόλυνση της επαφής πελατών και ατόμων τα οποία παρέχουν, χωρίς να διαθέτουν άδεια προς τούτο, επ' αμοιβή υπηρεσίες οδικής μεταφοράς με οχήματα που έχουν λιγότερες από δέκα θέσεις, ήτοι το άρθρο L. 3124- 13 του Κώδικα Μεταφορών, ως τεχνικού κανόνα και συνεπώς, ως εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής της τροποποιηθείσας Οδηγίας 98/34/ΕΚ, η οποία με τη σειρά της προβλέπει ρητά στο άρθρο 8 υποχρέωση κοινοποίησης των σχετικών κανόνων για το αντιτάξιμο αυτών στους ιδιώτες. Το Δικαστήριο ορθώς κατέληξε ότι η ανωτέρω διάταξη αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης Οδηγίας και αυτό διότι αν κάθε εθνική διάταξη που απαγορεύει ή τιμωρεί με κυρώσεις τη διαμεσολάβηση σε παράνομες δραστηριότητες έπρεπε να θεωρείται τεχνικός κανόνας, απλώς και μόνο λόγω του ότι η διαμεσολάβηση αυτή πραγματοποιείται με ηλεκτρονικό τρόπο, μεγάλος αριθμός εσωτερικών κανόνων των κρατών μελών θα έπρεπε ως εκ τούτου να κοινοποιείται. Αυτό θα είχε ως συνέπεια μία αδικαιολόγητη επέκταση της υποχρέωσης κοινοποίησης, χωρίς πράγματι να συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της διαδικασίας αυτής, η οποία σκοπό έχει να αποτρέψει τη θέσπιση από τα κράτη μέλη μέτρων ασύμβατων με την εσωτερική αγορά και να καθιστά δυνατή μία καλύτερη αξιοποίηση από τους επιχειρηματίες των πλεονεκτημάτων που είναι σύμφυτα με την εσωτερική αγορά. Αντιθέτως, μία τέτοια υπερβολική υποχρέωση κοινοποίησης, έχουσα ως κύρωση τη μη δυνατότητα εφαρμογής μη κοινοποιηθέντων κανόνων, θα καθιστούσε δυνατή την καταστρατήγηση του νόμου και θα δημιουργούσε ανασφάλεια δικαίου ακόμη και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών.

► Απαγορευμένη σύμπραξη στην αγορά των γενοσήμων φαρμάκων

Η σύμπραξη μεταξύ δύο επιχειρήσεων με συμφωνία παραχωρήσεως άδειας εκμεταλλεύσεως φαρμάκου, η οποία αποσκοπεί στη διάδοση παραπλανητικών πληροφοριών για τις ανεπιθύμητες ενέργειες της χρήσεως ενός από τα φάρμακα αυτά για τη θεραπεία παθήσεων μη προβλεπόμενων στην άδεια κυκλοφορίας του, με σκοπό τη μείωση της ανταγωνιστικής πίεσεως που προκύπτει από τη χρήση αυτή επί της χρήσεως του άλλου φαρμάκου, συνιστά απαγορευμένο περιορισμό του ανταγωνισμού λόγω αντικειμένου, σύμφωνα με το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ και δεν εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής για τον λόγο ότι η σύμπραξη αυτή είναι παρεπόμενη της εν λόγω συμφωνίας

προδικαστική παραπομπή – ανταγωνισμός – άρθρο 101 ΣΛΕΕ – σύμπραξη – φάρμακα – Οδηγία 2001/83/ΕΚ – Κανονισμός (ΕΚ) 726/2004 – επιχειρήματα σχετικά με τους κινδύνους από τη χρήση φαρμάκου για θεραπεία μη προβλεπόμενη στην άδεια κυκλοφορίας του στην αγορά (εκτός ΑΚΑ) – ορισμός της σχετικής αγοράς – παρεπόμενος περιορισμός – περιορισμός του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου – εξαίρεση

ΔΕΕC-179/16, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ., 23.01.2018, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος τμήματος: K. Lenaerts, Εισηγητές: R. Silva de Lapuerta, M. Ilesič, J. Malenovský, C. G. Fernlund, Γεν. Εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard, ECLI:EU:C:2018:25 – Προδικαστική παραπομπή

Η Genentech, εταιρία εγκατεστημένη στις Ηνωμένες Πολιτείες, η οποία δημιούργησε τα φάρμακα Avastin και Lucentis, ανέθεσε την εμπορική εκμετάλλευση του Avastin εκτός του εδάφους των Ηνωμένων Πολιτειών στη μητρική της εταιρία Roche, ενώ, λόγω του γεγονότος ότι η Roche δεν δραστηριοποιείται στον τομέα της οφθαλμολογίας, η Genentech ανέθεσε επίσης στον όμιλο Novartis να διασφαλίσει την εμπορική εκμετάλλευση του Lucentis εκτός του εδάφους των Ηνωμένων Πολιτειών, μέσω συμφωνίας παραχωρήσεως άδειας εκμεταλλεύσεως συναφθείσας τον Ιούνιο του 2003. Στις 12 Ιανουαρίου 2005, η Επιτροπή χορήγησε άδεια κυκλοφορίας στο Avastin για τη θεραπεία ορισμένων ογκολογικών παθήσεων, ενώ στις 26 Σεπτεμβρίου 2005 κατέταξε από τον ιταλικό οργανισμό φαρμάκων στα φάρμακα των οποίων η δαπάνη αποδίδεται πλήρως από το εθνικό σύστημα υγείας. Ορισμένοι ιατροί είχαν αρχίσει να συνταγογραφούν το Avastin σε ασθενείς τους με οφθαλμολογικές ασθένειες, δηλαδή για ενδείξεις μη αντιστοιχούσες στις αναγραφόμενες στην άδεια κυκλοφορίας του φαρμάκου αυτού, ενώ, λόγω της χαμηλότερης τιμής μονάδας του Avastin, η χρήση του για τις παθήσεις αυτές εξακολούθησε και μετά τη θέση σε κυ-

κλοφορία του Lucentis, το οποίο έλαβε άδεια κυκλοφορίας στις 22 Ιανουαρίου 2007 χωρίς ωστόσο να καταταγεί στα φάρμακα των οποίων η δαπάνη αποδίδεται. Στις 4 Δεκεμβρίου 2008, κατόπιν της κατατάξεως, του Lucentis και άλλων εγκεκριμένων για τη θεραπεία των οικείων οφθαλμολογικών παθήσεων φαρμάκων στον κατάλογο των φαρμάκων των οποίων η δαπάνη αποδίδεται από το ιταλικό σύστημα υγείας, ο ιταλικός οργανισμός φαρμάκων απέκλεισε σταδιακά την απόδοση των δαπανών για το Avastin για τις ως άνω παθήσεις. Στις 30 Αυγούστου 2012, η Επιτροπή τροποποίησε την περίληψη των χαρακτηριστικών του Avastin, προκειμένου να αναγραφούν ορισμένες ανεπιθύμητες συνέπειες από τη χρήση του φαρμάκου αυτού για τη θεραπεία οφθαλμολογικών παθήσεων μη προβλεπόμενων στην άδεια κυκλοφορίας του φαρμάκου αυτού, ενώ στις 18 Οκτωβρίου 2012 το Avastin αποσύρθηκε από τον κατάλογο των φαρμάκων των οποίων η δαπάνη αποδίδεται, όταν χρησιμοποιείται για θεραπευτικές ενδείξεις εκτός της άδειας κυκλοφορίας του.

Η Ιταλική Αρχή διασφάλισης της τηρήσεως των κανόνων του ανταγωνισμού και της αγοράς (AGCM), με την από 27 Φεβρουαρίου 2014 απόφασή της, επέβαλε δύο πρόστιμα, το ένα στη Roche και στη θυγατρική της, τη Roche Italia, ύψους περίπου 90,6 εκατ. ευρώ, και το άλλο στη Novartis και στη θυγατρική της, τη Novartis Italia, ύψους περίπου 92 εκατ. ευρώ, για τον λόγο ότι οι επιχειρήσεις αυτές είχαν συμφωνήσει σύμπραξη αντίθετη προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, με σκοπό την τεχνητή διαφοροποίηση των φαρμάκων Avastin και Lucentis, επηρεάζοντας την αντίληψη περί των κινδύνων από τη χρήση του Avastin στην οφθαλμολογία, προκαλώντας πρόσθετη επιβάρυνση για το εθνικό σύστημα υγείας, ύψους 45 εκατ. ευρώ, μόνο για το έτος 2012.

Η Roche και η Novartis καθώς και οι ιταλικές θυγατρικές τους άσκησαν προσφυγή κατά της απόφασης επιβολής προστίμων και μετά την απόρριψη της από το Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο του Λατίου, Ιταλία), άσκησαν έφεση ενώπιον του Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας, Ιταλία). Οι εκκαλούσες υποστήριξαν ότι χωρίς τη συμφωνία παραχωρήσεως άδειας εκμεταλλεύσεως μεταξύ της Genentech και της Novartis, η Novartis δεν θα μπορούσε να εισέλθει στη σχετική αγορά σε σύντομο χρονικό διάστημα και υπό τις συνθήκες αυτές, οι επιχειρήσεις Roche και Novartis δεν μπορούν να θεωρηθούν ούτε δυνητικώς ως ανταγωνίστριες. Επιπλέον, προέβησαν τον ισχυρισμό ότι είναι θεμιτή η πρόβλεψη στη συμφωνία παραχωρήσεως άδειας εκμεταλλεύσεως ότι η Roche δεν θα ανταγωνίζεται τη Novartis, η οποία είναι η δικαιούχος επιχείρηση. Συνεπώς, ο περιορισμός αυτός ουδόλως εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ.

Το Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να

υποβάλει στο Δικαστήριο πέντε προδικαστικά ερωτήματα. Το πρώτο αφορά το κατά πόσον θεωρούνται ανταγωνιστές οι συμβαλλόμενοι σε συμφωνία παραχωρήσεως άδειας εκμεταλλεύσεως οσάκις η δικαιούχος επιχείρηση δραστηριοποιείται στη σχετική αγορά μόνον δυνάμει της εν λόγω συμφωνίας καθώς και κατά πόσον τυχόν περιορισμοί του ανταγωνισμού εμπίπτουν στην εξαίρεση του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Με το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο ερώτημα το ιταλικό Δικαστήριο ζήτησε να διευκρινίσει το ΔΕΕ αν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι, για την εφαρμογή του, εθνική αρχή ανταγωνισμού μπορεί να συμπεριλάβει στη σχετική αγορά, πέραν των εγκεκριμένων για τη θεραπεία των οικείων παθήσεων φαρμάκων, άλλο φάρμακο του οποίου η άδεια κυκλοφορίας δεν προβλέπει τη θεραπεία αυτή, αλλά το οποίο χρησιμοποιείται για τον σκοπό αυτόν. Τέλος, το πέμπτο ερώτημα προς το ΔΕΕ αφορά το κατά πόσον η εν λόγω σύμπραξη συνιστά περιορισμό του ανταγωνισμού λόγω αντικειμένου σύμφωνα με το άρθρο 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ.

Το ΔΕΕ επισημαίνοντας την πάγια νομολογία του αναφορικά με τα ερωτήματα που τέθηκαν, κατέληξε ότι η σύμπραξη μεταξύ δύο επιχειρήσεων με συμφωνία παραχωρήσεως άδειας εκμεταλλεύσεως φαρμάκου, η οποία αποσκοπεί στη διάδοση παραπλανητικών πληροφοριών για τις ανεπιθύμητες ενέργειες της χρήσεως ενός από τα φάρμακα αυτά για τη θεραπεία παθήσεων μη προβλεπόμενων στην άδεια κυκλοφορίας του, με σκοπό τη μείωση της ανταγωνιστικής πίεσεως που προκύπτει επί της χρήσεως του άλλου φαρμάκου συνιστά απαγορευμένο περιορισμό του ανταγωνισμού λόγω αντικειμένου, σύμφωνα με το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, και δεν εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής για τον λόγο ότι η σύμπραξη είναι παρεπόμενη της εν λόγω συμφωνίας.

Παρατηρήσεις

Αντώνιος Τσαλίδης*

Ι. Η «σχετική αγορά» στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ

Το πρώτο ζήτημα με το οποίο ασχολήθηκε το Δικαστήριο στη σχολιαζόμενη απόφαση είναι η οριοθέτηση της σχετικής αγοράς¹ στον φαρμακευτικό τομέα, ώστε στη συνέχεια να ελεγχθεί κατά πόσο θίγεται ο ανταγωνισμός

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος MoKE

1. Β. ΜΕΡΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Η εξέλιξη του δικαίου του ανταγωνισμού μέσα από τη νομολογία των Κοινοτικών Δικαστηρίων, ΔιΔίκ, 2009, σ. 294 επ., όπου τονίζεται ότι η σχετική αγορά είναι συνάρτηση των χαρακτηριστικών του προϊόντος/υπηρεσίας που το καθιστούν μη εναλλάξιμο σε σχέση με άλλα προϊόντα ή υπηρεσίες, και της γεωγραφικής περιοχής εντός της οποίας διατίθεται το προϊόν με επαρκώς ομοιογενείς όρους ανταγωνισμού.

λόγω της σύμπραξη της Roche και Novartis. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, επαναλαμβάνοντας τη νομολογία του, ότι ο ορισμός της σχετικής αγοράς στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ έχει σκοπό να καθορισθεί αν η επίμαχη συμφωνία μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και έχει ως αντικείμενο ή αποτέλεσμα την παρακώλυση, τον περιορισμό ή τη νόθευση των όρων του ανταγωνισμού εντός της κοινής αγοράς². Επιπροσθέτως, επεσήμανε ότι όταν γίνεται λόγος για προϊόντα της σχετικής αγοράς εννοούμε όλα τα προϊόντα ή και τις υπηρεσίες που είναι δυνατόν να εναλλάσσονται ή να υποκαθίστανται αμοιβαία από τον καταναλωτή, λόγω των χαρακτηριστικών, των τιμών και της χρήσης για την οποία προορίζονται³. Η σχετική αγορά, όπως καθορίστηκε νομολογιακά από το Δικαστήριο, έχει την έννοια ότι μόνο όταν υφίσταται επαρκής βαθμός εναλλαξιμότητας προϊόντων ή υπηρεσιών που προορίζονται για ίδια χρήση, μπορεί να υπάρξει πραγματικός ανταγωνισμός ενώ σε κάθε περίπτωση απαραίτητο είναι να λαμβάνονται υπόψη η δομή της προσφοράς και της ζήτησης στην αγορά⁴. Στην υπό κρίση υπόθεση, με δεδομένο ότι τηρήθηκαν οι προβλεπόμενοι όροι ανασυσκευασίας και συνταγογραφίσεως του Avastin και λαμβάνοντας υπόψη των ιδιαιτεροτήτων του ανταγωνισμού στον φαρμακευτικό τομέα, το Δικαστήριο, ορθώς, κατέληξε ότι η σχετική αγορά για την εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ δύναται, κατ' αρχήν, να περιλαμβάνει φάρμακα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τις ίδιες θεραπευτικές ενδείξεις, ανεξάρτητα από την άδεια κυκλοφορίας τους, καθώς το γεγονός ότι χρησιμοποιούνται για τον ίδιο σκοπό, υποδηλώνει την ύπαρξη σχέσης υποκαταστήσεως μεταξύ των δύο φαρμάκων.

II. Ο παρεπόμενος χαρακτήρας της σύμπραξης

Το Δικαστήριο κατόπιν υποβολής σχετικού ερωτήματος κλήθηκε να διευκρινίσει, επιπλέον, εάν περιορισμοί του ανταγωνισμού που συμφωνήθηκαν με βάση συμφωνία παραχώρησης άδειας εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ λόγω του παρεπόμενου χαρακτήρα τους⁵.

Το Δικαστήριο επανέλαβε την πάγια νομολογία του επί του θέματος, επισημαίνοντας κατ' αρχήν τον βασικό κανόνα ότι αν συγκεκριμένη πράξη ή δραστηριότητα δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της αρχής της απαγορεύσεως που θεσπίζεται στο άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, λόγω του ουδέτερου ή θετικού αποτελέσματός της στον ανταγωνι-

σμό, τότε ούτε ο περιορισμός της εμπορικής αυτονομίας ενός ή περισσότερων από τους μετέχοντες στην εν λόγω πράξη ή δραστηριότητα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ανωτέρω αρχής της απαγορεύσεως, αν ο περιορισμός αυτός είναι αντικειμενικά αναγκαίος για την υλοποίηση της πράξεως ή της δραστηριότητας αυτής και ανάλογος με τους σκοπούς που αυτή επιδιώκει⁶.

Σύμφωνα με τον κανόνα αυτόν όταν δεν είναι δυνατόν να αποσυνδεθεί ένας περιορισμός από την κύρια πράξη ή δραστηριότητα χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ύπαρξη και το αντικείμενό του τότε η συμβατότητα του περιορισμού κρίνεται συνολικά μαζί με τη συμβατότητα της κύριας πράξης. Ο παρεπόμενος χαρακτήρας ενός περιορισμού, που είναι προαπαιτούμενος για την εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, κρίνεται με βάση την αναγκαιότητά του για την υλοποίηση της κύριας πράξης. Εξετάζεται δηλαδή, αν η υλοποίηση της κύριας πράξης θα ήταν αδύνατη χωρίς τον επίμαχο περιορισμό.

Το Δικαστήριο κατέληξε ότι η συμπεριφορά των ως άνω εταιριών που αποσκοπούσε στη μείωση της χρήσεως του Avastin και στην αύξηση της χρήσεως του Lucentis, ώστε να καταστεί επικερδέστερη η εκ μέρους της Novartis εκμετάλλευση των δικαιωμάτων επί της τεχνολογίας που της παραχώρησε η Genentech για το Lucentis παρά τον παρεπόμενο χαρακτήρα της εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ.

III. Περιορισμός του ανταγωνισμού λόγω αντικειμένου

Το Δικαστήριο, προκειμένου να απαντήσει στα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα, προέβη σε έλεγχο κατά πόσον η σύμπραξη των δύο φαρμακευτικών επιχειρήσεων, η οποία είχε στόχο τη διάδοση πληροφοριών για τις ανεπιθύμητες ενέργειες της χρήσεως του Avastin για ενδείξεις εκτός των περιγραφόμενων στην άδεια κυκλοφορίας του, συνιστά περιορισμό του ανταγωνισμού λόγω αντικειμένου σύμφωνα με το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ⁷.

2. ΔΕΕ C-429/11 P, *Gosselin Group/Επιτροπή*, 11.07.2013, ECLI:EU:C:2013:463, σκ. 75 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

3. ΔΕΕ C-1/12, *Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas*, 28.02.2013, ECLI:EU:C:2013:127, σκ. 77.

4. ΔΕΚ C-85/76, *Hoffmann-La Roche/Επιτροπή*, 13.02.1979, ECLI:EU:C:1979:36, σκ. 28.

5. Π. ΣΕΛΕΚΟΣ, Οι παρεπόμενοι περιορισμοί του ανταγωνισμού, ως νόμιμες συμπράξεις, 2016.

6. ΔΕΕ C-382/12 P, *MasterCard κ.λπ./Επιτροπή*, 11.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2201, σκ. 89 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

7. Πρβλ. και ΣτΕ (Β' Τμ. 7μελές), 550/2015, ΕΛΔνη, 2015, σσ. 1175-1176, όπου επισημαίνεται ότι περιορισμό του ανταγωνισμού κατ' αντικείμενο συνιστά και η στεγανοποίηση των αγορών που πραγματοποιείται μέσω δικτύου διανομής το οποίο διασφαλίζει σε κάθε αντιπρόσωπο την αποκλειστικότητα της διανομής ενός προϊόντος στην περιοχή που του έχει παραχωρηθεί, ενώ ταυτόχρονα του απαγορεύεται να κάνει παραδόσεις εκτός της περιοχής αυτής, τονίζοντας επιπλέον ότι αν το περιεχόμενο, ρητό, συναγόμενο, ή υποκρυπτόμενο, μιας συμφωνίας ή ενός όρου ή συμβατικής ρήτρας συνιστά, ευθέως ή έμμεσως, περιορισμό του ανταγωνισμού κατ' αντικείμενο, η αντίθεση αυτή δεν αίρεται με την προσθήκη μιας γενικής ρήτρας περί του ότι τα συμφωνηθέντα ισχύουν υπό την επιφύλαξη, ή υπό τους όρους, ή μέσα στα πλαίσια των εφαρμοστέων κανόνων για τον ελεύθερο ανταγωνισμό.

Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι ο περιορισμός του ανταγωνισμού λόγω αντικειμένου πρέπει να ερμηνεύεται συστατικά και μπορεί να εφαρμόζεται μόνο σε ορισμένα είδη σύμπραξης μεταξύ επιχειρήσεων που λόγω του γεγονότος ότι αποδεικνύονται επαρκώς επιβλαβή για τον ανταγωνισμό, παρέλκει η εξέταση των αποτελεσμάτων τους⁸, τονίζοντας παράλληλα ότι για τη διαπίστωση εάν η σύμπραξη θίγει τον ανταγωνισμό πρέπει να λαμβάνονται υπόψη το περιεχόμενό της, οι σκοποί που επιδιώκει καθώς και το οικονομικό και νομικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, ενώ ειδικότερα για τον φαρμακευτικό τομέα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι συνέπειες των ενωσιακών ρυθμίσεων για τα προϊόντα αυτά, καθώς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της αξιολόγησης αυτής πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι συνθήκες λειτουργίας και διαρθρώσεως της οικείας αγοράς⁹.

Η ανακοίνωση στο κοινό πληροφοριών για την εκτός αδείας κυκλοφορία του ενός φαρμάκου, που αποτέλεσε το αντικείμενο της συμπράξεως μεταξύ της Roche και της Novartis κρίθηκε, κατά το Δικαστήριο, ότι εφόσον δεν πληρούν τα κριτήρια πληρότητας και ακρίβειας κατά το άρθρο 1 σημ. 1 του Κανονισμού 658/2007, πρέπει να χαρακτηρισθούν παραπλανητικές, καθώς, ειδικά στον φαρμακευτικό χώρο, είναι προβλέψιμο ότι η διάδοση τέτοιων πληροφοριών παροτρύνει τους ιατρούς να μη συνταγογραφούν το φάρμακο αυτό, επιφέροντας έτσι την προσδοκώμενη μείωση της ζήτησεως για αυτή τη χρήση κατά παράβαση της κείμενης φαρμακευτικής νομοθεσίας. Συνεπώς, το ΔΕΕ κατέληξε ότι τα στοιχεία αυτά αρκούν ώστε η εν λόγω σύμπραξη να κριθεί ότι παραβιάζει τον ανταγωνισμό λόγω αντικειμένου, χωρίς να απαιτείται η εξέταση των αποτελεσμάτων της.

IV. Μη εφαρμογή της εξαίρεσης του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ

Το Δικαστήριο ασχολήθηκε, τέλος, με τη δυνατότητα υπαγωγής της απαγορευμένης σύμπραξης στην εξαίρεση του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ, επισημαίνοντας, ότι για να εφαρμοσθεί η εξαίρεση αυτή πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά¹⁰ οι εξής προϋποθέσεις: Πρώτον, η σχετική σύμπραξη πρέπει να συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγής ή της διανομής των επίμαχων προϊόντων ή υπηρεσιών, ή στην προώθηση της τεχνικής ή οικονομικής προόδου¹¹. Δεύτερον, πρέπει να εξασφαλίζει συγχρόνως

στους καταναλωτές δίκαιο τμήμα από το εντεύθεν όφελος. Τρίτον, πρέπει οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί να είναι απολύτως αναγκαίοι και, τέλος, πρέπει να μην παρέχεται η δυνατότητα καταργήσεως του ανταγωνισμού επί σημαντικού τμήματος των σχετικών προϊόντων ή υπηρεσιών.

Στην υπό σχολιασμό περίπτωση, το ΔΕΕ κατέληξε ότι ελλείπει η τρίτη προϋπόθεση της αναγκαιότητας. Κατά την εκτίμηση αυτής της προϋπόθεσης, απαιτείται να γίνει κατά περίπτωση ανάλυση, αφού θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι συνθήκες που επικρατούν στην αγορά και τα πραγματικά δεδομένα που αντιμετωπίζουν τα συμβαλλόμενα μέρη, δηλαδή θα πρέπει να αποδειχθεί ότι αν και υπάρχουν εναλλακτικές που φαίνονται καταρχάς ρεαλιστικές και σε σημαντικό βαθμό λιγότερο περιοριστικές θα ήταν σαφώς λιγότερο αποτελεσματικές¹². Συνεπώς, ορθώς το Δικαστήριο κατέληξε ότι δεν μπορεί η εν λόγω σύμπραξη να υπαχθεί στην εξαίρεση του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ, καθώς σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να κριθεί αναγκαία, σύμπραξη που έχει στόχο τη διάδοση παραπλανητικών πληροφοριών για ένα φάρμακο.

► Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης

Αποζημίωση επιβατών αεροπορικών μεταφορών λόγω καθυστέρησης πτήσης

Κανονισμός 44/2001/ΕΚ – Κανονισμός 1215/2012/ΕΕ – πεδίο εφαρμογής – διεθνής δικαιοδοσία σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις – διαφορές εκ συμβάσεως – τόπος εκπλήρωσης της παροχής – Κανονισμός 261/2004/ΕΚ – δικαιώματα επιβατών αεροπορικών μεταφορών – δικαίωμα αποζημίωσης – πτήση με ανταπόκριση (ή με ανταποκρίσεις)

ΔΕΕ C-274/16, C-447/16 και C-448/16, flightright, 07.03.2018, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: L. Bay Larsen, Εισηγητής: M. Safjan, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2018:160 – Προδικαστική παραπομπή

Τα προδικαστικά ερωτήματα τα οποία απασχόλησαν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής, ΔΕΕ

σύμπραξη για διπλή τιμολόγηση φαρμάκων θα μπορούσε να κριθεί ότι εμπίπτει στην εξαίρεση του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ ιδίως, όταν η εν λόγω συμφωνία αποδεικνύεται ότι αποβλέπει στη διατήρηση ή την ενίσχυση των επενδύσεων της φαρμακευτικής εταιρίας σε έρευνα και ανάπτυξη ή/και στην προώθηση της καινοτομίας στο φαρμακευτικό τομέα.

12. Ν. ΖΕΥΓΩΛΗΣ, Κάθετες συμφωνίες και Ανταγωνισμός, 2012, σ. 222. Βλ. και παρ. 125 των Κατευθυντήριων γραμμών για τους κάθετους περιορισμούς.

8. ΔΕΕ C-209/07, *Beef Industry Development Society και Barry Brothers*, 20.11.2008, ECLI:EU:C:2008:643, σκ.17, ΔΕΕ C-469/15 Ρ, *FSL κ.λπ./Επιτροπή*, 27.04.2017, ECLI:EU:C:2017:308, σκ. 103.

9. ΔΕΕ C-238/05, *ASNEF-EQUIFAX*, 23.11.2006, ECLI:EU:C:2006:734, σκ. 49 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

10. Λ. ΚΟΤΣΙΡΗΣ, Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο, 2012, σ. 390.

11. Πρβλ. Λ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ, Παράλληλες εισαγωγές φαρμακευτικών προϊόντων για ανθρώπινη χρήση και Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕπισκΕΔ, 2012, σ. 807 επ., όπου τονίζεται ότι

ή Δικαστήριο) στο πλαίσιο των υποθέσεων C-274/16, C-447/16 και C-448/16, που τελικά συνεκδικάστηκαν, αφορούσαν την ερμηνεία ορισμένων διατάξεων του Κανονισμού 44/2001/ΕΚ και του διαδόχου του, Κανονισμού 1215/2012/ΕΕ, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (στο εξής Κανονισμός Βρυξέλλες I και Κανονισμός Βρυξέλλες Ia, αντίστοιχα). Κοινό χαρακτηριστικό και ιδιαιτερότητα των τριών υποθέσεων ήταν ότι στην αφετηρία τους βρίσκονταν αγωγές αποζημίωσης ασκηθείσες από επιβάτες εναντίον αεροπορικών εταιρειών βάσει του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ για τα δικαιώματα επιβατών αεροπορικών μεταφορών.

Στην πρώτη υπόθεση, δύο επιβάτες είχαν κράτηση με τη γερμανική αεροπορική εταιρεία Air Berlin προκειμένου να μεταβούν από την Ίμπιζα στο Ντίσελντορφ μέσω Πάλμα ντε Μαγιόρκα. Ωστόσο, η πρώτη πτήση, την οποία εκτέλούσε η ισπανική αεροπορική εταιρεία Air Nostrum, αναχώρησε με καθυστέρηση, με αποτέλεσμα να χάσουν την πτήση ανταπόκρισης, να αναγκασθούν να επιβιβασθούν σε άλλη και να αφιχθούν στο Ντίσελντορφ με καθυστέρηση άνω των δεκατριών ωρών σε σχέση με την αρχικά προγραμματισμένη ώρα άφιξης. Ακολούθως, η εταιρεία flightright, στην οποία οι εν λόγω επιβάτες είχαν εκχωρήσει τις αξιώσεις τους, με αγωγή της ενώπιον των δικαστηρίων του Ντίσελντορφ, ζήτησε, κατ' εφαρμογή του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, την καταδίκη της Air Nostrum σε καταβολή αποζημίωσης εξαιτίας της ανωτέρω καθυστέρησης.

Στη δεύτερη υπόθεση, ο R. Becker είχε κράτηση με την κινεζική αεροπορική εταιρεία Hainan Airlines προκειμένου να μεταβεί από το Βερολίνο στο Πεκίνο μέσω Βρυξελλών. Η πρώτη πτήση, την οποία εκτέλούσε η βελγική αεροπορική εταιρεία Brussels Airlines, πραγματοποιήθηκε κανονικά, στις Βρυξέλλες, όμως, οι υπεύθυνοι της Hainan Airlines δεν επέτρεψαν στον R. Becker να επιβιβασθεί στην πτήση για Πεκίνο, χωρίς, κατά τους ισχυρισμούς του, σοβαρό λόγο και παρά τη θέλησή του. Με αγωγή του ενώπιον των δικαστηρίων του Βερολίνου, ο R. Becker ζήτησε, κατ' εφαρμογή του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, την καταδίκη της Hainan Airlines σε καταβολή αποζημίωσης εξαιτίας αδικαιολόγητης άρνησης επιβίβασης.

Στην τρίτη υπόθεση, τα μέλη της οικογένειας Barkan είχαν κράτηση με την ισπανική αεροπορική εταιρεία Iberia προκειμένου να μεταβούν από τη Μελίγγια στη Φρανκφούρτη μέσω Μαδρίτης. Ωστόσο, η πρώτη πτήση, την οποία εκτέλούσε η ισπανική αεροπορική εταιρεία Air Nostrum, αναχώρησε με καθυστέρηση, με αποτέλεσμα να χάσουν την πτήση ανταπόκρισης, να αναγκασθούν να επιβιβασθούν σε άλλη και να αφιχθούν στη Φρανκφούρτη με καθυστέρηση τεσσάρων περίπου ωρών σε σχέση με την αρχικά προγραμματισμένη ώρα άφιξης. Στη συνέχεια, με αγωγή τους ενώπιον των δικαστηρίων της Φρανκφούρτης, ζήτησαν, κατ' εφαρμογή του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, την κα-

ταδική την Air Nostrum σε καταβολή αποζημίωσης εξαιτίας της ανωτέρω καθυστέρησης.

Σε όλες τις υποθέσεις, τα εθνικά (γερμανικά) δικαστήρια διατύπωσαν αμφιβολίες ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία τους να εκδικάσουν τις αγωγές και απέστειλαν σχετικά προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ. Ειδικότερα, αμφέβαλλαν για το αν οι Κανονισμοί Βρυξέλλες I και Βρυξέλλες Ia εφαρμόζονται και σε εναγόμενους δίχως κατοικία σε κράτος μέλος (δεύτερη υπόθεση), για το αν η διαφορά μεταξύ επιβάτη και πραγματικού αερομεταφορέα δύναται να χαρακτηριστεί ως διαφορά από σύμβαση (τρίτη υπόθεση) και για το αν ο τόπος τελικού προορισμού του επιβάτη σε περίπτωση πτήσης με ανταπόκριση μπορεί να συνιστά τόπο εκπλήρωσης της παροχής (πρώτη και τρίτη υπόθεση). Με την απόφασή του, το ΔΕΕ, αφού υπενθύμισε ότι οι Κανονισμοί Βρυξέλλες I και Βρυξέλλες Ia δεν εφαρμόζονται εάν ο εναγόμενος αερομεταφορέας έχει την έδρα του σε τρίτο, εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, κράτος, διευκρίνισε, πρώτον, ότι ο όρος «διαφορές εκ συμβάσεως» καλύπτει και την αγωγή αποζημίωσης που ασκείται εναντίον του πραγματικού αερομεταφορέα, ακόμη και όταν αυτός δεν είναι ο αντισυμβαλλόμενος του ενάγοντος επιβάτη, και, δεύτερον, ότι, σε περίπτωση πτήσης με ανταπόκριση (ή με ανταποκρίσεις), ως «τόπος εκπλήρωσης της επίδικης παροχής» νοείται, εκτός από τον τόπο αναχώρησης της πρώτης πτήσης, και ο τόπος άφιξης της δεύτερης (ή της τελευταίας) πτήσης, έστω και αν το συμβάν στο οποίο στηρίζεται η αγωγή του επιβάτη επήλθε κατά την πρώτη πτήση.

Παρατηρήσεις

Δημοσθένης Λέντζης*

Ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ για τα δικαιώματα των επιβατών αεροπορικών μεταφορών σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης¹ απασχολεί συχνά το Δικαστήριο. Συνήθως πρόκειται για υποθέσεις που αφορούν την έκταση της υποχρέωσης αποζημίωσης του επιβάτη όταν η πτήση του ματαιώνεται ή έχει μεγάλη καθυστέρηση και τη ρήτρα απαλλαγής του αερομεταφορέα από την εν λόγω υποχρέωση όταν η ματαίωση ή η μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης οφείλεται σε έκτακτες περιστάσεις², ενίοτε όμως φθάνουν

* Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Νομικής ΑΠΘ. Το κείμενο ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2018.

1. ΕΕ 2004 L 46/1 (διορθωτικό ΕΕ 2006 L 365/89).

2. Ένα πολύ χαρακτηριστικό πρόσφατο παράδειγμα προσφέρει η ΔΕΕ C-315/15, *Pešková και Peška*, 04.05.2017, ECLI:EU:C:2017:342, για την οποία βλ. Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, ΕΕΕυρΔ, 2017, σσ. 333-336. Βλ. επίσης τις εκκρεμείς ακόμη ενώπιον του ΔΕΕ υποθέσεις C-290/17, *Fell*, ΕΕ 2017 C 239/39, C-292/17, *EUflight.de*, ΕΕ 2017 C 249/21, C-534/17, *Kaufmann και Schay*, ΕΕ 2017 C 424/20, και C-159/18,

ενώπιόν του και υποθέσεις που, με αφορμή αγωγές ασκηθείσες δυνάμει του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, θέτουν, πέρα από ζητήματα ουσίας, και ενδιαφέροντα ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας, όπως εδώ³. Η αεροπορική μεταφορά επιβατών είναι άλλωστε δραστηριότητα με κατ' εξοχήν διεθνείς διαστάσεις. Δεδομένου λοιπόν ότι οι υποθέσεις αυτές είναι αναμφίβολα αστικής και εμπορικής φύσης, την απάντηση στο ερώτημα ποια δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκασή τους θα δώσει ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια⁴, ο οποίος αντικατέστησε από 10.01.2015 τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ι⁵, εφόσον φυσικά εφαρμόζεται. Με την υπό σχολιασμό απόφαση, το Δικαστήριο παρέιχε χρήσιμες διευκρινίσεις τόσο ως προς το πεδίο εφαρμογής των Κανονισμών Βρυξέλλες Ι και Βρυξέλλες Ια (υπό Α.) όσο και ως προς τις έννοιες της διαφοράς από σύμβαση (υπό Β.) και του τόπου εκπλήρωσης της παροχής (υπό Γ.), λαμβάνοντας με επιτυχία υπόψη του τις ιδιαιτερότητες της αεροπορικής μεταφοράς επιβατών.

Προκαταρκτικά, θα πρέπει να σημειωθούν τα εξής: Πρώτον, ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ επιβάλλει υποχρεώσεις στον πραγματικό αερομεταφορέα (άρθρο 3 παρ. 5), στον αερομεταφορέα, δηλαδή, ο οποίος πραγματοποιήσει ή επρόκειτο να πραγματοποιήσει την πτήση, ανεξάρτητα από τον αν είναι ο αντισυμβαλλόμενος του επιβάτη (άρθρο 2 στοιχείο β'). Εάν πάντως πραγματικός και συμβατικός αερομεταφορέας δεν ταυτίζονται⁶, ο πραγματικός λογίζεται ότι εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του έναντι του επιβάτη για λογαριασμό του συμβατικού. Δεύτερον, κάποια από τα προδικαστικά ερωτήματα αφορούσαν την ερμηνεία διατάξεων του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι και κάποια άλλα την ερμηνεία διατάξεων του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, ανάλογα με το ποιος από τους δύο ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κάθε υπόθεσης. Καθώς όμως οι επίμαχες διατάξεις τους ταυτίζονται από άποψη περιεχομένου, στη συνέχεια, για λόγους ευκολίας, θα γίνεται αναφορά μόνο στις διατάξεις του σήμερα ισχύοντος Κανονισμού Βρυξέλλες Ια.

Moens, EE 2018 C 166/23.

3. Στο παρελθόν, ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας είχαν αντιμετωπιστεί με αυτήν την αφορμή οι ΔΕΕ C-204/08, *Rehder*, 09.07.2009, ECLI:EU:C:2009:439, και ΔΕΕ C-94/14, *Flight Refund*, 10.03.2016, ECLI:EU:C:2016:148.

4. ΕΕ 2012 L 357/1.

5. ΕΕ 2001 L 16/1.

6. Φαινόμενο σύνθητες στο πλαίσιο της πρακτικής της κοινής εκμετάλλευσης πτήσεων (code sharing flights), για το οποίο βλ. μεταξύ άλλων Λ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Ζητήματα προστασίας του επιβάτη αεροπορικών μεταφορών ως καταναλωτή: σύγχρονες τάσεις και προβληματισμοί, ΕπισκεΔ, 2002, σ. 72, και Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, Δικαιώματα επιβατών αεροπορικών μεταφορών σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΚ) 261/2004, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009, σσ. 52-53.

Ι. Ως προς το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια

Η απάντηση του Δικαστηρίου στο σχετικό με το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια ερώτημα είναι κατηγορηματική και απολύτως αναμενόμενη. Ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια δεν εφαρμόζεται σε αερομεταφορείς που έχουν την κατοικία τους σε τρίτο, εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, κράτος⁷. Και τούτο παρά το γεγονός ότι ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ εφαρμόζεται και σε αυτούς, αν και αποκλειστικά για όσες πτήσεις τους αναχωρούν από αερολιμένα στο έδαφος κράτους μέλους. Πράγματι, ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια εφαρμόζεται μόνο σε εναγόμενους με κατοικία σε κράτος μέλος (άρθρο 4 παρ. 1). Προκειμένου περί νομικών προσώπων, ως «κατοικία» νοείται ο τόπος όπου βρίσκεται η καταστατική έδρα, η κεντρική διοίκηση ή η κύρια εγκατάσταση του νομικού προσώπου (άρθρο 63 παρ. 1). Αντίθετα, ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια δεν εφαρμόζεται σε εναγόμενους χωρίς κατοικία σε κράτος μέλος, οπότε η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους ρυθμίζεται από το εθνικό δίκαιο (άρθρο 6 παρ. 1). Υπάρχουν βέβαια και ορισμένες εξαιρέσεις. Από αυτές, η μοναδική με κάποιο ενδιαφέρον για τις διαφορές μεταξύ επιβάτη και αερομεταφορέα είναι εκείνη για τις συμβάσεις στο συνολικό τίμημα των οποίων περιλαμβάνεται ο συνδυασμός δαπανών ταξιδιού και καταλύματος (άρθρο 17 παρ. 3), αρκεί ο αερομεταφορέας να διατηρεί υποκατάστημα, πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση σε κράτος μέλος⁸. Εάν συντρέχει τέτοια περίπτωση, ο αερομεταφορέας που έχει την έδρα του σε τρίτο, εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, κράτος μπορεί να εναχθεί στο κράτος μέλος όπου έχει την κατοικία του ο επιβάτης.

Ιδιαίτερης μνείας χρήζουν τα όσα το Δικαστήριο προσθέτει στη συνέχεια με τη μορφή *obiter dictum*. Το Δικαστήριο αναφέρει συγκεκριμένα ότι, όταν ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια δεν εφαρμόζεται, με αποτέλεσμα η διεθνής δικαιοδοσία να καθορίζεται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, η αρχή της αποτελεσματικότητας επιβάλλει οι κανόνες του εθνικού δικαίου να μην καθιστούν υπερβολικά δυσχερή ή αδύνατη στην πράξη την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης⁹. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι όποιος επιβάτης αντλεί δικαιώματα από τον Κανονισμό 261/2004/ΕΚ θα πρέπει να δύναται να τα ασκήσει και, ομολογουμένως, το να μην έχει άλλη επιλογή από το να προσφύγει στα δικαστήρια του τρίτου κράτους, όπου εδρεύει ο αερομεταφορέας, ενδέχεται να καθιστά την άσκησή τους υπερβολικά δυσχερή, ειδικά μάλιστα

7. Βλ. σκ. 51-53 της απόφασης.

8. Για την εξαίρεση αυτή βλ. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, σε Ν. Νίκας / Ε. Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκή πολιτική δικονομία: ερμηνεία κατ' άρθρον του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια (1215/2012), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σσ. 302-303.

9. Βλ. σκ. 54 της απόφασης.

όταν το τρίτο κράτος βρίσκεται μακριά από την Ευρώπη και έχει εντελώς διαφορετικό νομικό σύστημα (π.χ. Κίνα). Στην Ελλάδα, πρόβλημα με την αρχή της αποτελεσματικότητας δεν φαίνεται να ανακύπτει, δεδομένου ότι, σύμφωνα με το άρθρο 33 ΚΠολΔ, αρμόδια για την εκδίκαση μιας διαφοράς από σύμβαση είναι και τα δικαστήρια του τόπου εκπλήρωσης της παροχής. Αρκεί φυσικά ο Έλληνας εφαρμοστής του δικαίου να μη δώσει στους όρους «διαφορά από σύμβαση» και «τόπος εκπλήρωσης της παροχής» ερμηνεία διαφορετική – και δη στενότερη – από αυτή που, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, έδωσε το Δικαστήριο στους αντίστοιχους όρους του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια.

II. Ως προς την έννοια της διαφοράς από σύμβαση

Εφόσον ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια εφαρμόζεται, ο αερομεταφορέας που δεν εκπληρώνει τις απορρέουσες από τον Κανονισμό 261/2004/ΕΚ υποχρεώσεις του έναντι του επιβάτη μπορεί να εναχθεί στο κράτος μέλος όπου έχει την κατοικία του, δυνάμει της γενικής δωσιδικίας του τόπου κατοικίας του εναγόμενου (άρθρο 4 παρ. 1). Πολλές φορές, ωστόσο, η δυνατότητα αυτή στερείται νοήματος για τον ενδιαφερόμενο επιβάτη. Για παράδειγμα, εάν ένας επιβάτης ταξιδεύει από τη Θεσσαλονίκη στη Βαρσοβία με αεροπορική εταιρεία εδρεύουσα στο Δουβλίνο και η πτήση του ματαιωθεί λίγα λεπτά πριν από την προγραμματισμένη ώρα αναχώρησής της, ο δε αερομεταφορέας αρνηθεί να του καταβάλει την οφειλόμενη αποζημίωση, η άσκηση αγωγής στην Ιρλανδία θα είναι μάλλον ασύμφορη, εκτός και αν ο επιβάτης κατοικεί και ο ίδιος στην Ιρλανδία. Πράγματι, κάθε επιβάτης εύλογα επιθυμεί να ασκήσει αγωγή για ποσό ύψους λίγων εκατοντάδων ευρώ¹⁰ στα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του. Πρόκειται για ένα ρεαλιστικό ενδεχόμενο, μολονότι οι μεταφορές εξαιρούνται ρητά από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 17 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια για τις συμβάσεις καταναλωτών, διότι, στην υπόθεση *Rehder*, το Δικαστήριο έκρινε ότι δικαστήρια αρμόδια να εκδικάσουν αγωγή στηριζόμενη στον Κανονισμό 261/2004/ΕΚ είναι, κατ' επιλογή του ενάγοντος, και τα δικαστήρια στην περιφέρεια των οποίων βρίσκεται ο τόπος αναχώρησης ή ο τόπος άφιξης του αεροσκάφους, επειδή οι εν λόγω τόποι συνιστούν τους τόπους εκπλήρωσης της επίδικης παροχής (: της αεροπορικής μεταφοράς)¹¹. Έτσι, στο ανωτέρω παράδειγμα, εκτός από τα δικαστήρια της Ιρλανδίας, αρμόδια είναι εξίσου τα δικαστήρια Ελλάδας και Πολωνίας. Η λύση αυτή λειτουργεί εμφανώς προς όφελος των περισσότερων επιβατών της συγκεκριμένης πτήσης, οι οποίοι λογικά

θα κατοικούν είτε στην Ελλάδα είτε στην Πολωνία¹². Για να γίνει όμως επίκληση της συντρέχουσας ειδικής δωσιδικίας του τόπου εκπλήρωσης της παροχής κατ' άρθρο 7 σημείο 1 στοιχείο α' του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, θα πρέπει να έχουμε να κάνουμε με διαφορά από σύμβαση. Διαφορά από σύμβαση υπάρχει πέραν πάσης αμφιβολίας όταν συμβατικός και πραγματικός αερομεταφορέας ταυτίζονται, όπως ακριβώς συνέβαινε στην υπόθεση *Rehder*. Πρόβλημα ανακύπτει όταν πραγματικός και συμβατικός αερομεταφορέας δεν ταυτίζονται. Τίθεται τότε εμφαιτικά το ερώτημα αν ο όρος «διαφορές εκ συμβάσεων» καλύπτει και την στηριζόμενη στον Κανονισμό 261/2004/ΕΚ αγωγή επιβάτη εναντίον του πραγματικού αερομεταφορέα που δεν είναι αντισυμβαλλόμενος του.

Κατά μία άποψη, η απάντηση θα έπρεπε να είναι αρνητική, οπότε στη συνέχεια θα όφειλε να εξετασθεί το ενδεχόμενο ύπαρξης διαφοράς από αδικοπραξία, ώστε να εφαρμοσθεί η συντρέχουσα ειδική δικαιοδοσία του τόπου όπου συνέβη το ζημιόγONO γεγονός κατ' άρθρο 7 σημείο 2 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια. Το Δικαστήριο ακολούθησε διαφορετικό δρόμο¹³. Για εκείνο, στην επίμαχη περίπτωση υπάρχει επίσης διαφορά από σύμβαση. Και μάλιστα όχι με το σκεπτικό ότι μεταξύ επιβάτη και πραγματικού αερομεταφορέα έχει συναφθεί σιωπηρή σύμβαση ή με το σκεπτικό ότι μεταξύ πραγματικού και συμβατικού αερομεταφορέα έχει συναφθεί μια μορφή σύμβασης υπέρ τρίτου (: του επιβάτη)¹⁴. Στην έννοια της διαφοράς από σύμβαση, εξηγεί το Δικαστήριο, παραπέμποντας σε πάγια νομολογία του, εμπίπτουν όλες οι υποχρεώσεις που απορρέουν από μια σύμβαση, επομένως, η ύπαρξη διαφοράς από σύμβαση δεν προϋποθέτει αναγκαστικά τη σύναψη σύμβασης μεταξύ δύο προσώπων, αλλά μόνον την ύπαρξη νομικής υποχρέωσης την οποία αναλαμβάνει ελεύθερα ένα πρόσωπο έναντι άλλου και επί της οποίας στηρίζεται η αγωγή του ενάγοντος. Με άλλα λόγια, σημασία έχει η αιτία της αγωγής και όχι η ταυτότητα των διαδίκων. Καθώς, λοιπόν, ο πραγματικός αερομεταφορέας που δεν έχει συνάψει σύμβαση με τον επιβάτη εκπληρώνει αυτοβούλως έναντι του επιβάτη τις υποχρεώσεις του συμβατικού αερομεταφορέα στο όνομα και για λογαριασμό του τελευταίου, γίνεται δεκτό ότι οι υποχρεώσεις αυτές απορρέουν από τη σύναψη αεροπορικής μεταφοράς. Η ανωτέρω συλλογιστική δεν ξενίζει. Το Δικαστήριο ερμηνεύει διαχρονικά την έννοια της διαφοράς από σύμβαση, μια αυτόνομη έννοια του δικαίου της Ένωσης, με χαρα-

10. Η προβλεπόμενη στο άρθρο 6 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ αποζημίωση κυμαίνεται μεταξύ διακοσίων πενήντα (250) και εξακοσίων (600) ευρώ, ανάλογα με την απόσταση της πτήσης σε χιλιόμετρα.

11. C-204/08, *Rehder*, 09.07.2009, ECLI:EU:C:2009:439.

12. Ως μειονέκτημά της, η Χ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, ΕφΑΔ, 2010, σ. 123, αναφέρει το ενδεχόμενο έκδοσης αντίθετων αποφάσεων από τα δικαστήρια του τόπου αναχώρησης και του τόπου άφιξης της πτήσης.

13. Βλ. σκ. 59-64 της απόφασης.

14. Ενδεχόμενα που εξέτασε με συντομία και απέρριψε ως «κάπως περίπλοκες και προβληματικές» ο Γεν. Εισαγγελέας Μ. Bobek στα σημεία 51-52 των προτάσεών του.

κτηριστική ευρύτητα –χαλαρότητα, θα τολμούσε να πει κανείς¹⁵. Ουσιαστικά, εάν μια αγωγή αφορά με οποιονδήποτε τρόπο σύμβαση, θα υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7 σημείο 1 στοιχείο α' του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια.

III. Ως προς τον τόπο εκπλήρωσης της παροχής

Άπαξ και υφίσταται διαφορά από σύμβαση, το επόμενο βήμα συνίσταται στον προσδιορισμό του τόπου εκπλήρωσης της επίδικης παροχής. Προκειμένου περί υπηρεσιών, το άρθρο 7 σημείο 1 στοιχείο β' του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια υποδεικνύει ως τόπο εκπλήρωσης της παροχής τον τόπο όπου έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών. Στην προαναφερθείσα υπόθεση *Rehder*, το Δικαστήριο δέχθηκε, όπως είδαμε ήδη, ότι, για τις ανάγκες της αεροπορικής μεταφοράς επιβατών, ως τόπος εκπλήρωσης της παροχής νοείται τόσο ο τόπος αναχώρησης όσο και ο τόπος άφιξης του αεροσκάφους. Η υπόθεση *Rehder* αφορούσε ωστόσο απευθείας πτήση, δηλαδή πτήση από το σημείο Α στο σημείο Β. Τα πράγματα περιπλέκονται όταν, αντί για απευθείας πτήση, έχουμε πτήση με ανταπόκριση (ή με ανταποκρίσεις), δηλαδή πτήση από το σημείο Α στο σημείο Γ μέσω του σημείου Β (ή πτήση από το σημείο Α στο σημείο Δ μέσω των σημείων Β και Γ)¹⁶. Ποιος νοείται ως τόπος εκπλήρωσης της παροχής όταν το συμβάν που επιτρέπει την εκ μέρους του επιβάτη επίκληση του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ (άρνηση επιβίβασης, ματαίωση, μεγάλη καθυστέρηση) περιορίζεται στη μία από τις δύο (ή περισσότερες) πτήσεις; Για παράδειγμα, εάν ένας επιβάτης ταξιδεύει από τις Βρυξέλλες στη Θεσσαλονίκη μέσω Μονάχου και η πρώτη πτήση αφίχθαι στο Μόναχο με καθυστέρηση, συνεπεία της οποίας ο επιβάτης αυτός χάνει την πτήση ανταπόκρισης, αναγκασθεί να επιβιβασθεί σε άλλη και φθάσει στον προορισμό του, τη Θεσσαλονίκη, με καθυστέρηση οκτώ ωρών σε σχέση με την αρχικά προγραμματισμένη ώρα άφιξης, ποια δικαστήρια, πέρα από τα δικαστήρια των Βρυξελλών, έχουν δικαιοδοσία να εκδικάσουν αγωγή του εναντίον τού μη συμμορφούμενου με τις υποχρεώσεις του αερομεταφορέα; Και αντίστροφα, εάν η πρώτη πτήση πραγματοποιηθεί χωρίς κανένα πρόβλημα, αλλά η δεύτερη ματαιωθεί, ενώπιον ποιων δικαστηρίων, πέραν εκείνων της Θεσσαλονίκης, θα μπορεί να στραφεί εναντίον του αερομεταφορέα ο θιγόμενος επιβάτης;

Δύο είναι οι δυνατές απαντήσεις στο ανωτέρω ερώτημα, αμφότερες συμβατές με τη λογική της νομολογίας *Rehder*:

πρώτον, ότι ως τόπος εκπλήρωσης της παροχής νοείται ο τόπος αναχώρησης και ο τόπος άφιξης της κάθε μεμονωμένης πτήσης και, δεύτερον, ότι ως τόπος εκπλήρωσης της παροχής νοείται ο τόπος αναχώρησης της πρώτης πτήσης και ο τόπος άφιξης της δεύτερης (ή, σε περίπτωση περισσότερων ανταποκρίσεων, της τελευταίας) πτήσης¹⁷. Τη δεύτερη άποψη ενστερνίσθηκε τελικά και το Δικαστήριο¹⁸. Κρίσιμη για την απόφασή του υπήρξε η διαπίστωση ότι η σύμβαση αεροπορικής μεταφοράς, υπό τον όρο ύπαρξης μίας ενιαίας κράτησης για το σύνολο των πτήσεων, δημιουργεί στον αερομεταφορέα την υποχρέωση να μεταφέρει τον επιβάτη από έναν τόπο σε έναν άλλον. Στο ανωτέρω παράδειγμα, ο επιβάτης ενδιαφέρεται να μεταβεί από τις Βρυξέλλες στη Θεσσαλονίκη και ο αερομεταφορέας αναλαμβάνει έναντι ανταλλάγματος την αντίστοιχη υποχρέωση, χωρίς κανένας από τους δύο να αποδίδει κατά κανόνα ιδιαίτερη σημασία στο αν η μεταφορά θα γίνει μέσω Μονάχου, Φρανκφούρτης ή Βιέννης. Καθόσον λοιπόν οι δύο αυτοί τόποι, αναχώρησης της πρώτης και άφιξης της δεύτερης (ή τελευταίας) πτήσης, αποτελούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης μεταφοράς, παρουσιάζουν, για το Δικαστήριο, και αρκούντως στενό σύνδεσμο με τα πραγματικά στοιχεία της διαφοράς μεταξύ επιβάτη και αερομεταφορέα, ώστε να λογισθούν ως τόποι εκπλήρωσης της παροχής, σε αντίθεση με τον ενδιάμεσο σταθμό (ή τους ενδιάμεσους σταθμούς), οι οποίοι δεν θεμελιώνουν επαρκή σύνδεσμο. Η κρίση του Δικαστηρίου εμφανίζεται συνεπής με την προγενέστερη νομολογία του για τις πτήσεις με ανταπόκριση (ή με ανταποκρίσεις), σύμφωνα με την οποία, για να διαπιστωθεί αν υπήρξε καθυστέρηση ικανή να θεμελιώσει δικαίωμα αποζημίωσης, καθοριστική είναι η ώρα άφιξης του επιβάτη στον τόπο τελικού προορισμού του¹⁹, ενώ, για να υπολογισθεί το ύψος της οφειλόμενης σε αυτόν αποζημίωσης, λαμβάνεται υπόψη η απόσταση μεταξύ του τόπου αναχώρησης και του τόπου τελικού προορισμού του²⁰.

Η μόνη ένσταση σε σχέση με την προκριθείσα λύση αφορά τον σεβασμό της αρχής της προβλεψιμότητας της διεθνούς δικαιοδοσίας, μια αρχή ύψιστης σπουδαιότητας στο σύστημα του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια²¹. Ειδικότερα, εάν η μία από τις δύο (ή περισσότερες) πτήσεις εκτελείται από τον πραγματικό αερομεταφορέα και η άλλη (ή οι άλλες) από τον συμβατικό, η δε άρνηση επιβίβασης, η ματαίωση ή η μεγάλη καθυστέρηση σημειωθεί κατά την εκτελούμενη από τον πραγματικό αερομεταφορέα πτήση, αυτός ενδέχεται να μη γνωρίζει –και συνεπώς να μη δύναται

15. Βλ. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, ό.π., σ. 131, και τις εκεί παραπομπές.

16. Τα ιδιαίτερα προβλήματα που θέτουν οι πτήσεις με ανταπόκριση (ή με ανταποκρίσεις) απασχόλησαν το Δικαστήριο και στις ΔΕΕ C-11/11, *Folkerts*, 25.02.2013, ECLI:EU:C:2013:106, C-559/16, *Bossen κ.λπ.*, 07.09.2017, ECLI:EU:C:2017:644, και C-537/17, *Wegener*, 31.05.2018, ECLI:EU:C:2018:361. Για την πρώτη εξ αυτών βλ. Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, ΕΕΕυρΔ, 2013, σ. 83-86.

17. Βλ. και σημεία 68-70 των προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα Μ. Bobek.

18. Βλ. σκ. 69-73 της απόφασης.

19. ΔΕΕ C-11/11, *Folkerts*, ό.π., σκ. 35-37.

20. ΔΕΕ C-559/16, *Bossen κ.λπ.*, ό.π., σκ. 29-33.

21. Βλ. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, ό.π., σ. 32, και τις εκεί παραπομπές.

να εκτιμήσει τον κίνδυνο να εγερθεί εναντίον του αγωγή εκεί – τον τόπο αναχώρησης ή τον τόπο τελικού προορισμού του επιβάτη. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι παρόμοιο πρόβλημα δεν υφίσταται από τη στιγμή που υπάρχει μία ενιαία κράτηση για όλες τις πτήσεις (εξ αντιδιαστολής, επομένως, συνάγεται ότι πρόβλημα θα υφίσταται εάν δεν υπάρχει μία ενιαία κράτηση)²² και ορθά, αφού ο πραγματικός αερομεταφορέας εκτελεί την πτήση για λογαριασμό του συμβατικού αερομεταφορέα στο πλαίσιο συμφωνίας μαζί του και, άρα, γνωρίζει ή είναι σε θέση να γνωρίζει στοιχεία όπως ο τόπος αναχώρησης και ο τόπος τελικού προορισμού του κάθε επιβάτη που μεταφέρει.

Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η σχετική με την ερμηνεία του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ νομολογία του Δικαστηρίου χαρακτηρίζεται από την τάση διεύρυνσης των δικαιωμάτων που παρέχονται στον θιγόμενο από άρνηση επιβίβασης και ματαίωση ή μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης επιβάτη. Παρόμοια ευνοϊκή διάθεση έρχεται να επιδείξει το Δικαστήριο με την υπό σχολιασμό απόφαση και σε ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας επί αξιώσεων που απορρέουν από τον εν λόγω Κα-

νονισμό. Έτσι, ο επιβάτης ο οποίος βλέπει τον πραγματικό αερομεταφορέα να μην τηρεί τις υποχρεώσεις του έχει τη δυνατότητα να κινηθεί δικαστικά εναντίον του, εκτός από το κράτος μέλος όπου βρίσκεται η κατοικία του, με βάση τη γενική δωσιδικία του τόπου κατοικίας του εναγόμενου (άρθρο 4 παρ. 1 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια), και στο κράτος μέλος αναχώρησης ή στο κράτος μέλος άφιξης της πτήσης, με βάση τη συντρέχουσα ειδική δωσιδικία του τόπου εκπλήρωσης της παροχής (άρθρο 7 σημείο 1 στοιχείο α' του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια), κατ' επιλογή του. Το αν ο πραγματικός αερομεταφορέας ταυτίζεται ή όχι με τον συμβατικό αερομεταφορέα και το αν πρόκειται για απευθείας πτήση ή πτήση με ανταπόκριση (ή ανταποκρίσεις) δεν παίζει κανέναν ρόλο. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, ένα από αυτά τα τρία κράτη μέλη θα είναι το κράτος μέλος κατοικίας του ενάγοντος επιβάτη, με αποτέλεσμα, τουλάχιστον για τις αεροπορικές μεταφορές, η εξαίρεση των συμβάσεων μεταφοράς από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 17 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια για τις συμβάσεις καταναλωτών (πλην όσων περιλαμβάνουν στο συνολικό τους τίμημα συνδυασμό δαπανών ταξιδιού και καταλύματος) να χάνει μεγάλο μέρος από το νόημά της.

22. Βλ. σκ. 75-77 της απόφασης.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2018)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης

Υπόθεση Tsezar και λοιποί κατά Ουκρανίας (Προσφυγή No 73590/14), απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2018

Ιαδυναμία πρόσβασης σε δικαστήριο – περιοχή μη ελεγχόμενη από την Κυβέρνηση

Το 2014, εξαιτίας των συγκρούσεων που ξέσπασαν στις περιοχές Donetsk και Luhansk της ανατολικής Ουκρανίας, η δικαιοδοσία των δικαστηρίων που βρίσκονταν στις περιοχές που δεν ελέγχονταν από την Κυβέρνηση μεταφέρθηκε σε αντίστοιχα δικαστήρια σε γειτονικές περιοχές ελεγχόμενες από την Κυβέρνηση. Παράλληλα, τέθηκε σε αναστολή η πληρωμή των κοινωνικών επιδομάτων στις μη ελεγχόμενες από την Κυβέρνηση περιοχές Donetsk και Luhansk.

Ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 1 και ή σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της Σύμβασης, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, καθώς δεν ήταν σε θέση να προσφύγουν κατά της αναστολής πληρωμής των κοινωνικών επιδομάτων που δικαιούνταν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, από τη στιγμή που αυτά δεν είχαν δικαιοδοσία στις περιοχές που είχαν πληγεί από τις εχθροπραξίες.

Το Δικαστήριο, εξετάζοντας την προσφυγή μόνον υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης, σημείωσε ότι εξαιτίας των συγκρούσεων δεν ήταν δυνατό για τα δικαστήρια που βρίσκονταν στην πόλη όπου διέμεναν οι προσφεύγοντες να εκδικάσουν τις αγωγές τους. Καθώς δεν υπήρχε οποιοσδήποτε σκόπιμος περιορισμός στην άσκηση του δικαιώματος των προσφευγόντων για πρόσβαση στη δικαιοσύνη, το ερώτημα ήταν εάν οι Ουκρανικές αρχές έλαβαν κάθε απαραίτητο μέτρο για να οργανώσουν το δικαστικό τους σύστημα στις υφιστάμενες συνθήκες μιας συνεχιζόμενης σύγκρουσης με τρόπο που να καθιστά αποτελεσματική στην πράξη για τους προσφεύγοντες την άσκηση των δικαιωμάτων που προβλέπει το άρθρο 6.

Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι για να είναι αποτελεσματική η άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, θα πρέπει το άτομο να διαθέτει μια σαφή και ουσιαστική ευκαιρία να προσφύγει κατά μιας πράξης που αποτελεί παρέμβαση στην άσκηση των δικαιωμάτων του. Το γεγονός ότι τα δικαστήρια στο Donetsk δεν λειτουργούσαν πλέον είχε ως συνέπεια για τους προσφεύγοντες να αδυ-

νατούν να προσφύγουν σ' αυτά και αποτελούσε περιορισμό του δικαιώματός τους πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Όμως, τέτοιοι περιορισμοί θεωρούνται επιτρεπτοί κατά το άρθρο 6 παρ. 1, εφόσον δεν θέτουν σε κίνδυνο την ουσία του δικαιώματος, επιδιώκουν θεμιτό σκοπό και δεν είναι δυσανάλογοι.

Το Δικαστήριο τόνισε ότι η Ουκρανία προέβη σε τροποποιήσεις της νομοθεσίας, εξουσιοδοτώντας δικαστήρια γειτονικών περιοχών να εξετάζουν υποθέσεις που σε άλλη περίπτωση θα υπόκεινται στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων της υπό κατάληψη περιοχής, ενώ, στη συνέχεια, παρέπεμψε την εκδίκαση των υποθέσεων σε δικαστήρια που βρίσκονταν σε περιοχές ελεγχόμενες από την Κυβέρνηση. Τα εν λόγω δικαστήρια ήταν αρμόδια για την εκδίκαση των υποθέσεων των προσφευγόντων κατά των χρόνων που προσέφυγαν ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο επικαλέστηκε τις αρχές που έθεσε στην υπόθεση *Khlebik κατά Ουκρανίας*¹, και συγκεκριμένα ότι σε περίπτωση που οι εθνικές αρχές έχουν λάβει τα εύλογως αναμενόμενα μέτρα για να διασφαλίσουν την εύρυθμη λειτουργία του δικαστικού συστήματος, εξασφαλίζοντας την πρόσβαση σε κατοίκους περιοχών που παροδικά δεν τελούν υπό τον έλεγχο της Κυβέρνησης, τότε τα εγγυούμενα από το άρθρο 6 δικαιώματα καθίστανται αποτελεσματικά.

Η έλλειψη στοιχείων που να αποδεικνύουν ότι η προσωπική κατάσταση των προσφευγόντων εμπόδιζε τους προσφεύγοντες να κάνουν χρήση του δικαστικού συστήματος οδήγησε το Δικαστήριο στο συμπέρασμα ότι η αδυναμία τους να προσφύγουν ενώπιον των δικαστηρίων της περιοχής που διέμεναν δεν έθιξε την υπόσταση του δικαιώματός τους πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Ο περιορισμός του δικαιώματός τους οφειλόταν στο γεγονός ότι η Κυβέρνηση δεν έλεγχε τις περιοχές όπου εκδηλώθηκαν οι εχθροπραξίες και, λαμβάνοντας υπόψη τις αντικειμενικές δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Ουκρανικές αρχές, ο περιορισμός αυτός δεν χαρακτηρίζεται ως δυσανάλογος.

Μη παραβίαση άρθρου 6.

Σύμφωνα με τον συλλογισμό ότι δεν περιορίστηκε δυσανάλογα το προστατευόμενο από το άρθρο 6 δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε κανέναν από τους προ-

1. Προσφυγή No 2945/16, απόφαση της 25ης Ιουλίου 2017.

σφεύγοντες, το Δικαστήριο κατέληξε ότι επειδή οι προσφεύγοντες δεν έγειραν τις αγωγήμες αξιώσεις τους ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων στέρησαν από τις εθνικές αρχές τη δυνατότητα να εξετάσουν τις παραβιάσεις της Σύμβασης από το εθνικό δικαστικό σύστημα.

Απαράδεκτη η προσφυγή λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων.

Οι πρώτοι τρεις προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν ότι υπέστησαν διακριτική μεταχείριση λόγω του τόπου κατοικίας τους. Το Δικαστήριο έκρινε, όμως, ότι το γεγονός ότι κατοικούσαν σε περιοχή όπου οι εχθροπραξίες ανάγκασαν την Κυβέρνηση να λάβει μέτρα αποκατάστασης, τα οποία δεν ήταν αναγκαία σε άλλες περιοχές, καταδεικνύει ότι δεν βρίσκονταν σε «ανάλογη κατάσταση» σε σχέση με άτομα που κατοικούσαν σε περιοχές που τελούσαν υπό τον έλεγχο της Κυβέρνησης.

Απαράδεκτη η προσφυγή ως προδήλως αβάσιμη.

Υπόθεση Naït-Liman κατά Ελβετίας (Προσφυγή Νο 51357/07), απόφαση της 15ης Μαρτίου 2018 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης

■ απουσία διεθνούς δικαιοδοσίας – υποθέσεις βασανιστηρίων

Κατά τη σύντομη παραμονή σε ένα ελβετικό νοσοκομείο, το 2001, ενός πρώην υπουργού Εσωτερικών της Τυνησίας, ο προσφεύγων, πολιτικός πρόσφυγας από την Τυνησία που είχε εγκατασταθεί στην Ελβετία από το 1993, κατέθεσε εναντίον του μήνυση για βασανιστήρια που φέρεται ότι διέπραξε εις βάρος του, το 1992, στις εγκαταστάσεις του υπουργείου στην Τυνησία.

Η μήνυση τέθηκε στο αρχείο, με την αιτιολογία ότι ο πρώην υπουργός εγκατέλειψε το ελβετικό έδαφος και, στη συνέχεια, ο προσφεύγων κατέθεσε εναντίον του και κατά της Τυνησίας αγωγή, ζητώντας αποζημίωση. Τα ελβετικά δικαστήρια έκριναν ότι ήταν αναρμόδια, καθώς το ελβετικό δίκαιο δεν ορίζει διεθνή δικαιοδοσία της Ελβετίας σε ζητήματα βασανιστηρίων και δεν έγινε αποδεκτή η επίκληση δικαιοδοσίας όπως το «φόρουμ αναγκαιότητας», δεδομένου ότι η «υπόθεση» δεν έχει επαρκή σύνδεση με την Ελβετία. Ειδικότερα, το ομοσπονδιακό δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να ανατρέξει στον χρόνο των καταγγελλόμενων γεγονότων, το έτος 1992 – απορρίπτοντας έτσι τους υφιστάμενους δεσμούς του προσφεύγοντα με την Ελβετία – λαμβάνοντας υπόψη ότι ο όρος «υπόθεση» έπρεπε να εκληφθεί με τη στενή έννοια των «σύνθετων περιστατικών» (ήτοι, ως τα καταγγελλόμενα περιστατικά και όχι ως το πρόσωπο του αιτούντος, που πρέπει να έχει μια επαρκή σύνδεση με την Ελβετία).

Η εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 1 σε αστικές υποθέσεις, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι ενεργοποιείται όταν αμ-

φισβητούνται δικαιώματα και υποχρεώσεις που αναγνωρίζονται κατά την εσωτερική νομοθεσία.

Ωστόσο – εκτός από τον ελβετικό κώδικα υποχρεώσεων, που καθιερώνει τη γενική αρχή της αστικής ευθύνης από παράνομες πράξεις – το άρθρο 14 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων (που ενσωματώθηκε στην ελβετική έννομη τάξη με την επικύρωσή της το 1986) εγγυάται στα θύματα βασανιστηρίων το δικαίωμα δίκαιης και επαρκούς αποζημίωσης.

Είναι αδιάφορο ότι το εναγόμενο Κράτος δεν αμφισβήτησε το δικαίωμα αυτό, αλλά κυρίως την υπερεδαφική εφαρμογή του. Όντως, η αμφισβήτηση μπορεί να αφορά τόσο την ύπαρξη αυτής της αρχής ενός δικαιώματος όσο την έκταση αυτού και τους τρόπους άσκησής του. Κατά το Δικαστήριο, το ερώτημα της εδαφικής αρμοδιότητας άπτεται της ουσίας της υποθέσεως και δεν ορίζεται από τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 6.

Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, το άρθρο 6 της Σύμβασης τυγχάνει εφαρμογής.

Μπορεί να γίνει αναφορά σε πολλές εύλογες ανησυχίες των αρχών, οι οποίες σχετίζονται με την αρχή της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και της διατήρησης της αποτελεσματικότητας των δικαστικών αποφάσεων όπως: α) της δυσκολίας συγκέντρωσης και αξιολόγησης των αποδεικτικών στοιχείων, β) της δυσκολίας εκτέλεσης των αποφάσεων, γ) του κινδύνου ενθάρρυνσης μιας άγρας δικαιοδοσίας (forum-shopping), που θα οδηγούσε σε επιβάρυνση – κυρίως οικονομικής – των ελβετικών δικαστηρίων, δ) εκ περισπού, των δυσκολιών που ενδεχομένως να προκληθούν στις διπλωματικές σχέσεις.

Η αρμοδιότητα συνίσταται στη δυνατότητα ενός οργάνου να επιλύει ένα νομικό ζήτημα εντός συγκεκριμένου πλαισίου δίκης. Οι δύο βάσεις δικαιοδοσίας που εξετάζονται στην παρούσα πρέπει να διακριθούν:

- ο «διεθνής» χαρακτήρας της δικαιοδοσίας αναφέρεται στην έλλειψη της απαιτούμενης συνάφειας ανάμεσα στο επιληφθέν δικαστήριο και στην «υπόθεση» ή στην επίδικη κατάσταση. Κατά την απόλυτη μορφή της, η διεθνής δικαιοδοσία συνίσταται στην εξάλειψη κάθε προϋπόθεσης σύνδεσης του προσώπου ή τόπου με το Κράτος της έδρας του δικαστηρίου. Η Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων αποδέχεται μια τέτοια αρμοδιότητα σε υποθέσεις ποινικές (άρθρο 5 παρ. 2), αλλά υπάρχει ασάφεια για τις αστικές υποθέσεις (άρθρο 14):

- η αρμοδιότητα, όπως το «φόρουμ αναγκαιότητας», ορίζεται ως η επικουρική αρμοδιότητα, κατ' εξαίρεση των κανόνων της εσωτερικής νομοθεσίας, όταν μια διαδικασία στο εξωτερικό αποδεικνύεται αδύνατη ή υπέρμετρα δύσκολη νομικά ή κατ' ουσία.

Ωστόσο, το διεθνές δίκαιο δεν υποχρεώνει την Ελβετία να παρέχει στον προσφεύγοντα πρόσβαση στα δικαστήρια

της υπό καμία από τις δύο αυτές βάσεις δικαιοδοσίας.

Η έλλειψη δεσμευτικών κανόνων του διεθνούς δικαίου προσφέρει στις ελβετικές αρχές ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας, επομένως δεν διαπιστώθηκε υπέρβαση αυτού ούτε από τον νομοθέτη ούτε από τα δικαστήρια. Προφανώς δεν προκύπτει κάποιο στοιχείο αυθαιρεσίας στην ερμηνεία των σχετικών νομικών διατάξεων που δόθηκε από το ομοσπονδιακό δικαστήριο. Λαμβάνοντας υπόψη αυτό το συμπέρασμα, το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν χρειάζεται να εξετάσει το προνόμιο ετεροδικίας που ενδεχομένως είχαν οι εναγόμενοι στην αγωγή του προσφεύγοντα.

Παρά όλα αυτά το συμπέρασμα αυτό δεν αμφισβητεί την ευρεία συναίνεση που υφίσταται στη διεθνή κοινότητα σχετικά με το δικαίωμα των θυμάτων βασανιστηρίων να λαμβάνουν κατάλληλη και αποτελεσματική αποζημίωση, ούτε το γεγονός ότι τα Κράτη ενθαρρύνονται να εφαρμόζουν αυτό το δικαίωμα, ασκώντας διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση των αιτημάτων αποζημίωσης, ακόμη και όταν αυτά προκύπτουν από γεγονότα που διαπράχθηκαν εκτός των συνόρων τους. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να επικροτηθούν οι προσπάθειες των κρατών να καταστήσουν όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική την πρόσβαση σε δικαστήριο, με σκοπό την αποζημίωση για βασανιστήρια.

Δεν είναι παράλογο για ένα κράτος που θεσπίζει φόρουμ αναγκαιότητας να συνδέσει την άσκησή του με την ύπαρξη συγκεκριμένων κριτηρίων σύνδεσης με το εν λόγω κράτος, στο οποίο εναπόκειται να τα καθορίσει, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και χωρίς να υπερβεί το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας που του δίνεται στο πλαίσιο της Σύμβασης.

Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν αποκλείει ότι πρόκειται για ένα δυναμικό πεδίο που μπορεί να εξελιχθεί στο μέλλον. Επομένως, παρόλο που κατέληξε ότι εν προκειμένω δεν υφίσταται παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1, το Δικαστήριο καλεί τα κράτη μέλη της Σύμβασης να συμπεριλάβουν στις έννομες τάξεις τους κάθε εξέλιξη που ευνοεί την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου αποζημίωσης βασανιστηρίων, καθώς και να εξετάζουν με προσοχή κάθε αίτημα τέτοιας φύσεως ώστε να εντοπίσουν, ενδεχομένως, στοιχεία που τους υποχρεώνουν να δηλώσουν αρμόδια να εξετάσουν τέτοια αιτήματα.

Μη παραβίαση άρθρου 6.

Υπόθεση *Baydar κατά Ολλανδίας* (Προσφυγή No 55285/14), απόφαση της 24ης Απριλίου 2018

σύντομη αιτιολογία Ανωτάτου Δικαστηρίου – απόρριψη αιτήματος – προδικαστικό ερώτημα – Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο προσφεύγων άσκησε αναίρεση κατά καταδικαστικής απόφασης και ζήτησε από το Ανώτατο Δικαστήριο να

υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ). Το Ανώτατο Δικαστήριο, επικαλούμενο το άρθρο 81 παρ. 1 του Οργανισμού Δικαστηρίων απέρριψε το αίτημα του προσφεύγοντα και δήλωσε ότι η απόφασή του δεν απαιτούσε περαιτέρω αιτιολογία «καθώς οι καταγγελίες δεν επιτάσσουν την ανάγκη προσδιορισμού των νομικών ζητημάτων με σκοπό την ομοιογένεια του δικαίου ή την εξέλιξη της νομοθεσίας».

Σε προηγούμενες υποθέσεις, που δεν αφορούσαν σε εθνικές επισπευδόμενες διαδικασίες, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εθνικά δικαστήρια, κατά των αποφάσεων των οποίων δεν προβλεπόταν ένδικο μέσο κατά την εθνική νομοθεσία, ήταν υποχρεωμένα να αιτιολογούν την άρνησή τους να υποβάλουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, εν όψει των εξαιρέσεων που προβλέπει η νομολογία του ΔΕΕ². Συγχρόνως, κατά το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης, επιτρέπεται στα εθνικά ανώτατα δικαστήρια να απορρίπτουν προσφυγές, επικαλούμενα αποκλειστικά τις σχετικές νομικές διατάξεις που αφορούν τις προσφυγές αυτές, εάν η υπόθεση δεν εγείρει σοβαρά νομικά ζητήματα³ και ομοίως να απορρίπτουν έφεση δίχως περαιτέρω αιτιολογία, εφόσον κρίνουν ότι δεν έχει προοπτική ευδοκίμησης⁴. Το Δικαστήριο, ωστόσο, έπρεπε να εξετάσει εάν οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων ήταν αυθαίρετες ή άλλως ατεκμηρίωτες.

Το άρθρο 81 του Οργανισμού Δικαστηρίων επιτρέπει στο Ανώτατο Δικαστήριο να απορρίψει αναίρεση λόγω ελλείψεως επαρκών λόγων για να ανατραπεί η επίδικη απόφαση και για να καθορισθούν νομικά ζητήματα, ενώ το άρθρο 80α ορίζει ότι μπορεί να απορριφθεί μια αναίρεση λόγω ελλείψεως προοπτικών ευδοκίμησης. Οι διατάξεις αυτές έχουν ως στόχο την τήρηση της εύλογης διάρκειας των διαδικασιών και την ευχέρεια των ανααιρετικών δικαστηρίων ή όμοιων δικαστικών οργάνων να επικεντρώνονται στον βασικό σκοπό τους, τη διασφάλιση της ενιαίας εφαρμογής και της ορθής ερμηνείας του νόμου.

Σύμφωνα με την αιτιολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, εξυπακούεται για μια απόφαση που απορρίπτει ή κηρύσσει απαράδεκτη μια αναίρεση ότι δεν υπάρχει λόγος για προδικαστική παραπομπή, εφόσον η υπόθεση δεν εγείρει κάποιο νομικό ζήτημα που χρήζει ερμηνείας. Η συνοπτική αιτιολογία που εμπεριέχεται σε μια τέτοια απόφαση αναγνωρίζει σιωπηρά ότι μια παραπομπή στο ΔΕΕ δεν θα οδηγούσε σε διαφορετική έκβαση της υποθέσεως.

2. Βλ. Υπόθεση *Dhahbi κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 17120/09), απόφαση της 8ης Απριλίου 2014.

3. Βλ. Υπόθεση *John κατά Γερμανίας* (Προσφυγή No 15073/03), απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2007.

4. Βλ. Υπόθεση *Γόρου 2 κατά Ελλάδας* (Προσφυγή No 12686/03), απόφαση της 20ης Μαρτίου 2009 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

Επιπλέον, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια, κατά των αποφάσεων των οποίων δεν υφίστανται – κατά την εθνική νομοθεσία – ένδικα μέσα, δεν υποχρεούνται να θέσουν προδικαστικό ερώτημα για την ερμηνεία του ευρωπαϊκού δικαίου εάν η απάντηση στο εν λόγω ερώτημα δεν θα είχε επίδραση στην έκβαση της υπόθεσης⁵.

Επομένως, στο πλαίσιο των επισπευδόμενων διαδικασιών κατά την έννοια του άρθρου 80α ή 81 του Οργανισμού Δικαστηρίων, κανένα θέμα αρχής δεν προκύπτει από το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης, όταν μια αναίρεση, όπου υπάρχει αίτημα προδικαστικού ερωτήματος, κηρύσσεται απαράδεκτη ή απορρίπτεται συνοπτικώς, εάν ήταν εμφανές από τις συνθήκες της υπόθεσης ότι η απόφαση δεν ήταν αυθαίρετη ή άλλως προδήλως αβάσιμη.

Στην παρούσα υπόθεση, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας, η αναίρεση που κατέθεσε ο προσφεύγων εξετάστηκε και κρίθηκε από τρία μέλη του Ανωτάτου Δικαστηρίου, που έλαβαν υπόψη τους την έγγραφη αίτηση αναίρεσεως, τη γνωμοδότηση του Γεν. Εισαγγελέα και τις προτάσεις του προσφεύγοντα. Συνεπώς, η αίτηση αναίρεσης του προσφεύγοντα είχε εξεταστεί προσηκόντως και δεν διαπιστώθηκε μεροληψία κατά τις διαδικασίες ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Μη παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση Μ.Κ. κατά Ελλάδα (Προσφυγή Νο 51312/16), απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2018

Παραβίαση δικαστικής απόφασης – επιστροφή τέκνου στη μητέρα

Η παρούσα υπόθεση αφορά την αδυναμία της προσφεύγουσας, ρουμανικής καταγωγής, διαζευγμένης από τον Έλληνα σύζυγό της, η οποία κατοικούσε και εργαζόταν στη Γαλλία, να ζητήσει την επιστροφή του ενός από τους γιους της, του οποίου η επιμέλεια της είχε ανατεθεί οριστικά, σύμφωνα με απόφαση των ελληνικών δικαστηρίων, τον Σεπτέμβριο του 2015. Η αδυναμία οφειλόταν στην άρνηση του πατέρα να επιστρέψει το παιδί στη μητέρα του.

Η μη εκτέλεση της βάσει νόμου απόφασης ανάθεσης της επιμέλειας στέρησε από τη μητέρα την παρουσία των γιων της και αποτέλεσε συνεπώς παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής της προσφεύγουσας.

Λόγω του αμετάκλητου χαρακτήρα της απόφασης, επι-

βάλλεται οι δικαστικές αρχές καθώς και οι διοικητικές αρχές και οι κοινωνικοί λειτουργοί να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα προς διευκόλυνση της εκτελέσεως της απόφασης. Μετά την προσφυγή της μητέρας στον εισαγγελέα τον Ιούλιο του 2016, οι τελευταίοι έλαβαν μέτρα για να εντοπίσουν τον πατέρα προκειμένου να επιβάλουν σε αυτόν την εφαρμογή της δικαστικής απόφασης. Ωστόσο, αφού τον εντόπισαν, οι αρχές διαπίστωσαν ότι το παιδί επιθυμούσε να παραμείνει με τον πατέρα του, όπου ζούσε μαζί με τον αδερφό του, και ότι μαζί τους αισθανόταν μεγαλύτερη ασφάλεια. Τον Σεπτέμβριο του 2016, το παιδί επανέλαβε ενώπιον του ψυχολόγου της ψυχιατρικής κλινικής την επιθυμία του να παραμείνει στην Ελλάδα.

Το άρθρο 7 της Σύμβασης της Χάγης της 25ης Οκτωβρίου 1980 για τις αστικές πτυχές της διεθνούς απαγωγής παιδιών επιβάλλει στις κεντρικές αρχές των κρατών μελών την υποχρέωση να συνεργάζονται μεταξύ τους και να προωθούν τη συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων αρχών στα αντίστοιχα κράτη προς διασφάλιση της εκούσιας παράδοσης του παιδιού ή την επίτευξη συμβιβαστικής λύσης. Ωστόσο, λαμβανομένων υπόψη των συνθηκών της συγκεκριμένης υπόθεσης και ιδίως των ιδιαίτερα συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ της προσφεύγουσας και του πρώην συζύγου της και του γεγονότος ότι η τελευταία κατοικεί στη Γαλλία, οι αρχές δύσκολα θα μπορούσαν να προκρίνουν την οδό της συνεργασίας και της διαπραγματεύσεως μεταξύ των γονέων ή εκείνη της διαμεσολάβησης που προτείνεται στην Σύσταση αριθ. (98)1 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την οικογενειακή διαμεσολάβηση. Επιπλέον, το παιδί είχε συμπληρώσει την ηλικία κατά την οποία διαθέτει ικανότητα διάκρισης και η ρητώς εκπεφρασμένη βούλησή του να παραμείνει στην Ελλάδα επηρεάζει ιδιαίτερα τις επιλογές που διαθέτουν οι αρχές. Ωστόσο, το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού αντίκειται, κατά γενικό κανόνα, στη λήψη καταναγκαστικών μέτρων εναντίον του. Εξάλλου, το άρθρο 13 της Σύμβασης της Χάγης προβλέπει ότι η δικαστική ή διοικητική αρχή δύναται επίσης να αρνηθεί να διατάξει την επιστροφή του παιδιού, αν διαπιστώσει ότι το παιδί αντιτίθεται στην επιστροφή του και βρίσκεται ήδη σε ηλικία και βαθμό ωριμότητας που υποδεικνύουν να ληφθούν υπόψη οι απόψεις του. Αναφερόμενος στο άρθρο αυτό, ο Κανονισμός Βρυξέλλες ΙΙα⁶ παρέχει στο κράτος-αποδέκτη τη δυνατότητα να λαμβάνει υπόψη το συμφέρον των παιδιών, όπως έπραξαν εν προκειμένω οι ελληνικές αρχές.

Εν πάση περιπτώσει, οι ελληνικές αρχές εκτός από τη συμφωνία με τη ρύθμιση του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, φαίνεται επίσης να ενήργησαν σύμφωνα με το πνεύμα της Σύμβασης της Χάγης και του Κανονισμού

5. Βλ. ΔΕΕ C-3/16, *Aquino*, 15.03.2017, ECLI:EU:C:2017:209.

6. Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας.

Βρυξέλλες ΙΙα. Συναφώς, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η απόφαση του 2015 βασιζόταν σε στοιχεία που ανάγονταν στο 2013, όταν το ίδιο δικαστήριο είχε ορίσει την κατοικία του παιδιού στην Ελλάδα. Η απόφαση δεν έλαβε υπόψη το γεγονός ότι το παιδί είχε έναν πατέρα που κατοικούσε στην Ελλάδα και τον ιδιαίτερα στενό δεσμό που τους ένωνε. Δηλαδή, η απόφαση δεν έλαβε υπόψη την οικογενειακή κατάσταση συνολικά. Επιπλέον, η κατάσταση όλα αυτά τα χρόνια είχε εξελιχθεί σημαντικά σε βαθμό, ώστε το παιδί δεν επιθυμούσε πλέον να ακολουθήσει τη μητέρα του στη Γαλλία και εξέφρασε τη βούλησή του να παραμείνει με τον πατέρα και τον αδελφό του, δίπλα στους οποίους αισθανόταν ασφάλεια.

Ωστόσο, η εκπεφρασμένη βούληση ενός παιδιού με επαρκή ικανότητα διάκρισης αποτελεί βασικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε κάθε δικαστική ή διοικητική διαδικασία που το αφορά.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προεκτεθέντα και το περιθώριο εκτίμησης του εναγόμενου κράτους σχετικά με το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο κρίνει ότι οι ελληνικές αρχές έλαβαν τα μέτρα που εύλογα θα αναμένονταν από αυτές προς συμμόρφωση με τις θετικές υποχρεώσεις τους που απορρέουν από το άρθρο 8 της Σύμβασης.

Μη παραβίαση άρθρου 8.

► Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης

Υπόθεση Άλφα Δορυφορική Τηλεόραση Ανώνυμη Εταιρία κατά Ελλάδας (Προσφυγή Νο 72562/10), απόφαση της 22ης Φεβρουαρίου 2018

κρυφή παρακολούθηση – δημόσιο πρόσωπο – δημοσιογραφικοί σκοποί

Βλ. στο παρόν τεύχος ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Β. Χαδιού, σ. 291

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► **Ο περιορισμός του δικαιώματος στην προστασία της ιδιωτικής ζωής του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ χάριν της προστασίας του δικαιώματος του άρθρου 10 ΕΣΔΑ για ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών σε ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος**

Το δικαίωμα του Τύπου για ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών σε σύγκρουση με την προστασία του δικαιώματος των δημοσίων προσώπων για σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής

ελευθερία έκφρασης – μετάδοση πληροφορίας – μετάδοση εικόνας – δημόσια πρόσωπα – πρόσωπα της απόλυτης επικαιρότητας – προστασία ιδιωτικού βίου, φήμης και εικόνας – πυρήνας ιδιωτικότητας – διεύρυνση ιδιωτικότητας και στους δημόσιους χώρους – ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος – ραδιοτηλεόραση – πρόστιμο ΕΣΡ – αρχή της αναλογικότητας – “chilling effect”

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 72562/2010, Υπόθεση Άλφα Δορυφορική Τηλεόραση Ανώνυμη Εταιρία κατά Ελλάδα, απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2018

Στην υπόθεση αυτή, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΔΔΑ) έκρινε ότι η Ελλάδα παραβίασε το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης της προσφεύγουσας εταιρίας υπό το πρίσμα της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών, όπως αυτό προστατεύεται από τη διάταξη του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, διατάσσοντας συνακόλουθα την καταβολή σε αυτήν εύλογης αποζημίωσης. Συγκεκριμένα, τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης τοποθετούνται χρονικά στο 2002, όταν ο τηλεοπτικός σταθμός ΑΛΦΑ μετέδωσε μέσω δύο εκπομπών του τρία βίντεο, τα οποία απεικόνιζαν το μεν πρώτο τον τότε βουλευτή Αχαΐας Α.Χ. να εισέρχεται σε κατάσταση τυχερών παιγνιδιών στην Πάτρα και να χρησιμοποιεί δύο μηχανήματα, το δε δεύτερο και τρίτο συναντήσεις του ίδιου βουλευτή με τον παρουσιαστή των εκπομπών αυτών, αλλά και με συνεργάτες του με σκοπό την αλλοίωση της μεταδιδόμενης πληροφορίας. Κατόπιν τούτων, το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (εφεξής: Ε.Σ.Ρ.) επέβαλε στον ανωτέρω τηλεοπτικό σταθμό πρόστιμο, καθώς για τη μετάδοση των εν λόγω βίντεο οι δημοσιογράφοι του σταθμού χρησιμοποίησαν κρυφή κάμερα, παραβιάζοντας έτσι το δικαίωμα του βουλευτή στην ιδιωτική ζωή και στην εικόνα του, καθώς ο τελευταίος ουδέποτε είχε συναινέσει στη βιντεοσκόπησή του, ενώ παράλληλα οι δημοσιογράφοι ουδέποτε επικαλέσθηκαν την ύπαρξη λόγων εθνικής ασφάλειας ή πρόληψης κάποιου εγκλήματος ή προστασίας των ηθών, οι οποίοι και θα

δικαιολογούσαν περιορισμό του εν λόγω δικαιώματος και θα επέτρεπαν τη χρησιμοποίηση κρυφής κάμερας και τη μετάδοση της εικόνας του. Ο τηλεοπτικός σταθμός άσκησε, στη συνέχεια, ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας (εφεξής: ΣΤΕ) αίτηση ακύρωσης κατά της εν λόγω απόφασης του Ε.Σ.Ρ., επικαλούμενος παραβίαση, αφενός, των άρθρων 9, 15 παρ. 1 και 25 του Συντάγματος και, αφετέρου, της διάταξης του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Αφού εξέτασε τα πραγματικά περιστατικά και ερμήνευσε τους σχετικούς κανόνες δικαίου, το ΣΤΕ απέρριψε κατά πλειοψηφία, με την υπ’ αριθμόν 1213/2010 απόφασή του, την αίτηση ακύρωσης, κρίνοντας ότι περιορισμοί στην άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών είναι δυνατοί χάριν της προστασίας του δικαιώματος τρίτου προσώπου στον σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής, ιδιαίτερη έκφανση της οποίας αποτελεί και η προστασία της εικόνας του. Έτσι, έκρινε ότι η καταγραφή, με κρυφά μέσα, εικόνας συνιστά προσβολή του δικαιώματος του προσώπου τούτου επί της εικόνας του και, συνακόλουθα, η μετάδοση είδησης, της οποίας αποκλειστική ή κύρια πηγή αποτελεί μία τέτοια εικόνα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως θεμιτή άσκηση του δικαιώματος του πληροφορείν. Κατ’ εξαίρεση, σύμφωνα με το ΣΤΕ, η μετάδοση μίας τέτοιας είδησης θα μπορούσε να συνιστά θεμιτή άσκηση του ανωτέρω δικαιώματος, μόνο στην περίπτωση της συμβολής της είδησης αυτής σε συζήτηση γενικότερου ενδιαφέροντος, χωρίς βεβαίως τούτο να σημαίνει άνευ ετέρου ότι καθίσταται θεμιτή και η μετάδοση από την τηλεόραση της εικόνας που κατεγράφη με κρυφά μέσα. Ο εντονότατος αυτός περιορισμός του δικαιώματος του εικονιζόμενου προσώπου επί της εικόνας του θα μπορούσε να θεωρηθεί ως θεμιτή άσκηση του δικαιώματος του πληροφορείν, μόνον εάν η θεμιτή μετάδοση της συγκεκριμένης είδησης είναι απολύτως αδύνατη ή ιδιαίτερος δυσχερής χωρίς τη μετάδοση της εικόνας που ελήφθη με κρυφά μέσα. Τέσσερα, όμως, μέλη του ΣΤΕ μειοψήφησαν, διατυπώνοντας την άποψη ότι οι λόγοι ακύρωσης της προσφεύγουσας εταιρίας είναι βάσιμοι και έπρεπε να γίνουν δεκτοί. Τούτο, διότι η ακούσια λήψη και η εν συνεχεία τηλεοπτική προβολή της εικόνας δημοσίου προσώπου, και συγκεκριμένα βουλευτή και μάλιστα προέδρου επιτροπής της Βουλής των Ελλήνων για το κοινωνικό πρόβλημα της ευρείας διαδόσεως των ηλεκτρονικών τυχερών παιγνίων, που ελήφθη σε προσιτό στο κοινό δημόσιο χώρο και, μάλιστα, σε κατάσταση διενεργείας ηλεκτρονικών τυχερών παιγνίων ήταν, υπό τις συντρέχουσες εν προκειμένω συνθήκες, επιτρεπτή, εφόσον απέβλεπε, κατά την περι

τούτου αντίληψη και εκτίμηση του μέσου ενημέρωσης, που δεν είναι καταρχήν δικαστικώς ελεγκτή, στην πληροφόρηση του κοινωνικού συνόλου για τη συμπεριφορά του ως άνω δημοσίου προσώπου, που ήταν αντίθετη προς εκείνη που επέβαλε ο συγκεκριμένος δημόσιος ρόλος του. Υπό τις συγκεκριμένες, λοιπόν, συνθήκες η προβολή της ανωτέρω εικόνας δεν υπερέβαινε τα τιθέμενα από την αρχή της αναλογικότητας όρια, καθώς ήταν ο μόνος θεμιτός τρόπος πειστικής αναμεταδόσης της είδησης, που, άλλως, θα κινδύνευε να θεωρηθεί ως ανυπόστατη ή ακόμη και συκοφαντική και, ως εκ τούτου, η αίτηση ακύρωσης έπρεπε να γίνει δεκτή.

Το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη μία σειρά παραγόντων-κριτηρίων, προκειμένου να προβεί σε δίκαιη εξισορρόπηση των αντιτιθέμενων συμφερόντων, και συγκεκριμένα (α) ότι το αντικείμενο του ρεπορτάζ αφορούσε σε ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος (διάδοση τυχερών παιχνιδιών και σχετική συμπεριφορά πολιτικού προσώπου, που ήταν μάλιστα πρόεδρος επιτροπής της Βουλής για τα ηλεκτρονικά τυχερά παιχνίδια), (β) ότι ο Α.Χ. ήταν γνωστό πολιτικό πρόσωπο και, μάλιστα, ασκούσε δημόσια λειτουργία ως βουλευτής, (γ) ότι το ρεπορτάζ επικέντρωνε στη συμπεριφορά του Α.Χ. παρά στο γενικότερο θέμα των τυχερών παιχνιδιών, (δ) τη διάκριση μεταξύ μετάδοσης ειδήσεων και της μετάδοσης εικόνας/βίντεο, η οποία, πάντως, μπορεί να καταστήσει περισσότερο πειστική τη μετάδοση των ειδήσεων, (ε) ότι η χρήση κρυφής κάμερας δεν απαγορευόταν απολύτως από την εθνική νομοθεσία, αλλά επιτρεπόταν, εφόσον συντρέχει υπέρτερο δημόσιο συμφέρον στη μετάδοση της σχετικής πληροφορίας, η λήψη της οποίας δεν παραβίαζε την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, (στ) το πρώτο βίντεο ελήφθη σε δημόσιο χώρο, ήτοι σε αίθουσα τυχερών παιχνιδιών, προσβάσιμη στον καθένα, που θα μπορούσε να τραβήξει φωτογραφία ή βίντεο, στοιχείο το οποίο είναι σημαντικό, διότι αποδυνάμωσε την προσδοκία ιδιωτικότητας του Α.Χ., ενόψει μάλιστα του ότι αυτός ήταν δημόσιο πρόσωπο, και έπρεπε να έχει συνεκτιμηθεί από τα αρμόδια εθνικά όργανα, (ζ) ότι, αντίθετα, τα δύο άλλα βίντεο ελήφθησαν σε ιδιωτικούς χώρους, στους οποίους ο Α.Χ. είχε εύλογη προσδοκία ιδιωτικότητας, και οι υπάλληλοι του σταθμού δεν ενήργησαν καλόπιστα έναντι του Α.Χ., που δικαιολογημένα αισθάνθηκε ότι εξαπατήθηκε, αλλά παραβίασαν με δόλο, πέραν της δημοσιογραφικής δεοντολογίας, τη διάταξη του άρθρου 370 Α παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα σχετικά με το απόρρητο των ιδιωτικών συνομιλιών, (η) ότι συνεπεία των επίμαχων βίντεο, ο Α.Χ. απομακρύνθηκε από την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος με το οποίο είχε εκλεγεί, και (θ) ότι οι επιβληθείσες χρηματικές κυρώσεις, αν και όχι ασήμαντες, ήταν πάντως

σχετικά επεικείς, το δε ύψος τους, που καθορίστηκε ενόψει διαφόρων παραγόντων, μεταξύ των οποίων και η πρότερη συμπεριφορά του σταθμού σε παρόμοιες περιπτώσεις, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι απέτρεπε τον τύπο από την παρουσίαση θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος. Έτσι, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν παραβιάστηκε το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ σε σχέση με την επιβολή προστίμου για το δεύτερο και το τρίτο βίντεο. Αντιθέτως, όσον αφορά την επιβολή προστίμου για το πρώτο βίντεο, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, καθώς έκρινε ότι τα εθνικά όργανα δεν προέβησαν σε εύλογη στάθμιση των συγκρουόμενων συμφερόντων της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών και της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και έτσι επιδίκασε στην προσφεύγουσα εταιρία, δεδομένου του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της περιουσιακής της απώλειας και της διαπιστωθείσας παραβίασης των δικαιωμάτων της, αφενός, αποζημίωση ύψους 33.000 ευρώ για την περιουσιακή ζημία που υπέστη και, αφετέρου, χρηματική ικανοποίηση ύψους 7.000 ευρώ για ηθική βλάβη.

Παρατηρήσεις

*Baïa Χαδιού**

Ι. Αντικείμενο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης

Το ΕΔΔΑ τόνισε εξ αρχής, παραπέμποντας σε προηγούμενη νομολογία του¹, ότι πράγματι η δημοσίευση φωτογραφιών και η μετάδοση βίντεο στην τηλεόραση υπάγεται στο πεδίο της ελευθερίας της έκφρασης υπό το πρίσμα της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών της διάταξης του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Έχει μάλιστα χαρακτηριστικά και κατ'επανάληψη υπογραμμίσει το γεγονός ότι το εν λόγω δικαίωμα αποτελεί ένα από τα θεμέλια κάθε δημοκρατικής κοινωνίας. Γι' αυτόν τον λόγο το ΕΔΔΑ, συχνά, όταν αναφέρεται στην ελευθερία του Τύπου για τη μετάδοση των πληροφοριών, χρησιμοποιεί τον όρο «watchdog/chien de garde», προκειμένου να μπορέσει να αποδώσει αποτελεσματικά τον ουσιαστικό ρόλο που ο τελευταίος επιτελεί

* LLM, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δημητρίου Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

1. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *Haldimann and Others v. Switzerland*, απόφαση της 24^{ης} Φεβρουαρίου 2015, Υπόθεση *Von Hannover v. Germany*, απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 2004, Υπόθεση *Stoll v. Switzerland*, απόφαση της 10^{ης} Δεκεμβρίου 2007, Υπόθεση *Jersild v. Denmark*, απόφαση της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1994.

ως φύλακας κάθε δημοκρατικής κοινωνίας². Αποτελεί, ωστόσο, κοινό τόπο ότι κάθε κατοχυρωμένη από την ΕΣΔΑ ελευθερία δεν απολαμβάνει απόλυτης προστασίας, αλλά υπόκειται σε περιορισμούς, είτε όταν αυτή χρήζει ειδικότερης ρύθμισης είτε όταν συγκρούεται με άλλες προστατευόμενες από την ΕΣΔΑ ελευθερίες. Αδιαμφισβήτητα, η λήψη και η δημοσίευση φωτογραφιών αποτελούν επέμβαση στην προσωπικότητα, διαφορετική και σαφώς εντονότερη τόσο από την έκθεση της προσωπικότητας στη φυσική δημοσιότητα όσο και από την απλή διήγηση σε κείμενο των όσων αποτυπώνονται στις φωτογραφίες. Και τούτο διότι η λήψη και η δημοσίευση φωτογραφιών επεμβαίνουν σε περισσότερα στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου, καθώς αποτυπώνουν μόνιμα την εικόνα του, αποσπώντας την από τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και το συγκεκριμένο γεωγραφικό και κοινωνικό περιβάλλον και καθιστώντας την έτσι γνωστή σε ασύγκριτα μεγαλύτερο αριθμό προσώπων από εκείνα, στα οποία εκτέθηκε ο φορέας της προσωπικότητας με τη θέλησή του³. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη του το ΕΔΔΑ τις ανωτέρω ιδιαιτερότητες που φέρει η άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών μέσω της δημοσίευσης φωτογραφιών και της μετάδοσης βίντεο, ορθώς έχει στο παρελθόν επισημάνει ότι «*μολονότι η ελευθερία του τύπου καλύπτει και τη δημοσίευση φωτογραφιών, αυτό είναι ένα πεδίο στο οποίο η προστασία των δικαιωμάτων και της φήμης τρίτων αποκτά εξαιρετική σημασία*⁴». Η επιβολή, επομένως, χρηματικών προστίμων και ο συνακόλουθος περιορισμός της άσκησης του εν λόγω δικαιώματος μπορεί καταρχήν να προσβάλλουν το δικαίωμα της προσφεύγουσας εταιρίας-τηλεοπτικού σταθμού για ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών, αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι οδηγούμαστε άνευ άλλου τινός και στη διαπίστωση της παραβίασης της σχετικής διάταξης του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Αντιθέτως, και όπως προβλέπεται σχετικώς από τη δεύτερη παράγραφο του εν λόγω άρθρου, ο περιορισμός του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης κρίνεται νόμιμος, εάν διαπιστωθεί ότι η επέμβαση: α) προβλεπόταν ρητά από διάταξη νόμου, β) επεδίωκε νόμιμους και θεμιτούς σκοπούς και γ) πληρούσε την αρχή της αναλογικότητας.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ, προβαίνοντας στη ζητούμενη

2. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *Αυγή Εκδοτική Α.Ε. και Κάρης κατά Ελλάδας*, απόφαση της 5^{ης} Ιουνίου 2008.

3. Α. ΜΑΓΓΑΝΑΣ ... [κ.ά.], *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομολογία και Ερμηνευτικά Σχόλια*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σ. 281.

4. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *A. Mosley κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση της 10^{ης} Μαΐου 2011.

στάθμιση συμφερόντων και λαμβάνοντας υπόψη μία σειρά παραγόντων, δεν διατύπωσε ενιαία κρίση όσον αφορά την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, καθώς διέκρινε τις περιστάσεις, τις συνθήκες και την αναγκαιότητα μετάδοσης των τριών βίντεο. Έτσι, κατέληξε στο ότι, σε αντίθεση με το πρώτο, η μετάδοση του δεύτερου και του τρίτου βίντεο που αφορούσαν στην προβολή της ιδιωτικής συνομιλίας του βουλευτή με τους υπεύθυνους του τηλεοπτικού σταθμού, κατ'ενασκήση εκ μέρους της προσφεύγουσας εταιρίας του δικαιώματός της για ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών προσέβαλε τον πυρήνα του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής του συγκεκριμένου προσώπου, καθώς μετέδωσε με τη χρήση, μάλιστα, κρυφής κάμερας πληροφορίες πολύ προσωπικού χαρακτήρα, δίχως να υπάρχει ιδιαίτερος λόγος, ο οποίος και να δικαιολογεί την εντονότερη αυτή επέμβαση στην ιδιωτική ζωή του βουλευτή. Όσον αφορά, όμως, τη μετάδοση του πρώτου βίντεο, σχετικά με τη συμπεριφορά του βουλευτή στο δημόσιο χώρο του καταστήματος τυχηρών παιγνίων το ΕΔΔΑ παρά τη διαπίστωση ότι το επιβληθέν χρηματικό πρόστιμο και, συνακόλουθα, ο εν τοις πράγμασι περιορισμός του δικαιώματος της προσφεύγουσας εταιρίας-τηλεοπτικού σταθμού για ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών, προβλεπόταν από το ελληνικό δίκαιο⁵ και επιτελούσε πράγματι νόμιμο και θετικό σκοπό, αυτόν της προστασίας της ιδιωτικής ζωής τρίτου προσώπου και συγκεκριμένα της εικόνας και της φήμης του, έδωσε ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία στο περιεχόμενο των μεταδιδόμενων πληροφοριών και στο κατά πόσον αυτές συνέβαλαν ή όχι στη διεξαγωγή δημόσιου διαλόγου⁶. Τόνισε, μάλιστα, κάνοντας αναφορά στην πρόσφατη νομολογία του⁷ ότι, να μεν τα εθνικά δικαστήρια βρίσκονται εκ των πραγμάτων σε μία πιο ασφαλή θέση να κρίνουν επί τέτοιων πραγματικών ζητημάτων, αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι το Δικαστήριο στερείται της δυνατότητας να αποφανθεί επί της ορθότητας της κρίσης των εθνικών

5. Βλ. διατάξεις άρθρων 15 παρ. 2 Σ, 3 παρ. 1 εδάφιο γ' του Ν. 2328/1995, 7 και 9 του Κανονισμού 1/1991, 2 παρ. 3 του Κανονισμού 2/1991 του Εθνικού Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου και 2 εδάφιο β' και στ' του Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας.

6. Το ίδιο το ΕΔΔΑ έχει προσφάτως τονίσει, σε απόφασή του στην υπόθεση *Axel Springer AG κατά Γερμανίας* (21.09.2017), ότι, προκειμένου να εφαρμοστεί το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και να υπερτερήσει της προστασίας της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών, θα πρέπει η επίθεση στη φήμη ενός ατόμου να φθάσει ένα ορισμένο επίπεδο σοβαρότητας και να παρεμβαίνει αποτελεσματικά στην απόλαυση του δικαιώματος στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής δίχως παράλληλα να υπηρετείται κανένας άλλος σκοπός.

7. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *Pentikäinen v. Finland*, απόφαση της 20^{ης} Οκτωβρίου 2015, παρ. 87-91, Υπόθεση *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France*, απόφαση της 12^{ης} Ιουνίου 2014, παρ. 82-93.

οργάνων, ελέγχοντας εάν λήφθηκαν υπόψη όλες οι παράμετροι που θα οδηγήσουν πραγματικά σε μία δίκαιη εξισορρόπηση των αντιτιθέμενων συμφερόντων⁸.

II. Ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος και προστασία της ιδιωτικής ζωής άλλων

Με την ανωτέρω, λοιπόν, κρίση του το ΕΔΔΑ φαίνεται να διέκρινε μεταξύ της ειδησεογραφικής αναφοράς σε γεγονότα που αφορούν δημόσια πρόσωπα και τα οποία είναι ικανά να συμβάλουν σε μία συζήτηση δημοσίου ενδιαφέροντος σε μια δημοκρατική κοινωνία, πράγμα καθ' όλα θεμιτό, νόμιμο και ευκαίριο, και της αναφοράς σε γεγονότα και λεπτομέρειες της ιδιωτικής ζωής των ανωτέρω προσώπων. Στο πλαίσιο αυτό αναγνώρισε ότι δημόσιο ενδιαφέρον για τη δημοσίευση και τη μετάδοση πληροφοριών (αναφορικά με έναν πολιτικό) μπορεί να υφίσταται μόνο για γεγονότα σχετικά με την άσκηση δημοσίων καθηκόντων ή πολιτικών λειτουργιών, γεγονότων δηλαδή που εμπíπτουν στη δημόσια σφαίρα και όχι γεγονότων που άπτονται της ιδιωτικότητας και της προσωπικής ζωής των δημοσίων αυτών προσώπων. Αυτή καθεαυτή, εξάλλου, η ιδιότητα ενός προσώπου ως δημόσιου δεν αρκεί, για να θεμελιώσει ένα επί παντός επιστητού ενδιαφέρον. Εφόσον, επομένως, υπάρχει κάποια εσωτερική συνάφεια μεταξύ του εν γένει δημόσιου ρόλου ενός προσώπου, εξ αιτίας του οποίου το πρόσωπο αυτό χαρακτηρίζεται «δημόσιο» και του μεταδιδόμενου γεγονότος, η δημοσιοποίηση του οποίου εμπíπτει στο ενδιαφέρον του κοινού, η επέμβαση στην ιδιωτική του ζωή δικαιολογείται και ο περιορισμός του δικαιώματός του θεωρείται νόμιμος. Στην περίπτωση, όμως, που η συνάφεια αυτή δεν υπάρχει, δεν υπάρχει και ενδιαφέρον του κοινού ικανό να δικαιολογήσει την επέμβαση στην προσωπικότητα και στην ιδιωτική ζωή των δημοσίων προσώπων, ακόμα και εάν πρόκειται για πρόσωπα «της απόλυτης επικαιρότητας»⁹, έννοια η οποία, καίτοι απαντάται σε προηγούμενες αποφάσεις του ΕΔΔΑ, φαίνεται να σχετικοποιείται, καθώς σημαντικό τελικά κριτήριο για τη στάθμιση των αντικρουόμενων συμφερόντων αποτελεί η συμβολή του δημοσιεύματος στον δημόσιο διάλογο και όχι το κατά πόσον το

εν λόγω δημόσιο πρόσωπο τυγχάνει μικρότερης ή μεγαλύτερης αναγνωρισιμότητας, ώστε να δικαιολογείται κάθε φορά στο κοινό ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο ενδιαφέρον.

Η δημοσίευση, λοιπόν, φωτογραφιών και άρθρων, των οποίων μοναδικός σκοπός αποτελεί η ικανοποίηση της περιέργειας του συγκεκριμένου αναγνωστικού κοινού σχετικά με τις λεπτομέρειες της ιδιωτικής ζωής δημοσίου προσώπου δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνεισφέρει σε οποιοδήποτε διάλογο γενικού κοινωνικού ενδιαφέροντος. Αντιθέτως, αποφασιστικό κριτήριο για την επίτευξη της δίκαιης στάθμισης μεταξύ του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και του δικαιώματος στην ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών αποτελεί η συμβολή των δημοσιευόμενων άρθρων, φωτογραφιών ή βίντεο σε μία συζήτηση γενικού ενδιαφέροντος. Δίχως την εν λόγω συμβολή, η επέμβαση και ο περιορισμός της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών δεν μπορεί να θεωρηθεί υπέρμετρος. Αναγνωρίζει, με άλλα λόγια, το δικαστήριο του Στρασβούργου ακόμη και για τα δημόσια πρόσωπα έναν πυρήνα ιδιωτικότητας, που κανένα δήθεν «δημόσιο συμφέρον του κοινού» δεν δικαιολογεί την προσβολή του. Στη δε απόφαση ορόσημο *von Hannover I*¹⁰, το ΕΔΔΑ είχε τονίσει ότι ο ανωτέρω προστατευτέος πυρήνας της ιδιωτικότητας των δημοσίων προσώπων υπάρχει, ακόμη και όταν οι τελευταίοι βρίσκονται σε δημόσιους χώρους. Συγκεκριμένα, είχε αποφανθεί περί του ότι «η εγγύηση που κατοχυρώνεται με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει πρωταρχικό σκοπό να διασφαλίσει την ανάπτυξη, χωρίς εξωτερική επέμβαση, της προσωπικότητας κάθε ατόμου στις σχέσεις του με τα άλλα ανθρώπινα όντα ... Για τον λόγο αυτόν υπάρχει μία ζώνη διάδρασης ενός προσώπου ακόμη και σε δημόσιο πεδίο, η οποία μπορεί να εμπíπτει στο προστατευτικό πεδίο του «ιδιωτικού βίου», απορρίπτοντας έτσι την κρίση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας, το οποίο είχε πρωτύτερα με την απόφασή του περιορίσει την προστασία του ιδιωτικού βίου των δημοσίων προσώπων μόνο στον «απόμερο χώρο», στον οποίο αποσύρονται τα άτομα με τον αντικειμενικά εμφανή σκοπό να είναι μόνα και στον οποίο, με την πεποίθηση ότι είναι μόνα, συμπεριφέρονται με τρόπο διαφορετικό από εκείνον με τον οποίο θα συμπεριφέρονταν δημόσια.

Αναγνωρίζει, έτσι, πλέον σταθερά το ΕΔΔΑ στους φορείς του δικαιώματος της προσωπικότητας μια κοινωνική, θα λέγαμε, διάσταση στον ιδιωτικό τους βίο καθώς

8. Βλ. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *Lindon, Otchakovsky-Laurens και July κατά Γαλλίας*, απόφαση της 22^{ης} Οκτωβρίου 2007, όπου το ίδιο το Δικαστήριο εξήγησε ότι, κατά την εξέταση προσφυγών υπό το άρθρο 10, ο ρόλος του δεν είναι να αντικαταστήσει τις αρμόδιες εθνικές αρχές, αλλά να διαπιστώσει, παρά ταύτα, εάν το κράτος εξέτασε τον επιβαλλόμενο περιορισμό του δικαιώματος υπό το φως της αρχής της αναλογικότητας, εάν, με άλλα λόγια, η επέμβαση στο δικαίωμα υπήρξε ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

9. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *Von Hannover v. Germany*, απόφαση της 24^{ης} Ιουνίου 2004.

10. *Ibid.*

και την ύπαρξη μιας «δικαιολογημένης προσδοκίας» προστασίας αυτού¹¹. Την προσδοκία, μάλιστα, αυτή, για να τη θεωρήσει «δικαιολογημένη», χρησιμοποιεί όχι μόνον αντικειμενικά κριτήρια αλλά και υποκειμενικά, βασιζόμενο στην εξουσία αυτοδιάθεσης που έχει το κάθε άτομο αφ'ής υπάρξεώς του. Ενόψει αυτού, η συνεχής και επ' αόριστον επέμβαση εκ μέρους των μέσων ενημέρωσης στο σύνολο της προσωπικότητας των δημοσίων προσώπων με την επίκληση ενός αόριστου ενδιαφέροντος του κοινού, που συνήθως συντηρείται για εμπορικούς λόγους από τα ίδια τα μέσα, δεν είναι δυνατό να δικαιολογηθεί. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα διαμόρφωσης της προσδοκίας προστασίας και σεβασμού του ιδιωτικού του βίου εκ μέρους τρίτων, και, συνεπώς, τη δυνατότητα να καθορίζει, αυτοπροσδιοριζόμενο, ως προς ποια έκφραση του ιδιωτικού του βίου εκθέτει εαυτόν στη δημοσιότητα και για ποιο χρόνο, έχοντας μάλιστα τη δυνατότητα να μεταβάλλει και να ενισχύει την προσδοκία αυτή κατά πως βούλεται. Γι' αυτόν τον λόγο η επιβολή χρηματικού προστίμου στην προσφεύγουσα εταιρία για τη μετάδοση του δεύτερου και τρίτου βίντεο αποτελεί έναν νόμιμο περιορισμό του δικαιώματός της ανάλογο της συμπεριφοράς της, καθότι επενέβη στην ιδιωτική ζωή του βουλευτή, ο οποίος δεδομένων των συνθηκών είχε εύλογη προσδοκία ιδιωτικότητας και μη δημοσίευσης της συζήτησής τους, δημοσιεύοντας βίντεο, των οποίων μοναδικός σκοπός αναμετάδοσής τους ήταν η έκθεση της συμπεριφοράς του βουλευτή και η δημιουργία εντυπώσεων, δίχως την παραμικρή πρόθεση συμβολής σε ζητήματα πραγματικού δημοσίου ενδιαφέροντος. Αντιθέτως, ορθώς το ΕΔΔΑ κατέφασκε παραβίαση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ όσον αφορά την επιβολή χρηματικού προστίμου στην προσφεύγουσα εταιρία-τηλεοπτικό σταθμό για τη μετάδοση του πρώτου βίντεο, καθώς η αναμετάδοση βίντεο όπου βουλευτής και δη πρόεδρος της Βουλής για τα ζητήματα της ευρείας διάδοσης των ηλεκτρονικών τυχηρών παιγνίων εισέρχεται σε κατάσταση παιγνίων και παίζει, δεν μπορεί παρά να διεγείρει ζητήματα και να συμβάλει σε συζήτηση δημοσίου ενδιαφέροντος και ως εκ τούτου να είναι απαραίτητη σε κάθε δημοκρατικώς ευνομούμενη κοινωνία. Το γεγονός, του θεμιτού της αποκάλυψης και μετάδοσης πληροφοριών δημοσίου συμφέροντος επανέλαβε, μάλιστα, το ΕΔΔΑ πολύ

πρόσφατα στην υπόθεση που ήχθη ενώπιόν του, *Guja* κατά της Δημοκρατίας της Μολδαβίας¹², κρίνοντας ότι η αποστολή από υπάλληλο Εισαγγελίας αποδεικτικών στοιχείων σε εφημερίδα σχετικά με την άσκηση πίεσης στον Γενικό Εισαγγελέα από τον Αντιπρόεδρο του Κοινοβουλίου της Μολδαβίας σχετικά με ζητήματα που αφορούν την παράνομη συμπεριφορά της αστυνομίας, αποτελεί θεμιτό περιορισμό της ιδιωτικής ζωής του τελευταίου και νόμιμη άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης από τον εν λόγω υπάλληλο υπό το πρίσμα της ελεύθερης μετάδοσης των πληροφοριών. Έτσι, για μία ακόμα φορά το ΕΔΔΑ ανέδειξε τη σημασία της ελευθερίας της έκφρασης, χωρίς την οποία το άτομο δεν δύναται να συμμετέχει επί της ουσίας και κατά την προσωπική του βούληση στη δημόσια σφαίρα, στην έννοια της οποίας εμπίπτουν και οι πληροφορίες περί δημοσίων προσώπων ή ζητημάτων τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κοινή γνώμη.

III. Θετική υποχρέωση του κράτους για λήψη μέτρων για τη διασφάλιση της ιδιωτικής ζωής των ατόμων

Δεδομένου, επομένως, του ανωτέρω δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού του ατόμου, το ΕΔΔΑ επισήμανε στην παρούσα υπόθεση, λαμβάνοντας υπόψη ότι πρόκειται για διαφορά μεταξύ ιδιωτών, ότι το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν περιορίζεται απλώς στο να επιβάλλει στα κράτη του Συμβουλίου υποχρεώσεις αρνητικού χαρακτήρα, την αποχή δηλαδή από αυθαίρετες επεμβάσεις στον ιδιωτικό βίο των ατόμων. Διατάσσει, παράλληλα, και την υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων από πλευράς των κρατών, σύμφυτων με τον αποτελεσματικό σεβασμό του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου των ατόμων. Συνακόλουθα, η πρόβλεψη σε διάταξη νόμου, όπως εν προκειμένω, χρηματικών προστίμων εις βάρος των μέσων ενημέρωσης για παραβιάσεις της ιδιωτικότητας των ατόμων αποτελεί ένα μέτρο σύμφυτο και ικανό να επιτελέσει τον σκοπό της προστασίας της ιδιωτικής ζωής των ατόμων, τουλάχιστον σε προληπτικό επίπεδο, από τη στιγμή που είναι γενικό και δεν οδηγεί στο φαινόμενο του λεγόμενου "chilling effect", της γενικής δηλαδή αποτρεπτικής δράσης του δικαιώματος. Οδηγός για την κατανόηση της συγκεκριμένης έννοιας και της υποχρέωσης των κρατών για λήψη προληπτικών μέτρων, τα οποία, όμως, δεν πρέπει να οδηγούν σε γενική αποδυνάμωση του εκάστοτε δικαιώματος, αποτελεί η υπόθεση *Mosley* κατά *Ηνωμένου Βασιλείου*

11. Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, σ. 488.

12. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *Guja* κατά της Δημοκρατίας της Μολδαβίας (αριθμ. 2), απόφαση της 27^{ης} Φεβρουαρίου 2018.

ου¹³, όπου εξετάστηκε, στο πλαίσιο της υποχρέωσης του άρθρου 8 για λήψη θετικών μέτρων εκ μέρους των κρατών για την προστασία της ιδιωτικής ζωής των ατόμων, η δυνατότητα κατοχύρωσης μιας υποχρέωσης προ-γνωστοποίησης υπέρ των ενδιαφερομένων-ιδιωτών και κατά του Τύπου για δημοσιεύματα που σχετίζονται με την ιδιωτική ζωή των πρώτων. Μολονότι στην παρούσα υπόθεση δεν τέθηκαν ζητήματα γενικότερης «αποτρεπτικής επίδρασης» στη λειτουργία του Τύπου, μέσω των μέτρων που λήφθηκαν από την πλευρά του ελληνικού κράτους με την επιβολή χρηματικών κυρώσεων και παρά το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ απέρριψε την ανωτέρω υποχρέωση προ-γνωστοποίησης, κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε το σκεπτικό της απόφασης του ΕΔΔΑ, προκειμένου να γίνει αντιληπτό το μέτρο της δίκαιης στάθμισης των συμφερόντων που αυτό επιχειρεί και των επιτρεπτών περιορισμών που επιβάλλονται στα κατοχυρωμένα δικαιώματα. Επισήμανε, λοιπόν, ότι η αδιάκριτη επιβολή μίας τέτοιας υποχρέωσης προ-γνωστοποίησης σε υποθέσεις ιδιωτικότητας είναι δυνατόν να επιφέρει έναν υπέρμετρο και μη θεμιτό περιορισμό της ελευθερίας του Τύπου, καθώς δεν διαχωρίζει μεταξύ περισσότερο και λιγότερο επαχθών προσβολών του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή (π.χ. μεταξύ πυρήνα της οικειότητας της ιδιωτικής ζωής και άλλων εξωτερικότερων εκφάνσεών της), ιδίως, μάλιστα, εάν συνδεθεί επιπροσθέτως και με την επιβολή προστίμων ή κυρώσεων. Το τελευταίο, εάν συμβαίνει, θα έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση του ίδιου του πυρήνα του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, καθώς θα οδηγήσει στο φαινόμενο του «chilling effect», επιφέροντας μία γενικότερη «αποτρεπτική επίδραση» στη λειτουργία του Τύπου με τη μορφή της λογοκρισίας. Επιπροσθέτως, τόνισε ότι, δεδομένης της παντελούς έλλειψης ενός αντίστοιχου θεσμού στις δικαιοδοσίες των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης και, άρα, της έλλειψης ενός σχετικού consensus, η επιβολή μίας τέτοιας υποχρέωσης προ-γνωστοποίησης δεν κρίνεται αποτελεσματική. Κατέληξε, επομένως, ότι ναι μεν οι θετικές υποχρεώσεις των κρατών δεν εξαντλούνται στη λήψη κατασταλτικών μέτρων για την αποτελεσματική προστασία της ιδιωτικότητας και ότι συχνά και η λήψη προληπτικών μέτρων κρίνεται κάτι περισσότερο από αναγκαία, οφείλουν, όμως, τα κράτη να προστατεύουν τον πυρήνα των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και να απέχουν από μέτρα που μπορούν να παραλύσουν την ουσιαστική άσκηση αυτών.

13. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *A. Mosley κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση της 10^{ης} Μαΐου 2011.

IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Καταλήγοντας, οφείλουμε να τονίσουμε ότι η εξισορρόπηση μεταξύ των εδώ αναλυόμενων δικαιωμάτων, η οποία απασχολεί αρκετά συχνά το ΕΔΔΑ μέχρι και σήμερα, αποτελεί ένα δυσχερές και επίπονο έργο, δεδομένης, από τη μία πλευρά, της διεύρυνσης του πεδίου προστασίας της ιδιωτικής ζωής στη νομολογία του ΕΔΔΑ, και από την άλλη, της ευρείας προστασίας του Τύπου λόγω της αναγνώρισης της σπουδαιότητας του ρόλου του σε μία δημοκρατική κοινωνία. Βέβαια, δεν μπορούμε να μην παρατηρήσουμε και να μην ταυτιστούμε και με τη σχετική άποψη που έχει διατυπωθεί ότι παρά το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ δεν προβαίνει στην ιεράρχηση των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, η ελευθερία της έκφρασης και του τύπου έχουν δομηθεί σχεδόν ως «απόλυτα» δικαιώματα. Έτσι στην πλειονότητα των περιπτώσεων και με μικρές εξαιρέσεις, τα ενισχυμένα από τη σύζευξή τους με τη δημοκρατία δικαιώματα του άρθρου 10 υπερισχύουν έναντι των ατομικών δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ τα οποία εξυπηρετούν όχι δημόσιους, αλλά ατομικούς για τα υποκείμενά τους σκοπούς¹⁴. Οι παράμετροι, οι οποίες φαίνεται τελικά, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, να συνδιαμορφώνουν το πλαίσιο της νόμιμης άσκησης του δικαιώματος του πληροφορέιν, όταν το τελευταίο άπτεται ζητημάτων σχετικά με την ιδιωτική ζωή δημοσίων προσώπων είναι: α) η ζημία που προκλήθηκε στην ιδιωτική ζωή του προσώπου αυτού, β) οι επιπτώσεις των δημοσιευμάτων ή των φωτογραφιών, γ) εάν οι πληροφορίες αυτές ήταν ήδη γνωστές, δ) οι περιστάσεις υπό τις οποίες αποκτήθηκαν, ε) το γενικότερο πλαίσιο γύρω από το πρόσωπο και το δημοσίευμα και στ) η συμβολή του στο δημόσιο διάλογο¹⁵. Ορθώς, επομένως, το ΕΔΔΑ εντόπισε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, παραβίαση του δικαιώματος της προσφεύγουσας εταιρίας για ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών αναφορικά με το πρώτο βίντεο και την επιλογή του σχετικού προστίμου από το Ε.Σ.Ρ., καθώς, καίτοι μετέδιδε πληροφορίες σε σχέση με την προσωπική ζωή ενός δημοσίου προσώπου, ετίθεντο ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος, τα οποία λόγω της σπουδαιότητάς τους περιόρισαν θεμιτά, νόμιμα και κατ' αναλογίαν το δικαίωμα του ίδιου του προσώπου για σεβασμό στην ιδιωτική του ζωή¹⁶ και καταδίκασε, έτσι, την Ελλάδα για

14. Χ. ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ, Η κατοχύρωση της ελευθερίας του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου στην Ελληνική και Ευρωπαϊκή συνταγματική τάξη, εκδ. Σάκκουλα, 2014, σελ. 11.

15. ΕΔΔΑ, Υπόθεση *Verlagsgruppe News GmbH και Bobi κατά Αυστρίας*, απόφαση της 4^{ης} Δεκεμβρίου 2012.

16. Π. ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ, Δικαιώματα του Ανθρώπου, Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, Θεωρία-Νομολογία, εκδ. Σάκκου-

παραβίαση των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ. Γίνεται, επομένως, ευκόλως αντιληπτό ότι πρέπει να γίνεται προσεκτική κάθε φορά εξέταση των αντικρουόμενων συμπεριόντων με σκοπό τη δίκαιη εξισορρόπηση, καθώς και να μην τα προβλεπόμενα από την ελληνική εν προκειμένω νομοθεσία μέτρα κρίθηκαν κατάλληλα για τον σκοπό της αποτελεσματικής προστασίας της ιδιωτικής ζωής

λα, 2016, σ. 453.

του βουλευτή, ενώ παράλληλα δεν ήταν ικανά να οδηγήσουν στο ανωτέρω φαινόμενο του “chilling effect” όσον αφορά το δικαίωμα της προσφεύγουσας εταιρίας-τηλεοπτικού σταθμού για ελεύθερη μετάδοση των πληροφοριών, δεν σταθμίστηκαν, ωστόσο, σωστά τα συγκρουόμενα συμφέροντα των μερών, με αποτέλεσμα να περιοριστεί υπέρμετρα το δικαίωμα της τελευταίας, προσβάλλοντας τον πυρήνα της ελευθερίας της έκφρασής της, της ελεύθερης δηλαδή μετάδοσης των πληροφοριών σε ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

► Απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας

Θέσπιση με υπουργική απόφαση ανώτατου ορίου ηλικίας για πρόσβαση ιατρού σε θέση Επιμελητή Β' στο ΕΣΥ και αρχή της ίσης μεταχείρισης. Προϋποθέσεις επιτρεπτών αποκλίσεων

διακρίσεις λόγω ηλικίας – πρόσβαση σε δημόσια θέση – αρχή της ισότητας – Οδηγία 2000/78/ΕΚ – διορισμός ιατρού σε θέση Επιμελητή Β' στο ΕΣΥ – ανώτατο ηλικιακό όριο – δυσμενής μεταχείριση – μη νόμιμη η θέσπιση ηλικιακού ορίου με υπουργική απόφαση

ΣτΕ (Τμ. Γ'), απόφαση αριθμ. 3184/2017, 07.12.2017

Με την έφεσή του, ο εκκαλών ζητεί από το Δικαστήριο την εξαφάνιση της 307/2009 απόφασης του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας, με την οποία ακυρώθηκε η απόφαση του Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης σχετικά με τον διορισμό του εκκαλούντος σε θέση Επιμελητή Β' χειρουργικής θώρακα, του κλάδου ιατρών ΕΣΥ, ύστερα από αίτηση ακύρωσης της εφεσίβλητης. Κεντρικό νομικό ζήτημα αποτέλεσε η νομιμότητα ή μη του ανώτατου ηλικιακού ορίου των 45 ετών που καθιερώθηκε με την ΔΙΠΠ/Φ. ΕΠ.9/5625/4.3.2003 απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης για την πρόσβαση σε θέση Επιμελητή Β' στο ΕΣΥ.

Το ΣτΕ, αναγνωρίζοντας ότι η απαγόρευση των διακρίσεων συνδεόμενη με βάση την ηλικία αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κάθε παρέκκλιση από την εν λόγω αρχή πρέπει να ερμηνεύεται στενά, έκρινε ότι η υπουργική απόφαση που θέτει το συγκεκριμένο ηλικιακό όριο για την πρόσβαση στην επίμαχη θέση εισάγει δυσμενή μεταχείριση σε συνάρτηση με την ηλικία κατά παράβαση των διατάξεων των άρθρων 4 παρ. 1 και 2 παρ. 5 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και, συνεπώς, είναι μη νόμιμη. Κατόπιν τούτου, απέρριψε την έφεση και επικύρωσε την εκκαλούμενη απόφαση.

Παρατηρήσεις

*Φωτεινή Εμβολιάδου**

I. Ιστορικό

Οι διάδικοι συμμετείχαν σε διαδικασία επιλογής για μία θέση Επιμελητή Β' χειρουργικής θώρακα σε Θωρακοχει-

ρουργική Κλινική πανεπιστημιακού νοσοκομείου. Μεταξύ των τυπικών προσόντων που όφειλαν να έχουν οι υποψήφιοι, συγκαταλεγόταν, όπως όριζε η από 20.03.2006 προκήρυξη, η μη συμπλήρωση της ηλικίας των σαράντα πέντε (45) ετών μέχρι τον χρόνο λήξης της προθεσμίας υποβολής των δικαιολογητικών, ήτοι 13.04.2006. Ο συγκεκριμένος περιορισμός δεν ίσχυε, σύμφωνα με το κείμενο της προκήρυξης, για ιατρούς που υπηρετούσαν ήδη στο Εθνικό Σύστημα Υγείας (εφεξής ΕΣΥ) κατά τον κρίσιμο αυτό χρόνο και επιθυμούσαν διορισμό σε διαφορετική θέση του κλάδου. Το αρμόδιο συμβούλιο επιλογής κατέταξε πρώτη σε σειρά αξιολόγησης την εφεσίβλητη, παρά το γεγονός ότι είχε ξεπεράσει το απαιτούμενο ηλικιακό όριο κατά τρεις περίπου μήνες, όπως ανέδειξε ο εκκαλών – και δεύτερος στην κατάταξη – με ενστάσεις κατά της εισηγητικής έκθεσης, με τη σκέψη ότι η εφεσίβλητη υπηρετούσε ήδη στο συγκεκριμένο νοσοκομείο ως επικουρική ιατρός και άρα εξαιρούνταν του ανωτέρω περιορισμού. Ωστόσο, ο Υπουργός Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης έκρινε κατά τη διενέργεια ελέγχου νομιμότητας ότι η συμμετοχή της εφεσίβλητης στη διαδικασία επιλογής δεν ήταν νόμιμη, υιοθετώντας σχετικά γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους¹, σύμφωνα με την οποία οι επικουρικοί ιατροί δεν εξαιρούνται από τον περιορισμό του ανωτάτου ηλικιακού ορίου για τον διορισμό τους στο ΕΣΥ. Ακολούθως, το συμβούλιο επιλογής με νέο πρακτικό κατέταξε πρώτο κατά σειρά αξιολόγησης τον εκκαλούντα, ο οποίος και διορίστηκε μετά την έκδοση σχετικής υπουργικής απόφασης στην προκηρυχθείσα θέση με πενταετή θητεία.

Η εφεσίβλητη προχώρησε σε άσκηση της από 30.05.2008 αίτησης ακύρωσης κατά της πράξεως διορισμού του εκκαλούντα ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας, αμφισβητώντας, μεταξύ άλλων, τη νομιμότητα του όρου της προκήρυξης αναφορικά με το ανώτατο όριο ηλικίας των 45 ετών για την πρόσβαση σε θέση Επιμελητή Β'. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι ο καθορισμός ανώτατου ηλικιακού ορίου αντιβαίνει στην αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, όπως αυτή προστατεύεται με το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 1 αυτού, αλλά και στις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Εφετείο, με την υπ' αριθμόν 307/2009 απόφασή του, έκανε δεκτή την αίτηση ακύρωσης και με νέα υπουργική απόφαση ανακλήθηκε ο διορισμός του εκκαλούντα, ενώ στη θέση του διορίστηκε η εφεσίβλητη για το υπόλοιπο της θητείας. Στις 12.11.2009, ο εκκαλών κατέθεσε έφε-

* LL.M, Δικηγόρος, Μέλος της Νομικής Υπηρεσίας του Οικουμενικού Προγράμματος Προσφύγων της Εκκλησίας της Ελλάδος

1. ΝΣΚ Γνωμοδότηση 406/2007, Τμήμα Δ'.

ση ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας (εφεξής ΣτΕ), η οποία συζητήθηκε στις 04.06.2015.

II. Νομικό πλαίσιο

Κατά πάγια νομολογία², η υπηρεσιακή κατάσταση των ιατρών του ΕΣΥ, επομένως και το ζήτημα του διορισμού τους, διέπεται από ειδικές διατάξεις και, συμπληρωματικά μόνο, από τις διατάξεις του Υπαλληλικού Κώδικα, στις οποίες οι ειδικές αυτές διατάξεις παραπέμπουν. Με το άρθρο 26 παρ. 2 του Ν. 1397/1983, ορίστηκε αρχικά ανώτατο όριο ηλικίας 45 ετών για την πρόσληψη ιατρών σε θέση Επιμελητή Β' στον κλάδο του ΕΣΥ. Το εν λόγω όριο ανήλθε, δυνάμει του άρθρου 65 παρ. 2 περ. α' του Ν. 2071/1992, στα 50 έτη, ενώ στη συνέχεια με το άρθρο 34 παρ. 6 του Ν. 2519/1997 επανήλθε στα 45 έτη, όπως και ίσχυε κατά την έκδοση της υπό κρίση προκήρυξης³. Στις ίδιες διατάξεις, προβλέπεται επίσης ρητώς η εξαίρεση όσων υπηρετούν ήδη στον κλάδο του ΕΣΥ από τα προβλεπόμενα όρια ηλικίας, κάτι που έχει επιβεβαιωθεί και νομολογιακά στο παρελθόν⁴. Ως προς το χρονικό σημείο με βάση το οποίο κρίνεται η συνδρομή ή μη των τυπικών προσόντων, συμπεριλαμβανομένης της μη υπέρβασης του καθορισμένου από τον νόμο ηλικιακού ορίου, κρίσιμος είναι ο χρόνος λήξης της προθεσμίας υποβολής των απαραίτητων δικαιολογητικών⁵.

Περαιτέρω, με το άρθρο 10 παρ. 11 του Ν. 3051/2002 περί ειδικών θεμάτων προσλήψεων ορίστηκε ότι: «Καταργείται το ανώτατο όριο ηλικίας πρόσληψης ή διορισμού στο Δημόσιο, τα Ν.Π.Δ.Δ., Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού και τα Ν.Π.Ι.Δ. του δημόσιου τομέα της παρ. 1 του άρθρου 14 του Ν. 2190/1994, όπως αυτό ισχύει, και της παρ. 3 του άρθρου 1 του Ν. 2527/1997... Ειδικά όρια ηλικίας που απαιτούνται από τη φύση και τις ιδιαιτερότητες των καθηκόντων των προς πλήρωση θέσεων μπορεί να καθορίζονται με την οικεία προκήρυξη, μετά από γνώμη του οικείου φορέα και απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης». Δυνάμει της ανωτέρω διάταξης, εκδόθηκε η ΔΙΠΠ/Φ. ΕΠ.9/5625/4.3.2003 απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών,

Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, η οποία καθόρισε τα ανώτατα ηλικιακά όρια διορισμού σε θέσεις του κλάδου ιατρών ΕΣΥ ως εξής: α) για τους Επιμελητές Β' στα 45 έτη, β) για τους Επιμελητές Α' στα 50 έτη και γ) για τους Διευθυντές στα 55 έτη. Ως δικαιολογητικός λόγος αναφέρεται η «ιδιάζουσα φύση και τα καθήκοντα του εν λόγω προσωπικού».

Σε επίπεδο ευρωπαϊκού δικαίου, σχετική με την υπόθεση είναι η Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000 για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, η οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 3304/2005. Σύμφωνα με το ανωτέρω πλαίσιο, απαγορεύεται τόσο η άμεση όσο και η έμμεση μορφή διάκρισης που στηρίζεται σε ένα από τα προστατευόμενα χαρακτηριστικά του άρθρου 1 της Οδηγίας, συμπεριλαμβανομένης και της ηλικίας⁶. Μολαταύτα, η αρχή της ίσης μεταχείρισης είναι δεκτική γενικών και ειδικών περιορισμών, οι οποίοι προβλέπονται, μεταξύ άλλων, στο άρθρο 7, άρθρο 9 παρ. 1 και άρθρο 11 παρ. 1 του Ν. 3304/2005 (αντίστοιχα, άρθρο 2 παρ. 5, άρθρο 4 παρ. 1 και άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας).

III. Απόφαση του ΣΤΕ

Αρχικά, το ΣτΕ εκτίμησε πως μόνο το γεγονός ότι η εφεσίβλητη δεν διατύπωσε επιφύλαξη κατά τη συμμετοχή της στον διαγωνισμό δεν συνεπάγεται ανεπιφύλακτη αποδοχή των όρων της προκήρυξης⁷. Επομένως, θεώρησε πως υπάρχει έννομο συμφέρον και ο σχετικός λόγος έφεσης του εκκαλούντος απορρίφθηκε ως αβάσιμος. Ακολουθώντας μια αναλυτική περιγραφή του νομικού πλαισίου ως προς το καθεστώς των ιατρών του κλάδου ΕΣΥ και τον καθορισμό των ορίων ηλικίας για τον διορισμό τους, το δικαστήριο εστιάζει στην έννοια της ίσης μεταχείρισης με ιδιαίτερη έμφαση στην Οδηγία 2000/78/ΕΚ. Αφού επισημάνει ότι η απαγόρευση διακρίσεων έχει αναχθεί από το ΔΕΕ σε γενική αρχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπενθυμίζει ότι κατά ρητή πρόβλεψη της Οδηγίας⁸, η εν λόγω αρχή δεν πρέπει να θίγει «τα μέτρα που προβλέπει ο εθνικός νόμος και τα οποία σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαία για...την προστασία της υγείας». Στη συνέχεια, μέσω της επίκλησης σε σχετική νομολογία του ΔΕΕ, ορίζει τις περιπτώσεις επιτρεπτών αποκλίσεων από την απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας στον τομέα της απασχόλησης και εργασίας⁹. Αυτές είναι: α) η περίπτωση που, «ενόψει της φύσεως των συγκεκριμένων

2. ΣτΕ (Ολ.) 1886/2005, 17.06.2005.

3. Ήδη κατά τη δημοσίευση της υπό σχολιασμό απόφασης του ΣτΕ, το ηλικιακό όριο είχε ανέλθει και πάλι στα 50 έτη, δυνάμει του άρθρου 35 παρ. 2 του Ν. 4368/2016, γεγονός που αναφέρεται στην απόφαση. Σημειώνεται ότι κατά το χρόνο συγγραφής του παρόντος κειμένου, έχει καταργηθεί ο περιορισμός του ορίου ηλικίας για όλους τους βαθμούς ιατρών του κλάδου ΕΣΥ (Επιμελητής Α', Επιμελητής Β', Διευθυντής) με το τέταρτο άρθρο του Ν. 4528/2018 (ΦΕΚ Α' 50/16.03.2018), όπως αυτό αντικατέστησε το άρθρο 26 παρ. 2 του Ν. 1397/1983.

4. Ενδεικτικά, ΔΕφ. Αθ. (Ακυρ.) 1182/2009, 26.02.2009, ΣτΕ 4634/1995, 28.09.1995, σκ. 3 και 4.

5. ΔΕφ. Θεσ. 1244/2012, 02.07.2012, σκ. 5, ΔΕφ Αθ (Ακυρ.) 1182/2009, 26.02.2009, σκ. 4 και 5, ΣτΕ 2725/2007, 27.09.2007, σκ. 4, ΣτΕ 3530/2006, 30.11.2006.

6. ΔΕΕ C-447/09, Prigge κ.λπ., 13.09.2011, ECLI:EU:C:2011:573. ΔΕΚ C-411/05, Palacios de la Villa, 16.10.2007, ECLI:EU:C:2007:604.

7. ΣτΕ 3184/2017, 07.12.2017, σκ. 4.

8. Οδηγία 2000/78/ΕΚ, άρθρο 2 παρ. 5, Ν. 3304/2005, ΦΕΚ Α' 16/27.01.2005, άρθρο 7 παρ. 2.

9. ΣτΕ 3184/2017, 07.12.2017, σκ. 8.

επαγγελματικών δραστηριοτήτων και του πλαισίου εντός του οποίου αυτές ασκούνται, οι φυσικές ικανότητες των υποψηφίων αποτελούν χαρακτηριστικό συνδεδεμένο με την ηλικία τους, το οποίο αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική προϋπόθεση, δηλ. χαρακτηριστικό ουσιώδους σημασίας σε σχέση με την ικανότητα ασκήσεως των εν λόγω δραστηριοτήτων και εφόσον η προϋπόθεση αυτή είναι ανάλογη και ο επιδιωκόμενος σκοπός θεμιτός»¹⁰ και β) η περίπτωση που «στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου εξυπηρετούνται θεμιτοί σκοποί κοινωνικής πολιτικής, ιδίως δε σκοποί που συνδέονται με την πολιτική της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας ή της επαγγελματικής κατάρτισης»¹¹. Βάσει αυτών, το ΣτΕ κατέληξε ότι η καθιέρωση της ηλικίας των 45 ετών ως ορίου για την πρόσβαση σε θέση Επιμελητή Β' συνιστά δυσμενή μεταχείριση συνδεδεμένη με την ηλικία, καθώς το εν λόγω όριο δεν αποτελεί ουσιαστική επαγγελματική προϋπόθεση για την άσκηση της συγκεκριμένης επαγγελματικής δραστηριότητας, αλλά ούτε και μέτρο πρόσφορο και αναγκαίο για την επίτευξη του θεμιτού σκοπού, της προστασίας της υγείας, κυρίως διότι: α) το όριο ηλικίας αυξομειώνεται συνεχώς, β) οι ιδιώτες ιατροί μπορούν να ασκούν το επάγγελμα και μετά τη συμπλήρωση της ηλικίας των 45 ετών, γ) το όριο ηλικίας δεν ισχύει για ιατρούς των άγονων περιοχών, για επικουρικούς ιατρούς ή για ιατρούς που υπηρετούν ήδη στο ΕΣΥ.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι με τη συγκεκριμένη απόφαση το ΣτΕ δείχνει να απομακρύνεται από τη θέση που είχε διατυπωθεί σε παλαιότερα νομολογιακά παραδείγματα. Σε προηγούμενες αποφάσεις, η νομολογία φαίνεται να μην είχε θέσει υπό αμφισβήτηση τη νομιμότητα του ηλικιακού περιορισμού και εξέταζε απλώς τη συνδρομή του ή μη κατά τον κρίσιμο χρόνο¹². Ειδικότερα, στις

υπ' αριθμόν 977/2013 και 1781/2014 αποφάσεις, το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών είχε κρίνει ότι το ίδιο όριο των 45 ετών για την πρόσβαση σε θέση Επιμελητή Β' δεν παραβιάζει το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος ούτε την Οδηγία 2000/78/ΕΚ, με το σκεπτικό ότι το συγκεκριμένο όριο ηλικίας είναι εύλογο κατά την κοινή πείρα, δικαιολογείται από τις ειδικές συνθήκες εργασίας των ιατρών του κλάδου ΕΣΥ και εξυπηρετεί την επιδίωξη σκοπού δημοσίου συμφέροντος¹³. Διαφορά υπάρχει, ακόμη, στην προσέγγιση του νομικού ζητήματος από το ΣτΕ και το δικαστήριο που εξέδωσε την εκκαλούμενη απόφαση (Διοικητικό Εφετείο Λάρισας). Παρ' όλο που οι δύο αποφάσεις καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα, ότι δηλαδή ο καθορισμός του ορίου ηλικίας δεν είναι πρόσφορος ούτε αναγκαίος για την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος, η μεν απόφαση 307/2009 του Διοικητικού Εφετείου Λάρισας αναγνωρίζει παράβαση του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος, ενώ η υπό σχολιασμό απόφαση του ΣτΕ στοιχειοθετεί την παράβαση στις διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 1 και άρθρου 2 παρ. 5 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

Η ενδιαφέρουσα ερμηνεία της αρχής της ίσης μεταχείρισης υπό το πρίσμα του ευρωπαϊκού δικαίου, σε συνδυασμό με τις παραπομπές στην πλούσια νομολογία του ΔΕΕ, συνιστά ένα αρκετά θετικό δείγμα ουσιαστικής εφαρμογής των αρχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από ένα εθνικό δικαστήριο. Ακόμη, αντικατοπτρίζει τη σπουδαία συμβολή του δικαίου της Ένωσης στην ορθή απονομή δικαιοσύνης, αλλά και στην αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσα στην εσωτερική έννομη τάξη.

10. ΔΕΕ C-229/08, *Wolf*, 12.01.2010, ECLI:EU:C:2010:3.

11. ΔΕΚ C-88/08, *Hütter*, 18.06.2009, ECLI:EU:C:2009:381, ΔΕΚ C-388/07, *Age Concern England*, 05.03.2009, ECLI:EU:C:2009:128.

12. Ο.π., υποσημ. 6.

13. ΔΕφ. Αθ. (Ακυρ.) 1781/2014, 26.06.2014, σκ. 7, ΔΕφ. Αθ. (Ακυρ.) 977/2013, 29.03.2013, σκ. 6. Ανάλογη ερμηνεία υιοθετείται και στην απόφαση 851/2011 του ΣτΕ, όπου κρίθηκε ότι το ανώτατο όριο ηλικίας των 35 ετών για τη συμμετοχή στις εξετάσεις Ειρηνοδικών δεν αντίκειται στις διατάξεις της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και στο Σύνταγμα.

► 28^ο Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Ευρωπαϊκού Δικαίου “FIDE”

Το 28ο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Ευρωπαϊκού Δικαίου (Fédération Internationale pour le Droit Européen – FIDE) πραγματοποιήθηκε στο Συνεδριακό Κέντρο του Εστορίλ της Πορτογαλίας από τις 23 έως τις 26 Μαΐου 2018.

Η FIDE, που έχει συσταθεί το 1961, τρία χρόνια δηλαδή μετά την ίδρυση της ΕΟΚ, προάγει τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών ενώσεων ευρωπαϊκού δικαίου οι οποίες λειτουργούν σε όλα τα κράτη μέλη. Η δραστηριότητα της FIDE επικεντρώνεται στη μελέτη και εμβάθυνση του ευρωπαϊκού δικαίου και των θεσμών της Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό, διοργανώνεται κάθε δύο χρόνια, από την εκάστοτε προεδρεύουσα της FIDE εθνική ένωση, ένα από τα πλέον σημαντικά διεθνή συνέδρια στον χώρο του ευρωπαϊκού δικαίου, όπου αναλύονται τρεις επίκαιρες και καινοφανείς θεματικές (topics). Στα συνέδρια της FIDE συμμετέχουν εξέχοντες ακαδημαϊκοί, δικαστές και εισαγγελείς των ενωσιακών και των εθνικών δικαστηρίων, στελέχη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δικηγόροι, που από διαφορετικές αφετηρίες ο καθένας συζητούν και ανταλλάσσουν απόψεις για την ανάπτυξη του ευρωπαϊκού δικαίου και το μέλλον της Ένωσης.

Στο φετινό συνέδριο, που διοργάνωσε η Πορτογαλική Ένωση για το Ευρωπαϊκό Δίκαιο (APDE) και όπου συμμετείχαν περισσότερα από 550 άτομα, οι τρεις θεματικές αφορούσαν, η πρώτη την εσωτερική αγορά και την ψηφιακή οικονομία (Topic I: “The internal market and the digital economy”), η δεύτερη τη φορολογία, τις κρατικές ενισχύσεις και τη νόθευση του ανταγωνισμού (Topic II: “Taxation, State aid and distortions of competition”) και η τρίτη τις εξωτερικές σχέσεις της Ένωσης (Topic III: “The external dimension of the EU policies”).

Η διευθύντρια ερευνών του ΚΔΕΟΔ και συντονίστρια της MoKE, Δρ Ευτυχία Μουαμελετζή και η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ και στέλεχος της MoKE, κ. Αικατερίνη Σγουρίδου, από κοινού με την επίκουρη καθηγήτρια του ΑΠΘ, κ. Αικατερίνη Σαββαΐδου, ήταν οι εθνικές εισηγήτριες της χώρας μας για τη δεύτερη θεματική, η οποία είχε ως βασικό αντικείμενό της τη μελέτη των λεγόμενων ειδικών φορολογικών αποφάσεων (tax rulings) που απασχόλησαν εκτενώς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις πρόσφατες αποφάσεις της σχετικά με τις ειδικές τιμολογιακές ρυθμίσεις στους ομίλους των πολυεθνικών εταιριών (υποθέσεις Fiat, Apple, Starbucks, Amazon). Οι αποφάσεις αυτές της Επιτροπής, που ήδη ελέγχονται από τα δικαστήρια της ΕΕ, διατάσσουν τα συγκεκριμένα κράτη μέλη, που εξέδωσαν τις αποφάσεις “tax rulings”, να ανακτήσουν από τους εν λόγω ομίλους μεγάλα χρηματικά ποσά, τα οποία κρίθηκαν ότι συνιστούν παράνομες και ασυμβίβαστες κρατικές ενισχύσεις. Στην ίδια θεματική συζητήθηκαν και ζητήματα που

προκύπτουν κατά την εφαρμογή των συμβάσεων αποφυγής διπλής φορολογίας (double tax treaties) και των διμερών επενδυτικών συμφωνιών (Bilateral Investment Treaties – BITs), καθώς και ζητήματα ανάκτησης παράνομων κρατικών ενισχύσεων.

Οι κ.κ. Δέσποινα Αναγνωστοπούλου, αναπληρώτρια καθηγήτρια του ΠΑΜΑΚ, και Σύλβια Σταυρίδου, επίκουρη καθηγήτρια του ΔΠΘ, ήταν οι εθνικές εισηγήτριες για την πρώτη θεματική, ενώ η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου του Λουξεμβούργου, κ. Ελευθερία Νεφράμη, για την τρίτη θεματική, αντίστοιχα.

Το ιδιαίτερα επιτυχημένο 28ο συνέδριο της FIDE ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση από τους γενικούς εισηγητές των συμπερασμάτων για κάθε θεματική και με μία στρογγυλή τράπεζα για το φλέγον ζήτημα του Brexit, στην οποία προήδρευσε ο καθηγητής κ. Βασίλειος Σκουρής, Πρόεδρος του ΚΔΕΟΔ.

Αικατερίνη Σγουρίδου

► Εναρκτήρια εκδήλωση του Προγράμματος Διδυμοποίησης με το Αζερμπαϊτζάν με θέμα «Ενίσχυση του Υπουργείου Φορολογίας της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν σε θέματα ενδο-ομιλικών συναλλαγών και στην ανάπτυξη μέτρων κατά της φοροαποφυγής»

Στις 17 Απριλίου 2018, πραγματοποιήθηκε στο Μπακού του Αζερμπαϊτζάν η εναρκτήρια εκδήλωση του Προγράμματος Διδυμοποίησης (Twinning), που έχει αναλάβει να υλοποιήσει το ΚΔΕΟΔ σε συνεργασία με την Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ) και το Υπουργείο Φορολογίας του Αζερμπαϊτζάν.

Το ΚΔΕΟΔ, το οποίο υπέβαλε την πρόταση σε συνεργασία με την ΑΑΔΕ, επελέγη από την ΕΕ ως φορέας υλοποίησης του εν λόγω προγράμματος, κατόπιν διεθνούς διαγωνιστικής διαδικασίας. Το πρόγραμμα, διάρκειας δύο χρόνων, έχει ως στόχο την παροχή τεχνογνωσίας από την ΑΑΔΕ προς το Υπουργείο Φορολογίας του Αζερμπαϊτζάν για τη θέσπιση ενός αποτελεσματικού νομικού πλαισίου για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής σε ζητήματα ενδο-ομιλικών συναλλαγών.

Την εκδήλωση άνοιξε ο Υπουργός Φορολογίας του Αζερμπαϊτζάν, κ. Mikayil Jabbarov, και ακολούθησε ο Πρέσβης της Ελλάδας στο Αζερμπαϊτζάν, κ. Νικόλαος Δ. Κανέλλος. Στη συνέχεια, τον λόγο πήρε ο Πρέσβης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Μπακού, κ. Kestutis Jancauskas και η εκπρόσωπος του ΚΔΕΟΔ, κ. Έλσα Αδαμαντίδου. Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης, οι ομιλητές τόνισαν τη μεγάλη σημασία του προγράμματος όσον αφορά τη δημιουργία ευνοϊκού επιχειρηματικού και επενδυτικού κλίματος, τη βελτιστοποίηση του εθνικού φορολογικού συστήματος

και την περαιτέρω βελτίωση της υφιστάμενης συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Αζερμπαϊτζάν.

Στην εκδήλωση παρευρέθησαν υψηλόβαθμα στελέχη της κυβέρνησης του Αζερμπαϊτζάν και εκπρόσωποι ξένων πρεσβειών του Μπακού, ενώ από την Ελλάδα συμμετείχαν στελέχη της Ελληνικής Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων συμβάλλοντας ουσιαστικά στην προσπάθεια της ΕΕ για συνεργασία με την κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν στη φορολογική διοίκηση.

Νικόλαος Γαϊτενίδης

► Διήμερο Συνέδριο «Σύγχρονα θέματα του δικαίου απαγόρευσης των διακρίσεων και η Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα των Α.Με.Α.»

Η έδρα Jean Monnet της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. «Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων στην ΕΕ και Συγκριτικοί Νομικοί Πολιτισμοί», υπό την επιστημονική διεύθυνση της Διευθύντριας του ΚΔΕΟΔ, καθηγήτριας κ. Χριστίνας Δεληγιάννη-Δημητράκου, το ΚΔΕΟΔ, το Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης και το Ακαδημαϊκό Δίκτυο για τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και τα Κοινωνικά Δικαιώματα (RACSE), συνδιοργάνωσαν με ιδιαίτερη επιτυχία στη Θεσσαλονίκη, διήμερη επιστημονική εκδήλωση, τη Δευτέρα 23 και την Τρίτη 24 Απριλίου 2018, με τίτλο «Σύγχρονα θέματα του δικαίου απαγόρευσης των διακρίσεων και η Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα των Α.Με.Α.». Το συνέδριο είχε ως γλώσσες εργασίας την ελληνική και τη γαλλική, με ταυτόχρονη διερμηνεία. Οι κύριοι θεματικοί άξονες του συνεδρίου ήταν δύο: αφενός, αναλύθηκαν διάφορα επίκαιρα ζητήματα του δικαίου της απαγόρευσης των διακρίσεων και, αφετέρου, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις διακρίσεις λόγω αναπηρίας και στην επίδραση της Σύμβασης του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (Α.Με.Α) στην ελληνική έννομη τάξη.

Την πρώτη ημέρα του συνεδρίου, οι εργασίες του φιλοξενήθηκαν στο αμφιθέατρο «Δημήτριος Ευρυγίνης» του ΚΔΕΟΔ. Την εισαγωγική ομιλία του συνεδρίου, με τίτλο «Διακρίσεις στην εργασία: Η πρόσφατη ευρωπαϊκή νομολογία», παρουσίασε, υπό την προεδρία του καθηγητή κ. Βασιλείου Σκουρή, Προέδρου του ΚΔΕΟΔ, ο κ. Michel Miné, καθηγητής στην Έδρα Εργατικού Δικαίου και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Conservatoire National d'Arts et Métiers. Εν συνέχεια, στην πρώτη πρωινή συνεδρία, υπό την προεδρία του καθηγητή κ. Ιωάννη Κουκιάδη, συμμετείχαν οι κ.κ. Thérèse Aubert Monpreysen, καθηγήτρια και δικαστής στο γαλλικό Ακυρωτικό Δικαστήριο, Στέργιος Κοφίνης, Δ.Ν., πρωτοδίκης διοικητικών δικαστηρίων, και Σταματίνα Γιαννακούρου, επίκουρη καθηγήτρια εργατικού δικαίου στη νομική σχολή του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου. Η δεύτερη πρωινή συνεδρία, υπό την προεδρία της καθηγήτριας κ. Χριστίνας Δεληγιάννη-

Δημητράκου, περιλάμβανε εισηγήσεις των καθηγητών κ.κ. Δημήτρη Ζερδελή και Άγγελου Στεργίου, καθώς και του δικηγόρου, Δ.Ν. κ. Παναγιώτη Μπουμπουχερόπουλου. Ακολούθως, πραγματοποιήθηκαν οι δύο απογευματινές συνεδρίες της πρώτης ημέρας, που αφορούσαν τη Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα των Α.Με.Α. Τα θέματα της πρώτης απογευματινής συνεδρίας ανέλυσαν, υπό την προεδρία του καθηγητή και μέλους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης κ. Πέτρου Στάγκου, οι κ.κ. Michel Blatman, επίτιμος δικαστής στο γαλλικό Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ανδρέας Ποττάκης, Συνήγορος του Πολίτη, και Ιωάννης Βαρδακαστάνης, Πρόεδρος της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.-Α.μεΑ.) και του European Disability Forum. Κατόπιν, στη δεύτερη απογευματινή συνεδρία, υπό την προεδρία της αναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Δέσποινας Αναγνωστοπούλου, ανέπτυξαν τις απόψεις τους για την προστασία των δικαιωμάτων των Α.με.Α. ο καθηγητής κ. Αχιλλέας Κουτσουράδης, οι δικηγόροι κ.κ. Σωτήριος Κοτρώνης, Δ.Ν., Άννα Μπενιουδάκη, Δ.Ν., και Ευανθία Καρδούλια, υποψήφια Δ.Ν., ενώ η κ. Έλσα Αδαμαντίδου, συντονίστρια της ΜοΠαΔιΣ του ΚΔΕΟΔ προσέγγισε το θέμα από τη σκοπιά των δημοσίων συμβάσεων.

Τη δεύτερη ημέρα του συνεδρίου οι εργασίες συνεχίστηκαν στο κτίριο της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ, με εισηγήσεις για ειδικότερα ζητήματα του δικαίου της μη διάκρισης. Υπό την προεδρία του κ. Δημητρίου Γούλα, δικηγόρου, ΔΝ και μεταδιδακτορικού ερευνητή στο ΚΔΕΟΔ, παρουσιάστηκαν οι εισηγήσεις της κ. Κωνσταντίνης Μπρούσα, δικηγόρου και υποψήφιας Δ.Ν., καθώς και των μεταπτυχιακών φοιτητών και φοιτητριών κ.κ. Νατάσας Καραγιάννη, Νικόλα Τρυψιάνη, Κρυσταλλίας Μουτάφη, Γεώργου Χιονίδη, Ανθής Αργυρίου και Μαρίας Σισκοπούλου.

Το συνέδριο διερεύνησε όλες τις πτυχές της σημαντικής και πολύ επίκαιρης θεματικής της απαγόρευσης των διακρίσεων, με εκτενείς αναφορές στη διάκριση λόγω αναπηρίας. Στην επιτυχία του συνεδρίου συνετέλεσε τόσο η εμπάθυση των εισηγητών στα επιμέρους ζητήματα όσο και οι εύστοχες ερωτήσεις και παρατηρήσεις των συμμετεχόντων.

Δημήτριος Γούλας

► Συνέδριο του ΕΜΔΔΟΕ για την απονομή της δικαιοσύνης

Το Εργαστήριο Μελέτης για τη Διαφάνεια, τη Διαφθορά και το Οικονομικό Έγκλημα (ΕΜΔΔΟΕ) της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ, σε συνεργασία με την Εταιρία Δικαστικών Μελετών και τον Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης διοργάνωσαν διήμερο συνέδριο με τίτλο: «Η απονομή της δικαιοσύνης ως βασικός πυλώνας της ευνομούμενης πο-

λιτείας: Σύγχρονες προκλήσεις βελτίωσης του ελληνικού συστήματος».

Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή 4 και το Σάββατο 5 Μαΐου 2018, στο Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης. Ο Πρόεδρος του ΚΔΕΟΔ, καθηγητής Βασίλειος Σκουρής, παρουσίασε την εισαγωγική ομιλία του συνεδρίου, αναφερόμενος στους στόχους που οφείλει να εξυπηρετεί η απονομή της δικαιοσύνης ως τρίτη πολιτειακή λειτουργία στο σύγχρονο κράτος δικαίου.

Στη συνέχεια, η απογευματινή συνεδρία της πρώτης ημέρας ολοκληρώθηκε με τις ομιλίες του εφέτη κ. Σπυρίδωνος Γεωργουλέα και των καθηγητών κ.κ. Γεώργιου Δέλλιου και Καλλιόπης Μακρίδου, οι οποίοι, υπό την προεδρία του Αντιπροέδρου του Αρείου Πάγου και Γενικού Διευθυντή της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργιών, κ. Δημητρίου Κράνη, ανέπτυξαν ζητήματα σχετικά με την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης, εντοπίζοντας τα προβλήματα, αναζητώντας τα αίτιά τους και προτείνοντας συγκεκριμένους τρόπους αντιμετώπισής τους.

Η δεύτερη ημέρα του συνεδρίου περιλάμβανε δύο ενότητες.

Στην πρωινή συνεδρία του Σαββάτου, στην οποία προήδρευσε ο Αρεοπαγίτης ε.τ. και Πρόεδρος της Εταιρίας Δικαστικών Μελετών κ. Ιωάννης Χαμηλοθώρης, οι δικαστικοί λειτουργοί, κ.κ. Αντώνιος Αλαπάντας, Πρόεδρος Πρωτοδικών, και Αντώνιος Ελευθεριάνος, Εισαγγελέας Πρωτοδικών, καθώς και οι καθηγητές κ.κ. Μαρία Καϊάφα-Γκμπάντι και Λάμπρος Μαργαρίτης προσέγγισαν τα προβλήματα και τις δυσλειτουργίες στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης.

Η τελευταία μεσημβρινή συνεδρία είχε ως αντικείμενο τη διοικητική δίκη. Υπό την προεδρία της κ. Αικατερίνης Σακελλαροπούλου, Αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, οι ομιλητές κ.κ. Βασίλειος Ανδρουλάκης, Πάρεδρος στο ΣτΕ, Ιωάννης Συμεωνίδης, καθηγητής και Αντεπίτροπος της Γενικής Επιτροπείας της Επικράτειας των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, και Μιχαήλ Πικραμένος, αναπληρωτής καθηγητής και Σύμβουλος στο ΣτΕ, εξέφρασαν τις απόψεις τους για την ανάγκη συνδυασμού της εύλογης ταχύτητας και αποτελεσματικότητας κατά την απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης με τον δίκαιο χαρακτήρα που οφείλει να έχει η διοικητική, όπως και κάθε άλλη, δίκη.

Η καθηγήτρια κ. Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου συνόψισε τα συμπεράσματα του ιδιαίτερα επίκαιρου αυτού συνεδρίου, που το παρακολούθησαν ακαδημαϊκοί, δικαστικοί λειτουργοί, δικηγόροι και πολλοί φοιτητές.

Αικατερίνη Σγουρίδου

► Η Ευρώπη σε διάλογο: προκλήσεις και ευκαιρίες

Την Τετάρτη 30 Μαΐου 2018, πραγματοποιήθηκε στο αμφιθέατρο «Δημήτριος Ευρυγένης» του ΚΔΕΟΔ εκδήλωση με θέμα «Η Ευρώπη σε διάλογο: προκλήσεις και ευκαιρίες», που διοργανώθηκε από το Γενικό Προξενείο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στη Θεσσαλονίκη και την Ένωση Ελλήνων Υποτρόφων της Γερμανικής Υπηρεσίας Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών (DAAD) στο πλαίσιο του «Προγράμματος Διαλέξεων της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης 2018».

Η εκδήλωση, στην οποία συντονιστής ήταν ο κ. Αθανάσιος Καΐσης, καθηγητής και μέλος της Διοικούσας Επιτροπής του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδας, άρχισε με τους χαιρετισμούς του Γενικού Πρόξενου, κ. Walter Stechel, και του Προέδρου της Ένωση Ελλήνων Υποτρόφων, καθηγήτριά Παναγιώτη Λαδά. Κατόπιν, ανέπτυξαν και αντάλλαξαν τις απόψεις τους για το θέμα ο Dr. Nils Minkmar, ιστορικός και δημοσιογράφος, υπεύθυνος σύνταξης θεμάτων πολιτισμού του περιοδικού "Der Spiegel", και ο Πρόεδρος του ΚΔΕΟΔ, καθηγητής Βασίλειος Σκουρής.

Επίκεντρο του ενδιαφέροντος και των δύο ομιλητών ήταν η σχέση των εθνικών ενόμων τάξεων με την ενωσιακή και των υποχρεώσεων που συνεπάγεται η συμμετοχή των κρατών μελών σε μία υπερεθνική νομική οντότητα, στην οποία έχουν εκχωρήσει μέρος των αρμοδιοτήτων τους. Ο κ. Minkmar αναφέρθηκε στην επίδραση που ασκεί η ιδιότητα του κράτους μέλους στις εσωτερικές κοινοβουλευτικές διαδικασίες και την άσκηση κυβερνητικής πολιτικής. Ο κ. Σκουρής, από την πλευρά του, τόνισε τη διάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κοινότητας δικαίου και επισήμανε στις περιπτώσεις της Ουγγαρίας που διαφοροποίησε τη στάση της και δεν τήρησε τις αποφάσεις της Ένωσης για το προσφυγικό ζήτημα, καθώς και της Πολωνίας, όπου η κυβερνητική παρέμβαση στην οργάνωση και το έργο του Συνταγματικού Δικαστηρίου της χώρας είχε σοβαρότατες συνέπειες για το κράτος δικαίου και την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών.

Την εκδήλωση παρακολούθησαν εκτός από τον Γερμανό Πρόξενο, μέλη της γερμανικής κοινότητας Θεσσαλονίκης, καθώς και ακαδημαϊκοί, δικηγόροι, φοιτητές, οι οποίοι συμμετείχαν στην ενδιαφέρουσα συζήτηση που ακολούθησε.

Αικατερίνη Σγουρίδου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

ΕΛΕΝΗ Θ. ΤΖΟΥΛΙΑ, Το Δίκαιο του Αθέμιτου Ανταγωνισμού μετά την Οδηγία 2005/29, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 2017, 522 σελ.

Το παρόν έργο αναφέρεται στην Οδηγία 2005/29/EK (στο εξής: Οδηγία) που αφορά τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές. Η εν λόγω Οδηγία επιδιώκει την ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και την εξασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών. Το έργο εστιάζει κυρίως, όπως μαρτυρά ήδη ο τίτλος, στις επιπτώσεις που η Οδηγία έχει στο ελληνικό δίκαιο του αθέμιτου ανταγωνισμού, μετά την ενσωμάτωσή της στο εθνικό δίκαιο.

Το ανά χείρας έργο αποτελεί μία πλήρη και εμπειριστωμένη μελέτη. Με εφόδια τις κατευθυντήριες που θέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση, τη νομολογία των αλλοδαπών και ελληνικών δικαστηρίων αλλά και αυτή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα διδάγματα της νομικής θεωρίας, η κ. Ελένη Θ. Τζούλια, καταφέρνει να μας δώσει μια ολοκληρωμένη έρευνα γύρω από την Οδηγία και την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό δίκαιο, στον κλάδο του αθέμιτου ανταγωνισμού. Με νομικά επιχειρήματα, συναγόμενα από το γράμμα και το πνεύμα των διατάξεων της Οδηγίας καταλήγει σε συμπεράσματα που προωθούν την έρευνα και επιτρέπουν μία ενδελεχή θεώρηση γύρω από το δίκαιο του αθέμιτου ανταγωνισμού.

Διαρθρωμένη σε εννέα κεφάλαια, η παρούσα μελέτη παρουσιάζει με ευκρίνεια το προϊσχύον νομικό πλαίσιο αλλά και το νομικό πλαίσιο όπως αυτό διαμορφώθηκε με την ενσωμάτωση της Οδηγίας. Πιο συγκεκριμένα, με μια σύντομη ιστορική αναδρομή που αφορά το ρυθμιστικό πλαίσιο του δικαίου του αθέμιτου ανταγωνισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως αυτό εκτίθεται στο πρώτο κεφάλαιο του έργου, τίθενται τα θεμέλια για την ανάλυση, στο δεύτερο κεφάλαιο, της Οδηγίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι δεν αρκείται στην απλή εκτίμηση των αλλαγών του εσωτερικού δικαίου με την ενσωμάτωση της Οδηγίας σε αυτό, αλλά, θέτοντας ως βάση στο τρίτο κεφάλαιο, τους κανόνες για την ορθή μεταφορά των Οδηγιών, επιχειρηματολογεί για την τήρηση των κανόνων αυτών από τον Έλληνα νομοθέτη και τονίζει τον ρόλο του δικαστή κατά την ερμηνεία της Οδηγίας. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στη θεωρία του δεισιμότου, ιδωμένου από τη σκοπιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για τη ρύθμιση του δικαίου του αθέμιτου ανταγωνισμού. Το πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζει το νομικό πλαίσιο του δικαίου του αθέμιτου ανταγωνισμού στην Ελλάδα, πριν τη μεταφορά της Οδηγίας, και έπειτα στο έκτο και έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζει τις αλλαγές που επέφερε η Οδηγία στους Ν. 2251/1994 και Ν. 146/14. Εν συνεχεία, η συγγραφέας αναφέρεται στη σχέση του δικαίου του αθέμιτου ανταγωνισμού με το αστικό δίκαιο, τόσο πριν αλλά και μετά την Οδηγία, για να εξετάσει τις αξιώσεις του καταναλωτή από τη σκοπιά

του αστικού δικαίου. Τα καταληκτικά συμπεράσματα της συγγραφέως στο ένατο και τελευταίο κεφάλαιο του έργου αποτελούν τις προτάσεις της για τη διαμόρφωση του δικαίου του ανταγωνισμού στη χώρα μας και έναυσμα για περαιτέρω έρευνα.

Με σαφείς σκέψεις και διατυπώσεις, το ανά χείρας έργο αποκτά αμεσότητα και αποτελεί ένα εύληπτο έργο για κάθε ερευνητή, αλλά και ένα εύχρηστο εργαλείο στα χέρια κάθε νομικού. Άξιο μνείας είναι το ότι δεν στερείται πρακτικής χρησιμότητας. Παρουσιάζει παραδείγματα εμπορικών πρακτικών στις διατάξεις των Ν. 2251/1994 και 146/14 και ερμηνεύει τις ρυθμίσεις 9^α έως 9^ο Ν. 2251/1994, στις οποίες οι διατάξεις της Οδηγίας μεταφέρθηκαν σχεδόν ακέραιες. Πέραν όμως αυτού, η εν λόγω έρευνα άπτεται και επιχειρεί να δώσει λύση σε ζητήματα του business-to-business μάρκετινγκ (B2B), του business-to-consumer (B2C) μάρκετινγκ και του Competitor v. Competitor (Cv.C) μάρκετινγκ. Κάθε κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παράθεση πορισμάτων και συμπερασμάτων από τη συγγραφέα, που επιτρέπει στον αναγνώστη να συνοψίσει τα ουσιώδη σημεία του κεφαλαίου και τις νομικές σκέψεις που προκύπτουν από αυτό. Προς διευκόλυνσή του μάλιστα, στις τελευταίες σελίδες του έργου υπάρχει αναλυτικά η βιβλιογραφία, καθώς και αλφαβητικό ευρετήριο.

Κρυσταλλένια-Αικατερίνη Νικολή

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Le difficile équilibre entre sécurité et protection des données: comparaison des cadres juridiques français et grec sous l'influence du droit européen, Nomiki Vivliothiki, Athens, 2018, 415 σελ.

Η φετινή χρονιά είναι αναμφισβήτητα αφιερωμένη στην προστασία της ιδιωτικότητας χάρη στη θέση σε εφαρμογή του πρώτου Γενικού Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 για την προστασία των δεδομένων. Η ανά χείρας διδακτορική διατριβή, που υποστηρίχθηκε το έτος 2014 στο Πανεπιστήμιο της Bourgogne, έρχεται να φωτίσει τα αίτια υιοθέτησης αυτού του Κανονισμού μέσα από μία εις βάθος ανάλυση της εύθραυστης ισορροπίας ανάμεσα στην προάσπιση της δημόσιας ασφάλειας και στον σεβασμό των ατομικών ελευθεριών, ειδικότερη έκφραση των οποίων αποτελούν και τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

Η προσέγγιση του πολυδιάστατου αυτού ζητήματος από τον Δρ. Δημοσίου Δικαίου Γεώργιο Τσαούση, δικηγόρο, γίνεται αρχικά μέσα από την ιστορική, κοινωνιολογική και φιλοσοφική επισκόπηση της γέννησης και εξέλιξης στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες των εννοιών

της ασφάλειας και των θεμελιωδών ελευθεριών. Από τη θεωρία του John Locke για την πολιτική κοινωνία μέχρι το κεκτημένο Σένγκεν και τη συνθήκη της Λισαβόνας, η ασφάλεια έχει αναχθεί σε προϋπόθεση διατήρησης της ειρήνης και ύπαρξης της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήδη από τις πρώτες σελίδες του συγγράμματος αυτού γίνεται σαφής η αξιολογική προτεραιότητα της ασφάλειας έναντι των ατομικών ελευθεριών, καθώς και η διαρκής ανάγκη αναθεώρησης της νομοθεσίας λόγω της ασίγαστης εξέλιξης της τεχνολογίας. Παράλληλα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση του γαλλικού δικαίου με το ελληνικό και αυτών των δύο με το ευρωπαϊκό δίκαιο, καθώς με αυτόν τον τρόπο τίθεται έμμεσα το ζήτημα της ελλιπούς και μη ομοιόμορφης συμμόρφωσης των δικαίων των κρατών μελών με την ευρωπαϊκή νομοθεσία.

Η κύρια ανάλυση του εν θέματι ζητήματος γίνεται με τον διαχωρισμό του βιβλίου σε δύο μέρη, παραδοσιακά κατά το γαλλικό ακαδημαϊκό σύστημα, με παράθεση εναργών συμπερασμάτων στο τέλος κάθε μέρους που επιτρέπουν στον αναγνώστη να εντοπίσει τα σημαντικότερα σημεία της ανάλυσης που προηγήθηκε, αλλά και αυτά που χρήζουν περαιτέρω έρευνας. Το αλφαβητικό ευρετήριο όρων και η εκτενής βιβλιογραφία και νομολογία που παραθέτει ο συγγραφέας στο τέλος του βιβλίου το καθιστούν ιδιαίτερα εύχρηστο για τον αναγνώστη.

Στο πρώτο μέρος, ο Δρ. Γεώργιος Τσαούσης μελετάει τη συνταγματική υποχρέωση του δημοκρατικού κράτους να διασφαλίσει τη δημόσια τάξη μέσω της χρήσης νέων τεχνολογιών, κάνοντας ιδιαίτερη αναφορά στις αστυνομικές βάσεις δεδομένων, στα συστήματα τηλεπαρακολούθησης δημόσιων χώρων και στις τηλεπικοινωνίες, αναδεικνύοντας κάθε φορά τους κινδύνους που ελλοχεύουν για τις ατομικές ελευθερίες από την κατάχρηση εξουσίας από την πλευρά της δημόσιας διοίκησης. Ακολουθώντας, προβαίνει σε μία εμπεριστατωμένη ιστορική αναφορά στο καθεστώς που διέπει τη διαβίβαση δεδομένων αφενός μεταξύ των αστυνομικών και δικαστικών αρχών των κρατών μελών, και αφετέρου μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής με απώτερο στόχο την πρόληψη του οργανωμένου εγκλήματος. Μέσα από αυτήν την ανάλυση επισημαίνεται ότι η εν γένει προστασία των ατομικών ελευθεριών συχνά υποχωρεί στον βωμό πολιτικών και οικονομικών σκοπιμοτήτων σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο. Δεδομένου, εξάλλου, ότι η αρχή της εθνικής κυριαρχίας αναγνωρίζε-

ται πλήρως στη Συνθήκη της Λισαβόνας, το ζήτημα της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας, ως απορρέουσα υποχρέωση από την ανωτέρω αρχή, επαφίεται σε κάθε κράτος μέλος ξεχωριστά, με αποτέλεσμα, όπως προκύπτει και από τη σύγκριση του ελληνικού δικαίου με το γαλλικό, να υφίστανται σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στους περιορισμούς που θέτει κάθε κράτος μέλος στο εσωτερικό του δίκαιο.

Στο δεύτερο μέρος του ανά χείρας έργου ερευνάται η εξέλιξη της νομικής προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ενόψει της χρήσης νέων τεχνολογικών μέσων, κατά το ελληνικό, το γαλλικό και το ευρωπαϊκό δίκαιο, όπως ίσχυαν αυτά κατά το έτος συγγραφής του. Όπως παρατηρείται, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχουν συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση και την ελάχιστη εναρμόνιση των εσωτερικών δικαίων των κρατών μελών ως προς την προστασία της ιδιωτικότητας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται αντίστοιχα, στη φύση και στις εξουσίες των αρμόδιων ανεξάρτητων εθνικών αρχών των εν συγκρίσει χωρών να ελέγχουν την τήρηση της αναλογικότητας κατά τη λήψη μέτρων από τους δημόσιους φορείς εις βάρος των προσωπικών δεδομένων και να επιβάλουν διοικητικές κυρώσεις. Ανώτατο όργανο απονομής της δικαιοσύνης και εγγυητής των ατομικών ελευθεριών παραμένει σε κάθε περίπτωση ο εθνικός δικαστής.

Βάσει των ανωτέρω ευρημάτων, ο συγγραφέας καταλήγει στο πολύ ενδιαφέρον συμπέρασμα ότι προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η «δίκαιη ισορροπία» ανάμεσα στη δημόσια ασφάλεια και τις ατομικές ελευθερίες θα πρέπει η απολυτότητα της αρχής της εθνικής κυριαρχίας να μετριασθεί και η Ευρωπαϊκή Ένωση να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός κοινού νομοθετικού πλαισίου για την ασφάλεια.

Εν ολίγοις, το παρόν σύγγραμμα δεν περιορίζεται στην καταγραφή και αναπαραγωγή της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας, παραμένοντας εξαιρετικά επίκαιρο, επιτυγχάνοντας μία πολύπλευρη προσέγγιση του διαχρονικού ζητήματος της σύγκρουσης της δημόσιας ασφάλειας με τις συνταγματικές ελευθερίες, η οποία ανοίγει έναν μακρύ επιστημονικό και πολιτικό διάλογο για την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Γεωργία Βασιλειάδου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά:

Α' Τρίμηνο 2018

Επιμ.: Σοφία Σώμη

Τα περιοδικά που αποδελτιώθηκαν είναι:

Αρμενόπουλος (Αρμ)

Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας (ΔΦΝ)

Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)

Δίκαιο Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης & Επικοινωνίας (ΔΙΜΕΕ)

Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ)

Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ)

Ενέργεια και Δίκαιο (Ενέργεια & Δίκαιο)

Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου (ΕΕμπΔ)

Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου (ΕΔΔΔΔ)

Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου (ΕΕργΔ)

Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (ΕπισκΕΔ)

Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας (ΕφΑΔΠολΔ)

Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (ΕφημΔΔ)

Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)

Νομικό Βήμα (ΝοΒ)

Περιβάλλον και Δίκαιο (ΠερΔικ)

Ποινικά Χρονικά (ΠοινΧρ)

Χρηματοπιστωτικό δίκαιο (ΧρηΔικ)

Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (ΧρΙΔ)

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-111/16, Fidenato κ.λπ., 13.09.2017. ECLI:EU:C:2017:676. Γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 481

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΟΝΤΩΝ

ΑΚΟΥΜΙΑΝΑΚΗ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 3099/2017. Επαγγελματική ισοτιμία τίτλων σπουδών της αλλοδαπής: νομολογιακές εξελίξεις και προοπτικές, ΕφημΔΔ 6/2017, σ. 663

ΦΩΤΙΑΔΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3104/2017. Επαγγελματική αναγνώριση αλλοδαπού τίτλου σπουδών και εγγραφή στο βιβλίο ασκουμένων Δικηγορικού Συλλόγου, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 147

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 23.02.2016 στην υπόθεση Rajić κατά Κροατίας. Η εφαρμογή της αρχής της οικογενειακής επανένωσης μεταξύ ομοφύλων, ΔτΑ 74/2017, σ. 905

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΤριμπλημΣπάρτης 1046/2016. Η διάκριση μεταξύ αξιολογικής έκφρασης και ψευδούς ισχυρισμού στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης, ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 566

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., Σημείωμα στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 22.02.2018 στην υπόθεση Alpha Δορυφορική Τηλεόραση ΑΕ κατά Ελλάδος. Κρυφή κάμερα: πότε η χρήση της μπορεί να είναι νόμιμη; ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 50

ΒΕΝΤΟΥΛΗ Σ., Η προβληματική της γενεαλογίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ο δικαιοδοτικός έλεγχος των κοινωνικών δικαιωμάτων, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 23

ΔΕΔΟΥΛΗ-ΛΑΖΑΡΑΚΗ Α. / ΜΟΥΡΤΙΔΗΣ Κ., Η αρχή ne bis in idem στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ και το πολλαπλό τέλος επί λαθρεμπορίας κατά τον Εθνικό Τελωνειακό Κώδικα, ΔΕΕ 3/2018, σ. 313

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Α.-Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 20.07.2017 στην υπόθεση Πουλημένος και λοιποί κατά Ελλάδας. Προστασία της ιδιοκτησίας και κρίσιμος χρόνος υπολογισμού της αποζημίωσης σε περίπτωση αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 501

ΚΟΥΒΑΚΑΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 05.09.2017 στην υπόθεση Bărbulescu κατά Ρουμανίας. Προστασία της ιδιωτικής ζωής και της αλληλογραφίας, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 505

ΜΑΚΡΗΣ Α., Το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε «χρηστή χρήση» (δίκαιη αξιοποίηση) των παράνομων αποδείξεων στην ποινική δίκη κατά το άρθρ. 6 § 1 ΕΣΔΑ, ΝοΒ

1/2018, σ. 20

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Κ., Σημείωμα στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 21.09.2017 στην υπόθεση Axel Springer SE και της RTL Television GmbH κατά Γερμανίας. Το τεκμήριο αθώτητας ως συντελεστής ενίσχυσης του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 555

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ζητήματα ενεργητικής νομιμοποίησης στις αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβάσεων των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού (Οδηγία 2014/104/ΕΕ), ΧρΙΔ 2/2018, σ. 81

ΜΠΙΣΧΙΝΙΩΤΗ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2987/2017. Η έννοια της κατ' άρθρο 53 παρ. 3 ΠΔ 18/1989 «αντίθεσης σε νομολογία ανωτάτου δικαστηρίου» υπό το φως της ΕΣΔΑ και η συμμόρφωση προς την αρχή ne bis in idem, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1162

ΜΠΡΟΥΠΗΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13.09.2016 στην υπόθεση Ibrahim και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου. Δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, ΠοινΧρ 3/2018, σ. 246

ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ Π., Η διεθνής κοινότητα και η προστασία της τρίτης ηλικίας, ΔτΑ 74/2017, σ. 769

ΞΗΡΟΣ Θ., Η γλωσσική εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: δικαίωμα των πολιτών ή ευχέρεια του κράτους; ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 77

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α., Προσβολή της προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου: μεταξύ της προστασίας της προσωπικότητας και της ελευθερίας έκφρασης, ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 31

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3473/2017. Σωρευτική επιβολή διοικητικών κυρώσεων – αρχή της αναλογικότητας – διάλογος ΣτΕ-ΔΕΕ και ΕΔΔΑ, ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 34

ΦΑΡΧΟΥΝΤ Ι.-Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 07.11.2017 στην υπόθεση Egill Einarsson κατά Ισλανδίας. Ο «βιασμός» ως γεγονοτικός ισχυρισμός, ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 59

ΦΛΩΡΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΛΣυν Ολ 124/2017. Τεκμήριο αθώτητας στη δημοσιονομική δίκη, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1231

ΧΑΔΙΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 29.06.2017 στην υπόθεση Κοσμάς και λοιποί κατά Ελλάδας. Προστασία του δικαιώματος νομής τρίτου επί οικοπέδου κυριότητας Ι. Μονής – καταβολή εύλογης αποζημίωσης, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 140

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 16.11.2017 στην υπόθεση Τσαλικίδης κ.λπ. κατά Ελλάδος. Υποχρέωση του κράτους σε ενδελεχή και αποτελεσματική έρευνα στη διερεύνηση θανάτου, ΝοΒ 9/2017, σ. 2170

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της

14.12.2017 στην υπόθεση *Orlandi κ.α. κατά Ιταλίας*. Η μη καταχώρηση στο ληξιαρχείο γάμου ομοφύλων, που έγινε στο εξωτερικό, παραβιάζει το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή, ΝοΒ 10/2017, σ. 2314

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΖΑΜΠΑΡΑΣ Θ., Η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στις αποφάσεις της Επιτροπής Ανταγωνισμού: ιδίως, η έκταση της «αυτοδέσμευσης» της Επιτροπής από τις αποφάσεις αποδοχής δεσμεύσεων του Κανονισμού 1/2003, ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 87

ΖΙΑΜΟΥ Θ., Ανταγωνισμός και διαδικαστικά δικαιώματα στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΔτΑ 74/2017, σ. 809

ΚΑΛΛΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-230/16, *Coty Germany*, 06.12.2017, ECLI:EU:C:2017:941. Δίκτυο επιλεκτικής διανομής για τη διάθεση πολυτελών προϊόντων, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 119

ΚΡΙΚΕΤΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-179/16, *F. Hoffmann-La Roche κ.λπ.*, 23.01.2018, ECLI:EU:C:2018:25. Απαγορευμένη σύμπραξη στην αγορά του φαρμάκου, ΧρΙΔ 4/2018, σ. 294

ΛΟΥΚΑΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-230/16, *Coty Germany*, 06.12.2017, ECLI:EU:C:2017:941. Ρήτρα που απαγορεύει στους διανομείς να χρησιμοποιούν μη εξουσιοδοτημένους τρίτους στο πλαίσιο της πωλήσεως μέσω διαδικτύου, ΔΕΕ 1/2018, σ. 57

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Η παθητική νομιμοποίηση στις αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβάσεων των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού κατά την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2018, σ. 1

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ρ.-Ε., Δημόσια και ιδιωτική επιβολή στο δίκαιο ανταγωνισμού υπό το φως της Οδηγίας 2014/104 της Ευρωπαϊκής Ένωσης: σχέση συμπληρωματικότητας ή σύγκρουσης; ΔΕΕ 12/2017, σ. 1430

ΣΟΥΦΛΕΡΟΣ Η., Ο όμιλος επιχειρήσεων στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, ΝοΒ 10/2017, σ. 2193

ΣΤΑΜΕΛΟΣ Χ.Δ., Η αγωγή αποζημίωσης στο αμερικανικό και ευρωπαϊκό δίκαιο του ανταγωνισμού, ΔΕΕ 2/2018, σ. 170

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-177/16, *Biedrība «Autortiesību un komunikāšanās konsultāciju aģentūra – Latvijas Autoru apvienība» Konkurences padome*, 14.09.2017, ECLI:EU:C:2017:689. Κριτήρια διάγνωσης της επιβολής υπερβολικά υψηλών τιμών από οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης πνευματικών δικαιωμάτων στους αδειοδοτούμενους χρήστες, ΧρΙΔ 3/2018, σ. 216

ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΣ Δ., Η απαγόρευση πώλησης προϊόντων επιλεκτικής διανομής από διαδικτυακές πλατφόρμες τρί-

των ως περιορισμός του ανταγωνισμού κατ' άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ΔΕΕ 1/2018, σ. 8

ΧΑΡΑΚΤΙΝΙΩΤΗΣ Σ., Οι ρήτρες του «μάλλον ευνοούμενου πελάτη» στις ξενοδοχειακές κρατήσεις μέσω διαδικτύου υπό το πρίσμα του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, ΧρΙΔ 2/2018, σ. 148

ΧΑΡΑΚΤΙΝΙΩΤΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΚω 47/2017. Άρνηση συνεργασίας και σύναψη σύμβασης προμηθείας ακτοπλοϊκών εισιτηρίων: οριοθέτηση σχετικής αγοράς και προβληματισμοί σχετικά με την κατάφαση κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης, ΔΕΕ 4/2018, σ. 481

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΙΣ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Σ., Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (Ε.Ε.Ε.): ο νέος θεσμός δικαστικής συνεργασίας επί ποινικών υποθέσεων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΠοινΧρ 2/2018, σ. 173

ΤΖΑΝΝΕΤΗΣ Α., Η Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας: ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/41/ΕΕ με το Ν. 4489/2017, ΠοινΧρ 2/2018, σ. 81

ΑΣΥΛΟ

ΜΟΥΝΤΖΕΛΟΥ Α., Τα θεμελιώδη δικαιώματα των παράτυπων μεταναστών και των προσφύγων στην Ελλάδα, ΔτΑ 74/2017, σ. 819

ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ-ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ Ε., Η ιδιότητα του πρόσφυγα και η σημασία της για το ποινικό δίκαιο της παράνομης μετανάστευσης, ΠοινΧρ 4/2018, σ. 257

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-528/15, *AlChodor κ.λπ.*, 15.03.2017, ECLI:EU:C:2017:213. Κριτήρια και μηχανισμοί για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας, Αρμ 7/2017, σ. 1254

ΤΖΩΡΤΖΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-473/16, *F*, 25.01.2018, ECLI:EU:C:2018:36. Το Δικαστήριο απαγορεύει τα ψυχολογικά τεστ για την εξακρίβωση του γενετήσιου προσανατολισμού των αιτούντων άσυλο, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 113

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΑΡΑΜΑΝΑΚΟΥ Ε., Οι έννοιες του «συνδεδεμένου ασφαλιστικού διαμεσολαβητή» και του «ασφαλιστικού διαμεσολαβητή, που ασκεί την ασφαλιστική διαμεσολάβηση ως δευτερεύουσα δραστηριότητα» στο κοινοτικό δίκαιο και η σχέση τους με τους φορείς τραπεζοασφαλιστικών υπηρεσιών, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 772

ΠΙΤΣΙΡΙΚΟΣ Ι., Το καθεστώς (α-)φερεγγυότητας των ασφα-

λιστικών και αντασφαλιστικών επιχειρήσεων (SOLVENCY II), ΕφΑΔΠολΔ 12/2017, σ. 1119

ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Β., Τα Άτομα με Αναπηρία και το Δίκαιο της Πνευματικής Ιδιοκτησίας: μία ανάλυση του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1563 και της Οδηγίας (ΕΕ) 2017/1564, ΧρΠΔ 3/2018, σ. 235

ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΑΛΛΙΔΟΥ Α. / ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ε. / ΦΩΤΙΑΔΟΥ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 413

ΚΑΛΛΙΔΟΥ Α. / ΦΩΤΙΑΔΟΥ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 43

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

ΔΕΤΣΑΡΙΔΗΣ Χ., Το νέο νομικό πλαίσιο των ενδικοφανών προσφυγών στο προσυμβατικό στάδιο – Αρχή εξέτασης Προδικαστικών Προσφυγών (ΑΕΠΠ), ΘΠΔΔ 2/2018, σ. 139

ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΥ Α.-Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-567/15, LitSpecMet, 05.10.2017, ECLI:EU:C:2017:736. Ανάθεση συμβάσεων από in house οντότητα, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 98

ΚΙΤΣΟΣ Ι., Οι συμβάσεις παραχώρησης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου: εννοιολογική οριοθέτηση και προσυμβατικός έλεγχος, ΘΠΔΔ 2/2018, σ. 161

ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΥ Ε., Η χρηματοδότηση των ΥΓΟΣ υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων και δημοσίων συμβάσεων, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1136

ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Α. / ΖΑΧΟΥ Χ., Προσέγγιση του Ν 4412/2016 υπό το πρίσμα των σημαντικότερων αλλαγών που εισήγαγε προσαρμόζοντας την Κοινοτική Οδηγία 2014/24/ΕΕ, ΘΠΔΔ 2/2018, σ. 144

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ Α., Προσβολές δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο, ΕπισκΕΔ 4/2017, σ. 591

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 427

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 53

ΤΣΟΛΙΑΣ Γ., Η διεύρυνση της προστατευόμενης από το απόρρητο έννοιας της ηλεκτρονικής επικοινωνίας στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων υπηρεσιών στο κοινό μέσω δημοσίου δικτύου: με αφορμή την ΑΠ Ολ 1/2017 και το

σχέδιο Κανονισμού e-Privacy για την ιδιωτική ζωή και τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, ΕφημΔΔ 5/2017, σ. 614

ΔΙΑΙΤΗΣΙΑ

ΚΑΚΑΛΗ Ν. / ΠΑΝΕΤΣΟΣ Λ. / ΒΙΤΣΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3413/2017. Διαδικασία Αμοιβαίου Διακανονισμού βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Διαιτησίας, ΔΕΕ 2/2018, σ. 282

ΠΛΕΥΡΗ Α., Παρουσίαση διαιτητικών αποφάσεων επί ενεργειακών διαφορών: κρίσιμα νομικά ζητήματα – πορίσματα, Ενέργεια & Δίκαιο 26/2017, σ. 85

ΣΩΦΡΟΝΑ Λ.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3413/2017. Παραδεκτό αίτησης ακύρωσης κατά πράξεων ή παραλείψεων της ημεδαπής φορολογικής Αρχής σε σχέση με τη Διαδικασία Αμοιβαίου Διακανονισμού βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Διαιτησίας, ΔΕΕ 2/2018, σ. 279

ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-75/16, Menini και Rampanelli, 14.06.2017, ECLI:EU:C:2017:457. Υποχρεωτική διαμεσολάβηση και ενωσιακό δίκαιο, ΕφΑΔΠολΔ 1/2018, σ. 96

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Ι., Ευρωπαϊκή δικαστική προστασία σε υποθέσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, Αρμ 5/2017, σ. 723

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Προς την καθιέρωση ευθέως δικαστικού ελέγχου των πράξεων του soft law από τα δικαστήρια της Ένωσης: Με αφορμή τις προτάσεις Μ. Bobek της 12.12.2017 στην υπόθεση C-16/16 Ρ, Βέλγιο κατά Επιτροπής, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1234

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ – ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 108/2017. Δυαδικές κυρώσεις, ΠοινΧρ 10/2017, σ. 743

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3473/2017. Αρχή “ne bis in idem” – Σωρευτική επιβολή διοικητικών κυρώσεων για την αυτή παράβαση, ΠοινΧρ 3/2018, σ. 218

ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3175/2017. Ne bis in idem – Επιβολή πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας, ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 26

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3473/2017. Σωρευτική επιβολή διοικητικών κυρώσεων – αρχή της αναλογικότητας – διάλογος ΣτΕ-ΔΕΕ και ΕΔΔΑ, ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 34

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΞΗΡΟΣ Θ., Η γλωσσική εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: δικαίωμα των πολιτών ή ευχέρεια του κράτους; ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 77

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

ΣΑΜΑΡΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-651/16, DW, 07.03.2018, ECLI:EU:C:2018:162. Ρύθμιση κράτους μέλους για υπολογισμό του ποσού του επιδόματος μητρότητας ασφαλισμένου προσώπου – Περιορισμός στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, ΔΕΕ 3/2018, σ. 395

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Α., Ενίσχυση της αυτόματης ανταλλαγής φορολογικών πληροφοριών: προϊόν της οικονομικής κρίσης αλλά και μέσο καταπολέμησής της, ΔΕΕ 1/2018, σ. 33

ΛΕΚΚΑΣ Γ., Εμπράγματα χρηματοοικονομική ασφάλεια (N 3301/2004) και έκτακτη διαδικασία ειδικής διαχείρισης (άρθρα 68 επ. του Ν 4307/2014) (γνωμ.), ΔΕΕ 4/2018, σ. 438

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-98/16, Επιτροπή/Ελλάδα, 04.05.2017, ECLI:EU:C:2017:346. Κληροδοσίες υπέρ μη κερδοσκοπικών οργανισμών, Αρμ 6/2017, σ. 1068

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

ΓΑΜΠΑ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-184/16, Retrea, 14.09.2017, ECLI:EU:C:2017:684. Δικαστική και δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, ΕΕ-ΕυρΔ 4/2017, σ. 469

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-193/16, E, 13.07.2017, ECLI:EU:C:2017:542. Απέλαση πολίτη της Ένωσης, Αρμ 8/2017, σ. 1462

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

ΦΩΤΙΑΔΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ. 1804/2017. Προϋποθέσεις άδειας ίδρυσης και λειτουργίας φαρμακείων από μη φαρμακοποιούς, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 513

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-106/16, POLBUD – WYKONAWSTWO, 25.10.2017, ECLI:EU:C:2017:804. Η μεταφορά της καταστατικής έδρας νομικού προσώπου εντός της ΕΕ, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 947

ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ

3047/2017. Περιορισμοί στην φαρμακευτική δαπάνη και ενωσιακό δίκαιο, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1153

ΤΖΑΚΑΣ Δ.-Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-106/16, POLBUD – WYKONAWSTWO, 25.10.2017, ECLI:EU:C:2017:804. Η εταιρική αποδημία εντός της ΕΕ, ΔΕΕ 12/2017, σ. 1455

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ

ΒΕΡΒΕΣΟΣ Ν., Ζητήματα εταιρικού δικαίου στους διεθνείς ομίλους επιχειρήσεων, ΧρηΔικ 2-3/2017, σ. 204

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Λ., Γνήσιες διασυννοριακές μετατροπές εταιριών σύμφωνα με το ενωσιακό και το ελληνικό δίκαιο. Συγχρόνως παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ “Polbud” της 25.10.2017, ΕΕμπΔ 1/2018, σ. 20

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-106/16, POLBUD – WYKONAWSTWO, 25.10.2017, ECLI:EU:C:2017:804. Η μεταφορά της καταστατικής έδρας νομικού προσώπου εντός της ΕΕ, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 947

ΤΖΑΚΑΣ Δ.-Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-106/16, POLBUD – WYKONAWSTWO, 25.10.2017, ECLI:EU:C:2017:804. Η εταιρική αποδημία εντός της ΕΕ, ΔΕΕ 12/2017, σ. 1455

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΚΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Τ., Οι Ενεργειακές Κοινότητες στην Ελλάδα: νομικό πλαίσιο και προοπτική ανάπτυξης, Ενέργεια & Δίκαιο 26/2017, σ. 72

ΜΑΡΗ Χ., Η αντιμονοπωλιακή έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά της Gazprom: το νέο τοπίο στην αγορά προμήθειας φυσικού αερίου, Ενέργεια & Δίκαιο 26/2017, σ. 60

ΝΕΛΛΑΣ Α., Οι Ενεργειακές Κοινότητες του Ν. 4513/2018: εγείρομενα ζητήματα εφαρμογής και προκλήσεις, Ενέργεια & Δίκαιο 26/2017, σ. 43

ΠΛΕΥΡΗ Α., Παρουσίαση διαιτητικών αποφάσεων επί ενεργειακών διαφορών: κρίσιμα νομικά ζητήματα – πορίσματα, Ενέργεια & Δίκαιο 26/2017, σ. 85

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η νομική φύση σύστασης ΡΑΕ προς τη ΛΑΓΗΕ ΑΕ: έννομη προστασία, Ενέργεια & Δίκαιο 26/2017, σ. 30

ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ Χ., Κοινό σχόλιο στις αποφάσεις του ΜΠρΠειρ 1590/2017, του ΜΠρΑθ 5591/2017 και του ΣτΕ 280/2017. Ενεργειακές διαφορές έναντι του Λειτουργού της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας, Ενέργεια & Δίκαιο 26/2017, σ. 197

ΤΖΟΥΛΗ Μ., Το Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο για την έναρξη λειτουργίας Μονάδας Ηλεκτροπαραγωγής από ΑΠΕ εντός του οικείου Ευρωπαϊκού περιγράμματος, ΠερΔικ 4/2017, σ. 681

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ Β., Η εξωτερική αρμοδιότητα της Ένωσης για τις ξένες επενδύσεις υπό το φως της Γνωμοδότησης C-2/15 του ΔΕΕ, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 381

ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ο., Η φύση των αρμοδιοτήτων της ΕΕ για σύναψη διεθνών σφαιρικών οικονομικών συμφωνιών υπό το φως της Γνωμοδότησης 2/15 του ΔΕΕ σχετικά με τη Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών με τη Σιγκαπούρη, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 1

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΡΟΥ Μ., Αντιπροσωπευτικότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων και συλλογική διαπραγμάτευση: προς αναζήτηση νέων κανόνων, ΕΕργΔ 3/2018, σ. 293

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Ζητήματα ερμηνείας του ευρωπαϊκού εργατικού δικαίου, ΕΕργΔ 2/2018, σ. 129

EWING K., Οι συνέπειες του Brexit στο βρετανικό εργατικό δίκαιο, ΕΕργΔ 3/2018, σ. 257

LAULOM S., Η εξέλιξη της συλλογικής διαπραγμάτευσης στην Ευρώπη: συγκριτική μελέτη, ΕΕργΔ 3/2018, σ. 281

SEIFERT A., Μεταβολές στις τεχνικές ρύθμισης του εργατικού δικαίου της Ε.Ε.: μερικές σκέψεις για την τρέχουσα κατάσταση του ευρωπαϊκού εργατικού δικαίου, ΕΕργΔ 11/2017, σ. 1379

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Βλ. λήμμα Ανθρώπινα Δικαιώματα)

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

ΣΙΓΚΡΙΔΗΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΠειρ 3220/2017. Η καταγγελία της σύμβασης εργασίας παραμένει «αναιτιώδης» και μετά την κύρωση από την Ελλάδα του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη; ΔΕΕ 4/2018, σ. 540

ΤΣΙΜΠΟΥΚΗΣ Χ., Αρχή του τέλους για την «αναιτιώδη» εργοδοτική καταγγελία; Το Πρωτοδικείο Πειραιώς εφαρμόζει το άρθρο 24 του Αναθεωρημένου Ε.Κ.Χ. και εγκαινιάζει μια νέα εποχή για το ελληνικό δίκαιο των απολύσεων: με αφορμή την ΜΠρΠειρ 3220/2017. ΕΕργΔ 11/2017, σ. 1395

ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ Α., Τα θεσμικά όργανα της ΕΕ μετά την κρίση της Ευρωζώνης: τι άλλαξε; ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 391

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-589/15 Ρ, Αναγνωστάκης/Επιτροπή, 12.09.2017, ECLI:EU:C:2017:663. Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών,

ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 453

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-589/15 Ρ, Αναγνωστάκης/Επιτροπή, 12.09.2017, ECLI:EU:C:2017:663. Έκταση της υποχρέωσης αιτιολόγησης άρνησης καταχώρισης ΕΠΠ με αντικείμενο τη διαγραφή δημόσιου χρέους, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1252

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ρ.-Ε., Επιβολή προστίμου από την Ευρωπαϊκή Ένωση κατά κράτους μέλους για παραποίηση στατιστικών στοιχείων: ΔΕΕ, Απόφαση της 20.12.2017, Ισπανία κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C-521/15, ΔΕΕ 3/2018, σ. 289

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Προς την καθιέρωση ευθέως δικαστικού ελέγχου των πράξεων του soft law από τα δικαστήρια της Ένωσης; Με αφορμή τις προτάσεις Μ. Bobek της 12.12.2017 στην υπόθεση C-16/16 Ρ, Βέλγιο κατά Επιτροπής, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1234

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του Γε-ΔΕΕ T-754/14, Efler κ.λπ./Επιτροπή, 10.05.2017, ECLI:EU:T:2017:323. Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών, Αρμ 6/2017, σ. 1067

BOGDANDY A. von / ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Μ., Το κράτος δικαίου σε κρίση: πως μπορεί η ΕΕ να ενισχύσει αδύναμους θεσμούς; ΝοΒ 9/2017, σ. 129

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Ι., Ευρωπαϊκή δικαστική προστασία σε υποθέσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, Αρμ 5/2017, σ. 723

ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-193/16, Ε, 13.07.2017, ECLI:EU:C:2017:542. Απέλαση πολίτη της Ένωσης, Αρμ 8/2017, σ. 1462

ΙΣΟΤΗΤΑ – ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ – ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΓΟΥΛΑΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-409/16, Kalliri, 18.10.2017, ECLI:EU:C:2017:767. Ελάχιστο ανάστημα των υποψηφίων ασχέτως φύλου για τη συμμετοχή σε διαγωνισμό εισαγωγής σε αστυνομική σχολή, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 105

ΜΗΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ Σ., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 1323/2016. Γυναίκες επαγγελματίες οπλίτες – Ισότητα των δύο φύλων, ΔτΑ 74/2017, σ. 927

ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ Κ., Φύλο και έννομες σχέσεις: κριτικές παρατηρήσεις στο ν. 4491/2017 για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, ΝοΒ 1/2018, σ. 3

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Η απόφαση της 18^{ης} Οκτωβρίου 2017 του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (C-409/16) και

η πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για τις δυσμενείς διακρίσεις λόγω φύλου κατά την πρόσβαση στις ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας, ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 81

ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΕΣ

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-75/16, Menini και Rampanelli, 14.06.2017, ECLI:EU:C:2017:457. Υποχρεωτική διαμεσολάβηση και ενωσιακό δίκαιο, ΕφΑΔΠολΔ 1/2018, σ. 96

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ Α., Η ηλεκτρονική επίλυση καταναλωτικών διαφορών μετά την Οδηγία 2013/11/ΕΕ και τον Κανονισμό 524/2013: ο νέος μηχανισμός προστασίας στην υπηρεσία της εναλλακτικής/φιλικής επίλυσης διαφορών, ΔΕΕ 4/2018, σ. 450

ΠΑΠΑΡΣΕΝΙΟΥ Π., Η προστασία του δανειολήπτη στη σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, ΧρΙΔ 3/2018, σ. 164

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-498/16, Schrems, 25.01.2018, ECLI:EU:C:2018:37. Υπηρεσίες ΚτΠ και έννοια καταναλωτή, ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 104

ΤΖΙΒΑ Ε., Τράπεζες φύλαξης βλαστοκυττάρων (ομφαλοπλακουντιακού αίματος): αθέμιτες εμπορικές πρακτικές και ζητήματα ασφαλιστικής κάλυψης, ΧρΙΔ 1/2018, σ. 10

ΤΖΑΚΑΣ Δ.-Π., Ο ενυπόθηκος δανεισμός σε ημεδαπό νόμισμα μετά τον Ν 4438/2016, ΧρηΔικ 2-3/2017, σ. 229

ΤΣΟΛΑΚΙΔΗΣ Ζ., Η ρύθμιση του Ν 4438/2016 για τις πιστώσεις σε ξένο νόμισμα, ΕφΑΔΠολΔ 1/2018, σ. 1

ΧΑΡΑΚΤΙΝΙΩΤΗΣ Σ., Οι ρήτρες του «μάλλον ευνοούμενου πελάτη» στις ξενοδοχειακές κρατήσεις μέσω διαδικτύου υπό το πρίσμα του δικαιίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, ΧρΙΔ 2/2018, σ. 148

ΧΑΡΑΚΤΙΝΙΩΤΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-559/16, Bossen κ.λπ., 07.09.2017, ECLI:EU:C:2017:644. Ευθύνη αερομεταφοράς λόγω καθυστέρησης προγραμματισθείσας πτήσης, ΧρΙΔ 3/2018, σ. 203

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-186/16, Andrić κ.λπ., 20.09.2017, ECLI:EU:C:2017:703. Σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα (ελβετικό φράγκο), ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 456

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Η έννοια του μεσίτη πιστώσεων στο ελληνικό και το ευρωπαϊκό δίκαιο της καταναλωτικής και της στεγαστικής πίστης και η σχέση της με την έννοια του μεσίτη του ΑΚ, ΧρηΔικ 2-3/2017, σ. 247

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-559/16, Bossen κ.λπ., 07.09.2017, ECLI:EU:C:2017:644. Κοινοί κανόνες αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και παροχής βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση αρνήσεως επιβίβασης και ματαιώσεως ή μεγά-

λης καθυστερήσεως της πτήσεως, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 895

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕιρΑθ 1035/2017. Καταχρηστικός δικονομικός ΓΟΣ – Ρήτρα παρέκτασης αρμοδιότητας σε τραπεζική σύμβαση, ΕΕμπΔ 1/2018, σ. 152

ΚΟΤΣΙΡΙΣ Λ. / ΚΟΤΣΙΡΙ Ε., E-Market and consumer representation, ΧρηΔικ 2-3/2017, σ. 195

ΚΟΙΝΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-72/15, Rosneft, 28.03.2017, ECLI:EU:C:2017:236. Περιοριστικά μέτρα λόγω ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία, Αρμ 5/2017, σ. 871

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

ΨΗΜΜΑΣ Θ., Η νομολογιακή αποτύπωση του άρθρου 25 παρ. 4 Συντ. στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης, Αρμ 7/2017, σ. 1280

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Ζητήματα προστασίας από την απόλυση λόγω μητρότητας στο δίκαιο της Ε.Ε. και σοβαρά κενά ενσωμάτωσης της προστασίας στο ελληνικό εργατικό δίκαιο: με αφορμή την απόφαση του ΔΕΕ της 18.02.2018 στην υπόθεση C-103/16, Porras Guisado, ΕΕργΔ 4/2017, σ. 395

ΓΟΥΛΑΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-174/16, Η., 07.09.2017, ECLI:EU:C:2017:637. Απώλεια του δικαιώματος προαγωγής κατόπιν δοκιμαστικής περιόδου λόγω λήψης γονικής άδειας, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 473

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 373/2018. Περί της νομιμότητας των μισθολογικών διακρίσεων σε βάρος των εργαζομένων ορισμένου χρόνου, ΕΕργΔ 4/2018, σ. 412

ΡΙΖΟΣ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΑΠ ΟΛ. 16/2017. Η αρχή της μη διάκρισης σύμφωνα με τη ρήτρα 4 της Οδηγίας 1999/70/ΕΚ για την εργασία ορισμένου χρόνου, ΕΕργΔ 2/2018, σ. 185

ΣΑΜΑΡΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-651/16, DW, 07.03.2018, ECLI:EU:C:2018:162. Ρύθμιση κράτους μέλους για υπολογισμό του ποσού του επιδόματος μητρότητας ασφαλισμένου προσώπου – Περιορισμός στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, ΔΕΕ 3/2018, σ. 395

ΣΙΓΚΡΙΔΗΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΠειρ 3220/2017. Η καταγγελία της σύμβασης εργασίας παραμένει «αναιτιώδης» και μετά την κύρωση από

την Ελλάδα του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη; ΔΕΕ 4/2018, σ. 540

ΣΧΙΖΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-103/16, Porras Guisado, 22.02.2018, ECLI:EU:C:2018:99. Ομαδικές απολύσεις – απόλυση εγκύου, ΔΕΕ 2/2018, σ. 255

MOREAU M.-A., Η θέση της αξιοπρεπούς εργασίας στην Ευρώπη σ' ένα περιβάλλον λιτότητας και κανονιστικού ανταγωνισμού, ΕΕργΔ 11/2017, σ. 1357

ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

ΚΑΡΥΔΗΣ Γ., Η άμυνα κατά της απόφασης ανάκτησης των παράνομων ενισχύσεων ενώπιον των «ενωσιακών» δικαστηρίων, ΝοΒ 10/2017, σ. 2226

ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΥ Ε., Η χρηματοδότηση των ΥΓΟΣ υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων και δημοσίων συμβάσεων, ΘΠΔΔ 12/2017, σ. 1136

ΚΩΤΣΗΡΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-74/16, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, 27.06.2017, ECLI:EU:C:2017:496. Έννοια της «κρατικής ενισχύσεως» - Απαλλαγή υπέρ των ακινήτων της Καθολικής Εκκλησίας, ΔΕΕ 1/2018, σ. 51

ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-245/16, Nerea, 06.07.2017, ECLI:EU:C:2017:521. Κρατικές ενισχύσεις μέσω Γενικού Απαλλακτικού Κανονισμού και προβληματικές επιχειρήσεις, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 89

ΣΑΡΑΝΤΙΔΟΥ Χ.-Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΓεΔΕΕ T-314/15, Ελλάδα/Επιτροπή, 13.12.2017, ECLI:EU:T:2017:903. Κρατική ενίσχυση τα μέτρα προς όφελος του Σταθμού Εμπορευματοκιβωτίων Πειραιά Α.Ε., ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 80

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-74/16, Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, 27.06.2017, ECLI:EU:C:2017:496. Τα φορολογικά πλεονεκτήματα των Εκκλησιών υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου, Αρμ 8/2017, σ. 1457

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-228/16 Ρ, ΔΕΗ/Επιτροπή, 31.05.2017, ECLI:EU:C:2017:409. Αίτηση αναίρεσεως – Απόφαση περί θέσεως καταγγελίας στο αρχείο, Αρμ 7/2017, σ. 1247

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-643/15 και C-647/15, Σλοβακία/Συμβούλιο, 06.09.2017, ECLI:EU:C:2017:631. Μέτρα για την αντιμετώπιση των μεταναστευτικών ροών, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 477

ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ Κ., Το ζήτημα της επανεισδοχής παράτυπων μεταναστών στην Τουρκία από την Ελλάδα και η νομική φύση της κοινής Δηλώσεως Ευρωπαϊκής Ενώσεως – Τουρκίας της 18^{ης} Μαρτίου 2016, ΝοΒ 10/2017, σ. 2322

ΜΟΥΝΤΖΕΛΟΥ Α., Τα θεμελιώδη δικαιώματα των παράτυπων μεταναστών και των προσφύγων στην Ελλάδα, ΔτΑ 74/2017, σ. 819

ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

ΤΣΟΥΚΑ Χ., Η έδρα βάσεως ως στοιχείο καθοριστικό του τόπου συνήθους παροχής της εργασίας εργαζομένων επί αεροσκαφών: προβλήματα διεθνούς δικαιοδοσίας: με αφορμή την απόφαση του ΔΕΕ της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 2017 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-168/16 και C-169/16, ΕΕργΔ 4/2018, σ. 385

ΧΑΡΑΚΤΙΝΙΩΤΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-559/16, Bossen κ.λπ., 07.09.2017, ECLI:EU:C:2017:644. Ευθύνη αερομεταφορέα λόγω καθυστέρησης προγραμματισθείσας πτήσης, ΧρΙΔ 3/2018, σ. 203

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-559/16, Bossen κ.λπ., 07.09.2017, ECLI:EU:C:2017:644. Κοινοί κανόνες αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και παροχής βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση αρνήσεως επιβίβασης και ματαιώσεως ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσεως, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 895

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΛΑ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-42/17, M.A.S. και M.B., 05.12.2017, ECLI:EU:C:2017:936. Καθήκοντα του εθνικού νομοθέτη και του εθνικού δικαστή σε περιπτώσεις όπου εθνικές ποινικές διατάξεις θίγουν την αποτελεσματική προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ (άρθρο 325 ΣΛΕΕ), ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 85

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ρ.-Ε., Επιβολή προστίμου από την Ευρωπαϊκή Ένωση κατά κράτους μέλους για παραποίηση στατιστικών στοιχείων: ΔΕΕ, Απόφαση της 20.12.2017, Ισπανία κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C-521/15, ΔΕΕ 3/2018, σ. 289

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-258/14, Florescu κ.λπ., 13.06.2017, ECLI:EU:C:2017:448. Μνημόνιο, Αρμ 7/2017, σ. 1264

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΔΑΚΟΡΩΝΙΑ Ε., Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους στην Ελλάδα. Πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες. Αποζημίωση πολιτών για τη μη τήρηση των προθεσμιών παροχής των σχετικών πληροφοριών, ΠερΔικ 4/2017, σ. 601

ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ Γ., Διαχείριση αποβλήτων: το παράδειγμα των Σερρών, ΘΠΔΔ 1/2018, σ. 1

ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ Β., Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άαρχους

και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ στις Υποθέσεις LZ I (C-240/09) και LZ II (C-243/15), ΠερΔικ 4/2017, σ. 605

ΚΑΡΑΔΟΝΤΑ Α. / ΚΟΜΙΛΗ Δ. / ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι., Εξορυκτική δραστηριότητα και αποκατάσταση του δασικού περιβάλλοντος: το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο και τα προβλήματα από την εφαρμογή του, ΠερΔικ 4/2017, σ. 637

ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΓΛΟΥ Α. / ΣΑΓΙΑΣ Ι., Θεσμικό πλαίσιο προστασίας γεωτόπων, ΠερΔικ 4/2017, σ. 628

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ., Πρόσβαση στη δικαιοσύνη των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την προστασία του περιβάλλοντος: Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ, C-664/15, Protect Natur-, Arten- und Landschaftschutz Umweltorganisation, 20.12.2017, ΠερΔικ 4/2017, σ. 623

ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-111/16, Fidenato κ.λπ., 13.09.2017. ECLI:EU:C:2017:676. Γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 481

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Β., Τα Άτομα με Αναπηρία και το Δίκαιο της Πνευματικής Ιδιοκτησίας: μία ανάλυση του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1563 και της Οδηγίας (ΕΕ) 2017/1564, ΧρΔ 3/2018, σ. 235

ΒΟΣΣΟΣ Κ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-265/16, VCAST, 29.11.2017, ECLI:EU:C:2017:913. Αποθήκευση προστατευόμενου περιεχόμενου στο υπολογιστικό νέφος (cloud) με τη χρήση υπηρεσιών τρίτου: εξαιρούμενη πράξη ιδιωτικής αναπαραγωγής ή προσβολή του δικαιώματος παρουσίασης στο κοινό; ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 78

ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ Α., Προσβολές δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο, ΕπισκεΔ 4/2017, σ. 591

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Δ., Εύλογη αμοιβή για αναπαραγωγή έργων προς ιδιωτική χρήση: αναστολή υποχρέωσης υποβολής δηλώσεων και περιορισμός δίκαιης αποζημίωσης δημιουργών και συγγενικών δικαιούχων, ΧρΔ 3/2018, σ. 161

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 2373/2017. Αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση και κινητά τηλέφωνα, ΧρΔ 10/2017, σ. 757

ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Π., Η ειδική αποζημίωση του άρθρου 65 § 2 εδ. 2 του ν. 2121/1993 υπό το πρίσμα της πρόσφατης νομολογίας του ΔΕΕ, ΧρΔ 4/2018, σ. 311

ΜΟΥΣΤΑΚΑ Ε., Σημείωμα στην απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου 1 BvR 1585/13 της 31.05.2016. Πνευματική ιδιοκτησία και τέχνη: τα όρια του δικαιώματος ή ο περιορισμός της ελευθερίας; ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 87

ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ Μ.-Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-291/16, Schwerppes, 20.12.2017, ECLI:EU:C:2017:990. Ανάλυση των δικαιωμάτων επί του σήματος, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 123

ΜΠΑΜΠΕΤΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΑθ 6479/2013. Από την ποσοστιαία αμοιβή στην οικονομική αξία της χρήσης του έργου ή προστατευόμενου αντικειμένου και στην ελάχιστη αμοιβή, ΧρΔ 2/2018, σ. 130

ΜΠΟΥΧΑΓΙΑΡ Γ., Η αρχή της ανοικτής και ελεύθερης πρόσβασης ή το τέλος του δημόσιου τομέα; ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 534

ΜΠΟΥΧΑΓΙΑΡ Γ., Ο πολιτισμός στα χέρια του κοινού, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 31

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ-BAUMANN Αρ., Προσπάθεια ερμηνείας βασικών διατάξεων προβληματικών του πρόσφατου νόμου 4481/2017 (περί ορισμένων θεμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας), ΕΔΔΔΔ 4/2017, σ. 886

ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΤΗΣ Γ., Η δωσιδικία για την προστασία του δημιουργού στο διαδίκτυο, ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 523

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-177/16, Biedrība «Autortiesību un komunikāciju konsultāciju aģentūra - Latvijas Autoru apvienība» Konkurences padome, 14.09.2017, ECLI:EU:C:2017:689. Κριτήρια διάγνωσης της επιβολής υπερβολικά υψηλών τιμών από οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης πνευματικών δικαιωμάτων στους αδειοδοτούμενους χρήστες, ΧρΔ 3/2018, σ. 216

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΑθ 7519/2017. «Παρουσίαση στο κοινό» σε δωμάτια ξενοδοχείων, ΧρΔ 1/2018, σ. 50

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣΤΕ 108/2017. Δυαδικές κυρώσεις, ΠοινΧρ 10/2017, σ. 743

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΔΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Το νομικό καθεστώς των Ευρωπαϊκών Ομίλων Εδαφικής Συνεργασίας (ΕΟΕΣ), ΕΔΔΔΔ 4/2017, σ. 863

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΖΙΒΑ Ε., Τράπεζες φύλαξης βλαστοκυττάρων (ομφαλοπλακουντιακού αίματος): αθέμιτες εμπορικές πρακτικές και ζητήματα ασφαλιστικής κάλυψης, ΧρΔ 1/2018, σ. 10

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ – ΑΠΟΡΡΗΤΟ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΙΓΥΠΤΙΑΔΟΥ Ε., Η προστασία των

προσωπικών δεδομένων ανηλίκων στον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων 2016/679, ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 5

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Α., Η μεταβίβαση «κόκκινων» δανείων από τις τράπεζες και η προστασία των προσωπικών δεδομένων του δανειολήπτη, ΧρΙΔ 1/2018, σ. 3

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Οι γενικοί όροι επιβολής διοικητικών προστίμων κατά τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων: συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 83 του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων, ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 502

ΛΟΥΚΑΣ Ν., Η έννοια και η διαχείριση του «κινδύνου» στον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων (GDPR), ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 544

ΜΠΟΥΧΑΓΙΑΡ Γ., Ακριβές συλλογές προσωπικών δεδομένων: η πρόκληση της εμπορευματοποίησης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 743

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-536/15, Tele2 (Netherlands) κ.λπ., 15.03.2017, ECLI:EU:C:2017:214. Διακίνηση και χρήση προσωπικών δεδομένων ενιαίων τηλεφωνικών καταλόγων, ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 618

ΤΖΩΡΤΖΗ Β., Παρατηρήσεις στη Γνωμοδότηση του ΔΕΕ 1/15, Accord PNR UE-Canada, 26.07.2017, ECLI:EU:C:2017:592. Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 462

ΤΣΟΛΙΑΣ Γ., Η διεύρυνση της προστατευόμενης από το απόρρητο έννοιας της ηλεκτρονικής επικοινωνίας στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων υπηρεσιών στο κοινό μέσω δημοσίου δικτύου: με αφορμή την ΑΠ Ολ 1/2017 και το σχέδιο Κανονισμού e-Privacy για την ιδιωτική ζωή και τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, ΕφημΔΔ 5/2017, σ. 614

ΠΤΩΧΕΥΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΥΓΗΤΙΔΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΛαρ 21/2017. Πτωχευτική αποκατάσταση και πτωχευτική απαλλαγή, ΕΕμπΔ 1/2018, σ. 203

ΣΗΜΑ

ΖΑΦΕΙΡΗ Ε., Η διαφορά εμπορικού σήματος και Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ) ή Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ) – Η CETA και οι επιπτώσεις της στις ΠΟΠ/ΠΓΕ της Ελλάδας, ΔΕΕ 2/2018, σ. 178

ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ Μ.-Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-291/16, Schwegges, 20.12.2017, ECLI:EU:C:2017:990. Ανάλυση των δικαιωμάτων επί του σήματος, ΕΕΕυρΔ 1/2018, σ. 123

ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του Τμήματος Προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σήματα – Κίνδυνος σύγχυ-

σης – Σύνθετα σήματα, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 922

ΤΖΑΚΑΣ Δ.-Π., Η κάμψη της αρχής της χρονικής προτεραιότητας στην περίπτωση συνύπαρξης σήματος και διακριτικού γνωρίσματος, ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 403

ΧΑΡΔΑΛΙΑ Ξ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 2727/2017. Η προστασία του σήματος φήμης στη νομολογία του ΔΕΕ, ΔΕΕ 2/2018, σ. 200

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 2372/2017. Εμπορικό σήμα – Σήμα φήμης, ΕΕμπΔ 1/2018, σ. 215

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Ιστολόγια (blogs) και εφαρμογή της νομοθεσίας περί Τύπου: η πορεία της νομολογίας μέχρι την ΑΠ 1425/2017, ΔιΜΕΕ 4/2017, σ. 494

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΑΡΑΤΖΕΝΗΣ Φ., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΕφΑθ 1493/2017. Ευθύνη επιχείρησης παροχής επενδυτικών υπηρεσιών από την παροχή επενδυτικών συμβουλών, ΝοΒ 1/2018, σ. 74

ΚΟΥΛΟΡΙΔΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 865/2017. Παροχή τραπεζικών επενδυτικών υπηρεσιών, ΕΕμπΔ 4/2017, σ. 880

ΜΗΤΣΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΤρΕφΑ-νατΚρητ 70/2017. Διάθεση «Υπό αίρεση μετατρέψιμων ομολογιών» (Contingent Convertible bonds) από τράπεζες σε ιδιώτες επενδυτές και ζητήματα αστικής ευθύνης, ΔΕΕ 3/2018, σ. 380

ΠΑΠΑΡΣΕΝΙΟΥ Π., Η προστασία του δανειολήπτη στη σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, ΧρΙΔ 3/2018, σ. 164

ΤΖΑΚΑΣ Δ.-Π., Ο ενυπόθηκος δανεισμός σε ημεδαπό νόμισμα μετά τον Ν 4438/2016, ΧρηΔικ 2-3/2017, σ. 229

ΤΣΟΛΑΚΙΔΗΣ Ζ., Η ρύθμιση του Ν 4438/2016 για τις πιστώσεις σε ξένο νόμισμα, ΕφΑΔΠολΔ 1/2018, σ. 1

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-186/16, Andrić κ.λπ., 20.09.2017, ECLI:EU:C:2017:703. Σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα (ελβετικό φράγκο), ΕΕΕυρΔ 4/2017, σ. 456

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Η έννοια του μεσίτη πιστώσεων στο ελληνικό και το ευρωπαϊκό δίκαιο της καταναλωτικής και της στεγαστικής πίστης και η σχέση της με την έννοια του μεσίτη του ΑΚ, ΧρηΔικ 2-3/2017, σ. 247

GORTSOS Chr., Institutional and legal aspects of the European Banking Union: status quo and the way forward, ΧρηΔικ 2-3/2017, σ. 171

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗ Μ., Η δημοσίευση ενωσιακού καταλόγου μη συνεργάσιμων περιοχών φορολογικής δικαιοδοσίας, στο πλαίσιο της δίκαιης φορολόγησης, ΔΦΝ 1617/2017, σ. 1391

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Α., Ενίσχυση της αυτόματης ανταλλαγής φορολογικών πληροφοριών: προϊόν της οικονομικής κρίσης αλλά και μέσο καταπολέμησής της, ΔΕΕ 1/2018, σ. 33

ΚΑΚΑΛΗ Ν. / ΠΑΝΕΤΣΟΣ Α. / ΒΙΤΣΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3413/2017. Διαδικασία Αμοιβαίου Διακανονισμού βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Διαιτησίας, ΔΕΕ 2/2018, σ. 282

ΚΕΧΑΓΙΑ Χ., Η αγορά και πώληση "bitcoin" συνιστά φορολογητέα πράξη; Μια δύσκολη απάντηση σε μια πρόκληση της εποχής μας, ΔΦΝ 1618/2018, σ. 3

ΣΩΦΡΟΝΑ Α.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3413/2017. Παραδεκτό αίτησης ακύρωσης κατά πράξεων ή παραλείψεων της ημεδαπής φορολογικής Αρχής σε σχέση με τη Διαδικασία Αμοιβαίου Διακανονισμού βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Διαιτησίας, ΔΕΕ 2/2018, σ. 279

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-390/15, RPO, 07.03.2017, ECLI:EU:C:2017:174. Φόρος προστιθέμενης αξίας, Αρμ 5/2017, σ. 878

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-98/16, Επιτροπή/Ελλάδα, 04.05.2017, ECLI:EU:C:2017:346. Κληροδοσίες υπέρ μη κερδοσκοπικών οργανισμών, Αρμ 6/2017, σ. 1068

ΤΖΕΒΕΛΕΚΟΥ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-246/16, Di Maura, 23.11.2017, ECLI:EU:C:2017:887. Ανάκτηση ΦΠΑ επισφαλών ή ανείσπρακτων απαιτήσεων, ΔΕΕ 1/2018, σ. 143

ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ Κ., Εικονικά τιμολόγια και ΦΠΑ (γνωμ.), Αρμ 6/2017, σ. 1081

ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΓΚΑΝΗ Σ., Το εφαρμοστέο δίκαιο στις περιουσιακές σχέσεις των καταχωρημένων συντρόφων, ΕφΑΔΠολΔ 2/2018, σ. 127

ΔΑΚΟΡΩΝΙΑ Ε., Η κοινή συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες κατά τη συμβίωση και μετά τη διακοπή της συμβίωσης, ΕφΑΔΠολΔ 2/2018, σ. 115

ΜΑΡΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Β., Υπερεδαφική κυκλοφορία χρηματικών ποινών στον ενιαίο δικαστικό χώρο: σκέψεις περί το ερμηνευτικό εύρος της διάταξης του άρθρου 55 Καν. (ΕΕ) 1215/2012 με αφορμή ιδίως την απόφαση ΔΕΕ της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 2015 (C-14/14) στην υπόθεση Bohez/Wiertz, ΕφΑΔΠολΔ 4/2018, σ. 369

ΡΟΥΣΣΗΣ Δ., Ένα παράδειγμα σύζευξης ενωσιακών κι εθνικών δικονομικών κι ουσιαστικών κανόνων δικαίου: Ευρωπαϊκή διαταγή πληρωμής και διαδικασία επίδοσης αυτής στον νόμιμο εκπρόσωπο του Ελληνικού Δημοσίου, ΕφΑΔΠολΔ 4/2018, σ. 356

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-194/16, Bolagsupplysningen και Ilsjan, 17.10.2017, ECLI:EU:C:2017:766. Ειδική δωσιδικία επί ενοχών από αδικοπραξία ή από οιονεί αδικοπραξία, ΧρΙΔ 1/2018, σ. 39

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-498/16, Schrems, 25.01.2018, ECLI:EU:C:2018:37. Υπηρεσίες ΚτΠ και έννοια καταναλωτή, ΔιΜΕΕ 1/2018, σ. 104

ΤΣΟΥΚΑ Χ., Η έδρα βάσεως ως στοιχείο καθοριστικό του τόπου συνήθους παροχής της εργασίας εργαζομένων επί αεροσκαφών: προβλήματα διεθνούς δικαιοδοσίας: με αφορμή την απόφαση του ΔΕΕ της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 2017 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-168/16 και C-169/16, ΕΕργΔ 4/2018, σ. 385